ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΙΩΑΝΝΑ ΖΟΥΜΠΕΡΗ

ΤΟ ΙΡΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΑΣΑΝΙΔΕΣ ΣΤΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ (4ος – 6ος αι.)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2015

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΖΟΥΜΠΕΡΗ ΙΩΑΝΝΑ

ΤΟ ΙΡΑΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΑΣΑΝΙΔΕΣ ΣΤΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΑΦΗΓΗΜΑΤΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ 4^{ος} – 6^{ος} αι.

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2016

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή: Γ.Σ. 7/4-3-2008

Μέλη Τριμελούς Συμβουλευτικής Επιτροπής:

Επιβλέπων: Παναγιώτης Αντωνόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Μέλη: Μιχαήλ Κορδώσης, Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
Ευάγγελος Χρυσός, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Ορισμός Επταμελούς Εξεταστικής Επιτροπής: Γ.Σ. 376/21.10.2015

Μέλη:	Παναγιώτης Αντωνόπουλος,	Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
	Ευάγγελος Χρυσός,	Ομότιμος Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
	Μιχαήλ Κορδώσης,	τ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
	Αλέξανδρος Αλεξάκης	Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
	Κων/νος Κωνσταντινίδης	Καθηγητής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
	Ηλίας Γιαρένης	Επίκουρος Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου
	Αγγελική Παναγοπούλου	Λέκτορας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Ημερομηνία προφορικής εξέτασης 11-11-2015 Βαθμός «Άριστα»

«Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων δεν υποδηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα (Ν.5343/32 αρθρ. 202 παρ.2).

Στην κόρη μου Χριστίνα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ σελ.1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
Α. Η Ιστορία της έρευνας για το Ιράν και τους Σασανίδες
Μια αναδρομή σελ. 3
Β. Γραπτές Πηγές. Μια επιλογή
Βα. Βυζαντινές Πηγές σελ.14
Ββ. Αραβικές, Περσικές, Αρμενικές και Συριακές πηγές σελ.27
Γ. Αρχαιολογικές Μαρτυρίες
Γα. Οι Επιγραφές σελ.34
Γβ. Οι ανάγλυφες σε βράχους βασιλικές παραστάσεις σελ.37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α'
Η Δυναστεία
Α. Ποιοι ήταν οι Σασανίδες σελ.39
Αα. Η καταγωγή σελ.41
Αβ. Η επικράτηση σελ.44
Β. Η βασιλική προπαγάνδα σελ.49
Γ. Οι μικτοί γάμοι και η συνέχεια της
βασιλικής οικογένειας σελ.55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'
Η Χώρα και οι Λαοί του Ιράν
Α. Η Χώρα -Το κράτος των Αρίων σελ.59
Αα. Οι πόλεις της βόρειας Μεσοποταμίας σελ.65
Β. Οι Λαοί
Βα. Πέρσες ή Βάρβαροι; σελ.86
Ββ. Πέρσες ή Πάρθοι; σελ.93
Βγ. Η εικόνα του Πέρση στην
πρώιμη βυζαντινή ιστοριογραφία σελ.97

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'
Πόλεμος και Ειρήνη σελ.107
Α. Σύντομη ιστορική αναδρομή σελ.109
Β. Εξαγορά της ειρήνης με χρυσό
ή πόλεμος για το χρήμα σελ.124
Γ. Πέρσες στην υπηρεσία του βυζαντινού στρατού
και αντίστροφα Ρωμαίοι στην υπηρεσία των
Σασανιδών σελ.139
Δ. Ο στρατός των Σασανιδών και η εικόνα
του Πέρση πολεμιστή στη βυζαντινή ιστοριογραφία σελ.148
Δα. Τα όπλα σελ.160
Δβ. Η ιπποτική μονομαχία σελ.171

Δγ. Πολιορκίες σελ.174
Δδ. Αιχμάλωτοι σελ.182

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'
Η εικόνα του Βασιλέα των Βασιλέων
(4ος – 6ος αι.) σελ.191
Α. Η Βυζαντινή ιστοριογραφία, ο Tabari, και το *Shahnameh*.
Μια σύνθεση. σελ.194
Αα. Οι περσικοί μύθοι στη Βυζαντινή ιστοριογραφία σελ.206
Αβ. Δύο περίεργες υιοθεσίες και οι «*φιλοπέρσες*» της
Βυζαντινής αυλής. σελ. 214
Β. Η μετάλλαξη ενός στερεοτύπου σελ. 219
Γ. Εξωτερική εμφάνιση σελ. 227
Δ. Στέψη, Διαδοχή και Ταφή σελ. 237
Ε. Τίτλοι και προσφωνήσεις σελ. 242
Στ. Ο Βασιλεύς των Βασιλέων στη μάχη σελ. 246
Ζ. Η εικόνα του Χοσρόη Α' στη
Βυζαντινή ιστοριογραφία σελ. 254

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'
Το Ζωροαστρικό Ιερατείο και ο ρόλος του
στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις.
Α. Ποιοι ήταν οι Μάγοι σελ. 263
Β. Η εικόνα των Μάγων στη
Βυζαντινή κοσμική ιστοριογραφία σελ. 267
Γ. Οι Μάγοι στη χριστιανική ιστοριογραφία
και διδασκαλία. σελ. 273
Δ. Η θρησκεία στην υπηρεσία της πολιτικής σελ.277

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ σελ. 297

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ-ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ σελ. 305

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α'
Ονομαστικός και Χρονολογικός Πίνακας
της Σασανιδικής Δυναστείας σελ.337

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β'
Χάρτες – Εικόνες σελ.339

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ήδη από τον α΄κύκλο των Μεταπτυχιακών σπουδών μου διαπίστωσα το μεγάλο ενδιαφέρον των βυζαντινών ιστορικών για το Ιράν και τους Σασανίδες και εντυπωσιάστηκα από το πλήθος και τον πλουραλισμό των πληροφοριών που συνάντησα στις πηγές. Με δεδομένο ότι στην Ελλάδα έχει δημοσιευθεί μόνο μία μονογραφία με θέμα το προϊσλαμικό Ιράν και τις νομικές σχέσεις του με το Βυζάντιο,[1] αλλά και στη διεθνή βιβλιογραφία δεν συνάντησα, μέχρι τη στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, ανάλογο θέμα με αυτό της διατριβής μου, θεώρησα ότι αυτή η τελευταία είχε λόγο ύπαρξης. Ο στόχος υπήρξε η συγκέντρωση των πληροφοριών των βυζαντινών πηγών και επί τη βάσει αυτών η σκιαγράφηση της εικόνας του Πέρση, βασιλέα, πολεμιστή, ιερέα αλλά και απλού ανθρώπου. Πως είδαν και πως αντιμετώπιζαν τη Σασανιδική δυναστεία αλλά και γενικότερα τους Πέρσες οι Βυζαντινοί; Παρέμειναν για αυτούς οι Ασιάτες βάρβαροι της αρχαιότητας ή υπήρξε μια μετάλλαξη της εικόνας τους με την πάροδο του χρόνου; Η παρούσα μελέτη δεν φιλοδοξεί επομένως να ανταγωνιστεί τις πολλές ξενόγλωσσες μελέτες για την ιστορία του προϊσλαμικού Ιράν αλλά να προτείνει μια άλλη οπτική προσέγγισης και γνωριμίας με τον μεγάλο αντίπαλο.

Λόγω του μεγάλου όγκου των πληροφοριών αποφάσισα να περιορίσω την έρευνα, τόσο χρονικά όσο και θεματικά. Έτσι επικέντρωσα το ενδιαφέρον μου στις αφηγηματικές πηγές, δηλαδή στην ιστορία και τη χρονογραφία, χρονικά δε την περιόρισα στους αιώνες 4ο,5ο και 6ο. Κατά τη διάρκεια όμως της προσπάθειάς μου, στάθηκε αναγκαίο ενίοτε να επεκταθώ σε γεγονότα προ του τετάρτου ή πέραν του έκτου αιώνα, καθώς και να αναφερθώ σε πηγές εκτός των προαναφερθεισών. Ιδιαίτερα κατέστη αναγκαία, η αναφορά σε ανατολικές πηγές, περσικές, αραβικές , αρμενικές και συριακές, τις οποίες προσέγγισα μέσω μεταφράσεων. Παράλληλα, λόγω του τεράστιου ιστορικού ενδιαφέροντος που παρουσιάζουν, κατέστη επίσης αναγκαίο να γίνει αναφορά και σε αρχαιολογικά ευρήματα, όπως επιγραφές, ανάγλυφες παραστάσεις σε βράχους και νομίσματα. Οι Πέρσες, όπως θα αναφερθεί διεξοδικά στη συνέχεια, δεν φαίνεται να είχαν μια ιστορική γραπτή παράδοση, ή τουλάχιστον αυτή δεν διασώθηκε. Η ιστορία τους γράφτηκε πολύ αργά, μετά τον ένατο αιώνα κυρίως από Άραβες ιστορικούς. Η σύγκριση των πληροφοριών των ανατολικών πηγών με τις αναφορές των βυζαντινών, βοήθησε όχι μόνο στον έλεγχο της αξιοπιστίας των τελευταίων αλλά και στην καλύτερη κατανόηση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας και κοινωνίας του Ιράν. Όπως επισημαίνουν ερευνητές, η μελέτη της ιστορίας των λαών του Ιράν παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, λόγω της πολυγλωσσίας των πηγών και είναι γεγονός ότι η χώρα αυτή, τουλάχιστον για τη Δύση, μέχρι πρόσφατα παρουσίαζε ενδιαφέρον μόνον ως εχθρός και γενικά αντίπαλος της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας.

Με όσα προαναφέρθηκαν, μπορεί να προβάλλει κανείς την ένσταση, ότι ο τίτλος της διατριβής δεν χρειαζόταν να θέσει χρονικούς ή θεματικούς περιορισμούς, αφού αυτοί δεν τηρήθηκαν. Με δεδομένο όμως ότι οι Πέρσες συνέχισαν να απασχολούν τους βυζαντινούς και μετά την κατάρρευση της αυτοκρατορίας τους, καθώς και ότι το πλήθος και ο πλουραλισμός των πηγών δεν επέτρεψαν τη διεξοδική

[1] Πρόκειται για το έργο της Κατερίνας Συνέλλη, *Οι Διπλωματικές Σχέσεις Βυζαντίου Περσίας έως τον Στ΄αιώνα* (1986).

στο σύνολό τους εξέταση, στα χρονικά περιθώρια της συγγραφής μιας διδακτορικής διατριβής, θεωρώ ότι ο τίτλος είναι σε γενικές γραμμές αντιπροσωπευτικός του περιεχομένου. Εξάλλου γι αυτό ακριβώς το λόγο, επειδή δηλαδή δεν εξετάσθηκε το σύνολο των πληροφοριών των πηγών, θα μπορούσε η διατριβή αυτή να αποτελέσει το έναυσμα για περαιτέρω έρευνα του συγκεκριμένου θέματος.

Η διατριβή αναπτύσσεται θεματικά σε πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη Σασανιδική δυναστεία, τον τρόπο ανόδου της στην εξουσία, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται και αντιμετωπίζεται η δυναστεία αυτή από τους ιστορικούς της πρώιμης βυζαντινής περιόδου. Το δεύτερο κεφάλαιο φέρει τον τίτλο «Η Χώρα και οι Λαοί του Ιράν». Γίνεται αναφορά στο *Eranshar* και στην απόκτηση της ταυτότητας του Αρίου από τους λαούς του Ιράν, καθώς και στις εθνογραφικές και γεωγραφικές πληροφορίες, που παραθέτουν κυρίως ο Αμμιανός Μαρκελλίνος και ο Προκόπιος. Στο τρίτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τις πολεμικές συγκρούσεις μεταξύ των δύο δυνάμεων και στην εικόνα του Πέρση πολεμιστή, στα όπλα και στις τακτικές πολέμου. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η εικόνα του Βασιλέα των Βασιλέων και τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται το θέμα που αφορά το ζωροαστρικό ιερατείο και το ρόλο του στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις.

Οφείλω πολλές ευχαριστίες, τόσο στον επόπτη μου Καθηγητή Παναγιώτη Αντωνόπουλο, όσο και στον επόπτη του α΄κύκλου των Μεταπτυχιακών Σπουδών μου, Ομότιμο Καθηγητή Ευάγγελο Χρυσό, γιατί μου εμπιστεύθηκαν αυτό το δύσκολο έργο και στήριξαν την προσπάθειά μου ενθαρρύνοντάς με με τις θετικές κρίσεις τους. Ευχαριστίες οφείλω επίσης στο τρίτο μέλος της Συμβουλευτικής Επιτροπής, καθηγητή Μιχάλη Κορδώση, για τις διορθώσεις του κειμένου και τις χρήσιμες επισημάνσεις του. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον ερευνητή του Ιδρύματος Βυζαντινών Ερευνών, Γεώργιο Καρδαρά, για το ενδιαφέρον που έδειξε για το θέμα, και τις τόσο ουσιαστικές παρατηρήσεις και υποδείξεις του. Μέσω του διαδικτύου κατέστη δυνατή η επικοινωνία μου με ξένους καθηγητές και ερευνητικά κέντρα. Θερμές ευχαριστίες εκφράζω στον καθηγητή του Irving University των ΗΠΑ, Touraz Daryaee, τόσο για τις υποδείξεις, όσο και για το υλικό που μου παραχώρησε, καθώς και στον καθηγητή του Πανεπιστημίου του Κιέλου στη Γερμανία, Josef Wiesehöfer, που απάντησε πρόθυμα σε ερωτήματά μου. Ουσιαστική ήταν η βοήθεια της εξαίρετης βιβλιοθηκαρίου του Institute of Advanced Studies του Princeton University των Ηνωμένων Πολιτειών, Marcia Tucker. Η επικοινωνία μας υπήρξε αποκλειστικά ηλεκτρονική αλλά η διάθεση να βοηθήσει και η φιλική στάση προς έναν άνθρωπο που δεν γνώριζε, πραγματικά με εξέπληξε ευχάριστα και την ευχαριστώ. Τέλος αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω τους συναδέλφους μου Διονύση Μαμαγκάκη, ήδη διδάκτορα βυζαντινής ιστορίας του ΕΚΠΑ, και Παναγιώτη Φραγκιαδάκη, υποψήφιο διδάκτορα βυζαντινής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, για τη βοήθεια που μου προσέφεραν, τόσο με τις κριτικές παρατηρήσεις τους, όσο και με την παραχώρηση υλικού σε ηλεκτρονική μορφή.

Αθήνα, Ιούνιος 2015.

«..ἀκοῇ μὲν ἥδυσμα, τῇ δὲ ψυχῇ παιδευτήριον.
οὐδὲν γὰρ ταῖς φιλοπευθέσι ψυχαῖς
ἔνεστιν ἱστορίας ἐπαγωγότερον»[1]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Α. Η ιστορία της έρευνας για το Ιράν και τους Σασανίδες. Μια αναδρομή.

Το θέμα της εικόνας του «Άλλου» ή καλύτερα του «Ξένου» στις βυζαντινές γραπτές πηγές απασχόλησε σχετικά πρόσφατα την έρευνα.[2] Η εικόνα του Πέρση στη βυζαντινή ιστοριογραφία, χρονογραφία και τέχνη κατά τη Σασανιδική περίοδο (224/226-651) είναι ένα θέμα το οποίο ο ιρανολογός Josef Wiesehöfer θεώρησε ιδιαίτερα σημαντικό.[3] Πάνω στο θέμα αυτό, εκτός από την σχετικά πρόσφατη μελέτη και διδακτορική διατριβή του Henning Börm, *Prokop und die Perser,* (2007),[4] δεν έχει δημοσιευθεί άλλη μονογραφία. Τους ερευνητές όμως απασχόλησε κατά καιρούς η εικόνα άλλων εχθρών των Ρωμαίων, όπως π.χ. των Πάρθων,[5] των Βουλγάρων,[6] των Αβάρων[7] και των Αράβων.[8] Η προαναφερθείσα μελέτη του Börm περιορίζεται στην σκιαγράφηση της εικόνας των Περσών αποκλειστικά στο έργο του Προκοπίου, πράγμα που εμποδίζει κατά τη γνώμη μου, την εξαγωγή σχετικά ασφαλών συμπερασμάτων, για το ποια πράγματι ήταν αυτή η εικόνα στη βυζαντινή ιστοριογραφία και συνακόλουθα στη βυζαντινή κοινωνία.

---

[1] Θεοφύλακτος Σιμοκάτ(τ)ης, *Οἰκουμενική Ἱστορία,* Α.΄*Προοίμιον*.(Στο εξής Θεοφύλακτος).

[2] Η λέξη «΄Άλλος» αποτελεί ελληνική μετάφραση της αγγλικής λέξης «the Other». Νομίζω πως στην ελληνική γλώσσα το νόημα αποδίδει καλύτερα η λέξη « Ξένος», εφ' όσον η μελέτη αφορά στοιχεία που σχετίζονται με την εθνική ταυτότητα, ή «Διαφορετικός» εφ' όσον το θέμα αναφέρεται στην «ετερότητα». Βλ. Μαυρομμμάτης, Η εικόνα του άλλου, 235,236.

[3] *Ein wichtiges Thema war auch das „Bild der Sasaniden in der römisch-byzantinischen Literatur" während es an archaeologischen Untersuchungen zum „Sasanidenbild in der römmisch-byzantinischen Kunst" eher mangelte.* (Wiesehöfer, Nabel der Welt, 11).

[4] Ο Börm αφιερώνει το έκτο κεφάλαιο του βιβλίου του στην εικόνα των Περσών (σ.247-273), τονίζοντας ότι η στάση του Προκοπίου απέναντι στους Πέρσες δεν ήταν μονόπλευρη αλλά συνδύαζε αρνητική και θετική κριτική. Αναφέρεται επίσης στην εικόνα των Περσών στην αρχαιοελληνική γραμματεία και τέχνη (σ.70-84). Υπογραμμίζει τις διαφορές και ομοιότητες μεταξύ του Βυζαντινού αυτοκράτορα και του Πέρση Μεγάλου Βασιλέα, διαπιστώνει δε ότι η σημαντικότερη διαφορά, ήταν η ενεργή συμμετοχή του τελευταίου στις πολεμικές επιχειρήσεις.

[5] Lerouge, *L' image des Parthes* (2007).

[6] Κυριάκης, *Βυζάντιο και Βούλγαροι* (1993)

[7] Καρδαράς, *΄Αβαροι,* (2010).

[8] Hesham, *΄Αραβες* (2012).

Είναι γεγονός ότι οι Σασανίδες, τόσο κατά τη διάρκεια των τετρακοσίων ετών της βασιλείας τους (224-633), όσο και κατά τη σύγχρονη εποχή, δεν απήλαυσαν τη δημοφιλία των προγόνων τους Αχαιμενιδών. Έμειναν όμως στην ιστορία ως εκείνοι που δημιούργησαν την μοναδική στον κόσμο αυτοκρατορία με εθνικό αλλά και φυλετικό χαρακτήρα. [9] Αυτό το πέτυχαν δίνοντας για πρώτη φορά ένα πολιτικό περιεχόμενο στον όρο *Eranshar* (το κράτος των Αρίων), όρο που μέχρι τότε συνδέονταν με την ζωροαστρική θρησκεία και είχε ένα θρησκευτικό περιεχόμενο. Οι πρώτοι βασιλείς των Σασανιδών, συνέδεσαν με ισχυρούς εθνικούς, φυλετικούς και θρησκευτικούς δεσμούς όλους τους λαούς της αυτοκρατορίας τους και έδωσαν στους υπηκόους τους μια νέα ταυτότητα, αυτή του Αρίου, ενώ το κράτος τους μετονόμασαν από Περσία σε *Ιράν.*[10] Κατέστησαν πυλώνα της εξουσίας τους τον Ζωροαστρισμό, την εθνική θρησκεία των Ιρανών και έδωσαν πρόσθετη δύναμη στο ιερατείο, αποτέλεσαν έτσι στον τομέα αυτό ένα πρότυπο, που σε πολλά σημεία μιμήθηκε αργότερα η Βυζαντινή αυτοκρατορία.[11] Οι δομές όμως της κοινωνίας και της διοίκησης στο Ιράν διέφεραν ουσιωδώς από τα ισχύοντα στη Δύση. Το βασιλικό αξίωμα ήταν κληρονομικό και ανήκε αποκλειστικά σε μία οικογένεια, κληρονομικά ήταν επίσης και όλα τα ανώτερα πολιτικά, ιερατικά και στρατιωτικά αξιώματα, η κοινωνία ήταν ιεραρχικά δομημένη και το λαϊκό στοιχείο δεν διαδραμάτιζε κανένα ουσιαστικό ρόλο, αντίθετα με ό,τι συνέβαινε στο Βυζάντιο, όπου οι λαϊκές εξεγέρσεις ήταν συχνές και επηρέαζαν τα πολιτικά πράγματα.[12] Ο Προκόπιος γνώριζε και υπογράμμιζε αυτό το θέμα : *«..ἐπεὶ νόμος αὐτὸν ἐσήει, ὅς δὴ οὐκ ἐᾷ Πέρσαις ἐς τοὺς ἀλλοτρίους τὰς ἀρχάς φέρεσθαι, ἀλλ' οἷς ἡ τιμὴ ἑκάστη* ***κατά γένος*** *προσήκει».*[13]

Το κράτος των Σασανιδών, του οποίου η έκταση σχεδόν ταυτίζονταν με την έκταση της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας,[14] ήταν ο μόνος άξιος λόγου αντίπαλος του Βυζαντίου, το αντίπαλο δέος στην Ανατολή, του οποίου η στρατιωτική ικανότητα ήταν αναμφισβήτητη. Μετά το τέλος του τετάρτου αιώνα, στο

---

[9] Ο Frye κάνει λόγο για *«Ιρανικό εθνικισμό»* που επικράτησε την εποχή των Σασανιδών (*The Heritage of Persia* 145)

[10] Wiesehöfer, *Ancient Persia*, Preface,xi.

[11] Fowden, *Empire to Commonwealth*, 80-83. Σύμφωνα με τον Fowden η στενή σχέση που υπήρξε μεταξύ βασιλείας και εκκλησίας στο Σασανιδικό κράτος, επηρέασε άμεσα την πολιτική του Κωνταντίνου. Βλ. επίσης, Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 211.

[12] Το στερεότυπο της άβουλης μάζας που την κυβερνά ο Δεσπότης με τυραννικό τρόπο κυριάρχησε ως εικόνα της περσικής κοινωνίας μέχρι τον δέκατο ένατο και εικοστό αιώνα . Ιστορικοί όπως ο Hegel και ο Niebuhr, δόξασαν τον θρίαμβο της ελεύθερης βούλησης των Ελλήνων, που κατάφεραν να επιβληθούν και να νικήσουν την αριθμητικά υπέρτερη αλλά σκλαβωμένη μάζα της Ανατολής.(Brosius, *The Persians*, 78).

[13] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.6.13.

[14] Howard-Johnston, "The two Great Powers", 180.

σύνορο του Ευφράτη, όπως διαμορφώθηκε μετά τη συνθήκη του 363, στις πόλεις φρούρια της Ἄνω Μεσοποταμίας, όπου οι χριστιανοί οπωσδήποτε υπερτερούσαν των ζωροαστρών,[15] λαοί διαφόρων εθνικοτήτων συμβίωναν ειρηνικά και ευημερούσαν παρά τις βυζαντινοπερσικές συγκρούσεις. Οικονομικές ανταλλαγές και επιμιξίες, παράλληλα με την εξάπλωση του Χριστιανισμού, μιας θρησκείας με οικουμενικό χαρακτήρα, διαμόρφωσαν ένα σκηνικό που παρέμεινε αμετάβλητο σχεδόν για τρεις αιώνες, μέχρι την αραβική κατάκτηση.[16] Εν τούτοις οι Πέρσες παρέμειναν για τους βυζαντινούς γενικώς και παγίως οι «βάρβαροι» εχθροί της αυτοκρατορίας τους, παρόλο που τους αναγνώριζαν ουσιαστικές διαφορές από τους άλλους βαρβάρους και νομαδικούς λαούς, καθότι το κράτους τους γινόταν αποδεκτό ως *πολιτεία έννομος*.[17]

Η ιστορία του Ιράν απασχόλησε τους ερευνητές από το δέκατο ένατο αιώνα, οπότε αρχίζει και γενικότερα στο δυτικό κόσμο να αναπτύσσεται η ιστορική έρευνα για τους λαούς της Ανατολής. Προς το τέλος του αιώνα αυτού (1876), ο George Rawlinson δημοσίευσε το έργο του *The Seventh Great Oriental Monarchy, or the Geography, History and Antiquities of the Sassanian or New Persian Empire,*[18] αποκαλώντας για πρώτη φορά τους Σασανίδες *«Νεοπέρσες»*, συνδέοντας έτσι την αυτοκρατορία τους με αυτήν των Αχαιμενιδών. Τρία χρόνια αργότερα δημοσιεύθηκε το έργο του Th. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur zeit der Sasaniden*, μιά μετάφραση στη γερμανική γλώσσα του πέμπτου βιβλίου της ιστορίας του Άραβα al-Tabari, με σχόλια και ιστορικές παραπομπές. Το σημαντικό αυτό έργο έφερε σε επαφή τη μεγάλη αυτοκρατορία των Σασανιδών με το δυτικό κόσμο και συνέβαλε ουσιαστικά στην προώθηση της έρευνας για την ιστορία της. Έκτοτε πέρασε σχεδόν μισός αιώνας μέχρι να εμφανισθεί ένα άλλο σημαντικό έργο για τους Σασανίδες, το κλασσικό πλέον έργο του Arthur Christensen *L' Iran sous les Sassanides,* (1936),[19] που αναδείχθηκε σε βασικό βοήθημα για την κατανόηση της ιστορίας και της κοινωνίας

---

[15] Brock, Christians in the Sasanian Empire, 3.
[16] Bury, *Later Roman Empire*, τ.Ι, 90.
[17] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.3.5,6, Lee, *Information and Frontiers*, 103.
[18] Είχε προηγηθεί το 1873 το έργο του, *The Sixth Great Oriental Monarchy, History and Antiquities of Parthia*, ενώ ακολούθησε το 1879 το έργο του για τις πέντε προηγηθείσες μεγάλες αυτοκρατορίες της Κεντρικής Ασίας, αυτή των Ελαμιτών, των Βαβυλωνίων, των Ασσυρίων, των Μήδων και των Αχαιμενιδών. (*The Five Great Monarchies)*
[19] Το 1909 δημοσιεύθηκε το πρώτο έργο του Christensen: *L'empire de Sassanides, Le peuple, l' etat, la cour*, που αποτελούσε και τη διδακτορική του διατριβή. Το έργο αυτό εμπλουτισμένο με νέα στοιχεία δημοσιεύθηκε το 1936 με τον τίτλο *L' Iran sous les Sassanides* και αναδείχθηκε απαραίτητο βοήθημα για την κατανόηση της ιστορίας του προϊσλαμικού Ιράν. Η δεύτερη και τελευταία έκδοση αυτού του έργου, την οποία και χρησιμοποίησα, έγινε το 1944.

του προϊσλαμικού Ιράν αλλά και για τις σχέσεις του με τον δυτικό κόσμο. Την ίδια χρονιά (1936) ήρθε στο φώς η περίφημη τρίγλωσση επιγραφή του Σασανίδη βασιλέα Σαπώρ Α΄, χαραγμένη στον λεγόμενο Κύβο του Ζωροάστρη, ένα πέτρινο κυβιστικό οικοδόμημα, καθώς και η δίγλωσση επιγραφή του Αρχιμάγου Kardir, χαραγμένη επάνω στο ίδιο μνημείο. Αρχαιολόγοι, ιστορικοί και γλωσσολόγοι, όπως ο E.Herzfeld, ο M.Sprengling και αργότερα ο A.Maricq και P.Huyse, ανέλαβαν το έργο της μελέτης, δημοσίευσης και μετάφρασης των επιγραφών σε ευρωπαϊκές γλώσσες. [20] Φαίνεται πως το γεγονός αυτό έδωσε νέα ώθηση στην έρευνα, που τη σταμάτησε όμως ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Πριν τον τελευταίο αυτό πόλεμο, ο ιστορικός και αρχαιολόγος Ernst Herzfeld, δημοσίευσε το 1935 τρεις διαλέξεις πάνω στο θέμα της ερμηνείας της ιστορίας του Ιράν, μέσω των αμέσων πηγών και ειδικά των επιγραφών που πρόσφατα είχαν δει το φως και των ανάγλυφων σε βράχους παραστάσεων, αξιοποιώντας ιστορικά τα αρχαιολογικά αυτά ευρήματα. Η πρώτη διάλεξη αναφερόταν στους Αχαιμενίδες, η δεύτερη στην εποχή των Πάρθων και η τρίτη στους Σασανίδες.[21]

Μετά το έργο του Christensen μεσολάβησε και πάλι ένα κενό σχεδόν εξήντα χρόνων, μέχρι να εμφανισθεί μια μονογραφία, ειδικά για την Περσία των Σασανιδών. Είδε βέβαια το φως σειρά αξιόλογων εκδόσεων, που αναφέρονταν γενικότερα στην ιστορία του Ιράν, παρατηρήθηκε όμως μια έλλειψη ενδιαφέροντος ειδικά για τη δυναστεία των Σασανιδών.[22] Το 1990 δημοσιεύθηκε το έργο του K.Schippmann, *Grundzüge der Geschichte des sasanidischen Reiches,* και μόλις την πρώτη δεκαετία του εικοστού πρώτου αιώνα, δύο Πέρσες ιστορικοί επανέφεραν δυναμικά στο προσκήνιο την ιστορική αυτή δυναστεία: Ο Touraj Daryaee δημοσίευσε το 2008 το έργο του *Sasanian Iran (224-651 CE)* και τον επόμενο χρόνο το έργο του *Sasanian Persia,*[23] ενώ μία άλλη Περσίδα ιστορικός η Parvaneh Pourshariati, δημοσίευσε το ίδιο έτος το έργο *Sasanian Empire: The Sasanian-Parthian Confederacy and*

---

[20] Gignoux, Middle Persian Inscriptions . Πρώτη δημοσίευση από τον M.Sprengling, στο *Third Century Iran. Sapor and Kartir*, Chicago, 1953.

[21]E.Herzfeld, *A History* (1934). Θεωρώ πιθανό ότι η υιοθέτηση από τους Εθνικοσοσιαλιστές της Γερμανίας της ιδεολογίας των Σασανιδών περί Αρίας φυλής, αποτέλεσε ένα εμπόδιο για τη συνέχιση της έρευνας πάνω σε αυτή τη δυναστεία.

[22] Αυτή η έλλειψη ενδιαφέροντος και η απαξία παρατηρήθηκε και κατά τη ρωμαϊκή περίοδο, αμέσως μετά την εμφάνιση των Σασανιδών. Οι Ρωμαίοι συνέχισαν να ασχολούνται με τους Πάρθους και δεν έδειξαν να τους ενδιαφέρουν οι Σασανίδες.(Drijvers, "Barbarian" Sasanians, 68).Ο Drijvers επισημαίνει ότι η εικόνα της περσικής κοινωνίας επί Πάρθων φαίνεται πως απασχόλησε τους Ρωμαίους συγγραφείς, οι τελευταίοι όμως δεν έδειξαν το ίδιο ενδιαφέρον για τους Σασανίδες.

[23] Το έργο, εμπλουτίζει τις γνώσεις μας κυρίως στον τομέα της ζωροαστρικής θρησκείας και του ρόλου του ιερατείου στην περσική κοινωνία.

Arab conquest of Iran, έργο που κυρίως επικεντρώνεται στους λόγους που οδήγησαν το Ιράν στην κατάρρευση και υποδούλωσή του, στους πρώην υποτελείς του, τους Άραβες.

Όπως προαναφέρθηκε μετά τον πόλεμο δημοσιεύθηκε ικανός αριθμός έργων για την ιστορία του Ιράν και τους λαούς που το κατοικούσαν, από την εποχή των Αχαιμενιδών μέχρι την αραβική κατάκτηση. Ενδεικτικά αναφέρω το έργο του R.Ghirshman (1951) *L' Iran des origins a l' Islam,* και του ιδίου *Iran, Parthes et Sassanides* (1962), με έμφαση στην ιρανική τέχνη και τα αρχαιολογικά ευρήματα. Το έργο του ιρανολόγου Richard Frye, *The Heritage of Persia*, δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά το 1962. Ο Richard Frye, Αμερικανός καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Harvard των ΗΠΑ, αφιέρωσε τη ζωή του στην ιστορική και αρχαιολογική έρευνα στο Ιράν και μετά τον πρόσφατο θάνατό του το 2014, ετάφη στην περιοχή του Isfahan στο κεντρικό Ιράν, σύμφωνα με δική του επιθυμία. Ο Richard Frye δημοσίευσε πολλά έργα και άρθρα για το Ιράν. Ενδεικτικά αναφέρω το ογκώδες έργο του, *The History of Ancient Iran*, (1984)[24] και το έργο *The Golden age of Persia,(*1988), που αποτελεί έναν ύμνο στον πολιτισμό του Ιράν και τον τρόπο που ο πολιτισμός αυτός επηρέασε και επηρεάστηκε από το Ισλάμ. Ο Frye παρατήρησε ότι η μελέτη της ιστορία του Ιράν από τους Αχαιμενίδες μέχρι την αραβική κατάκτηση, παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες και αυτός είναι ο λόγος που έργα πάνω σε αυτό το θέμα είναι σχετικά λίγα, συγκρινόμενα με αυτά που αναφέρονται στην ελληνική, ρωμαϊκή ή αιγυπτιακή ιστορία.[25] Οι δυσκολίες αυτές σχετίζονται με το θέμα της πολυγλωσσίας των πηγών. Ο μελετητής του προϊσλαμικού Ιράν θα πρέπει κατά τον Frye, να κατέχει πολλές γλώσσες, να γνωρίζει τα μεσαιωνικά περσικά (pahlavi), τα αραβικά, τα συριακά και αραμαϊκά και φυσικά τα ελληνικά και λατινικά, παράλληλα να έχει αρχαιολογικές γνώσεις, καθόσον βασικές πηγές αποτελούν κυρίως οι αρχαιολογικές μαρτυρίες, τα νομίσματα, οι επιγραφές, οι σφραγίδες και οι ανάγλυφες σε βράχους παραστάσεις.[26] Ο Frye χαρακτήρισε τις λατινικές και

[24] Το έργο αναφέρεται στην ιστορία του Ιράν, από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την αραβική κατάκτηση, με γεωγραφική, εθνογραφική και ανθρωπογεωγραφική ανάλυση και πλήρη βιβλιογραφία. Στα Παραρτήματα του έργου υπ'αρ. 2,4,5 παρατίθενται σε αγγλική μετάφραση, οι επιγραφές του Δαρείου στο Behistun, του Σαπώρ Α΄στο Naqsh-e Rustam και του Ναρσή στο Paikuli αντίστοιχα, καθώς και η σχετική με τις επιγραφές βιβλιογραφία.
[25] Frye, *Iran*, Introduction, x .
[26] Frye, όπ.π.

ελληνικές (βυζαντινές) πηγές στο σύνολό τους, εχθρικές *(enemy sources)* προς τους Σασανίδες. [27]

Ο Josef Wiesehöfer, Γερμανός καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Κιέλου, ασχολήθηκε επισταμένα με την ιστορία του Ιράν, με έμφαση στην ιστορία των Αχαιμενιδών. Το 1996 δημοσιεύθηκε σε αγγλική μετάφραση το έργο του *Das antike Persien von 550 v.Chr. bis 650 n.Chr.*, (1994), μια συνοπτική ιστορία του Ιράν με έμφαση στις περσικές πηγές και πλούσια, αναλυτική βιβλιογραφία, απαραίτητο εργαλείο για την κατανόηση της ιστορίας και της περσικής αυτοκρατορικής ιδεολογίας, από την εποχή των Αχαιμενιδών μέχρι τους Σασανίδες.[28] Ο Wiesehöfer επιμελήθηκε παράλληλα την έκδοση σημαντικών συλλογικών έργων, όπως του έργου *Eran ud Aneran,* (2006),[29] και *Commutatio et Contentio* (2010).[30] Σημαντικά άρθρα περιλαμβάνονται και στα δύο αυτά τελευταία έργα, όπως το άρθρο του Jan Willem Drijvers για την εικόνα της περσικής κοινωνίας επί Σασανιδών,[31] το άρθρο του Antonio Panaino για την ανάθεση του βασιλικού αξιώματος σε θήλεα μέλη της Σασανιδικής βασιλικής οικογένειας[32] και το άρθρο του J. Howard-Johnston για τη γεωστρατηγική πολιτική των Σασανιδών απέναντι σε δύο εχθρούς, τους Ρωμαίους στη Δύση και τους Ούννους στην Ανατολή.[33]

Τους ερευνητές απασχόλησε η συνέχεια της πολιτικής ιδεολογίας και ιστορίας των δυναστειών που βασίλεψαν στο Ιράν. Πολλές συζητήσεις αλλά και αντιρρήσεις προκάλεσε η θέση του Ιταλού καθηγητή G.Gnoli, που υποστήριξε ότι οι Σασανίδες θεωρούσαν τους εαυτούς τους απογόνους των μυθικών Καγιανιδών και όχι των Αχαιμενιδών, των οποίων την ιστορική μνήμη είχαν απωλέσει.[34] Αργότερα με το θέμα αυτό και με τις διάφορες απόψεις που είχαν στο μεταξύ διάστημα εκφραστεί, ασχολήθηκε ο Shayegan Rahim στο έργο του *Arsacids and Sasanians* (2011). Ο

---

[27] Frye, *Iran*, 287.

[28] Ο Josef Wiesehöfer αναφερόμενος σε δυτικές και ανατολικές πηγές εξηγεί το πνεύμα της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, από την εποχή των Αχαιμενιδών μέχρι τους Σασανίδες και ενσωματώνει την περίοδο των Σελευκιδών στην ιστορία των λαών του Ιράν. Αναφέρεται στην κοινωνία και τη διοικητική οργάνωση της αυτοκρατορίας, από την αρχαιότητα μέχρι την αραβική κατάκτηση.

[29] Συνεκδότης με τον Philip Huyse.

[30] Συνεκδότης με τον Hönning Börm.

[31] «Sasanian Society» , *Eran ud Aneran*,45-70.

[32] «Women and Kingship», *Eran ud Aneran*, 221-240.

[33] « The Strategic Dilemma», *Commutatio et Contentio*,37-70.

[34]G.Gnoli, *The Idea of Iran: An essay on its origin*, (1989). Την άποψη του Gnoli είχε υποστηρίξει νωρίτερα ο Ιρανολόγος καθηγητής E.Yarshater με το άρθρο του: "Were the Sasanians heirs to the Achaemenids?"(1971).Ο λόγος για τον οποίο υποστήριξαν αυτή την άποψη οι ερευνητές είναι ότι σε βασικά ιστορικά έργα, όπως στην ιστορία του al-Tabari ή στο *Shahnameh*, δεν γίνεται καμία αναφορά στους Αχαιμενίδες. Τα ονόματα του Δαρείου, του Ξέρξη ή του Αρταξέρξη δεν μνημονεύονται. Η θέση αυτή έρχεται οπωσδήποτε σε αντίθεση με τις απόψεις των βυζαντινών ιστορικών, που θεωρούσαν τους Σασανίδες, απογόνους των Αχαιμενιδών και συνεχιστές της επεκτατικής πολιτικής των τελευταίων.

τελευταίος επισήμανε τη συνέχεια και τις ομοιότητες της πολιτικής ιδεολογίας Αχαιμενιδών, Αρσακιδών και Σασανιδών, με παραδείγματα από τις πηγές, απορρίπτοντας την άποψη περί απώλειας μνήμης της Σασανιδικής δυναστείας.

Το θέμα της προπαγάνδας και της διαμόρφωσης μιας κοινής σε βασικά σημεία αυτοκρατορικής ιδεολογίας σε Βυζάντιο και Ιράν, πραγματεύεται το έργο του Matthew Canepa, *The two eyes of the Earth* (2009). Ο συγγραφέας επικεντρώνει την προσοχή του στις ομοιότητες μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών, όσον αφορά το τυπικό της αυλής και την τέχνη.

Ιδιαίτερα διαφωτιστικό για την εικόνα του Πέρση Βασιλέα είναι το έργο της Περσίδος ιστορικού Manijeh Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs in der Sasanidenzeit* (2000). Η συγγραφέας σκιαγραφεί το πορτρέτο του Πέρση βασιλέα βασιζόμενη στις ανατολικές πηγές, κυρίως δε στις αραβικές, παραβλέποντας όμως τις βυζαντινές πηγές. Αναφέρεται στη στέψη και την εξωτερική του εμφάνιση, στη διασκέδαση και ειδικά στο κυνήγι, στην εθιμοτυπία της αυλής, αλλά και στην απεικόνιση των βασιλέων στις σκαλισμένες σε βράχους παραστάσεις, τονίζοντας τη μεγαλοπρέπεια και το κύρος του βασιλικού περσικού αξιώματος.

Το συλλογικό ογκώδες έργο *The Cambridge History of Iran* άρχισε να εκδίδεται από το 1962. Τα δύο μέρη του τρίτου τόμου αυτού του έργου εκδόθηκαν το 1983 και αναφέρονται στην ιστορία του προϊσλαμικού Ιράν, από τους Σελευκίδες μέχρι τους Σασανίδες, ενώ παράλληλα γίνεται αναφορά και ανάλυση των αρχαιολογικών ευρημάτων, όπως τα νομίσματα και οι επιγραφές. Το έργο αυτό μαζί με την *Ιρανική Εγκυκλοπαίδεια,* η οποία είναι προσβάσιμη και στην ηλεκτρονική της μορφή, αποτέλεσαν βασικά εργαλεία της έρευνάς μου. Μία συλλογική επίσης προσπάθεια που αναφέρεται στην ιστορία και τον πολιτισμό του Ιράν, από την εποχή των Αχαιμενιδών μέχρι την εποχή των Σασανιδών, αποτελεί το τρίτομο έργο με τον γενικό τίτλο *The Idea of Iran* που επιμελήθηκαν οι V. Curtis και S.Stewart. Ο πρώτος τόμος που αφορά τους Αχαιμενίδες *(The birth of the Persian Empire)* δημοσιεύθηκε το 2005, ο δεύτερος που αναφέρεται στους Πάρθους (*The Age of the Parthians)* δημοσιεύθηκε το 2007, ο τρίτος τόμος με τον υπότιτλο *The Sasanian Era* που αναφέρεται στους Σασανίδες, δημοσιεύθηκε το 2008. [35]

Σημαντική βοήθεια στον ερευνητή προσφέρουν επίσης έργα που συγκεντρώνουν, σε χρονολογική σειρά, αποσπάσματα των πηγών, ανατολικών και δυτικών, τα οποία

[35] Στον συγκεκριμένο αυτό τελευταίο τόμο, ιδιαίτερα σημαντικό για την κατανόηση της λειτουργίας της κοινωνίας και του κράτους του Ιράν αλλά και των σχέσεών του με το Βυζάντιο, είναι το άρθρο του Howard-Johnston, Late Antique Iran (βλ. ιδιαίτερα σ.118-131) .

αναφέρονται στα σημαντικότερα, κυρίως πολεμικά γεγονότα.[36] Αναφέρω ενδεικτικά το έργο των M. Dodgeon και S. Lieu *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars* (1994) για το ανατολικό σύνορο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και τις πολεμικές συγκρούσεις από το 226 μέχρι το 363, καθώς και το έργο των G.Greatrex και S. Lieu, με τον ίδιο τίτλο, που αποτελεί συνέχεια του πρώτου και αναφέρεται στα γεγονότα από το 363 έως το 630. Στο ίδιο πνεύμα κινείται και το έργο των B.Dignas και E.Winter, *Rome and Persia in Late Antiquity, Neighbours and Rivals* (2007),[37] στο οποίο μέσω των πηγών αναλύονται οι βυζαντινοπερσικές σχέσεις, καθώς και θέματα που σχετίζονται με το εμπόριο, τη θρησκεία και τον πολιτισμό των δύο χωρών, από τον τέταρτο μέχρι τον έβδομο αιώνα. Στην κατανόηση των βυζαντινοπερσικών σχέσεων κατά τον έκτο αιώνα και ειδικά της πολιτικής του Ιουστινιανού απέναντι στους Πέρσες, συμβάλλουν η μελέτη του G.Greatrex, Byzantium and the East (2005), καθώς και το έργο του ιδίου, *Rome and Persia at War*, 502-532 (1998).

Πολύ νωρίς έτυχαν ιδιαίτερης προσοχής οι νομικές σχέσεις των δύο χωρών που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια των συχνών διπλωματικών επαφών τους. Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων της όμορης συνύπαρξής τους το Ιράν και η Βυζαντινή αυτοκρατορία, παρά τις συνεχείς πολεμικές αντιπαραθέσεις, ανέπτυξαν στενές διπλωματικές σχέσεις που κατέληξαν κατά καιρούς σε υπογραφή σημαντικών μεταξύ τους συνθηκών. Το ενδιαφέρον ξεκίνησε στις αρχές του περασμένου αιώνα όταν ο νομομαθής και ιστορικός K.Güterbock ανέλυσε την εξωτερική πολιτική του Βυζαντινού κράτους απέναντι στο Ιράν κατά την εποχή του Ιουστινιανού και κατέληξε στο συμπέρασμα, ότι οι μεταξύ των δύο χωρών σχέσεις χαρακτηρίζονταν από το καθεστώς της ισοτιμίας.[38] Εξήντα χρόνια αργότερα ο K.Ziegler ανέλυσε τις σχέσεις της Ρώμης με την Παρθική αυτοκρατορία των Αρσακιδών αλλά και με το Νεοπερσικό κράτος των Σασανιδών, καταλήγοντας στο ίδιο συμπέρασμα, ότι δηλαδή οι διακρατικές σχέσεις των δύο μεγάλων δυνάμεων ήδη από την εποχή των Πάρθων, διέπονταν από κανόνες διεθνούς δικαίου, αντιμετώπιζαν δηλαδή αλλήλους ως νομικά ισοτίμους.[39] Το σημαντικό άρθρο του Ευάγγελου Χρυσού Some Aspects of Roman-Persian legal relations (1976) επανήλθε στο θέμα, τονίζοντας κυρίως τη διαφορά

[36] Πρόκειται ουσιαστικά για τεκμηρίωση των γεγονότων (Documentary history). Το μειονέκτημα στα συγκεκριμένα έργα είναι ότι παραθέτουν μόνο τη μετάφραση του αποσπάσματος και όχι το πρωτότυπο κείμενο.
[37] Το έργο αποτελεί αγγλική μετάφραση του πρωτοτύπου που δημοσιεύθηκε στη γερμανική γλώσσα το 2001 με τον τίτλο *Rom und das Perserreich: Zwei Weltmächte zwischen Konfrontation und Koexistenz.*
[38] Güterbock, *Byzanz und Persien* (1906).
[39] Ziegler, *Beziehungen* (1964).

μεταξύ των λόγων και των πράξεων, της προπαγάνδας και της εν τη πράξει εξωτερικής πολιτικής. Παρά τις θεωρίες για παγκόσμια κυριαρχία, που και οι δύο δυνάμεις ενστερνίστηκαν, στην πράξη αναγνώριζαν και σέβονταν η μία την κυριαρχία της άλλης και την ισοτιμία της. Το έργο (διδακτορική διατριβή) της Κατερίνας Συνέλλη, *Οι Διπλωματικές Σχέσεις Βυζαντίου Περσίας έως τον ΣΤ΄αιώνα* (1986), αποτελεί, όπως ήδη τονίστηκε, την μοναδική μονογραφία στην ελληνική γλώσσα, για τις βυζαντινοπερσικές σχέσεις επί Σασανιδών.

Τις τελευταίες δεκαετίες το ενδιαφέρον για την εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου απέναντι στο Ιράν και όχι μόνο, οδήγησε στην έκδοση σημαντικών έργων. Αναφέρω ενδεικτικά το έργο του Blockley, *East Roman Foreign Policy* (1992) για την εξωτερική πολιτική των Ρωμαίων, από τον Διοκλητιανό μέχρι τον Αναστάσιο, το έργο του A.D.Lee, *Information and frontiers* (1993), για την πολιτική των βυζαντινών απέναντι στους σημαντικούς του εχθρούς, τους Σασανίδες στην ανατολή, και τους Ούννους, Αβάρους και Οστρογότθους στο βορρά. Στο τελευταίο έργο επισημαίνεται ο σημαντικός ρόλος των πληροφοριών και τα κανάλια ροής αυτών των πληροφοριών, σημαντικών για τη διαμόρφωση της εκάστοτε κρατικής πολιτικής. Από τον 4ο έως τον 6ο αιώνα η εξωτερική πολιτική απέναντι στους Πέρσες, υπήρξε αμυντική και όχι επιθετική. Βασίσθηκε στην εξαγορά της ειρήνης ή την εξασφάλιση συμμαχιών, μέσω της καταβολής μεγάλων χρηματικών ποσών. Το θέμα αυτό ανέλυσε ο Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, καθηγητής στρατηγικής στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στο έργο του *Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική* (2000).[40] Πρόσφατα (2014) δημοσιεύθηκε το έργο της Ekaterina Nechaeva, *Embassies, Negotiations, Gifts: Systems of East Roman Diplomacy in Late Antiquity*, στο οποίο τονίζονται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των βυζαντινοπερσικών διπλωματικών σχέσεων και το γεγονός ότι για πρώτη φορά στην ιστορία γίνεται γνωστό γραπτό κείμενο συνθήκης που ρυθμίζει διακρατικές σχέσεις.[41]

Η θρησκεία έπαιξε επίσης έναν σημαντικό ρόλο στην ιστορική εξέλιξη των γεγονότων κατά την υπό εξέταση περίοδο. Η επικράτηση του Χριστιανισμού και η διάδοσή του εντός και εκτός των συνόρων της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, καθώς και η καθιέρωση της χριστιανικής Εκκλησίας ως επισήμου θεσμού του κράτους, προσέδωσαν νέα δυναμική στην ρωμαϊκή ιδέα για παγκόσμια επικράτηση. Στην κατανόηση αυτού του ιστορικού φαινομένου συμβάλλουν ουσιαστικά πολλά και σημαντικά έργα.

[40] Δύο σημαντικά άρθρα που διαφωτίζουν αυτό το θέμα είναι το άρθρο του Higgins, International Relations (1941) και το άρθρο του Blockley, Subsidies and Diplomacy (1985).

[41] Το σύνηθες ήταν η επισφράγιση των συμφωνηθέντων να γίνεται με ανταλλαγή όρκων. Βλ. Αμμιανός Μαρκελλίνος, *Res gestae*, 25.9.4, 24.1.8.(Στο εξής Αμμιανός Μαρκελλίνος).

Αναφέρω ενδεικτικά το έργο της Σοφίας Πατούρα *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα* (2008), το έργο του Μιχάλη Κορδώση, *Το Βυζάντιο και ο δρόμος προς την Ανατολή* (2002), το παλαιότερο και κλασσικό πλέον έργο του Peter Brown, *The World of Late Antiquity* (1971)[42] καθώς και το έργο του Garth Fowden, *Empire to Commonwealth* (1993).[43] Η βασιλεία των Σασανιδών εντάσσεται στη γενικότερη ιστορική περίοδο που η σύγχρονη έρευνα ονόμασε Ύστερη Αρχαιότητα.[44] Πολλά και σημαντικά έργα οριοθετούν και διαφωτίζουν αυτή την ιστορική περίοδο και παράλληλα εξηγούν τις κοινωνικές και όχι μόνο αλλαγές που την σημάδεψαν.[45] Ως πιο πρόσφατο αλλά και πλέον σημαντικό έργο για αυτήν την περίοδο, λόγω και της αναλυτικής βιβλιογραφίας που περιλαμβάνει, αναφέρω το έργο του St.Mitchell, *Later Roman Empire* (2009). Ο συγγραφέας τονίζει τον καθοριστικό ρόλο της θρησκείας στη διαμόρφωση του ιστορικού γίγνεσθαι και εξετάζει τις βυζαντινοπερσικές σχέσεις στα κεφάλαια 4, 11 και κυρίως 12 (σ.101-154 και 371-402). Επισημαίνει ότι παρά τους νικηφόρους πολέμους του αυτοκράτορα Ηρακλείου στην ανατολή, μετά το θάνατό του και σαν αποτέλεσμα της πτώσης του κράτους των Σασανιδών, η βυζαντινή αυτοκρατορία συρρικνώθηκε εδαφικά, χάνοντας τα πλέον παραγωγικά εδάφη της σε Συρία, Μεσοποταμία και Αίγυπτο.

Η εξάπλωση του Χριστιανισμού στο Ιράν και η ιστορία της Ανατολικής Εκκλησίας, καθώς και οι διώξεις των εκεί χριστιανών, κατέστησαν νωρίς αντικείμενα εκτεταμένης έρευνας. Απαραίτητο και αναντικατάστατο κατά τη γνώμη μου, παραμένει το έργο του J.Labourt, *Le Christianisme dans l' Empire Perse* (1904), το οποίο ακολούθησε σημαντικός αριθμός έργων με το ίδιο θέμα. Ενδεικτικά αναφέρω, τα έργα των W.Wigram, *The Assyrian Church* (1910), R.Waterfield, *Christians in Persia* (1973), P.Asmussen, Christians in Iran, (1983), S.Moffett, *Christianity in Asia* (1998). Στα έργα αυτά τονίζεται εκτός των άλλων, ότι οι λόγοι των διώξεων των χριστιανών στο Ιράν ήταν κυρίως πολιτικοί και όχι θρησκευτικοί, καθώς και το δίλημμα που αντιμετώπιζαν

---

[42] Το συγκεκριμένο έργο δημοσιεύθηκε σε ελληνική μετάφραση το 1998 με τον τίτλο *Ο κόσμος της Ύστερης Αρχαιότητας.*

[43] Στο έργο αυτό ο Fowden (σ.100-137) κάνει λόγο για τη δημιουργία της πρώτης Βυζαντινής Κοινοπολιτείας στην Ανατολή, που περιλαμβάνει όλα τα χριστιανικά κράτη και λαούς ανεξαρτήτως της διαφοροποίησης ως προς το δόγμα. Τον όρο *Βυζαντινή Κοινοπολιτεία* (Byzantine Commonwealth), χρησιμοποίησε πρώτος ο ιστορικός Obolensky το 1971 στον τίτλο του έργου του:*The byzantine Commonwealth: Eastern Europe 500-1453*, που αναφέρεται όμως στα χριστιανικά κράτη της Βαλκανικής.

[44] Την πατρότητα του όρου διεκδικεί ο ιστορικός A.Jones με το έργο του:*The Later Roman Empire, 284-602: A social, economic and administrative survey*, (1964).

[45] Ενδεικτικά αναφέρω τα έργα των: J.Bury, *History of the Later Roman Empire*, 2 τόμοι (1958)· Av.Cameron, *Η Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία 284-430 μ.Χ.*(2000)· G.Bowersock, P.Brown, Ol.Grabar, *Late Antiquity, A Guide to the Postclassical World* (1999).

οι χριστιανοί υπήκοοι του Μεγάλου Βασιλέα, δεδομένης της διάστασης μεταξύ του πολιτικού και του πνευματικού τους ηγέτη.[46] Το έργο της Αθηνάς Κόλια, *Ο βυζαντινός ιερός πόλεμος* (1991), στάθηκε για την έρευνά μου χρήσιμο, γιατί τονίζει το ρόλο της θρησκείας στις βυζαντινοπερσικές συγκρούσεις, ήδη από την εποχή της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου. Παράλληλα σημαντικά άρθρα κάνουν λόγο για τον αφανή ιδεολογικό πόλεμο επικράτησης μεταξύ των δύο θρησκειών, με πρωταγωνιστές τους χριστιανούς επισκόπους και τους Πέρσες Μάγους.[47] Απαραίτητο επίσης εργαλείο για την κατανόηση της ζωροαστρικής θρησκείας, που επί Σασανιδών κατέστη κυρίαρχη θρησκευτική ιδεολογία και συνακόλουθα των εμποδίων που συνάντησε το Βυζάντιο στην προσπάθεια εκχριστιανισμού των λαών αυτής της χώρας, αποτελεί το έργο της Mary Boyce, *Zoroastrians. Their Religious Beliefs and Pratices (*1979), με αναλυτική αναφορά στις ανατολικές πηγές και πλούσια δευτερεύουσα βιβλιογραφία.

Στη μελέτη του προϊσλαμικού Ιράν και των σχέσεών του με το Βυζάντιο συμβάλλουν τα τελευταία χρόνια ηλεκτρονικά περιοδικά και κέντρα ερευνών που εμφανίζονται στο διαδίκτυο. Ενδεικτικά αναφέρω την ιστοσελίδα του Πανεπιστημίου Irving στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ *www.humanities.uci.edu/* η οποία περιλαμβάνει και την σελίδα του ηλεκτρονικού περιοδικού *e-sasanika,* η ιστοσελίδα του Κέντρου Ιρανικών σπουδών *The Circle of Ancient Iranian Studies, www.cais-soas.com*[48] που περιλαμβάνει μόνο σε ηλεκτρονική μορφή άρθρα για όλες τις περιόδους της ιστορίας του Ιράν, μηχανή αναζήτησης θεμάτων και λεύκωμα με εικόνες από όλες τις σκαλισμένες σε βράχους παραστάσεις των Σασανιδών, που βρίσκονται σε διάφορες περιοχές του Ιράν. Σημαντικές πληροφορίες μπορεί επίσης να βρει ο ερευνητής, στην ιστοσελίδα του Βρετανικού Ινστιτούτου Περσικών Σπουδών (*British Institute of Persian Studies) www.bips.ac.uk* , καθως και στην ιστοσελίδα *www.avesta.org*. Στην τελευταία περιλαμβάνονται τα σωζόμενα μεσαιωνικά περσικά κείμενα που σχετίζονται με τη ζωροαστρική θρησκεία και παράδοση, σε γλώσσα μεσαιωνική παρθική ή μεσαιωνική περσική (pahlavi) και δίνεται μετάφραση αυτών στην αγγλική γλώσσα. Τέλος στην

[46] Ιδιαίτερα διαφωτιστικό πάνω στο θέμα αυτό το άρθρο του S.Brock, "Christians in the Sasanian Empire: A case of divided loyalties" (1982) καθώς και το άρθρο πάνω στο ίδιο θέμα του J.Wiesehöfer, Geteilte Loyalitäten, (1993). Στην κατανόηση της πολιτικής διάστασης του ζητήματος, συμβάλλει το έργο του S.Gero, *Barsauma*, (1981).

[47] Ενδεικτικά αναφέρω το άρθρο της M.L.Chaumont, Conquêtes Sassanides (1973) και της Garsoian, Le Role de l' Hiérarchie Chretienne (1973/74).

[48] Το συγκεκριμένο αυτό ερευνητικό κέντρο ξεκίνησε ως παράρτημα του *School of Oriental and African Studies* του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, σήμερα όμως λειτουργεί αυτόνομα.

ηλεκτρονική σελίδα του περιοδικού *Iranica Antiqua* εμφανίζονται τα τεύχη του συγκεκριμένου περιοδικού από το 1989 μέχρι σήμερα.[49]

Β. Γραπτές πηγές. Μια επιλογή.

Βα.Βυζαντινές πηγές.

Η νεοελληνική λέξη *εἰκόνα* παράγεται από το αρχαίο ρήμα *εἰκάζω*, που σημαίνει απεικονίζω αλλά και παρομοιάζω ή υποθέτω, καθώς και από τις επίσης αρχαιοελληνικές λέξεις *εἰκασία* και *εἴκασμα*, που έχουν τη σημασία της παράστασης, του συμπεράσματος αλλά και του ομοιώματος.[50] Επομένως η αναφορά στην εικόνα ενός λαού ή προσώπου δεν συνδέεται πάντα με την πιστή απεικόνιση της πραγματικότητας, αλλά μάλλον με μία παράσταση που μπορεί να έχει σχέση με τη φαντασία, την υπόθεση και κυρίως την προπαγάνδα. Κατά τη σκιαγράφηση ως εκ τούτου της εικόνας, τον ερευνητή δεν ενδιαφέρει τόσο ο έλεγχος της αξιοπιστίας των πηγών, όσο **το γιατί** λέγεται κάτι τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή. Επομένως είναι επιτρεπτή η αναφορά σε φιλολογικά ή προπαγανδιστικά κείμενα ή σε μυθικές διηγήσεις, που στερούνται πιθανότατα ιστορικής τεκμηρίωσης, συμβάλλουν όμως καθοριστικά στη διαμόρφωση της εικόνας.

Ο βυζαντινός συγγραφέας οποιασδήποτε περιόδου, λειτουργεί βασικά από θέσεως ισχύος έναντι του περιγραφομένου «άλλου», είτε πρόκειται για λαό, είτε για συγκεκριμένο άτομο,[51] επομένως είναι φυσικό η εικόνα των Περσών στις βυζαντινές πηγές να μην παρουσιάζει έναν πάγιο χαρακτήρα ή ομοιογένεια, αλλά να εξαρτάται κυρίως από την εκάστοτε χρονική στιγμή, καθώς και τις προσωπικές απόψεις του κάθε συγγραφέα. Υπάρχουν πάντως και χαρακτηριστικά που αποδίδονται στους Πέρσες διαχρονικά και παγίως από την αρχαιότητα, όπως η έπαρση και η αλαζονεία, η αγάπη προς τον πλούτο και την τρυφηλή ζωή αλλά και η γενναιότης στο πεδίο της μάχης.

Η έρευνά μου επικεντρώθηκε στην περίοδο που αποκαλείται πρωτοβυζαντινή (4ος-τέλος 6ου αι.) [52] και συγκεκριμένα από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου και

---

[49] Δίνεται online το πλήρες κείμενο, καθώς και περίληψη των άρθρων που περιλαμβάνουν τα τεύχη από το 1999 έως το 2010, ενώ για τα προηγούμενα τεύχη από το 1989 έως το 1998 εμφανίζονται μόνο τα περιεχόμενα κάθε τεύχους.

[50] Χαρ. Μπαλτάς, *Λεξικόν της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας,* Αθήνα,1995.

[51] Μαυρομμάτης, Η εικόνα του άλλου, 236.

[52] Αρβελερ, *Πολιτική Ιδεολογία,* 15· Kaegi, *Ηράκλειος,* 15. Όπως αναφέρει ο Kaegi η βασιλεία του Φωκά και κυρίως του Ηρακλείου «*σηματοδοτεί την άρχή μιας διαφορετικής περιόδου της Βυζαντινής Ιστορίας, την οποία ορισμένοι ονόμασαν Μέση Βυζαντινή περίοδο*».

την ίδρυση της Κωνσταντινουπόλεως (330), μέχρι το τέλος της ιστορίας του Θεοφύλακτου Σιμοκάτ(τ)η και το θάνατο του αυτοκράτορα Μαυρικίου (602). Η περίοδος αυτή παρουσιάζει κάποια ομοιομορφία στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις και επιτρέπει, την εξαγωγή σχετικά ασφαλών συμπερασμάτων. Παρόλες τις συγκρούσεις κυριαρχεί η προσπάθεια για διπλωματικές επαφές και συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, πράγμα που οδήγησε και σε προσέγγιση και ειρηνική συνεργασία των λαών. Το σκηνικό αλλάζει οριστικά με την άνοδο στο βυζαντινό θρόνο του αυτοκράτορα Φωκά και στην συνέχεια με τους περσικούς πολέμους του Ηρακλείου, που λόγω και του θρησκευτικού χαρακτήρα που τους αποδόθηκε, οδήγησαν στην μετάλλαξη της εικόνας των Περσών από «βαρβάρων» σε «απίστων».[53]

Λόγω του πλήθος και της πολυμορφίας των πηγών περιόρισα την έρευνα κυρίως στις ιστοριογραφικές πηγές (ιστορία, χρονογραφία) και επικέντρωσα το ενδιαφέρον στους συγχρόνους των γεγονότων συγγραφείς, χωρίς αυτό να σημαίνει πως αγνόησα πληροφορίες από πηγές που δεν μπορούν να χαρακτηρισθούν ιστοριογραφικές. Τι σημαίνει όμως ο όρος *βυζαντινός* και πως μπορεί μία πηγή να χαρακτηρισθεί *βυζαντινή*. Σύμφωνα με τον Hunger *«οἱ ἀρχὲς τῆς βυζαντινῆς ἱστοριογραφίας καὶ χρονογραφίας, πρέπει χωρίς ἀμφιβολία να ἀναζητηθούν στον 4ο αἰώνα».*[54] Τόσο όμως ο ίδιος ο Hunger, όσο και ο Απόστολος Καρπόζηλος,[55] θεώρησαν «βυζαντινούς» μόνο όσους έγραψαν στην ελληνική γλώσσα, ανεξαρτήτως θρησκεύματος, το ίδιο και ο Krumbacher και ο Kazhdan.[56] Οι προαναφερθέντες απέκλεισαν επομένως τα έργα στη λατινική γλώσσα, το σημαντικότερο των οποίων είναι, τουλάχιστον για τον τέταρτο αιώνα, το ιστορικό έργο του Αμμιανού Μαρκελλίνου. Αντίθετα όμως ο Treadgold χαρακτήρισε τον Αμμιανό Μαρκελλίνο, ως τον πρώτο βυζαντινό ιστοριογράφο,[57] το ίδιο και η Udal'cova,[58] ο Ostrogorsky τον αποκάλεσε «τον σπουδαιότερο ιστορικό του τετάρτου αιώνα»[59] και η Χριστοφιλοπούλου τον «αξιολογότερο ιστορικό του τέλους του

---

[53] Όπως παρατήρησε ο Ανδρέας Στράτος, ο Ζ΄αιώνας δεν άλλαξε μόνο την όψη του Βυζαντίου αλλά υπήρξε η απαρχή μεγάλων αλλοιώσεων και μεταλλαγών σε όλο τον τότε γνωστό κόσμο (Στράτος, *Το Βυζάντιον στον Ζ΄αιώνα,* τ.Ι, 29).

[54] Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία τ.* Β΄,21. (Στο εξής Hunger). Αντίθετα η βυζαντινή γραμματεία, όπως τη γνωρίζουμε από τον Krumbacher, αρχίζει από το 527 (Λουγγής *Ιδεολογία,*46).

[55] Καρπόζηλος, *Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι,* τ.Α΄. (Στο εξής Καρπόζηλος).

[56] Λουγγης, *Ιδεολογία*, 46.

[57] Treadgold, *Byzantine Historians*, 51-78.

[58] Udal'cova, Le monde vu par les historiens byzantins,194.Το έργο του Αμμιανού χαρακτηρίζει η Udal'cova ως γέφυρα μεταξύ της ιστοριογραφίας της αρχαιότητας και της πρώιμης βυζαντινής περιόδου.

[59] Ostrogorsky, *Ιστορία,* τ.Ι, 80.

αρχαίου κόσμου».[60] Θεώρησα επομένως ότι ο Αμμιανός Μαρκελλίνος και το έργο του *Res Gestae*[61] δεν ήταν δυνατόν να αποκλεισθεί, δεδομένου ότι ο ίδιος διαφωτίζει, ενίοτε και ως αυτόπτης μάρτυς, τα γεγονότα των βυζαντινοπερσικών συγκρούσεων του β΄μισού του τετάρτου αιώνα και ειδικά την εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν (βιβλία 23,24,25).[62] Εκτός αυτού σε παρέκβασή του (βιβλίο 23.6) σκιαγραφεί το πορτρέτο, όχι μόνο του Πέρση πολεμιστή αλλά και του καθημερινού ανθρώπου, ακολουθώντας αρχαιοελληνικά στερεότυπα. Στο ίδιο βιβλίο (23) συμπεριλαμβάνει πολλές γεωγραφικές και εθνογραφικές πληροφορίες για τη χώρα του Ιράν. Ως στρατιωτικός ιστορικός δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις πολιορκητικές μηχανές και τις μεθόδους πολιορκίας, καθώς και για τα όπλα.[63] Δέκα από τα δέκα οκτώ σωζόμενα βιβλία του είναι αφιερωμένα στον ήρωά του αυτοκράτορα Ιουλιανό και την εκστρατεία του τελευταίου στο Ιράν.[64] Ο Αμμιανός προσπάθησε να είναι όσο το δυνατόν αντικειμενικός, υπογραμμίζοντας ότι δεν επηρεάστηκε ούτε από το φόβο ούτε από την ανάγκη κολακείας των κυβερνώντων.[65]

Εκατόν πενήντα σχεδόν χρόνια αργότερα έγραψε την ιστορία του ο Ζώσιμος, ένας *ιδεολογικά στρατευμένος συγγραφέας,* όπως τον αποκάλεσε ο Hunger.[66] Το έργο γράφτηκε μεταξύ των ετών 498 και 502 και αποτελείται από έξι βιβλία, που καλύπτουν την ρωμαϊκή ιστορία από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου, μέχρι την άλωση της Ρώμης από τον Αλάριχο το 410.[67] Ο Ζωσιμος σκιαγράφησε το πορτρέτο των Περσών με κριτήρια πολιτισμικά και όχι πολιτικά, ως *βαρβάρων* με εντελώς διαφορετική νοοτροπία και κουλτούρα από τους Ρωμαίους. Οι τελευταίοι κατά το Ζώσιμο δεν ήταν

---

[60] Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία,* 97. Βλ. επίσης Cameron, *Η Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία,* 44. Ο David Rohrbacher απέφυγε τον όρο *βυζαντινοί ιστορικοί* και προτίμησε τον τίτλο: *The Historians of Late Antiquity*. Στους ιστορικούς της Ύστερης Αρχαιότητας συμπεριέλαβε τον Αμμιανό Μαρκελλίνο, τον Ευτρόπιο και τον Αυρήλιο Βίκτωρα.

[61] Συμβουλεύθηκα την τελευταία έκδοση της Loeb Classical Library, με μετάφραση στην αγγλική γλώσσα του J.Rolfe (2006).

[62] Η βιβλιογραφία για τον Αμμιανό και το ιστορικό του έργο είναι εκτενέστατη. Αναφέρω ενδεικτικά το έργο του Blockley, *Ammianus Marcellinus* (1975), το ογκώδες έργο του J.Matthews, *Ammianus* (2007), με εξαντλητική βιβλιογραφία, καθώς και το συλλογικό έργο *The Late Roman World and its Historian* (1999).

[63] Ιδιαίτερα διαφωτιστικό πάνω σε αυτό το θέμα το άρθρο του Crump, Ammianus Marcellinus (1975).

[64] Για τη βιβλιογραφία πάνω στο θέμα αυτό βλ. παρακάτω Κεφάλαιο Γ΄, υποσημ.30.

[65] *nec metu nec adulandi foeditate constricta* (30.8.1)

[66] Hunger, 76. Ο Fr. Paschoud, εκδότης και μεταφραστής του έργου του Ζώσιμου, χαρακτήρισε τη διάσωση του έργου του «μικρό θαύμα», δεδομένου ότι σώζεται σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο της Βατικανής Βιβλιοθήκης. (Καρπόζηλος,17). Η ιστορία του Ζώσιμου βασίζεται κυρίως στην ιστορία του Ευνάπιου που σώζεται δυστυχώς αποσπασματικά. Όπως αναφέρει ο Φώτιος: «*εἴποι δ᾽ἄν τις οὐ γράψαι αὐτὸν ἱστορίαν ἀλλά μεταγράψαι τὴν Ευναπίου, τῷ συντόμῳ διαφέρουσαν»*.(Καρπόζηλος, 343).

[67] Καρπόζηλος, 340-349. Η Udal'cova (Le monde vue par les historiens byzantins, 197), σημειώνει πως ο Ζώσιμος εκφράζει έντονα την απογοήτευσή του για τον εκβαρβαρισμό της πατρίδας του και καταφέρεται με υπερβολικούς πολλές φορές χαρακτηρισμούς κατά των πολιτικών του αντιπάλων.

δυνατόν να ζήσουν *κατά τὰ ἤθη τῶν βαρβάρων* Περσών, τόσο διαφορετικών από τον τρόπο ζωής που επιβάλλουν οι ρωμαϊκοί νόμοι και συνήθειες. Το πολιτισμικό χάσμα που χώριζε τους δύο λαούς θεωρούσε αξεπέραστο.[68] Ο ήρωας του Ζώσιμου, όπως και του Αμμιανού, ήταν ο αυτοκράτορας Ιουλιανός και σε αυτόν και στην εκστρατεία του στο Ιράν αφιέρωσε ολόκληρο το τρίτο βιβλίο της *Νέας Ιστορίας* του.[69] Η εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν περιγράφεται από το Ζώσιμο με λιγότερες λεπτομέρειες από αυτές που αναφέρει ο Αμμιανός, εν τούτοις είναι ιδιαίτερα πλούσιες και σημαντικές οι περιγραφές του για τις οχυρώσεις των πόλεων και τα όπλα. Το σύνολο σχεδόν των πληροφοριών για το Ιράν και τους Πέρσες κατά τον τέταρτο αιώνα, αντλούμε από το έργο του Αμμιανού και του Ζώσιμου.[70] Ο τελευταίος πάντως αναφέρει με ειλικρίνεια ότι χρησιμοποίησε ως πηγή για την συγγραφή της Ιστορίας του και τα απομνημονεύματα του αυτοκράτορα Ιουλιανού, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε η δική του διήγηση, τουλάχιστον για ορισμένα γεγονότα του τρίτου βιβλίου του, να καθίσταται μάλλον περιττή: «*…τὸ δὲ ὅπως περιττὸν ἡγησάμην διεξελθεῖν, αὐτοῦ τοῦ Καίσαρος ἐν ἰδίᾳ συγγραφῇ πάντα ἀφηγησαμένου τὰ τότε πραχθέντα..».*[71] Ως «*πνευματικούς ἐκπροσώπους τῆς εἰδωλολατρίας*», που δίνουν τις τελευταίες μάχες υπερασπιζόμενοι έναν κόσμο που φεύγει, χαρακτήρισε ο Hunger τον Αμμιανό, τον Ευνάπιο και τον Ζώσιμο.[72] Η ιστορία του Ευνάπιου σώζεται σε αποσπάσματα, πλην του έργου του *Βίοι Φιλοσόφων και Σοφιστών*, που σώζεται ολόκληρο και είναι χρήσιμο λόγω σύντομων αναφορών στην περσική αυλή και τον ίδιο τον Μέγα Βασιλέα.[73] Ο Ευνάπιος όπως ο

---

[68] Τις παρατηρήσεις αυτές κάνει ο Ζώσιμος για τους κατοίκους της Νίσιβης, οι οποίοι κατά την άποψή του, εγκατέλειψαν την πόλη τους για να μην αλλάξουν τρόπο ζωής και υποχρεωθούν να εγκαταλείψουν να έθιμά τους: « *..πάντων ὅσοι κατὰ τὴν πόλιν ἦσαν ἐκλιπαρούντων μὴ προέσθαι σφᾶς μηδὲ εἰς πεῖραν καταστῆσαι βαρβάρων ἠθῶν, τοσούτων ἐτῶν ἑκόντας τοῖς Ῥωμαίων νόμοις ἐντεθραμμένους».* (Ζώσιμος, *Ίστορία Νέα,* 3.33.2).(Στο εξής Ζώσιμος)

[69] Ο πρόωρος θάνατος του Ιουλιανού, ανέτρεψε κατά τον Ζώσιμο τον ρούν της ιστορίας και βύθισε στο πένθος και την απελπισία όλους τους κατοίκους της Μεσοποταμίας: *«τοσαύτην ἴσχυσεν ἀνδρὸς ἑνὸς τελευτὴ τοῖς κοινοῖς πράγμασιν ἐμποιῆσαι μεταβολὴν..πάντα δὲ ἦν οἰμωγῆς καὶ θρήνων μεστὰ, πόλεως ἑκάστης ἐκκεῖσθαι ταῖς Περσῶν ἐφόδοις ..οἰομένων»* (Ζώσιμος, 3.34.2).

[70]Σημαντικό αν και σύντομο (brevarium) είναι το έργο του Ευτρόπιου, που έγραψε στα λατινικά μια σύντομη ιστορία της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας (Rohrbacher, *The Historians of Late Antiquity*,49-56) . Η σημασία του έργου του Ευτρόπιου έγκειται στο γεγονός ότι ο ίδιος συμμετείχε στην εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν και κάποια γεγονότα περιγράφει ως αυτόπτης μάρτυς. Πλέον σημαντική θεωρείται η μαρτυρία του ιστορικού Magnus από τις Κάρρες, τον οποίο ο Ιωάννης Μαλάλας αποκαλεί *σοφώτατο χρονογράφο(*13.260). Ο Magnus έλαβε επίσης μέρος στην εκστρατεία και πολλοί ιστορικοί τον θεωρούν ως βασική πηγή τόσο του Αμμιανού όσο και του Ζώσιμου (Dillemann, Ammien Marcellin et l' Euphrate, 115-118)

[71] Ζώσιμος 3.8.2.

[72] Hunger,23. Η Udal'cova (Le monde vue par les historiens byzantins, 196), υπογραμμίζει ότι οι «εθνικοί» ιστορικοί δεν ήταν αντίθετοι μόνο προς την χριστιανική θρησκεία αλλά και προς την μονοκρατορία των χριστιανών αυτοκρατόρων και την πολιτική και οικονομική τους καταπίεση

[73] Συμβουλεύθηκα την τελευταία έκδοση της Loeb Classical Library: *The Lives of the Sophists, Philostratus and Eunapius*, (1989).

Αμμιανός και ο Ζώσιμος θαύμαζε τον αυτοκράτορα Ιουλιανό και σε αυτόν αφιέρωσε την Ιστορία του.[74] Είναι φυσικό γι αυτούς τους παγανιστές τους λεγομένους και «εθνικούς» συγγραφείς, η σκιαγράφηση της εικόνας του Πέρση να είναι πιο κοντά στα αρχαιοελληνικά στερεότυπα.

Οι βυζαντινές γραπτές πηγές από τον Αμμιανό Μαρκελλίνο μέχρι τον Θεοφύλακτο Σιμοκάτ(τ)η, αφορούν συγγραφείς που είτε περιγράφουν τα γεγονότα ως αυτόπτες μάρτυρες, είτε χρησιμοποιούν πληροφορίες αυτοπτών μαρτύρων, αιχμαλώτων, εμπόρων, διπλωματών ή φυγάδων, είτε αντλούν πληροφορίες από επίσημα αρχεία ή έγγραφα, τα οποία προσεγγίζουν μέσω διερμηνέων, δεδομένου ότι είναι μάλλον σαφές ότι δεν γνώριζαν την περσική γλώσσα. Οι πηγές αυτής της περιόδου είναι ιδιαίτερα πλούσιες αλλά παρατηρείται και ένας πλουραλισμός. Εμφανίζονται για πρώτη φορά νέα λογοτεχνικά είδη: η εκκλησιαστική ιστορία και η χρονογραφία. Οι συγγραφείς αυτής της περιόδου χαρακτηρίζονται *«κλασικίζοντες»,*[75] και οπωσδήποτε ανήκουν σε μια πνευματική *ελίτ* της εποχής τους, είναι δηλαδή ιδιαίτερα μορφωμένοι και εντυπωσιάζει το γεγονός ότι σχεδόν όλοι έχουν νομική παιδεία, είναι σχολαστικοί ή ρήτορες ή δικηγόροι.[76] Οι συγγραφείς εντάσσονται συνειδητά στην παράδοση με συχνές αναφορές στον Ὁμηρο, τον Ξενοφώντα και τον Ηρόδοτο, και κατά κανόνα αρχίζουν το έργο τους από το χρονικό σημείο που διέκοψε ο προηγούμενος, δημιουργώντας μια αδιάσπαστη σειρά ιστοριογραφικής διήγησης, ενώ καλύπτουν με το έργο τους μικρές σχετικά χρονικές περιόδους.[77] Οι σημαντικότεροι συγγραφείς όσον αφορά τις πληροφορίες για τους Πέρσες και ειδικά τους Σασανίδες είναι ο Προκόπιος, ο Αγαθίας, ο Μένανδρος και Θεοφύλακτος Σιμοκάτ(τ)ης, από δε τους χρονογράφους σημαντικές πληροφορίες δίνει ο Ιωάννης Μαλάλας αλλά και το *Πασχάλιο Χρονικό*, ανώνυμο έργο της τρίτης δεκαετίας του εβδόμου αιώνα, αν και το τελευταίο αντιγράφει σχεδόν τον Μαλάλα.[78]

---

[74] Καρπόζηλος, 278.

[75] Καρπόζηλος, 259,369.

[76] Είναι ενδιαφέρον ότι και εκκλησιαστικοί συγγραφείς όπως ο Σωκράτης Σχολαστικός, ο Σωζομενός και ο Ευάγριος, ήταν νομικοί. Ο Πρίσκος, ο Νόννοσος και ο Πέτρος ήταν διπλωμάτες και μόνο ο ΑμμιανόςΜαρκελλίνος στρατιωτικός.

[77]Όπως παρατήρησε ο Λουγγής οι ιστορικοί της πρώιμης βυζαντινής περιόδου δεν φαίνεται να δείχνουν ενδιαφέρον για τα συμβαίνοντα στη Δύση και είναι προσανατολισμένοι προς τα γεγονότα της Ανατολής, φαίνεται δηλαδή να μην ενστερνίζονται την οικουμενική αυτοκρατορική παράδοση που είναι όμως ζωντανή στην ιστοριογραφία της Δύσης και στους λατινόφωνους συγγραφείς. Αυτή τη σιγή των ελληνικών πηγών για τα τεκταινόμενα στο δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας ο Λουγγής χαρακτηρίζει «εσκεμμένη ή ύποπτη» και την αποδίδει σε λογοκρισία των κειμένων, που συνέβη κυρίως κατά την περίοδο βασιλείας της Μακεδονικής δυναστείας.(Λουγγής, *Ιδεολογία,* 48,49).

[78] Λουγγής, *Ιδεολογία*, 47.

Ο Προκόπιος, *a conventional christian,* όπως τον αποκάλεσε η A. Cameron,[79] ή *σκεπτικιστής χριστιανός,* όπως τον αποκάλεσε ο G.Downey,[80] θεωρήθηκε ως ο μεγαλύτερος ιστορικός της Αρχαιότητας, εφάμιλλος του Ηροδότου και του Πολύβιου και ως ο μεγαλύτερος στρατιωτικός ιστορικός όλων των εποχών, [81] αν και ο τρόπος που γράφει ξεφεύγει από το πλαίσιο της καθαρά πολεμικής εξιστόρησης.[82] Μαζί με τον Αγαθία και τον Μένανδρο εκφράζει τους εκπροσώπους μιας μεταβατικής περιόδου, από την Αρχαιότητα στον Μεσαίωνα. Ως σύμβουλος του στρατηγού Βελισάριου παρακολούθησε από κοντά τις βυζαντινοπερσικές συγκρούσεις, υπήρξε δε αυτόπτης μάρτυς της μάχης του Δάρας (530) αλλά και των πολεμικών γεγονότων που ακολούθησαν την εισβολή του Χοσρόη Α΄ στο ρωμαϊκό έδαφος το 540/541. Περιγράφει με γλαφυρό τρόπο και με αξιοπιστία τα πολεμικά γεγονότα, αν και οι μαρτυρίες του αμφισβητήθηκαν από σύγχρονους ιστορικούς, λόγω κάποιων ιστορικών ανακριβειών αλλά και λαθών ως προς την χρονολόγηση των γεγονότων,[83] κατηγορείται δε από τον Hunger για μεροληπτική παρουσίαση του στρατηγού Βελισάριου.[84] Εν τούτοις μόνο στο έβδομο βιβλίο των πολέμων, δηλαδή σε αυτό που αναφέρεται στην εκστρατεία στην Ιταλία και τη Λιβύη, ο Προκόπιος πλέκει το εγκώμιο του Βελισάριου,[85] ενώ δεν βρίσκει τίποτα θετικό να πει γι αυτόν όσον αφορά τις εξελίξεις στο ανατολικό μέτωπο. Αντίθετα λέει πως αποδοκιμάσθηκε από το στρατό του λίγο πριν τη μάχη στο Καλλίνικο (531).[86] Από τα οκτώ βιβλία που έγραψε για τους πολέμους του Ιουστινιανού, τα δύο πρώτα πραγματεύονται τον πόλεμο εναντίον της αυτοκρατορίας των Σασανιδών, κυρίως τα χρόνια 530-532 και 540-549, ενώ η ιστορία του περατώνεται το έτος 553 με την οριστική ήττα των Οστρογότθων. Στο πρώτο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου των Πολέμων περιγράφει με λεπτομέρειες την τέχνη των ιπποτοξοτών, τονίζοντας την αποτελεσματικότητα αυτού του ένοπλου σώματος. Χωρίς

---

[79] Cameron, The Scepticism, 467.
[80] Downey, Paganism and Christianity, 102.
[81] Kaegi, Procopius , (1990), 53.
[82] Hunger, 80.
[83]Howard-Johnston, The two great powers,, 173-177. Ο Howard-Johnston θεωρεί περισσότερο αξιόπιστους τους Αρμένιους ιστορικούς, δια δε τα γεγονότα από το 502 έως το 505 θεωρεί πληρέστερη την αφήγηση του Ιησου Στυλίτη. Καταλογίζει στον Προκόπιο λάθη, όπως το γεγονός ότι αναφέρει τον Ζαμάσπη ή Ζάμη ως αδελφό του Χοσρόη (*Πόλεμοι,*Α.11.4), ενώ ήταν θείος του και άγνοια για τα στρατιωτικά περσικά αξιώματα. Τα θέματα όμως αυτά κατά τη γνώμη μου, αποτελούν απλώς λεπτομέρειες, που δεν μπορούν να μειώσουν τη σημασία του έργου του Προκοπίου, στον οποίο οφείλουμε τις γνώσεις μας για τις βυζαντινοπερσικές συγκρούσεις του έκτου αιώνα μέχρι το 541, τις οποίες περιγράφει ενίοτε, όπως προαναφέρθηκε, ως αυτόπτης μάρτυς.
[84] Hunger,80,81. Την κατηγορία αυτή διατύπωσε και η Cameron, *Procopius*, 159. Ο Προκόπιος πάντως δηλώνει στην αρχή του πρώτου βιβλίου των Πολέμων πως στοχεύει να υπηρετήσει κατά την εξιστόρηση των γεγονότων μόνο την αλήθεια (Α.1.4,5)
[85] Προκόπιος *Πόλεμοι*, Ζ.1.15-20
[86] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.18.24,25

ρητά να το αναφέρει, περιγράφει τον τρόπο της περσικής τοξείας, και λέει πως αυτή τη μέθοδο υιοθέτησε και ο βυζαντινός στρατός.[87] Σκιαγραφεί εντελώς εχθρικά το πορτρέτο των Περσών βασιλέων και ιδιαίτερα του Χοσρόη Α΄, τον οποίο θεωρεί επικίνδυνο εχθρό της πατρίδας του, δείχνει δε να είναι εξοικειωμένος με την περσική προφορική παράδοση, αν και οι πηγές του δεν μας είναι γνωστές.[88] Δίνει αρκετές εθνογραφικές και γεωγραφικές πληροφορίες για το Ιράν και τους Πέρσες, κυρίως όμως πληροφορίες για στρατιωτικά ζητήματα.

Ο Αγαθίας συνέχισε το έργο του Προκοπίου και κάλυψε την περίοδο από το 552 έως το 559. Παρόλο που στερείτο ως δικηγόρος στρατιωτικών γνώσεων, εν τούτοις περιέγραψε με ακρίβεια και με λεπτομέρειες τις πολιορκίες πόλεων καθώς και όπλα, όπως π.χ. τον σπαλίωνα, μηχάνημα παρόμοιο με τη *χελώνη.*[89] Αντίθετα με τον Προκόπιο ο Αγαθίας δηλώνει τις πηγές του, που είναι τα περσικά αρχεία, στα οποία είχε πρόσβαση μέσω του διερμηνέως Σέργιου.[90] Οι πληροφορίες του για τη χρονολογική σειρά βασιλείας και τη γενεαλογία των Σασανιδών είναι ακριβείς,[91] καθότι ταυτίζονται με τις πληροφορίες του Tabari, ιδιαίτερα δε σημαντικές οι παρεκβάσεις του για τη ζωροαστρική θρησκεία και την περσική ιστορία.[92]Ο Howard-Johnston θεωρεί τον Αγαθία ως τον μόνο βυζαντινό ιστορικό που έκανε μια σοβαρή προσπάθεια προσέγγισης και κατανόησης του Σασανιδικού Ιράν, [93] η Cameron όμως απορεί γιατί ο Αγαθίας δείχνει τόσο μεγάλο ενδιαφέρον για την ιστορία ενός βαρβάρου λαού(!).[94] Για τον Απόστολο Καρπόζηλο ο Αγαθίας στερείται αξιοπιστίας, διότι βασίστηκε αποκλειστικά σε προφορικές μαρτυρίες για να περιγράψει «*πολέμους καὶ συμβάντα ποὺ διαδραματίστηκαν σὲ ἀπόμακρες ἐπαρχίες, τὶς ὁποῖες ποτὲ του δὲν εἶδε ..γεγονός ποὺ ὑποβαθμίζει τὴν αὐθεντικότητα..τῆς συγγραφῆς του*».[95]

Ο Αγαθίας αντιμετωπίζει τους Πέρσες και ειδικά τους βασιλείς τους με περιφρόνηση και ειρωνική διάθεση, αν και λιγότερο εχθρικά από τον Προκόπιο. Τα

---

[87] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.1.6-17.
[88] Börm, *Prokop und die Perser*, 52-57.Ο Προκόπιος όσον αφορά τις πληροφορίες για το Σασανιδικό κράτος και γενικά τους Πέρσες, πρέπει να βασίστηκε και σε προφορικές πληροφορίες αιχμαλώτων, εμπόρων, ιατρών ή φυγάδων. Παράλληλα όσον αφορά τα πολεμικά γεγονότα χρησιμοποίησε τις γνώσεις του ως σύμβουλος του Βελισάριου, αλλά και τις γνώσεις του πάνω στην προφορική περσική παράδοση. (Börm, *Prokop und die Perser*, 54, υποσημ.7).
[89] Αγαθίας,*Ἱστορίαι,* Γ.5.10 (Στο εξής Αγαθίας).
[90] Αγαθίας Δ. 30.2,3
[91] Αγαθίας, Δ.23-25
[92]Για την περσική θρησκεία:Αγαθίας, Β. 23-25, για την περσική ιστορία και τα χρονικά των βασιλέων της Σασανιδικής δυναστείας, Αγαθίας, Δ.24-29. Ανάλυση των αναφορών του Αγαθία στα έθιμα και τη θρησκεία των Σασανιδών στο: Cameron, Agathias on the Sasanians, 67-183.
[93] Howard Johnston, The two Great Powers, 177.
[94] Cameron,*Agathias*, 41.
[95] Καρπόζηλος,436.

ειρωνικά σχόλια για τη βάρβαρη γλώσσα και τις δήθεν φιλοσοφικές ανησυχίες του Χοσρόη Α΄, δεν μπορούν να κρύψουν όμως τον θαυμασμό του για την γενναιότητα και την πολεμική ικανότητα του τελευταίου.[96] Μολονότι δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυς των γεγονότων που διηγείται, εν τούτοις δίνει σημαντικές πληροφορίες που παραλείπει ο Προκόπιος, όπως π.χ. κάνει αναφορά για την έξοδο των Νεοπλατωνικών φιλοσόφων από την Αθήνα, μετά το κλείσιμο της σχολής τους, και την γεμάτη απογοήτευση επιστροφή τους από την περσική αυλή.[97] Στην τελευταία αυτή περίπτωση δίνεται και πάλι η ευκαιρία στον Αγαθία να στηλιτεύσει τα βάρβαρα ήθη ενός ασιατικού λαού όπως οι Πέρσες και να τονίσει το αδύνατον της συμβίωσης ανθρώπων με διαφορετικά ήθη και κουλτούρα. Το τρίτο και τέταρτο βιβλίο της ιστορίας του είναι αφιερωμένα στις βυζαντινοπερσικές συγκρούσεις στη Λαζική και σε αυτά αναφέρεται με πολλές λεπτομέρειες σε πολιορκίες πόλεων και σε πολιορκητικές μεθόδους.

Η ιστορία του Μενάνδρου Προτίκτορος έχει σωθεί αποσπασματικά. Συνεχίζει την ιστορία του Αγαθία και καλύπτει το διάστημα από το 558 μέχρι το 582. Ως πηγές χρησιμοποίησε προφορικές πληροφορίες αλλά κυρίως αναφορές πρέσβεων, όπως του Πέτρου Πατρικίου[98] και κάθε είδους επίσημα έγγραφα.[99] Η στάση του θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί γενικά φιλειρηνική ίσως και φιλοπερσική. Αποδοκιμάζει την περήφανη στάση του Ιουστίνου Β΄ προς τους πρέσβεις των Αβάρων και των Περσών,[100] ενώ αντίθετα επιδοκιμάζει την υποχωρητική και συμφιλιωτική στάση του Τιβερίου. Χαρακτηρίζει τους ηγέτες βαρβάρων λαών ως απλήστους, αλαζόνες και πανούργους, οι Ρωμαίοι όμως και οι Πέρσες απολαμβάνουν τα αγαθά μιας *έννόμου πολιτείας,*[101] ενώ οι Σαρακηνοί χαρακτηρίζονται «*ἐρημόνομοι*» και «*ἀδέσποτοι*». Η Περσία δεν ανήκει στα βάρβαρα έθνη, παρουσιάζεται ως η δευτέρα μετά τη Ρώμη πολιτική δύναμη και ο Πέρσης βασιλεύς θεωρείται «*αδελφός*» του Ρωμαίου αυτοκράτορα, καθότι μοιράζεται μαζί του την παγκόσμια κυριαρχία.[102] Ο Μένανδρος πάντως τονίζει τον αλαζονικό χαρακτήρα του Πέρση πρέσβη Ζίχ[103] και γενικά αναφέρεται συχνά στην αλαζονεία που χαρακτηρίζει τους Πέρσες.

---

[96] Αγαθίας, Β.28-32.
[97] Αγαθίας, Β.30, Β.31.
[98] Μένανδρος,*Ιστορία,* απ.6.2.15 (Στο εξής Μένανδρος).
[99] Hunger, 104.
[100] Μένανδρος, απ.13.5.10.
[101] Μένανδρος, απ.9.1.30.
[102] Καρπόζηλος, 460.
[103] Μένανδρος, απ.6.1.205.

Ο Μένανδρος είχε το φόβο ότι ένας πόλεμος με το Ιράν θα απέβαινε τελικά εις βάρος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας, με απρόβλεπτες συνέπειες για την εδαφική της ακεραιότητα. Πίστευε πως αν δεν πέθαινε ο Χοσρόης Α΄ και δεν τον διαδεχόταν ο *ἀνοσιουργὸς* Ορμίσδας Δ΄, θα επικρατούσε ειρήνη ανάμεσα στα δύο κράτη.[104] Όπως παρατήρησε ο Hunger: « *Μέσα ἀπὸ τὴν εἰλικρινὴ, γεμάτη κατανόηση στάση τοῦ Μενάνδρου πρὸς τὸν ἀνατολικὸ γείτονα,…μποροῦμε να διαβλέψουμε τὸν νέο προσανατολισμὸ τῆς βυζαντινῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στὴν αὐτοκρατορία τῶν Σασανιδῶν κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 6ου αἰώνα».*[105]

Το ιστορικό έργο του Θεοφύλακτου Σιμοκάτ(τ)η σηματοδοτεί το τέλος της υπό εξέταση περιόδου. Καλύπτει την περίοδο από το 582 έως το 602 και αποτελεί συνέχεια της ιστορίας του Μενάνδρου. Κύρια πηγή του για τους πολέμους με το Ιράν ήταν ο Ιωάννης Επιφανεύς και αυτό εξηγεί τις συχνές αναφορές στη χριστιανική θρησκεία αλλά και τις θρησκευτικές τελετές στα στρατόπεδα πριν τις εχθροπραξίες.[106] Αποδίδει θρησκευτικό χαρακτήρα στους πολέμους που διεξήγαγε ο Μαυρίκιος κατά των Περσών και τον προβάλλει ως υπέρμαχο της ορθοδοξίας, ενώ αντιπαραθέτει την αληθινή πίστη των χριστιανών απέναντι στην ψευδή θρησκεία των Περσών.[107] Χρησιμοποιεί αρχαϊκές πολλές φορές ονομασίες για τους Πέρσες και τους αποκαλεί ενίοτε Μήδους ή Βαβυλώνιους, ως πρωταγωνιστής δε της ιστορίας του αναδεικνύεται ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος. Η στάση του απέναντι στους Σασανίδες αλλά και τους Πέρσες γενικώς είναι εχθρική. Το έθνος των Περσών το χαρακτηρίζει υπεροπτικό και στομφώδες[108] και φαύλο,[109] παραδέχεται όμως πως μάχεται γενναία. Αρνητικά είναι τα σχόλια και για τον Χοσρόη Α΄, που τον χαρακτηρίζει πανούργο[110] και τον υιό του Ορμίσδα Δ΄, που τον ονομάζει τύραννο.[111] Αρνητικοί είναι επίσης οι χαρακτηρισμοί και για τον Χοσρόη Β΄ που αποκαλείται «Βαβυλώνιος βασιλεύς», ονομασία που μπορούμε να υποθέσουμε ότι του αποδίδεται για να τονισθεί η θρησκευτική του

---

[104] Καρπόζηλος, όπ.π.
[105] Hunger, 106.
[106] Η Udal'cova (Les historiens byzantins,201), τον αποκαλεί « *theoricien du christianisme* ». Ο Θεοφύλακτος δεν κάνει λόγο για τις πηγές του. Εικάζεται ότι χρησιμοποίησε ως πηγή για τη συγγραφή του τετάρτου και πέμπτου βιβλίου του, την Ιστορία του Ιωάννη Επιφανέα, που σώζεται αποσπασματικά και καλύπτει κυρίως τον εικοσαετή πόλεμο των Βυζαντινών με τους Πέρσες (572-592).Σε περιορισμένη έκταση φαίνεται πως χρησιμοποίησε και το έργο του Ευάγριου. (Hunger,112, Καρπόζηλος, 476-479).
[107] Θεοφύλακτος, Γ.13.
[108] Θεοφύλακτος,Γ.13.
[109] Θεοφύλακτος, Δ.13.
[110] Θεοφύλακτος, Δ.15
[111] Θεοφύλακτος, Γ.16.

ιδεολογία.[112] Κάνει αρκετές αναφορές σε πολιορκίες πόλεων αλλά και στα όπλα, φαίνεται δε να έχει καλή γνώση των περσικών αξιωμάτων. Στον Θεοφύλακτο οφείλουμε τη σημαντική πληροφορία ότι ο βασιλεύς Χοσρόης Α΄ , μετά την ήττα στην Μελιτηνή(576), δια νόμου απαγόρευσε την ενεργή συμμετοχή του Πέρση βασιλέα σε εκστρατείες,[113] αλλά και τη μοναδική σε βυζαντινό κείμενο, αν και γενικόλογη περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης του Βασιλέα των Βασιλέων.[114]

Το λογοτεχνικό είδος της χρονογραφίας που ο Hunger χαρακτηρίζει «*ελαφρά λογοτεχνία*»,[115] έχει μυθιστορηματικό χαρακτήρα και απευθύνεται στον μέσο άνθρωπο και στα χαμηλά λαϊκά στρώματα, σκοπεύοντας την ψυχαγωγία του αλλά και την ενημέρωσή του, ίσως γι αυτό η γλώσσα της χρονογραφίας έχει μια αμεσότητα και μια φρεσκάδα. Οι χρονογραφίες αντίθετα με τα ιστορικά έργα καλύπτουν μεγάλες χρονικές περιόδους, ενστερνίζονται την χριστιανική κοσμοθεωρία και ξεκινούν την εξιστόρηση των γεγονότων από κτίσεως κόσμου. Η χρονογραφία του Ιωάννη Μαλάλα που σώζεται σε ένα και μοναδικό χειρόγραφο, περιλαμβάνει δέκα οκτώ βιβλία και περατώνεται το 563, δύο χρόνια πριν τον θάνατο του Ιουστινιανού.[116] Οι πηγές του δεν μας είναι γνωστές, φαίνεται πάντως να βασίζεται κυρίως σε προφορικές μαρτυρίες και σε χρονογραφικά έργα της ύστερης αρχαιότητας και των πρώτων χριστιανικών αιώνων, που δεν μας έχουν παραδοθεί.[117] Διασώζει μοναδικές και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τους Πέρσες αλλά και γλαφυρές περιγραφές, όπως π.χ. το διάταγμα του Ιουστινιανού με το οποίο έκλεισε η φιλοσοφική σχολή της Αθήνας[118] και την περιγραφή μιας ιπποτικής μονομαχίας μεταξύ του Πέρση Αρδαζάνη και του Ρωμαίου Αρεόβινδου.[119] Ως Αντιοχεύς δίνει πολλές πληροφορίες για την γενέθλια πόλη του. Στο ενδέκατο βιβλίο κάνει λόγο για ειρηνική (!) άλωση της Αντιόχειας από τους Πέρσες, με την ανοχή της ρωμαϊκής φρουράς επί βασιλείας Τραϊανού. Ο τελευταίος επανακατέλαβε την πόλη και κατέσφαξε τους Πέρσες στρατιώτες.[120] Αναφέρει δεύτερη άλωση και καταστροφή της Αντιόχειας από τον Σαπώρ Α΄ επί βασιλείας Βαλεριανού.[121] Κάνει λόγο για την εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν και περιγράφει με γλαφυρό τρόπο την παράδοση της Νίσιβης στους Πέρσες *γυμνήν σὺν τείχεσι μόνοις*

[112] Θεοφύλακτος, Δ.8.
[113] Θεοφύλακτος, Γ.14.
[114] Θεοφύλακτος Δ.3
[115] Hunger, 33.
[116] Καρπόζηλος, 540,541.
[117] Καρπόζηλος, όπ.π.
[118] Ιωάννης Μαλάλας,*Χρονογραφία,* 18.47.(Στο εξής Ιωάννης Μαλάλας).
[119] Ιωάννης Μαλάλας,14.23.
[120] Ιωάννης Μαλάλας, 11.3,4.
[121] Ιωάννης Μαλάλας 12.26.

ἄνευ ἀνδρῶν τῶν οἰκούντων αὐτὴν.[122] Παραθέτει το κείμενο της επιστολής του βασιλέα Καβάδη προς τον Ιουστινιανό με την οποία ο πρώτος ζητούσε να καταβληθούν τα συμφωνηθέντα πάκτα: «*..ὡς χριστιανοί και εὐσεβεῖς, φείσασθε ψυχῶν καὶ σωμάτων, καὶ μετάδοτε ἡμῖν χρυσίου. εἰ δὲ μὴ τοῦτο ποιεῖτε, εὐτρεπίσατε ἑαυτοὺς πρὸς πόλεμον..*».[123] Γενικώς αποφεύγει να χαρακτηρίσει «βαρβάρους» τους Πέρσες, ενώ κάνει αναφορά, όπως γενικά οι βυζαντινοί χρονογράφοι, στους αρχαιοελληνικούς μύθους, που συνδέουν την ονομασία και καταγωγή των Περσών με τον 'Ελληνα ήρωα Περσέα.

Ήπια στάση κρατούν απέναντι στους Πέρσες και οι συγγραφείς της εκκλησιαστικής ιστορίας του τετάρτου, πέμπτου και έκτου αιώνα, Ευσέβιος, Σωκράτης, Σωζομενός, Θεοδώρητος και Ευάγριος. Δεν επιθυμούν τους πολέμους[124] και αποφεύγουν να χαρακτηρίσουν βαρβάρους τους Πέρσες, δεδομένου ότι πιστεύουν πως σύντομα ο Χριστιανισμός θα εξαπλωθεί σε όλη την οικουμένη και ήδη θεωρούν τους Πέρσες ένα τμήμα του *έθνους των Χριστιανών.*[125] Το μένος τους στρέφεται μάλλον κατά του αυτοκράτορα Ιουλιανού, παρά κατά των Περσών βασιλέων, την εκστρατεία του οποίου στο Ιράν συλλήβδην καταδικάζουν,[126] ο Θεοδώρητος μάλιστα δεν διστάζει αφ'ενός να επαινέσει τον Σαπώρ Β' για την φιλευσπλαχνία που έδειξε προς τους Ρωμαίους στρατιώτες,[127] αφ'ετέρου δε να καταδικάσει την εκστρατεία του Ιουλιανού, τον οποίο και αποκαλεί «*Φαραώ*».[128]

Ο οικουμενικός χαρακτήρας της χριστιανικής θρησκείας εναρμονίζεται με τη συγγραφή μιας παγκόσμιας ιστορίας που θα αφορά όλους τους λαούς της γης. Η οπτική γωνία από την οποία βλέπουν τις ιστορικές εξελίξεις οι συγγραφείς αυτοί είναι διαφορετική από των κοσμικών και φυσικά δίνουν έμφαση στα θρησκευτικά ζητήματα αλλά και στην «*ευσέβεια*» των βυζαντινών αυτοκρατόρων.[129] Το έργο τους

---

[122] Ιωάννης Μαλάλας, 13.27. Αποφεύγει να επιβεβαιώσει την πληροφορία του Αμμιανού Μαρκελλίνου, ότι η παράδοση της πόλης χωρίς τους κατοίκους, ήταν όρος που έθεσε ο αυτοκράτωρ Ιοβιανός.

[123] Ιωάννης Μαλάλας, 18.44.

[124] «*ἡμεῖς δὲ ἐνταῦθά που τὴν ἱστορίαν καταπαύσαντες, ἐν εἰρήνῃ διάγειν τὰς πανταχοῦ ἐκκλησίας καὶ πόλεις καὶ ἔθνη εὐχόμεθα. Εἰρήνης γὰρ οὔσης, ὑπόθεσιν οἱ ἱστοριογραφεῖν ἐθέλοντες οὐχ ἕξουσιν*» . (Σωκράτης Σχολαστικός, 7.48.16). (Στο εξής Σωκράτης).

[125] Ο Ιωάννης Χρυσόστομος αναφέρει ονομαστικά ορισμένους λαούς που δέχτηκαν τη χριστιανική θρησκεία, μεταξύ των οποίων είναι και οι Πέρσες, ο δε Σωζομενός ταυτίζει την οικουμένη με τη χριστιανική οικουμένη και μας πληροφορεί ότι όχι μόνο οι Ρωμαίοι αλλά και οι Πέρσες και οι Σκύθες και άλλοι λαοί ως τα «τέρματα» της οικουμένης , δέχτηκαν τη χριστιανική διδασκαλία (Κορδώσης, *Ο δρόμος προς την Ανατολή,* 94).

[126] *«Ὁ δὲ* [Ἰουλιανός] *οὐκ ἔπαθε τὴν ψυχὴν, οὐδὲ τοὺς ἱκετεύοντας* [Πέρσας] *ἠλέησεν»* (Σωκράτης,3.21.13). Ο θάνατος του Ιουλιανού ήταν για τον Σωκράτη θεία τιμωρία. *Καταραμένο* και *άφρονα* αποκαλεί ο Θεοδώρητος τον Ιουλιανό (*Εκκλησιαστική Ιστορία,* 3.19, 3.20).

[127] Θεοδώρητος,όπ.π., 4.2

[128] « [ὁ Ἰουλιανός]....*τῷ Φαραῷ παραπλησίως τὴν καρδίαν ἐσκλήρυνεν»* (Θεοδώρητος, όπ.π. 3.15).

[129] Αναλυτικά για την Εκκλησιαστική Ιστοριογραφία βλ.Καρπόζηλος, τ.Ι, 25-249.

περιλαμβάνει σε μικρή βέβαια έκταση σημαντικά στρατιωτικά γεγονότα, δεδομένης και της εξάρτησης των εκκλησιαστικών πραγμάτων από τις πολιτικές εξελίξεις, αποδεικνύονται δε πολύτιμη ιστορική πηγή, ιδιαίτερα για τα γεγονότα του πέμπτου αιώνα, δεδομένου ότι οι κοσμικές πηγές της περιόδου αυτής είναι αποσπασματικές και λίγες.

Ο Σωκράτης και ο Σωζομενός καλύπτουν με την ιστορία τους σχεδόν την ίδια χρονική περίοδο.[130] Ο δεύτερος σε μεγάλο μέρος αντιγράφει τον πρώτο, ο Πατριάρχης Φώτιος όμως θεωρούσε τον Σωζομενό ανώτερο του Σωκράτη.[131] Ο Σωκράτης αποφεύγει αναφορές σε επίμαχα δογματικά ζητήματα, διότι δεν επιθυμεί τη διαίρεση και κυρίως την απομόνωση των χριστιανών της Ανατολής. Προβάλλει όπως και ο Σωζομενός, την προσωπικότητα του Θεοδοσίου Β΄ και τον επαινεί γιατί απέφυγε τους πολέμους.[132] Στο Σωκράτη οφείλουμε την γλαφυρή περιγραφή για την παρουσία του επισκόπου Μαρουθά στην αυλή του Πέρση βασιλέα Ισδιγέρδη Α΄ αλλά και την περιγραφή των γεγονότων των βυζαντινοπερσικών συγκρούσεων του 421/422, τα οποία φυσικά συσχετίζει με θρησκευτικά γεγονότα και μηνύματα.[133] Ο Σωζομενός είναι ο μόνος ιστορικός που κάνει αναφορά στους διωγμούς και τα βασανιστήρια των χριστιανών του Ιράν επί βασιλείας Σαπώρ Β΄,[134] επισημαίνοντας ότι σε αυτούς τους διωγμούς πρωτοστάτησαν οι Μάγοι. Τις πληροφορίες του επαναλαμβάνει ο Θεοδώρητος επίσκοπος Κύρου.[135] Ο τελευταίος κάλυψε την ιστορία μεταξύ των ετών 323 έως 428, δηλαδή το ίδιο διάστημα σχεδόν με τον Σωζομενό,[136] διαφοροποιείται όμως από τον τελευταίο καθώς και από τον Σωκράτη, διότι αποφεύγει αναφορές σε κοσμικά γεγονότα αλλά στρέφει την προσοχή του στους αγώνες της Εκκλησίας κατά των διαφόρων αιρέσεων. Στο τρίτο βιβλίο της ιστορίας του καταδικάζει την εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν και τον αποκαλεί «*καταραμένο*», προφανώς λόγω

---

[130] Ο Σωκράτης, την περίοδο από 305 έως 439 και ο Σωζομενός την περίοδο από 324 έως 425. (Καρπόζηλος 114,153).

[131] Whitby, *Evagrius*,Introduction, lv.

[132] *«ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς, ὦ ἱερὲ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπε Θεόδωρε, τὸ ἐπίταγμά σου ἐν ἑπτὰ βιβλίοις ἐκτείναντες, οὐκ ἄν ηὐπορήσαμεν ὑποθέσεως, εἰ οἱ φιλοῦντες τὰς στάσεις ἡσυχάζειν προῄρηντο»* (Σωκράτης, 7.48.20).

[133] Σωκράτης,7.8.3, 7.18.4 επ. Ο Σωκράτης ισχυρίζεται ότι αιτία του πολέμου ήταν ο διωγμός που ξεκίνησε στο Ιράν μετά την καταστροφή ενός ζωροαστρικού ιερού και η φυγή των χριστιανών στο βυζαντινό έδαφος.

[134] Σωκράτης, 2.9.14

[135] Θεοδώρητος,*Εκκλησιαστική Ίστορία,* 5.38.

[136] Καρπόζηλος, 181. Δεδομένου ότι ο Θεοδώρητος καλύπτει με την ιστορία του την ίδια χρονική περίοδο που έχει ήδη εξετασθεί από τον Σωζομενό και τον Σωκράτη, ο Καρπόζηλος θέτει το ερώτημα ποιοι ήταν εκείνοι που ενθάρρυναν τον Θεοδώρητο στη συγγραφή της *Εκκλησιαστικής Ιστορίας* και ποιο σκοπό εξυπηρετούσαν. Υποθέτει ότι «*κάποιοι κύκλοι ποὺ δὲν εἶχαν ἱκανοποιηθεῖ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Σωζομενοῦ καὶ τοῦ Σωκράτη τὸν ἐνεθάρρυναν στὴ συγγραφὴ τοῦ συγκεκριμένου ἔργου*».

των θρησκευτικών του πεποιθήσεων, ενώ στο πέμπτο και τελευταίο βιβλίο του αναφέρεται με λεπτομέρειες στα μαρτύρια των χριστιανών του Ιράν επί βασιλείας Βάραμ Ε' (420-438), αποδίδοντας ευθύνες στους Μάγους τους ιερείς των ζωροαστρών.

Ο Ευάγριος κλείνει με την ιστοριογραφία του τα γεγονότα του έκτου αιώνα. Είναι το μοναδικό έργο που αναφέρεται στα εκκλησιαστικά συμβάντα μετά τη σύνοδο της Χαλκηδόνας (451) και φθάνει μέχρι το έτος 594.[137] Η ιστορία του περιλαμβάνει περισσότερα κοσμικά γεγονότα από τους προηγούμενους συγγραφείς εκκλησιαστικής ιστορίας, ίσως διότι λόγω των υψηλών κρατικών αξιωμάτων που κατέλαβε είχε πρόσβαση σε επίσημα κρατικά και εκκλησιαστικά έγγραφα. [138] Μεταξύ των σημαντικών γεγονότων για τα οποία μας δίνει πληροφορίες, κυρίως στο πέμπτο και έκτο βιβλίο του, είναι η πολιορκία και η άλωση του Δάρας και της Απάμειας από τους Πέρσες, επί βασιλείας Ιουστίνου Β', καθώς και ο θάνατος του τελευταίου μετά από ψυχική και σωματική νόσο, η αναγόρευση του Τιβερίου και η τελετή στέψης από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.[139] Αναφέρεται στη φυγή του Χοσρόη Β' στο ρωμαϊκό έδαφος και λεπτομερώς περιγράφει τα αφιερώματα του τελευταίου στο ναό του Αγίου Σεργίου στην Σεργιούπολη, αφήνοντας να υπονοηθεί ότι ο Χοσρόης είχε μεταστραφεί στον Χριστιανισμό.[140]

Ο Ευάγριος, αλλά και γενικότερα οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς κατηγορούνται για αδυναμίες περί την χρονολόγηση των γεγονότων,[141] διασώζουν όμως σημαντικές πληροφορίες, που χωρίς αυτούς θα αγνοούσαμε. Πρωταγωνιστούν στην ιστορία τους οι αυτοκράτορες Θεοδόσιος Β' και Μαυρίκιος και οι στρατηγοί Βελισάριος, Φιλιππικός και Κομεντίολος, ενώ οι Πέρσες βασιλείς και στρατηγοί μένουν μάλλον στη σκιά. Στρέφουν τα βέλη και την κριτική τους κατά των ζωροαστρών ιερέων, των λεγομένων Μάγων, τους οποίους κατηγορούν για φόνους και βασανιστήρια, αλλά με το ίδιο μένος στρέφονται και κατά των «*ἐθνικῶν*» παγανιστών και των απόψεών τους.[142]

---

[137] Καρπόζηλος, 233. Βλ. για τον Ευάγριο και το έργο του, Whitby, *Evagrius*, Introduction, xlvii-lx.Για τις πηγές που χρησιμοποίησε, στο ίδιο, xxii-xxxi.

[138] Έλαβε επί Τιβερίου τον τιμητικό τίτλο του κοιαίστορος και επί Μαυρικίου τον τίτλο του επάρχου, ενώ υπήρξε ως δικηγόρος και νομικός σύμβουλος του πατριάρχη Αντιοχείας Γρηγορίου (Καρπόζηλος, 232).

[139] Ευάγριος,*Έκκλησιαστική Ίστορία,* 5.10,11.

[140] Ευάγριος όπ.π., 6.21

[141]Whitby, *Evagrius*, Introduction, liii.

[142] Στο πρώτο βιβλίο της Ιστορίας του, ο Ευάγριος δηλώνει ότι ο κύριος σκοπός του εκκλησιαστικού ιστοριογράφου είναι να απαντήσει στην κριτική των εθνικών, έχοντας μάλλον κατά νου τις πολιτικές και θρησκευτικές απόψεις του εθνικού ιστορικού Ζώσιμου, του οποίου το έργο προσπαθεί να απαξιώσει. (Καρπόζηλος, 235).

Με το τέλος της βασιλείας του Μαυρικίου, οπότε και περατώνεται το έργο του Θεοφύλακτου, κλείνει μια σημαντική περίοδος της βυζαντινής ιστορίας και ιστοριογραφίας και ακολουθεί η λεγομένη περίοδος της λεγομένης Μεγάλης Σιγής.[143] Αποτελούσε επομένως αυτό το χρονικό σημείο ένα ορόσημο που χρησιμοποίησα για το κλείσιμο της έρευνάς μου.

Μετά την έναρξη των βυζαντινοπερσικών συγκρούσεων επί αυτοκράτορος Ηρακλείου (610-641) και κυρίως μετά την πτώση του Σασανιδικού κράτους (650) και την αραβική εξάπλωση δεν υπήρχαν πλέον οι προϋποθέσεις εκείνες που θα επέτρεπαν τη συγγραφή ιστορικών έργων στο πνεύμα της ελληνικής ιστοριογραφικής παράδοσης. Η πρωτεύουσα του βυζαντινού κράτους στερήθηκε του ανθρωπίνου δυναμικού που προερχόταν από τα ελληνιστικά κέντρα της Συρίας και της Αιγύπτου. Δεν είναι τυχαίο ότι οι περισσότεροι ιστορικοί της πρώιμης βυζαντινής περιόδου, με εξαίρεση τον Μένανδρο, είχαν καταγωγή από τις ελληνόφωνες αυτές επαρχίες που χάθηκαν.[144]

Ββ.Αραβικές, Περσικές, Αρμενικές και Συριακές πηγές. [145]

-Tabari, *The History of al-Tabari, The Sasanids the Byzantines, the Lakmids and Yemen.*[146]

Ο ΄Αραβας Tabari (839-923) έγραψε μια παγκόσμια ιστορία για τους Βασιλείς και τους Προφήτες με επίκεντρο τους ΄Αραβες και το Ισλάμ.[147] Η ιστορία του περιλαμβάνει τριάντα εννέα τόμους και μόνο ο πέμπτος τόμος αναφέρεται στην ιστορία των Σασανιδών. Το έργο, γνωστό στο δυτικό κόσμο με τον τίτλο *Annals of al-Tabari,*[148] μετέφρασε προς το τέλος του δεκάτου ενάτου αιώνα στη γερμανική γλώσσα με πολλά σχόλια, ο ιστορικός Theodor Nöldeke,[149] ανοίγοντας μία νέα σελίδα στη μελέτη αυτής της μεγάλης αυτοκρατορίας. Το έργο του Tabari γράφτηκε στην αραβική

---

[143] Λουγγής, Βυζαντινή ιστοριογραφία, 125-163.
[144] Καρπόζηλος, 614,615.
[145] Αναλυτική παρουσίαση των ανατολικών πηγών στον Christensen, *Iran*, Introduction, 50-74 και Pigulevskaja, *Les Villes* , 93-118. Η τελευταία αναφέρεται κυρίως στις περσικές μεσαιωνικές πηγές.
[146] Πρόκειται για τον πέμπτο τόμο της ιστορίας του Tabari, σε αγγλική μετάφραση Bosworth (1999).
[147] Η μετάφραση ολοκλήρου του έργου από τον C.E.Bosworth, φέρει τον τίτλο *History of Prophets and the Kings* (1999).
[148] Η μετάφραση ολοκλήρου του έργου του Tabari στη γερμανική γλώσσα από τους J.Barth και Th.Nöldeke φέρει τον τίτλο *"Annales quos scripsit Abu Djafar Mohammed ibn Djarir al-Tabari"* (1881/1882).
[149] *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden.*(1879). Πρόκειται για μετάφραση μόνο του πέμπτου τόμου της Ιστορίας του Tabari .

γλώσσα και μεταφράσθηκε στην περσική το 963 από τον Amirak Bal'ami.[150] Δίνει έμφαση στους λεγομένους λαούς της Βίβλου, Εβραίους, Χριστιανούς, Μωαμεθανούς και τους προφήτες τους, επικεντρώνεται όμως στο έργο του Προφήτη Μωάμεθ. Απαξιώνει την παρθική κυριαρχία και τον οίκο των Αρσακιδών, στους οποίους ουσιαστικά δεν αναφέρεται καθόλου. Συμπιέζει τη διάρκεια βασιλείας των Πάρθων, οι οποίοι βασίλεψαν σχεδόν πέντε αιώνες, σε δύο αιώνες και αποκαλεί τους βασιλείς τους σατράπες και τοπικούς ηγεμόνες (Muluk al-Taw'if) και όχι βασιλείς.[151] Προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι δεν εξιδανικεύει τους Σασανίδες, αντίθετα προβάλλει τα ελαττώματά τους και κυρίως το βίαιο και αιμοσταγή χαρακτήρα τους. Η ιστορία του περατώνεται το έτος 915. Χρησιμοποιεί, αν και Ἀραβας, το Αλεξανδρινό ημερολόγιο, όπως οι συρόφωνοι συγγραφείς,[152] αρχίζει δηλαδή τη χρονολόγηση των ιστορικών γεγονότων από το έτος 312.

-Masudi, Al-Masudi, *Les Prairies d'or.*

Ο Masudi (895-956), ο Ἀραβας Ηρόδοτος όπως αποκαλείται, έγραψε γύρω στο 940 μια παγκόσμια ιστορία έχοντας ως πρότυπο τον Στράβωνα και τον Παυσανία. Το 24ο κεφάλαιο του δευτέρου βιβλίου της ιστορίας του είναι αφιερωμένο στους Σασανίδες βασιλείς. Η ιστορία των Περσών ξεκινά από την εποχή του πρώτου Καγιανίδη βασιλιά Kayumars και τελειώνει με την αραβική κατάκτηση, έχει δε μια διάρκεια τριών χιλιάδων εξακοσίων ενενήντα ετών. Στο διάστημα αυτό βασίλεψαν τέσσερις δυναστείες και ογδόντα βασιλείς. Η πρώτη δυναστεία ήταν αυτή των Καγιανιδών, η δεύτερη των Αχαιμενιδών, η τρίτη των Αρσακιδών και η τελευταία των Σασανιδών. Η χρονολόγηση ξεκινά από το πρώτο έτος της Εγίρα. Οι περιγραφές της εθιμοτυπίας της σασανιδικής αυλής και των τίτλων των διαφόρων αξιωματούχων παραπέμπουν στη *Βασίλειο Τάξη* του Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου. Αναφέρει πολλά μυθολογικά γεγονότα τα οποία εμπλέκει με τα ιστορικά αλλά πολλές αναφορές του είναι ενδιαφέρουσες για την εικόνα που οι ανατολικοί λαοί είχαν για τους Ρωμαίους. Αναφέρει πως συνολικά μέχρι την εποχή του έχουν βασιλέψει σαράντα δύο Ρωμαίοι αυτοκράτορες, με τελευταίο τον Κωνσταντίνο Ζ', κάνει δε συχνές αναφορές στους αυτοκράτορες Βαλεριανό, Μέγα Κωνσταντίνο και Μαυρίκιο.

---

[150] Το έργο αυτό μεταφράσθηκε και στη γαλλική γλώσσα από τον Zotenber το 1869: " *Histoire des rois de Perses"* ,τ.I-IV.
[151] Tabari, *The History*, 2, σημ. 3.
[152]Για το Αλεξανδρινό ημερολόγιο βλ.Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία*, 92.

-Χρονικόν Σεέρτ.* A.Scher*, Histoire nestorienne (Chronique de Séert, 2ème Partie).

Ανώνυμο Χρονικό της πόλης της ανατολικής Μεσοποταμίας Σεέρτ (σημερινό Κουρδιστάν) στην Αραβική γλώσσα. Το μοναδικό χειρόγραφο του Χρονικού φυλάσσεται σήμερα στη βιβλιοθήκη της πόλης Σεέρτ, μεταφράσθηκε δε στη γαλλική γλώσσα και δημοσιεύθηκε στις αρχές του εικοστού αιώνα, από τον επίσκοπο της πόλης, Addai Sher. Ο συγγραφέας του, πιθανόν Νεστοριανός μοναχός, έγραψε το Χρονικό μετά τον 9ο αιώνα, αναφέρεται όμως (το δεύτερο μέρος) σε γεγονότα από το 484 έως το 650.[153] Περιέχει ιδιαίτερα χρήσιμες πληροφορίες για τη ζωή των Νεστοριανών στο Ιράν, καθώς και για τη Νεστοριανή εκκλησία και τις παρεμβάσεις του Πέρση βασιλέα στην εκλογή του «Καθολικού», που ονομάζει «Πατριάρχη των Περσών». Κάνει εκτενή αναφορά στις σχέσεις του Χοσρόη Β΄με τον Μαυρίκιο αλλά και στην αλληλογραφία του τελευταίου με τον Καθολικού Sabriso. Κατηγορεί τους Μάγους για άσκηση βίας και προσπάθεια επιβολής της ζωροαστρικής θρησκείας. Γενικώς θεωρείται, παρόλες τις χρονολογικές ανακρίβειες, μια ιδιαίτερα σημαντική πηγή.

***- Shahnameh,* Abolqasem Ferdowsi*, Το Βιβλίο των Βασιλέων* (*The Persian Book of Kings*).[154]**

Το *Shahnameh* , το Βιβλίο των Βασιλέων, είναι το εθνικό έπος των Ιρανών που γράφτηκε προς το τέλος του 10ου με αρχές 11ο αιώνα στην περσική γλώσσα. Καταγράφει τους μύθους και την προφορική και γραπτή ιστορική παράδοση των λαών του Ιράν, από την εποχή των Καγιανιδών μέχρι την αραβική κατάκτηση, στα μέσα του εβδόμου αιώνα. Είναι γραμμένο σε μορφή ποιήματος και περιλαμβάνει πάνω από πενήντα χιλιάδες στίχους σε εννέα συνολικά τόμους. Το έργο του Ferdowsi βασίστηκε στο μη σωζόμενο μεσαιωνικό περσικό έπος *Xwaday-namag* ή *Khwaday-namag*.[155] Θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό για την φιλολογική παράδοση των λαών του

[153]*Histoire Nestorienne*, Seconde Partie (I), Introduction.
[154] Αγγλική μετάφραση Dick Davis (2007).
[155] Yarshater, Iranian National History, *CHI* 3 (1), 359-361. Βλ.επίσης Wisehöfer, *Ancient Persia*,158, Daryaee, Sasanians and their Ancestors, 387-393.

Ιράν, διότι σηματοδοτεί την αναγέννηση της περσικής λογοτεχνίας.[156] Είναι γραμμένο σε μεσαιωνική περσική γλώσσα (pahlavi), μια νέα γλώσσα που διαμορφώθηκε υπό την επίδραση της αραβικής και αποτέλεσε τη βάση της νεοπερσικής (farsi), χαρακτηρίζεται δε ως γλωσσικό μνημείο.

Ο Ferdowsi γεννήθηκε το 940μ.Χ. σε ένα μικρό χωριό της επαρχίας Khorasan, όπου σήμερα βρίσκεται και ο μεγαλοπρεπής τάφος του, είχε δε καταγωγή από εύπορη οικογένεια μεγαλογαιοκτημόνων. Το έργο αρχίζει με τη δημιουργία του κόσμου και την εμφάνιση του πρώτου βασιλιά Kayumars, τελειώνει δε με την κατάρρευση της σασανιδικής αυτοκρατορίας και την υποδούλωση στους ΄Αραβες. Μολονότι υπήρξε πιθανότατα μωαμεθανός, το έργο του διαπνέεται από εθνικό πατριωτικό πνεύμα και το χαρακτηρίζει εθνική έξαρση. Το κέντρο του κόσμου είναι η χώρα του Ιράν και οι βασιλείς του οι κυρίαρχοι του κόσμου. Ο βασιλιάς Feraydun μοίρασε τον κόσμο στους τρείς γιούς του. Τον δυτικό κόσμο (Rum) έδωσε στον Salm, τον ανατολικό στον Tur και στον μικρότερο τον Iraj έδωσε το Ιράν και την Αραβία. Οι δύο πρώτοι γιοί χαρακτηρίζονται από αλαζονεία και διάθεση αρπακτική, ζηλεύουν τον μικρότερο αδελφό τους και σκοτώνουν τον πατέρα τους νομίζοντας πως τον ευνοεί. ΄Ετσι αρχίζει ένας κύκλος αίματος και πολέμων στην προσπάθεια του μικρότερου αδελφού να εκδικηθεί τον θάνατο του πατέρα του. Κύριο θέμα είναι η πάλη του καλού προς το κακό και η ηρωϊκή μορφή του Ροστάμ, ενός γενναίου και πιστού στον βασιλιά ιππότη. Το έπος περνά με ευκολία από την μυθολογία στην ιστορία, η τελευταία δε εμπλουτίζεται συνεχώς με μυθικά πρόσωπα και φανταστικές διηγήσεις, έτσι ώστε ο αναγνώστης να έχει την εντύπωση ότι διαβάζει ένα υπέροχο παραμύθι. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι, ενώ δεν κάνει ουσιαστικά καμία αναφορά στους Αχαιμενίδες, ενσωματώνει την ιστορία των Σελευκιδών στην περσική ιστορία και κάνει εκτενή αναφορά στον Μέγα Αλέξανδρο (Sekandar), περιγράφοντας τη ζωή και τα κατορθώματά του, τον εμφανίζει δε ως ετεροθαλή αδελφό του Δαρείου Γ΄. Σε ιδιαίτερο κεφάλαιο αναφέρεται στον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου, στη μεταφορά του νεκρού από την Βαβυλώνα στην Αλεξάνδρεια και στην ταφή του, κατά την οποία παρέστησαν εκατό χιλιάδες άτομα, μεταξύ των οποίων και ο φιλόσοφος Αριστοτέλης.

[156] Με την προφορική και γραπτή λογοτεχνική παράδοση του Ιράν ασχολήθηκε ο E.G.Browne. Το 1902 δημοσιεύθηκε ο πρώτος τόμος του έργου του :*A Literary History of Persia from the Earliest Times until Firdowsi*, (επανεκδ.2008). Ακολούθησαν άλλοι τρεις τόμοι, που χρονικά καλύπτουν μια μεγάλη χρονική περίοδο από το Μεσαίωνα μέχρι τη σύγχρονη εποχή, τον εικοστό αιώνα και συγκεκριμένα το έτος 1924.

Εξιστορεί με λεπτομέρειες την ιστορία των Σασανιδών και κάνει αναφορά στον γενάρχη Σάσαν, τον οποίο συνδέει με την οικογένεια των Αχαιμενιδών, ως σημαντικότερο δε αλλά γενναιότερο βασιλιά της δυναστείας αυτής, προβάλλει τον Βάραμ Ε΄, γιό του Ισδιγέρδη Α΄.

-Karnamag-i Ardashir-i Babagan (Η Βίβλος των πεπραγμένων ή η διαθήκη του Αρδασίρ Παπακάν).[157]

Πρόκειται για προπαγανδιστικό κείμενο σε μεσαιωνική περσική γλώσσα, που χρονολογείται πιθανότατα στην εποχή του Χοσρόη Α΄ και αναφέρεται στη βασιλεία του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ Α΄ και τον περιπετειώδη τρόπο με τον οποίο απέκτησε την εξουσία νικώντας τον τελευταίο Πάρθο βασιλιά Αρταβάνη. Τονίζεται η άρια καταγωγή του Αρδασίρ καθώς και η στήριξή του από τον ίδιο το θεό Αχούρα Μάζδα.[158] Σύμφωνα με την διήγηση, ο τοπικός βασιλιά του Fars στο Ιράν Πάπακ, αποφασίζει να παντρέψει την κόρη του με τον Σάσαν, που υπηρετεί ως απλός βοσκός στην αυλή του, διότι ως μάντης και Μάγος, γνωρίζει ότι ο Σάσαν κατάγεται από βασιλική γενιά και προβλέπει ότι θα αποκτήσει μεγάλη δύναμη. Η ιστορία αυτή είναι σχεδόν όμοια με αυτήν που μνημονεύει ο Ferdowsi στο *Shahname.*

-Η επιστολή του Μάγου Tansar στον βασιλιά του Tabaristan.(The Letter of Tansar).[159]

Η επιστολή του Αρχιμάγου Tansar προς τον βασιλιά του Ταμπαριστάν Gushnasp, είναι ένα ακόμη προπαγανδιστικό κείμενο, σε μεσαιωνική περσική γλώσσα, που χρονολογείται πιθανότατα και αυτό στην εποχή του Χοσρόη Α΄. Διέσωσε ο ιστορικός Ibn Isfandiyar (1216) συμπεριλαμβάνοντάς το στο έργο του για την ιστορία του Ταμπαριστάν. Ο Τανσάρ υπερασπίζεται τον πρώτο Σασανίδη Αρδασίρ και υπεραμύνεται των προσπαθειών του τελευταίου να επαναφέρει στους λαούς του Ιράν την παλιά θρησκευτική πίστη και να συγκεντρώσει όλα τα ιερά κείμενα των Ζωροαστρών που διασκορπίστηκαν και καταστράφηκαν από τον στρατό του

---

[157] M. Grignaschi, Quelques spécimens de la litterature sassanide conservés dans les bibliothèques d' Istanbul, *Journal Asiatique* 254 (1966) 1-142.

[158] Η σύγκρουση του Αρδασίρ με τον Αρταβάνη έγινε θρύλος που ξεπέρασε τα σύνορα του κράτους του Ιράν και διαδόθηκε και στη Δύση. Την ιστορία αυτή συναντάμε στο Μηνολόγιο του Συμεών Μεταφραστή, στο *Βίο του Αγίου Γρηγορίου της Μεγάλης Αρμενίας* (P.G. 115, στ.944-948, mensis September), και στην ιστορία του Αγαθάγγελου βλ.Topchyan, The Romance of Artaban (2008).

[159] Boyce, *The Letter of Tansar* (1968).

Μεγάλου Αλεξάνδρου. Ο Tansar δικαιολογεί τις διώξεις και τους φόνους των αντιπάλων του Αρδασίρ, τις θεωρεί επιβεβλημένες για την επικράτησή του. Ο Αρδασίρ εμφανίζεται ως ο εκδικητής του βασιλιά Δαρείου Γ'. Για να εκδικηθεί το θάνατό του τελευταίου ξεκινά έναν πόλεμο εναντίον των Rumi (Ρωμαίων) τον λάο του Αλεξάνδρου, όπως τους αποκαλεί . Αντίθετα με το *Shahname* το κείμενο αυτό είναι εντελώς εχθρικό προς τον Μέγα Αλέξανδρο, τον οποίο θεωρεί καταστροφέα των λαών του Ιράν.

-Denkard ή Denkart (Περί θρησκείας).[160]

Κείμενο του ενάτου αιώνα σε γλώσσα μεσαιωνική περσική. Μπορεί να χαρακτηρισθεί ως μία Εγκυκλοπαίδεια της Μαζδαϊκής θρησκείας. Αναφέρεται στη θρησκεία και τα έθιμα των ζωροαστρών και περιλαμβάνει εννέα βιβλία. Το τρίτο βιβλίο αναφέρεται στα ζωροαστρικά έθιμα και στους μεταξύ των στενών συγγενών γάμους, τους οποίους θεωρεί επιβεβλημένους για να διατηρηθεί η καθαρότητα της φυλής (3.80). Η ζωροαστρική θρησκεία χαρακτηρίζεται «καλή» θρησκεία που θα πρέπει να επιβληθεί σε όλες τις περιοχές που ελέγχει το Ιράν, ενώ «κακή» θρησκεία που οδηγεί τον άνθρωπο στην καταστροφή χαρακτηρίζεται ο Χριστιανισμός. Το έργο διαπνέεται από εθνικιστικό πνεύμα. Καλεί τους Ιρανούς να συνάπτουν γάμους μόνο με ομοθρήσκους τους και θεωρεί τον Μέγα Αλέξανδρο καταστροφέα του ιερού βιβλίου των ζωροαστρών Avesta. Το κείμενο αυτό είναι χρήσιμο γιατί φανερώνει την μεγάλη επιρροή που είχε η θρησκεία διαχρονικά, στη διαμόρφωση της πολιτικής ιδεολογίας του περσικού κράτους.

-Οι Αρμένιοι ιστορικοί Αγαθάγγελος, Λάζαρος και Ελισαίος.

Τα έργα των Αρμένιων ιστορικών συγκέντρωσε, μετέφρασε στη Γαλλική γλώσσα και δημοσίευσε σε δύο τόμους, ο Victor Langlois, με εκτενή εισαγωγή και αναφορά στη βιβλιογραφία.[161] Οι ιστορίες των Αρμενίων αναφέρονται σε γεγονότα του τρίτου, τετάρτου και κυρίως του πέμπτου αιώνα που αφορούν την πατρίδα τους, τη δημιουργία της ανεξάρτητης εκκλησίας της Αρμενίας και τους αγώνες του αρμενικού λαού κατά του περσικού δεσποτισμού. Δίνουν ιδιαίτερα χρήσιμες πληροφορίες για τις

[160] Το κείμενο σε αγγλική μετάφραση στον ιστότοπο: www.avesta.org (*Zoroastrian Archives*).
[161] *Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie*,τ.I-II, (1867/1869).

πιέσεις που ασκούσαν οι Πέρσες Μάγοι για την επιβολή της ζωροαστρικής θρησκείας στον λαό της Αρμενίας. Η ιστορία του Αγαθάγγελου έχει περισσότερο ένα αγιογραφικό παρά ιστορικό περιεχόμενο, δεδομένου ότι αναφέρεται στο βίο και την πολιτεία του Πατριάρχη Αγίου Γρηγορίου της Μεγάλης Αρμενίας. Δίνει όμως και πολλές πληροφορίες για τη βασιλεία του Αρμένιου βασιλέα Τιριδάτη Β΄ (217-252), την εισβολή των Περσών στο έδαφος της Αρμενίας και τον εξανδραποδισμό των κατοίκων. Αρχίζει την ιστορία του με την εξιστόρηση της επικράτησης του Σασανίδη Αρδασίρ επί του Πάρθου βασιλέα Αρταβάνη, μια ιστορία που έγινε θρύλος και παραμύθι, και σαν παραμύθι έφθασε μέχρι τους Αρμένιους και τους βυζαντινούς.

-Ιησούς Στηλίτης, ***Το Χρονικόν του (ψευδο) Ιησού Στυλίτη*** (περ.507 μ.Χ.).

Το συριακό αυτό Χρονικό μεταφράστηκε για πρώτη φορά στα Λατινικά από τον Joseph Assemani και αργότερα το 1876 στη Γαλλική γλώσσα από τον Αββά Martin. Ο συγγραφέας του ήταν μοναχός στην περιοχή της ΄Αμιδας. Αναφέρει πως έγραψε το Χρονικό του κατ΄εντολήν κάποιου Σεργίου, που ήταν ηγούμενος σε μοναστήρι της περιοχής της Έδεσσας. Εξιστορεί τα παθήματα των κατοίκων των παραμεθορίων πόλεων της Μεσοποταμίας μετά την εισβολή του Πέρση «τυράννου», όπως αποκαλεί τον Καβάδη, μεταξύ των ετών 502 με 506. Είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για τις πληροφορίες που δίνει για την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων σε αυτές τις πόλεις και ειδικά στην πόλη της ΄Εδεσσας και της ΄Αμιδας. Κάνει αναφορά σε σεισμούς και φυσικές καταστροφές και υποστηρίζει ότι στην ΄Εδεσα, μια ιερή χριστιανική πόλη, επιβιώνουν ακόμα τα αρχαία παγανιστικά έθιμα (κεφ.30). Ακολουθεί το Αλεξανδρινό ημερολόγιο όπως όλοι οι Σύροι συγγραφείς. Τη διάσωση του Χρονικού οφείλουμε στον Πατριάρχη των Ιακωβιτών Διονύσιο του Tell-Mahre.

-Ζαχαρίας Ρήτωρ. Το Χρονικόν του (ψευδο) Ζαχαρία Ρήτορος.

Περί το τέλος του έκτου αιώνα ένας μοναχός από την περιοχή της ΄Αμιδας έγραψε αυτό το Χρονικό στη συριακή γλώσσα, έχοντας ως πηγή την *Εκκλησιαστική Ιστορία* του Ζαχαρία Ρήτορα ή Σχολαστικού, επισκόπου Μυτιλήνης, την οποία και ενσωμάτωσε στο Χρονικό του. Το έβδομο και ένατο κεφάλαιο αυτού του Χρονικού, περιλαμβάνει γλαφυρές και χρήσιμες πληροφορίες για την ιστορία της ΄Αμιδας, τις καταστροφές της πόλης από τους Πέρσες και τα βάσανα των κατοίκων. Το έργο χρησιμοποίησε ως πηγή ο Ευάγριος.

***-Ιωάννης Εφέσου, Εκκλησιαστική Ιστορία* (μέρος τρίτο).**

Ο Ιωάννης επίσκοπος Εφέσου ήταν Σύρος και Μονοφυσίτης κληρικός και ιστορικός. Παρόλες τις αιρετικές απόψεις του, ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός τον επιφόρτισε με την αποστολή να προσηλυτίσει τους ειδωλολάτρες της Μικράς Ασίας και να ξεριζώσει τα παγανιστικά έθιμα που ακόμα επιβίωναν στα εδάφη αυτά. Ο Ιωάννης γεννήθηκε το 507 σε ένα χωριό κοντά στην ΄Αμιδα και έγραψε στη συριακή γλώσσα.[162] Το έργο του προσφέρει στον ερευνητή πολύτιμες πληροφορίες για την κατανόηση αφενός της διαδικασίας επέκτασης του χριστιανικού στοιχείου και διάδοσης της χριστιανικής θρησκείας στην Ανατολή, αφετέρου των μεθόδων αλλά και των αποτελεσμάτων της διωκτικής πολιτικής των Μάγων κατά των χριστιανικών κοινοτήτων στα υπό σασανιδικό έλεγχο εδάφη.

Γ. Αρχαιολογικές Μαρτυρίες.

Γ.α Οι επιγραφές.

Οι βασιλικές επιγραφές, χαραγμένες σε βράχους κυρίως στην περιοχή του Fars, στο νότιο Ιράν, θεωρούνται οι σημαντικότερες μεσαιωνικές ιρανικές πηγές και χαρακτηρίσθηκαν από τον Gignoux ως μνημεία πολιτιστικής κληρονομιάς τεράστιας σημασίας.[163] Οι περισσότερες ανακαλύφθηκαν και δημοσιεύθηκαν κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου μεταξύ των ετών 1924-1936, ήδη όμως η καταγραφή τους είχε ξεκινήσει από τους περιηγητές στο τέλος του δεκάτου ογδόου αιώνα.[164] Ως σημαντικότερες θεωρούνται η επιγραφή του Σαπώρ Α΄ στον Κύβο του Ζωροάστρη, στη νεκρόπολη των Αχαιμενιδών, και η επιγραφή του Ναρσή στο Paikuli. Ιδιαίτερα σημαντική θεωρείται επίσης η επιγραφή του Αρχιμάγου Kartir χαραγμένη επίσης στον Κύβο του Ζωροάστρη, όπου και η επιγραφή του Σαπώρ.

-Η επιγραφή του Σαπώρ Α΄στο Naqsh-e Rostam. [165]

---

[162] Evans, *Ίουστινιανός*, 185,200,201.
[163] Gignoux, Middle Persian Inscriptions, 1205.
[164] Gignoux, όπ.π.,1207.
[165]Henning, The Inscription of Sapur I, 823-849· Dignas-Winter, *Rome and Persia*,56-62· Ph.Huyse, Die dreisprächige Inschrift Sabuhrs I an der Ka'ba-i Zardust (SKZ), τ.I-II, London, 1999. Όλο το κείμενο της επιγραφής σε αγγλική μετάφραση στο:Frye, *Iran*,Appendix 4.

Η σημαντικότερη από τις βασιλικές επιγραφές ήρθε στο φως το 1936 κατά τη διάρκεια ανασκαφών του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου του Παν/μίου του Σικάγο. Πρόκειται για την τρίγλωσση επιγραφή του βασιλέα Σαπώρ Α΄ (240-270) χαραγμένη στον Κύβο του Ζωροάστρη, στο Naqsh-e Rostam. Η επιγραφή είναι γραμμένη σε Μεσαιωνική Περσική, Μεσαιωνική Παρθική και Ελληνική γλώσσα και έμεινε γνωστή ως *Res gestae divi Saporis,* ονομασία που της απέδωσε πρώτος ο ιστορικός και αρχαιολόγος Rostovtzeff, παρομοιάζοντάς την με τα *Res Gestae* του Οκταβιανού Αυγούστου, και με την επιγραφή του Δαρείου στο Behistun.[166] Ο Σαπώρ αυτοαποκαλείται βασιλεύς Ιρανών και μη Ιρανών (*Eran ud Aneran)* και κάνει αναφορά στις νίκες του ενάντια στο Ρωμαϊκό στρατό, και τον θρίαμβό του απέναντι στους Ρωμαίους αυτοκράτορες Γορδιανό Γ, Φίλιππο ΄Αραβα και Βαλεριανό.[167]Αναφέρει επίσης τη γενεαλογία του και τη θεϊκή υποστήριξη προς την οικογένειά του. Γίνεται μνεία των αυλικών αξιωμάτων, καθώς και των επαρχιών εντός και εκτός Ιράν(Aneran) που ο Σαπώρ κατέκτησε, δίνεται έτσι μια εικόνα της αχανούς περσικής αυτοκρατορίας και των συνόρων της που εκτείνονταν από την Κασπία μέχρι τον Περσικό κόλπο και από τον Ευφράτη μέχρι τον Ινδό ποταμό. Η επιγραφή διαπνέεται από πνεύμα εθνικιστικό και επιθετικό και τονίζεται η ΄Αρια καταγωγή των κατοίκων του Ιράν.

Άλλες επιγραφές του Σαπώρ Α΄, με το ίδιο περίπου περιεχόμενο, βρίσκονται στο Naqsh-i Rajab, στη Bishapur και αλλού. Ο λόγος για τον οποίο συναντάμε τις ίδιες περίπου επιγραφές του ίδιου προσώπου σε διάφορες τοποθεσίες, οφείλεται κατά τον Gignoux, στην προσπάθεια διάσωσης του περιεχομένου τους σε περίπτωση βανδαλισμών ή φυσικών καταστροφών. [168]

-Η επιγραφή του βασιλιά Ναρσή στο Paikuli (Κουρδικό Ιράκ)[169]

Η επιγραφή αναφέρεται στο θρίαμβο του βασιλιά Ναρσή (293-302) επί του Βάραμ Γ΄, βασιλέα των Σακκών. Ο Ναρσής, βασιλιάς της Αρμενίας, ανέβηκε στον ιρανικό θρόνο με την βοήθεια των ευγενών, αφού νίκησε τον ανεψιό του Βάραμ Γ΄. Η επιγραφή του χαραγμένη σε πέτρινο τετραγωνισμένο πύργο είναι δίγλωσση

[166] Rostovtzeff, Dura, 17-60

[167] Απέναντι ακριβώς από την επιγραφή, κάτω από τους τάφους των Αχαιμενιδών, μία ανάγλυφη παράσταση αναπαριστά με εικόνα τα όσα λέει η επιγραφή. Ο Σαπώρ εικονίζεται έφιππος να κρατά σφιχτά το χέρι του πεζού Βαλεριανού, στο έδαφος κείται το άψυχο σώμα του Γορδιανού Γ΄, ενώ ο Φίλιππος ο Άραβας γονατίζει μπροστά του.

[168] Gignoux, Middle Persian Inscriptions, 1208,1209.

[169] Gignoux, όπ.π. Το κείμενο της επιγραφής σε αγγλική μετάφραση στο: Frye, *Iran*, Appendix 5.

(Μεσαιωνικά Παρθικά και Μεσαιωνικά Περσικά) και βρίσκεται στο βόρειο Ιράν επί του αρχαίου δρόμου που ένωνε την Κτησιφώντα με το Αζερμπαϊτζαν. Είναι ιδιαίτερα χρήσιμη γιατί απαριθμεί σειρά αξιωματούχων της αυλής και τα ιδιαίτερα αξιώματά τους. Ο βασιλεύς Ναρσής αυτοαποκαλείται πιστός του Αχούρα Μάζδα και της θεάς Αναχίτα, βασιλεύς Ιρανών και μη Ιρανών. Ο ιστορικός και αρχαιολόγος Ε. Herzfeld ήταν ο πρώτος που επισκέφθηκε και μελέτησε το μνημείο το 1911 και κατέγραψε τις επιγραφές, μέρος των οποίων δημοσιεύθηκε το 1914 αλλά ολοκληρωμένες δημοσιεύθηκαν το 1924.[170]

-Οι επιγραφές του Αρχιμάγου Kartir ή Kirdir.[171]

Ο Αρχιερέας Kartir (Moabadan-Moabad) κατείχε το ανώτατο ιεραρχικό αξίωμα στη σασανιδική αυλή, επί βασιλείας Σαπώρ Α΄(240-272), Βάραμ Α΄(273-276) και Βάραμ Β΄(276-293), υπήρξε ο πραπαγανδιστής των πρώτων Σασανιδών και του ζωροαστρικού κράτους των Ιρανών, ενώ οι επιγραφές του σε Μεσαιωνική Περσική αποτελούν σημαντικά γλωσσικά μνημεία. Συνολικά είναι γνωστές τέσσερις επιγραφές του Kartir αλλά η σπουδαιότερη βρίσκεται στον λεγόμενο Κύβο του Ζωροάστρη, χαραγμένη κάτω από την επιγραφή του βασιλέα Σαπώρ Α΄ που προαναφέρθηκε. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει την ιδιαίτερα υψηλή θέση του στην ιεραρχία αλλά και τη μεγάλη πολιτική του δύναμη. Σύμφωνα με τις επιγραφές του, επί βασιλείας των διαδόχων του Σαπώρ Α΄, Ορμίσδα Α΄, Βάραμ Α΄και Β΄ ονομάσθηκε Διδάσκαλος των Μάγων και Μέγας Δικαστής, ανέλαβε δε καθήκοντα Αρχιερέα στο μέγα πυρείο της θεάς Αναχίτα στην γενέτειρα πόλη των Σασανιδών το Istakr. Θεωρεί ως μόνη ορθή θρησκεία τον Μαζδαϊσμό και καταδικάζει ως υπηρέτες του διαβόλου τους χριστιανούς, τους εβραίους, τους βραχμάνους και τους βουδιστές, ενώ ομολογεί εμμέσως διωγμούς αλλοθρήσκων στις περιοχές που ανήκουν στο ιρανικό κράτος.

Στο Naqsh-e Rajab, επίσης στην περιοχή του Fars, υπάρχει άλλη μία επιγραφή του Kartir που συνοδεύεται από το σκαλισμένο στο βράχο πορτρέτο του. Ο Αρχιμάγος εικονίζεται σε δεξί προφίλ με επίσημη στολή και υψωμένο τον αντίχειρα του δεξιού του χεριού, στον ίδιο βράχο όπου βρίσκεται και η ανάγλυφη παράσταση της στέψης του πρώτου Σασανίδη Αρδασίρ. Στην επιγραφή αυτή ο Kartir αναφέρεται στον

[170] E.Herzfeld, *Monument and Inscription of the early history of the Sasanian Empire*, τ. I-II, Berlin, 1924.
[171] Sprengling, Kartir · Gignoux, Inscriptions of Kirdir· του ιδίου, Kirdir,· Chaumont, L' inscription de Kartir.

Παράδεισο, όπου θα καταλήξουν οι δίκαιες ψυχές, ενώ οι άδικοι και οι ψεύτες θα πάνε στην Κόλαση. Στο Naqsh-i Rustam βρίσκεται ακόμα μία επιγραφή του Kartir, ενώ η τέταρτη επιγραφή βρέθηκε πλησίον του αρχαίου δρόμου που οδηγούσε από τα Σούσα στην Περσέπολη, στην περιοχή Sar-e Mashad. Όλες οι επιγραφές ήρθαν στο φως κατά τη διάρκεια ανασκαφών στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα.

Γβ.Οι ανάγλυφες σε βράχους βασιλικές παραστάσεις. [172]

Συνολικά έχουν ανακαλυφθεί περίπου 34 με 35 ανάγλυφες βασιλικές παραστάσεις. Είκοσι οκτώ από αυτές βρίσκονται συγκεντρωμένες στην περιοχή του Fars (Περσίς) στο νότιο Ιράν και χρονολογούνται σχεδόν στο σύνολό τους στον τρίτο αιώνα, δηλαδή στον πρώτο αιώνα βασιλείας της Σασανιδικής δυναστείας. Μόνο δύο από τις προαναφερθείσες παραστάσεις δεν βρίσκονται στο Fars αλλά στο βόρειο Ιράν. Αυτές είναι, μία παράσταση του πρώτου βασιλέα Αρδασίρ πλησίον της λίμνης Urmiya και μία παράσταση του βασιλέα Χοσρόη Β' στο Taq-i Bustan στην περιοχή του Karmanshah. Η τελευταία χρονολογείται περί το 600 μ.Χ. Στην ίδια τοποθεσία υπάρχει μεγάλη παράσταση βασιλικού κυνηγίου, που χρονολογείται επίσης επί βασιλείας Χοσρόη Β'.[173] Το γεγονός ότι η δημιουργία παραστάσεων και σημαντικών επιγραφών σταματά περί το τέλος του τρίτου αιώνα, για να επανεμφανισθεί επί βασιλείας Χοσρόη Β', σχετίζεται με την προπαγάνδα που άσκησαν οι πρώτοι Σασανίδες αλλά και ο Χοσρόης Β' για να εδραιώσουν την εξουσία τους. Είναι πράγματι ενδιαφέρον ότι δεν υπάρχουν παραστάσεις που θα μπορούσαν με βεβαιότητα να αποδοθούν στον Σαπώρ Β', παρόλο που ο τελευταίος βασίλεψε εβδομήντα χρόνια (309-379) και σημείωσε σημαντικές νίκες κατά των Ρωμαίων.[174] Οι επιγραφές φαίνεται να είναι σημειολογικά συγγενείς με τις περισσότερες παραστάσεις, με δεδομένο ότι το περιεχόμενο των επιγραφών μεταφέρεται στην εικονιστική παράσταση και αντίστροφα. Οι ανάγλυφες παραστάσεις είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για την εικόνα της εξωτερικής εμφάνισης του Πέρση βασιλέα αλλά και για την απεικόνιση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας, που συνδέει το βασιλικό αξίωμα με τη θεία θέληση και επιλογή, δεδομένου ότι εμφανίζουν τους βασιλείς να λαμβάνουν τα σύμβολα της

---

[172] Herrmann, The Rock Reliefs, 3,6· Herzfeld, *A History*, 79. Οι σημαντικότερες παραστάσεις αλλά και επιγραφές βρίσκονται κοντά σε σημαντικά μνημεία των Αχαιμενιδών. Η τέχνη ανάγλυφων σε βράχους παραστάσεων, καθώς και η χάραξη επιγραφών, ήταν γνωστή και στους Αχαιμενίδες και φαίνεται πως αυτή η παράδοση ξεκίνησε νωρίτερα, την εποχή των Ελαμιτών τη δεύτερη π.χ. χιλιετία.(Herrman, όπ.π., 35).

[173] Wiesehöfer, *Ancient Persia*, Plate XXII.

[174] Herrmann, The Rock Reliefs, 36.

εξουσίας από τον ίδιο τον θεό. Παράλληλα τόσο οι παραστάσεις, όσο και οι επιγραφές αλλά και τα σωζόμενα σκεύη αργυροχοίας με παραστάσεις βασιλικού κυνηγίου,[175] καθώς και τα νομίσματα, αποτελούσαν ένα ιδιαίτερα αποτελεσματικό όργανο προπαγάνδας τόσο για το εσωτερικό του κράτους των Σασανιδών, όσο και για το εξωτερικό, σήμερα όμως συμβάλλουν ουσιαστικά στην έρευνα πάνω στην ιστορία του προϊσλαμικού Ιράν.

[175] Harper, Sasanian Silver Vessels, 46-56· Wiesehöfer, *Ancient Persia*, Plate XXVIIa.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄
Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ

Α. Ποιοι ήταν οι Σασανίδες.

Για τους Αχαιμενίδες και τους Αρσακίδες, τις δύο οικογένειες που βασίλεψαν στο Ιράν σχεδόν επτά αιώνες, έχουν δημοσιευθεί κατά καιρούς πολλά και σημαντικά έργα.[1] Το ενδιαφέρον των ιστορικών για τις δύο αυτές δυναστείες, καθώς και για τις σχέσεις τους με τον δυτικό κόσμο υπήρξε μεγάλο, αντίθετα η δυναστεία των Σασανιδών, που βασίλεψε στο Ιράν επί τέσσερις αιώνες (224-651), παρέμεινε στη σκιά για μεγάλο διάστημα και το ενδιαφέρον για αυτήν αναζωπυρώθηκε μόλις τις τελευταίες δεκαετίες.[2]

Το όνομα της οικογένειας των Σασανιδών και του γενάρχη της Σάσαν -με εξαίρεση τον Αγαθία- δεν μνημονεύεται από τους βυζαντινούς ιστορικούς, σε αντίθεση με την οικογένεια των Πάρθων, τους Αρσακίδες, για τους οποίους γίνεται συχνά λόγος,[3] καθώς και για τον γενάρχη Αρσάκη.[4] Ανεξάρτητα των περιφρονητικών για την καταγωγή του Αρσάκη αναφορών του Αμμιανού Μαρκελλίνου,[5] είναι γεγονός ότι οι φιλέλληνες Αρσακίδες, είτε ως βασιλείς του

---

[1] Οι Αχαιμενίδες βασίλεψαν από το 558 έως το 330 π.Χ. Οι Αρσακίδες από το 247π.Χ έως το 224 μ.Χ.

[2] Μετά το κλασσικό έργο του Christensen, *Iran* , του οποίου η δεύτερη έκδοση δημοσιεύθηκε πριν το τέλος του β΄ παγκόσμιου πολέμου (1944), πέρασε σχεδόν μισός αιώνας για να εμφανισθεί εκ νέου μια μονογραφία ειδικά για τη Σασανιδική δυναστεία, βλ. Daryaee, *Sasanian Persia*, Prolegomena, xv.

[3] Προκόπιος *Πόλεμοι*, Α.5.13-15, Β.3.32· Αγαθίας Β.25.10.

[4] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.2-4·Αγαθίας Β.25.1. Συναντάμε επίσης τους όρους: *«'Αρσακίδαι»* (Δίων Κάσσιος, 40.14.3), «*Αρσακίδης ἀνὴρ»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.5.10,7.32.1), *«παῖς Ἀρσακίδης»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.3.25), ή «*Αχαιμενίδης ἀνὴρ»* (Θεοδώρητος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 5.38). Δεν απαντάται όμως ο όρος «*Σασανίδαι*» ή *«Σασανίδης ἀνήρ»*. Μεγάλες παρθικές οικογένειες όπως αυτές των Karen, Suren και Mihran, συνεργάσθηκαν με τους Σασανίδες μετά την επικράτηση των τελευταίων και τοποθετήθηκαν σε σημαντικές θέσεις κυρίως στο στράτευμα (Tabari, *The History*, 24, υποσημ.Bosworth, 84· Christensen, *Iran*, 18-25). Τον 7ο αιώνα ένας Αρσακίδης ονόματι Valentinus Arsakuni επιχείρησε να καταλάβει τον βυζαντινό θρόνο (*ODB*, τ.Ι, 186). Χαρακτηριστικό της αίγλης και αποδοχής της δυναστείας των Αρσακιδών από τους Βυζαντινούς, είναι ότι η καταγωγή του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Βασιλείου Α΄ συνδέθηκε από τον ανώνυμο βιογράφο του με τον οίκο των Αρσακιδών. (*Βίος Βασιλείου,* 212,213).

[5] Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο ο Αρσάκης ήταν άνθρωπος ταπεινής καταγωγής *(obscure geniti loco)* και πρώην ληστής, τελικά όμως βασίλεψε με σύνεση και μετά το θανατό του θεοποιήθηκε, μάλιστα ήταν ο πρώτος από τους βασιλείς του Ιράν που δέχθηκε τέτοια τιμή (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.2-4). Ο Αμμιανός θεωρούσε τους Αχαιμενίδες Κύρο και Δαρείο προγόνους των Αρσακιδών (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.7). Για την εικόνα του Αρσάκη στον Αμμιανό Μαρκελλίνο βλ. Drijvers, Arsaces, 193-206. Ο λατίνος ιστορικός του πρώτου αιώνα Pompeius Trogus χαρακτήριζε και αυτός την καταγωγή του Αρσάκη σκοτεινή και τον ίδιο ληστή, παρόλα αυτά τον συνέκρινε με τον Μέγα Κύρο, τον Μέγα Αλέξανδρο και τον Ρωμύλο (Justinus, *Epitome,* 12.4.12, 41.5.5). Κατά τον Στράβωνα ο Αρσάκης ήταν ***ανήρ Σκύθης*** (11.9.2), σε άλλο σημείο όμως αναφέρει πως πιθανόν να

Ιράν, είτε ως βασιλείς της Αρμενίας, διαδέχθηκαν τους Σελευκίδες και εν πολλοίς υιοθέτησαν τους θεσμούς, τη γλώσσα και τα έθιμα των τελευταίων.[6] Απέφυγαν τις επιθετικές κατά των Ρωμαίων ενέργειες και το παρακλάδι τους, που βασίλεψε στην Αρμενία μέχρι τις αρχές του πέμπτου αιώνα (428), υπήρξε κατά κανόνα σύμμαχος του Βυζαντίου.[7] Ο Προκόπιος φαίνεται να εξακολουθεί να δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους Αρσακίδες και την ιστορία τους, καθώς και με το γεγονός ότι οι τελευταίοι υπήρξαν για μεγάλο διάστημα βασιλείς της Αρμενίας.[8] Οι Πάρθοι βασίλεψαν, λέει ο Προκόπιος πεντακόσια χρόνια στο Ιράν, μέχρι τη βασιλεία του Σεβήρου Αλέξανδρου *καὶ ποτέ τις τῶν ἐν Πάρθοις βασιλέων τὸν ἀδελφὸν τὸν αὐτοῦ Ἀρμενίοις βασιλέα κατεστήσατο, Ἀρσάκην ὄνομα, ὥσπερ ἡ τῶν Ἀρμενίων ἱστορία φησὶ*.[9]

Το 224 μ.Χ. μια οικογένεια από την Περσίδα (Fars), το «βαθύ Νότο» του ιρανικού σοβινισμού, κέρδισε τον έλεγχο της περσικής αυτοκρατορίας, απομάκρυνε από την εξουσία τους Πάρθους και γρήγορα απαλλάχθηκε από κάθε κατάλοιπο ελληνικής επίδρασης και εξελίχθηκε σε μια καλά οργανωμένη επιθετική δύναμη, της οποίας οι ηγέτιδες τάξεις παρέμειναν ασυγκίνητες από δυτικές επιρροές. Αυτή ήταν η οικογένεια των Σασανιδών. Η επιθετική της διάθεση εκδηλώθηκε αμέσως, με τη διεκδίκηση εδαφών που ανήκαν στην αχαιμενιδική αυτοκρατορία, της οποίας, όπως φαίνεται από μαρτυρίες των Ελλήνων ιστορικών, θεωρούσε ότι αποτελούσε

ήταν Βάκτριος: *«οἱ δὲ Βακτριανὸν λέγουσιν αὐτὸν»* (Στράβων, 11.9.3). Ιδιαίτερα κολακευτικά είναι τα λόγια του Αρριανού για τον Αρσάκη: *«Ἀρσάκης Πάρθων βασιλεύς,..ἀνήρ γενόμενος τό τε σῶμα κάλλιστος καὶ περιβλεπτότατος καὶ τὴν ψυχὴν βασιλικώτατος καὶ τῶν ἐς πόλεμον ἔργων ἀδημονέστατος…»* (Αρριανός, *Παρθικά,*σ.140,απ.19). Για τον Αρσάκη και την καταγωγή του, βλ.:Lerouge, *L' image des Parthes*, 182,183.

[6]Η χάραξη στα νομίσματα των Πάρθων βασιλέων ελληνικών επιγραφών που τονίζουν τον φιλελληνισμό τους είναι ενδεικτική αυτής της επιρροής. Συνήθεις ήταν οι επιγραφές: Μιθριδάτης Β΄(123-88):«ΑΡΣΑΚΟΥ ΕΠΙΦΑΝΟΥΣ ΦΙΛΕΛΛΗΝΟΣ»· Φραάτης Β΄(138-127): «ΑΡΣΑΚΟΥ ΘΕΟΠΑΤΟΡΟΣ»· Αρτάβανος Α΄(127-124): «ΑΡΣΑΚΟΥ ΦΙΛΑΔΕΛΦΟΥ», (*CHI* 3(2), 684). Βλ. επίσης για τον φιλελληνισμό των Πάρθων Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 128,129, του ιδίου, Sasanian Diplomacy, 123. Ο Wiesehöfer υπογραμμίζει το ρόλο των Πάρθων για τη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στην Ανατολή και αντίστροφα τη διάδοση του πολιτισμού των χωρών της Κεντρικής Ασίας στη Δύση. Για τον φιλέλληνα βασιλιά των Πάρθων Μιθριδάτη Α΄(171-138 π.Χ) που διέδωσε την ελληνική γλώσσα και κουλτούρα στην παρθική αυτοκρατορία , βλ.Dabrowa, Mithridate Ier, 35-44.

[7] Ο ίδιος ο αυτοκράτορας των Ρωμαίων Νέρων, το 66 μ.Χ έστεψε τον Τιριδάτη Α΄, έναν Αρσακίδη, βασιλιά της Αρμενίας.(Δίων Κάσσιος, 62.23.4).Βλ.για τις βυζαντινοαρμενικές σχέσεις, Dignas-Winter, *Rome and Persia*,173-188.Οι πληροφορίες για τους Αρσακίδες είναι λίγες και συγκεχυμένες στις ανατολικές πηγές. Αποκαλούνται περιφρονητικά *Muluk al-tawa'if*, δηλαδή σατράπες ή τοπικοί ηγεμόνες (Tabari, *The History*,σημ.Bosworth,1), ενώ οι βυζαντινοί συχνά και σκοπίμως τους απέδιδαν αρμενική καταγωγή για να τους αναβαθμίσουν, δεδομένου ότι οι Πάρθοι, ως νομάδες σκυθικής καταγωγής, θεωρούνταν κατώτερη φυλή. Ο Προκόπιος όμως τονίζει: ***«μὴ γάρ τις Ἀρμενίους τοὺς Ἀρσακίδας οἰέσθω εἶναι»*** (*Περί Κτισμάτων*,Γ.1.6).

[8] Στο τρίτο βιβλίο του έργου του *Περί Κτισμάτων* (Γ.1.4-15) ο Προκόπιος αναφέρεται στην ιστορία της Αρμενίας από την εποχή της αρχαιότητας.

[9] Προκόπιος, *Περι Κτισμάτων*, Γ.1.4-7.

συνέχεια.[10] Το πολιτικό σκηνικό στην ανατολή άλλαξε με την παγίωση της εξουσίας του νεοπερσικού αυτού βασιλείου, που εμφανίσθηκε ως μια αυτοκρατορία μεν αλλά με μια συμπαγή εθνική υπόσταση. Όπως παρατήρησε ο Ευάγγελος Χρυσός: «*Η δυναστεία των Σασανιδών ανέσυρε από το χρονοντούλαπο της ιστορίας μια οικουμενική ιδεολογία την οποία μετέτρεψε σε πολιτικό πρόγραμμα»,*[11] ενώ παράλληλα χρησιμοποίησε το ζωροαστρικό ιερατείο ως πυλώνα της εξουσίας της, και τη ζωροαστρική θρησκεία ως συνδετικό κρίκο μεταξύ των διαφόρων λαών της αχανούς αυτοκρατορίας της. [12]

Αα.Η καταγωγή.

Ο Αγαθίας, όπως προαναφέρθηκε, είναι ο μόνος βυζαντινός συγγραφέας που μνημονεύει τον γενάρχη της δυναστείας Σάσαν, είναι ο μόνος επίσης που σε παρέκβασή του αναφέρεται στη γενικότερη ιστορία και τα έθιμα των Περσών. [13] Τις πληροφορίες του για τον Σάσανο, όπως τον αποκαλεί, αντλεί από τα επίσημα περσικά αρχεία, στα οποία είχε πρόσβαση μέσω του Πέρση διερμηνέα Σέργιου.[14] Σύμφωνα με τον Αγαθία, μετά την πάροδο διακοσίων εβδομήντα ετών από τότε που ανέλαβαν την εξουσία οι Πάρθοι και όταν στη Ρώμη βασίλευε ο Σεβήρος Αλέξανδρος(222-235),[15] ο Σάσανος, ένας απλός στρατιώτης, βρέθηκε τυχαία στη χώρα *τῶν Καδουσαίων* όπου ζούσε ο Παβέκος (Πάμπακ) ένας φτωχός τσαγκάρης: «*Λέγεται δὲ τὴν τοῦ Ἀρταξάρου μητέρα Παβέκῳ τινὶ ξυνῳκηκέναι, παντάπασι μὲν ἀσημοτάτῳ καὶ σκυτοτόμῳ τὴν τέχνην..ἄνδρα δὲ στρατιώτην Σάσανον ὄνομα διὰ τῆς Καδουσαίων οὕτω ξυνενεχθέν, πορευόμενον χώρας, ἐπιξενωθῆναί τε τῷ Παβέκῳ καὶ ἐς τὸ ἐκείνου δωμάτιον καταχθῆναι*».[16] Ο Παβέκος όμως, σύμφωνα πάντα με τον Αγαθία, ήταν μάντης και

---

[10] Ηρωδιανός 6.2.1-2· Αμμιανός Μαρκελλίνος 17.5.3.

[11] Χρυσός, Διεθνής Κοινωνία, 61.

[12] Η καθιέρωση ενός «θρησκευτικού εθνικισμού» , παράλληλα με το αυστηρά συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης, υπήρξε βασικό χαρακτηριστικό της σασανιδικής αυτοκρατορίας (*CHI*, 3 (1), Introduction, xxxiv)

[13] Αγαθίας, Β.25-27. Για εκτενή ανάλυση της παρέκβασης αυτής με βιβλιογραφικές αναφορές βλ.Cameron , Agathias on the Sasanians, 67-183.

[14] Αγαθίας Β.27.8, Δ.30.2-3. Σε άλλο σημείο όμως της ιστορίας του αναφέρει ως πηγές του τον Κτισία τον Κνίδιο και τον Διόδωρο Σικελιώτη (Αγαθίας, Β.25.5)

[15] *«Ἑβδομήκοντα δὲ ἐτῶν ἤδη ἐπὶ διακοσίοις παρῳχηκότων ἀπὸ Ἀρσάκου τοῦ προτέρου ἐς Ἀρτάβανον τὸν ἔσχατον βασιλέα, ἡνίκα τὰ Ῥωμαίων πράγματα ὑπὸ Ἀλεξάνδρῳ τῷ Μαμαίας παιδὶ ἐτετάχατο..»* (Αγαθίας,Β.26.1).

[16]Αγαθίας, Β.27.1-2.Οι Καδούσιοι ήταν έθνος που ζούσε μεταξύ Κασπίας θαλάσσης και Πόντου: *«..τὰ κατὰ τὸν Πόντον ἔθνη βάρβαρα κατοικούντα μέχρι Τανάιδος, ἐκυρίευσε δὲ τῆς τε Καδουσίων χώρας καὶ Ταπύρων..»*.(Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη,* 2.2). Σύμφωνα με την ιστορία του Tabari ο πατέρας του Αρδασίρ Πάμπακ ήταν τοπικός ηγεμόνας του Istakr και είχε καταγωγή από την Περσίδα. (Tabari, *The History*, 3). Προφανώς ο Αγαθίας απέφυγε να συνδέσει την καταγωγή του Αρδασίρ με

γνώστης της αστρολογίας και ως εκ τούτου μπορούσε να προβλέψει το μέλλον. [17]Τα άστρα του αποκάλυψαν ότι ο γόνος του Σάσανου θα γνωρίσει μεγάλη δόξα και θα ευτυχήσει. Αποφάσισε κατόπιν τούτου να επιτρέψει στο Σάσανο να ζευγαρώσει με τη γυναίκα του και από αυτή την ένωση γεννήθηκε ο πρώτος βασιλιάς των Σασανιδών Αρταξάρης (Αρδασίρ), γιός του Παβέκου από το σπέρμα του Σάσανου.[18] Αυτή είναι η μοναδική φορά που μνημονεύεται το όνομα του Σάσαν ή Σάσανου στη βυζαντινή ιστοριογραφία, χωρίς όμως αναφορά στην περσική του καταγωγή.[19]

Ο Αγαθίας παραποιεί ορισμένα γεγονότα και άλλα τα αποσιωπά. Η περιοχή όπου διέμενε ο Πάμπακ ήταν η Περσίδα και όχι «*ἡ γῆ τῶν Καδουσαίων*», επομένως οι Σασανίδες μπορούσαν να χαρακτηρισθούν Πέρσες, και ο ο Αρδασίρ «*Πέρσης ἰθαγενής*», χαρακτηρισμό όμως που ο Αγαθίας αποδίδει μόνο στον Αχαιμενίδη Κύρο,[20] και όχι στον γενάρχη Σάσαν ή στον Πάμπακ. Ο Πάμπακ σύμφωνα με την ιρανική παράδοση δεν ήταν τσαγκάρης αλλά τοπικός ηγεμόνας της Περσίδος,[21] και τέλος οι Αρσακίδες δεν βασίλεψαν μόνο διάκοσια εβδομήντα χρόνια αλλά πεντακόσια, όπως σωστά αναφέρει ο Προκόπιος.[22].

Ποιός όμως ήταν ο γενάρχης Σάσαν; Ο Αγαθίας τον αναφέρει ως απλό στρατιώτη, ενώ στην ιστορία του Tabari ο Σάσαν εμφανίζεται ως ένας γενναίος πολεμιστής και μέλος του ζωροαστρικού ιερατείου, δηλαδή Μάγος, που υπηρετούσε

τους Αχαιμενίδες, γι αυτό παραποίησε τα γεγονότα εμφανίζοντας την οικογένεια του Πάμπακ να κατοικεί στη γή των Καδουσαίων.

[17] Αγαθίας, Β.27.1-3.

[18] Υπήρξε μια διαμάχη, λέει ο Αγαθίας, μεταξύ Παβέκου και Σάσανου για το ποιος θα ονομασθεί πατέρας του παιδιού. Τελικά συμφώνησαν *"υἱὸν μὲν αὐτὸν Παβέκου καλεῖσθαι, ἐκ σπέρματος δὲ ὅμως Σασάνου τεχθέντα"*. (Αγαθίας, Β.27.5)

[19] Τις πληροφορίες του Αγαθία επανέλαβε στις αρχές του ενάτου αιώνα ο Γεώργιος Σύγκελλος: *««στρατιώτην δὲ ὀνόματι Σάνανον διὰ τῆς Καδουσαίων πορευόμενον χώρας ὑποδεχθῆναι εἰς τὸν οἶκον Παβέκῳ καὶ προγνῶναι δῆθεν διὰ τῆς ἀστρολογίας τὸν Παβέκον ὅτι δὴ ἡ τοῦ Σανάνου γονὴ ἐπὶ μέγα εὐδαιμονίας ἀρθήσεται, μὴ ἔχων δὲ θυγατέρα ἤ ἀδελφὴν ἤ ἄλλο πρὸς γένος συναπτόμενον γύναιον, συγκατέκλινε τὴν ἰδίαν γαμετὴν τῷ Σανάνῳ καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν Ἀρταξάρην»* (Γεώργιος Σύγκελλος,*Ἐκλογή,* 440).

[20] *«Κῦρος ὁ Καμβύσου ...Πέρσης τε ὢν αὐτὸς ἰθαγενὴς»* (Αγαθίας, Β.25.6). Πρόκειται για τον Κύρο Β΄τον Μέγα (559-530 π.Χ).

[21] Tabari, *The History*, 5.

[22] *«Πάρθοι δὲ Μακεδόσιν ἐπαναστάντες καὶ τῷ πολέμῳ περιγενόμενοι ἐξήλασάν τε αὐτοὺς ἐνθένδε καὶ τὰ μέχρι ἐς Τίγριν ποταμὸν ἔσχον, ὑπ᾽αὐτοῖς τε τὸ λοιπὸν ἐς ἔτη πεντακόσια ἔκειτο τὰ Περσῶν πράγματα, ἕως Ῥωμαίοις ὁ Μαμαίας Ἀλέξανδρος βασιλεὺς γέγονε»* (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Γ.1.5). Σε άλλο σημείο όμως της ιστορίας του ο Αγαθίας υπολογίζει το διάστημα από τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου μέχρι τη βασιλεία του Αλεξάνδρου Σεβήρου και την εμφάνιση των Σασανιδών σε πεντακόσια τριάντα οκτώ χρόνια (Αγαθίας, Α.24.1). Στην ιστορία του Tabari η περίοδος βασιλείας των Πάρθων συρρικνώνεται σε λιγότερο από διακόσια χρόνια, ενώ στην πραγματικότητα οι Πάρθοι βασίλεψαν 474 χρόνια. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην προσπάθεια απαξίωσης της δυναστείας των Αρσακιδών από τους Σασανίδες (Tabari, *The History*,2, υποσημ. Bosworth, 3).

στο ναό της θεάς Αναχίτα στην πόλη Istakr της Περσίδος.[23] Γνωρίζουμε από τον Αγαθία ότι ο πρώτος βασιλιάς των Σασανιδών Αρδασίρ ήταν επίσης Μάγος, δηλαδή ζωροάστρης ιερεύς.[24] Το γεγονός ότι τόσο ο ιδρυτής της δυναστείας Σάσαν, όσο και ο απόγονός του, πρώτος βασιλιάς της Σασανιδικής δυναστείας, ήταν Μάγοι, προσδίδει στην οικογένεια μεγάλο κύρος, δεδομένου ότι από την εποχή των Μήδων και των Αχαιμενιδών τα μέλη του ζωροαστρικού ιερατείου απολάμβαναν ιδιαίτερα προνόμια και είχαν μια ηγετική θέση στην ιρανική κοινωνία.[25]

Η διήγηση του Αγαθία δεν συμφωνεί επομένως απολύτως με τις πληροφορίες των μεταγενέστερων αραβικών και περσικών πηγών, είναι όμως γεγονός ότι η καταγωγή του Σάσαν, καθώς και του πρώτου βασιλιά Αρδασίρ, ήταν σκοτεινή και αμφισβητούμενη, οι δε υπάρχουσες πάνω σ' αυτό το θέμα πληροφορίες είναι συγκεχυμένες.[26]Είναι πιθανό ότι ο Αγαθίας βασίστηκε σε περσική φιλολογική γραπτή παράδοση γνωστή ως *«Karnamag-i Ardashir –i Papagan"* (*Η ιστορία του Αρδασίρ του γιου του Πάμπακ* ή *"Η διαθήκη του Αρδασίρ"),* που χρονολογείται προς το τέλος της σασανιδικής περιόδου.[27] Στο προπαγανδιστικό αυτό κείμενο ο πατέρας του Αρδασίρ Πάμπακ, τοπικός ηγεμόνας της Περσίδος, μαθαίνει πως ο Σάσαν, ένας απλός βοσκός, έχει καταγωγή από τους Αχαιμενίδες και του παραχωρεί τη γυναίκα του προκειμένου να ζευγαρώσει μαζί της. Κατόπιν υιοθετεί το παιδί που γεννιέται απ' αυτή την ένωση και στη συνέχεια ο Σάσαν εξαφανίζεται από το προσκήνιο. Η

---

[23] Σύμφωνα με τον Tabari, ο Σάσαν ήταν πολύ ικανός πολεμιστής, μπορούσε μόνος να αντιμετωπίσει περισσότερους από ογδόντα αντιπάλους και να τους τρέψει σε φυγή, ενώ η γυναίκα του ανήκε στην βασιλική οικογένεια της Περσίδας. Απέκτησε ένα γιό τον Πάμπακ, που υπήρξε ο πατέρας του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ. (Tabari, *The History* 3-5).

[24] *«ἦν δέ γε οὗτος τῇ μαγικῇ κάτοχος ἱερουργίᾳ καὶ αὐτουργὸς τῶν ἀπορρήτων. Ταῦτά τοι καὶ τὸ μαγικὸν φῦλον ἐγκρατὲς ἐξ ἐκείνου γέγονε καὶ ἀγέρωχον, ὅν μὲν ἤδη καὶ πρότερον καὶ ἐκ παλαιοῦ τήνδε τὴν ἐπίκλησιν ἀποσῶζον»* (Αγαθίας, 2.26.3)

[25]Boyce, *Zoroastrians*, 101-111· Frye, *Iran*, 312-314· Daryaee, *Sasanian Persia*, 69-72. Για τη δύναμη του ιερατείου στη σασανιδική Περσία βλ.Venetis , The Zoroastrian Priests, 47-78.

[26] Στην ιστορία του Tabari ο Σάσαν εμφανίζεται ως πάππος του πρώτου Σασανίδη βασιλιά Αρδασίρ και ο Πάμπακ ως πατέρας του.(Tabari, *The History*, 5,6). Εν τούτοις στην περίφημη τρίγλωσση επιγραφή του Σαπώρ Α΄, στον Κύβο του Ζωροάστρη, στο Naqsh-i Rustam, στην νεκρόπολη των Αχαιμενιδών, πλησίον της Περσέπολης, ο Σάσαν δεν μνημονεύεται ως πρόγονός του Σαπώρ, ενώ ο Αρδασίρ (Αρταξάρης) μνημονεύεται ως εγγονός του Πάμπακ. Ο Σάσαν αποκαλείται απλά *«ὁ Κύριος»* στον οποίο οφείλουν ν' αποδίδουν τιμή οι ιερείς στα πυρεία. Ο Πάμπακ αποκαλείται «*Βασιλεύς*» και ο εγγονός του, Αρδασίρ, «*Βασιλεύς Βασιλέων»* (Maricq, Res gestae divi Saporis, 305, 319.) Στο έπος *Shahnameh* ο Σάσαν εμφανίζεται ως ένας απλός βοσκός με καταγωγή όμως από τους Αχαιμενίδες. (Huff, Ideology, 32).

[27] Πρόκειται για ένα από τα ελάχιστα λογοτεχνικά κείμενα σε μεσαιωνική περσική που διασώζεται και εντάσσεται στην αυτοκρατορική προπαγάνδα του τέλους του 6ου αιώνα, με έντονο το θρησκευτικό στοιχείο. Αναφέρεται στη ζωή του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ, του γιού του Σαπώρ Α΄και του γιού το τελευταίου Ορμίσδα (Frye, The Political History of Iran, 116-118· Yarshater, Iranian National History,365). Το κείμενο σε αγγλική μετάφραση στον ιστότοπο: Avesta-Zoroastrian Archives (www.avesta.org).

καταγωγή από τους Αχαιμενίδες, έστω και αν γίνεται για λόγους προπαγάνδας, [28] δείχνει την προσπάθεια, αφ' ενός νομιμοποίησης της εξουσίας των Σασανιδών, που με πραξικόπημα ανέβηκαν στο θρόνο, αφ' ετέρου την εμμονή στη συγγένεια και συνέχεια του αίματος, ένα θέμα που δεσπόζει κυρίως στο εθνικό έπος των Περσών, *Shahanameh (Βιβλίο των Βασιλέων),* έργο των αρχών του ενδεκάτου αιώνα. Πλέον κρατούσα και διαδεδομένη εμφανίζεται η εκδοχή του 'Αραβα Tabari, σύμφωνα με την οποία, όπως προαναφέρθηκε, ο Σάσαν εμφανίζεται ως πάππος του πρώτου Σασανίδη βασιλιά Αρδασίρ και πατέρας του Πάμπακ, ο δε τελευταίος ως φυσικός πατέρας του Αρδασίρ. [29]

Είναι πάντως φανερό από τις διάφορες εκδοχές, ιστορικές και φιλολογικές, για την καταγωγή του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ, ότι επικρατεί μια σύγχυση και δεν είναι ξεκάθαρο ποιός τελικά ήταν ο πατέρας του Αρδασίρ, ο Πάμπακ ή ο Σάσαν; Θολό είναι και το τοπίο γύρω από το πρόσωπο του τελευταίου. Ποιός πράγματι ήταν ο γενάρχης Σάσαν; 'Ενας ταπεινός βοσκός ή *σκυτοτόμος,* ή μήπως ένας ηγεμόνας, μέλος βασιλικής οικογένειας, γενναίος πολεμιστής και ιερέας; Τα ερωτήματα αυτά μένουν αναπάντητα από τις πηγές.[30]

Αβ.Η επικράτηση.

Η αλλαγή της εξουσίας από τους Πάρθους στους Πέρσες τη δεύτερη δεκαετία του τρίτου αιώνα (224/226), δεν φαίνεται, όπως προαναφέρθηκε, να προκάλεσε το ενδιαφέρον των βυζαντινών ιστορικών. Μόνο ο Αγαθίας και πάλι αναφέρεται στον πρώτο βασιλιά των Σασανιδών Αρταξάρη (Αρδασίρ) λέγοντας ότι αυτός «***ξυνωμότας ἀγείρας*** *καὶ ἐπιθέμενος Ἀρτάβανον μὲν ἀναιρεῖ τὸν βασιλέα, ἑαυτῷ δὲ περιθείς τὴν κίδαριν καὶ τὴν Παρθικήν δύναμιν καταλύσας αὖθις τοῖς Πέρσαις τὴν σφετέραν* ***ἀνενεώσατο*** *βασιλείαν».*[31] Αναγνωρίζει την περσική καταγωγή του Αρδασίρ και τον χαρακτηρίζει άδοξο και άγνωστο, όμως δραστήριο και ικανό: «*…Πέρσης ἀνὴρ, ἄδοξος μὲν τὰ πρῶτα καὶ ἀφανέστατος, ἄλλως δὲ μεγαλουργὸς καὶ δραστήριος».*[32]

---

[28] Ο πρώτος Σασανίδης βασιλιάς Αρδασίρ, εμφανίζεται και στην ιστορία του Tabari, ως συγγενής από την πατρική γραμμή με το βασιλιά Δαρείο Γ΄, τον τελευταίο Αχαιμενίδη ηγεμόνα, του οποίου το θάνατο ήθελε να εκδικηθεί (Tabari, *The History*,3).
[29] Tabari, *The History*, 4,5· Frye, *The Heritage of Persia*, 236,237.
[30] Για τις αρχαιολογικές μαρτυρίες όσον αφορά το όνομα Σάσαν βλ. Daryaee, *Sasanian Iran,8*,9.
[31] Αγαθίας, Β.26.2
[32] Στο ίδιο

Με το ρήμα «*ἀνανεώσατο*» που χρησιμοποιεί ο Αγαθίας δίνεται έμφαση στην επανεμφάνιση των Περσών στην εξουσία, που την είχαν απολέσει από την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Μετά δηλαδή ένα διάλειμμα μισής χιλιετηρίδας η εξουσία επανήλθε σε *ἠθαγενείς* Πέρσες, κάτι που φαίνεται πως εντυπωσίασε τους συγχρόνους των γεγονότων Ἕλληνες ιστορικούς, Ηρωδιανό και Δίωνα Κάσσιο. Ο πρώτος τόνισε ότι μετά την ήττα των Πάρθων και του τελευταίου βασιλιά τους Αρτάβανου, η εξουσία επανήλθε στους Πέρσες και στον βασιλιά τους Αρταξέρξη (Αρδασίρ), ο οποίος διεκδικούσε όλα τα εδάφη που είχαν κατακτήσει οι πρόγονοί του Αχαιμενίδες: «*ὅσα ποτὲ Πέρσαι μέχρι τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης ἔσχον*», θεωρώντας τη Μικρά Ασία και τον Πόντο μέχρι το Αιγαίο και την Μακεδονία «*προγονικὸν κτῆμα*» [33] Ο δεύτερος αναφέρεται στο ξάφνιασμα και το φόβο που ένιωσαν οι Ρωμαίοι απ' αυτή την αλλαγή της εξουσίας στα ανατολικά τους σύνορα : «*τὰ δὲ ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ καὶ φοβερώτερα, και ἀληθέστερον δέος σύμπασιν, οὐχ ὅτι τοῖς ἐν Ρώμῃ ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις, παρέσχεν. Ἀρταξέρξης γάρ τις Πέρσης τούς τε Πάρθους τρισὶ μάχαις νικῆσας…φοβερὸς ἡμῖν ἐγένετο*».[34] Σε επιστολή του ο Σαπώρ Β΄προς τον αυτοκράτορα Κωνστάντιο, συνεχίζοντας αυτή την παράδοση, ισχυριζόταν πως τα εδαφικά του κληρονομικά δικαιώματα έφθαναν μέχρι τον Στρυμώνα,[35] ενώ ο σύγχρονος του Σαπώρ Β΄ρήτορας Λιβάνιος, ανέφερε πως ο Σαπώρ μελετούσε πόλεμο κατά των Ρωμαίων, ακολουθώντας την πορεία που είχαν χαράξει οι πρόγονοί του Δαρείος και Ξέρξης. [36] Οι Ἕλληνες δηλαδή ιστορικοί επεσήμαναν το γεγονός ότι οι

---

[33] Ηρωδιανός 6.2.1-6 , 6.4.5. Ο Ηρωδιανός χρησιμοποιεί το ίδιο ρήμα με τον Αγαθία για να τονίσει την επανεμφάνιση των Περσών στην εξουσία: «*πρῶτος γὰρ Περσῶν* [ο Αρδασίρ] *ἐτόλμησε τῇ Παρθυαίων ἀρχῇ ἐπιθέσθαι Πέρσαις τε τὴν βασιλείαν* ***ἀνανεώσασθαι***». Ο Wiesehöfer επισημαίνει ότι μόνο ο Ηρωδιανός αντιλήφθηκε το πόσο επικίνδυνη μπορούσε να αποβεί η αλλαγή της εξουσίας για τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία: *"only Herodian was able to appreciate the full extent of the "Persian danger"* (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 155).

[34] Δίων Κάσσιος 80.3-5 .

[35] *"Ad usque Strymona flumen et Macedonicos fines tenuisse maiores meos, antiquitates quoque vestrae testantur"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος ,17.5.3-8).

[36] «*ἀκούων δὲ τοὺς προγόνους ἑαυτοῦ* (ο Σαπώρ Β΄) *Δαρεῖον καὶ Ξέρξην ἔτεσι δέκα τὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων μετρῆσαι παρασκευὴν καὶ καταγνούς ἐκείνων ἐνδεῶς ἐπιχειρῆσαι αὐτὸς εἰς τέτταρας ἐτῶν δεκάδας ἐκτεῖναι τὸν χρόνον ἠξίωσεν..*» (Λιβάνιος , *Λόγοι*, 59.65, τ.IV, σ.240).

Η σύγχρονη έρευνα υποστήριξε ότι οι απαιτήσεις αυτές των Σασανιδών δεν διατυπώθηκαν ποτέ στην πραγματικότητα αλλά ήταν μυθεύματα των Ελλήνων ιστορικών. Υποστηρίχθηκε η άποψη ότι η ιστορική μνήμη των Αχαιμενιδών δεν επέζησε κατά τη Σασανιδική περίοδο και ότι οι Σασανίδες επιθυμούσαν μάλλον να συνδέσουν τη δυναστεία τους με την ένδοξη μυθική οικογένεια των Καγιανιδών και όχι των Αχαιμενιδών. Βλέπε για αυτό το θέμα:Christensen, *Les Kayanides*,146-148` Yarshater, Heirs to the Achaemenids, 503-531· Daryaee, Sasanians and their Ancestors, 387-393· Rubin, Sasanian Propaganda, 177-185. Αντίθετη άποψη διατυπώθηκε από τον Shahbazi, (Early Sasanians, 61-73). Ο Shahbazi επικαλείται πολλά στοιχεία που αποδεικνύουν ότι οι Σασανίδες ήθελαν να συνδέσουν το όνομά τους με τη δυναστεία των Αχαιμενιδών, των οποίων την ιστορική μνήμη ουδέποτε είχαν απωλέσει. Μεταξύ των στοιχείων που επικαλείται είναι η ανάγλυφη παράσταση των πρώτων Σασανιδών (του Αρδασίρ, του αδελφού του Σαπώρ και του πατέρα τους Πάμπακ) στο παλάτι

πρώτοι Σασανίδες, αφ' ενός έδωσαν έμφαση στο ότι η δυναστεία τους ήταν συνέχεια της δυναστείας των Αχαιμενιδών, αφ'ετέρου δε ασκησαν μια ιδιαίτερα επιθετική πολιτική απέναντι στους Ρωμαίους, αντίθετη με αυτήν των Πάρθων προκατόχων τους και εγκαινίασαν μια νέα περίοδο στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις.[37] Εν τούτοις θα πρέπει να σημειωθεί, ότι προς το τέλος της βασιλείας τους και οι Πάρθοι βασιλείς είχαν επίσης διατυπώσει αξιώσεις για εδαφικά κληρονομικά δικαιώματα μέχρι τη Μακεδονία, ως νόμιμοι διάδοχοι της αυτοκρατορίας του Αχαιμενίδη βασιλιά Κύρου, αλλά και του Μεγάλου Αλεξάνδρου![38]

Ο Αγαθίας, τονίζει ότι η αλλαγή της εξουσίας στην περσική αυτοκρατορία, που επήλθε τη δεύτερη δεκαετία του τρίτου αιώνα, έγινε μετά τη δολοφονία του τελευταίου Αρσακίδη Μεγάλου Βασιλιά. Κατά τον Αγαθία, η δολοφονία αυτή αποτελούσε μια εγκληματική πράξη που στερούσε νομιμοποίηση στους διαδόχους του δράστη: «*Ἀρταξάρης, φημὶ, καὶ Σαπώρης, μιαρώ γε ἥστην ἄμφω καὶ ἀδικωτάτω, εἴγε ὁ μὲν* ***τὸν οἰκεῖον δεσπότην ἀπεκτονὼς*** *τυραννικὴν τε καὶ βίαιον τὴν ἀρχὴν κατεκτήσατο, ἕτερος δὲ τιμωρίας ἦρξεν οὕτω δεινῆς καὶ μύσους ἀνοσιωτάτου*».[39] Ο Αγαθίας δεν κάνει αναφορά σε μάχη, απλά σε δολοφονία. Την ίδια αρνητική άποψη για τον Αρδασίρ συναντάμε και σε μεταγενέστερα βυζαντινά κείμενα: «*τὸν Ἀρτασὴρ μὲν, δοῦλον ὄντα τὴν τύχην/****τυραννικῷ λέγουσι καὶ θρασεῖ ξίφει****/Πάρθους ἀποστήσαντα τοῦ τότε κράτους/εἰς αἰχμάλωτον ὅνπερ ἥρπασε θρόνον/ἀντεθρονίζειν ἐν κακοῖς τὴν Περσίδα*»,[40] ενώ αργότερα ο Γεώργιος Σύγκελλος, αναφερόμενος κι αυτός σ' αυτή την αλλαγή της εξουσίας, υποστήριξε πως ο Αρδασίρ βασίστηκε σε στρατό ατάκτων, δηλαδή ανταρτών, για να πάρει την αρχή: «*Ἀρταξέρξης Πέρσης ἀφανής τε καὶ ἄδοξος ἀθροίσας*

του Ξέρξη στην Περσέπολη και τις ομοιότητες της τρίγλωσσης επιγραφής του Σαπώρ Α΄στο Naqsh-i Rustam, με την επίσης τρίγλωσση επιγραφή του Δαρείου στο Behistun.
Συνοπτική παρουσίαση και ανάλυση αυτών των δύο θέσεων από τον Shayegan Rahim (*Arsacids and Sasanians*, 3-5). Ο τελευταίος υποστήριξε πως η διεκδίκηση της κληρονομιάς των Αχαιμενιδών ξεκινά από την εποχή των Πάρθων και συγκεκριμένα από τη βασιλεία του Αρτάβανου Β΄ και την υιοθεσία του τίτλου «Βασιλεύς Βασιλέων».

[37] Σύμφωνα με την Ελένη Αρβελέρ , η μετάλλαξη της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας σε Βυζαντινό κράτος οφείλεται και στο γεγονός : «*της απειλής της τότε Περσικής αυτοκρατορίας, που διεκδικούσε από τη Ρώμη την παγκόσμια αυτοκρατορία (Dominium mundi)*» (Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο,* 18).

[38] "*..simul veteres Persarum ac Macedonum terminus seque invasurum possessa Cyro et post Alexandro per vaniloquentiam ac minas iaciebat*" (Τάκιτος *Annales*, VI.31). Τις απαιτήσεις αυτές διετύπωσε, σύμφωνα με τον Τάκιτο, ο βασιλιάς των Πάρθων Αρτάβανος Β΄ (10/11-38μ.Χ.) το 35 μ.Χ. Βλ. για το θέμα:Shayegan Rahim, *Arsacids and Sasanians*, 293-297. Βλ.επίσης, Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 133 και Ehrhardt, Parther bei Tacitus, 295-307. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι τα όσα αναφέρει ο Τάκιτος για τους Πάρθους, σχεδόν ταυτίζονται με ανάλογη παρατήρηση του Δίωνα Κάσσιου για τους Σασανίδες: *« καὶ ἀπειλῶν ἀνακτήσεσθαι πάντα, ὡς καὶ προσήκοντα οἱ ἐκ προγόνων, ὅσα ποτέ οι πάλαι Πέρσαι μέχρι τῆς ἑλληνικῆς θαλάσσης ἔσχον».*(Δίων Κάσσιος, 80.3-4).

[39]Αγαθίας, 4.23.8. Ο Αγαθίας αναφέρεται και στην ανόσια, όπως την χαρακτηρίζει, τιμωρία που επέβαλε στον αυτοκράτορα Βαλεριανό ο Σαπώρ Α΄, χωρίς να προσδιορίζει ποια ακριβώς ήταν αυτή.

[40] Γεώργιος Πισίδης , *Ηρακλειάς*, 173.

ἄνδρας ἀτάκτους *ἀνεῖλεν Ἀρτάβανον περιέθετο κίδαριν, καὶ αὖθις Πέρσαις ἐπανήγαγε τὴν βασιλείαν».*[41] Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι ο Αμμιανός Μαρκελλίνος, ο Προκόπιος, ο Μαλάλας και ο Θεοφύλακτος Σιμοκάτ(τ)ης, δεν κάνουν καμία αναφορά στο γεγονός της αλλαγής της εξουσίας στο Ιράν, μολονότι έπρεπε να το γνώριζαν. Ο Ζώσιμος, έχοντας πιθανότατα ως πηγή του τον Ευνάπιο, αναφέρεται λακωνικά και εμμέσως στο θέμα αλλαγής της εξουσίας, κάνοντας λόγο για τον Σαπώρ Α΄ και τους επεκτατικούς πολέμους του: *«Πέρσαι τοῖς κατὰ τὴν ἑῷαν ἔθνεσιν ἐπιέναι προσεδοκῶντος, τὴν ἀρχὴν Σαπώρου παραλαβόντος μετὰ Ἀρταξέρξην, τὸν ἀπὸ Παρθυαίων αὖθις εἰς Πέρσας τὴν ἀρχὴν μεταστήσαντα..».*[42] Τον δωδέκατο αιώνα ο Ζωναράς επανέρχεται στο θέμα της αλλαγής της εξουσίας στον περσικό θρόνο, τονίζοντας και αυτός την ταπεινή καταγωγή του Αρδασίρ *(ἐξ ἀφανῶν καὶ ἀδόξων ἦν),* καθώς και το γεγονός ότι ο τελευταίος νίκησε σε μάχη τον Αρτάβανο, τον αιχμαλώτισε και στη συνέχεια τον δολοφόνησε: *«..πρῶτος Ἀρσακίδης Παρθυαῖος..Παρθυαίων ἐκράτησε, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ ἀπογόνοις κατέλιπε τὴν ἀρχήν. ὧν τελευταῖος γέγονεν ὁ Ἀρτάβανος. τὸν δὲ ὁ ρηθεὶς Ἀρταξέρξης μάχαις νικήσας τρισὶ συνέλαβε καὶ ἀπέκτεινεν…» .*[43]

Οι βυζαντινές πηγές επομένως κάνουν σαφές ότι ο Αρδασίρ δολοφόνησε *(ἀπέκτεινε, ἀνεῖλε)* τον τελευταίο Πάρθο βασιλιά, αφού τον συνέλαβε αιχμάλωτο, επομένως προέβη σε μια ανόσια και δειλή πράξη,[44] αντίθετα οι ανατολικές πηγές αναφέρουν πως ο Αρτάβανος σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια μάχης ή μονομαχίας και ο νικητής Αρδασίρ πάτησε με το πόδι του το νεκρό σώμα του αντιπάλου του.[45] Η δολοφονία του αντιπάλου και η απόκτηση της εξουσίας μετά από εξέγερση, στερούν τη νέα ηγεσία θεσμικής βάσης και νομιμότητας και καθιστούν τη διαδοχή παράνομη

---

[41] Γεώργιος Σύγκελλος, *Ἐκλογή,* 440.16.

[42] Ζώσιμος,1.18. Ο Ζώσιμος δίνει επί πλέον την πληροφορία ότι οι Πάρθοι επαναστάτησαν και εκδίωξαν τους Σελευκίδες, λόγω προσβολής του προσώπου του αδελφού του βασιλιά Αρσάκη, Τηριδάτη : *«Ἀρσάκης ὁ Παρθυαῖος διὰ τὴν εἰς τὸν ἀδελφὸν Τηριδάτην ὕβριν ἀγανακτήσας πόλεμον πρὸς τὸν Ἀντιόχου σατράπην ἀράμενος, αἰτίαν δέδωκεν Παρθυαῖοις ἐκβαλοῦσι Μακεδόνας εἰς ἑαυτοὺς τὴν ἀρχὴν περιστῆσαι»* (Ζώσιμος, 1.18).

[43]Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν,* 12.15. Είναι ενδιαφέρον ότι η ιστορία της περιπετειώδους επικράτησης του Πέρση Αρδασίρ ή Αρταξέρξη επί του Πάρθου Αρταβάνη, περιλαμβάνεται στο Μηνολόγιο του Συμεών Μεταφραστή και συγκεκριμένα στο Βίο του Αγίου Γρηγορίου της Μεγάλης Αρμενίας *(Βίος τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου, PG.* 115,στ.944-948). Βλ. επίσης: Topchyan, The Romance of Artaban. Το γεγονός αυτό δείχνει την μεγάλη εντύπωση που είχε προκαλέσει σε Ανατολή και Δύση αυτή η διαδοχή, καθώς και το ότι το πρόσωπο του Αρδασίρ είχε καταστεί ένα θρυλικό πρόσωπο και ήρωας ενός παραμυθιού, όχι μόνο για τους Πέρσες αλλά και για τους βυζαντινούς.

[44]Το ίδιο ρήμα *«ἀπέκτεινε»* χρησιμοποιούν και οι Έλληνες ιστορικοί Δίων Κάσσιος (80.3.2) και Ηρωδιανός (6.2.1). Δηλώνουν έτσι την αρπαγή της εξουσίας από τον Πέρση Αρδασίρ κατά έναν βίαιο και παράνομο τρόπο, χωρίς αναφορά σε μάχη.

[45] Tabari, *The History* 13,14.

και κατά κάποιο τρόπο άκυρη,[46] γι αυτό το λόγο και οι Βυζαντινοί υποστηρίζουν με επιμονή, ότι μόνο οι απόγονοι της δυναστείας των Πάρθων, δηλαδή οι Αρσακίδες, έχουν δικαιώματα στον περσικό θρόνο. Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο, το πρόσωπο ενός Αρσακίδη είναι ιερό, κανείς δεν επιτρέπεται να το προσβάλλει και τα δικαιώματά του στον περσικό θρόνο είναι αναμφισβήτητα, όπου και αν αυτός βρίσκεται: *"non nisi Arsacides (si sit usquam) in suscipiendo regno cunctis anteponatur, et in qualibet civili concertatione, quae assidue apud eos eveniunt, velut sacrilegium quisuqe caveat, ne dextra sua Arsaciden arma gestantem ferat vel privatum"*.[47] Κατά τον Θεοφύλακτο μόνο ένας Αρσακίδης έχει δικαίωμα στον περσικό θρόνο και μόνο αυτός μπορεί να ορίσει το διάδοχό του. [48] Η αίγλη της δυναστείας των Αρσακιδών είναι διαχρονικά παρούσα στη βυζαντινή γραμματεία. Στο *Βίο Βασιλείου*, ένα προπαγανδιστικό κείμενο του δεκάτου αιώνα, ο ανώνυμος συγγραφέας τονίζει πως ο Βασίλειος, είχε καταγωγή από την πατρική γραμμή, από έναν Αρσακίδη και επομένως είχε δικαιώματα στον περσικό θρόνο γιατί: «*νόμος τοῖς ὕστερον ἐχρημάτισε μή ἄλλοθεν βασιλεύεσθαι μήτε Παρθους μήτε Ἀρμενίους, ἀλλά μηδέ Μήδους, ἤ παρά τοῦ γένους Ἀρσάκου καί τῶν ἀπογόνων αὐτοῦ*».[49] Στο Βίο δεν γίνεται καμιά αναφορά στους Σασανίδες, οι οποίοι απλά δεν υπάρχουν, δεν μνημονεύεται επίσης το όνομα του πρώτου βασιλιά Αρδασίρ αλλά λέγεται ότι: «*Ἀρτάβανος οὖν καὶ Κλειένης οὐ μόνον τῆς προγονικῆς ἐκπεπτωκότες ἀρχῆς, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν κινδυνεύοντες, τὴν βασιλεύουσαν ταύτην καταλαμβάνουσι Κωνσταντινούπολιν*».[50]

---

[46]Εκείνος που υφαρπάζει την μέγιστη αρχή με βίαια μέσα και θεμελιώνει την εξουσία του στον καταναγκασμό και στον φόβο χαρακτηρίζεται από τους βυζαντινούς τύραννος και όχι βασιλεύς (Παίδας, *Κάτοπτρα Ηγεμόνος*, 32)

[47] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.6. Την ίδια άποψη εκφράζει και ο Pompeius Trogus (Justin, *Epitome*, 1.8.9).

[48] *«καὶ φασὶ τὸν μὲν Ἀρσακίδην ἐπιλεγόμενον δῆμον τὴν βασιλείαν κατέχειν, καὶ τοῦτον ἐπιτίθεσθαι τῷ βασιλεῖ τὸ διάδημα..»* (Θεοφύλακτος, Γ.18).

[49] *Βίος Βασιλείου,* 212,213. Την καταγωγή του Βασιλείου από τους Αρσακίδες ο Ζωναράς θεώρησε προπαγανδιστικό μύθευμα (16.6). Σαφές όμως είναι το πολιτικό μήνυμα αυτής της αναφοράς: Ο Βασίλειος πρέπει να θεωρείται ο μόνος νόμιμος διάδοχος του περσικού θρόνου, όταν και αν αποκτήσει την ανεξαρτησία του το περσικό κράτος. Το κείμενο του Βίου έχει αποτελέσει αντικείμενο πολλών συζητήσεων μεταξύ των ιστορικών. Ως πιθανότερος συντάκτης ή απλώς ερανιστής του κειμένου, το οποίο στη συνέχεια επεξεργάστηκε ο ανώνυμος βιογράφος, θεωρείται ο αυτοκράτωρ Κωνσταντίνος Ζ΄Πορφυρογέννητος. Σύμφωνα με τον Καρπόζηλο *:* «Ὁ στόχος τοῦ ἔργου ἦταν καθαρὰ πολιτικὸς ἤ ἀκριβέστερα προπαγανδιστικὸς καὶ ὁ ἀπώτερος σκοπὸς του ἡ δικαίωση τοῦ ἐγκλήματος, που διέπραξε ὁ Βασίλειος Α΄»(*Ιστορικοί και Χρονογράφοι,* 352,353). Ο Μαρκόπουλος συσχέτισε το κείμενο του Βίου του Βασιλείου με το έργο του Ξενοφώντος *Κύρου Παιδεία* και θεώρησε ότι το τελευταίο αποτέλεσε πρότυπο για τη δημιουργία του πρώτου, δεδομένων των πολλών ομοιοτήτων μεταξύ της ζωής του Βασιλείου και της ζωής του Κύρου του Μεγάλου, όπως την παρουσιάζουν οι βιογράφοι τους.(Μαρκόπουλος, Βίος Βασιλείου, 91-108).

[50] *Βίος Βασιλείου*, 213. Αυτή η έλλειψη οιασδήποτε αναφοράς στους Σασανίδες είναι ενδεικτική της απαξίωσης του συγγραφέα προς τη δυναστεία τους. Τονίζεται μάλιστα ότι ο τελευταίος Πάρθος

Η απαξίωση του προσώπου του βασιλιά Αρδασίρ, ενός νόθου, καρπού μιας ανήθικης συναλλαγής, και πραξικοπηματία, είναι ιδιαίτερα φανερή τόσο στην ιστορία του Αγαθία, όσο και γενικότερα στη βυζαντινή γραμματεία. Οι Βυζαντινοί συγγραφείς απαξιώνουν επίσης και το όνομα του γενάρχη Σάσαν και προτιμούν να αποκαλούν τους Σασανίδες *«γένος Χοσρόου»*.[51] Είναι όμως ενδιαφέρον ότι ο γενάρχης Σάσαν απαξιώνεται και από τις ίδιες τις περσικές πηγές. Οι Σασανίδες αντίθετα με τους Αχαιμενίδες, δεν καυχώνται για τον γενάρχη τους και προτιμούν να μην τον εμφανίζουν στις επιγραφές τους.[52]

Συμπερασματικά από τη μελέτη των πηγών καθίσταται φανερό πως τη σασανιδική δυναστεία οι βυζαντινοί θεωρούσαν παράνομη και απέφευγαν να την μνημονεύσουν, σε αντίθεση με τη δυναστεία των Αρσακιδών. Ο Σάσαν ποτέ δεν ταυτίστηκε με τον Μέγα Κύρο όπως ο Αρσάκης, [53] ενώ ο γιός του Σάσαν, Αρδασίρ και η γενιά του αντιμετωπίσθηκαν από τους βυζαντινούς ως σφετεριστές της εξουσίας και επομένως τύραννοι.

Β.Η βασιλική προπαγάνδα.

Η περσική αυτοκρατορική προπαγάνδα προκειμένου να απαλύνει τις εντυπώσεις από τη βίαιη δια των όπλων αλλαγή της εξουσίας, παρουσίασε τον Αρδασίρ ως εκλεκτό του θεού και θεία επιλογή.[54] Οι Αρχαίοι Έλληνες μνημόνευαν

βασιλιάς απομακρύνθηκε μετά από ***στάση*** που εκδηλώθηκε, γι αυτό αναγκάσθηκε να καταφύγει στην Κωνσταντινούπολη.

[51] *« ..κατ'ἐκεῖνο δὴ τοῦ καιροῦ **τὸ Χοσρόου** τοῦ καθ'ἡμᾶς βασιλεύειν ἤρξατο **γένος** ἥ τε μέχρι καὶ νῦν παρὰ Πέρσαις κατέχουσα πολιτεία ἐν τῷ τότε ἀρχὴν εἴληφε..»* (Αγαθίας, Β.26.1). *«Ἀρταξέρξης μέντοι ὁ Πέρσης, ὅς ἐξ ἀφανῶν καὶ ἀδόξων ἦν, τὴν τῶν Πάρθων βασιλείαν Πέρσαις περιεποιήσατο, καὶ αὐτῶν ἐβασίλευσεν. Ἀφ'οὗ λέγεται καὶ **τὸ Χοσρόου κατάγεσθαι γένος**»* (Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν,* 12.15).

[52] Στην σκαλισμένη σε βράχο, τρίγλωσση επιγραφή του Αχαιμενίδη Δαρείου στο Behistun, στο βορειοδυτικό Ιράν, διαβάζουμε: *«Ἐγὼ εἶμαι ὁ Δαρεῖος ὁ βασιλεὺς τῶν Βασιλέων, Βασιλεὺς τῆς Περσίας καὶ ὅλων τῶν χωρῶν ...ἕνας Ἀ**χαιμενίδης**»*. Βλ. για την αγγλική μετάφραση της επιγραφής στο: Frye, *Iran*, Appendix, 2. Στην ανάλογη επίσης χαραγμένη σε βράχο, τρίγλωσση επιγραφή του Σασανίδη Σαπώρ Α΄στη νεκρόπολη του Naqsh-e Rustam, στο νότιο Ιράν πλησίον της Περσέπολης, αναφέρεται: *«Ἐγὼ Μασδαασνὴς θεὸς Σαπώρης, βασιλεὺς βασιλέων Ἀριανῶν καὶ Ἀναριανῶν ἐκ γένους Θεῶν, ἔγγονος θεοῦ Παπάκου βασιλέως τοῦ Ἀριανῶν ἔθνους δεσπότης εἰμὶ..»*. (Maricq, Res Gestae divi Saporis, 305). Στην τελευταία επιγραφή το όνομα του Σάσαν δεν υπάρχει, τονίζεται ότι ο Σαπώρ είναι ένας πιστός του Αχούρα Μάζδα και δεσπότης του έθνους των Αρίων, όχι όμως ένας Σασανίδης. Τούτο πιθανόν διότι σύμφωνα με την κοσμοθεωρία τους οι Σασανίδες προτιμούσαν να τονίζουν την άρια καταγωγή τους και το γεγονός ότι βασίλευαν επί Αρίων και μη Αρίων, ως ηγεμόνες του κράτους των Αρίων (*Eranshahr*) αλλά και κοσμοκράτορες και όχι τη δυναστεία τους (Payne, Cosmology, 6,7).

[53] Οι Νεστοριανοί όμως επίσκοποι αποκαλούσαν τον Χοσρόη Α΄ «Νέο Κύρο» *(Synodicon orientale*, 320) . Βλ.και Canepa , *The two eyes of the Earth*,51, 256.

[54] Κάτι ανάλογο ίσχυε και στο Βυζάντιο: *«Οι αυτοκράτορες ορίζονταν από τον Θεό. Όταν όμως εκθρονίζονταν, οι πράξεις του σφετεριστή, που κατόρθωνε να καταλάβει την εξουσία, έπρεπε να*

τόσο τη θεϊκή φύση των Περσών βασιλέων,[55] όσο και την άρια καταγωγή τους,[56] αντίθετα με τους βυζαντινούς που δεν κάνουν λόγο γι αυτό το θέμα.

Αναφέρθηκε ότι οι Πέρσες έδιναν ιδιαίτερη σημασία και είχαν μια εμμονή στο δεσμό του αίματος. Ο δεσμός του αίματος είναι μια ιδέα παρούσα στην ιστορία και μυθολογία του Ιράν αλλά και ένα όπλο προπαγάνδας, που τόνιζε την ιστορική συνέχεια της εκάστοτε δυναστείας.[57] Από την εποχή των Μήδων μέχρι τους Σασανίδες, οι διάφορες δυναστείες επιδίωξαν να συνδεθούν μεταξύ τους με επιγαμίες, ενώ η περίοδος των Σελευκιδών απουσιάζει από την εθνική τους ιστορία, δεδομένου ότι η βασιλεία των Πάρθων αρχίζει αμέσως μετά τον θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου.[58] Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, που πιθανόν διασώζει περσικό μύθο, ο τελευταίος βασιλιάς των Μήδων Αστυάγης πάντρεψε την κόρη του με τον Πέρση Καμβύση, ενώνοντας έτσι με δεσμούς αίματος Μήδους και Πέρσες.[59] Η παρθική δυναστεία των Αρσακιδών φαίνεται πως επίσης προσπάθησε να συνδέσει το όνομα του γενάρχη της Αρσάκη με τους Αχαιμενίδες. Τόσο ο Αρριανός όσο και ο ιστορικός Pompeius Trogus, αναφέρουν πως ο Αρσάκης είχε περσική καταγωγή, πληροφορία που πιθανόν βασίζεται σε προφορική ή γραπτή περσική παράδοση. Σύμφωνα με τον Αρριανό ο Αρσάκης συνδεόταν με δεσμούς αίματος με τον Αχαιμενίδη Αρταξέρξη Β, [60] ενώ σύμφωνα με τον Trogus ο Αρσάκης ήταν απόγονος του Πέρση Ανδραγόρα, που ο ίδιος ο Μέγας Αλέξανδρος είχε ανακηρύξει βασιλιά

δικαιολογηθούν, να έχει τη θεία υποστήριξη,… άλλως δεν θα μπορούσε να ασκήσει τα καθήκοντά του με επιτυχία» (Haldon, *Βυζάντιο,*13).

[55] Ο Αισχύλος αποκαλεί τη μητέρα του Ξέρξη ΄Ατοσσα, μητέρα θεού: *«Χαῖρε Δαρείου γύναι. θεοῦ μὲν εὐνάτειρα Περσῶν, θεοῦ δὲ καὶ μήτηρ ἔφυς..».* Τον ίδιο τον Ξέρξη αποκαλεί ισόθεο: *«χρυσονόμου γενεᾶς ἰσόθεος φώς»* (Αισχύλος, *Πέρσαι,* στ.157 και 80).

[56] Ο Ηρόδοτος (6.98) αποκαλούσε άριους τον Ξέρξη και τον Αρταξέρξη.

[57]Η συνέχεια του αίματος συνδέεται με την ιδέα της αριστοκρατικής καταγωγής και της αμόλυντης διαιώνισης της δυναστείας. Η συγγένεια του αίματος είναι εμφανής στο *Shahnameh*: Ο Χοσρόης Β΄συνεχώς υπενθυμίζει στον στασιαστή Βάραμ (Cubin) την ταπεινή του καταγωγή και την αδυναμία ν' ανέβει στο θρόνο εφ' όσον δεν κατάγεται από βασιλική γενιά. Ο Βάραμ αντίθετα υπενθυμίζει στον Χοσρόη πως τόσο ο ίδιος, όσο και η οικογένειά του κατάγονται από έναν βοσκό,τον Σάσαν. Η αγαπημένη ερωμένη και αργότερα σύζυγος του Χοσρόη Β΄ Σιρίν (ή Σειρέμ) θεωρήθηκε ταπεινής καταγωγής και οι σύμβουλοι του βασιλιά τον απέτρεπαν από το να την παντρευτεί, γιατί οι απόγονοί του θα μολύνονταν με αίμα πληβείων (Yarshater, Iranian National History,406).

[58] *"The Sasanians had no recollection of the Seleucids. For them the period of the "petty kings" (Muluk al-tawa'if), which betokened the Parthian era, began immediately after Alexander"* (Yarshater, Iranian National History, 387).

[59] Ηρόδοτος, 1.107-108.

[60] *«Ἀρσάκης τὶς καὶ Τηριδάτης ἀδελφοὶ τὸ γένος ἕλκοντες ἀπὸ τοῦ Περσῶν Ἀρταξέρξου ἐσατράπευον Βακτρίων..».*(Αρριανός, *Παρθικά*,απ.1, σ.130). Βλ.επίσης Wolski, Andragoras, 159-169. Η προσπάθεια αποδέσμευσης του Αρσάκη από τους Πάρθους που θεωρούνταν Σκύθες, οφείλεται πιθανότατα στους ίδιους τους Αρσακίδες που δημιούργησαν το μύθο για την μη παρθική καταγωγή τους. Για το θέμα αυτό βλ. Lerouge, *L' image des Parthes,* 182,183. Όπως προαναφέρθηκε ο Προκόπιος τόνιζε την παρθική καταγωγή των Αρσακιδών (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Γ.1.6)

των Πάρθων. [61] Επομένως δεσμός αίματος συνέδεε και τους Αρσακίδες με τους Αχαιμενίδες. Τέλος η δυναστεία των Σασανιδών εμφανίζεται ως συνέχεια και συγγενής με τη δυναστεία των Αρσακιδών, δεδομένου ότι, σύμφωνα με την ιστορία του Tabari, αλλά και το έπος *Shahname,* ο γενάρχης Αρδασίρ, παντρεύτηκε την κόρη του τελευταίου Πάρθου βασιλιά Αρτάβανου Ε'.[62] Ο Αρδασίρ όμως συνδέονταν και με τους Αχαιμενίδες και συγκεκριμένα με τον τελευταίο Αχαιμενίδη βασιλιά Δαρείο Γ' από την πατρική γραμμή, επιθυμούσε δε να επαναφέρει στην εξουσία την μεγάλη αυτή οικογένεια και να εκδικηθεί το θάνατο του Δαρείου.[63] Η αυτοκρατορική προπαγάνδα αλλά και η λαϊκή παράδοση επομένως συνέδεσαν τις διάφορες ιρανικές δυναστείες με δεσμούς αίματος, ειδικά δε η οικογένεια των Σασανιδών εμφανίζεται να έχει συγγενικούς δεσμούς και με τους Αχαιμενίδες και με τους Αρσακίδες, μέσω δε του Μεγάλου Αλεξάνδρου και με τους Σελευκίδες, εφ' όσον ο Μέγας Αλέξανδρος θεωρείτο ετεροθαλής αδελφός του Δαρείου Γ'![64] Περισσότερα από δύο κεφάλαια αφιερώνει ο συγγραφέας του *Shahnameh* Ferdowsi στον Μέγα Αλέξανδρο (Sekandar). Τον εμφανίζει ως μια ηρωϊκή μορφή με φιλάνθρωπα αισθήματα, υιό του Δαρείου Β', και αδελφό του Δαρείου Γ'. Όταν ο Αλέξανδρος μαθαίνει πως ο αδελφός του Δαρείος χαροπαλεύει σπεύδει να του συμπαρασταθεί. Είναι παρών στις τελευταίες στιγμές του, τον καρατά στην αγκαλιά του και του λέει : «*Όταν άκουσα τι συνέβη η καρδιά μου γέμισε με θλίψη και οργή.* ***Είμαστε αδέλφια από την ίδια φυλή, την ίδια ρίζα και τον ίδιο λαό».*** Μετά το θάνατο του Δαρείου ο Αλέξανδρος έφθασε στην Περσίδα και στην πόλη Istakhr, όπου στέφθηκε βασιλεύς με το στέμμα των Καγιανιδών. [65]

---

[61] Justinus, *Epitome* , 12.4.12.

[62] Ο βασιλιάς Αρδασίρ παντρεύτηκε μία από τις κόρες του Αρσακίδη Αρταβάνου εντυπωσιασμένος από την ομορφιά της, χωρίς να γνωρίζει όμως την καταγωγή της. Όλη η παρθική βασιλική οικογένεια σφαγιάσθηκε, η συγκεκριμένη όμως γυναίκα για να σωθεί υποδύθηκε την υπηρέτρια. (Tabari, *The History*,24). Βλ.το ίδιο θέμα στο *Shahnameh*, 555, 556. Σύμφωνα με τον Προκόπιο ο Σασανίδης Σαπώρ Β΄χαρακτήριζε «αδελφό» και «ισότιμο» τον βασιλιά της Αρμενίας Αρσάκη Β΄: *«καὶ ἐπεὶ παρ'αὐτὸν Ἀρσάκης ἀφίκετο, τῆς τε ἄλλης αὐτὸν φιλοφροσύνης ἠξίωσε καὶ ἅτε ἀδελφὸν ἐπὶ τῇ ἴσῃ καὶ ὁμοίᾳ ἔσχε».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.5.15).

[63] Tabari, *The History*, 3.

[64] *Shahnameh*, 452-527

[65]Yarshater, Iranian National History,472. Μπορεί κανείς να διακρίνει κοινά σημεία μεταξύ του *Shahnameh* και της διήγησης του (ψευδο) Καλλισθένη για τον Μέγα Αλέξανδρο (*Η Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου,* 4ος αι.). Τα λόγια όμως που ο Ferdowsi βάζει στο στόμα του Αλεξάνδρου δεν φαίνεται να σχετίζονται με την διήγηση του Καλλισθένη. Τούτο διότι τα λόγια αυτά έχουν ένα καθαρά πολιτικό και συμβολικό περιεχόμενο και στοχεύουν στο να συνδέσουν τον Αλέξανδρο με τους Αχαιμενίδες (*εἴμαστε ἀδέλφια από τὴν ἴδια φυλὴ*) και να τον ενσωματώσουν στην εθνική ιστορία του Ιράν. Είναι όμως ενδιαφέρον ότι ο Πλούταρχος εμφανίζει το Δαρείο Γ΄λίγο πριν την περίφημη μάχη των Γαυγαμήλων να προσεύχεται λέγοντας: *«..μηδεὶς ἄλλος ἀνθρώπων καθίσειεν εἰς τὸν Κύρου θρόνον πλὴν Ἀλεξάνδρου»,* προσθέτοντας πως αυτό το γνωρίζει από κάποια προφορική (περσική;) παράδοση: *«ταῦτα μὲν οὕτω γενέσθαι τε καὶ λεχθῆναι* ***φασὶν*** *οἱ πλεῖστοι τῶν συγγραφέων»* (Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*, 30.13). Είναι λοιπόν πιθανόν και η διήγηση του (ψευδο)Καλλισθένη να έχει επηρεαστεί από παλαιότερα περσικά λογοτεχνικά κείμενα. (Venetis, The portrait of Alexander, 548,549· του ιδίου,

Η συνέχεια της ιρανικής ιστορίας και μυθολογίας γίνεται φανερή και μέσα από τους μύθους που αναδεικνύουν τα κοινά σημεία μεταξύ των διαφόρων βασιλικών οικογενειών. Ο Αχαιμενίδης Κύρος, ο Πάρθος Αρσάκης αλλά και ο Πέρσης Σάσαν, σύμφωνα με την ιρανική παράδοση, ήταν λαϊκής και άσημης καταγωγής. Ενδιαφέρον επίσης είναι ότι δύο από τους πιο σημαντικούς βασιλείς των δύο δυναστειών, ο Αχαιμενίδης Κύρος και ο Σασανίδης Σαπώρ Α΄, διασώθηκαν σε βρεφική ηλικία κατά περίπου παρόμοιο μυθιστορηματικό τρόπο. Οι ιστορίες τους έτσι όπως τις διηγήθηκαν ο Ηρόδοτος[66] και ο Tabari,[67] είναι σχεδόν πανομοιότυπες. Τόσο ο Κύρος όσο και ο Σαπώρ διασώθηκαν από την πατρική οργή χάρη στη βοήθεια ενός υπηρέτη και τα φιλάνθρωπα αισθήματα μιας γυναίκας και κυρίως χάρη στη θεία πρόνοια και προστασία.[68]

Ο Touraj Daryaee επισημαίνει, πως θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας αυτή τη σημασία που έδιναν οι Πέρσες στη συγγένεια του αίματος, για να ερμηνεύσουμε σωστά τη χρήση του όρου *«αδελφέ μου» (fratri meo)* που εμφανίζεται στις επιστολές που αντάλλαξαν, κατά τη διάρκεια της Σασανιδικής περιόδου, οι ηγεμόνες Περσίας και Βυζαντίου.[69] Η λέξη «*αδελφός*» όπως χρησιμοποιείτο στις βυζαντινοπερσικές επαφές, δεν φαίνεται να ήταν μονοσήμαντη. Η βυζαντινή πλευρά απέδιδε κατά κανόνα στη λέξη *ἀδελφέ μου* ένα πολιτικό περιεχόμενο,[70] εννοώντας ότι οι βασιλείς Ρωμαίων και Περσών μοιράζονταν τον κόσμο, ως επικεφαλείς ισοτίμων πολιτειακά κρατών.[71] Η περσική πλευρά αντίθετα φαίνεται ότι χρησιμοποιούσε τη λέξη στην

Literary Interactions, 61,62· Daryaee, Imitatio Alexandri,89-94). Η ιρανική παράδοση για τον Μέγα Αλέξανδρο δεν είναι μονόπλευρη. Υπάρχει και η εντελώς αρνητική θέση για το πρόσωπο του Μεγάλου Αλεξάνδρου στα θρησκευτικά κείμενα των Μαζδαϊστών. Εκεί ο Αλέξανδρος εμφανίζεται ως η ενσάρκωση του διαβόλου, ως σφαγέας και εξολοθρευτής των Μάγων, αυτός που κατέστρεψε τα ιερά βιβλία των ζωροαστρών και έκαψε τις πόλεις τους (Wiesehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains*, 142).

[66]Ο Κύρος βρέφος, αμέσως μετά τη γέννησή του, παραδίδεται σ' έναν έμπιστο του Μήδου βασιλιά Αστυάγη με εντολή να τον σκοτώσει (Ηρόδοτος, 1.107-113). Βλ. Cizek, Cyrus by Herodotus, 531-540. Πιθανόν η ιστορία του Ηροδότου να βασίζεται σε προφορική περσική παράδοση.

[67] Η κυοφορούσα τον Σαπώρ μητέρα του, από το γένος των Αρσακιδών, παραδίδεται σ' έναν Μάγο της αυλής του Αρδασίρ, με εντολή να δολοφονήσει την ίδια και το κυοφορούμενο (Tabari, *The History*,23-26). Και στις δύο ιστορίες , του Ηροδότου και του Tabari, την εντολή για δολοφονία έδωσε ο ίδιος ο πατέρας, όταν πληροφορήθηκε από τους Μάγους πως τα παιδιά που επρόκειτο να γεννηθούν θα τον εκδίωκαν από τον βασιλικό θρόνο.

[68] Yarshater, Iranian National History, 389.

[69]Daryaee, Sasanians and their Ancestors, 387-393.

[70] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 17.5.3· Ιωάννης Μαλάλας, 18.44, 17.10` Προκόπιος *Πόλεμοι,* Α.11.9. Επί Ιουστινιανού, κατά την υποδοχή του πρέσβεως Ιεσδεγουσνάφ (ή Ιέσδεκου) στην Κωνσταντινούπολη, ερωτά ο βασιλεύς: «*Πῶς ὁ ἀδελφός ἡμῶν σὺν θεῷ ὑγιαίνει;χαίρομεν ἐπὶ τῇ ὑγείᾳ αὐτοῦ»* (*De ceremoniis*, κεφ. 89,).

[71]Ανάλυση του θέματος στο Chrysos, Some Aspects, 17-19. Βλ.και Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος,* 186, υποσημ. 56· Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 232,233. Ο όρος *«αδελφός»* με την πολιτική του σημασία χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους Ρωμαίους σε ανώνυμους πανηγυρικούς λόγους

κυριολεξία της, για να δηλώσει τη συγγένεια αίματος που ένωνε τόσο τους βασιλείς, όσο και τους λαούς των δύο χωρών, με δεδομένο ότι, σύμφωνα με την περσική μυθολογία, οι κάτοικοι και βασιλείς του Rum και του Ιράν ήσαν αδέλφια, τέκνα κοινού γεννήτορα, του πρώτου βασιλιά του κόσμου Feraydun.[72] Την προσφώνηση «*αδελφέ μου*», χρησιμοποιούσαν οι βασιλείς των Περσών και σε επιστολές τους προς τους βασιλείς της Αρμενίας, προκειμένου και σε αυτή την περίπτωση να δηλώσουν τη συγγένεια αίματος που τους ένωνε.[73]

Υπέρ της άποψης ότι ο όρος «*άδελφέ μου*» χρησιμοποιείται από την περσική πλευρά στην κυριολεξία της, συνηγορεί και το γεγονός ότι οι Πέρσες βασιλείς, προκειμένου να δηλώσουν το ισότιμο πολιτειακό τους status με το βυζαντινό αυτοκράτορα, χρησιμοποιούσαν περιφραστικές εκφράσεις: π.χ. «*οἱ δύο λαμπτῆρες τῆς γῆς*»[74] ή «*οἱ δύο ὀφθαλμοὶ τῆς γῆς*»[75] ή «*ὁ Ἥλιος*» και «*ἡ Σελήνη*» [76]. Αντίθετα η αναφορά του όρου «*άδελφέ μου*» συνδέοταν πάντα με την καταγωγή και την ιστορία: «*ηὕρημεν ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀρχείοις ἀναγεγραμμένα ἀδελφοὺς ἡμᾶς ἀλλήλων*

την εποχή του Διοκλητιανού και της τετραρχίας. Οι δύο συναυτοκράτορες Διοκλητιανός και Μαξιμιανός παρουσιάζονταν ως *οι δύο φάροι του κόσμου,* που ο ένας οδηγούσε το άρμα της ημέρας και ο άλλος της νύχτας, τονίζονταν έτσι η ισονομία τους και το μοίρασμα της εξουσίας σε δύο πόλους (Whitby, *Maurice* , σ.205, σημ.15).

[72]Daryaee, Sasanians and their Ancestors, 387,388. Σύμφωνα με το περσικό έπος *Shahnameh* ο βασιλιάς Feraydun μοίρασε τον κόσμο στους τρεις γιούς του. Στον Salm έδωσε το Rum, στον Tur το Τουράν, και στον Iraj το Ιράν (*Shahnameh*, 36). Ο βασιλεύς Ορμίσδας Δ΄ συμβούλεψε το γιό του Χοσρόη Β΄να μεταβεί στο Βυζάντιο και να ζητήσει βοήθεια από τον βυζαντινό αυτοκράτορα που ήταν συγγενής τους, ως απόγονος του Feraydun.(Daryaee, όπ.π., 392). Στο ίδιο πνεύμα και ο Μέγας Αλέξανδρος απευθυνόμενος στον Δαρείο Γ΄ του λέει πως κατάγονται από την ίδια ρίζα, είναι αδέλφια και δεν θα πρέπει να τους χωρίσουν ανταγωνισμοί και φιλοδοξίες (*Shahnameh*, 468).

[73] «*…Sapuh, König der Könige, hat sich in seiner Gute seines geliebten* ***Bruders*** *Tiran, König von Armenien, erinnert und schickt ihm viele Grüsse" , ''…Artasir, König der Könige, an seinen* ***Bruder*** *Vramsapuh, König von Armenien, sei gegrüsst"* (Huyse, Die Königstitulatur, 193).

[74] Τον όρο χρησιμοποίησε ο Πέρσης απεσταλμένος Apharban προς τον Γαλέριο προκειμένου ο τελευταίος να δεχθεί να υπογράψει τη Συνθήκη του 298 : *«Φανερόν ἐστὶν, τῳ γένει τῶν ἀνθρώπων, ὅτι ὡσπερανεὶ δύο λαμπτῆρες εἰσὶν ἥτε Ρωμαϊκὴ καὶ Περσικὴ βασιλεία. Καὶ χρὴ καθάπερ ὀφθαλμοὺς τὴν ἑτέραν τῇ τῆς ἑτέρας κοσμεῖσθαι λαμπρότητι, καὶ μὴ πρὸς ἀναίρεσιν ἑαυτῶν ἀμοιβαδὸν μέχρι παντὸς χαλεπαίνειν».*(Πέτρος Πατρίκιος (Müller, *FHG*, *απ.*13,188). Βλ. και Chrysos, Some aspects, 16· Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος,* 185,186, σημ.56· Blockley, *Foreign Policy*,5-7.

[75]Θεοφύλακτος, Δ.11.2-3. Τις λέξεις αυτές χρησιμοποίησε ο Χοσρόης Β΄απευθυνόμενος στον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Μαυρίκιο, λέξεις που έχουν το ίδιο νόημα με την προαναφερθείσα φράση του πρέσβη Apharban αιώνες πριν. Με τη χρήση των λέξεων «*δύο ὀφθαλμοὶ*» και *«δύο λαμπτήρες»* τονίζεται η ισοπολιτεία και το μοίρασμα της παγκόσμιας εξουσίας στα δύο κράτη.

[76] *«Κωάδης βασιλεύς βασιλευόντων, ἡλίου ἀνατολῆς, Φλαβίῳ Ἰουστινιανῷ Καίσαρι σελήνης δύσεως»* (Ιωάννης Μαλάλας, 18.44). Αυτή η φράση με την οποία ο Πέρσης βασιλιάς Καβάδης απευθύνεται σε επιστολή του προς τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, θα πρέπει να συνδυασθεί με τη φράση που περιλαμβάνεται σε επιστολή του Σαπώρ Β΄προς τον Κωνστάντιο :*"Rex regum Sapor, particeps siderum, frater Solis et Lunae"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 17.5.3). Στην τελευταία φράση ο Σαπώρ αυτοαποκαλείται αδελφός της Σελήνης και του Ηλίου και επομένως παντοκράτωρ. Ο Καβάδης αντίθετα μοιράζεται αυτή την επίγεια κυριαρχία με τον Ιουστινιανό.

εἶναι, καὶ ἐάν τις ἐπιδεηθῇ σωμάτων ἢ χρημάτων, παρέχειν τὸν ἕτερον».[77]Η τελευταία αυτή φράση περιλαμβάνεται στην επιστολή του Πέρση βασιλιά Καβάδη προς τον Ιουστινιανό, στην οποία προσφωνούνται μεν οι δύο αυτοκράτορες με τις λέξεις «*Ἥλιος*» και «*Σελήνη*» και τονίζεται έτσι κατ' αρχάς η πολιτική τους ισοτιμία, στη συνέχεια όμως γίνεται αναφορά και στη συγγενική (αδελφική) σχέση που τους συνδέει. [78]

Στα πλαίσια αυτής της εμμονής στο δεσμό του αίματος θα πρέπει νομίζω να εντάξουμε και τις πληροφορίες των ανατολικών πηγών για το γάμο του Χοσρόη Β' με την κόρη του αυτοκράτορα Μαυρικίου Μαρία, γάμο για τον οποίο δεν γίνεται λόγος στις βυζαντινές πηγές.[79] Τη Μαρία συνόδευσε στο Ιράν σύμφωνα με τον Tabari, ο αδελφός της Θεοδόσιος,[80] καθώς και χριστιανοί επίσκοποι και κληρικοί.[81] Προς τιμήν της νέας συζύγου του ο Χοσρόης έκτισε δύο χριστιανικές εκκλησίες, η μία από τις οποίες ήταν αφιερωμένη στον Άγιο Σέργιο. Το βασιλικό αυτό συνοικέσιο σίγουρα δημιουργεί στενούς δεσμούς μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών αλλά και κληρονομικά δικαιώματα των απογόνων του Χοσρόη επί του βυζαντινού θρόνου. Πιθανόν αυτό το γεγονός να εξηγεί, αφ'ενός το γιατί αυτός ο γάμος δεν μνημονεύεται από τη βυζαντινή πλευρά, αφ'ετέρου το γιατί ο Χοσρόης δήλωνε

---

[77] Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία,* 18.44.33. Το νόημα της φράσης φαίνεται να είναι: «Σύμφωνα με αρχαία παράδοσή μας είμαστε αδέλφια και στις δύσκολες στιγμές θα πρέπει ο ένας να βοηθά τον άλλον». Η φράση αυτή φαίνεται να έχει ένα εντελώς διαφορετικό νόημα από τις προηγούμενες εκφράσεις, δεδομένου ότι αναφέρεται σε **συγγενείς** που θα πρέπει να αλληλοβοηθούνται όταν αντιμετωπίζουν δυσκολίες και όχι σε ηγεμόνες που έχουν την ίδια εξουσία. Παρατηρούμε ότι στην νεώτερη έκδοση της Χρονογραφίας του Ιωάννη Μαλάλα (*CFHB*, 18.44) η λέξη *«ἀρχείοις»* αντικατέστησε τη λέξη «*ἀρχαίοις*» που υπήρχε στην έκδοση της Βόννης (*CB*, σ.449).

[78] Η σύνδεση πάντως του Ρωμαίου αυτοκράτορα με τη Σελήνη υποβιβάζει τη θέση του απέναντι στον Πέρση βασιλέα που εμφανίζεται ως βασιλεύς Ήλιος. Από την εποχή των Πάρθων ο Βασιλεύς των Βασιλέων εμφανίζετο άλλοτε ως βασιλεύς Ήλιος, σύμβολο της ειρήνης, άλλοτε ως Σελήνη, σύμβολο του πολέμου, σχετίζονταν δηλαδή με τα ουράνια σώματα και την τάξη του σύμπαντος.(Widengren, Der grosse gegner Roms, 224,225).

[79] Tabari, *The History*, 312,383· *Shahnameh*, 783. Σύμφωνα με το Shahnameh η Μαρία εστάλη στον Χοσρόη μαζί με στρατό εκατό χιλιάδων εκλεκτών πολεμιστών με τον εξοπλισμό τους. Η Μαρία εμφανίζεται ως μητέρα του υιού του Χοσρόη, Καβάδη Β΄Σειρόη και μητέρα της μετέπειτα βασίλισσας του Ιραν, Boran (*Shahnameh*, 628). Βλ.Panaino, Women and Kingship, 232-234.

[80]Tabari, *The History*, 312. Η μετάβαση του Θεοδοσίου στην περσική αυλή μνημονεύεται από τον Θεοφύλακτο χωρίς να συσχετίζεται με το γάμο της αδελφής του Μαρίας. Ο Θεοδόσιος κατά τον Θεοφύλακτο, σχεδόν φυγαδεύτηκε στην περσική αυλή για να ζητήσει βοήθεια και με τη ρητή μάλιστα εντολή του πατρός του να μην επιστρέψει στο Βυζάντιο. (Θεοφύλακτος, Η.9). Παράλληλα δίνεται η πληροφορία ότι ο Μαυρίκιος είχε ορίσει τον Θεοδόσιο διάδοχό του (Θεοφύλακτος,Η.11). Παρά την επιμονή του Θεοφύλακτου, ότι ο Θεοδόσιος δολοφονήθηκε μαζί με τον πατέρα του (Η.13), είναι πιθανόν αυτός να παρέμεινε στην περσική αυλή και να διέφυγε το θάνατο, δεδομένου ότι σύμφωνα με το Σεβαίο, ο Χοσρόης τον θεωρούσε νόμιμο διάδοχο του Μαυρικίου και ξεκίνησε τον πόλεμο για να τον αποκαταστήσει στον βυζαντινό θρόνο (Σεβαίος, κεφ.21). Αναλυτικά για τον Θεοδόσιο και τις αναφορές των πηγών για αυτόν καθώς και για την πιθανή φυγή του στην περσική αυλή, βλ. Στράτος, *Έβδομος Αιώνας*, τ.Ι, 131-133

[81] Tabari, *The History*, 312, υποσημ. Bosworth, 729,730.

«*τέκνο*» του Μαυρικίου, αλλά και γιατί ο ίδιος ο Μαυρίκιος τον αποκαλούσε «*τέκνο*» του, κάτι που οπωσδήποτε προβληματίζει.[82]

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ένα ακόμα νόημα που μπορεί να αποδοθεί στη λέξη «*ἀδελφέ μου*», και αυτό είναι το πνευματικό και χριστιανικό. Είναι γνωστό ότι οι Χριστιανοί μεταξύ τους αποκαλούνταν ''αδέλφια''. Η πρώτη φορά που μνημονεύεται η λέξη «*αδελφέ μου*» ως προσφώνηση προς Πέρση μονάρχη, απαντάται στην επιστολή του Μεγάλου Κωνσταντίνου προς τον Σαπώρ Β'.[83] Στην προκειμένη περίπτωση αυτή η προσφώνηση προβληματίζει, γιατί δεν φαίνεται πιθανό ο Κωνσταντίνος, να αποκαλούσε τον Σαπώρ «*αδελφό*», τη στιγμή που ήταν έτοιμος να εκστρατεύσει εναντίον του. Η επιστολή έχει έναν απολογητικό και θρησκευτικό χαρακτήρα και όπως υποστήριξε ο Decker, είναι μάλλον φανερό πως απευθύνεται σε κάποιο χριστιανό. [84]Επειδή όμως ο Σαπώρ δεν ήταν χριστιανός, είναι νομίζω βάσιμη η υπόθεση του Decker, ότι ο παραλήπτης της επιστολής δεν ήταν ο Σαπώρ Β'αλλά ο βασιλιάς της Αρμενίας Τηριδάτης Γ'.[85]

Γ. Οι μικτοί γάμοι και η συνέχεια της βασιλικής οικογένειας.

Το έθιμο των γάμων μεταξύ στενών συγγενών (*xwedodah)* φαίνεται να συνδέεται με την ίδια εμμονή στη συγγένεια του αίματος και την προσπάθεια για τη διατήρηση του φυλετικού χαρακτήρα της βασιλικής οικογένειας.[86] Το έθιμο αυτό, που οπωσδήποτε έχει ένα θρησκευτικό χαρακτήρα και συνδέεται με τη ζωροαστρική θρησκεία, διαχρονικά προκάλεσε το ενδιαφέρον του ελληνορωμαϊκού κόσμου.[87] Πιθανότατα ξεκίνησε από τους ιερείς των Ζωροαστρών, τους λεγομένους στη Δύση Μάγους και κατά προτροπή τους διαδόθηκε, ιδιαίτερα επί της εποχής των

---

[82] Θεοφύλακτος, Δ.11 και Ε.3.

[83] Ευσέβιος (*Βίος*,4.9-13). Η γνησιότητα αυτής της επιστολής προκάλεσε πολλές συζητήσεις και ακόμα αμφισβητείται βλ.Winkelmann, Authentizitätsproblems,187-191· Cameron, *Eusebius Life*, 312-314· Lee, *Information and Frontiers*,37· Barnes, *Constantine and Eusebius*, 258-259.

[84] Ο ίδιος ο Ευσέβιος παραδέχεται πως μετέφρασε την επιστολή όχι κατά λέξη (ad verbum) αλλά στο περίπου (*ὧδέ πη),* (*Βίος,* όπ.π.). Θεωρώ εξ ίσου πιθανόν να προσέθεσε ο ίδιος ο Ευσέβιος την προσφώνηση «*αδελφέ μου*», σε μια προσπάθεια προσέγγισης και εξευμενισμού του Πέρση μονάρχη.

[85]Ο Decker (La lettre , 99-116) εκτιμά ότι το ύφος και το πνεύμα της επιστολής δηλώνει ότι, τόσο ο αποστολέας, όσο και ο παραλήπτης της επιστολής ήσαν χριστιανοί. Ο Ευσέβιος πιθανόν από λάθος ή άγνοια ή ακόμα και πολιτική σκοπιμότητα, ονόμασε ως παραλήπτη τον Πέρση βασιλέα Σαπώρ Β΄.

[86] Daryaee, *Sasanian Persia*, 64. Σύμφωνα με τον Daryaee οι γάμοι μεταξύ στενών συγγενών εξασφάλιζαν την παραμονή της περιουσίας και της εξουσίας στην ίδια οικογένεια αλλά παράλληλα και τη διατήρηση της προσήλωσης στη μαζδαϊκή πίστη.

[87] Βλέπε ανάλυση αυτού του θέματος στο: *CHI* 3 (1), Introduction, xlii, xliii.

Σασανιδών.[88] Ο Μέγας Αρχιερέας Kirdir,[89] σε επιγραφή του στο Naqsh-i Rustam, περηφανεύεται ότι διέδωσε την πρακτική αυτών των γάμων σε όλα τα εδάφη που κατέλαβε ο βασιλεύς Σαπώρ Α΄ και συγκεκριμένα «*στὴν Ἀντιόχεια, στὴ Συρία καὶ πέρα ἀπό τὴ Συρία, στὴν Ταρσό καὶ τὴν Κιλικία καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Κιλικία στὴν Καισάρεια καὶ τὴν Καππαδοκία μέχρι τὴν Ἑλλάδα*».[90]

Ο πρώτος βασιλιάς Αρδασίρ, που όπως προελέχθη ήταν και ο ίδιος Μάγος, παντρεύτηκε την αδελφή του Ντενάκ, και ο Σαπώρ Α΄ παντρεύτηκε την κόρη του Αναχίτα, που έφερε το όνομα της ομώνυμης θεάς προστάτιδας των Σασανιδών, και πήρε τον τίτλο «Βασίλισσα Βασιλισσών»,[91] ο Μαλάλας δίνει την πληροφορία ότι ο βασιλιάς Καβάδης είχε παντρευτεί την αδελφή του,[92] ο δε σφετεριστής του θρόνου επαναστάτης Βάραμ (Cubin) είχε παντρευτεί, σύμφωνα με τον Tabari, την αδελφή του Kurdiyah.[93] Ο Αγαθίας αναφέρει πως το έθιμο ήταν μεν διαδεδομένο στον πληθυσμό, πλην καινοφανές, δεν υπήρχε δηλαδή στην αρχαιότητα: «*ὡς οὔχ ὅσιον ὂν τουτό γε οὐδὲ πάτριον οὐδὲ τῷ βίῳ ξυνειθισμένο*».[94] Σύμφωνα με τον Αγαθία, ο Δαρείος αρνήθηκε να υποκύψει στο ερωτικό πάθος της μητέρας του Παρυσάτιδος, όπως και παλαιότερα ο Νίνος στις επιθυμίες της μητέρας του Σεμιράμιδος[95]: «*Οὔκουν ἐκεῖνοί γε* (οι αρχαίοι Πέρσες) *ὧδε ἐγίγνωσκον οὔτε περὶ τὰς ταφὰς, οὐ μὲν οὖν ἀλλ΄οὐδὲ ἐς τὴν τῆς εὐνῆς παρανομίαν ὁποῖα οἱ νῦν ἀκολασταίνουσιν, οὐ μόνον ἀδελφαῖς τε καὶ ἀδελφιδαῖς ἀνέδην μιγνύμενοι, ἀλλά πατέρες τε θυγατράσι καὶ τὸ δὴ πάντων ἀνοσιώτερον, ᾧ νόμοι γε καὶ φύσις, υἱοὶ ταῖς τεκούσαις*».[96] Με εξαίρεση τον Αγαθία, οι βυζαντινοί

---

[88] «*Μίγνυνται δὲ, φησὶν, οἱ μάγοι μητράσι καὶ θυγατράσι, καὶ ἀδελφαῖς μίγνυσθαι θεμιτὸν εἶναι. κοινάς τε εἶναι τὰς γυναῖκας, οὐ βίᾳ καὶ λάθρα, ἀλλὰ συναινούντων ἀμφοτέρων, ὅταν θέλη γῆμαι ὁ ἕτερος τὴν τοῦ ἑτέρου*» (Ξάνθος, *Λυδιακά,* απ. 28,1-6). Και ο Στράβων (15.3.15) συνδέει το έθιμο με τους Μάγους: «…*τούτοις* [τοῖς Μάγοις] *δὲ καὶ μητράσι συνέρχεσθαι πάτριον νενόμισται*», είναι δηλαδή ένα έθιμο που συνδέεται με την ιστορία και τα έθιμά τους. Ο Frye, πιθανολογεί ότι το έθιμο των μικτών γάμων έχει τη ρίζα του στη μητριαρχική κοινωνία των Ελαμιτών (*Iran*, 97,σημ.34).

[89] Ο Αρχιερέας Kirdir ή Kartir ή Kirtir, απέκτησε ιδιαίτερη δύναμη στη σασανιδική αυλή επί βασιλείας Σαπώρ Α΄(240-272). Υπηρέτησε ως σύμβουλος στην αυλή των Βάραμ Α΄(273-276) και Βάραμ Β΄(276-293) και έφερε τον τίτλο του Αρχιερέα (Daryaee, *Sasanian Persia*, 128,129).

[90]Chaumont, Conquêtes sassanides, 664-710· Whitby, *Maurice* , 203. Για το κείμενο της επιγραφής βλ. Gignoux, Middle Persian Inscriptions,1209-1216· του ιδίου, Kirdir, 193-216· Chaumont, L' inscription de Kartir, 339-380.

[91] Chaumont, La culte d' Anahita, 16· Frye, *The Heritage of Persia*, 263, σημ.8. Σύμφωνα με τον Frye, οι γάμοι μεταξύ αδελφών ήταν συνήθεις στην αυλή των Πτολεμαίων κατά την ελληνιστική εποχή. Βλ.επίσης Boyce, *Zoroastrians*, 111.

[92] Ιωάννης Μαλάλας, 18.61.

[93] Tabari, *The History*, 309.

[94] Αγαθίας, Β.24.4.

[95] Αγαθίας στο ίδιο.

[96] Αγαθίας, Β.24.1. Εσφαλμένα ο Αγαθίας αναφέρει ότι το έθιμο των μικτών γάμων δεν υπήρχε κατά την αρχαιότητα. Το έθιμο φαίνεται να ξεκίνησε από τη βασιλική οικογένεια των Αχαιμενιδών, γιατί ο Ηρόδοτος (3.68) αναφέρει ότι ο βασιλιάς Καμβύσης παντρεύτηκε κάποιες από τις αδελφές του μετά

κοσμικοί συγγραφείς, πλην των χρονογράφων, [97] δεν φαίνεται να ασχολήθηκαν με το θέμα των μικτών γάμων, παρόλο που ήταν γνωστό ήδη από την αρχαιότητα.[98] Το έθιμο καταδίκασαν όμως οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς.[99]

Πιθανολογείται ότι η συνήθεια αυτή διείσδυσε και στις κοινωνίες των βυζαντινών επαρχιών, στο σύνορο της βόρειας Μεσοποταμίας και ανάγκασε τους αυτοκράτορες Ιουστινιανό και Ιουστίνο Β΄ να εκδώσουν Νεαρές, πιθανόν μετά από πίεση των εκκλησιαστικών αρχών, καταδικάζοντας τους *άθεμίτους γάμους*, όπως τους ονόμαζαν.[100]

Η Σασανιδική δυναστεία παρόλες τις ενδοοικογενειακές διαμάχες και ανταγωνισμούς, αλλά και τις κοινωνικές αναταράξεις, διατήρησε τη συνοχή της και την εξουσία επί τέσσερις αιώνες, δίνοντας έμφαση στην κοινή ιστορική παράδοση των λαών του Ιράν και στους δεσμούς αίματος που συνέδεαν τους εκάστοτε βασιλείς με την κοινή πανάρχαια βασιλική ρίζα. Οι διάφορες δυναστείες, από την εποχή των Αχαιμενιδών, συνδέθηκαν με επιγαμίες και έτσι η εξουσία στο Ιράν, από τους Μήδους μέχρι τους Σασανίδες και την αραβική κατάκτηση, δηλαδή για περισσότερο από δέκα αιώνες, φαίνεται ότι παρέμεινε ουσιαστικά στην ίδια περσική οικογένεια.

Οι Σασανίδες καλλιέργησαν τον μύθο της συνέχειας των δυναστειών και προβλήθηκαν ως διάδοχοι της ένδοξης δυναστείας των Αχαιμενιδών αλλά και των Καγιανιδών. Κυρίαρχο ρόλο σ΄αυτή την αυτοκρατορία έπαιξε η περιοχή του Fars

---

από προτροπή των Μάγων. Βλ.για αυτό το θέμα Cameron, Agathias on the Sasanians, 90-92. Οι εθνικοί συγγραφείς αναφέρονται στο έθιμο χωρίς να το καταδικάζουν: *« καὶ ὅσιον νομίζειν μητρὶ ἤ θυγατρὶ μίγνυσθαι»* (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων* 1.7).

[97] Ο Ιωάννης Αντιοχεύς (απ.4.6), αναφέρει πως το έθιμο ξεκίνησε από την εποχή του βασιλιά των Ασσυρίων Νίνου, που παντρεύτηκε την μητέρα του Σεμίραμι: «*Ὁ Νίνος υἱός τοῦ Κρόνου βασιλεὺς Ἀσσυρίων ἔλαβε τὴν ἑαυτοῦ μητέρα Σεμίραμιν γυναῖκα ..ἐξ οὗ καὶ νόμος Πέρσαις γαμεῖν τὰς ἑαυτῶν μητέρας καὶ τὰς ἀδελφάς»*. Το επαναλαμβάνει ο Μανασσής και το καταδικάζει: «*..ἐξ οὗ καὶ νόμος γέγονε παρά τοῖς Ἀσσυρίοις/ μητρογαμεῖν καὶ τοὺς θεσμοὺς τῆς φύσεως συγχέειν/ τὸ πράγμα δὲ τὸ μυσαρὸν τοῦτο καὶ βδελυκτέον/ ἐξ Ἀσσυρίων ὁρμηθὲν μετέβη καὶ πρὸς Πέρσας»* (Μανασσής, *Σύνοψις Ἱστορική*, στ.557-560).

[98] Στο έθιμο αυτό αναφέρεται ο αυτοκράτορας Ιουλιανός: *«Ἐπεὶ καὶ τῶν Περσῶν ἀκούω τὸν ὑπὲρ Παρυσάτιδος λόγο, ὅτι μόνη γέγονεν ἀδελφὴ καὶ μήτηρ καὶ γαμετὴ καὶ παῖς βασιλέως. ἀλλ᾽ἦν γε αὐτὴ τοῦ γήμαντος ἀδελφὴ τῇ φύσει (νόμος δὲ ἐδίδου γαμεῖν ἀδελφὴν τῷ Πέρσῃ), τὴν σὴν δὲ μητέρα, κατὰ τοὺς παρ᾽ ἡμῖν νόμους ἀχράντους καὶ καθαρὰς τὰς οἰκειότητας ταύτας φυλάττουσαν, <συνέβαινε> τοῦ μὲν εἶναι παῖδα, γαμετὴν δὲ ἑτέρου, καὶ ἀδελφήν ἄλλου, καὶ πολλῶν αὐτοκρατόρων, οὐχί δὲ ἑνός μητέρα»* (Ιουλιανός, *Ἐγκώμιον εἰς Κωνστάντιον*, 22,23).

[99] Βλ. παρακάτω Κεφάλαιο Ε΄σ.274.

[100] Ο Ιουστινιανός Α΄ με τη Νεαρά 154 και ο Ιουστίνος Β΄ με τη Νεαρά 3, καταδικάζουν τους υπαίτιους *ἀθέμιτων γάμων* σε σοβαρές ποινές και δήμευση της περιουσίας τους. Οι Νεαρές αναφέρονται ειδικά στους κατοίκους των επαρχιών της Βόρειας Μεσοποταμίας, Οσροηνή, Μεσοποταμία και Ευφρατησία που λόγω της γειτνίασης με το περσικό κράτος είχαν υιοθετήσει όπως φαίνεται τους γάμους μεταξύ στενών συγγενών (Lee, Close-Kin Marriage,403,404). Ενώ όμως οι δύο προαναφερθέντες νόμοι επιβάλουν σχετικά ήπιες ποινές, στα *Βασιλικά* η απαγόρευση μικτών γάμων είναι απόλυτη και η ποινή θάνατος: *«οἱ αἱμομίκται, εἰ μὲν γονεῖς πρὸς τέκνα τὴν αἱμομιξίαν ἐργάσονται ἤ τέκνα πρὸς γονεῖς ἤ ἀδελφοὶ πρὸς ἀδελφοὺς, ξίφει τιμωρείσθωσαν. Οἱ δὲ πρὸς ἄλλην συγγένειαν συμφθειρόμενοι..ρινοκοπείσθωσαν»* (*Jus Graeco-Romanum*, Αρχή του Α΄[νδ΄], 21).

(Περσίδα),[101] που παρέμεινε δεμένη με τα έθιμα, τη θρησκεία και την περσική παράδοσή, τόσο κατά τη διάρκεια της ελληνιστικής περιόδου, όσο και της παρθικής.[102]

[101] Frye, *The Heritage of Persia*, 226. Ο Frye σημειώνει πως ακόμα και στα νομίσματα της Περσίδος, κατά την ελληνιστική αλλά και παρθική περίοδο, εξακολουθούσαν να εμφανίζονται σύμβολα και λέξεις που συνέδεαν την περιοχή με τους Αχαιμενίδες και την παράδοσή τους.

[102]Frye, όπ.π., 226. Σύμφωνα πάντως με τον Στράβωνα (15.3.3) επί Αρσακιδών οι τοπικοί ηγεμόνες της Περσίδος δεν είχαν καμιά ιδιαίτερη δύναμη και ήταν υποτελείς του Πάρθου Μεγάλου Βασιλέα: «..*ἅτε καὶ τῆς Παρσίδος ἠλαττωμένης* [γενέσθαι] *ὑπό τε τῶν Μακεδόνων καὶ ἔτι μᾶλλον ὑπὸ τῶν Παρθυαίων. καὶ γὰρ εἰ βασιλεύονται μέχρι νῦν ἴδιον βασιλέα ἔχοντες οἱ Πέρσαι, τῇ γε δυνάμει πλεῖστον ἀπολείπονται καὶ τῷ Παρθυαίων προσέχουσι βασιλεῖ*». Η θρησκεία ήταν ιδιαίτερα σημαντικός παράγων για τους σατράπες της Περσίδος. Νομίσματα με την επιγραφή *ἡγεμόνας ἐλέῳ θεοῦ* έχουν βρεθεί και χρονολογούνται από την εποχή των Αχαιμενιδών, ενώ είναι πολύ πιθανό ότι υπήρχε στην Περσίδα παράδοση Βασιλέων-Ιερέων.(Frye, όπ.π.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄

Η ΧΩΡΑ ΚΑΙ ΟΙ ΛΑΟΙ ΤΟΥ ΙΡΑΝ

Α. Η Χώρα- Το κράτος των Αρίων

Οι Σασανίδες δήλωναν στις σωζόμενες σκαλισμένες σε βράχους επιγραφές τους όχι μόνο ότι ήταν απόγονοι θεών, όπως προαναφέρθηκε, αλλά και ότι ήταν ΄Αριοι, κατάγονταν δηλαδή από την Αρία φυλή, όπως ακριβώς και οι Αχαιμενίδες.[1] Ο Ηρόδοτος φαίνεται να γνώριζε την άρια καταγωγή των Περσών γιατί αποκαλεί τον Ξέρξη *«ἀρήϊο»* και τον Αρταξέρξη *«μέγα ἀρήϊο»,*[2] θεωρούσε δε ότι οι Μήδοι ήταν εκείνοι που πρώτοι απεκάλεσαν τους εαυτούς τους ΄Αριους: *«Μῆδοι ἄρχοντα μὲν παρείχοντο Τιγράνην ἄνδρα Ἀχαιμενίδην. Ἐκαλέοντο δὲ πάλαι πρὸς πάντων Ἄριοι».*[3]

Οι Σασανίδες όμως δεν δήλωσαν απλά ότι οι ίδιοι ήταν ΄Αριοι αλλά αναφέρθηκαν και στο *ἔθνος τῶν Ἀρίων*, το *"Eranshahr"(*Κράτος των Αρίων*),* μια δηλαδή αυτοκρατορία με φυλετικό χαρακτήρα και με έντονο το θρησκευτικό στοιχείο.[4] Είναι σημαντικό ότι οι Σασανίδες δεν αναφέρονται σε έθνος Περσών αλλά σε *ἔθνος Ἀρίων*. ΄Ολοι οι κάτοικοι του *Eranshahr,* του οποίου τα όρια προσδιορίζονται με ακρίβεια στις σωζόμενες επιγραφές των Σασανιδών, θεωρήθηκαν ΄Αριοι *(Eran)* και είχαν τα ίδια προνόμια,[5] ενώ οι εκτός του κράτους αυτού λαοί χαρακτηρίσθηκαν μη ΄Αριοι *(Aneran)* και αντιμετωπίζονταν ως αλλόφυλοι,[6] και δευτέρας κατηγορίας

---

[1]Σε μία από τις επιγραφές του Δαρείου στο Naqsh-i Rustam, (DNa) αναγράφεται: *«Εἶμαι ὁ Δαρεῖος ἕνας Πέρσης, ἕνας Ἄριος, μὲ Ἄρια καταγωγή..»* (Frye, *Iran*, Appendix 2, 363).

[2] Ηρόδοτος,*Ἱστορίαι,* 6.98.(Στο εξής Ηρόδοτος)

[3] Ηρόδοτος,7.62

[4] *«Ἐγώ Μασδαασνὴς θεός Σαπώρης..**τῶν Ἀριανῶν ἔθνους** δεσπότης εἰμὶ».*(Maricq, Res Gestae Divi Saporis, 305). Στην επιγραφή εξάλλου του Αρχιμάγου Καρτίρ στο Naqsh-i Rustam γίνεται λόγος για μια εθνική θρησκεία που θα πρέπει να επικρατεί στο Ιράν. Όλοι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας θα είναι πιστοί του Αχούρα Μάζδα, οι δε τυχόν πιστοί άλλων θρησκειών (χριστιανοί, ιουδαίοι, βουδιστές κ.α) θεωρούνται υπηρέτες του διαβόλου και θα πρέπει να εξαφανισθούν.(Chaumont, L' inscription de Kartir, 339-370). Βλ.επίσης Frye, *The Heritage of Persia*, σ.127.

[5] Ο όρος *Eransahr* εμφανίζεται για πρώτη φορά στην τρίγλωσση επιγραφή του Σαπώρ Α΄στο Naqsh-e Rustam. (Dignas-Winter, *Rome and Persia*,56-62). Σύμφωνα με επιγραφές του Αρχιμάγου Καρτίρ, Αριοι χαρακτηρίζονται οι κάτοικοι της Περσίδος, της Παρθίας, της Βαβυλωνίας, της Μεσήνης, της Αδιαβηνής, του Αζερμπαϊτζάν, του Ισφαχάν, του Κερμάν, του Σιστάν μέχρι την Πεσαβάρ (Daryaee, *Sasanian Iran*,16). Μη ΄Αριοι χαρακτηρίζονται μεταξύ άλλων και όλοι οι κάτοικοι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας : *«Καὶ ἀνθρώπους τοὺς ἀπό τοῦ ἔθνους Ρωμαίων **ἀπό τῶν Ἀναριανῶν** ἐν ἀρπαγῇ ἠγάγαμεν καὶ ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει **τῷ Ἀριανῶν** ἐν Περσίδει καὶ ἐν Παρθίᾳ καὶ ἐν Οὐσηνῇ καὶ ἐν τῇ Ἀσσυρίᾳ καὶ ἐν τοῖς ἑτέροις ἔθνεσιν κατ'ἐπαρχίον ὅπου ἡμῶν τε καὶ τοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ πάππων καὶ προγόνων ἡμῶν κτίσματα ἦν, ἐκὶ αὐτοὺς ἀπεκαθίσαμεν»* (Maricq, Res Gestae divi Saporis, 305)

[6] Σύμφωνα με τον Αρχιμάγο Καρτίρ μη Άριοι χαρακτηρίζονταν οι κάτοικοι της Συρίας και ειδικά της Αντιόχειας και οι κάτοικοι της Ταρσού καθώς και όλης της Κιλικίας, οι κάτοικοι της Καισάρειας της

πολίτες.[7] Το κράτος δηλαδή του *Eranshar* μολονότι το κατοικούσαν διάφοροι λαοί Πέρσες, Μήδοι, Πάρθοι, Ασσύριοι, Βάκτριοι και άλλοι, ήταν δηλαδή μια αυτοκρατορία, ένα πολυεθνικό κράτος, εν τούτοις μπορούμε να πούμε ότι επί Σασανιδών μετεβλήθη σε ένα εθνικό κράτος, γιατί οι λαοί που το κατοικούσαν συνδέθηκαν στενά μεταξύ τους με δεσμούς ιστορικούς, φυλετικούς και θρησκευτικούς. Σε αντίθεση με τα κοινά χαρακτηριστικά που έχει το πολιτικό σχήμα που ονομάζουμε αυτοκρατορία, κύριο των οποίων είναι η πολυεθνική σύσταση των πληθυσμών και η ευρήτατη εδαφική βάση που συνήθως ταυτίζεται με τα όρια της οικουμένης,[8] η αυτοκρατορία των Σασανιδών περιχαρακώνεται σε συγκεκριμένα όρια και συγκεκριμένο φυλετικά λαό.

Αυτή η αναφορά όχι απλά στην Αρία φυλή αλλά και στο κράτος των Αρίων, χαρακτηρίζει τη δυναστεία των Σασανιδών και αποτελεί ένα νεώτερο στοιχείο, το οποίο δεν απαντάται στους Αχαιμενίδες, αλλά και μια παγκόσμια πρωτοτυπία.[9] Οι Σασανίδες, δημιούργησαν μια αυτοκρατορία με μία ισχυρή κεντρική διοίκηση και με συνδετικό κρίκο μεταξύ των λαών τη θρησκεία και την κοινή ιστορική παράδοση και φυλετική καταγωγή, έδωσαν έτσι σε όλους τους λαούς του Ιράν μια νέα ταυτότητα, αυτή του Αρίου.[10] Αντίθετα οι Αχαιμενίδες θεωρούσαν ότι μόνο οι Πέρσες (οι κάτοικοι της περιοχής της Περσίδος στο νότιο Ιράν) μπορούσαν να απολαμβάνουν τα προνόμια της φυλετικής τους καταγωγής.[11]

Η διάκριση σε *Αρίους* και *μη Αρίους* παραπέμπει στη διάκριση σε *Έλληνες ή Ρωμαίους* και *Βαρβάρους* που επικρατούσε στον ελληνορωμαϊκό κόσμο. Όμως θα

Καππαδοκίας και όλοι οι κάτοικοι της Καππαδοκίας, οι κάτοικοι της περιοχής της Γαλατίας, της Αρμενίας, της Γεωργίας και της Αλβανίας μέχρι τα στενά του Καυκάσου. Οι περιοχές αυτές βρίσκονται εκτός Ιράν αλλά κατακτήθηκαν από τον βασιλιά Σαπώρ Α΄ Επί των περιοχών αυτών επεβλήθη η Μαζδαϊκή θρησκεία και ιδρύθηκαν πολλά ιερά του πυρός.(Chaumont, L' inscription de Kartir, 339-380). Βλ.επίσης, Gignoux, Inscriptions of Kirdir, 1209-1211.

[7] Wiesehöfer, Rum as Enemy of Iran, 110.

[8] Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο,* 143

[9] McDonough, The Legs of the Throne, 293,294. Την ιδεολογία των Σασανιδών περί Αρίας φυλής και κράτους των Αρίων υιοθέτησαν οι Εθνικοσοσιαλιστές στη Γερμανία την τρίτη δεκαετία του περασμένου αιώνα. Βλ.για αυτό το θέμα: J.Wiesehöfer, Das Bild der Achaimeniden in der Zeit des Nationalsozialismus, στο A.Kuhrt-H.Sancisi-Weerdenburg (eds.), *Achaemenid History III. Problems of Method and Theory*, Leiden 1988, σ.1-14· του ιδίου, Zur Geschichte der Begriffe "Arier" und "arisch" in der deutschen Sprachwissenschaft und Althistorie des 19 und der ersten Hälfte des 20 Jahrhunderts, στο H.Sancisi-Weerdenburg-J.W.Drijvers (eds), *Achaemenid History V,The Roots of the European Tradition*, Leiden 1990, σ.149-165.

[10] *«A further aim* [of the Sasanians] *was to create a new "identity" for themselves and their subjects by using this concept of Eranshahr as the political and cultural homeland for all who lived there.."* (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, σ.165).

[11] Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο από όλους τους κατοίκους της αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών μόνο οι κάτοικοι της Περσίδος δεν πλήρωναν φόρους: *« Αὗται μέν νῦν ἀρχαί τε ἦσαν καὶ φόρων ἐπιτάξιες. Ἡ Περσὶς δὲ χώρη μούνη μοι οὐκ εἴρηται δασμοφόρος. ἀτελέα γὰρ Πέρσαι νέμονται χώρην. Οἵδε φόρον μὲν οὐδένα ἐτάχθησαν φέρειν..»* (Ηρόδοτος, 3.97).

πρέπει να σημειωθεί ότι η τελευταία αυτή διάκριση δεν είχε φυλετική βάση αλλά πολιτισμική. Οι αρχαίοι Έλληνες είχαν μια αριστοκρατική, ελιτίστικη άποψη για τον ξένο, ενώ οι Ρωμαίοι ως πολίτες μιας αυτοκρατορίας, ιδιαίτερα μετά το 212 και την *constitutio antoniniana,* υιοθέτησαν την ιδέα του *homo Romanus* και μιας νέας ταυτότητας που βασίζεται στα *mos maiorum.*[12] Η ελληνική παιδεία και γενικά η ελληνορωμαϊκή κουλτούρα, θρησκευτική και πολιτική και όχι η φυλετική καταγωγή, δημιουργούσαν την ειδοποιό διαφορά μεταξύ Ρωμαίων και Βαρβάρων.[13]

Ποιά ήταν όμως η Αρία; Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος ακολουθώντας τις πληροφορίες του Στράβωνος συμπεριέλαβε την επαρχία Αρία στις δέκα οκτώ επαρχίες που απαρτίζουν την περσική αυτοκρατορία και διοικούνται από βασιλείς και σατράπες.[14] Την τοποθετεί βόρεια και ανατολικά πλησίον των Σηρών.[15] Είναι μια περιοχή ορεινή που την διασχίζει ο ομώνυμος ποταμός στον οποίο οφείλει και το όνομά της και όπου φυσούν δυνατοί βόρειοι άνεμοι. Οι σημαντικότερες πόλεις της είναι οι πόλεις Vitaxa, Sarmatina, Sotira, Nisibis και Alexandria ενώ η απόσταση που χωρίζει την τελευταία από την Κασπία Θάλασσα είναι χίλια πεντακόσια στάδια.[16] Σύμφωνα με τον Στράβωνα η Αρία και η Μαργιανή είναι τα καλύτερα μέρη της Ασίας. Εν μέρει περικλείονται από βουνά, εν μέρει έχουν οικισμούς και πεδιάδες. Η Αρία συνορεύει με τη Βακτριανή (σημερινό Αφγανιστάν) και απέχει έξι χιλιάδες στάδια από την Υρκανία.[17]

---

[12] Cizek, L' image de l' autre , 367.

[13] Είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση του Ζώσιμου*: "..Φραούιττον, ἄνδρα βάρβαρον μὲν τὸ γένος ἕλληνα δὲ ἄλλως οὐ τρόπῳ μόνον ἀλλὰ καὶ προαιρέσει καὶ τῇ περὶ τὰ θεία θρησκείᾳ».* (Ζώσιμος, 5.20.1). Η επαφή με τους Ρωμαίους και τα ρωμαϊκά ήθη μπορεί να μετατρέψει τους βαρβάρους σε πολιτισμένους λαούς: «*εἰσί τε* [οι Λαζοί] *οὐ βάρβαροι τὸ λοιπὸν οὐδὲ οὕτω βιοτεύουσιν, ἀλλ'ἐς τὸ πολιτικόν τε καὶ ἔννομον μεταβέβληνται τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξίᾳ»* (Αγαθίας Γ.5.4). Ο Στράβων μάλιστα καταδικάζει τη διαίρεση των ανθρώπων σε Έλληνες και βαρβάρους. : *«Ἐπὶ τέλει δὲ τοῦ ὑπομνήματος οὐκ ἐπαινέσας τοὺς δίχα διαιροῦντας ἅπαν τὸ τῶν ἀνθρώπων πλῆθος εἴς τε Ἕλληνας καὶ βαρβάρους καὶ τοὺς Ἀλεξάνδρῳ παραινοῦντας τοῖς μὲν Ἕλλησιν ὡς φίλοις χρῆσθαι τοῖς δὲ βαρβάροις ὡς πολεμίοις. πολλοὺς γὰρ καὶ τῶν Ἑλλήνων εἶναι κακοὺς καὶ τῶν βαρβάρων ἀστείους..»* (Στράβων, *Γεωγραφικά,* 1.4.9).

[14] Οι επαρχίες αυτές είναι: *Assyria, Susiana, Media, Persis, Parthia, Carmania maior, Hyrcania, Margiana, Bactriani, Sogdiani, Sacae, Scythia infra Imaum* (Ιμαλάϊα;) *et ultra eundem montem, Serica,* ***Aria,*** *Paropanisadae, Drangiana, Arachosia et Gedrosia.*(Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.14). Πολλοί και διαφορετικοί λαοί κατοικούν σε αυτές τις επαρχίες: *"..nationes dissonas et multiplices, hominum quoque diversitates sunt ut locorum* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.75).

[15] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.69

[16] Στο ίδιο.

[17] Στάβων, *Γεωγραφικά,* 11.10.1. (Στο εξής, Στράβων). Την Αρία ο Στράβων διακρίνει από την περιοχή της Αριανής. Η τελευταία είναι μια επαρχία η οποία όπως φαίνεται καταλαμβάνει ένα μεγάλο τμήμα του κράτους του Ιράν : «*..ὁρίζεσθαι μὲν γάρ φησι τὴν Ἀριανὴν ἐκ μὲν τῶν πρὸς ἕω τῷ Ἰνδῷ, πρὸς νότον δὲ τῇ μεγάλῃ θαλάττῃ, πρὸς ἄρκτον δὲ τῷ Παροπαμισῷ καὶ τοῖς ἑξῆς ὄρεσι μέχρι Κασπίων πυλῶν, τὰ δὲ πρὸς ἑσπέραν τοῖς αὐτοῖς ὅροις οἷς ἡ μὲν Παρθυηνὴ πρὸς Μηδίαν ἡ Καρμανία πρὸς τὴν Παραιτακηνὴν καὶ Περσίδα διώρισται»* (Στράβων, 15.2.8-9). Οι κάτοικοι της Αριανής *«εἰσί γάρ πως καὶ ὁμόγλωττοι παρὰ μικρὸν»* (Στράβων, 15.2.8).

Οι βυζαντινοί συγγραφείς αγνοούν την ονομασία «*Ιράν*» ή «*Ἄριοι*». Τα ονόματα με τα οποία συνήθως προσδιορίζουν την αυτοκρατορία των Σασανιδών είναι «*Perside*» ή «*regna Persidis*»[18] ή «*Ασσυρία*»,[19] ή «*ἡ Μηδική*»,[20] ή «*Περσίς*»[21] ή περιφραστικά «*ἡ τῶν Περσῶν πολιτεία*»,[22] «*τὸ Περσῶν κράτος*»,[23] «*ἡ τῶν Περσῶν ἐπικράτεια*»,[24] «*ἡ τῶν Περσῶν χώρα*»,[25] «*ἡ τῶν Βαβυλωνίων χώρα*»[26] «*τὰ Περσῶν ἤθη*».[27] Η χρήση του ονόματος «*Μηδική*» ή «*Ἀσσυρία*», όπως και των εθνικών ονομάτων «*Πάρθοι*», «*Μήδοι*», «*Πέρσες*» αδιακρίτως, αποδεικνύει ότι ο ελληνορωμαϊκός κόσμος θεωρούσε διαχρονικά όλους τους λαούς που βασίλεψαν σε αυτή τη μεγάλη χώρα ένα ενιαίο σύνολο.[28] Ο όρος «*Περσίς*» χρησιμοποιείται ενίοτε και για να δηλώσει τη συγκεκριμένη επαρχία [29] αλλά κατά κανόνα για να δηλώσει την ίδια την αυτοκρατορία, δεδομένου ότι το έθνος που κυριαρχεί είναι οι Πέρσες. Κατά τον ίδιο τρόπο αποκαλούσαν Ἕλληνες και Ρωμαίοι *Παρθυαία* ή *Παρθία* την αυτοκρατορία των Πάρθων, καθώς και περιφραστικά *imperium Parthorum* ή *Parthicum regnum,* ενώ εγνώριζαν ότι η Παρθία ήταν μόνο μια επαρχία της αυτοκρατορίας των Πάρθων.[30] Να σημειωθεί ότι το Ιράν είναι το μοναδικό κράτος το οποίο εμφανίζεται στη βυζαντινή γραμματεία ως «*πολιτεία*» δηλαδή κράτος με έννομη τάξη.[31]

Η Ασία υπήρξε ανέκαθεν για τον ελληνορωμαϊκό κόσμο το *alter orbis*, η "γη των βαρβάρων".[32] Τα όρια της αυτοκρατορίας των Σασανιδών σχεδόν συμπίπτουν με τα όρια της αυτοκρατορίας των Πάρθων, της οποίας και θεωρείτο συνέχεια.[33]

---

[18] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.1, 14.8.5.
[19] Ζώσιμος 3.16.1.
[20] Μένανδρος,απ.13.5· Θεοφύλακτος, Γ.5.1
[21] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.20.13, Β.19.47· Αγαθίας Β.25.8.
[22] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.4.35· Αγαθίας, Β.25.3, Β.30.3· Θεοφύλακτος, Α.15.11, Β.7.1, Γ.15 .
[23] Προκόπιος *Πόλεμοι,*Β.3.49.
[24] Αγαθίας, Δ.12.6.
[25] Θεοφύλακτος, Γ.15.13
[26] Ιωάννης Μαλάλας, 2.13.
[27] Προκόπιος *Πόλεμοι,* Α.8.6, Α.10.7, Β.2.3· Μένανδρος, απ.23.9.24. Συχνά ο Προκόπιος χρησιμοποιεί κατ'αντιδιαστολή τους όρους: «*ἡ τῶν Ῥωμαίων γῆ*» , «*ἡ τῶν Περσῶν γῆ*» (Chauvot, Parthes et Perses, 115-120). Στον *Περί Κτισμάτων* του Προκοπίο συναντάμε και τον όρο «*τὰ τῶν Μηδίκων ὅρια*»
[28]Drijvers, Sasanian Society 61 · Chavot, όπ.π.
[29] «*Περσέπολις, πόλις Περσίδος. τὸ ἐθνικόν Περσεπολίτης* (Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά)*· "*Perside antiqua*" (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.41).
[30] Lerouge, *L' image des Parthes*, 96.
[31] Θεοφύλακτος Γ.15.7· Πέτρος Πατρίκιος, [FHG IV, Müller],απ.13,14, Βλ.και Chrysos, Some Aspects, 12,13. Κατά τρόπο παράδοξο ο Προκόπιος αποδίδει την προνομιακή αυτή ονομασία και σε ένα βάρβαρο έθνος, τους Εφθαλίτες Ούννους, εξισώνοντάς τους με τους Ρωμαίους και τους Πέρσες: «*Ἐφθαλῖται δὲ Οὐννικὸν μὲν ἔθνος εἰσί τε καὶ ὀνομάζονται..οὐ γὰρ νομάδες εἰσὶν...οὔτε θηρίου βίον..ζῶσιν..ἀλλά* ***πολιτείαν*** *ἔννομον ἔχοντες, δικαίως ξυμβάλλουσι...Ρωμαίων τε και Περσών οὐδέν τι ἧσσον*» (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.3.1-6). Για την εξήγηση αυτού του παράδοξου βλ. Kaldellis, *Procopius*,72-74.
[32] Wiesehöfer, "Nabel der Welt", 23.

Η χώρα εκτείνετο από την Κασπία μέχρι τον Περσικό κόλπο, [34] το δε βόρειο θαλάσσιο σύνορο είχε έκταση εννέα χιλιάδες στάδια,[35] ανατολικά έφθανε μέχρι την Κίνα και τον Ινδό ποταμό, ενώ δυτικά το σύνορο του Ευφράτη παρέμεινε με μικρές μεταβολές σχεδόν σταθερό, από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου και των Πάρθων: *«Μεταστάντος δὲ αὐτοῖς εἰς μοναρχία τοῦ πολιτεύματος, καὶ τοῦ Σεβαστοῦ στήσαντος ὅρια τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ Τίγριν τε και Ευφράτην, οὐδὲ οὕτω τῆς χώρας ταύτης ἀπέστησαν».*[36] Ο Γαλέριος μετά τη νίκη του επί του Πέρση βασιλιά Ναρσή, κατάφερε να προωθήσει το ανατολικό σύνορο στο απώτατο σημείο του, στον Τίγρη ποταμό[37] και να ελέγξει έτσι τους σημαντικούς εμπορικούς δρόμους προς την Ανατολή αλλά μετά το θάνατο του Ιουλιανού ο διάδοχός του Ιοβιανός αναγκάσθηκε να υπογράψει συνθήκη (363) που επανέφερε το σύνορο στον Ευφράτη.[38] Το σύνορο του Ευφράτη, παρ' όλους τους μεταξύ των δύο δυνάμεων πολέμους, παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητο μέχρι την κατάρρευση της σασανιδικής αυτοκρατορίας, στα μέσα του εβδόμου αιώνα.[39] Στο νότο το σύνορο μεταξύ των δύο δυνάμεων όριζαν οι τεράστιες ερημικές περιοχές, μήκους δύο χιλιάδων χιλιομέτρων, που άρχιζαν από την Συρία και κατέληγαν στην Αραβία, και τον περσικό κόλπο. Η έκταση των νοτίων θαλασσίων συνόρων υπολογίζεται από τον Αμμιανό σε δέκα τέσσερες χιλιάδες

---

[33] Και την αυτοκρατορία των Πάρθων θεωρούσαν οι Ρωμαίοι συνέχεια της αυτοκρατορίας των Αχαιμενιδών: *"Persarum regna, quae nunc Parthorum intelligimus"* (Plinius, *Naturalis Historia*, 6.41). Σύμφωνα με τον Στράβωνα η αυτοκρατορία των Πάρθων κατελάμβανε όλη τη γη ανατολικά του Ευφράτη και ήταν τόσο εκτεταμένη και ισχυρή όσο η αυτοκρατορία των Ρωμαίων: *«..καὶ ἐπάρχουσι τοσαύτης γῆς καὶ τοσούτων ἐθνῶν* [οἱ Πέρσαι] *ὥστε ἀντίπαλοι τοῖς Ρωμαίοις τρόπον τινὰ γεγόνασι κατὰ μέγεθος τῆς ἀρχῆς»* (Στράβων, 11.9.2).

[34] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος αφιερώνει ολόκληρο κεφάλαιο (23.6) στις γεωγραφική περιγραφή της περσικής αυτοκρατορίας, στηριζόμενος σε πληροφορίες του Στράβωνος και στο έκτο βιβλίο του Πτολεμαίου. Τον Περσικό Κόλπο αποκαλεί Ερυθρά Θάλασσα (Mare Rubrum) και τους Άραβες αποκαλεί Σαρακηνούς: *Scenetas Arabas quos Saracenos posteritas appellavit* (23.6.13)

[35] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.74

[36] Ζώσιμος, 3.32.4. Ο βυζαντινός πρέσβυς Ρουφίνος, για να καλύψει την απόσταση από τον Τίγρη ποταμό μέχρι την Κωνσταντινούπολη, προφανώς έφιππος, χρειάσθηκε εβδομήντα μέρες. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α. 22.7,8).

[37] *" ..καὶ τὸν Τίγριν ποταμὸν ἑκατέρας πολιτείας ὁροθέσιον εἶναι»* (Πέτρος Πατρίκιος, [Müller, *FHG*.] απ.13,14). Τα νέα σύνορα ορίσθηκαν με την συνθήκη του 298, βλ.για τη συνθήκη: Chrysos, Some aspects, 12· Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος,*185,186· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 36,37,86-88· Blockley, *Foreign Policy*, 5-7· Dodgeon-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 131-133. Κατά τον Blockley η συνθήκη υπογράφθηκε το έτος 299.

[38]Για τη συνθήκη του 363 και τις αντιδράσεις που προκάλεσε βλ.: Chrysos, Der Vertrag von 363, 165-202· του ιδίου Some aspects, 25 επ.· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,*41-42· Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier,*1-9· Blockley, *Foreign Policy*, 26-30.

[39]Σύμφωνα με τον Προκόπιο μετά το 363 ο ποταμός Νύμφιος, παραπόταμος του Ευφράτη, όριζε το βόρειοανατολικό σύνορο μεταξύ Περσίας και Βυζαντίου: *«..ἐπεὶ ὁ Νύμφιος ποταμὸς διορίζει ἐνταῦθα τά Ρωμαίων τε και Περσῶν ἤθη»* (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Γ.2.2)· *«..Νυμφίῳ τῷ ποταμῷ..,ὅς τὴν τε Ρωμαίων γῆν καὶ Περσῶν διορίζει»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.21.7).

στάδια.[40] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος αφιερώνει όλο το έκτο κεφάλαιο του εικοστού τρίτου βιβλίου του στη γεωγραφία και ανθρωπογεωγραφία του Ιράν, που ανατολικά φθάνει μέχρι τη γη των Σηρών.[41] Η περιοχή της Ασσυρίας, στην οποία περιλαμβάνεται και η περιοχή της Αδιαβηνής, είναι κατά τον Αμμιανό Μαρκελλίνο η πιο πλούσια και πυκνοκατοικημένη περιοχή του Ιράν, με πολλές σημαντικές πόλεις όπως η Απάμεια, η Βαβυλώνα και η Σελεύκεια (Κτησιφών). Από το έδαφός της Ασσυρίας αναβλύζει νάφθα, ένα εύφλεκτο παχύρευστο υλικό που όταν αναφλεγεί δεν σβήνει με νερό.[42]

Στο δέκατο έβδομο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου των πολέμων ο Προκόπιος δίνει πολλές γεωγραφικές πληροφορίες για την περιοχή της βόρειας Μεσοποταμίας και τις επαρχίες Οσροηνή και Ευφρατησία *(πάλαι μὲν Κομμαγηνήν)*, εκεί όπου η «*γῆ τῶν Ρωμαίων*» συναντάται με τη «*γῆ τῶν Περσῶν*». Από την περιοχή της Αρμενίας λέει ο Προκόπιος και το όρος Ταύρος πηγάζουν τα δύο ποτάμια ο Τίγρης και ο Ευφράτης. Ο Τίγρης περνά βόρεια της Ἀμιδας, ενώ ο Ευφράτης μετατρέπεται σε βαθύ πλατύ τέλμα.[43] Ο Προκόπιος δίνει αρκετές τοπογραφικές πληροφορίες, δεν κάνει όμως ειδική παρέκβαση για τη γεωγραφία της γης των Περσών όπως ο Αμμιανός, επικεντρώνει δε το ενδιαφέρον του στις παραμεθόριες πόλεις της Μεσοποταμίας.[44]

Στο βορρά το όρος Ταύρος όριζε το χερσαίο σύνορο μεταξύ της περσικής αυτοκρατορίας της Περσαρμενίας, της Ιβηρίας και της Αλβανίας μέχρι της Κασπίες πύλες, που ο Προκόπιος παρομοιάζει με *χειροποίητον πυλίδα*.[45] Τους Ἰβηρες ο Προκόπιος τοποθετεί στην περιοχή των Κασπίων Πυλών, δυτικά βρίσκεται η χώρα

---

[40]Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.74. Για την παρέκβαση του Αμμιανού στο 23ο κεφάλαιο της ιστορίας του βλ. Drijvers, Arsaces, 193-206.

[41] Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πληροφορίες του Αμμιανού Μαρκελλίνου για τους Σήρες, τους οποίους χαρακτηρίζει ειρηνικό έθνος που δεν αγαπά τους πολέμους και τα όπλα. Παράγουν την μέταξα την οποία εμπορεύονται. Οι Σήρες είναι ήσυχος λαός και αποφεύγουν την επικοινωνία με άλλους λαούς, είναι δε και ανιδιοτελείς. (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.67,68).

[42] *"Hic et naphta gignitur picea specie glutinosa, similis ipsa quoque bitumini, cui etiam si avicula insederit brevis, praepedite volatu submerse penitus evanescit. Et cum hoc liquoris ardere coeperit genus, nullum inveniet humana mens praeter pulverem exstinguendi commentum"*(Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.16, 23.6.38).

[43] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.17.4-8.

[44] Για τις γεωγραφικές πληροφορίες του Προκοπίου για το Ιράν και τις χώρες του Καυκάσου βλ.Börm, *Prokop und die Perser*, 201-220. Για την γεωγραφία του προϊσλαμικού Ιράν βλ. επίσης McDonough, The Legs of the Throne 291-292.

[45] *«Τὸ Κιλίκων ὄρος ὁ Ταῦρος ἀμείβει μὲν τὰ πρῶτα Καππαδόκας τε καὶ Ἀρμενίους καὶ τῶν Περσαρμενίων καλουμένων τὴν γῆν, ἔτι μέντοι Ἀλβανούς τε και Ἴβηρας, καὶ ὅσα ἄλλα ἔθνη αὐτόνομά τε καὶ Πέρσαις κατήκοα ταύτῃ ᾤκηνται… ».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.10.1).

των Λαζών (Κολχίδα), *ἐν δεξιᾷ δὲ πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον τὰ Περσῶν ἔθνη.*[46] Ανατολικά ένάμιση αιώνα μετά τον θάνατο του Μεγάλου Θεοδοσίου το 395, στο διάτρητο σύνορο είχε επέλθει μια εξισορρόπηση. Η μεθοριακή γραμμή ακολουθούσε τον ποταμό Χαβώρρα (Khabur) και τον ποταμό Νυμφίο, δυτικά από τα σημερινά σύνορα Ιράκ- Συρίας. Αργότερα η μεθοριακή γραμμή καθορίστηκε νοτιότερα, στο σημείο συνένωσης του Χαβώρρα με τον Ευφράτη.[47]Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι τα γεωγραφικά όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην Ανατολή, μετά την επικράτηση του Χριστιανισμού, δεν έχουν τον πάγιο χαρακτήρα μιας συνοριακής γραμμής, είναι ρευστά (*frontiere conventionnelle)* και μπορούν να φθάνουν ως εκεί που προεκτείνεται η πολιτιστική της επιρροή, περιλαμβάνουν δηλαδή γείτονες συμμάχους και υπόσπονδους λαούς.[48] Μετά το 363 η ρωμαϊκή πλευρά περιορίστηκε, μέχρι το τέλος του έκτου αιώνα, σε πράξεις άμυνας στην περιοχή, ένω οι Πέρσες παρόλη την επιθετική τους διάθεση δεν φάνηκε να επιδιώκουν κατάκτηση εδαφών και αλλαγή των συνόρων.[49]

Αβ. Οι πόλεις της Βόρειας Μεσοποταμίας και η ζωή στο ανατολικό σύνορο (4ος-6ος αι.)

Αξίζει ιδιαίτερης προσοχής το ανατολικό σύνορο του Ευφράτη, δεδομένου ότι η συμπεριφορά των κατοίκων της παραμεθορίου, μπορεί να αποτελέσει καθρέφτη για τα αισθήματά των τελευταίων απέναντι στον εξ ανατολών γείτονα. Σχετικά πρόσφατα αυξήθηκε το ερευνητικό ενδιαφέρον για τις ρωμαϊκές επαρχίες της

---

[46] Προκόπιος *Πόλεμοι*.Α.12.2-3. Με τον όρο *«Τὰ Περσῶν Ἔθνη»* ο Προκόπιος δηλώνει τους διαφόρους λαούς, Πάρθους, Βάκτριους, Ασσύριους, Μήδους που κατοικούσαν στην περσική αυτοκρατορία. Το κυρίαρχο όμως στοιχείο ήταν οι Πέρσες.

[47] Σε ανώνυμο γεωγραφικό έργο του τέταρτου αιώνα, η περιγραφή του ανατολικού συνόρου είναι ασαφής : "…Post hos sunt Persae, Romanis propinquantes..", "Post hos nostra terra est. Sequitur enim Mesopotamia et Osdroene" (.*Expositio Totius Mundi*, παρ.19 και 22). Ακολουθεί αναφορά σε σημαντικές πόλεις της Μεσοποταμίας κυρίως εμπορικές όπως η Νίσιβης και η Έδεσσα. Για το ανατολικό σύνορο κατά τον έκτο αιώνα βλ. Isaac, *The Limits of Empire*, 398· Evans, *Ιουστινιανός*,163. Για το ανατολικό σύνορο από το 363 έως το 581 βλ.Whitby, *Maurice*, 197-202.

[48] Guillaumont, L' Eglise de Perse,41. Σύμφωνα με την Ahrweiler (Frontières, 209-230)., «*ήδη από τον 4ο αιώνα η κυρίαρχη ιδεολογία, ένας θρησκευτικός εθνικισμός,διαπερνούσε τα συμβατικά σύνορα χάρασσε τις νέες γραμμές χριστιανικών συνόρων και καθιέρωνε τη διεθνή θέση και το μεγαλείο του Βυζαντίου*».

[49] Isaac,*The Limits of Empire*, 251. Από το 363 μέχρι το 502 Βυζάντιο και Περσία «*απόλαυσαν μια μακρόχρονη περίοδο ειρηνικής συμβίωσης»* (Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* σ.47). Βλ.επίσης, Παπασωτηρίου, *Υψηλή στρατηγική,* 50· Blockley, *Foreign Policy*, 1. Ο Blockley χαρακτηρίζει την περσική πολιτική απέναντι στο Βυζάντιο μέχρι το 502 "hostile but indecisive" (οπ.π.9)

Μεσοποταμίας, καθώς και για το ρόλο του ρωμαϊκού στρατού στο ανατολικό σύνορο. Συνέδρια, συλλογικά έργα και μονογραφίες αναφέρθηκαν σ' αυτό το θέμα.[50]

Στα πεδινά και ορεινά μέρη της ΄Ανω Μεσοποταμίας, όπου το σύνορο ήταν ασταθές, πλήθος πόλεων ανθηρών οικονομικά κατέστησαν πεδίο πολεμικής αντιπαράθεσης κατά τη διάρκεια των υπό εξέταση αιώνων. Ουσιαστικά αυτή η περιοχή υπήρξε το επίκεντρο του ιστορικού ενδιαφέροντος, όχι μόνο λόγω των πολεμικών συγκρούσεων αλλά και λόγω του ότι υπήρξε το κέντρο της οικονομικής ζωής και των νομικών σχέσεων των δύο κρατών, με δεδομένο ότι η υποδοχή των πρέσβεων εκατέρωθεν γινόταν κατά κανόνα στις παραμεθόριες πόλεις Νίσιβις και Δάρας, ενώ παράλληλα σε αυτές τις πόλεις γινόταν και ο εκτελωνισμός των εμπορευμάτων.[51] Συγχρόνως όμως η περιοχή αυτή αναδείχθηκε σε πνευματικό χριστιανικό κέντρο, όχι μόνο λόγω της παρουσίας της περίφημης Σχολής της Νίσιβης[52] αλλά και λόγω της παρουσίας πλήθους χριστιανικών μοναστηριών στον «΄Ολυμπο της Εγγύς Ανατολής», όπως ονομάσθηκε το *Tur 'Abdin (Βουνό των Δούλων του Θεού).*[53] Ο ορεινός όγκος του Tur Abdin (Turabdion) ή «το Ραβδίον» όπως αποκαλείτο από τους Βυζαντινούς, σήμερα στα νοτιανατολικά σύνορα της Τουρκίας με τη Συρία, ορίζεται από το τρίγωνο που σχημάτιζαν οι πόλεις ΄Αμιδα, ΄Εδεσσα και Νίσιβης, βόρειοανατολικά από τον Τίγρη ποταμό, νότια και δυτικά από την πόλη

---

[50] Ενδεικτικά αναφέρονται:*Armies and Frontiers in Roman and Byzantine Anatolia* , S.Mitchell (ed.), Oxford, 1983· *The Defence of the Roman and Byzantine East*, P.Freeman & D.Kennedy (eds.), Oxford, 1986· *The Eastern Frontier of the Roman Empire*, D.French & C.S.Lightfoot (eds.), Oxford, 1989 · *The Roman and Byzantine Army in the East*, E.Dabrowa (ed.), Cracow, 1994.

[51] Μένανδρος, αποσπ. 6.1.323-344. Είναι γεγονός ότι η νότια περιοχή της Περσίδος (Φαρς) και του ιρανικού υψηπεδίου δεν έπαιξαν κανένα ιστορικό ρόλο στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις μετά το θάνατο του Ιουλιανού και μέχρι το τέλος του έκτου αιώνα. Σύμφωνα με την Cameron: *« Η στρατιωτική δραστηριότητα ενάντια στην Περσία ήταν συγκεντρωμένη στο Βορρά ..Γενικά, το ρωμαϊκό ενδιαφέρον για τη νότια Αραβία και την Αιθιοπία μοιάζει να ήταν περισσότερο εμπορικό και διπλωματικό παρά στρατιωτικό»* (Cameron, *Η Υστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία,* 223).

[52] Η περίφημη Ακαδημία (Θεολογική και Ιατρική Σχολή) είχε ιδρυθεί στη Νίσιβη από το 353 αλλά μετά το 363 ο Εφραίμ ο Σύρος τη μετέφερε στην Έδεσσα. Το 489 ο αυτοκράτωρ Ζήνων διέταξε το κλείσιμο της Σχολής λόγω του ότι δεν ακολουθούσε το δόγμα της Χαλκηδόνας, οπότε και η Σχολή με πρωτοβουλία του επισκόπου Νίσιβης Βαρσαουμά, επανήλθε στη Νίσιβη και κατέστη το πνευματικό κέντρο της Χριστιανικής Εκκλησίας της Ανατολής και των Νεστοριανών χριστιανών (Labourt, *Le Christianisme*, 135-141). Για τη Σχολή της Νίσιβης βλ.επίσης Wigram, *Assyrian Church*, 166-171· Gero, *Barsauma*, 60 επ.· Fowden, *Empire to Commonwealth*, 121-124.

[53] Ελληνικά *Μάσιον όρος*, στους πρόποδες του οποίου βρίσκεται η Νίσιβης (Lightfoot, The third siege of Nisibis, 106). Πολλοί μελετητές το συγκρίνουν και με το όρος Σινά ή τον Άθω, δεδομένου ότι για περισσότερο από μία χιλιετία και παρά την ισλαμική κατάκτηση τα πολλά μοναστήρια και προσκυνήματα παρέμειναν ζωντανά, καταφύγιο για τις χριστιανικές κοινότητες της Μεσοποταμίας και όχι μόνο. (Bell, *Tur'Abdin*, iii-vi.)

Mardin.[54] Μετά τη συνθήκη του 363 τμήματα της περιοχής αυτής βρέθηκαν εντός της περσικής επικράτειας, ενώ η απόκρημνη ορεινή περιοχή που οδηγεί στην πόλη Ράβδιος, αποτέλεσε το νέο βυζαντινοπερσικό σύνορο. [55] Στις συριακές πηγές οι περιοχές που ανήκουν στο Rum αναφέρονται ως Beth-Romaye (χώρα των Ρωμαίων) και οι περσικές ως Beth-Parsaye (χώρα των Περσών).[56] Η ίδια η πόλη Ράβδιος κτισμένη πάνω σε βράχους ανήκε μεν στους Ρωμαίους, βρισκόταν όμως σε περσικό έδαφος, όπως και η πλούσια σε σιτηρά πεδιάδα κάτω από την πόλη, που ονομάσθηκε γι αυτό το λόγο από τους ντόπιους κατοίκους «*ἀγρὸς τῶν Ρωμαίων*».[57] Μετά το 363 δρόμοι που οδηγούσαν σε ρωμαϊκές πόλεις αναγκαστικά περνούσαν μέσα από περσικά εδάφη, πράγμα που εξέπληξε τον Προκόπιο: «*ταύτης δὲ τῆς ἐπὶ τὸ Ῥάβδιος φερούσης ὁδοῦ ἐφ'ἑκάτερα τὰ Περσῶν ὅρια ἐπὶ μακρότατον ξυμβαίνει εἶναι ὅπερ μοι κατ'ἀρχὰς ἀγαμένῳ καὶ τῶν ἐπιχωρίων ἀναπυνθανομένῳ ὅντινα τρόπον Ῥωμαίοις προσήκουσα ὁδὸς τε καὶ χώρα γῆν ἑκατέρωθι τὴν πολεμίαν διακεκλήρωται..*» [58] Είναι ενδιαφέρον ότι σύμφωνα πάντα με τον Προκόπιο, τόσο την πόλη Ράβδιος όσο και την πέριξ αυτής περιοχή, αντάλλαξε ο Ρωμαίος αυτοκράτωρ με μια κωμόπολη κοντά στη Μαρτυρόπολη, που ζήτησε ο βασιλιάς των Περσών.[59]

Η περιοχή γύρω από το Ράβδιος κατέστη το χριστιανικό κέντρο της Ανατολής, δεδομένου ότι εκεί ιδρύθηκαν πλήθος μοναστηριών που ανήκαν τόσο σε Ορθοδόξους, όσο και σε ετεροδόξους χριστιανούς. Σύμφωνα με την εκκλησιαστική οργάνωση της επαρχίας της Βόρειας Μεσοποταμίας (Notitia Antiochena) η πόλις Ράβδιος εντάσσετο στη Μητρόπολη του Δάρας.[60]Οι μη Ορθόδοξοι μοναχοί φαίνεται πως ένιωθαν ασφαλείς, λόγω του ότι ουσιαστικά ευρίσκοντο εντός του περσικού κράτους, αλλά είναι γνωστό ότι και η πολιτική του βυζαντινού αυτοκράτορα απέναντι στους

---

[54]Bell, *Tur 'Abdin*, iii,iv. Ένα αρκετά πυκνό δίκτυο δρόμων φαίνεται πως συνέδεε αυτές τις πόλεις μεταξύ τους αλλά και με τη μητρόπολη της Συρίας Αντιόχεια (Dillemann, *Haute Mesopotamie*, 147-192).

[55] Την πόλη Ράβδιος αναφέρει ο Προκόπιος. Βρίσκεται στο δρόμο που οδηγεί από το Δάρας προς την περσική επικράτεια (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Β.4.2). Η πόλη είναι κτισμένη σε απόκρημνη ορεινή περιοχή: *«Ράβδιος ἐπὶ πετρῶν οἰκεῖται ἀποτόμων τε καὶ ὅλως ἀγρίων αἴπερ ἐνταῦθα ἐπανεστήκασι θαυμάσιον ὅσον..».*(Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Β.4.4). Μετά τη Συνθήκη του 363 το σύνορο του Ευφράτη παρέμεινε σχεδόν σταθερό για διακόσια πενήντα χρόνια με δεδομένο ότι οι πολεμικές συγκρούσεις δεν οδήγησαν σε εδαφικές προσαρτήσεις (Isaac, *The Limits of Empire*, 251)

[56] Jullien, La minorité "Grecque'', 106.

[57] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Β.4.3, Β.4.6. Μέχρι σήμερα την περιοχή αυτή οι κάτοικοι θεωρούν ότι αποτελούσε τμήμα του *Rum*, (Bell, *Tour 'Abdin*, 1).

[58] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Β.4.2-3.

[59] Προκόπιος, όπ.π. Ο Προκόπιος δεν αναφέρει επί ποίου Ρωμαίου αυτοκράτορα συνέβη αυτή η ανταλλαγή που είχε όμως ως αποτέλεσμα και περσικό έδαφος να βρεθεί εντός των ρωμαϊκών ορίων . Οπωσδήποτε όμως τούτο πρέπει να συνέβη μετά τη Συνθήκη του 363 όταν οι Ρωμαίοι αναγκάσθηκαν να εγκατείψουν εδάφη ανατολικά του Ευφράτη.

[60] Honigmann, Notitia Antiochena, 60-88. Ο Honigmann υποστηρίζει ότι όλη η περιοχή γύρω από το Tur'Abdin μετά το 363 περιήλθε στους Πέρσες.

μη Ορθοδόξους χριστιανούς της Ανατολής ήταν σαφώς ελαστική και καθοδηγούμενη από το εκάστοτε πολιτικό συμφέρον.[61] Το γεγονός ότι οι κάτοικοι της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και αντίστροφα οι κάτοικοι του περσικού κράτους ήταν υποχρεωμένοι να διέρχονται από ξένο έδαφος προκειμένου να επισκεφθούν δικές τους περιοχές και πόλεις, αποδεικνύει τη χαλαρότητα στη φύλαξη των συνόρων και την έλλειψη φόβου των κατοίκων για το γείτονα, γεγονός που επιβεβαιώνουν και τα δύο παρακάτω αποσπάσματα από το *Περί Κτισμάτων* του Προκοπίου που αναφέρονται στο σύνορο της Περσαρμενίας και του Ευφράτη. Σύμφωνα με το πρώτο απόσπασμα τα σύνορα στην περιοχή της Θεοδοσιούπολης ήταν απροσδιόριστα *(τῶν ὁρίων αὐταῖς ἀναμίξ κειμένων),* ενώ υπήρχαν πολλά χωριά και πόλεις πολυάνθρωπες και στις δύο πλευρές του συνόρου αλλά ούτε στου ενός ούτε στου άλλου την περιοχή υπήρχαν οχυρά, τουλάχιστον μεχρι την εποχή του Ιουστινιανού «*ὥστε οἱ ταύτῃ* [την παραμεθόριο] *ᾠκημένοι, Ῥωμαίων ἢ Περσῶν ὄντες κατήκοοι,* ***οὔτε τι ἀπ'ἀλλήλων δέος ἔχουσιν*** *οὔτε ἀλλήλοις πη ἐς ἐπιβολήν εἰσιν ὕποπτοι, ἀλλὰ καὶ γάμους ἀλλήλοις ἐπικηδεύουσι καὶ ἀγορὰν τῶν ἐπιτηδείων συμβάλλονται καὶ τὰ ἐς γεωργίαν ἐπικοινοῦνται*».[62]

Σύμφωνα με το δεύτερο απόσπασμα, παρόλες τις διαφορές που τους χωρίζουν, οι κάτοικοι και των δύο πλευρών των συνόρων, συναλλάσσονταν μεταξύ τους όπως συμβαίνει σε όλα τα όμορα κράτη: «*..γειτονοῦσιν ἑκατέρων ἀλλήλοις χωρία, ὁρμώμενοί τε ἀπὸ τῶν οἰκείων ἀμφότεροι καὶ διαμάχονται καὶ συμβάλλουσι τὰς συναλλαγὰς, οἷά γε τὰ ἀνθρώπεια, ὁπηνίκα* ***τοῖς τε ἤθεσι καὶ ταῖς πολιτείαις διάφοροι ὄντες*** *χώραν τινὰ ὅμορον*

---

[61] Μετά την οριστική απόσχιση της Εκκλησίας των Νεστοριανών του Ιράν που ακολούθησε τις Συνόδους του Μπέθ Λαπάτ (484) και της Σελεύκειας-Κτησιφώντος (486), η πολιτική των Βυζαντινών αυτοκρατόρων, όσον αφορά τους Νεστοριανούς δεν ήταν ξεκάθαρη.(*Synodicon Orientale*, 299-309).Όπως παρατηρεί η Χριστοφιλοπούλου (*Βυζαντινή Ιστορία*, τ.Ι, 236).: «*Εἰς την μεταξύ χαλκηδονείων και ἀντιχαλκηδονείων διαμάχην τὸ προέχον διὰ τὸν Ἀναστάσιον δὲν ἦτο τὸ θεολογικόν πρόβλημα ἀλλά το πολιτικόν θέμα…Εἶναι δὲ φανερὸν ἐκ τῆς ὅλης πολιτικῆς τοῦ Ἀναστασίου …ὅτι δι'αὐτὸν ὁ ζωτικὸς χῶρος τῆς αὐτοκρατορίας καὶ οἱ παραγωγικοὶ πληθυσμοὶ εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Καὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν τῶν ὑπηκόων ἤθελεν ἀπαραιτήτως νὰ κερδίση ὁ αὐτοκράτωρ καὶ δι' αὐτό μικράν σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν ἀποκατάστασιν καλῶν σχέσεων μετὰ τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας».* Η Συνθήκη του 562, μετά από απαίτηση προφανώς της ρωμαϊκής πλευράς, συμπεριέλαβε όρο για προστασία των Χριστιανών του Ιράν χωρίς καμία αναφορά στο δόγμα, πράγμα που δείχνει την επιθυμία του Ρωμαίου Αυτοκράτορα να εμφανιστεί ως προστάτης των απανταχού χριστιανών. (Μένανδρος, απ. 6.1.400,405· Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος*,122,123). Ο Ιουστινιανός ακολούθησε μια πολιτική προσέγγισης των χριστιανών της Ανατολής λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη την δραστηριότητα των Νεστοριανών μισιοναρίων που διέδωσαν το Χριστιανισμό μέχρι την Κίνα και την Ινδία και ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την προβολή της εικόνας του ως προστάτη της απανταχού Χριστιανοσύνης. (Guillaumont, L' Eglise de Perse, 41-66· Kordosis, *Chinese Church* ,165,166).

[62] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Γ.3.9-10. Το έργο «*Περί Κτισμάτων»* του Προκοπίου λόγω του ότι αποτελεί ουσιαστικά ένα εγκώμιο για τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, δεν αποτελεί ασφαλή πηγή. Η συγκεκριμένη όμως πληροφορία θα πρέπει να θεωρηθεί αξιόπιστη με δεδομένο ότι, όπως επιβεβαιώνεται και από άλλες πηγές, τα σύνορα στην ουσία παρέμεναν χωρίς στρατιωτική προστασία. Είναι επίσης γεγονός ότι επί Θεοδοσίου Β΄και με τη συνθήκη του 442, μετά το πέρας του πολέμου,οι δύο χώρες είχαν δεσμευθεί να μην κατασκευάσουν νέα οχυρά στα σύνορα (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.15, Α.10.17). Για το θέμα βλ.Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις*,69· Rubin, Diplomacy and War, [38].

ἔχουσιν».[63] Φαίνεται πως επικρατούσε γενικά ένα καθεστώς χαλαρότητας και όχι επαγρύπνησης, γι αυτό και το 503 όταν ο Καβάδης επιτέθηκε στην Ἀμιδα οι κάτοικοι *ἀπαράσκευοι παντάπασιν ἦσαν* και δεν υπήρχε στρατός για να τον αντιμετωπίσει.[64]

Εντονη στρατιωτική παρουσία στην περιοχή, κατά τον Προκόπιο, παρατηρείται από την εποχή του Ιουστινιανού και μετά *«Μεσοποταμίας γὰρ καὶ τῆς Ὀσροηνῆς καλουμένης χώρας…αἵ τε πόλεις ὀχυρώταταί εἰσι πασῶν μάλιστα καὶ στρατιωτῶν πλῆθος οἷον οὐ πώποτε πρότερον τανῦν ἔχουσιν».*[65] Εν τούτοις η στρατιωτική παρουσία στην περιοχή της Άνω Μεσοποταμίας μετά την υπογραφή της συνθήκης του 532 φαίνεται πως μάλλον ήταν ανύπαρκτη και η προέλαση των Περσών επί Χοσρόη Α΄(540) από το Κιρκίσιον επί του Ευφράτη, που ο Προκόπιος αποκαλεί *φρούριον ἔσχατον,*[66] μέχρι την Απάμεια και την Αντιόχεια ανεμπόδιστη, ενώ μεταξύ των κατοίκων επικρατούσε εφησυχασμός και αδιαφορία για τον εχθρό.[67] Οι πόλεις της Μεσοποταμίας, στο βυζαντινοπερσικό σύνορο φαίνεται ότι απολάμβαναν ένα είδος αυτονομίας. Στην περσική πλευρά οι επαφές μέσω του εμπορίου και το υψηλό ποσοστό εποίκων από τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, έκαναν τις πόλεις να ξεχωρίζουν από *«τον άγονο, αποκομμένο και αυστηρά παραδοσιακό κοσμο του ιρανικού οροπεδίου».*[68]

Οι κάτοικοι βασίζονταν κυρίως στις οχυρώσεις των πόλεων και στις δικές τους δυνάμεις για την άμυνά τους,[69] και σε καιρό ειρήνης δεν φαίνεται να

---

[63] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Β.8.3.

[64] Προκόπιος *Πόλεμοι,* Α.7.4 . Πριν εκατόν πενήντα χρόνια ο Αμμιανός Μαρκελλίνος έκανε την ίδια παρατηρήση, ότι δηλαδή επί βασιλείας Κωνστάντιου Β΄, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Άμιδας από τον Σαπώρ Β΄ (359), ο περσικός στρατός λεηλατούσε ελεύθερα τα πεδινά μέρη γύρω από την Άμιδα που ήταν παντελώς αφύλαχτα (Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.2.2).

[65] Προκόπιος *Πόλεμοι,* Α.17.34. Οι πόλεις Νίσιβης, Δάρας και Άμιδα σύμφωνα με τις πηγές ήταν πόλεις φρούρια και ήδη από τον τέταρτο αιώνα η Νίσιβης άντεξε σε τρεις πολιορκίες πριν τελικά καταληφθεί από τα περσικά στρατεύματα το 363, ενώ η Άμιδα το 359 άντεξε εβδομήντα τρεις μέρες πριν αλωθεί από το στρατό του ίδιου του Μεγάλου Βασιλέα Σαπώρ Β΄ (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.1-9). Ο Προκόπιος αποσιωπά αυτό το γεγονός ότι δηλαδή υπήρχαν στην Μεσοποταμία πόλεις φρούρια, προφανώς για να τονίσει κυρίως τα οχυρωματικά έργα του Ιουστινιανού και να υποβαθμίσει τα προηγηθέντα.

[66] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.2.

[67] *«Ὁ μὲν οὖν Αδααρμάνης* (στρατηγός του Χοσρόη) *Κιρκησίου πόλεως πλησίον τὸν Εὐφράτην διαβάς τὰ Ρωμαίων προενόμευε πράγματα,* ***κωλύοντος οὐδενός.*** *Ὑπό γὰρ τῆς προλαβούσης εἰρήνης καὶ ἡσυχίας, ἧς ἱκανώς ἐπί τῆς Ἰουστινιανού βασιλείας ἀπολελαύκασι, ἐξελέλυτο μὲν αὐτοῖς ἡ τῶν πολεμικῶν παρασκευή,* ***τὸ δὲ ἀνδρεῖον τελέως διέφθαρτο.*** (Ιωάννης Επιφανεύς, απ.Α.4, σ.275). Ο Αλαμούνδαρος βασιλιάς των Σαρακηνών επεσήμανε στον Καβάδη ότι : «*..ἐν μέντοι τῇ χώρᾳ, ἥ ἐκτὸς Εὐφράτου ποταμοῦ τυγχάνει οὖσα, καὶ τῇ ταύτης ἐχομένῃ Συρίᾳ οὔτε πόλεως ὀχύρωμα οὔτε στράτευμα λόγου ἄξιόν ἐστι…ἔνθα δὴ καὶ πόλιν Ἀντιόχεια****..*** *ἀφύλακτός τε καὶ στρατιωτῶν ἐρημός ἐστιν».*(Προκόπιος, *Πόλεμοι* ,Α.17.34)

[68] Brown, *Ύστερη Αρχαιότητα,* 175.

[69] Η συμμετοχή των κατοίκων στην υπεράσπιση της Άμιδας το 503 ήταν αποφασιστική, βλ.Πρόκοπιος *Πόλεμοι,*Α.7.1·Ιησούς Στυλίτης L, LI·Ζαχαρίας Ρήτωρ 7.3-5.Οι κάτοικοι της Σεργιούπολης (Ρούσαφα) με τη βοήθεια μόλις διακοσίων στρατιωτών κατάφεραν να αντιμετωπίσουν εξι χιλιάδες στρατιώτες του

διακατέχονταν από το φόβο του γείτονα αλλά, όπως προαναφέρθηκε, ελεύθερα κυκλοφορούσαν και αντάλλαζαν προϊόντα, ακόμα δε και παντρεύονταν μεταξύ τους.[70] Οι ίδιοι οι κάτοικοι των πόλεων της ΄Ανω Μεσοποταμίας φρόντιζαν για την καλή κατάσταση των δρόμων, καθώς και για την επισκευή των τειχών,[71] ενώ ενεργή συμμετοχή φαίνεται πως είχαν οι μοναχοί ακόμα και στην υπεράσπιση των πόλεων.[72] Σε αγιολογικά κείμενα αναφέρεται ότι σε περιόδους πολέμου τα σύνορα μεταξύ Ανατολής και Δύσης ήταν κλειστά. Εν τούτοις ακόμα και τότε δεν ήταν δύσκολο στους κατοίκους ή τους εμπόρους να διασχίζουν τη μεθόριο, να επικοινωνούν και ν' ανταλάσσουν τα προϊόντα τους.[73] Η επικοινωνία των κατοίκων μεταξύ των δύο πλευρών των συνόρων ήταν συνεχείς, ειδικά εφ' όσον επρόκειτο για χριστιανούς. Οι χριστιανοί της Περσίας συνήθιζαν να μεταφέρουν τους ασθενείς τους στην ΄Αμιδα για να τους θεραπεύσουν, ενώ λέγεται ότι τη μητέρα του Χοσρόη Α΄θεράπευσε κάποιος μοναχός που ζούσε σε βυζαντινό έδαφος κοντά στο Δάρας.[74] Πολλές πληροφορίες για τη διοίκηση και τη ζωή στις πόλεις αυτές δίνουν τα συριακά χρονικά του Ιησού Στυλίτη και του Ζαχαρία Ρήτορα καθώς και ο Ιωάννης Εφέσου. Τα τείχη των πόλεων έκλειναν τη νύχτα, οι δρόμοι φωτίζονταν και υπήρχαν πάντα αποθέματα νερού εντός των τειχών,[75] ενώ τα Σίγγαρα δεν κατόρθωσαν ν'

Χοσρόη Α΄και τελικά να τη σώσουν (Προκόπιος, *Πόλεμοι* .Β.20.11-15). Οι κάτοικοι της Νίσιβης τον τέταρτο αιώνα (350) κατόρθωσαν να αποκρούσουν τρεις πολιορκίες (Lightfoot, The third siege of Nisibis, 105-125).

[70] Segal, Mesopotamian Communities,127. Φαίνεται πως περισσότερο απασχολούσε και βασάνιζε τους κατοίκους η υπέρμετρη φορολογία. Υπάρχουν πληροφορίες ότι επανειλημμένα οι επίσκοποι των πόλεων μετέβησαν στην Κωνσταντινούπολη για να ζητήσουν κάποιες μειώσεις. Όταν υπογράφθηκε η ειρήνη το 506 ο Αναστάσιος απάλλαξε την ΄Αμιδα από τη φορολογία, ενώ μειώθηκαν στο μισό οι φόροι που κατέβαλαν οι Εδεσσηνοί (Segal, όπ.π., 121,122).

[71] Ιωάννης Χρυσόστομος, *PG*.60,στ.457· Segal, όπ.π., 114. Το 420 ο Θεοδόσιος Β΄εξέδωσε έδικτο με το οποίο κάλεσε τους κατοίκους των παραμεθορίων περιοχών στο σύνορο του Ευφράτη να οχυρώσουν οι ίδιοι τις πόλεις τους και τις ιδιοκτησίες τους (Holum, Pulcheria's Crusade, 162).

[72] Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της ΄Αμιδας από τον Πέρση βασιλιά Καβάδη (503) υπήρχαν και μοναχοί μεταξύ των φρουρών των τειχών, οι οποίοι λόγω και της εορτής *μᾶλλον τοῦ εἰθισμένου σιτίων καὶ ποτοῦ* είχαν καταναλώσει, με αποτέλεσμα να πέσουν σε βαθύ ύπνο και να επιτρέψουν την εισβολή του εχθρού από το συγκεκριμένο σημείο του τείχους.(Προκόπιος *Πόλεμοι,* Α.7.23). Υπάρχουν αναφορές στις πηγές για ύποπτο ρόλο μοναχών και επισκόπων κατά τις πολιορκίες των πόλεων, που πιθανόν ενεργούσαν ως πράκτορες: Χριστιανός επίσκοπος θεωρήθηκε ύποπτος για προδοσία που οδήγησε στην άλωση των Σιγγάρων τον τέταρτο αιώνα (Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.7.9) και φαίνεται πως η άλωση της ΄Αμιδας το 503 ήταν αποτέλεσμα πληροφοριών που έδωσε χριστιανός επίσκοπος ή ηγούμενος (Ιησούς Στυλίτης, LIII · Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.4).

[73] Segal, Mesopotamian Communities, 127.

[74] Ζαχαρίας Ρήτωρ, 9.6.

[75] Seagal, *Edessa*, 124.

αντισταθούν ακριβώς λόγω έλλειψης ικανής ποσότητας νερού.[76] Οι πόλεις διοικούντο από στρατηγό και συμβούλιο αρχόντων.[77]

Σταδιακά οι επίσκοποι αντικατέστησαν τους στρατηγούς στη διοίκηση και εκπροσώπηση αυτών των πόλεων, ενδεικτικό του ότι το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού είχε πλέον εκχριστιανισθεί.[78] Οι επίσκοποι διέθεταν χρήματα για την επισκευή των τειχών των πόλεων και σύμφωνα με τη μαρτυρία του Ζαχαρία Ρήτορα ο επίσκοπος της ΄Αμιδας Θωμάς και οι μοναχοί επέβλεψαν και βοήθησαν στο χτίσιμο των τειχών του Δάρας.[79]

Μερικές από τις σημαντικές πόλεις της περιοχής όπως η Νίσιβης, το Δάρας, η Αμιδα, Κάρραι, Μαρτυρόπολις, τα Σίγγαρα, η Θεοδοσιούπολη, η Έδεσσα, υπέστησαν πολιορκίες, αλώθηκαν και άλλαξαν επικυριάρχους, χωρίς κατά περίεργο τρόπο να επηρεάσει αυτό το γεγονός τον πληθυσμό και την οικονομία τους. Οι πόλεις ήταν οχυρωμένες κατά τέτοιο τρόπο ώστε να μπορούν να αμυνθούν για μήνες και οι κάτοικοι αισθάνονταν ασφαλείς σε αυτές.[80]

Η Συνθήκη του 363 με την παραχώρηση σημαντικών πόλεων ανατολικά του Ευφράτη στους Πέρσες (Νίσιβης, Σιγγαρα, Castra Maurorum), προκάλεσε ένα ρήγμα στον πληθυσμό της Μεσοποταμίας, ο οποίος παρ' όλη την πολυμορφία του συνδέονταν με μια κοινή ιστορική παράδοση και κοινή ως επί το πλείστον γλώσσα, έτσι ώστε να συμπεριφέρεται ως ένα ομοιογενές σύνολο.[81] Η γρήγορη εξάπλωση του

---

[76] Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.6.9

[77] Οι προτάσεις του Καβάδη για παράδοση της ΄Αμιδας απορρίφθηκαν από τον Κυβερνήτη και τον επικεφαλής της Συγκλήτου (Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.4). Ο βασιλιάς Αναστάσιος όμως φαίνεται πως δήλωσε στον επίσκοπο ΄Εδεσσας Πέτρο, πως οι επίσκοποι θα ήταν πλέον το στήριγμα των φτωχών και σ' αυτούς θα βασίζονταν για να επιβιώσουν και όχι στον αυτοκράτορα (Ιησούς Στυλίτης, LXXVIII, Ζαχαρίας Ρήτωρ 7.3). Για το ρόλο των επισκόπων στην εκπροσώπηση των κατοίκων βλ.Seagal, *Edessa*, 125, 128.

[78] Η μεσολάβηση επισκόπων για τη σωτηρία των πόλεων και των κατοίκων αλλά και οι θαυματουργικές επεμβάσεις για τον ίδιο σκοπό τονίζονται κυρίως από τον Ευάγριο, ο οποίος θεωρούσε ότι η στρατιωτική προστασία των πόλεων, ακόμα και κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού, ήταν ανεπαρκής, με δεδομένη και τη στάση των στρατιωτών οι οποίοι ετρέποντο σε φυγή με μόνη τη θέα των αντιπάλων (Ευάγριος, 5.11). Βλ. για το θέμα Leppin, Roman Identity, 244-246.

[79] Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.6. Η ρητή απαγόρευση στους μαθητές της Σχολής της Νίσιβης να εισέρχονται στο ρωμαϊκό έδαφος δεν φαίνεται να εφαρμόζονταν στην πράξη (Segal, Mesopotamian Communities, σ.127)

[80] Οι κάτοικοι της Νίσιβης που είχαν ήδη αποκρούσει τρεις πολιορκίες από τον στρατό του Σαπώρ Β΄το 350, ζήτησαν το 363 να τους επιτραπεί να αντιμετωπίσουν τον περσικό στρατό με τις δικές τους δυνάμεις ισχυριζόμενοι ότι μπορούσαν να αμυνθούν χωρίς στρατιωτική βοήθεια : "*ad defendendos penates se solos sufficere sine alimentis publicis affirmantes et milite..*" (Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.9.2). Για την πολιορκία της πόλης το 350 βλ. Lightfoot,The third siege of Nisibis, 105-125. Βλ.επίσης, Blockley, *Foreign Policy*, 16 και 177 σημ.32. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κάτοικοι της Νίσιβης αποκαλούν την πόλη τους «*genitali sede*» δείχνοντας έτσι τους στενούς δεσμούς που ένιωθαν να τους ενώνουν με αυτήν. (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.9.2).

[81] "*It has been pointed out that the partition of Mesopotamia divided a people which formed to a certain extent a homogeneous unit with a common language and shared historical traditions*"

Χριστιανισμού συνέδεσε τους κατοίκους ακόμα περισσότερο και τους κατέστησε φιλικούς προς τους Ρωμαίους, προς τους οποίους φαίνεται να αισθάνονταν πνευματικά συγγενείς, ανεξάρτητα της διαφοροποίησης ως προς το δόγμα. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κάτοικοι της Νίσιβης το 502 διακατέχονταν από φιλορωμαϊκά αισθήματα και δεν ήθελαν να πολεμήσουν ενάντια στους Ρωμαίους,[82]παρόλο που πριν εκατόν σαράντα χρόνια με τη συνθήκη του 363, η πόλη είχε εκκενωθεί από τους κατοίκους της και ο Σαπώρ Β΄, κατά πάγια τακτική του, είχε μεταφέρει σ΄ αυτήν εποίκους από το εσωτερικό του περσικού κράτους. [83] Το ίδιο παρατηρήθηκε και στην ΄Αμιδα της οποίας οι κάτοικοί, σύμφωνα με τον Αμμιανό, είχαν σφαγιασθεί ή αιχμαλωτισθεί από τον Σαπώρ Β΄ το 359,[84] εν τούτοις εκατόν πενήντα χρόνια αργότερα σθεναρά αντιστάθηκαν στο στρατό του Καβάδη (502) που πολιόρκησε την πόλη. [85] Στην τελευταία περίπτωση αρνήθηκαν να παραδωθούν και άντεξαν σε μακρά πολιορκία, αντιμετώπισαν μάλιστα την όλη κατάσταση μέσα σ΄ ένα κλίμα ευφορίας και πάντως όχι φόβου και πανικού: «*..οἱ πολιορκούμενοι, ἅτε τοῦ κινδύνου ἀφροντιστήσαντες, πολλὰ τοὺς βαρβάρους ξὺν γέλωτι ἀπὸ τοῦ περιβόλου ἐτώθαζον*».[86] Δεν παρέλειψαν δε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας να γιορτάσουν και θρησκευτική *ἑορτή ἐνιαύσιον (πανήγυριν)… μᾶλλον τοῦ εἰθισμένου σιτίων τε καὶ ποτοῦ ἐς κόρον ἐλθόντες.*[87] Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο το 359/360 η πόλη των Σιγγάρων αλώθηκε από τον στρατό του Σαπώρ Β΄και οι κάτοικοι σφαγιάσθηκαν ενώ η πόλη καταστράφηκε, όσοι επέζησαν μεταφέρθηκαν στην Περσία. [88] Λίγο αργότερα φαίνεται πως τα Σίγγαρα ανεκατέλαβαν οι Ρωμαίοι, όμως με τη Συνθήκη του 363 η

(Isaac,*The Limits of Empire*, 250). Βλ.επίσης Segal, Mesopotamian Communities,109. Αναλυτικά για τη συνθήκη του 363 βλ. Chrysos, Der Vertrag von 363, 165-202.

[82] Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.5· Blockley, *Foreign Policy*, 28· Greatrex, *The Roman Eastern Frontier*, 70.

[83] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.9.2. Η πόλη είχε αλωθεί από τους Πέρσες και επί βασιλείας Σαπώρ Α΄ (242-270) το 251 ή 252, ο οποίος και κατέσφαξε τους υπερασπιστές της πόλης και όσους επέζησαν τους μετέφερε στο εσωτερικό της Περσίας (Tabari, *The History*, 28) .Βλ. επίσης Dodgeon-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 17,49 και 282.

[84] Αμμιανός Μαρκελίνος 19.8.4

[85] Η ΄Αμιδα αλώθηκε από τον Καβάδη ύστερα από ογδόντα ημερών πολιορκία, εξ αιτίας των πληροφοριών κάποιου προδότη, πιθανόν μοναχού ή ηγουμένου (Ιησούς Στυλίτης, LIII), Ζαχαρίας Ρήτωρ (7.4) κάτι όμως που δεν αναφέρει ο Προκόπιος. Βλ. και Segal, Mesopotamian Communities, 113.

[86] Προκόπιος *Πόλεμοι* Α.7.17. Βλ.επίσης λεπτομερή περιγραφή της πολιορκίας της πόλης: Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.3-4.

[87] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.23. Ο Προκόπιος, όπως προαναφέρθηκε, αναφέρεται και σε μοναχούς φρουρούς των τειχών που λόγω της εορτής κατανάλωσαν υπερβολική ποσότητα τροφής και ποτού . Είναι πράγματι περίεργο πως οι κάτοικοι της πόλης είχαν διάθεση εορταστική τη στιγμή μάλιστα που ο Καβάδης με πολιορκητικούς κριούς *πανταχόσε τοῦ περιβόλου* [την πόλη] *προσέβαλε* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.7.12).

[88] Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.6.7

πόλη παραδόθηκε και πάλι στους Πέρσες χωρίς όμως τους κατοίκους της, που αναγκάσθηκαν να μετοικίσουν στην ΄Αμιδα.[89]

Μία πιθανή εξήγηση για τη φιλική αυτή στάση των κατοίκων προς τους Ρωμαίους, μπορεί να είναι η μεταστροφή τους στο Χριστιανισμό,[90] τούτο γιατί πιθανή αλλοίωση της σύνθεσης του πληθυσμού σε πόλεις υπό ρωμαϊκή διοίκηση όπως η ΄Αμιδα είναι πιθανή, δεν μπορεί όμως να εξηγηθεί για πόλεις υπό περσική διοίκηση όπως η Νίσιβης.

Ποιοί ήταν όμως αυτοί οι κάτοικοι; Σίγουρα δεν ήταν στην πλειοψηφία τους Ρωμαίοι το γένος, αφού όπως προελέχθη πριν εκατόν πενήντα περίπου χρόνια οι περισσότερες απ΄ αυτές τις πόλεις είχαν εκκενωθεί από τους κατοίκους τους και είχαν εποικισθεί με πληθυσμό που οι Πέρσες μετέφεραν από τα βάθη της Περσίδος.[91]Σε όλες τις πόλεις-φρούρια της ΄Ανω Μεσοποταμίας κυριαρχούσε πληθυσμός σιμιτικής καταγωγής, που μιλούσε κυρίως συριακά, διάλεκτο της αραμαϊκής, γλώσσα που κατέστη *lingua franca* για την περιοχή, όμως παράλληλα ένα μωσαϊκό λαών που αποτελούσαν ΄Ελληνες, Εβραίοι, Αρμένιοι, Σύροι, Πέρσες ακόμα και ΄Αραβες, έδινε ένα πολυεθνικό χαρακτήρα σ΄ αυτές τις πόλεις.[92]Η άμυνα των πόλεων αυτών είχε ανατεθεί από τους Βυζαντινούς κατά κύριο λόγο στους ίδιους τους κατοίκους (μοναχούς και λαϊκούς , χριστιανούς και εθνικούς, γυναίκες και άνδρες) οι οποίοι υπερασπίσθηκαν τα σπίτια τους με απαράμυλη, σύμφωνα με τους χρονογράφους και ιστορικούς, αυτοθυσία και γενναιότητα.[93] Χρησιμοποιούσαν, πέτρες, βέλη βραστό λάδι ή ακόμα και τα ίδια τους τα χέρια για να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες εισβολείς και έδειξαν πίστη και αφοσίωση στους βυζαντινούς αυτοκράτορες και εμμονή στην

---

[89] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.7.11. Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή η πόλη των Σιγγάρων λίγα χρόνια μετά την άλωσή της από τους Πέρσες παρέμενε ζωντανή, αποδεικνύει κατά τον Blockley ότι οι Πέρσες δεν είχαν καταστρέψει ολοσχερώς την πόλη και ίσως ο Αμμιανός Μαρκελλίνος υπερβάλει στις περιγραφές του (Blockley, *Foreign Policy*, σ.28). Για αυτό το θέμα βλ.και παρακάτω στο παρόν Κεφάλαιο υποσημ.137.

[90] Ο Tabari αναφερόμενος στα γεγονότα του 363 λέει πως οι κάτοικοι της Νίσιβης ήταν Χριστιανοί, γι αυτό το λόγο μετά την παράδοσή της πόλης στους Πέρσες προτίμησαν να μετοικίσουν στην ΄Αμιδα. (Tabari, *The History*, 62).

[91] Ο Σαπώρ Β΄ μετέφερε δώδεκα χιλιάδες Πέρσες εποίκους και μάλιστα αριστοκρατικής καταγωγής στη Νίσιβη, από της περιοχές της Περσίδος, Ishtakr και Isbahan (Tabari, *The History*,62, 63). Οι κάτοικοι της ΄Αμιδας είχαν σφαγιασθεί μετά την άλωση της πόλης το 359 από το στρατο του Σαπώρ Β΄, ενώ όσοι επέζησαν μεταφέρθηκαν ως αιχμάλωτοι στο Ιράν (Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.2). Οι νέοι κάτοικοι ήταν Σύροι ή Πέρσες που μετοίκισαν εκεί. Λίγο μετά το 359 η ΄Αμιδα κατελήφθη και πάλι από τους Ρωμαίους και το στρατό του Ιουλιανού, δεν υπάρχουν όμως πληροφορίες για αλλαγή της σύνθεσης του πληθυσμού. Για την πολιορκία και άλωση της ΄Αμιδας το 502 βλ. Debie, La prise d' Amid, 602,603· Greatrex, *Persia at War*,78-81· Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 63-69.

[92] Lee, *Information and Frontiers*, 50· Isaac, *The Limits of Empire*, 250

[93] Isaac, όπ.π.,σ.252. Οι πόλεις φρούρια της ΄Ανω Μεσοποταμίας λειτουργούσαν ως καταφύγιο για τους κατοίκους και τους στρατιώτες σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων και δεν αποτελούσαν μόνο στρατιωτικά οχυρά (Dillemann, *Haute Mesopotamie*, 198-203)

βυζαντινή τους μοίρα.[94] Αυτή η αφοσίωση των κατοίκων πράγματι εκπλήσσει με δεδομένο ότι οι κάτοικοι επιβαρύνονταν με μέρος της διατροφής των ρωμαίων στρατιωτών, [95] αντιμετώπιζαν εχθρικές πολλές φορές συμπεριφορές από τους τελευταίους,[96] οι οποίοι απολάμβαναν μια ζωή πολύ πιο άνετη από των κατοίκων.[97] Οι τελευταίοι υποχρεώνονταν, όπως προελέχθη, να συμμετέχουν στα έργα για την αμυντική ενίσχυση των τειχών των πόλεων,[98]πολλοί δε απ' αυτούς είχαν περσική, αρμενική ή συριακή καταγωγή. Χωρίς τη συμπαράσταση και τη βοήθεια των κατοίκων των πόλεων-φρουρίων της Μεσοποταμίας ο ρωμαϊκός στρατός δεν θα είχε καταφέρει να υπερασπισθεί και να κρατήσει την περιοχή.[99]

Γεννάται το ερώτημα γιατί οι κάτοικοι παρέμειναν στις πόλεις αυτές και μάλιστα αρνούνταν να τις εγκαταλείψουν όταν τους δινόταν η ευκαιρεία. Παρόλο ότι βρισκόντουσαν στο επίκεντρο των πολεμικών συγκρούσεων, παρ' όλες τις ακραίες σε βαρβαρότητα πράξεις που σημειώνονταν κατά καιρούς και από τις δύο πλευρές και συνόδευαν κυρίως τις αλώσεις των πόλεων, οι κάτοικοι επέμεναν να κατοικούν στις πόλεις αυτές. Αξιόπιστες πηγές και από τις δύο πλευρές βεβαιώνουν βάρβαρες ενέργειες εις βάρος των κατοίκων: Η άλωση της ΄Αμιδας (δύο φορές το 359 και το 502), των Σιγγάρων, της Βεζαβδή από τους Πέρσες, είχε ως αποτέλεσμα την καταστροφή τους και τον εξανδραποδισμό των κατοίκων. Κατά τον Αμμιανό Μαρκελλίνο οι υπερασπιστές της ΄Αμιδας αλλά και ο άμαχος πληθυσμός ανεξαρτήτως φύλου, σφαγιάσθηκαν σαν ζώα: «*pecorum ritu armati et inbelles sine sexus*

---

[94] Κατά την πολιορκία της Έδεσσας από τον Χοσρόη Α΄(544) όλοι οι κάτοικοι συμμετείχαν ενεργά στις μάχες πάνω στα τείχη: *«.. Ῥωμαῖοι ὑπαντιάσαντες οὐ στρατιῶται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγροῖκοι καὶ τοῦ δήμου τινὲς καὶ μάχῃ νικήσαντες παρὰ πολὺ τοὺς βαρβάρους ἐτρέψαντο.* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.27.23). Βλ. και Bury,*Later Roman Empire*,τ.ΙΙ,112. Το ίδιο είχε συμβεί και κατά την πολιορκία της πόλης από τον Καβάδη (503). Οι κάτοικοι μετέφεραν τις βαλιστικές μηχανές στα τείχη και κάλυψαν με δέρμα σημεία των επάλξεων για προστασία των υπερασπιστών (Seagal, *Edessa*, 157).

[95] Ιησούς Στυλίτης , LIV, LXXVII.

[96] *«καὶ γάρ που ἐς τὰ ταύτῃ χωρία κατ'ὀλίγους περιιόντες* [οἱ Ῥωμαίοι] *τοὺς οἰκτροὺς ἀγροίκους βιάζονται»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.9.7). Τα λόγια αυτά είναι βέβαια τα λόγια ενός προδότη που απευθύνεται στον Γλώνη, τον Πέρση διοικητή της Έαμιδας, μετά την κατάλυψη της τελευταίας από το στρατό του Καβάδη (503). Φαίνεται όμως ότι οι βιαιοπραγίες από Ρωμαίους στρατιώτες θα ήταν μάλλον κάτι το σύνηθες για να μπορεί κάποιος να το ισχυρισθεί με πειστικότητα. Ό Αγαθίας αναφέρει πως ο στρατηγός του Ιουστινιανού στη Λαζική, Ιουστίνος (557), ανέχονταν ληστρικούς εκβιασμούς εις βάρος των χωρικών και παράνομο πλουτισμό από το βιός των κατοίκων (Δ.22.1-6). Βλ.για το θέμα της εχθρικής συμπεριφοράς του ρωμαϊκού στρατού προς τους κατοίκους των πόλεων της Μεσοποταμίας: Chapot, *La Frontière de l' Euphrate*, 376· Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 14-15. Η κατάσταση αυτή συνεχίσθηκε και τους επόμενους αιώνες βλ.Haldon, *Byzantium at War*,76.

[97] Ιησούς Στυλίτης, LIV, LXX, LXXVII.

[98] Στο ίδιο, XXXIV, LXVI.

[99] *" It has been justly observed that in these oriental wars the Roman armies would hardly have held their own, but for the devoted loyalty and energy of the civil population of the frontier provinces. It was through their heroic co-operation and patience of hunger that small besieged garrisons were able to hold out"* . (Bury,*Later Roman Empire*,τ.ΙΙ, 14).

discrimine truncabantur», ενώ οι ελάχιστοι επιζόντες μεταφέρθηκαν σιδηροδέσμιοι στα βάθη της Περσίας.[100] Σύμφωνα με πληροφορίες του Tabari όταν ο Πέρσης βασιλιάς Σαπώρ Α΄κατέλαβε τη Νίσιβη περί το 252, κατέσφαξε τους Ρωμαίους στρατιώτες που υπερασπίζονταν την πόλη και αιχμαλώτισε τα γυναικόπαιδα τα οποία και οδήγησε ως σκλάβους στο εσωτερικό της Περσίας.[101] Σύροι ιστορικοί υπολογίζουν πως μόνο στην ΄Αμιδα το 502 σφαγιάσθηκαν είκοσι πέντε μέχρι και ογδόντα χιλιάδες κάτοικοι.[102]Η άλωση της ΄Αμιδας από τον Καβάδη ήταν ένα γεγονός ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας για όλη την περιοχή, αλλά έμεινε στη μνήμη των κατοίκων κυρίως λόγω της αγριότητας που επέδειξε ο Καβάδης προς τον πληθυσμό και προς την ίδια την πόλη που ισοπέδωσε.[103] Το πάθημα της πόλης αποδόθηκε στις αμαρτίες των κατοίκων, κυρίως στο γεγονός ότι ακολουθούσαν το μονοφυσιτικό δόγμα, ενώ λέγεται πως ο ίδιος ο Χριστός παρουσιάσθηκε σε ενύπνιο στον Καβάδη για να του δηλώσει πως θα του χαρίσει τη νίκη.[104]Παρόλο που η πόλη σύντομα επανήλθε και πάλι σε ρωμαϊκή διοίκηση, οι κάτοικοι μετά το 502 ήταν τόσο τρομοκρατημένοι ώστε, σύμφωνα με μαρτυρία του Ιωάννη Εφέσου, έφευγαν πανικόβλητοι ακόμα και στη φήμη για επανεμφάνιση του Καβάδη και του περσικού στρατού στην περιοχή (559/560).[105] Το πόσοι όμως κάτοικοι σφαγιάσθηκαν στην ΄Αμιδα δεν είναι ξεκάθαρο στις πηγές. Υπάρχει η περίεργη πληροφορία ότι στην πόλη μετά την άλωση παρέμειναν (οικειοθελώς ;) περίπου δέκα χιλιάδες κάτοικοι μεταξύ των οποίων και

---

[100] Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.8.4, 19.9.1. Μια τραγικά ρεαλιστική σκηνή που περιγράφει ο Αμμιανός (18.6.10), δείχνει τον τρόμο των κατοίκων μπροστά στην προέλαση του στρατού του Σαπώρ (509). Ένα μικρό παιδί βρίσκεται μόνο του στη μέση του δρόμου που οδηγεί από την Νίσιβη στην Άμιδα. Η μητέρα του κατά τη φυγή της προς την σωτηρία το εγκατέλειψε και ο ίδιος ο Αμμιανός για να το προστατέψει το μετέφερε μέσα στην πόλη της Άμιδας.

[101] Tabari, *The History*, 28.

[102]Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.4· Ιησούς Στυλίτης LIII· Debie, La prise d' Amid, 603. Το 359 η Άμιδα δεν ήταν μια ιδιαίτερα μεγάλη πόλη, ο Αμμιανός την αποκαλεί *"civitatem brevem"*, εν τούτοις κατά τη διάρκεια της πολιορκίας φιλοξενούσε επτά ρωμαϊκές λεγεώνες και πρόσφυγες, έτσι ώστε ο συνολικός αριθμός των πολιορκουμένων να ανέρχεται σε εκατόν είκοσι χιλιάδες (Αμμιανός Μαρκελλίνος,19.2.14). Όλοι οι κάτοικοι σφαγιάσθηκαν ή αιχμαλωτίσθηκαν.

[103] Η Άμιδα επανήλθε σε βυζαντινό έλεγχο το 503, αφοῦ οι βυζαντινοί κατέβαλαν ένα μεγάλο χρηματικό ποσό, γεγονός που καταδίκασε ο Προκόπιος, γιατί κατά την άποψή του θα έπρεπε η πόλη να είχε καταληφθεί δια των όπλων: *«..χρήματα ἐς τοὺς πολεμίους* μετενεγκόντες [οἱ Ρωμαῖοι] ***αἶσχός τε ἀνεδήσαντο μέγα*** *και Ἄμιδαν ἀργυρώνητον πρὸς Περσῶν ἔλαβον»* (*Πόλεμοι,*Α.9.23). Η πόλη όμως μετά το 502 δεν ξαναβρήκε την παλιά της δύναμη και σημασία (Debie, La prise d' Amid, 602). Ο Χοσρόης Β΄το 606 κατέλαβε και πάλι για λογαριασμό των Περσών την Άμιδα, χωρίς ουσιαστική αντίσταση.

[104] Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7,3-4. Ο Καβάδης είχε απογοητευθεί από την προσπάθεια άλωσης της πόλης και ζήτησε από τους κυβερνήτες της Κύρο και Λεόντιο ένα ποσό χρημάτων για να αποχωρήσει. Οι τελευταίοι όμως απαίτησαν αποζημίωση των κατοίκων για τις καταστροφές που είχαν επιφέρει οι Πέρσες στρατιώτες στους γύρω της πόλης λαχανόκηπους. Τότε παρουσιάσθηκε ο Χριστός στον Καβάδη λέγοντάς του πως θα του παραδώσει τους κατοίκους μέσα σε τρείς μέρες λόγω των αμαρτιών τους. (Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 62-67).

[105]Debie, La prise d' Amid, 603.

κάποιοι ευγενείς, που υποχρεώθηκαν σε φύλαξη της πόλης από κοινού με τρεις χιλιάδες Πέρσες στρατιώτες, που άφησε ως φρουρά της πόλης ο Καβάδης.[106] Κατά την πολιορκία της πόλης από τον ρωμαϊκό στρατό, που ακολούθησε την αποχώρηση του Καβάδη (504), όλοι αυτοί οι κάτοικοι, κυρίως γυναικόπαιδα αφέθηκαν από την περσική φρουρά να πεθάνουν από πείνα και σημειώθηκαν μάλιστα και κρούσματα ανθρωποφαγίας.[107]

Από την πλευρά των Ρωμαίων σημειώνονται επίσης ανάλογες ακραίες πράξεις βίας. Σύμφωνα με μαρτυρία του Ιησού Στυλίτη, στρατηγός του βυζαντινού στρατού το 504/505 μετά την ανακατάληψη της Ἀμιδας, διέταξε τη θανάτωση όλων των αρρένων πάνω από δώδεκα ετών και την μεταφορά ως σκλάβων όλων των υπολοίπων γυναικοπαίδων στη ρωμαϊκή επικράτεια. Επίσης ισοπέδωσε και κατέστρεψε όλη την γύρω περιοχή μην αφήνοντας τίποτα όρθιο.[108] Πληροφορίες του Αμμιανού Μαρκελλίνου αναφέρουν επίσης ότι Ρωμαίοι στρατιώτες σφάζουν γυναίκες και παιδιά, καίνε τις πόλεις και χρησιμοποιούν αιχμαλώτους ως ανθρώπινη ασπίδα, ενώ οι κάτοικοι φεύγουν έντρομοι καθώς πλησιάζει ο ρωμαϊκός στρατός.[109]

Δεδομένων όλων αυτών των ακραίων πράξεων βίας, καθώς και των πολεμικών επιχειρήσεων που είχαν ως αποτέλεσμα οι πόλεις να αλλάζουν επικυριάρχους, επανέρχομαι στο ερώτημα γιατί οι κάτοικοι επέμεναν να παραμένουν σ' αυτές τις πόλεις και μάλιστα όπως φαίνεται να ευημερούν; Την ίδια απορία εκφράζει και ο Θεοφύλακτος, ο οποίος αναφερόμενος στους κατοίκους που ζούσαν στο βορειοανατολικό σύνορο και ειδικα στην περιοχή του όρους Ιζαλά[110] γράφει τα εξής: «*πολυανθρωπότατόν τε τὸ ὄρος, καὶ οἰκήτορες αὐτῷ ἄνδρες ἀγαθοὶ, ἐπίμαχόν τε τὸ ὄρος ἐς τὰ μάλιστα καὶ ἀμφίβολον. οὐ πόρρω γὰρ ἀπῴκισται τὸ πολέμιον.* ***τούτους τε μεθιστάναι τῆς***

[106] Ιησούς Στυλίτης, LXXVI, LXXVII· Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.5.3, 7.4.7. Ο Προκόπιος αντίθετα αναφέρει ότι ο Καβάδης άφησε ζωντανούς *τῶν Ἀμιδηνῶν ἀνθρώπους τινάς ὀλίγους οἰκτρούς, οἵ δὴ ἐς τὴν δίαιταν ὑπηρετήσειν Πέρσαις ἔμελλον* καθώς και φρουρά χιλίων ανδρών με επικεφαλής κάποιον Γλώνη (Προκόπιος,*Πόλεμοι,* Α.7.33). Ο Προκόπιος αφήνει να εννοηθεί ότι αυτοί που επέζησαν και παρέμειναν στην πόλη ήσαν προδότες.

[107] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.9.22-23· Ζαχαρίας Ρήτωρ, 7.5· Ιησούς Στυλίτης LXXVI. Η περιγραφή του δράματος που έζησαν οι Αμιδηνοί από το μαρτύριο της πείνας είναι συγκλονιστικές. Σύμφωνα με τον Προκόπιο έφθασαν ακόμα και σε ανθρωποφαγία *(τελευτῶντες καὶ ἀλλήλων ἐγεύσαντο),* κάτι που επιβεβαιώνει ο Ιησούς Στυλίτης, προσθέτοντας πως χρησιμοποίησαν ως τροφή ακόμα και τις σόλες των παπουτσιών τους.

[108] Ιησούς Στυλίτης, LXXIX.

[109] Αμμιανός Μαρκελλίνος 16.11.9, 17.8.4, 2.2.3, 24.8.1. Μετά την κατάληψη της Maiozamalcha ακολούθησε σφαγή των κατοίκων *sine sexus discrimene vel aetatis* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.4.25).

[110] Το όρος Ιζαλά το οποίο αναφέρει και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος (*mont Izala* 18.6.12, 19.9.4) βρίσκεται στην περιοχή της Βόρειας Μεσοποταμίας πλησίον της Νίσιβις και του Τίγρη ποταμού και όριζε την βυζαντινοπερσική μεθόριο. Το έδαφος εκεί σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, ήταν ιδιαίτερα εύφορο και ανθούσε η καλλιέργεια της αμπέλου, σε αντίθεση με τη γύρω περιοχή που υπέφερε από την έλλειψη νερού. (Θεοφύλακτος, Β.1)

φιλονείκου χώρας οὐκ ἄν πείσαις οὔτε ἀπειλῶν οὔτε θωπεύων, καίτοι πολλάκις τῶν ὁμόρων Περσῶν ὑποτεμνομένων τὴν αὐτῶν γῆν καὶ ληϊζομένων».[111]

Τον τέταρτο αιώνα οι πολεμικές επιχειρήσεις είχαν ως αποτέλεσμα την καταστροφή των καναλιών άρδευσης των πόλεων και συνακόλουθα τη μείωση του αριθμού των κατοίκων, μετά όμως τη συνθήκη του 363 ακολούθησε μακρά περίοδος ειρήνης που επέτρεψε στις πόλεις να αναπτυχθούν.[112] Από αναφορές των πηγών όπως προελέχθη, μπορούμε να συνάγουμε το συμπέρασμα ότι οι κάτοικοι ήδη από τον τέταρτο αιώνα είχανε στην πλειονότητά τους εκχριστιανισθεί,[113] δεν φαίνεται όμως να είναι αυτός ο λόγος αρκετός για να δημιουργήσει στενό δεσμό των κατοίκων με τις πόλεις τους. Οι κάτοικοι της Νίσιβις μετά την παράδοσή της στους Πέρσες το 363, αρνήθηκαν να την εγκαταλείψουν και ικέτευαν να τους δωθεί η ευκαιρεία να αμυνθούν έστω και με τις δικές τους δυνάμεις,[114] τελικά δε αποκρύνθηκαν δια της βίας από τον ρωμαϊκό στρατό υπό την απειλή μάλιστα της ποινής του θανάτου για τους παραβάτες.[115] Έχοντας υπομείνει τρεις πολιορκίες στο παρελθόν και γνωρίζοντας την τύχη όσων έπεφταν μετά από πολιορκία στα χέρια των Περσών, είναι περίεργο ότι οι κάτοικοι αυτοί επιμένουν να παραμείνουν στην πόλη τους.

---

[111] Θεοφύλακτος ,όπ.π. Το στενό δεσμό των κατοίκων με τις πόλεις τους κατά την πρώϊμη αλλά και ύστερη βυζαντινή περίοδο προσπαθεί να εξηγήσει ο Mango: «*άνθρωποι που συνθλίβονταν από το βάρος της φορολογίας έμπαιναν συχνά στον πειρασμό να καταφύγουν στους εχθρούς. Ο καθοριστικός παράγοντας προφανώς δεν ήταν το αίσθημα της Romanitas. Οι συνεκτικοί δεσμοί που υπήρχαν στον πληθυσμό ήταν δύο ειδών: τυπικοί και θρησκευτικοί. Οι άνθρωποι ταυτίζονταν με το χωριό τους, την πόλη τους ή την επαρχία τους πολύ περισσότερο απ' όσο με την αυτοκρατορία. Όταν κάποιος βρισκόταν μακριά από την ιδιαίτερη πατρίδα του ήταν ξένος και συχνά τον αντιμετώπιζαν με καχυποψία..*» (Mango, *Νέα Ρώμη,* 42).

[112] Segal, Mesopotamian communities, 109.

[113] Ο Tabari θεωρεί ότι ήδη το 363 όλοι οι κάτοικοι της Νίσιβις ήταν Χριστιανοί (Tabari, *The History,* 62). Έδεσσα, Θεοδοσιούπολις, Νίσιβης, Σεργιούπολις, Μαρτυρόπολις, θεωρούνταν θεοφύλακτες πόλεις. Από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια την Έδεσσα προστάτευε ο Ιησούς Χριστός (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.12.5-35, Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 1.13)· στρατιά αγγέλων προστάτευε την Σεργιούπολη καθώς και τα λείψανα του Αγίου Σεργίου (Ευάγριος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 4.28)· ο ίδιος ο βασιλιάς των Περσών είδε τον θεό των Χριστιανών να πολεμά στα τείχη της Νίσιβης υπερασπιζόμενος την πόλη (Θεοδώρητος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 2.26)· λείψανα αγίων που είχε μεταφέρει ο επίσκοπος Μαρουθάς προστάτευαν την Μαρτυρόπολη (Noret, La Vie de S.Marouta, 78-80). Ο βυζαντινός πρέσβης Θεόδωρος απέτρεψε τον Χοσρόη από του να επιτεθεί στην Θεοδοσιούπολη γιατί : *ἀνάλωτος εἶναι* [ή πόλις]..*ἐς ἀεί φρουρουμένη ὑπό θεοῦ* (Μένανδρος, απ.18.6.93).

[114] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.9.2· Ζώσιμος 3.33.1-2· Chrysos, Some aspects, 28· του ιδίου, Der Vertrag von 363,179-181. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του 363 οι πόλεις Νίσιβης και Σίγγαρα παραδόθηκαν στους Πέρσες χωρίς τους κατοίκους τους (Ιωάννης Μαλάλας, 13.27), δεν προκύπτει όμως σαφώς με ποίου απαίτηση συνέβη αυτό, του Πέρση μονάρχη ή του Βυζαντινού αυτοκράτορα;

[115] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.9.5.

Είναι επομένως πιθανό, ότι ο όρος της Συνθήκης του 363 για παράδοση της πόλης χωρίς τους κατοίκους της, ενώ βεβαιώνεται πως είχε τεθεί από τη ρωμαϊκή πλευρά και για την προστασία των κατοίκων,[116] να τέθηκε από την περσική πλευρά η οποία και ως νικήτρια είχε το δικαίωμα να θέτει όρους.[117] Η θέση αυτή μπορεί να εξηγήσει την δια της βίας και μάλιστα υπό την απειλή θανατικής ποινής, απομάκρυνση των κατοίκων από τον ρωμαϊκό στρατό, καθώς ο Αμμιανός βεβαιώνει ότι ο Ιοβιανός είχε με όρκο συμφωνήσει την εκκένωση των πόλεων Νίσιβις και Σίγγαρα από τους κατοίκους και μάλιστα χωρίς τα υπάρχοντά τους.[118] Ποιος ο λόγος να ορκισθεί ότι θα τηρήσει κάτι που είχε ζητήσει ο ίδιος; Είναι εξάλλου μάλλον βέβαιο ότι οι Πέρσες θα ενδιαφέρονταν να εγκαταστήσουν σε ένα τόσο στρατηγικό σημείο των συνόρων πληθυσμό φιλικό προς αυτούς που θα εισέπραττε και το ανάλογο τμήμα των εσόδων από τον εκτελωνισμό των εμπορευμάτων.

Σύμφωνα με πληροφορίες των πηγών οι πόλεις αυτές ήταν πολυάνθρωπες και οικονομικά ανθηρές παρόλο που βρίσκονταν σε περιοχές ημιορεινές ή ορεινές και όχι ιδιαίτερα εύφορες, είχαν άσχημο κλίμα και υπέφεραν από έλλειψη νερού.[119] Πού οφείλονταν επομένως η ευημερία τους; Φαίνεται πως σημαντικός παράγοντας ευημερίας των πόλεων αυτών και συνακόλουθα ο λόγος για τον οποίο παρέμεναν οι

---

[116] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος (25.7.11). Πιθανόν όμως αυτή η αναφορά του Αμμιανού να έγινε για διαφύλαξη του γοήτρου του Βυζαντινού αυτοκράτορα.

[117] Την άποψη αυτή εκφράζει και ο Ball υπογραμμίζοντας ότι η πόλη εκκενώθηκε μετά από περσικό τελεσίγραφο, κάτι που υπήρξε ιδιαίτερα δυσάρεστο για τους Ρωμαίους. (*Rome in the East*, 25). Ο Άραβας ιστορικός Tabari, δίνει μια άλλη εξήγηση για τον όρο της συνθήκης του 363 όσον αφορά τους κατοίκους της Νίσιβης: Οι κάτοικοι, σύμφωνα με τον Tabari, εγκατέλειψαν την πόλη με δική τους πρωτοβουλία γιατί ήταν Χριστιανοί και δεν θέλησαν να υποταχθούν σε έναν αλλόθρησκο. Ο Σαπώρ μετέφερε τότε στην πόλη πληθυσμό από το Ισπαχάν και άλλες περιοχές της Περσίας. (Tabari, *The History*, 62).

[118] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.9.4-6. Βλ.και Whitby, Byzantine diplomacy, 137.

[119] Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.6.9, 25.7.14. Τα Σίγγαρα υπέκυψαν λόγω έλλειψης νερου (Chapot, *La frontière d' Euphrate*, 300). Ο Ηρωδιανός (6.4) αναφέρει πως το ξερό και θερμό κλίμα της Μεσοποταμίας ταλαιπώρησε ιδιαίτερα τους στρατιώτες κατά την εκστρατεία του Αλεξάνδρου Σεβήρου, οι στρατιώτες μπόρεσαν να συνέλθουν μόνο όταν έφθασαν στην Αντιόχεια. (Dodgeon-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 25,26). Την ίδια πληροφορία για το άνυδρο της περιοχής δίνει και ο Δίων Κάσσιος: *«Ἐπεί δὲ τὸν Εὐφράτην διαβάς* [ο Σεπτίμιος Σεβήρος] *ἐς τὴν πολεμίαν εἰσέβαλεν, ἀνύδρου τῆς χώρας οὔσης ..ἐκινδύνευσε παμπληθεῖς στρατιώτας αποβαλεῖν.κεκμηκόσι γὰρ αὐτοῖς ἐκ τῆς πορείας καὶ τοῦ ἡλίου καὶ κονιορτὸς ἐμπίπτων ἰσχυρῶς ἐλύπησεν, ὥστε μήτε βαδίζειν μήτε λαλεῖν ἔτι δύνασθαι, τοῦτο δὲ μόνον φθέγγεσθαι «ὕδωρ,ὕδωρ»*. (Δίων Κασσιος, 75.2.1-3). Το ξερό και ζεστό κλίμα της Μεσοποταμίας την υπερβολική ζέστη και την πνιγηρή ατμόσφαιρα αναφέρει και ο Προκόπιος, βεβαιώνοντας και αυτός ότι οι Ρωμαίοι στρατιώτες υπέφεραν ιδιαίτερα εξ αυτού του λόγου (*Πόλεμοι,* Β.19.31-32). Τέλος ο Θεοφύλακτος αναφερόμενος στην περιοχή της Θεοδοσιούπολης λέει ότι η περιοχή ήταν άνυδρη και κατάξερη και ταλαιπωρούσε τους Ρωμαίους στρατιώτες σε τέτοιο σημείο ώστε να αναγκασθούν να εκτελέσουν όλους τους αιχμαλώτους, προκειμένου να εξοικονομήσουν νερό: *«..καὶ μέντοι ὠμοτάτην κατὰ τῶν αἰχμαλώτων ἀποσχεδιάζουσι ψῆφον, καὶ πάντας ἀνεῖλον ἄρρενάς τε καὶ θηλείας τοὺς δὲ παῖδας διέσωζον τὸ ἄωρον τῆς ἡλικίας οἰκτείροντες».* (Θεοφύλακτος, Α.13). Αντίθετα η γύρω από την Άμιδα περιοχή φαίνεται πως ήταν αρκετά εύφορη (Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.2.2).

κάτοικοι σ΄αυτές τις πόλεις, ήταν η γειτνίαση με σημαντικούς εμπορικούς δρόμους μεταφοράς εμπορευμάτων από την Ανατολή. Ένα πυκνό δύκτιο δρόμων συνέδεε μεταξύ τους τις πόλεις της βόρειας Μεσοποταμίας.[120] Έξι κύριοι δρόμοι διέσχιζαν την περιοχή.Ένας δρόμος ένωνε την πόλη Ζεύγμα με την Νίσιβη και την Έδεσσα, ενώ ιδιαίτερα πολυσύχναστος ήταν ο δρόμος Νίσιβης-Άμιδα-Άρβηλα καθώς και Αντιόχεια-Ιεράπολη.[121]Άλλος σημαντικός δρόμος συνέδεε την Νίσιβη με το Δάρας την Κωνσταντία, την Έδεσσα και τα Σίγγαρα με τις πόλεις Ζεύγμα, Κάρραι και Βάτναι.[122]Στη Νίσιβη κατέληγε ο εμπορικός δρόμος τον οποίο ακολουθούσαν τα καραβάνια που έρχονταν από το βόρειο δρόμο του μεταξιού και τα σύνορα της Περσίας.[123] Πολλές πόλεις, όπως η Νίσιβις, υπήρξαν ήδη από τις αρχές του τετάρτου αιώνα κέντρα εκτελωνισμού και ανταλλαγής εμπορευμάτων μεταξύ των δύο κρατών, πράγμα που είχε οδηγήσει σε εισροή εσόδων και πλουτισμό των κατοίκων.[124] Από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου η ειρήνη με τους Πάρθους είχε ως αποτέλεσμα τη ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου ανάμεσα στα δύο κράτη και την ανάδειξη συνοριακών πόλεων σε σπουδαία εμπορικά κέντρα, τα οποία και απολάμβαναν ένα είδος αυτονομίας.[125] Μέχρι το 363 και την υπογραφή της Συνθήκης από τον Ιοβιανό, ίσχυε το καθεστώς της ελεύθερης διακίνησης προϊόντων και ανθρώπων που είχε καθιερωθεί από την εποχή του Διοκλητιανού.[126] Μετά το 363 αλλά κυρίως από το 408 και την θέσπιση του γνωστού νόμου για το εμπόριο με την

---

[120] Από την πόλη Κάρραι, που ο Αμμιανός αποκαλεί *antiquum oppidum*, ξεκινούσαν δύο δρόμοι (βασιλικές οδοί) που οδηγούσαν κατά μήκος του Τίγρη και του Ευφράτη προς τα περσικά εδάφη (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.3.1). Βλ.και Ζώσιμος 3.12.3.

[121] Dillemann, *Haute Mesopotamie*, 129-131, 147-192. Αρχαιολογικές έρευνες έφεραν επίσης στο φώς δρόμους που οδηγούσαν από τις πόλεις της Μεσοποταμίας και κατά μήκος του Τίγρη μέχρι την Κτησιφώντα. Για τον σημαντικό δρόμο από την πόλη Ζεύγμα και κατά μήκος του Ευφράτη μέχρι τη Βαβυλώνα κάνει λόγο ο Στράβων (16.1.27).

[122] Chapot, *La Frontière de l' Euphrate*, 301-308. Η πόλη Ζεύγμα και η Ιεράπολη που συνδέονταν και απευθείας με την Έδεσσα, αποτελούσαν σημαντικούς συγκοινωνιακούς κόμβους (στο ίδιο 308).

[123] Pigulevskaja, *Nach Indien*, 156.

[124] Σύμφωνα με τη Συνθήκη του 298 μεταξύ του βασιλιά Ναρσή και του Διοκλητιανού η Νίσιβις ορίσθηκε ως μοναδικός τόπος εμπορικών συναλλαγών παρά τις αντιρρήσεις του πρώτου (Πέτρος Πατρίκιος απ.14) Βλ.για το θέμα: Chrysos, Some Aspects,11-17· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις*, 86-88· Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος*, 185· Blockley, *Foreign Policy*, 5-7· Dodgeon-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 3.

[125] Ziegler, *Beziehungen*, 50 κ.ε. Ειδικά για τη Νίσιβη και την ιστορία της μέχρι τον τέταρτο αιώνα, βλ.Pigulevskaja, *Les villes*, 49 επ.

[126] Αν εξαιρέσει κανείς ένα γενικό φόρο 25% επί της αξίας των εισαγομένων εμπορευμάτων που απαιτούσε το ρωμαϊκό δημόσιο, που πιθανόν να είχε περιοριστικό χαρακτήρα, ο δρόμος για την ιδιωτική πρωτοβουλία ήταν ανοικτός (Ziegler, *Beziehungen*, 51,87). Ο φόρος του 25% ίσχυε κυρίως για τα λιμάνια της Ερυθράς θάλασσας, για τα ανατολικά σύνορα και την Παλμύρα. Αργότερα μετά τον έβδομο αιώνα η αυτοκρατορική φορολογία για την πώληση των αγαθών, το βυζαντινό δηλαδή *κομμέρκιον*, ανήρχετο σε 10% της αξίας των εμπορευμάτων, και τμήμα της εισέπραττε και ο κομμερκιάριος.(Οικονομίδης, Πόλεις-Commercia, 67).

Ανατολή, [127] θεσπίσθηκαν κανόνες που περιόρισαν την ελεύθερη είσοδο εμπορευμάτων και καθόρισαν ως υποχρεωτικούς σταθμούς εκτελωνισμού των εμπορευμάτων τις πόλεις Νίσιβη, Καλλίνικο,και Αρτάξατα (Dvin), ενώ και το Καλλινίκο αντικαταστάθηκε από το Δάρας μετά τη συνθήκη του 562.[128]

Η συγκέντρωση πλούτου σ΄ αυτές τις πόλεις από τον εκτελωνισμό των εμπορευμάτων από την Ανατολή ή την πώληση και ανταλλαγή τους είναι αναμφισβήτητη.[129] Τον τέταρτο αιώνα ο Αμμιανός Μαρκελλίνος μνημονεύει μεγάλη εμπορική πανήγυριν στην πόλη Βάτναι επί του Ευφράτη πλησίον της ΄Εδεσσας.[130] Η εμπορική αυτή γιορτή γινόταν κατά τον Αμμιανό κάθε χρόνο στις αρχές του Σεπτέμβρη και συγκέντρωνε πλήθος ευπόρων εμπόρων, όχι μόνο από όλα τα μέρη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αλλά και από τα πέρατα της οικουμένης, από την Ινδία και την Κίνα, απ΄ όπου και μεταφέρονταν πολλά εξωτικά προϊόντα από ξηράς αλλά και από θαλάσσης. [131] Μεγάλη ετήσια εμποροπανήγυριν μνημονεύει ο

---

[127] Ο Νόμος του 408 που ίσχυσε μέχρι το 562 και συμπεριελήφθει στη δεύτερη έκδοση του Ιουστινιάνειου κώδικα όριζε τη Νίσιβη ως το μόνο επίσημο τόπο εμπορικών ανταλλαγών πάνω σε περσικό έδαφος. (*Codex Justinianus*, 4.63.4). Εδώ έχουμε το παράδοξο και πρωτοφανές, το βυζαντινό κράτος να νομοθετεί κανόνες που πρόκειται να εφαρμοσθούν σε ξένη επικράτεια, χωρίς κάποια αντίδραση από το ξένο κράτος! (Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,*155, υποσ.27).

[128] Είναι χαρακτηριστικό ότι η πόλη Αρτάξατα φέρει μέχρι σήμερα το όνομα Bazargan που σημαίνει ο τόπος του παζαριού (Utas, Byzantium, 27). Να σημειωθεί ότι η συνθήκη του 562 επεφύλασσε διαφορετική αντιμετώπιση στους Βυζαντινούς και Πέρσες εμπόρους από τους Σαρακηνούς και τους «βαρβάρους» γενικά. (3ος και 5ος όρος της Συνθήκης). Ρωμαίοι και Πέρσες εκτελώνιζαν σύμφωνα με το *ἐξ ἀρχῆς κρατῆσαν ἔθος ἐμπορεύεσθαι διὰ τῶν ειρημένων δεκατευτηρίων*, οι Σαρακηνοί αποκλειστικά *δια της Νισίβεως καὶ τοῦ Δάρας.* (Μένανδρος, απ. 6.1.325). Αναλυτικά για τη Συνθήκη του 562: Αντωνόπουλος,*Πέτρος Πατρίκιος,* 100 επ.

[129] Σύμφωνα με τον Tabari, όταν ο Σαπώρ Α΄κατέλαβε τη Νίσιβη (252/253;) βρήκε εκεί ένα τεράστιο ποσό χρυσού που προορίζονταν για τον Καίσαρα των Ρωμαίων (Tabari, *The History*,28). Πλούσια ήταν η λεία που αποκόμισαν οι Πέρσες μετά την άλωση της ΄Αμιδας το 502. Αγάλματα χρυσά ρολόγια και άλλα πολύτιμα αντικείμενα μνημονεύει ο Μαρκελλίνος Κόμης, ότι μεταφέρθηκαν στην Κτησιφώντα με πλοία μέσω του Τίγρη, ενώ τους κατοίκους αποκαλεί *"opulentissimam civitatem"* (Debie, La prise d' Amid, 604). Ο πλούτος των πόλεων προκύπτει και από το γεγονός ότι όταν ο Χοσρόης Α΄εισέβαλε στο ρωμαϊκό έδαφος(540), οι περισσότερες από τις πόλεις της Μεσοποταμίας και της Συρίας αντάλλαξαν την ελευθερία τους με μεγάλα χρηματικά ποσά. Μόνο από το Δάρας ο Χοσρόης πήρε χίλια σταθμά αργύρου και από την Έδεσσα δύο κεντηνάρια χρυσού (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.13.28, Β.12.34). Οι Εδεσσηνοί προσέφεραν επίσης μεγάλο χρηματικό ποσό για να μην λεηλατηθεί η γύρω από την πόλη περιοχή τους, καθώς και για την εξαγορά χριστιανών αιχμαλώτων (Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 98*)*. Σύμφωνα με μαρτυρία του Ιωάννη Εφέσου (6.5) όταν οι Πέρσες κατέλαβαν το Δάρας το 573, το χρυσό που συγκέντρωσαν από τους κατοίκους έφθασε τα διακόσια κεντηνάρια ή το 1.400.000 solidi. Βλ. επίσης, Börm, persischen Geldforderungen, 334.

[130] Η πόλη Βάτναι, επί του δρόμου νότια της Ιεράπολης, αποκαλείται από τον Ζώσιμο *τῆς Ὀσδροηνῆς πολίχνιον,* δίνει δηλαδή την εντύπωση ότι επρόκειτο για μικρή πόλη (Ζώσιμος 3.12.2)

[131] *«Batnae municipium in Anthemusia,….ab Euphrate flumine brevi spatio disparatur, refertum mercatoribus opulentis, ubi annua sollemnitate prope Septembris initium mensis ad nundinas magna promiscuae fortunae convenit multitude ad commercanda quae* ***Indi*** *mittunt et* ***Seres****,aliaque plurima vehi terra marique consueta"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 14.3.3). Σύμφωνα με κινεζικές πηγές αλλά και αρχαιολογικά ευρήματα, η διακίνηση προϊόντων από την Ινδία προς τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ελέγχονταν πλήρως από τους Πέρσες και γίνονταν κυρίως μέσω των λιμένων του περσικού κόλπου και χερσαίων δρόμων ή πλοίων που έφερναν τα προϊόντα, διασχίζοντας τον Ευφράτη, προς τις Βάτνες (Ball, *Rome in the East*, 131).

Αμμιανός και έξω από την ΄Αμιδα εξαιτίας της οποίας πλήθος κόσμου συνέρρεε στην περιοχή. Η πολιορκία μάλιστα της πόλης από τον Σαπώρ Β΄(359) συνέπεσε με αυτή τη γιορτή, γι αυτό και ένα μεγάλος αριθμός επισκεπτών και εμπόρων αναγκάσθηκε να καταφύγει μέσα στα τείχη της πόλεως για να προστατευθεί και δυστυχώς να υποστεί τελικά την τύχη των υπόλοιπων κατοίκων. [132] Ο Προκόπιος επίσης αναφερόμενος στην περιοχή της Θεοδοσιούπολης αναφέρει: *«καὶ πεδία μὲν ἐνταῦθα ἱππήλατά ἐστι, κῶμαι δὲ πολλαὶ πολυανθρωπότατοι ᾤκηνται ἀγχοτάτω ἀλλήλαις καὶ πολλοὶ ἔμποροι κατ'ἐργασίαν ἐν ταύταις οἰκοῦσιν. ἔκ τε γὰρ Ἰνδῶν καὶ τῶν πλησιοχώρων Ἰβήρων πάντων τε ὡς εἰπεῖν τῶν ἐν Πέρσαις ἐθνῶν καὶ Ῥωμαίων τινῶν τὰ φορτία ἐσκομιζόμενοι ἐνταῦθα ἀλλήλοις ξυμβάλλουσι».* [133] Η Νίσιβης και η ΄Εδεσσα φιλοξενούσαν επίσης ετήσιες εμποροπανηγύρεις όπου συνέρρεε πλήθος εμπόρων από την Μεσοποταμία και το Ιραν.[134]Στη Νίσιβη εξάλλου όπως παραδίδει αξιόπιστη πηγή (των μέσων του τετάρτου αιώνα), οι κάτοικοι επιδίδονταν με ιδιαίτερο ζήλο στο εμπόριο και είχαν κατορθώσει να αναδειχθούν ως οι κυριότεροι μεσάζοντες, ανάμεσα στην Περσία και τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία,[135] το επάγγελμα δε του εμπόρου ήταν όπως φαίνεται από τα πρώτα, ανάμεσα σε αυτά που μπορούσαν να οδηγήσουν στην απόκτηση κάποιας περιουσίας.[136]

---

[132] Αμμιανός Μαρκελλίνος 18.8.13. Φαίνεται ότι διακόσια χρόνια μετά η ίδια εμποροπανήγυρις, που είχε όμως εν τω μεταξύ αποκτήσει θρησκευτικό και χριστιανικό χαρακτήρα, συνέχισε να λαμβάνει χώρα στην ΄Αμιδα και είναι αυτή που μνημονεύει ο Προκόπιος.(Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.22-30). Ο Προκόπιος κάνει λόγο για *«ἑορτήν τινα τῷ θεῷ…ἐνιαύσιον»* , ενώ τον ετήσιο χαρακτήρα της γιορτής βεβαιώνει και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος, ο οποίος λέει πως η γιορτή ελάμβανε χώρα «*circumacto anno*» . Κατά σύμπτωση και τις δύο φορές που η πόλη έπεσε στα χέρια των Περσών οι κάτοικοι γιόρταζαν αυτή τη γιορτή και εξαιτίας αυτού του γεγονότος πλήθος κόσμου είχε συρρεύσει από τα γύρω μέρη. Πιθανόν οι Πέρσες να επέλεγαν τις μέρες του εορτασμού για τις επιθέσεις τους, με το σκεπτικό ότι τότε τα σχετικά με τη φύλαξη της πόλεως μέτρα θα ήταν ακόμα πιο χαλαρά.

[133] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.25.1-3.

[134] Jullien, La minorité Greque, 108.

[135] *"Sunt ergo Nisibis et Edessa, que in omnibus viros habent optimos et in negotio valde acutos et bene venantes. Praecipue et divites et omnibus bonis ornati sunt : accipientes enim a Persis ipsi in omnem terram Romanorum vendentes et ementes iterum tradunt.. »* (*Expositio totius mundi,* XXII)

[136] Mango, *Νέα Ρώμη,* 55. Δεν υπάρχουν αναφορές στις πηγές για εμπορική δραστηριότητα εντός της Σασανιδικής αυτοκρατορίας. Από αναφορές όμως των βυζαντινών πηγών γίνεται φανερό πως το εμπόριο απασχολούσε ιδιαίτερα τους Πέρσες και αποτελούσε κύρια πηγή πλούτου για την αυτοκρατορία τους. Τον ανταγωνισμό μεταξύ των δύο δυνάμεων για τον έλεγχο των υπερπόντιων αγορών μαρτυρεί ο Κοσμάς Ινδικοπλεύστης με ένα γλαφυρό παράδειγμα, στο οποίο γίνεται λόγος για Πέρσες εμπόρους (*Χριστιανική Τοπογραφία,* 11,13-19). Το εμπόριο της μετάξης ήταν ένα από τα σπουδαιότερα προϊόντα που διακινούνταν μέσω της Περσικής αυτοκρατορίας, που λόγω της γεωπολιτικής της θέσης, έπαιζε ένα κυρίαρχο ρόλο στη διακίνηση του προϊόντος. Όπως μαρτυρεί ο Προκόπιος, το εμπόριο της μετάξης διεξάγετο αποκλειστικά μέσω των περσικών λιμένων. Ο Ιουστινιανός προσπάθησε με τους Αιθιόπες να παρακάμψει τη μεσολάβηση των Περσών, χωρίς όμως επιτυχία: *« τοῖς τε γὰρ Αἰθίοψι τὴν μέταξαν ὠνεῖσθαι πρὸς τῶν Ἰνδῶν ἀδύνατα ἦν, ἐπεὶ ἀεὶ οἱ Περσῶν ἔμποροι πρὸς αὐτοῖς τοῖς ὅρμοις γινόμενοι οὗ δὴ τὰ πρῶτα αἱ τῶν Ἰνδῶν νῆες καταίρουσιν, ἅτε χώραν προσοικοῦντες τὴν ὅμορον, ἅπαντα ὠνεῖσθαι τὰ φορτία εἰώθασι..»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.20.12). Η επιμονή των Σογδιανών να διακινήσουν ελεύθερα χωρίς δασμούς ποσότητα μετάξης στην Περσική αυτοκρατορία, συνάντησε τη σθεναρή άρνηση του βασιλιά των Περσών, που διέταξε να καεί το

Συνοψίζοντας θα έλεγα ότι η παραμεθόρια περιοχή της Ἄνω Μεσοποταμίας και η συμπεριφορά των κατοίκων των πόλεων στο σύνορο του Ευφράτη, μπορεί να χρησιμεύσει ως καθρέφτης των αισθημάτων των καθημερινών ανθρώπων, εκατέρωθεν των συνόρων, απέναντι στους γείτονες. Το γεγονός ότι οι πόλεις δεν ερημώθηκαν, παρά τις βάρβαρες πράξεις βίας που έλαβαν χώρα μετά τις αλώσεις ορισμένων εξ αυτών αλλά και τις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις, δηλώνει γενικά έλλειψη φόβου για τον αντίπαλο, αλλά και ένα αίσθημα ασφάλειας που προκαλούσαν οι ισχυρές οχυρώσεις αυτών των πόλεων. Η γρήγορη εξάπλωση του Χριστιανισμού δημιούργησε φιλικά προς τους Ρωμαίους αισθήματα στον πληθυσμό, το γεγονός όμως ότι παρέμειναν πολυάνθρωπες και οικονομικά εύρωστες, παρόλο που βρέθηκαν στο επίκεντρο των πολεμικών συγκρούσεων, εξηγείται κυρίως από το γεγονός ότι οι πόλεις της Ἄνω Μεσοποταμίας γειτνίαζαν με εμπορικούς δρόμους που συνέδεαν την Ανατολή με τη Δύση και πολλές απ' αυτές αποτελούσαν σταθμούς ανταλλαγής εμπορευμάτων, επίσημα ή ανεπίσημα, πράγμα που είχε σαν συνέπεια την εισροή πλούτου. Αυτός φαίνεται να υπήρξε κατά τη γνώμη μου κυρίως ο λόγος του στενού δεσμού των κατοίκων με τις πόλεις τους. Οι αντικρουόμενες πολλές φορές πληροφορίες των πηγών θέτουν σε αμφιβολία το γεγονός της ισοπέδωσης των πόλεων και του σφαγιασμού του συνόλου του πληθυσμού τους μετά την άλωσή τους από τους Πέρσες και μπορεί να αποδωθεί μία υπερβολή, κυρίως στις πληροφορίες του Αμμιανού Μαρκελλίνου.[137]

Σε αντίθεση με τις πόλεις της Βόρειας Μεσοποταμίας, νότια του Ευφράτη καθώς και κατά μήκος της *strata Diocletiana* οι υπό αραβοπερσική κατοχή πόλεις Δούρα Εύροπος, Παλμύρα και Ἄτρα, λόγω κυρίως των επιδρομών των Σαρακηνών αλλά και του θερμού κλίματος, είχαν ερημωθεί ήδη από το τέλος του τετάρτου αιώνα.[138] Ἀτακτες ομάδες Βεδουίνων πάνω σε άλογα ή σε καμύλες, μισόγυμνοι με

εμπόρευμα των Τούρκων εμπόρων (Μένανδρος απ.10.1.10-25). Τα κύρια προϊόντα εμπορίας των Σασανιδών ήταν προϊόντα από γυαλί, ασήμι και μετάξι. Για το θέμα αυτό βλ Howard-Johnston Late Antique Iran,127. Πάντως, όπως παρατηρεί ο Daryaee, οι έμποροι δεν έχαιραν καμιάς εκτίμησης και ήσαν απαξιωμένοι στην σασανιδική κοινωνία (Daryaee, *Sassanian Persia*, 48).

[137] Ο Blockley αναφερόμενος στην περίπτωση της πόλεως των Σιγγάρων εκφράζει κάποιους προβληματισμούς για την εγκυρότητα των πληροφοριών του Αμμιανού: Η πόλη είχε το 360, μόλις τρία χρόνια πρίν τη Συνθήκη του 363, καταληφθεί από τον στρατό του Σαπώρ και όλοι οι κάτοικοι, σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο (20.6.8), είχαν σφαγιασθεί ή οδηγηθεί στην αιχμαλωσία. Επομένως η πόλη είχε εποικισθεί με φιλικό προς τον Πέρση βασιλιά πληθυσμό. Ποιος ο λόγος λοιπόν να εκκενωθεί το 363 και γιατί ο πληθυσμός ήταν και πάλι εχθρικός προς τους Πέρσες; (Blockley, *Foreign Policy*, 28)

[138] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.5.8, 24.1.5. Όταν ο στρατός του Ιουλιανού έφθασε στην πόλη Δούρα την βρήκε εντελώς έρημη: *«..εἷς τι χωρίον Ζαυθά προσαγορευόμενον ἦλθε, καὶ ἐντεῦθεν εἰς Δοῦρα, ἴχνος μὲν ὡς ἄρα ποτέ πόλις ἦν φέρουσαν, τότε δὲ ἔρημον»* (Ζώσιμος 3.14.2), και ο Προκόπιος

μακρυά μαλλιά με τα σπαθιά στα χέρια επιτίθεντο σε εμπόρους και κατοίκους λήστευαν και φόνευαν φθάνοντας μέχρι τη Ρούσαφα(Σεργιούπολη) στον Ευφράτη.[139] Οι Ρωμαίοι ουδέποτε στάθηκαν ικανοί να αντιμετωπίσουν τις ληστρικές αυτές επιδρομές. Τα *καστρα* και τα *καστέλια* απλώς χρησίμευαν αφ΄ ενός ως βάσεις για να παρακολουθούν και να ελέγχουν τις κινήσεις των Βεδουίνων, αφ΄ ετέρου ως χώροι υποδοχής προσφύγων, ή καταφύγια ταξιδιωτών. [140] Οι κλιματολογικές συνθήκες μέσα στις οποίες οι νομάδες είχαν θαυμάσια προσαρμοστεί και η γεωγραφική διαμόρφωση του εδάφους αποτελούσαν την εγγύηση για αυτούς.[141] Ο Προκόπιος περιγράφει την περιοχή αυτή δυτικά του Ευφράτη *(τὴν ἐκτός Εὐφράτου)* ως *ἄνυδρόν τε καὶ ἀνθρώπων ἔρημον καὶ ἡλιόκαυστον.*[142] Νότιοδυτικά στην Αραβική Χερσόννησο σ΄ ένα ασταθές σύνορο κυριαρχούσαν οι Σαρακηνοί ΄Αραβες ως υπόσπονδοι των δύο χωρών Βυζαντίου και Περσίας.[143] Τον έκτο αιώνα ο βασιλιάς των Σαρακηνών Αλαμούνδαρος (al-Mundhir)[144] συμμάχησε με τους Πέρσες, ενώ οι Βυζαντινοί τοποθέτησαν τον Αρέθα (al-Harith) επικεφαλής των φυλών των Σαρακηνών που ήλεγχαν[145] δίδοντάς του και τον τίτλο του «βασιλιά», *οὐ πρότερον τοῦτο ἕν γε Ῥωμαίοις γεγονός πώποτε.*[146] Για τον Αρέθα ο Πρόκοπιος εκφράζει αμφιβολίες ως προς την αφοσίωσή του στον Ιουστινιανό, ενώ ο Αλαμούνδαρος ως σύμμαχος των Περσών επανειλημμένα εισέβαλε και κατέστρεψε ρωμαϊκά εδάφη.[147]

περιγράφει την περιοχή της Παλμύρας τον έκτο αιώνα ως έρημη και ακατοίκητη (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.7). Βλ. Lee, *Information and Frontiers*, 54· Lightfoot, The third siege of Nisibis, 110. Η Παλμύρα υπήρξε σπουδαιότατο εμπορικό κέντρο ήδη από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου και απολάμβανε ένα είδος αυτονομίας, που είχε γίνει αποδεκτό και από τις δύο δυνάμεις μέχρι την κατάληψη και καταστροφή της από τους Ρωμαίους το 273 (Christensen, *Iran*, 225· Ball, *Rome in the East*,74-87). Η ΄Ατρα κατελήφθη και καταστράφηκε το 240 από τον πρώτο Σασανίδη βασιλιά Αρδασίρ το 240, ενώ ο διάδοχός του Σαπώρ Α΄κατέλαβε και κατέστρεψε τα Δούρα-Εύροπος (Isaac, *The Limits of Empire*, 152-154). ΄Εκτοτε οι πόλεις αυτές παρήκμασαν. Αναλυτικά για το εμπόριο στις πόλεις αυτές και την ιστορία τους βλ. Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 163-172.

[139] Segal, Mesopotamian Communities, σ.127,128.

[140] Dignas-Winter, όπ.π. 164,165.

[141] Evans, *Ιουστινιανός*, 163.

[142] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.17.25, Β.1.6.

[143] *«οὐ γάρ τις πώποτε Σαρακηνῶν λόγος ἐν σπονδαῖς γέγονεν, ἅτε ξυνεχομένων τῷ Περσῶν τε καὶ Ῥωμαίων ὀνόματι΄»* (Προκόπιος , *Πόλεμοι,* Β.1.5,6).

[144] *PLRE*, τ.ΙΙ, 41. Τον Αλαμούνδαρο ο Προκόπιος θεωρεί τον πλέον επικίνδυνο αντίπαλο των Ρωμαίων : «*καὶ τὸ ξύμπαν εἰπεῖν χαλεπώτατός τε καὶ δεινότατος οὗτος ἀνὴρ γέγονε Ῥωαίοις πολέμιος πάντων μάλιστα»*. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.17.45).

[145] Πρόκειται για τους Λαχμίδες και τους Γασσανίδες που έπαιξαν ένα σημαντικό ρόλο στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις: Bosworth, Iran and the Arabs, 593-612. Γενικά για τους ΄Αραβες και τις σχέσεις τους με το Βυζάντιο κατά τον έκτο αιώνα βλ. Shahid, *Byzantium and the Arabs* (1995).

[146] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.17.47. Βλ.επίσης: Chrysos, The Title Basileus, 46-51.

[147] Ο τρομερός Αλαμούνδαρος επί πενήντα χρόνια υποχρέωσε τους Ρωμαίους να γονατίσουν: *«ὅς δὴ ἐς πεντήκοντα ἐνιαυτῶν χρόνον ἐς γόνυ ἐλθεῖν τὰ Ῥωμαίων ἐποίησε πράγματα»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.17.40). Παρά τις επιφυλάξεις του Προκοπίου για τον Αρέθα, είναι γεγονός ότι ο τελευταίος το 554,σημείωσε σημαντική νίκη κατά του Αλαμούνδαρου στην περιοχή της πόλης Χαλκίδα, η οποία, σύμφωνα με τον Προκόπιο *Βεροίας πόλεως τετράσι σταδίοις ἀπεῖχε.* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.12.1).

Οι υποχρεωτικές αυτές συμμαχίες με τον επικίνδυνο εχθρό και για τις δύο δυνάμεις ελάχιστα αποδείχθηκαν αποτελεσματικές, τουλάχιστον για τους Ρωμαίους. Το σημαντικό όπλο της διάδοσης του χριστιανισμού αποδείχθηκε πιο αποτελεσματικό από τις πολεμικές συγκρούσεις.[148] Στη Σεργιούπολη, στο λεγόμενο «βαρβαρικό πεδίο»,[149] η λατρεία ενός Πέρση στρατιωτικού αγίου, που υπηρετούσε στο ρωμαϊκό στρατό, του Αγίου Σεργίου, κατάφερε να επηρεάσει και να ενώσει τις ποικίλες φυλετικά κοινότητες έτσι ώστε να αποτελέσει ένα ασφαλές οχυρό για τη βυζαντινή αυτοκρατορία.[150] Σύμφωνα με τον Ευάγριο όταν ο Χοσρόης πληροφορήθηκε για το ασήμι που κάλυπτε το ιερό λείψανο του Αγίου Σεργίου θέλησε να επιτεθεί στην πόλη αλλά τελικά άλλαξε γνώμη και αποχώρησε, όταν κατά τρόπο θαυματουργικό χιλιάδες ασπίδες εμφανίσθηκαν ξαφνικά στα τείχη της πόλης.[151] Είναι σημαντικό ότι

Την εποχή του Ιουστινιανού ως χριστιανός ο Αρέθας, αν και φανατικός Μονοφυσίτης, στήριξε τα χριστιανικά μοναστήρια της περιοχής και βοήθησε στη διατήρηση της αμυντικής ικανότητας των φρουρίων στη λεγομένη Strata Diocletiana (Greatrex, Byzantium and the East, 163).

[148] *«In Mesopotamia, devine defence went hand in hand with arms and walls"* (Fowden, *The Barbarian Plain*,3).

[149] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* 2.5.29· Θεοφύλακτος, 5.13.3.

[150] Η Fowden σωστά παρατηρεί ότι πολλά βυζαντινά οχυρά σε σημαντικά στρατηγικά σημεία των συνόρων έφεραν ονόματα χριστιανών αγίων και φιλοξενούσαν ιερά λείψανα. Το Δάρας προστάτευε ο ΄Αγιος Βαρθολομαίος και τη Νίσιβη ο ΄Αγιος Ιάκωβος. (Fowden,όπ.π.,45-56). Εκτός από τη Σεργιούπολη (Ρούσαφα), μια άλλη πόλη του βυζαντινού συνόρου, η Μαρτυρόπολη, εξελίχθηκε σε τόπο προσκηνύματος και λατρείας χριστιανών μαρτύρων, καθώς και του επισκόπου Μαρουθά.(Noret, La Vie de S.Maruta,77-103). Η εκκλησία του Αγίου Σεργίου που χτίστηκε το 431 μέσα στην πόλη-φρούριο της Σεργιούπολης, είναι χαρακτηριστικό ότι δέχθηκε σταδιακά την προστασία τόσο του Ιουστινιανού, όσο και του Πέρση βασιλιά Χοσρόη Β΄ αλλά και του Γασανίδη φυλάρχου Αλαμούνδαρου (Fowden, όπ.π., 4-7). Ο Βίος του Αγίου Σεργίου συνδέθηκε από τον Ιουστινιανό με τη λατρεία ένός άλλου στρατιωτικού αγίου, του Βάκχου, προκειμένου προφανώς να τονισθεί η προσέγγιση Χριστιανών Ανατολής και Δύσης. Κατά τη γνώμη μου ο στρατιωτικός άγιος Βάκχος ήταν πιθανόν μια κατασκευή του ίδιου του Ιουστινιανού, δεδομένου ότι σύμφωνα με την επιγραφή στον νάρθηκα του ναού Σεργίου και Βάκχου στην Κωνσταντινούπολη, ο ναός αυτός ήταν αρχικά αφιερωμένος αποκλειστικά στον ΄Αγιο Σέργιο. (Bardill, Sts Sergius and Bacchus, 2). Ο Ιουστινιανός ίδρυσε τον περίφημο ναό Σεργίου και Βάκχου, μέσα στο ανακτορικό συγκρότημα του Πέρση φυγάδα πρίγκιπα Ορμίσδα, παρά την θάλασσα του Μαρμαρά, το οποίο χρησιμοποιούσε και ο ίδιος ως κατοικία του μέχρι το 527 (Bardill, Sts Sergius and Bacchus, 2-11). Τη συμβολική σημασία του ναού του Αγίου Σεργίου και Βάκχου στην Κωνσταντινούπολη υπογραμμίζει το γεγονός, ότι αυτός κτίσθηκε δίπλα στο ναό των Αγίων Πέτρου και Παύλου, ναό που είχε επίσης ένα συμβολικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι κατά τον Γκιολέ, συμβόλιζε την προσέγγιση Ιουδαίων και Εθνικών υπό την σκέπη του Χριστιανισμού.(Γκιολές, *Παλαιοχριστιανική Τέχνη*, 141). Σύμφωνα μάλιστα με τον Προκόπιο, οι δύο αυτοί ναοί επικοινωνούσαν μεταξύ τους και συναγωνίζονταν σε ομορφιά και πλούτο (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων*, Α, 4.3-8). Βλ. για τις συζητήσεις που προκάλεσε ο Ναός Σεργίου και Βάκχου, και την πιθανή σχέση του με τους Μονοφυσίτες φυγάδες στην Κωνσταντινούπολη: Bardill, Sts Sergius and Bacchus, 1-11· Croke, Sergius and Bacchus, 25-64. Οι παραλλαγές του Βίου του Αγίου Σεργίου σε διάφορες γλώσσες μαρτυρούν την μεγάλη διάδοση της λατρείας του. Βλ.για το ελληνικό κείμενο:den Gheyn, Σέργιος και Βάκχος, 373-395. Για άλλες παραλλαγές του Βίου βλ.Fowden, *The Barbarian Plain*, 8-11,17,18.

[151] *«'Επειδὴ δὲ τούτοις πεισθείς ὁ Χοσρόης τῇ πόλει τὸν ὅλον ἐπαφῆκε στρατὸν, ἐξαπίνης ἀνὰ τὸν περίβολον ἀσπὶς ἀνεφάνη μυρία, ὑπερμαχοῦσα τῆς πόλεως…Ὡς δὲ ὁ Χοσρόης..ἔγνω τοῦ μάρτυρος εἶναι τὸ θαῦμα..δείσας καὶ τὴν Χριστιανῶν πίστιν ἀγάμενος, ἀπῆρε πρὸς τὰ οἰκεῖα»* (Ευάγριος, 4.25.8), βλ. και Leppin, Roman Identity, 247. Ο Προκόπιος αντίθετα αποδίδει την ξαφνική αποχώρηση του Χοσρόη

στη Σεργιούπολη ο ναός ήταν αφιερωμένος αποκλειστικά στον ΄Αγιο Σέργιο και τουλάχιστον μέχρι το 514 η λατρεία του τελευταίου δεν συνδέονταν με τον ΄Αγιο Βάκχο.[152]

Προς το τέλος του έκτου αιώνα η συνεργασία των βυζαντινών με τους Γασσανίδες ΄Αραβες έλαβε τέλος, ενώ το 602 σταμάτησε και η συνεργασία των Περσών με τους Λαχμίδες. Το 604 οι ΄Αραβες ενώθηκαν για να χτυπήσουν επιτυχώς τον περσικό στρατό, ενώ λίγα χρόνια αργότερα οι πρώην υπόσπονδοι θα προκαλούσαν την κατάρρευση της σασανιδικής αυτοκρατορίας.[153]

Οι πόλεις Δούρα Ευρωπός, Παλμύρα, ΄Ατρα, αλλά και το υπό ρωμαϊκή διοίκηση Κιρκήσιον, ερημώθηκαν από τους κατοίκους τους και ουδέποτε ανέκαμψαν οικονομικά μετά τον τρίτο αιώνα, παρόλο που βρίσκονταν επάνω σε σημαντικούς εμπορικούς δρόμους μεταφοράς εμπορευμάτων από την Ανατολή.[154] ΄Ισως και γιατί το όνομά τους δεν συνδέθηκε με τη λατρεία κάποιου χριστιανού αγίου, έτσι ώστε να μετατραπούν σε τόπους προσκυνήματος. Σε αντίθεση με τους Πέρσες, οι νομάδες των Σαρακηνών, ένας λαός παντελώς ξένος προς το ρωμαϊκά ήθη, φαίνεται ότι προκαλούσε τρόμο στους κατοίκους των πόλεων νότια του Ευφράτη.[155] Οι κάτοικοι των πόλεων της Βόρειας Μεσοποταμίας είναι φανερό ότι δεν αντιμετώπιζαν τους Πέρσες γείτονες με τον ίδιο τρόπο, δεν επικρατούσε ο φόβος, παρόλους τους πολέμους και τις δηώσεις των πόλεων, δεδομένου ότι αποδέχονταν ακόμα και το

από τα τείχη της Σεργιούπολης σε προβλήματα που αντιμετώπιζε ο στρατός των Περσών και συγκεκριμένα στην έλλειψη νερού (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β,20.14,15)

[152] Fowden, *The Barbarian Plain,* 28,29. Στο ναό του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη ο ΄Αγιος Σέργιος εικονίζεται μόνος, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι, από την περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού και μετά, συνδέθηκε η λατρεία του με τον ΄Αγιο Βάκχο.

[153] Börm, *Prokop und die Perser*, 44. Πρόσφατα διατυπώθηκε η άποψη από την Pourshariati (*Sasanian Empire*, 4), ότι αιτία της κατάρρευσης ήταν ο εμφύλιος πόλεμος στο Ιράν και κυρίως η άρση της στήριξης των Σασανιδών από τις μεγάλες παρθικές οικογένειες, που συμμάχησαν με τους ΄Αραβες και εγκατέλειψαν τον τελευταίο Σασανίδη βασιλέα Ισδιγέρδη Γ΄.

[154] Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 163,164· Isaak, *The Limits of Empire*, 147-156.

[155] ΄Ηδη ο Στράβων (16.1.27) αναφέρει ότι οι Σκηνίτες ΄Αραβες δημιουργούσαν προβλήματα στην περιοχή του Ευφράτη και δυσκόλευαν τους εμπόρους και την κίνηση των εμπορευμάτων ελέγχοντας τους τελωνειακούς σταθμούς. Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος (14.4.1), τους παρομοιάζει με αρπαχτικά πτηνά που αρπάζουν ό,τι βρουν και δεν είναι αρεστοί στους Ρωμαίους ακόμα και όταν συμμαχούν μαζί τους:*"Saraceni tamen nec amici nobis umquam nec hostes optandi, ultro citroque discursante quicquid inveniri poterat momento temporis parvi vastabant milvorum rapacium similes, qui si praedam dispexerint Celsius, volatu rapiunt celery, ac si impetraverint, non inmorantur"*. Σύμφωνα με τον Προκόπιο : *Σαρακηνοὶ γὰρ τειχομαχεῖν μέν εἰσιν ἀδύνατοι φύσει, ἐς δὲ τὸ ληίζεσθαι πάντων μάλιστα δεξιοὶ»*. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.19.12,13). Κάποιες από τις φυλές των Σαρακηνών ήταν κατά τον Προκόπιο ανθρωποφάγοι (Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.19.15). Ο Μένανδρος σημειώνει: *« ..τὰ γὰρ Σαρακηνικὰ φῦλα μυριάδες ταῦτα καὶ τὸ πλῆστον αὐτῶν ἐρημονόμοι τε εἰσὶ καὶ αδέσποτοι..»* (Μένανδρος, απ.9.1.32). Τέλος ο Θεοφύλακτος (Γ.17) χαρακτηρίζει τη φυλή των Σαρακηνών εξαιρετικά άπιστη και αλλοπρόσαλλη. Γενικά για τους ΄Αραβες βλ.: Shahid, Byzantium and the Arabs (1984)· του ιδίου , Byzantium and the Arabs (1995) .

ενδεχόμενο να ζήσουν κάτω από περσική διοίκηση[156] και σε καιρό τουλάχιστον ειρήνης, φαίνεται πως υπήρχε συνεργασία και επικοινωνία σε όλους τους τομείς.

Β. ΟΙ ΛΑΟΙ

Βα.Πέρσες ή Βάρβαροι;

Περισσότεροι από οκτώ αιώνες όμορης συμβίωσης κατέστησαν τον λαό των Περσών έναν μάλλον οικείο λαό για τους Έλληνες, όμως ο χαρακτηρισμός «*βάρβαροι*» ποτέ δεν τους εγκατέλειψε.[157] Για τους Αρχαίους Έλληνες και τους Ρωμαίους οι Πέρσες ανήκαν στους λαούς της Ανατολής, ήταν το *alter orbis,* ένας κόσμος δηλαδή που διέφερε πολιτικά, κοινωνικά και κυρίως πολιτισμικά από τον δικό τους. Ο κόσμος των Περσών ήταν η Ασία, ο κόσμος των Ελλήνων η Ευρώπη. «***Τὴν γὰρ Ἀσίην καὶ τὰ ἐνοικέοντα ἔθνεα βάρβαρα οἰκηιοῦνται οἱ Πέρσαι****, τὴν δὲ Εὐρώπην καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἥγηνται κεχωρίσθαι».*[158] Ο Ισοκράτης θεωρούσε ότι οι Έλληνες ήταν οι κύριοι της Ευρώπης και οι βάρβαροι Πέρσες οι κύριοι της Ασίας, οι δε τελευταίοι δεν θα έπρεπε κατά τη γνώμη του να έχουν καλύτερους κυβερνήτες από τους πρώτους, στους οποίους μάλιστα να αποδίδονται ένδοξες ονομασίες, ούτε να ευημερούν και να είναι ευτυχέστεροι από τους Έλληνες.[159] Είναι πάντως γεγονός ότι η ελληνική λέξη «*βάρβαρος*» που αρχικά σήμαινε τον μη ελληνόφωνο,[160] μεταλλάχθηκε σταδιακά. Ο Στράβων θεωρούσε τη διάκριση λανθασμένη και ότι ο όρος δημιουργήθηκε για όσους δεν χρησιμοποιούσαν σωστά την ελληνική γλώσσα.[161]

Διακρίνει κανείς μέσα από τους ελληνικούς μύθους για την καταγωγή των Περσών, την προσπάθεια ή την επιθυμία να συνδεθούν οι δύο λαοί, Πέρσες και

---

[156] Η περίπτωση της Νίσιβης είναι χαρακτηριστική. Οι κάτοικοι επιμένουν να παραμείνουν όταν η πόλη τους είναι περικυκλωμένη από τα περσικά στρατεύματα και η ρωμαϊκή φρουρά έχει αποχωρήσει. Αυτό σημαίνει ότι αποδέχονται το ενδεχόμενο να καταληφθεί η πόλη από τους Πέρσες και οι ίδιοι να ζήσουν υπό περσική διοίκηση ως υπήκοοι του Πέρση Μεγάλου βασιλιά.

[157] Ο Προκόπιος αρχίζει το έργο του για τους Περσικούς Πολέμους με τη φράση: *«Προκόπιος Καισαρεύς τοὺς πολέμους ξυνέγραψεν οὕς Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πρὸς* ***βαρβάρους διήνεγκε τούς τε ἑώους και ἑσπερίους»***(Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.1.1).

[158] Ηρόδοτος, 1.4. Παγίως οι κάτοικοι της Ασίας χαρακτηρίζονται βάρβαροι:*«..ἐξ οὗτε τιμὴν Ζεὺς ἄναξ τήνδ'ὤπασεν/ἕν'ἄνδρ'ἁπάσης Ἀσίδος μηλοτρόφου/ ταγεῖν ἔχοντα σκῆπτρον εὐθυντήριον./Μῆδος γὰρ ἦν ὁ πρῶτος ἡγεμὼν στρατοῦ,/ἄλλος δ'ἐκείνου παῖς τόδ'ἔργον ἤνυσεν./τρίτος δ'ἀπ'αὐτοῦ Κύρος, εὐδαίμων ἀνήρ.»* (Αισχύλος, *Πέρσαι,* στ.762-766).

[159] *«Σκέψαι δ'ὡς αἰσχρὸν περιορᾶν τὴν Ἀσίαν ἄμεινον πράττουσαν τῆς Εὐρώπης καὶ τοὺς βαρβάρους εὐπορωτέρους τῶν Ἑλλήνων ὄντας, ἔτι δὲ τοὺς μὲν ἀπὸ Κύρου τὴν ἀρχὴν ἔχοντας...****βασιλέας μεγάλους προσαγορευομένους****, τοὺς δ'ἀφ'Ἡρακλέους πεφυκότας, ὅν ὁ γεννήσας διὰ τὴν ἀρετὴν εἰς θεοὺ ἀνήγαγε,ταπεινοτέροις ὀνόμασιν ἢ 'κείνους προσαγορευομένους,».*(Ισοκράτης, *Φίλιππος*, 5.132.1-9).

[160] Για πρώτη φορά εμφανίζεται ο όρος στον Όμηρο: *«Κάρες βαρβαρόφωνοι»* (Ομηρος, *Ιλιάδα* Β.867).

[161] *«Οἶμαι δὲ τὸ βάρβαρον κατ' ἀρχάς ἐκπεφωνῆσθαι οὕτως κατ' ὀνοματοποιίαν»* (Στράβων 14.2.28). Βλ.παραπάνω στο παρόν Κεφάλαιο υποσημ.13.

Ἕλληνες, με μια κοινή καταγωγή. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο ο ίδιος ο Ξέρξης αποδέχεται την καταγωγή από τον Περσέα, γιό του Δία και της Δανάης, και την Ανδρομέδα, που ήταν κόρη του βασιλιά του Άργους Κηφέα.[162] Αυτή η συγγένεια ήταν κατά τον Ηρόδοτο και η αιτία για την οποία οι Αργείοι δεν συμμετείχαν μαζί με τους άλλους Ἕλληνες στον Περσικό πόλεμο.[163]Λόγω καταγωγής από τον Κηφέα, οι Ἕλληνες αποκαλούσαν τους Πέρσες και «*Κηφῆνες*», ενώ οι ίδιοι οι Πέρσες αποκαλούσαν τους εαυτούς τους «*Ἀρταίους*» (Ἀριους;). [164] Τελικώς όμως ονομάσθηκαν Πέρσες από το όνομα του γιού του Περσέα, Πέρση.[165] Επομένως οι Πέρσες ήταν ομοαίματοι με τους Ἕλληνες.[166]

Ο μύθος του Περσέα που παντρεύτηκε την Ανδρομέδα και έδωσε το όνομά του γιού του στους Πέρσες, καθώς και ο μύθος του γιού του Ιάσονα και της Μήδειας, Μήδου, που έδωσε το όνομά του στους Μήδους,[167] έχει μια διαχρονική παρουσία στη βυζαντινή χρονογραφία. Τον ίδιο μύθο για την καταγωγή των Περσών συναντάμε στον Ιωάννη Μαλάλα,[168]στον Ιωάννη Αντιοχέα[169] και στο Πασχάλιο Χρονικό,[170]

---

[162] *«...βασιλεὺς Ξέρξης τάδε ὑμῖν λέγει. Ἡμεῖς νομίζομεν Πέρσην εἶναι ἀπ'οὗ ἡμεῖς γεγόναμεν, παῖδα Περσέος τοῦ Δανάης, γεγονότα ἐκ τῆς Κηφέος θυγατρὸς Ἀνδρομέδης».* (Ηρόδοτος 7.150).

[163] Ηρόδοτος 7.150. Αναφέρει όμως ο Ηρόδοτος και άλλο λόγο για τον οποίο οι Αργείοι δεν συμμετείχαν στον πόλεμο. Αυτός ήταν η επιθυμία τους να έχουν οι ίδιοι τη διοίκηση του συμμαχικού ελληνικού στρατού, ενώ παράλληλα έθεσαν ως όρο την υπογραφή συνθήκης ειρήνης με τη Σπάρτη για τριάντα χρόνια (Ηρόδοτος, 7.148). Λαμβανομένου πάντως υπόψη ότι ο Ηρόδοτος αποκαλούσε τον Ξέρξη *«ἀρήιο»* και τον Αρταξέρξη *«μέγα ἀρήιο»* (Ηρόδοτος 6.98.17), είναι ενδιαφέρον ότι μέχρι σήμερα υπάρχει χωριό κοντά στο Άργος με την ονομασία «Αρεία».

[164] *« Ἐκαλέοντο δὲ πάλαι ὑπό μὲν Ἑλλήνων Κηφῆνες, ὑπό μέντοι σφέων αὐτῶν καὶ τῶν περιοίκων Ἀρταῖοι»* (Ηρόδοτος, 7.61).

[165] *«ἐπεὶ δὲ Περσεὺς ὁ Δανάης τε καὶ Διὸς ἀπίκετο παρὰ Κηφέα τὸν Βήλου καὶ ἔσχε αὐτοῦ τὴν θυγατέρα Ἀνδρομέδην, γίνεται αυτῷ παῖς τῷ οὔνομα ἔθετο Πέρσην, τοῦτον δὲ αὐτοῦ καταλείπει».* (Ηρόδοτος,όπ.π).

[166] Στο έργο του Αισχύλου *Πέρσαι,* μια Περσίδα και μια Ελληνίδα αποκαλούνται ἀδελφές από το ίδιο γένος, μολονότι η πρώτη κατάγεται από «βάρβαρη» χώρα: *«ἐδοξάτην μοι δύο γυναῖκ'εὐείμονε,/ἡ μὲν πέπλοις Περσικοῖς ἠσκημένη,/ἡ δ'αὖτε Δωρικοῖσιν,/..κάλλει τ'ἀμώμω, καὶ κασιγνήτα* ***γένους ταὐτοῦ,*** *πάτραν δ'ἔναιον ἡ μὲν Ἑλλάδα/κλήρῳ λαχοῦσα γαῖαν, ἡ δὲ βάρβαρον».* (Αισχύλος, *Πέρσαι,* 181-187).

[167] *«λέγεται δὲ καὶ Μῆδος υἱὸς αὐτῆς* (της Μήδειας) *διαδέξασθαι τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν χώραν ἐπώνυμον αὐτοῦ καταλιπεῖν»* (Στράβων, 11.10).

[168] *«καὶ λοιπὸν ἐβασίλευσε Περσῶν ὁ υἱὸς τοῦ Περσέως καὶ τῆς Ἀνδρομέδας, προβληθεὶς ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ πάππου τοῦ Κηφέως, τοῦ βασιλέως τῆς Αἰθιοπίας...καὶ ἔμεινε λοιπὸν τὸ γένος τοῦ Περσέως βασιλεῦον τῆς Βαβυλωνίας χώρας...καὶ ἐπ'ονόματι αὐτοῦ ἐκάλεσε αὐτοὺς Πέρσας».*(Ιωάννης Μαλάλας,2.13)

[169] *«ἐβασίλευσε Σαρδανάπαλλος ὁ μέγας ὅντινα Περσεὺς ὁ Δανάης ἐφόνευσε καὶ ἀφείλετο τὴν βασιλείαν Ἀσσυρίων καὶ βασιλεύσας εἰς τὸ ἴδιον ὄνομα ἐκάλεσεν αὐτοὺς Πέρσας».* (Ιωάννης Αντιοχεύς, απ. 6, σ. 542)

[170]«*καὶ φονεύσας* [ο Περσέας] *τὸν βασιλέα αὐτῶν Σαρδανάπαλλον τὸν ἐκ τοῦ γένους αὐτοῦ καταγόμενον ὑπέταξεν αὐτοῦ και ἐβασίλευσεν αὐτοῦ ἔτη νγ΄, καὶ ἐπ'ονόματα αὐτοῦ ἐκάλεσεν αὐτοὺς Πέρσας, ἀφελὼν ἀπὸ Ἀσσυρίων τὴν βασιλείαν καὶ τὸ ὄνομα»* (*Πασχάλιον Χρονικον*,72). Και ο πρώτος βασιλιάς των Ασσυρίων είχε ελληνική καταγωγή δεδομένου ότι ήταν γιός του Κρόνου και της Ρέας.

αργότερα στο Γεώργιο Μοναχό,[171] ενώ επιζεί μέχρι τον δωδέκατο αιώνα στην χρονογραφία του Μιχαήλ Γλυκά.[172]

Ο Στράβων παρατήρησε ότι οι Πέρσες ήταν ο μόνος λαός της Ασίας που κατάφερε να νικήσει και να υποτάξει τους Έλληνες, γι΄ αυτό και απέκτησαν φήμη και θεωρήθηκαν σημαντικός λαός. Αυτό όμως συνέβη επί Αχαιμενιδών και κατά τους ελληνοπερσικούς πολέμους, μέχρι τότε οι Πέρσες ήταν λαός άγνωστος στους Έλληνες γι αυτό και ο Όμηρος δεν τους αναφέρει: *«Συνέβη δὲ τοῖς Πέρσαις ἐνδοξοτάτοις γενέσθαι τῶν βαρβάρων παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὅτι τῶν μὲν ἄλλων οὐδένες τῶν τῆς Ἀσίας ἀρξάντων Ἑλλήνων ἦρξαν, οὐδ'ἤδεισαν οὔτ'ἐκεῖνοι τούτους οὔθ'οἱ Ἕλληνες τοὺς βαρβάρους ἀλλ'ἐπὶ μακρὸν μόνον ἐκ τῆς πόρρωθεν ἀκοῆς. Ὅμηρος γοῦν οὔτε τὴν τῶν Σύρων οὔτε τὴν τῶν Μήδων ἀρχὴν οἶδεν».*[173] Ο Στράβων θεωρούσε τους Μήδους λαό σημαντικότερο των Περσών. Βασίλεψαν στο Ιράν πριν από τους Πέρσες και κληροδότησαν στους τελευταίους, όχι μόνο την αγάπη για την τοξική τέχνη και τα άλογα αλλά και γενικά τον τρόπο ζωής και ειδικά τον τρόπο ενδυμασίας. Γι αυτό το λόγο οι Πέρσες μολονότι ζούν στο νότιο τμήμα του Ιράν, όπου το κλίμα είναι ιδιαίτερα θερμό, εν τούτοις, καλύπτουν το σώμα τους με πολλά ενδύματα αντιγράφοντας τους ηττηθέντες απ΄ αυτούς Μήδους, των οποίων η πατρίδα ήταν στο βορρά, εκεί όπου το κλίμα είναι ψυχρό.[174]

Η αρχαιοελληνική γραμματεία αντιμετώπισε τους Πέρσες ως βαρβάρους μεν, τους απέδωσε όμως ιδιαίτερα γνωρίσματα που τους ξεχώρισαν από τον ωκεανό των βαρβάρων λαών. Ιδιαίτερα ο Ηρόδοτος[175] αλλά και ο Αισχύλος στο έργο του *Πέρσαι* κρατούν μια μάλλον ουδέτερη στάση απέναντι στο λαό των Περσών, ενώ αποδίδουν πρωταγωνιστικό ρόλο στο πρόσωπο του Μεγάλου Βασιλέα. Είναι

---

[171] *«Μετὰ δὲ Σαρδανάπαλλον ἐβασίλευσε Περσεὺς ὁ υἱὸς Πήκου τοῦ καὶ Διὸς,...καὶ ὁρμήσας κατὰ Ἀσσυρίων καὶ Σαρδανάπαλλον φονεύσας ὑπέταξε καὶ ἐβασίλευσεν αὐτῶν ἔτη νγ. Ὃς καὶ ἐπ'ὀνόματι αὐτοῦ Πέρσας ἐκάλεσεν αὐτοὺς ἀφελόμενος ἀπὸ Ἀσσυρίων τήν τε βασιλείαν καὶ τὴν προσηγορίαν.»* (Γεώργιος Μοναχός, *Χρονικόν,* τ.Ι.,σ.14).

[172] *« καὶ τοὺς Ἀσσυρίους Πέρσας ἐκάλεσεν..καὶ πυρσολατρεῖν ἐδίδαξεν»* (Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική,* 264.22).

[173] Στράβων, 15.3.21-23.

[174] *« ἡ γὰρ νῦν λεγομένη Περσικὴ στολὴ καὶ ὁ τῆς τοξικῆς καὶ ἱππικῆς ζῆλος καὶ ἡ περὶ τοὺς βασιλέας θεραπεία καὶ κόσμος καὶ σεβασμὸς θεοπρεπὴς παρὰ τῶν ἀρχομένων εἰς τοὺς Πέρσας παρὰ Μήδων ἀφῖκται. Καὶ ὅτι τοῦτ'ἀληθὲς ἐκ τῆς ἐσθῆτος μάλιστα δῆλον. Τιάρα γάρ τις καὶ κίταρις καὶ πῖλος καὶ χειριδωτοὶ χιτῶνες καὶ ἀναξυρίδες ἐν μὲν τοῖς ψυχροῖς τόποις καὶ προσβόρριοις ἐπιτήδειά ἐστι φορήματα, οἷοί εἰσιν οἱ Μηδικοὶ, ἐν δὲ τοῖς νοτίοις ἥκιστα».* (Στράβων, 11.9.2).

[175] Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Προοίμιο της Ιστορίας του ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι θα καταγράψει για να διασώσει την ιστορική μνήμη, τόσο τα κατορθώματα του δικού του λαού όσο και των βαρβάρων *(ἔργα μεγάλα τε καὶ θαυμαστὰ, τὰ μὲν Ἕλλησι τὰ δὲ βαρβάροισι ἀποδειχθέντα)*. Διαφορετικό είναι το πνεύμα με το οποίο ο Προκόπιος αρχίζει την Ιστορία των Περσικών Πολέμων. Αναφέρει και αυτός ότι επιθυμεί να διασώσει την ιστορική μνήμη των πολέμων που διεξήγαγε ο Ιουστινιανός *προς βαρβάρους..τούς τε ἑώους καὶ ἑσπερίους,* κάνοντας έτσι σαφή διάκριση μεταξύ του κόσμου των βαρβάρων -στον οποίο ανήκουν οι Πέρσες- και του δικού του.

ενδιαφέρον ότι και από την περσική πλευρά, μέσω της ιστορίας και της μυθολογίας της μεγάλης αυτής χώρας, γίνεται μια προσπάθεια να συνδεθεί ο περσικός λαός με τον ελληνικό. Στο έπος Shahnameh ο Μέγας Αλέξανδρος εμφανίζεται ως ο ετεροθαλής αδελφός του Δαρείου Γ',[176] ενώ και όλοι γενικά οι ηγεμόνες του Rum σύμφωνα πάντα με το Shahnameh, έχουν το ίδιο αίμα και είναι απόγονοι του Salm ένός από τους γιούς του βασιλιά του κόσμου Feraydoun.[177]

Η εικόνα του Πέρση στην Αρχαία Ελλάδα, δεν ήταν όπως φαίνεται η αποκλειστικά αρνητική εικόνα ενός βάρβαρου ασιάτη εχθρού, με τον οποίο οι Έλληνες βρίσκονταν αντιμέτωποι μόνο στο πεδίο της μάχης. Πολλοί σημαντικοί Έλληνες είχαν φιλοξενηθεί στην περσική βασιλική αυλή, για την οποία δεν έκριβαν τον θαυμασμό τους, όπως συνέβη και κατά την βυζαντινή περίοδο, ενώ οικονομικές και πολιτισμικές ανταλλαγές κυρίως στις παραμεθόριες περιοχές ήταν συχνές, όπως αποδεικνύουν και αρχαιολογικά ευρήματα.[178]

Οι βυζαντινοί κοσμικοί συγγραφείς πάντως επιμένουν στη διάκριση μεταξύ Ρωμαίων και βαρβάρων και συγκαταλέγουν τους Πέρσες μεταξύ των τελευταίων, αποδίδουν δε στον όρο «*βάρβαρος*» κυρίως τον ασπασμό μη ρωμαϊκών ηθών.[179] Η μαζική εξάλλου εισβολή βαρβάρων στο ρωμαϊκό κράτος και η ένταξή τους στη ρωμαϊκή κοινωνία διαφοροποίησε περαιτέρω τη σημασία της λέξης, διακρίνοντας τους εντός της «Ρωμανίας» βαρβάρους, οι οποίοι προσέφεραν τις υπηρεσίες τους στο ρωμαϊκό κράτος, από τους εκτός αυτής.[180] Είναι φανερό ότι για τους Ρωμαίους και το

---

[176] Για το ρόλο του Μεγάλου Αλεξάνδρου στην περσική λογοτεχνία βλ.Shayegan, *Arsacids and Sasanians*,297-307. Ο Shayegan υπογραμμίζει τη διαφορά μεταξύ των κοσμικών και θρησκευτικών εργών. Τα τελευταία κρατούν μια εντελώς εχθρική στάση απέναντι στον Μέγα Αλέξανδρο. Βλ.επίσης Venetis, The portrait of Alexander, 547-554.

[177] *Shahnameh*,36,37.

[178] Wisehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains*, 54. Ο Wiesehöfer σημειώνει ότι κατά την αρχαιότητα πολλοί πολιτικοί, γιατροί, καθώς και έμποροι έφευγαν από την Ελλάδα για να βρούν καταφύγιο στην αυλή των Αχαιμενιδών, και έκαναν δεύτερη πατρίδα τους την Περσία.

[179] «Ο ''*βάρβαρος*'' δεν ήταν απλώς ο πρωτόγονος πολεμιστής από την άλλη πλευρά των συνόρων, το 200μ.Χ. βάρβαρος ήταν και ο αμέτοχος εντός των συνόρων» (Brown, *Υστερη Αρχαιότητα*, 20,21).Μετά την *constitutio antoniniana* (212μ.Χ) όλοι οι κάτοικοι της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας απέκτησαν μια νέα ταυτότητα, που σχετίζονταν με τη συμμόρφωση στους ρωμαϊκούς νόμους και τα ρωμαϊκά ήθη. Βλ. Cizek, L'image de l'autre, 367. Σύμφωνα με το Ζώσιμο (3.33.2), οι κάτοικοι της Νίσιβης επιθυμούσαν να ζήσουν σύμφωνα με τους ρωμαϊκούς νόμους και τα ρωμαϊκά ήθη, γι αυτό το λόγο αρνήθηκαν να τεθούν υπό περσική κατοχή: *«..μὴ προέσθαι σφᾶς μηδὲ εἰς πεῖραν καταστῆσαι βαρβάρων ἠθῶν».* Ο Αγαθίας αναφερόμενος στο λαό των Λαζών θεωρεί ότι εξαιτίας των συχνών επαφών του με τους Ρωμαίους υιοθέτησαν τον ρωμαϊκό τρόπο ζωής και δεν ήταν πλέον βάρβαροι: *«εἰσί τε οὐ βάρβαροι τὸ λοιπὸν, οὐδὲ οὕτω βιοτεύουσιν*[οἱ Λαζοί], *ἀλλ'ἐς τὸ πολιτικόν τε καὶ ἔννομον μεταβέβληνται* ***τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιμιξίᾳ****».* (Αγαθίας Γ.5.4)· *«ἦν δε τις..Θεόδωρος..τὸ μὲν γένος ἕλκων ἐκ τοῦ γένους τῶν Τζάνων, παρὰ Ῥωμαίοις δὲ τεθραμμένος καὶ ἤδη τὸ βαρβαρικὸν τοῦ τρόπου, εἰ καὶ πάτριον ἦν, ἀποσκευασάμενος καὶ ἐς τὸ ἀστειότατον μετακοσμήσας».*(Αγαθίας, Β.20.7).

[180] Ο Ζώσιμος (2.34.1), οργίζεται γιατί ο Μέγας Κωνσταντίνος άνοιξε τις πόρτες τις αυτοκρατορίας στους βαρβάρους: *«Ἔπραξεν δε τι Κωνσταντῖνος καὶ ἕτερον, ὁ τοῖς βαρβάροις ἀκώλυτον ἐποίησε τὴν*

ρωμαϊκό κράτος οι Πέρσες, μέχρι το τέλος της αυτοκρατορίας τους και την υποταγή στους Ἀραβες, παρέμειναν ένας ξένος και βάρβαρος λαός. Στο περίφημο χειρόγραφο της Βερόνας που χρονολογείται στον πρώϊμο τέταρτο αιώνα, *(Laterculus Veronensis)* και στον κατάλογο των βαρβαρικών λαών που συμπεριλαμβάνει, αναφέρονται και οι Πέρσες,[181] καθώς και στην *Ιστορία των Αυγούστων*, όπου οι Πέρσες αναφέρονται στον μακρύ κατάλογο των βαρβάρων αιχμαλώτων που συνόδευσαν τον θρίαμβο του αυτοκράτορα Αυρηλιανού (274).[182] Από τον τέταρτο αιώνα και μετά οι Πέρσες, μολονότι αποκαλούνται βάρβαροι, αναβαθμίζονται για να καταστούν ενίοτε σύμμαχοι και συνέταιροι,[183] ακόμα και φίλοι,[184] και διακρίνονται έτσι από τους βαρβάρους λαούς, ταυτιζόμενοι ενίοτε με τους Ρωμαίους.[185] Ό χαρακτηρισμός «βάρβαροι» όμως ποτέ δεν τους εγκαταλείπει και επανέρχεται δοθείσης ευκαιρίας.[186]

Η αλλαγή πολιτικής του Βυζαντινού Κράτους απέναντι στους Πέρσες τον τέταρτο αιώνα, μετά το θάνατο του Ιουλιανού, είχε ως αποτέλεσμα να επικρατήσει μια μακρά περίοδος ειρήνης μέχρι τις αρχές του έκτου αιώνα, που επέτρεψε τη προσέγγιση των λαών των δύο κρατών. Αυτή η αλλαγή πολιτικής γίνεται φανερή εκτός των άλλων και από τα νικηφόρα επίθετα των βυζαντινών αυτοκρατόρων, επίθετα που τους αποδίδονταν μετά από νίκες κατά βαρβάρων λαών. Μετά την άδοξη εκστρατεία του Ιουλιανού (363) και μέχρι την εποχή του Ηρακλείου, τον έβδομο αιώνα, κανείς Ρωμαίος αυτοκράτορας δεν ηγήθηκε εκστρατείας κατά των

ἐπὶ τὴν Ῥωμαίοις ὑποκειμένην χώραν διάβασιν» ,ἐνώ επί της εποχής του Διοκλητιανού *«ἄπορος τοῖς βαρβάροις ἦν ἡ διάβασις..».* Πρβλ. Christides, Arabs as "Barbaroi", 317.

[181] "*Gentes barbarae quae pullulaverunt sub imperatoribus"* (Demougeot, L' image du barbare, 124).

[182] *HA[25]*,Divus Aurelianus, 33: ..*Indi*, *Bactriani*, *Hiberi*, *Saraceni*, ***Persae,*** *Gothi*, *Halani*... Βλ. επίσης:Mathisen, Catalogues of Barbarians, 25.

[183] Συμμαχία υπήρξε στην περίπτωση φύλαξης των Κασπίων Πυλών (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.16.4). Η προσέγγιση και συνεργασία των δύο χωρών αναπτύχθηκε κυρίως κατά την περίοδο από το 400 έως το 540 (Whitby, *Maurice*, 204-208).

[184]Ο Ιουστινιανός σε επιστολή του προς τον Χοσρόη υπογράμμιζε ότι οι διαφορές μεταξύ φίλων δεν θα πρέπει να λύνονται με πόλεμο: *«Ξυνετῶν μὲν ἀνθρώπων ἐστὶ καὶ οἷς τὰ ἐς τὸ θεῖον ἱκανῶς ἤσκηται πολέμου φυομένας αἰτίας,* ***ἄλλως τε καὶ προς ἄνδρας τὰ μάλιστα φίλους****, σθένει παντὶ ἀποτέμνεσθαι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.4.17) και ο Θεοφύλακτος (Δ.12) σημείωνε ότι επί Μαυρικίου οι Πέρσες κατέστησαν φίλοι των Ρωμαίων: *«οὐ μετὸν αὐτοῖς τῆς πόλεως* [Μαρτυρόπολης] *ἔχεσθαι…τῆς τοῦ αὐτοκράτορος* [Μαυρικίου] *μεγαλονοίας ἀπομάχους και φίλους Πέρσας μεταπλαττούσης».*

[185] Ο Προκόπιος αναφερόμενος στην επιδημία πανώλους που έπληξε *την Ρωμαίων γῆ* λέει: *«ἐπέσκηψε δὲ καὶ ἐς τὴν Περσῶν γῆν καὶ ἐς βαρβάρους τοὺς ἄλλους ἅπαντας»,* διαχωρίζοντας έτσι Ρωμαίους και Πέρσες από βαρβάρους λαούς.Ο ίδιος αναφερόμενος στους Εφθαλίτες Ούννους λέει πως σε τίποτα δεν διαφέρουν από Ρωμαίους **και** Πέρσες, ταυτίζοντας και πάλι τους Πέρσες με τους πολιτισμένους Ρωμαίους (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.3.5). Ρωμαίοι και Πέρσες ενώνουν τις δυνάμεις τους για να αντιμετωπίσουν εισβολές βαρβάρων λαών (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.16.4). Βλ. Drijvers, "Barbarian" Sasanians, 68.

[186] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.8.7, Α.14.35, Α.14.29 και αλλού. Στο αίτημα των Περσών για υιοθεσία του Χοσρόη Α΄από τον αυτοκράτορα των Ρωμαίων, η απάντηση ήταν : *«..ὅτι δεῖ ὡς βαρβάρῳ προσήκει, δηλῶν ὅτι οὐ γράμμασιν οἱ βάρβαροι τοὺς παῖδας ἐσποιοῦνται, ἀλλ'ὅπλων σκευῇ».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.22)· Αγαθίας, Β.21.5. Β.31.2. Τον Χοσρόη Α΄ο Αγαθίας χαρακτηρίζει βάρβαρο μεν *μείζονα τῶν ἄλλων βαρβάρων* δε (Β.28.5). Βλ. και Θεοφύλακτος Β.1,Β.7,Β.9 και αλλού.

Περσών. Έτσι μετά τον Ιουλιανό, που επιθυμούσε διακαώς να προσθέσει στα ένδοξα νικηφόρα κατά βαρβάρων επίθετά του τον τίτλο «*Παρθικός*»[187] και τον Κωνστάντιο Β΄ που απέκτησε τον τίτλο «*Persicus Maximus*» και «*Αδιαβηνός*», το νικηφόρο αυτοκρατορικό επίθετο «*Παρθικός*» ή «*Περσικός*» ή «*Μηδικός*» δεν επανεμφανίστηκε.[188] Δεν περιλαμβάνεται ούτε στον μακρύ κατάλογο των νικηφόρων επιθέτων του Ιουστινιανού και του Τιβέριου Μαυρικίου.[189]

Η εξάπλωση του χριστιανισμού οδήγησε τουλάχιστον τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς στην άρση κάθε διαφοράς μεταξύ ρωμαίων και βαρβάρων και την αντικατέστησε από τη διάκριση μεταξύ χριστιανών και μη χριστιανών.[190] Οι τελευταίοι οπωσδήποτε ως αλλόθρησκοι δεν είχαν θέση στη βυζαντινή κοινωνία. Ο Ευσέβιος θεώρησε ότι οι χριστιανοί αποτελούσαν πλέον ένα νέο **έθνος** και επομένως όλοι οι μη χριστιανοί, ανεξάρτητα αν είναι Ρωμαίοι ή όχι, καθίστανται αυτόματα «αλλόφυλοι».[191] Η χριστιανική οικουμένη περιλαμβάνει όλους τους λαούς και

---

[187] Αμμιανός Μαρκελλίνος 22.12.2

[188] Ο τίτλος *«Παρθικός»* ή «*Περσικός*» συνοδεύουν τα ονόματα όλων των αυτοκρατόρων μετά τον Αλέξανδρο Σεβήρο, βλ. κατάλογο με τα νικηφόρα επίθετα των Ρωμαίων αυτοκρατόρων μέχρι τον Κωνστάντιο Β΄,στο Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 336-339. Ο τίτλος «*Περσικός»* χρησιμοποιήθηκε τελευταία φορά από τον Κωνστάντιο Β΄ Βλ. Roesch: *Όνομα Βασιλείας,* 60. Ο Roesch επισημαίνει ότι το γεγονός αυτό δηλώνει την αλλαγή στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις καθώς και το γεγονός ότι οι Ρωμαίοι θεωρούσαν πλέον τους Πέρσες ως μια ισότιμη με αυτούς δύναμη. Πρβλ. Kneissl, *Die Siegestitulatur*, 235-237.

[189]Mathisen, Catalogues of Barbarians, 26.

[190]*Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου…Πάρθοι καὶ Μῆδοι και Ἐλαμῖται καὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν Μεσοποταμίαν, τὴν Ἰουδαίαν τε καὶ Καππαδοκίαν…*(*Πράξεις τῶν Ἀποστόλων* Β.1-9). Ο Σωζομενός διακρίνει τους Πέρσες από τους βαρβάρους λαούς και αρχίζει την Εκκλησιαστική του Ιστορία με τα λόγια : *« Βουλευομένω δέ μοι,.. ἀναγράψαι τὰ γενόμενα περὶ τὴν ἐκκλησίαν ἀνὰ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν…καὶ τὰ παρὰ Πέρσαις καὶ βαρβάροις συμβάντα ἐπὶ τῇ θρησκείᾳ ἱστορῆσαι..»* (Σωζομενός, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 1.1.18). Η διάδοση του χριστιανισμού στο Ιράν είχε ξεκινήσει από πολύ νωρίς, για οργανωμένες όμως χριστιανικές κοινότητες έχουμε μαρτυρίες μετά την άνοδο των Σασανιδών (Labourt, *Le Christianisme,*17). Συγγραφείς, όπως για παράδειγμα ο Ιωάννης Χρυσόστομος και ο Θεοδώρητος Κύρρου, αναφέρουν ως αποδέκτες της χριστιανικής διδασκαλίας στα τέλη του 4ου αιώνα, λαούς που βρίσκονταν στα όρια του τότε γνωστού κόσμου, όπως ήταν οι Ινδοί (Ομηρίτες) της Ερυθράς Θαλάσσης, οι Αιθίοπες στο Νότο, οι Σκύθες στο Βορρά και οι Πέρσες στην Ανατολή. Η προσέγγιση περιοχών με μεγάλη στρατηγική σημασία μέσω του εκχριστιανισμού των λαών, προσέφερε σημαντικό πλεονέκτημα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, απέναντι κυρίως στο Ιράν. Βλ.γι αυτό το θέμα: Πατούρα-Σπανού, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα*, 125-128. Για την αντιμετώπιση των βαρβάρων από την χριστιανική βυζαντινή αυτοκρατορία και τις συνέπειες που είχε η χριστιανική διδασκαλία στις σχέσεις του Βυζαντίου με άλλους λαούς βλ.Vogt, *Kulturwelt und Barbaren*, 32 επ.

[191] *«τῆς μὲν γὰρ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας νεωστὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐπλαμψάσης,* ***νέον ὁμολογουμένως ἔθνος****, οὐ μικρὸν οὐδ'ἀσθενὲς οὐδ'ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἱδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπότατόν τε καὶ θεοσεβέστατον..ἀναπέφηνεν ..τῇ τοῦ Χριστοῦ προσηγορίᾳ τετιμημένον».* (Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 1.4.2-8). Η κοινή θρησκεία συνδέει όλους τους χριστιανούς με στενούς δεσμούς, έτσι ώστε οι εχθροί των Ρωμαίων να θεωρούνται εχθροί όλων των χριστιανών :«*Τότε δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς ..πρεσβευτὴν Ἰουλιανόν ἔπεμψεν* [στους Αιθίοπες και τους Ομηρίτες] *ἀξιῶν ἄμφω Ῥωμαίοις* ***διὰ τὸ τῆς δόξης ὁμόγνωμον*** *Πέρσαις πολεμοῦσι ξυνάρασθαι..»* (Προκόπιος, Α.20.9).

φυσικά τους Πέρσες.[192] Επομένως η θέση των Περσών στην εκκλησιαστική γραμματεία διαφοροποιείται από την κοσμική και τούτο σταδιακά οδηγεί στην παρουσία Περσών Μαρτύρων και Αγίων, των οποίων μάλιστα τονίζεται η καταγωγή, στα Συναξάρια και στα αγιογραφικά προγράμματα των ναών. Ένας μεγάλος αριθμός Περσών χριστιανών μαρτύρων, των οποίων οι Βίοι ήταν όπως φαίνεται ιδιαίτερα δημοφιλείς στο χριστιανικό κοσμο-όπως προκύπτει από τις πολλές παραλλαγές και μεταφράσεις του αρχικού χειρογράφου- εμφανίστηκε από τον πέμπτο αιώνα και κυρίως όμως τον έκτο. Ο Άγιος Ιάκωβος ο Πέρσης,[193] ο Άγιος Αναστάσιος ο Πέρσης, [194] ο Άγιος Σέργιος,[195] η Αγία Γολινδούχ,[196] η Αγία Σιρίν,[197] είναι μερικοί από αυτούς τους μάρτυρες. Οι δύο πρώτοι πριν μεταστραφούν στο Χριστιανισμό ήταν Μάγοι, δηλαδή ιερείς των Ζοροαστρών, ο τρίτος υπηρετούσε στο ρωμαϊκό στρατό, οι δύο γυναίκες ήταν ευγενείς και συγγενείς Μάγων. [198]Είναι γεγονός ότι προς το τέλος του έκτου αιώνα ο χριστιανισμός είχε εισχωρήσει στις τάξεις της περσικής αριστοκρατίας αλλά και στην ίδια την αυλή του Πέρση βασιλιά. Είναι σημαντικό ότι ο βασιλιάς Ιασδιγέρδης Γ'(633-651) και ο γιός του Περόζης χρηματοδότησαν την ανέγερση χριστιανικών ναών στην Κίνα όπου κατέφυγαν,[199] και η σύζυγος του Χοσρόη Β'και μητέρα της βασίλισσας Buran, ήταν χριστιανή,[200] ενώ μετά το τέλος της νικηφόρας εκστρατείας του Ηράκλειου, στον περσικό θρόνο,

---

[192] Για τον Σωζομενό η χριστιανική οικουμένη περιλαμβάνει Πέρσες, Σκύθες, Μασσαγέτες, Σαυρομάτες, Ινδούς και Αιθίοπες. (Σωζομενός, *Έκκλησιαστική Ίστορία,* 2.34, 7.26). Ο Ευσέβιος θεωρούσε ότι ο Χριστιανισμός έχει εξαπλωθεί στα πέρατα της οικουμένης με αποτέλεσμα οι πάντες να καταστούν υπήκοοι του Ρωμαίου Αυτοκράτορα: «*…ἅπαντας εἶχεν ὑπηκόους, τοπάρχας, ἐθνάρχας, σατράπας, βασιλέας παντοίων βαρβάρων ἐθνῶν ἐθελοντὶ ἀσπαζομένους καὶ χαίροντας*» (Ευσέβιος, *Βίος,* Α.8.3). Ο Ευάγριος (5.9) όπως και ο Σωζομενός (1.1.18) διακρίνουν τους Πέρσες από τους βαρβάρους λαούς. Ο πρώτος αναφέρεται σε *«στρατόν Περσῶν τε και Σκηνητῶν βαρβάρων»* και ο δεύτερος δηλώνει ότι επιθυμεί *« τὰ παρὰ Πέρσαις καὶ βαρβάροις συμβάντα ἐπί τῇ θρησκείᾳ ἱστορῆσαι»*.

[193] Θεοδώρητος Κύρου, *Βίος Ἁγίου Ἰακώβου τοῦ Πέρση* (*PG.*82, στ.1294-1305)

[194]Flusin, *Saint Anastase* , τ.ΙΙ, 45 επ. Άλλη παραλλαγή του Βίου : *Βίος καὶ Πολιτεία καὶ Ἄθλησις τοῦ Ἁγίου ἐνδόξου ὁσιομάρτυρος Ἀναστασίου τοῦ μαρτυρήσαντος ἐν Περσίδι συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Πισίδου».* (στο ίδιο).

[195]Den Gheyn, Σέργιος και Βάκχος, *AB,* 14 (1895), 367-395. Ο Άγιος Σέργιος από την εποχή του Ιουστινιανού και μετά τιμάτο μαζί με τον Άγιο Βάκχο. Για τον συμβολικό χαρακτήρα του ναού Σεργίου και Βάκχου στην Κωνσταντινούπολη, βλ.στο παρόν κεφάλαιο υποσημ.150.

[196]Peeters, Sainte Gollindouch, 74-`125. Για τη γεωργιανή απόδοση του Βίου βλ.Garitte, La Passion Georgienne, 405-425. Στην Γολινδούχ αναφέρονται ο Θεοφύλακτος, (Ε.12) και ο Ευάγριος,(6. 20).

[197] Devos, *Sainte Sirin*, 112-131.

[198] Η τελευταία (Αγία Σιρίν) δεν θα πρέπει να συνδέεται με τη συνονόματί της Σειρίν, σύζυγο του Χοσρόη Β΄. Για την Αγία Σιρίν βλ. παρακάτω Κεφάλαιο Ε΄, σ.293,294.

[199] Ο Ισδιγέρδης παρέμεινε σαράντα χρόνια εξόριστος στην Κίνα. Σύμφωνα με τις πηγές χρηματοδότησε την ανέγερση χριστιανικού μοναστηριού και ευνόησε γενικά το εκεί χριστιανικό (νεστοριανό) στοιχείο. (Kordosis, *Chinese Church*, 185,186).

[200] Daryaee, *Sasanian Persia*, 55,56.

για λίγο βέβαια διάστημα, ανέβηκε ένας χριστιανός, ο στρατηγός Sahrvaraz (Farrukhan).[201]

Ββ.Πέρσες ή Πάρθοι ;

Διάφοροι λαοί κατοικούσαν τη γή του Ιράν. Μήδοι, Σκύθες, Πέρσες, Ασσύριοι, Βάκτριοι, Σάκες, Υρκανοί, Πάρνοι, Άριοι, είναι οι σημαντικότεροι λαοί που αναφέρει ο Στράβων, ενώ παράλληλα ο τελευταίος κάνει στο ενδέκατο βιβλίο των *Γεωγραφικών* λεπτομερή περιγραφή, τόσο των λαών, όσο και του εδάφους και του κλίματος του, Ιράν. [202] Πέρσαι, Σούσιοι και Βαβυλώνιοι κατοικούσαν σύμφωνα με τον Στράβωνα στο νότιο τμήμα της χώρας πλησίον της θαλάσσης, ενώ Πάρθοι, Μήδοι και Αρμένιοι κατοικούσαν στο βόρειο ορεινό τμήμα της χώρας.[203] Έχοντας υπόψη τους το γεγονός αυτό οι βυζαντινοί μιλούν για τα *«Έθνη Περσών»*, [204] χαρακτηρίζοντας όμως χωρίς διάκριση, όπως προαναφέρθηκε, Μήδους, Πάρθους ή Πέρσες τους λαούς του Ιράν. Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος αναφέρεται ιδιαίτερα στους λαούς των Ασσυρίων, των Μήδων και των Πάρθων. Τους Μήδους χαρακτηρίζει *pugnatrix nation*, και λέει ότι μετά τους Πάρθους είναι ο πλέον επικίνδυνος για τους Ρωμαίους λαός *(formidanda post Parthos, quibus vincitur solis),*[205] ενώ τους λαούς του Καυκάσου, Σάκες, Σαρμάτες και Αλανούς, χαρακτηρίζει αγρίους *(hominibus feris),*τονίζοντας ότι είναι φιλοπόλεμοι και θεωρούν δειλία το να πεθάνει κανείς από φυσικό θάνατο.[206]

Από την αρχαιότητα όπως ακριβώς και στους μέσους χρόνους οι Έλληνες χρησιμοποιούσαν για να δηλώσουν τους λαούς του Ιράν αδιακρίτως τους όρους

---

[201] Börm, Das Königtum der Sasaniden, 429,430.

[202]Στράβων, 11.6-13. Πρώτος ο Ηρόδοτος στην ιστορία των Περσικών Πολέμων (4.102) παρουσίασε έναν κατάλογο με τα διάφορα έθνη που κατοικούσαν στο κράτος των Περσών. Ο Ορόσιος απαρίθμησε 44 *gentes* που κατοικούσαν την Ινδία (Αραβία), 32 μεταξύ του Ινδού και του Τίγρη, 18 από τον Τίγρη μέχρι τον Ευφράτη, και 12 μεταξύ του Ευφράτη και της Μεσογείου Θαλάσσης. Μεταξύ Ινδού και Τίγρη περιλαμβάνονται οι περιοχές: Αραχοζία, Παρθία, Ασσυρία, Περσίδα και Μηδία (Orosius, *Adversus Paganos* 1.2). Περιγραφή των λαών που ζούν στις δεκαοκτώ πλέον σημαντικές επαρχίες του Ιράν κάνει ο Αμμιανός Μαρκελλίνος σε εκτενή παρέκβασή του , αναφερόμενος και στο κλίμα και τα προϊόντα των διαφόρων επαρχιών (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6).

[203] Στράβων, 2.5.

[204] Προκόπιος *Πόλεμοι,*Α.12.4, Β.25.3.

[205] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.28.

[206] Αμμιανός Μαρκελλίνος 18.4.1, 23.6.13, 23.6.44,23.6.60.

Πέρσαι ή Μήδοι και αργότερα *Πάρθοι*, χωρίς να αποδίδουν στις ονομασίες αυτές κάποια ιδιαίτερη ιστορική σημασία.[207] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος χρησιμοποιεί συχνότερα τον όρο «*Πάρθοι*» [208] από «*Πέρσες*», ενίοτε τους αποκαλεί και «*Ασσύριους*», [209] ο Ζώσιμος χρησιμοποιεί τον όρο «*Πέρσες*» αλλά συχνά και «*Ασσύριοι*»,[210]ενώ ο Αγαθίας ο Μένανδρος και ο Θεοφύλακτος προτιμούν τον όρο «*Μήδοι*» από «*Πέρσες*», ο πρώτος μάλιστα αποκαλεί «*Μήδους*» και τους Αχαιμενίδες,[211] ενώ ο δεύτερος χρησιμοποιεί συχνά και τον όρο «*Πάρθοι*» αλλά και «*Ασσύριοι*». [212] Ο Προκόπιος χρησιμοποιεί κατά κανόνα την ονομασία «*Πέρσες*» ενίοτε «*Μήδοι*» [213] αποφεύγει όμως την ονομασία «*Πάρθοι*», ενώ αναφέρεται και στα «*των Περσῶν ἔθνη*».[214] Η χρησιμοποίηση αρχαιοπρεπών ονομάτων των λαών αυτών είναι κάτι σύνηθες στους βυζαντινούς συγγραφείς. Ο Θεοφύλακτος δεν διστάζει να ονομάσει ενίοτε τους Πέρσες «*Χαλδαίους*» ακόμα και «*Βαβυλώνιους*», ενώ χρησιμοποιεί και τον όρο «*Πάρθοι*». [215] Αυτό σε καμιά περίπτωση δεν ερμηνεύεται ως άγνοια της ιστορίας. Οι Βυζαντινοί γνώριζαν πολύ καλά την ιστορία των λαών της Μεσοποταμίας και του Ιράν, όπως επισημαίνει ο Αγαθίας [216] αλλά και ο Θεοφύλακτος. [217] Με ανάλογο τρόπο, δηλαδή αδιάκριτα, χρησιμοποιούσαν οι Ρωμαίοι όπως προαναφέρθηκε και τα νικηφόρα επίθετα «*Παρθικός*» ή «*Μηδικός*» ή «*Περσικός*».

Μόνο στην περίπτωση του Αμμιανού Μαρκελλίνου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι η πολύ συχνή χρησιμοποίση του όρου «*Πάρθοι*» μπορεί να γίνεται με σκοπό να υποτιμήσει τους Πέρσες. [218] Ο Αμμιανός αναφέρεται στο επίθετο «*Παρθικός*» (22.12.2), που ο Ιουλιανός ήθελε να προσθέσει στο όνομά του, μας πληροφορεί ότι ο τελευταίος σκοτώθηκε *apud Parthos* (23.3.2), ενώ αποκαλεί και τον Πέρση βασιλέα *rex Parthorum*

---

[207] Ziegler, *Beziehungen*, 148-151.
[208] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 15.1.2, 20.4.2,20.7.6, 21.7.1, 23.3.2, 23.5.4, 25.1.18, 25.4.17.
[209] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.2.7
[210] Ζώσιμος 3.12.3, 3.13.1,3.16.1
[211] Αγαθίας Β.10.3
[212] Μένανδρος, απ.2.1 και απ.9.1.68,100. Στη συνθήκη του 562 γίνετα αναφορά σε «*Ἀσσύρια φορτία*»: «*..εἴτε Ἀσσύρια φορτία εἶεν εἴτε 'Ρωμαία*» (Μένανδρος, απ. 6.1.339)
[213] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.3.12, Α.4.3,
[214] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.12.3. Τον ίδιο όρο «*ἔθνη Περσῶν*» χρησιμοποιεί και ο Σωκράτης (2.44).
[215] Θεοφύλακτος (Χαλδαίοι): Γ.15, Δ.12, Δ.16 και αλλού. Θεοφύλακτος (Βαβυλώνιοι), Γ.14, Γ.18 και αλλού. Θεοφύλακτος (Πάρθοι), Γ.17, Γ.18.
[216] «*..οἱ παλαίτατοι τῆς χώρας οἰκήτορες, εἶεν δ'ἄν οὗτοι Ἀσσύριοί τε καὶ Χαλδαῖοι καὶ Μῆδοι..*» (Αγαθίας Β.23.9).
[217] «*..ἐκ Βαβυλωνίων Μῆδοι ἐκ δὲ Μήδων οἱ Πέρσαι, μετὰ δὲ τούτους Πάρθοι ὥσπερ τινὶ ἀκολουθίᾳ διαδοχῆς τὴν Χαλδαίων εὐδαιμονίαν ἐκτήσαντο*» (Θεοφύλακτος, Δ.13).
[218] Οι Πάρθοι κατά τον Αμμιανό:"*feri sunt illic habitatores pagorum omnium atque pugnaces*" (23.6.44). Ήταν όμως γενναίοι πολεμιστές και θεωρούσαν τιμή το θάνατο στο πεδίο της μάχης, ενώ αντίθετα θεωρούσαν δειλό εκείνον που πέθαινε από φυσικό θάνατο.

(15.1.2). Με δεδομένο ότι οι Ρωμαίοι θεωρούσαν τους Πάρθους Σκύθες, δηλαδή ένα λαό νομαδικό, η συχνή χρήση του ονόματος Πάρθοι, μπορεί στην περίπτωση του Αμμιανού να γίνεται με σκοπό τη δυσφήμισή τους. [219] Το γεγονός ότι οι Πάρθοι ήταν μια διαφορετική φυλή από τους Πέρσες τονίζεται ήδη από τον Στράβωνα[220] και τον Αρριανό.[221]

Οι Ρωμαίοι που υπέταξαν τους Έλληνες, δεν είχαν την ίδια ιστορική εμπειρία ούτε τις γνώσεις των τελευταίων, σχετικά με τους Πέρσες, ταύτιζαν όμως και αυτοί τους Πάρθους, έναν νέο λαό και εχθρό, με τους Πέρσες. [222] Οι Πάρθοι ήταν γι αυτούς Σκύθες και επικίνδυνοι εχθροί, με τους οποίους όμως αποδέχονταν ότι μοιράζονταν την κυριαρχία του κόσμου. [223] Παράλληλα όμως η αυτοκρατορική ρωμαϊκή προπαγάνδα καλλιέργησε την ιδέα ότι οι Πάρθοι ήταν ένας ακόμα υποτελής στους Ρωμαίους εχθρός. [224]

Ο Ιωάννης Μαλάλας θεωρούσε τους Πάρθους Σκύθες και νομάδες και εκφράζονταν απαξιωτικά γι αυτούς. Σύμφωνα με τον Μαλάλα ο τελευταίος βασιλιάς

---

[219] Είναι περίεργο το γεγονός ότι ο Αμμιανός δεν κάνει καμιά μνεία για την αλλαγή της εξουσίας από τους Πάρθους στους Σασανίδες, μολονότι ο ίδιος δεν απέχει πολύ χρονικά από την ιστορική αυτή στιγμή, και είναι μάλλον απίθανο ότι την αγνοούσε. Εν τούτοις δίνει την εντύπωση ότι Πάρθοι και Πέρσες είναι ο ίδιος λαός, ταυτίζοντας τους Αρσακίδες βασιλείς με τους Σασανίδες (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.5), ενώ αντίθετα στις εθνογραφικές του πληροφορίες διακρίνει την περιοχή της Περσίδας, απ' όπου κατάγονταν οι Πέρσες, από την Παρθία που κατάγονταν οι Πάρθοι (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.41-44). Είναι επομένως πιθανό η ταύτιση των Σασανιδών με Πάρθους, να στόχευε στην απαξίωση και τον υποβιβασμό των πρώτων σε μια φυλή νομαδική και ημιάγρια. (Chauvot, Parthes et Perses, 120,121). Να σημειωθεί ότι ο Αμμιανός εμφάνιζε και τους Αχαιμενίδες Κύρο και Δαρείο ως προγόνους των Αρσακιδών και επομένως Πάρθους (23.6.7).

[220] *«ἔπειτ' Ἀρσάκης ἀνὴρ Σκύθης τῶν Δαῶν τινὰς ἔχων τοὺς Πάρνους καλουμένους νομάδας παροικοῦντας τὸν Ὦχον, ἐπῆλθεν ἐπὶ τὴν Παρθυαίαν καὶ ἐκράτησεν αὐτῆς».* (Στράβων, 11.9.2).. Σύμφωνα με τον Στράβωνα οι Πάρθοι χαρακτηρίζονται βάρβαροι μεν πλην ικανοί πολεμιστές: *«αἴτιος δ' ὁ βίος αὐτῶν* [των Πάρθων] *καὶ τὰ ἔθη τὰ ἔχοντα πολὺ μὲν τὸ βάρβαρον καὶ τὸ Σκυθικὸν, πλέον μέντοι τὸ χρήσιμον πρὸς ἡγεμονίαν καὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις κατόρθωσιν»* (Στράβων, όπ.π.). Βλ.επίσης, Drijvers, Strabo on Parthia, 279-293.

[221] *«..φησί δε το Πάρθων γένος Σκυθικόν», «Σκύθας δὲ αὐτοὺς* [τους Πάρθους] *εἶναι πάντες μὲν μαρτυροῦσιν..»* (Αρριανός, *Παρθικά,* απ.1, σ.126, 128)

[222] Οι ιστορίες του Ηροδότου για τον Κύρο και τον Ξέρξη ήταν γνωστές στους Ρωμαίους και μνημονεύονται σε πανηγυρικούς λόγους αλλά και από τους λατίνους ιστορικούς. Η αγάπη για τον πλούτο και την καλή ζώη ήταν ένα γνώρισμα που απέδιδαν και οι λατίνοι στους Πέρσες, καθώς και το γεγονός ότι η Περσία ήταν μια ιδιαίτερα πλούσια χώρα, ενώ αναμφισβήτητες ήταν και οι στρατιωτικές ικανότητες των Περσών (Rosivach, The 'Romans" view of the Persians, 2,3). Τους Μάγους θεωρούσαν σοφούς ιερείς, που είχαν γνώσεις αστρολογίας αλλά και ιατρικής. Οι Λατίνοι όπως και οι Βυζαντινοί συχνά αποκαλούσαν τους Πάρθους, Πέρσες ή Μήδους, ενώ τους απεικόνιζαν σε αττικά μελανόμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία με την ίδια ενδυμασία που έφεραν οι Πέρσες κατά την αρχαιότητα και γενικά τους ταύτιζαν με αυτούς. (Schneider, Die Faszination des Feindes, 111). Για τη στάση των Ρωμαίων απέναντι στους ξένους βλ. Cizek, L'. image de l' autre, 361,362.

[223] *«Parthi, penes quos, velut divisione orbis cum Romanis facta, nunc Orientis imperium est, Scytharum exules fuere"* (Justinus, *Epitome*, 41.1). Βλ. και Lerouge, *L' image des Parthes,*175. Για τους Ρωμαίους από τον πρώτο μετά Χριστό αιώνα ο κόσμος χωρίζεται σε δύο μέρη στο *orbis Romanus* και στο *orbis Parthicus: «δύο δε ταύτας αρχάς είναι μεγίστας, την τε 'Ρωμαίων και την Παρθυαίων»* (Ηρωδιανός, 4.10.2). Βλ.και Dabrowa, *L' etat Parthe,* 7,8.

[224]Schneider, Orientalism, 244-247.

της Αιγύπτου Σώστρις *ἐπελέξατο* (εκ της Σκυθίας) *ἀνδρῶν νεανίσκων πολεμιστῶν χιλιάδας ιε, οὕστινας μετανάστας ποιήσας ἐκέλευσεν αὐτοὺς οἰκεῖν ἐν Περσίδι, δόσας αὐτοῖς χώραν ἐκεῖ οἵαν αὐτοὶ ἐπελέξαντο καὶ ἔμειναν ἐν Περσίδι οἱ αὐτοὶ Σκύθαι ἐξ ἐκείνου ἕως τῆς νῦν,* ***οἵτινες ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν Πάρθοι, ὅ ἐστὶν ἑρμηνευόμενον Περσικῇ διαλέκτῳ Σκύθαι.***[225]Ασημο έθνος που όμως κατάφερε να διώξει τους Μακεδόνες αποκαλεί τους Πάρθους ο Αγαθίας: «*..ἔθνος κατήκοον καὶ ἥκιστα ἐν τῷ πρὸ ὀνομαστότατον, παρέλυσαν τῆς ἀρχῆς τοὺς Μακεδόνας*». [226] Οι Πάρθοι γενικά απαξιώνονται στη βυζαντινή γραμματεία ως απολίτιστος και βάρβαρος λαός, [227] αντίθετα με τους βασιλείς τους, τους Αρσακίδες, που όπως προαναφέρθηκε, τυγχάνουν μιας ιδιαίτερα ευνοϊκής μεταχείρισης. Παρόλα αυτά όμως και ενώ υπογραμμίζεται η σκυθική καταγωγή των Πάρθων, οι βυζαντινοί αντιμετώπιζαν Μήδους, Πάρθους και Πέρσες, ως ένα ενιαίο λαό με κοινή ιστορία και παράδοση. [228]

Οι Πάρθοι ως διάδοχοι των Σελευκιδών στην κυριαρχία του Ιράν φαίνεται πως απορρόφησαν πολλά στοιχεία του ελληνικού πολιτισμού και ιδιαίτερα την ελληνική γλώσσα.[229] Ο Πλούταρχος αναφέρει ότι ο βασιλεύς Ορώδης Β΄γνώριζε την ελληνική γλώσσα και λογοτεχνία *(ἦν γὰρ οὔτε φωνῆς οὔτε γραμμάτων Ἑλληνικῶν ἄπειρος),* ενώ και ο βασιλεύς της Αρμενίας Αρταβάζης ήταν σε θέση να γράφει λόγους και θεατρικά έργα στην ελληνική γλώσσα *(καὶ τραγωδίας ἐποίει καὶ λόγους ἔγραφε καὶ ἱστορίας)*. Βέβαια η τραγική σκηνή κατά την οποία το κεφάλι του Κράσσου παρουσιάζεται στον Πάρθο βασιλιά, ενώ αυτός παρακολουθεί την τραγωδία του Ευριπίδη *Βάκχες,* έρχεται να υπενθυμίσει τη βάρβαρη καταγωγή του.[230]Ότι την

---

[225] Ιωάννης Μαλάλας, 2.3. Ο Ιωάννης Μαλάλας επαναλαμβάνει την πληροφορία του Αρριανού : *«τὸ γὰρ Πάρθος ὄνομα ὁ Σκύθης καὶ ἔπηλυς κατ'αὐτὸν τῇ Σκυθῶν φωνῇ ἑρμηνεύεται»*(*Παρθικά,* απ.1,σ.128). Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο οι Σκύθες στο σύνολό τους δεν γνωρίζουν τις γεωργικές εργασίες και κυρίως πώς να καλλιεργούν τη γη, τρέφονται δε από το κυνήγι αγρίων ζώων.(Αμμιανός Μαρκελλίνος, 22.8.42).

[226] Αγαθίας, Β.25.9

[227] *«Πάρθους δὲ τοὺς κατά Πύλας ἀκούομεν παντοίων πολέμων εἰδήμονας οὐ γὰρ ὑπὸ ζυγὸν ἄγουσι βόας, οὐδὲ διασχίζουσιν ἄρουραν, οὐδέ τι τῶν τῆς εἰρήνης σεβάζονται, ἀλλ'ἔτι νήπιοι τόξοις ἐθίζουσι, δόρατα θήγουσι, πεζομαχίαις, ἱππομαχίαις, φυγαῖς, διώξεσιν ἐναθλεύουσιν, οὐ μὴ φάγωσιν ἐὰν μὴ τῷ πολέμου νόμῳ τὴν κεφαλὴν ἐφιδρώσωσι».* (Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ανώνυμος, Λόγος, 345-406).

[228] Κατά έναν ανάλογο τρόπο μπορούμε να πούμε πως και οι Πέρσες αντιμετώπιζαν όλους τους λαούς δυτικά του Ευφράτη ως ένα ενιαίο σύνολο, αφού τους ονόμαζαν γενικά *Rumi*, ανεξάρτητα του αν ήταν Έλληνες, Ρωμαίοι ή Βυζαντινοί, τη δε χώρα *Rum* (*Shahnameh,* Davis' Introduction, xxxvi). Οι Αρμένιοι αποκαλούσαν τους Έλληνες *Yoyn* (Ίωνες) και δεν αποκλείεται η ονομασία αυτή να είχε περιέλθει στους Αρμενίους μέσω των Περσών.(Κορδώσης, *Ο δρόμος προς την Ανατολή,* 42,43.)

[229] Τα παλάτια των Πάρθων βασιλέων κοσμούσαν εικόνες από την ελληνική μυθολογία (Bickerman, Seleucids and the Arsacids, 116). Βλ. επίσης, Wiesehöfer, Kingship in Arsacid Iran, 55-66.

[230] Πλούταρχος, *Κράσσος,* 33.2,3,4 .Η υιοθέτηση του επιθέτου «*Φιλέλλην*» από τους Πάρθους βασιλείς, κυρίως της πρώιμης περιόδου, σχετίζεται με την παρουσία μεγάλου αριθμού Ελλήνων ή εξελληνισμένων πληθυσμών σε μεγάλο τμήμα του κράτους τους, και κυρίως στην Σελεύκεια, αποδεικνύει όμως και την προσπάθεια προσέγγισης με τους Σελευκίδες, δεδομένου ότι οι Αρσακίδες θεωρούσαν τους εαυτούς τους διαδόχους του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Wiesehöfer,Sasanian Diplomacy,

ελληνική γλώσσα γνώριζαν οι Σασανίδες βασιλείς επιβεβαιώνει η μαρτυρία του Ευσεβίου στο Βίο του Κωνσταντίνου, που αναφέρει ότι η επιστολή που προορίζονταν για τον Σαπώρ Β΄μεταφράσθηκε στα ελληνικά προκειμένου ο τελευταίος να την κατανοήσει,[231] αλλά και το γεγονός ότι σώζονται επιγραφές των Σασανιδών στην ελληνική γλώσσα.[232]Σύμφωνα με τον Αγαθία, ο Χοσρόης Α΄ τον έκτο αιώνα ζήτησε να μεταφρασθούν στην περσική γλώσσα ελληνικά φιλοσοφικά συγγράματα, κυρίως του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, προκειμένου να τα μελετήσει.[233]

Βγ. Η εικόνα του Πέρση στην πρώϊμη Βυζαντινή ιστοριογραφία.

Από τον Ηρόδοτο στον Αμμιανό Μαρκελλίνο μεσολαβούν σχεδόν χίλια χρόνια. Η εικόνα όμως του μεγάλου αντιπάλου με τα βασικά της χαρακτηριστικά, όπως τη δημιούργησε η αρχαιοελληνική γραμματεία, παρέμεινε σχεδόν αναλλοίωτη. Η αλαζονεία, η πονηρία, η αγάπη για τον πλούτο και τις σαρκικές απολαύσεις, η πολυγαμία, παράλληλα με τη δουλική νοοτροπία που διαμορφώνει ένα τυραννικό και αυταρχικό καθεστώς, δημιούργησαν το στερεότυπο που διαιωνίστηκε με κάποιες μεταβολές μέχρι τη βυζαντινή εποχή. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η εικόνα του Πέρση, όπως την σκιαγραφούν οι βυζαντινοί δεν είναι ομοιόμορφη. Δεν συνθέτουν δηλαδή την εικόνα του μόνο αρνητικά στοιχεία αλλά και θετικά. Οι περιγραφές αφορούν κυρίως το πρόσωπο του Μεγάλου Βασιλέα, και λίγες πληροφορίες δίνονται, κυρίως από τον Αμμιανό Μαρκελλίνο και τον Αγαθία, για την εξωτερική εμφάνιση των αξιωματούχων αλλά και των απλών ανθρώπων και τις καθημερινές συνήθειές

130· του ιδίου *Iraniens,Grecs et Romains*, 68,72). Ο Wiesehöfer πάντως επισημαίνει ότι οι Αρσακίδες *were superficially Hellenized* και ότι η ελληνική γλώσσα και κουλτούρα διαδόθηκε μόνο στο στενό κύκλο μιας αριστοκρατικής ελίτ. Σύμφωνα με τον Frye (*Iran*, 246) οι Πάρθοι τους δύο τελευταίους αιώνες της κυριαρχίας τους έδωσαν έμφαση στην εθνική κουλτούρα και γλώσσα τους και απομακρύνθηκαν από την ελληνιστική κληρονομιά. Ο Cyril Mango αυθαίρετα κατά τη γνώμη μου, υποστηρίζει ότι : «*Τρεις αιώνες κατοχής από τους Πάρθους (από τα μέσα του 2ου π.Χ. αιώνα ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση περί το 165μ.Χ.) είχαν ουσιαστικά εξαφανίσει από τη Μεσοποταμία κάθε ίχνος του ελληνικού πολιτισμού που οι Μακεδόνες βασιλείς είχαν τόσο σκληρά προσπαθήσει να επιβάλουν».*(Mango, *Νέα Ρώμη,* 29).

[231] Ευσέβιος, *Βίος* , 4.8-14.

[232] Maricq, Res Gestae Divi Saporis, 305. Η επιγραφή είναι τρίγλωσση (Μεσαιωνικά Παρθικά, Μεσαιωνικά Περσικά (Pahlavi) και Ελληνικά) σύμφωνα με το πρότυπο των Αχαιμενιδών. Το γεγονός ότι ένα τόσο σημαντικό κείμενο είναι γραμμένο και στην ελληνική γλώσσα προβλημάτισε τους ιστορικούς. Για το θέμα αυτό βλ. Rubin, Sasanian propaganda, 177-185.

[233] Αγαθίας, Β.28.1,3. Ο Αγαθίας χαρακτηρίζει την περσική γλώσσα *ἀγρία καὶ ἀμουσοτάτη* στην οποία δεν μπορούν να αποδοθούν οι λεπτές φιλοσοφικές έννοιες. Βλ. Για το ενδιαφέρον των Σασανιδών βασιλέων για την ελληνική λογοτεχνία και φιλοσοφία, Wiesehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains*, 73-77.

τους, πληροφορίες που όπως λένε οι ίδιοι, γνωρίζουν ο μεν πρώτος από προσωπικές εμπειρίες αλλά και από διηγήσεις ή τα διαβάσματά του,[234] ο δε δεύτερος από τα περσικά αρχεία αλλά και από αναφορές παλαιότερων συγγραφέων, όπως του Κτησία του Κνίδιου ή του Διόδωρου Σικελιώτη.[235] Τα έθιμα των Περσών ταφικά και γαμικά περιγράφονται, όπως προελέχθη, λεπτομερώς από τον Αγαθία,[236] αλλά και ο Προκόπιος[237] αναφέρεται σε αυτά, δεδομένου ότι ήταν γνωστά από την αρχαιότητα και είχαν προκαλέσει διαχρονικά το ενδιαφέρον.

Οι Πέρσες, ο πλέον αντιπροσωπευτικός αλλά και ιστορικά οικείος λαός της Ανατολής, αντιμετωπίζονταν από τους Ρωμαίους άλλοτε ως απεχθής βάρβαρος[238] και άλλοτε ως άξιος θαυμασμού εχθρός, για τις στρατιωτικές κυρίως ικανότητές του. Σύμφωνα με τον Schneider, η απεικόνιση στην τέχνη του Ανατολίτη βαρβάρου ήταν αγαπημένο θέμα στη ρωμαϊκή τέχνη.[239] Η εικαστική απεικόνιση δείχνει ίσως καλύτερα από κάθε κείμενο την προσλαμβάνουσα εικόνα ενός λαού για έναν άλλο. Το μόνιμο μοτίβο, τόσο σε ρωμαϊκές θριαμβικές αψίδες όσο και σε νομίσματα, ήταν η εικόνα του ηττημένου Πάρθου που γονατίζει μπροστά στο Ρωμαίο Αυτοκράτορα. Τον τρίτο όμως αιώνα το ισχυρό σόκ που υπέστη ο ρωμαϊκός στρατός από την επιθετική πολιτική των Σασανιδών επηρέασε αυτή την εικόνα. Παρόλα αυτά η απεικόνιση του Ανατολίτη Πέρση, τουλάχιστον μέχρι και τον πέμπτο αιώνα, ακολούθησε το ίδιο στερεότυπο στη Δύση. Αυτοκρατορικά μνημεία όπως η αψίδα του Γαλερίου στη Θεσσαλονίκη, του Μεγάλου Κωνσταντίνου στη Ρώμη αλλά και η στήλη του Αρκαδίου και του Θεοδοσίου στην Κωνσταντινούπολη, εξακολούθησαν να απεικονίζουν τους Πέρσες ως υποταγμένους βαρβάρους που προσκυνούν τον Ρωμαίο αυτοκράτορα τον *triumphator omnium gentium*.[240]

Σταδιακά όμως οι Πέρσες εφ' όσον εκχριστιανίζονταν συνδέονταν πνευματικά με τους Ρωμαίους και μεταλλάσσονταν σε *ἐν Χριστῷ ἀδελφούς*. Διαμορφώθηκε έτσι μια πνευματική αδελφική σχέση προς ένα μεγάλο τμήμα του περσικού λαού, που έπαυσε να αποκαλείται *βάρβαρο* γιατί εντάχθηκε σ' αυτό που

---

[234] *"..visa vel lecta quaedam perspicua fide monstrare"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 22.8.1)
[235] Αγαθίας, Β.25.5.
[236] Αγαθίας, Β.24.1, Β.30.5-31.1
[237] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.1.12.4
[238] Πρόκοπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.5,Α.11.16,Α.11.18 και αλλού· Αγαθίας, Β.28.4-6· Θεοφύλακτος, Γ.14.78, Δ.3.89, Η.1.166 και αλλού. Βλ.επίσης Garsoian, Sasanians, 575-577..
[239] Schneider, Orientalism, 241-278· του ιδίου Die Faszination des Feindes, 95-146.
[240] Canepa, *The Two Eyes of the Earth*, 106-121· Ferris, *Barbarians*, 129-135.

ονομάζει ο Ευσέβιος «*Ἔθνος τῶν Χριστιανῶν*», [241] γεγονός που σταδιακά αποτυπώνεται και στην αυτοκρατορική χριστιανική τέχνη, με την απεικόνιση των Περσών ως Μάγων που προσφέρουν δώρα στο νεογέννητο θεό των χριστιανών και αργότερα ως μαρτύρων και αγίων. [242]

Η γνώμη γενικά όλων των κοσμικών βυζαντινών συγγραφέων για το λαό των Περσών είναι αρνητική. Γενικά οι χαρακτηρισμοί, κυρίως των εθνικών, είναι ιδιαίτερα σκληροί και φθάνουν στο σημείο να παρομοιάζουν τους Πέρσες με άγρια θηρία. Ο ρήτορας Θεμίστιος, τόσο τους Σκύθες (Πάρθους) όσο και τους Πέρσες θεωρούσε βαρβάρους και εχθρούς των Ρωμαίων, τόνιζε όμως ότι οι δεύτεροι είναι πιο επικίνδυνοι από τους πρώτους λόγω της πονηρίας τους. Τους μεν Σκύθες, μπορούν οι Ρωμαίοι να τους μετατρέψουν σε υπόσπονδους και υποτελείς, τους Πέρσες όμως θα πρέπει να τους εξοντώσουν για να είναι ασφαλείς: «*βάρβαρα μὲν γὰρ τὰ φύλα ἄμφω* [Σκυθῶν και Περσῶν] *καὶ οὐκ εὐμενῆ τῇ Ῥωμαίων ἀρχὴ. Ἀλλὰ τὸ μὲν θυμῶδες τε καὶ ἀνόητον, τὸ δὲ* ***ἐπίβουλόν τε καὶ δολερὸν****.Ὥστε τὸ μὲν καταπλήξας καὶ νουθετήσας ἔχει ἀκολουθοῦν ἑαυτῷ..τὸ δὲ* ***ἀνάγκη ἐκτεμεῖν ἢ ἐπικόψαι****, εἰ μέλλοι μὴ διενοχλήσειν καὶ διὰ τοῦτο ὥσπερ ἀγαθὸς κυνηγέτης οὐ εὐθὺς ὁρμᾶ ἐπὶ* ***τὸ θηρίον,*** *ἀλλ'ἰχνηλατήσας ἔνθεν καὶ ἔνθεν καὶ τὰς κύνας παρορμύσας καὶ τοὺς θηρευτὰς διεγείρας…ὡς ἄν μὴ ἐν τῇ θύρᾳ αὐτῇ εἰς παρασκευὴν τῆς θήρας ταλαιπωροῖτο».* [243] Με ανάλογο τρόπο αντιμετωπίζει και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος τους Πέρσες, τους οποίους θεωρεί *gens saevissima*[244] και παράλληλα τονίζει το δόλιο χαρακτήρα τους, την πονηρία τους και

---

[241] «*…νέον ὁμολογουμένως ἔθνος, οὐ μικρὸν οὐδ'ἀσθενὲς οὐδ'ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἱδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπότατόν τε καὶ θεοσεβέστατον ..*».(Ευσέβιος, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 1.4.2-8). Η μεταστροφή στη χριστιανική θρησκεία έχει ως αποτέλεσμα οι λαοί να αποβάλλουν όλα τα παγανιστικά έθιμα και να ασπάζονται τον χριστιανικό τρόπο ζωής: *« καὶ οὔτε οἱ ἐν Παρθίᾳ Χριστιανοὶ πολυγαμοῦσι, Πάρθοι ὑπάρχοντες, οὐθ οἱ ἐν Μηδίᾳ κυσὶ παραβάλλουσι τοὺς νεκροὺς, οὐχ οἱ ἐν Περσίδι γαμοῦσι τὰς θυγατέρας αὐτῶν, Πέρσαι ὄντες».* (Ευσέβιος, *Ευαγγελική Προπαρασκευή,* PG.21, στ.476).

[242]Για την συμβολική σημασία της απεικόνισης των Μάγων στον Άγιο Απολλινάριο το Νέο στη Ραβέννα (περ.400μ.Χ.) βλ. Ferris, Barbarians, 135. Για τους Βίους Περσών μαρτύρων της εποχής του Σαπώρ Β΄στην ελληνική γλώσσα: Delehaye, *Martyrs Persans,* (1905). Για συριακές παραλλαγές των Βίων Περσών μαρτύρων βλ. Devos, Actes Syriaques, 213-225.

[243]Θεμίστιος, *Λόγοι,* τ. [XI, *Δεκετηρικὸς*], . Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Θεμίστιος που στις ομιλίες του γενικά προπαγανδίζει την ειρήνη, κρατά ιδιαίτερα επιθετική στάση απέναντι στους Πέρσες.

Οι Βυζαντινοί πιστεύουν ότι οι βάρβαροι λαοί έχουν ζωώδη συμπεριφορά που φθάνει μέχρι την ανθρωποφαγία : *«φρονεῖ δ'ὁ μὲν βάρβαρος μέγα λυττῶν καὶ ἀγριαίνων καὶ τὰ τῶν θηρίων μιμούμενος καὶ σφάττων ἐν δείπνῳ τὸν ὁμόφυλον καὶ πίνων ἐπὶ τοῦ νεκροῦ..»* (Λιβάνιος, *Λόγοι,* τ.ΙΙ, 15.26). Βλ.Wiedemann, Between men and beasts,189-201.

[244] Αμμιανός Μαρκελλίνος 22.12.1. Ο χαρακτηρισμός *saevus* (τραχύς σκληρός) που χρησιμοποιεί ο Αμμιανός για τους Πέρσες, φαίνεται να διαφέρει από το χαρακτηρισμό «άγριος» (*natio fera, efferatae gentes).* Οι λαοί που χαρακτηρίζονται *feri* είναι νομάδες, δεν καλλιεργούν τίποτα, είναι άρπαγες, πολεμούν ημίγυμνοι πάντα πάνω σε άλογα, ζουν στο ύπαιθρο, είναι φιλοπόλεμοι και γενναίοι γιατί αψηφούν το θάνατο. Τέτοιοι λαοί είναι οι λαοί του Καυκάσου, οι Σάκκες, οι Σαρμάτες (18.4.1, 23.6.13,23.6.44,23.6.60), οι Σαρακηνοί (14.4.1-5) που τους χαρακτηρίζει και μια ερωτική μανία, οι Ούννοι και οι Αλανοί (31.2.5), που είναι φρικτοί στην όψη και μοιάζουν με άγρια ζώα, οι Σκώτοι και οι Γερμανοί (20.1.1,25.4.10). Στα *saevissimae gentes* ανήκουν οι Πέρσες και ιδιαίτερα ο βασιλιάς τους,

την αρπακτική τους διάθεση.[245] Σύμφωνα πάντα με τον Αμμιανό ο λαός των Περσών είναι σκληρός *(natio..cruda)*,[246] βίαιος και τραχύς *(gentem asperrimam)*, πονηρός και δόλιος *(fallacissima gens)* [247] μηχανεύεται πολλά τεχνάσματα για να ξεγελά τους εχθρούς του. Οι Πέρσες είναι αλαζόνες και ανάλγητοι.[248] Παρόλους τους σκληρούς χαρακτηρισμούς είναι γεγονός ότι ο Αμμιανός αποφεύγει το χαρακτηρισμό «βάρβαροι» για τους Πέρσες, ενώ αντίθετα παραδέχεται ότι οι Πέρσες είναι υποχρεωμένοι, όπως οι Ρωμαίοι, να μάχονται κατά βαρβάρων λαών *(ferocissimas gentes)* να τους υποτάσσουν και να τους χρησιμοποιούν ως μισθοφόρους. [249]

Πιο ήπιους χαρακτηρισμούς συναντάμε στους συγγραφείς του έκτου αιώνα, Προκόπιο και Αγαθία. Ο πρώτος ταυτιζόμενος με την επίσημη αυτοκρατορική πολιτική, αναγνωρίζει πλέον την ανάγκη για προσέγγιση και συνεργασία των δύο λαών, τους οποίους αντιμετωπίζει ως ισότιμους και εξίσου πολιτισμένους.[250] Ρωμαίοι και Πέρσες είναι υποχρεωμένοι ακόμα και να συμμαχούν για να αντιμετωπίσουν εισβολές βαρβάρων λαών, [251] παράλληλα όμως δεν φαίνεται να εγκαταλείπεται για τους ανατολικούς γείτονες ο χαρακτηρισμός «*βάρβαροι*».[252] Τόσο ο Αγαθίας όσο και ο Προκόπιος χαρακτηρίζουν αλαζόνες τους Πέρσες, μάλιστα ο πρώτος θεωρούσε πως το ελάττωμα αυτό ήταν χαρακτηριστικό της φυλής τους.[253] Σύμφωνα με τον Αγαθία

λόγω της αρπαχτικής και φιλοπόλεμης διάθεσής του. Ο τελευταίος μετά το θάνατο του Ιουλιανού ορμά να αρπάξει ό,τι μπορεί από το ρωμαϊκό κράτος (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 26.4.5-6). Τα βασικά χαρακτηριστικά των βαρβάρων λαών είναι το φιλοπόλεμον, η πολυγαμία και η νομάδικη ζωή. Τα δύο πρώτα φαίνεται πάντως πως κατά τον Αμμιανό χαρακτηρίζουν και τους Πέρσες. Κατά τον Αμμιανό ο μόνος ειρηνικός λαός, που αποτελεί εξαίρεση στην επικρατούσα βαρβαρότητα, είναι οι Σήρες. Ο λαός αυτός δεν θέλει να έχει σχέση με όπλα και πολέμους*:"armorum semper et proeliorum experts"* (23.6.67). Για τους βαρβάρους λαούς στον Αμμιανό βλ. Matthews, *Ammianus*,305-382.

[245] *"nihil enim praeter dolos et insidias hostium verer, nimium callidorum"* είναι τα λόγια του Ιουλιανού προς τους Ρωμαίους στρατιώτες (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.5.21). Το ίδιο με τους Πέρσες πρέπει κανείς να φοβάται τους Πάρθους και τους Βάκτριους. Οι τελευταίοι χαρακτηρίζονται *natio ..bellatrix et potentissima* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.55)

[246] Αμμιανός Μαρκελλίνος 30.8.4

[247] Αμμιανός Μαρκελλίνος 21.13.4

[248] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.7, 23.6.75-76. Βλ ανάλυση αυτών των χαρακτηριστικών στο Drijvers, Sasanian Society, 52.

[249] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 14.3.1, 18.4.1. Βλ. Wiedemann, Between men and beasts, 195.

[250] «*..πολιτείαν ἔννομον ἔχοντες* [οι Εφθαλίτες] *ἀλλήλοις τε καὶ τοῖς πέλας ἀεὶ ὀρθῶς καὶ δικαίως ξυμβάλλουσι,* ***Ρωμαίων τε καὶ Περσῶν οὐδέν τι ἧσσον»*** (Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.3.5,6).

[251] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.16.4. Ο Χοσρόης Α΄πρότεινε Πέρσες στρατιώτες να φυλάσσουν τις Κασπίες Πύλες έναντι καταβολής χρηματικού ποσού, ως αν ήσαν έμμισθοι Ρωμαίοι στρατιώτες : *«τὴν εἰρήνην Πέρσαι βέβαιον ἕξουσι, τὰς τε Κασπίας αὐτοὶ φυλάσσοντες πύλας καὶ οὐκέτι αὐτοῖς ἀχθόμενοι διὰ πόλιν Δάρας, ὑπὲρ ὧν ἔμμισθοι καὶ αὐτοὶ ἐς ἀεὶ ἔσονται....-Οὐκοῦν οἱ πρέσβεις* [τῶν Ρωμαίων] *ἔφασαν, ὑποτελεῖς Πέρσαι βούλονται Ῥωμαίους ἐς φόρου ἀπαγωγὴν ἔχειν; -Οὐκ* ***ἀλλὰ στρατιώτας οἰκείους****, ὁ Χοσρόης εἶπεν»*(Προκόπιος , *Πόλεμοι,*Β.10.22,23).

[252] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.5, Α.11.16, Α.11.18 και αλλού.

[253] *«Ξέρξης δὲ ἐκεῖνος ...ἀλαζών τε ἦν καὶ ἀτάσθαλος..»* (Αγαθίας, Β.10.4). Ο Ηρωδιανός χαρακτήριζε αλαζόνα τον πρώτο βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ: *«φύσει δ' ὤν ἀλαζὼν, καὶ τὰς παρ'ἐλπίδας εὐπραγίαις ἐπαιρόμενος, πάντα ῥαδίως χειρώσασθαι προσεδόκα..πρῶτος γὰρ Περσῶν ἐτόλμησε τῇ Παρθυαίων ἀρχῇ ἐπιθέσθαι Πέρσαις τε τὴν βασιλείαν ἀνανεώσασθαι»* (Ηρωδιανός, 6.2.1-6)

οι Ἕλληνες φιλόσοφοι που κατέφυγαν στην Περσία μετά το κλείσιμο της Ακαδημίας στην Αθήνα, διαπίστωσαν πως οι Πέρσες ήταν αλαζόνες και επαρμένοι:«*ἀλαζόνας μάλα εὑρόντες καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐξωγκωμένους ἐβδελύττοντό γε αὐτοὺς καὶ ἐκάκιζον*».[254] Κατά τον Προκόπιο όλοι οι Πέρσες αξιωματούχοι διακατέχονται από *τη νόσο τῆς ἀλαζονείας,* ιδιαίτερα δε ο στρατηγός Σεόσης: «*ἀλαζονείας δὲ νόσῳ ἐχόμενος οὐδὲν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις, ξυμφυὲς μὲν γὰρ εἶναι δοκεῖ τοῖς Περσῶν ἄρχουσι τοῦτο γε*».[255] Για την αλαζονεία τους οι Πέρσες θα τιμωρηθούν από τη θεία δίκη, ήταν η απάντηση του Βελισάριου στον Πέρση στρατηγό Μιρράνη: «*Οὐ πάντα χρὴ, ὦ βέλτιστε Μιρράνη, τῇ ἀλαζονείᾳ χαρίζεσθαι….γλιχομένοις δὲ ὑμῖν πολεμίων ἔργων ἀντιταξόμεθα ξὺν θεῷ, ὅν ἡμῖν ἐν τῷ κινδύνῳ ξυλλήψεσθαι ἴσμεν, ἡγμένον μὲν τῇ Ῥωμαίων ἀπραγμοσύνῃ, ἀλαζονείᾳ δὲ τῇ Περσῶν νεμεσήσαντα καὶ οἷς ἐπὶ τὴν εἰρήνην προκαλουμένοις ἡμῖν εἶτα ἀντιτείνειν ἐγνώκατε*».[256] Αλαζόνας χαρακτηρίζεται από τον Αγαθία και ο Πέρσης στρατηγός Ναχοραγάν. Η αλαζονεία του δεν έβλαψε μόνο τον ίδιο αλλά και όσους υπάκουσαν στις διαταγές του.[257] Ο Θεοφύλακτος χαρακτηρίζει αλαζόνα και υπερφίαλο τον βασιλιά των Περσών και αλαζονικό το περσικό έθνος αλλά και φαύλο: «*φαῦλον γὰρ τὸ φῦλον τὸ Περσικὸν, καὶ βίος αὐτῷ δόλος καὶ τῦφος καὶ κόμπος ἀνέκαθεν»,* [258] και αλλού: «*...γαῦρον τὸ ἔθνος καὶ σοβαρὸν καὶ τῷ κόμπῳ τῆς μεγαληγορίας τὸ κράτος ἐμπορευόμενον*».[259] Ιδιαίτερα αλαζών εμφανίζεται ο Πέρσης πρέσβης Ιεσδεγουσνάφ (Izahd Goushnasp) κατά την υπογραφή της συνθήκης του 562 (*μεγαλαυχοῦντος..κομπολογίᾳ χρωμένου)* σε τέτοιο βαθμό ώστε ανάγκασε τον βυζαντινό πρέσβη Πέτρο να του θυμίσει την ιστορία του Σέσωστρι και τις αλλαγές που επιφυλάσσει η μοίρα για τους ισχυρούς.[260]

Την πονηρή και ύπουλη φύση των Περσών επισημαίνει στον αυτοκράτορα Ιουστίνο Α΄ο Πρόκλος: «*..οὕτως ἀνέδην ἀφαιρεῖσθαι τὴν βασιλείαν ἡμᾶς ἀξιοῦσι, τῷ μὲν τῆς ἀπάτης φανερῷ τὴν ἀφέλειαν προϊσχόμενοι, λόγῳ δὲ ἀναδεῖ τὴν ἀπραγμοσύνην προβεβλημένοι*».[261] Ως ένα γενικά δύστροπο, περίεργο και σκληρό λαό με δυσνόητους

---

[254] Αγαθίας, Β.30.5. Börm, *Prokop und die Perser*, 278,279.
[255] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.33.
[256] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.14.7-10. Η αναφορά αυτή του Προκοπίου θυμίζει τα λόγια του Αισχύλου για τους Πέρσες, στους οποίους και αυτός απέδιδε αλαζονεία και έπαρση: *«.οὗ σφιν κακῶν ὕψιστ'ἐπαμμένει παθεῖν/ὕβρεως ἄποινα κἀθέων φρονημάτων/....Ζεύς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν/φρονημάτων ἔπεστιν, εὔθυνος βαρὺς…»* (Αισχύλος, *Πέρσαι,* στ. 807-808, 827-828).
[257] Αγαθίας, Γ.28.3. *PLRE*, τ.ΙΙ, σ.909,910.
[258] Θεοφύλακτος, Δ.12.
[259] Θεοφύλακτος, Γ.13.
[260] Μένανδρος, απ.6.1.215-238. Προκλητική εμφανίζεται η αλαζονεία των Περσών. Λίγο πριν την επίθεση στο Δάρας ο στρατηγός Περόζης ζητά από τον Βελισάριο να του ετοιμάσει το λουτρό, για να λουσθεί μόλις καταλάβει την πόλη (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.13.17)
[261] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.15.

νόμους, που συνεχώς προβάλλει απαιτήσεις, περιγράφει τους Πέρσες ο Προκόπιος : «***μονότροποι γάρ, εἴπερ ἄλλοι τινὲς, οἱ Πέρσαι εἰσὶ*** *καὶ τὰ ἐς τὴν δίαιταν ὑπεράγαν σκληροὶ. καὶ αὐτοῖς οἵ τε νόμοι δυσπρόσοδοί εἰσι πρὸς πάντων ἀνθρώπων καὶ τὰ ἐπιτάγματα οὐδαμῆ ἀνεκτὰ».*[262] Οι Πέρσες είναι πνευματικά μακρυά από τους Ρωμαίους, γιατί η θρησκεία τους δεν έχει σχέση με το χριστιανισμό. Αυτό τους καθιστά διαφορετικούς, αντίθετα με άλλους λαούς όπως οι Λαζοί που είναι χριστιανοί.[263]

Τον διαφορετικό τρόπο ζωής και τα διαφορετικά ήθη –ιδιαίτερα χαλαρά όσον αφορά τις σχέσεις των δύο φύλων - επισημαίνει ο Αγαθίας, ο οποίος και χαρακτηρίζει βάρβαρα και αποκρουστικά τα ταφικά[264] αλλά και τα γαμικά έθιμα.[265] Οι ΄Ελληνες φιλόσοφοι που κατέφυγαν στην αυλή του Χοσρόη Α΄μετά το κλείσιμο της Ακαδημίας της Αθήνας, δεν μπόρεσαν να ανεχθούν *τήν τε τῶν μίξεων κακοδαιμονίαν* γι αυτό *ἅπαντες οἴκαδε ἀπενόστησαν.*[266] Διαπίστωσαν ότι οι Πέρσες όχι μόνον παντρεύονταν πολλές γυναίκες, ανάλογα με τις οικονομικές τους δυνατότητες, *ἀλλά καὶ μοιχείαι γε ὅμως τολμῶντες.*[267] Την ύπαρξη πολλών συζύγων και παλακίδων, όχι μόνο στη βασιλική αυλή αλλά και στη ζωή των καθημερινών ανθρώπων, επιβεβαιώνει ο Αμμιανός Μαρκελλίνος (23.6.76, 24.1.10) [268] και παλαιότερα ο Ηρόδοτος (Α.135), ο πρώτος όμως σημειώνει ότι αποφεύγουν οι Πέρσες τις σχέσεις με νεαρά αγόρια*(puerilium stuprorum experts).*[269]

Για την εξωτερική εμφάνιση και τον σωματότυπο του Πέρση έχουμε πληροφορίες από τον Αμμιανό Μαρκελλίνο, που μας δίνει την εικόνα του με ρεαλιστικές λεπτομέρειες:[270] Οι Πέρσες είναι όλοι αδύνατοι, μάλλον σκουρόχρωμοι με σμιχτά καμπυλωτά φρύδια και μουντό βλέμμα που θυμίζει κάπρο *(carinis oculis torvi),*

---

[262] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.28.25,26.

[263] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.28.26. Ο Προκόπιος αναφέρεται με σεβασμό στη θρησκεία των Περσών, που είναι ο Ζωροαστρισμός, δηλαδή η λατρεία του πυρός, συνδέοντας μάλιστα αυτή τη λατρεία με την αρχαιοελληνική θεά Εστία: *«τὸ μέγα πυρεῖον ἐνταῦθα* [στην Ασσυρία] *ἐστὶν, ὅ σέβονται Πέρσαι θεῶν μάλιστα. τοῦτο ἐστὶ τὸ πῦρ ὅπερ Ἑστίαν ἐκάλουν τε καὶ ἐσέβοντο ἐν τοῖς ἄνω χρόνοις οἱ Ῥωμαῖοι»* .(Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.24.2-3).

[264] Ήταν γνωστό στον ελληνορωμαϊκό κόσμο ότι οι Πέρσες δεν έθαβαν τους νεκρούς τους αλλά τους άφηναν εκτεθειμένους στο ύπαιθρο βορά στα άγρια ζώα: *« οἱ Μῆδοι πάντες…κυσὶ τοὺς νεκροὺς, ἔτι ἐμπνέοντας, παραβάλλουσι».* (Ευσέβιος, *Ευαγγελική Προπαρασκευή, PG.*21,στ.472). Οι Έλληνες φιλόσοφοι που κατέφυγαν στην αυλή του Χοσρόη Α΄μετά το κλείσιμο της Ακαδημίας της Αθήνας, έγιναν μάρτυρες αυτού του ανόσιου εθίμου (Αγαθίας ,Β.31.6). Πρβλ. Börm, *Prokop und die Perser*, 277,278.

[265] Ανάλυση αυτών των εθίμων με παραπομπές σε πηγές και σε δευτερογενή βιβλιογραφία στο Cameron, Agathias on the Sasanians, σ.67-183.

[266] Αγαθίας Β.31.1.

[267] Αγαθίας, Β.30.6.

[268] Βλ. για αυτό το θέμα: Drijvers, Sasanian Society, 58.

[269] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.76. Η ομοφυλοφιλία δεν ήταν ανεκτή στο Ιράν και ο σοδομισμός θεωρείτο έγκλημα που τιμωρείτο με την ποινή του θανάτου (*CHI*, 3 (1), Introduction, xliii).

[270] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.74-83. Βλ.και Drijvers, Sasanian Society ,63-65.

έχουν μακρυά και ατημέλητα μαλλιά και γένεια και δεν πάνε πουθενά χωρίς το σπαθί τους. Είναι υπερόπτες και πολυλογάδες. Μόνο ο βασιλιάς τους έχει συγκεκριμένες ώρες φαγητού, οι απλοί άνθρωποι τρώνε άτακτα και μόνον όταν πεινάσουν, πάντα όμως με μέτρο.[271] Στην καθημερινή τους ζωή είναι χαλαροί αλλά και επιθετικοί, συνήθως δε περπατούν μ' ένα ασταθές βήμα που θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί θηλυπρεπές *(ut effeminatos existimes).* Συμπεριφέρονται με σκληρό τρόπο στους δούλους τους, οι οποίοι στερούνται το δικαίωμα ακόμα και να μιλούν παρουσία των κυρίων τους, ενώ οι τελευταίοι μπορούν και να τους θανατώνουν κατά βούληση. Είναι πολεμοχαρείς, (χαρακτηρισμός που αποδίδεται σε βάρβαρα έθνη) και θα μπορούσε το έθνος τους να κυριαρχήσει στον κόσμο, αν δεν ήταν συνεχώς απασχολημένο με πολέμους τόσο στο εσωτερικό της χώρας του, όσο και στο εξωτερικό.[272]

Υπάρχουν όμως και θετικά χαρκτηριστικά: οι γυναίκες των Περσών είναι εξαιρετικά όμορφες,[273]και οι ίδιοι είναι πολύ καλοί πολεμιστές, ιδιαίτερα ικανοί στην εξ αποστάσεως μάχη *(eminusque terribiles).*[274] Είναι ολιγαρκείς και προσεκτικοί στις κινήσεις τους, δεν απλώνουν χέρι σε ξένη περιουσία και μπορεί να περάσουν μέσα από ένα αμπέλι χώρις ν' αγγίξουν τίποτα, από φόβο μήπως δηλητηριασθούν ή τους κάνουν μάγια.[275] Δεν μολύνουν τα ποτάμια με απόβλητα και ποτέ δεν ουρούν δημόσια.[276] Υπακούουν στους νόμους, είναι δηλαδή νομοταγείς αλλά αυτό όχι λόγω του ότι πιστεύουν στη δικαιοσύνη, αλλά από φόβο,[277] άποψη που όπως φαίνεται ήταν παγιωμένη στο Βυζάντιο και επαναλαμβάνεται δύο αιώνες αργότερα στο *Στρατηγικόν* του Μαυρικίου.[278]

Οι νόμοι τους είναι σκληροί[279] ιδιαίτερα αυτοί που επιβάλλουν ποινές στους λυποτάκτες (*desertores)* και αυτοί που επιβάλλουν συλλογική τιμωρία *(ob noxam unius, omnis propinquitas perit).* Συλλογική τιμωρία επιβάλετο σε όλα τα μέλη της οικογένειας ενός προδότη. Κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Ιουλιανού στο Ιράν (363) όταν οι στρατιώτες του έφθασαν σε μια πόλη κοντά στην Κτησιφώντα, αντίκρισαν ένα

---

[271] Ο Θεοφύλακτος (Ε.5) παρατηρεί ότι οι Πέρσες παραμένουν σιωπηλοί κατά τη διάρκεια του φαγητού: *«οὐ γὰρ εὐωχουμένοις θέμις τοῖς Πέρσαις διαλαλεῖν».* Βλ. και Christensen, *Iran*,412.
[272] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.8
[273] Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.4.27
[274] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.79.
[275] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.76.
[276] Αμμιανός Μαρκελλίνος , 23.6.79. Το ίδιο ακριβώς αναφέρουν ο Ηρόδοτος (1.133), ο Ξενοφών (*Κύρου Παιδεία,* 1.2.16) και ο Στράβων (15.3.160): *«Εἰς γὰρ ποταμὸν οὔτ'οὐροῦσιν οὔτε νίπτονται Πέρσαι, οὐδὲ λούονται, οὐδὲ νεκρὸν ἐμβάλλουσιν οὐδ'ἄλλων τῶν δοκούντων εἶναι μισαρῶν».* Βλ. επίσης, Teitler, Visa vel Lecta? , 191-197.
[277] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.81.
[278] *«τὸ περσικὸν ἔθνος..εὐπειθὲς τοῖς ἄρχουσιν ὑπάρχει διὰ φόβον»* (*Στρατηγικόν*, 2.6).
[279] Ο Προκόπιος τους χαρακτηρίζει *«δυσπρόσοδους»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.28.26).

αποτρόπαιο θέαμα. Σκελετοί ήταν καρφωμένοι πάνω σε σταυρούς γύρω από τα τείχη της πόλεις. Ήταν οι συγγενείς κάποιου αξιωματούχου που κατηγορήθηκε για προδοσία από την εποχή της εκστρατείας του Κάρου (282), πράγμα που σημαίνει πως οι σκελετοί αυτοί παρέμεναν κρεμασμένοι για σχεδόν εκατό χρόνια, προφανώς για παραδειγματισμό.[280] Το θέμα της δικαιοσύνης απασχόλησε ιδιαίτερα τον Αμμιανό. Κατά την άποψή του οι δικαστές των Περσών γνώριζαν καλά τους νόμους και ήταν πιο άξιοι από τους Ρωμαίους, επίσης δεν χρηματίζονταν.[281] Η τιμωρία εξάλλου που επιβάλετο σε δικαστές που δεν απέδιδαν δικαιοσύνη ήταν τόσο φρικτή, ώστε κανείς δικαστής δεν τολμούσε να βγάλει μια άδικη απόφαση.[282]

Το δίκαιο χαρακτήρα των Περσών επικαλείται το έθνος των Λαζών. Σύμφωνα με τον Προκόπιο οι τελευταίοι ζήτησαν την βοήθειά των Περσών για αντιμετωπίσουν την *τυραννίδα* των Ρωμαίων.[283] Στο ίδιο θέμα αναφέρεται ο Αγαθίας, αποδίδοντας με έμμεσο τρόπο θετικά χαρακτηριστικά στο λαό των Περσών, αποφεύγοντας όμως να τα εμφανίσει ως δικές του απόψεις: Σύμφωνα με τον άρχοντα των Λαζών Αιήτη, που οπωσδήποτε είχε φιλοπερσικά αισθήματα (*τὰ Μήδων φρονῶν)*, οι Πέρσες τιμούν πάντα τους φίλους τους και τους δείχνουν με κάθε τρόπο την αγάπη τους, ενώ χαρακτηρίζονται «*χρηστοὶ*» και «*μεγαλόφρονες*» [284].

Αντίθετα με τις θετικές κρίσεις για τους Πέρσες, παραδόξως οι χαρακτηρισμοί που ο Αγαθίας αποδίδει εμμέσως στους Ρωμαίους είναι εντελώς απαξιωτικοί: Οι

---

[280] Ζώσιμος 3.23.4· Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.81. Στη Σελεύκεια βρέθηκαν ανασκολοπισμένα τα σώματα συγγενών του διοικητή της φρουράς της πόλεως Πιρισαβόρα, Μαρμεσίδη. Την πόλη είχαν καταλάβει οι Ρωμαίοι μετά από πολιορκία. Ο Μαρμεσίδης συμφώνησε στην παράδοση της πόλης μετά από σκληρές μάχες. Η πράξη του θεωρήθηκε προδοσία (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.5.3· Ζώσιμος 3.18.4)

[281] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6,.82

[282] Η ποινή του γδαρσίματος ζώντος του τιμωρουμένου ήταν κάτι σύνηθες στην περσική αυλή. Ο Αμμιανός θεωρεί ότι η ιστορία του δικαστή Σισάμνη που τιμωρήθηκε με γδάρσιμο από τον Καβάδη επειδή χρηματίσθηκε (Ηρόδοτος 5.25.3-5), ήταν μύθος και δεν συνέβη στην πραγματικότητα. Μαρτυρίες όμως πηγών επιβεβαιώνουν την ύπαρξη της ποινής από την αρχαιότητα μέχρι τους Σασανίδες. Βλ. Διόδωρος Σικελιώτης, 15.10· Ευσέβιος, *Βασιλέως Κωνσταντίνου λόγος,* στ.1309· Σωκράτης, 1.22.54. Σύμφωνα με τον Προκόπιο: *«Πακούριος δὲ Βασσικίου μὲν τὸ δέρμα ἐκδεῖρας ἀσκόν τε αὐτὸ πεποιημένος καὶ ἀχύρων ἐμπλησάμενος ὅλον ἀπεκρέμασεν ἐπὶ δένδρου τινὸς ὑψηλοῦ λίαν».* (*Πόλεμοι,* Α.5.28). Και ο Αγαθίας (4.23.2-3) για να τονίσει τον βάρβαρο χαρακτήρα των Περσών περιγράφει αυτό το μαρτύριο, που υπέστη ο στρατηγός Ναχοραγάν, ως φυγάς εκ της μάχης, με λεπτομέρειες: *«ἐκ τοῦ αὐχένος τὸ δέρμα διαχαράξας*[ο Χοσρόης] *ἀπέδειρεν ἅπαν μέχρι τοῖς ποδοῖν καὶ ἀφείλετο τῶν σαρκῶν πρὸς τὰ ἔνδον ἀνεστραμμένον..».* Την ύπαρξη αυτού του βάρβαρου εθίμου επιβεβαιώνει ο Tabari (*The History*,45): Ο βασιλιάς Βάραμ Α΄έγδαρε τον Μάνι γιατί τον θέωρησε υπηρέτη του Σατανά. Το δέρμα του γέμισε με άχυρα και το κρέμασε στην είσοδο της πόλης Junday Sabur. Κατά τον Λακτάντιο (*De mortibus persecutorum*,5.6), αυτή την τύχη είχε μετά θάνατον το νεκρό σώμα του Ρωμαίου αυτοκράτορα Βαλεριανού: *"..derepta est ei cutis et exuta visceribus pellis infecta rubro colore"*

[283] *«..μισήσατε δὲ τυραννίδα πικρὰν οὕτως ἡμῖν ἐν γειτόνων ἐγηγερμένην, τῆς δικαιοσύνης ἄξια πράσσοντες ἥν περιστέλλειν ἀεὶ πάτριον Πέρσαις».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.15.19).

[284] Αγαθίας, Γ.10.11. Το ίδιο το έθνος των Λαζών χαρακτηρίζεται από τον Αγαθία *«μέγιστον»* και *«ἀγέρωχον»* (Αγαθίας, Γ.5.1)

Ρωμαίοι είναι θρασείς, δεν δημιουργούν ειλικρινείς φιλίες, ο δε βασιλεύς τους είναι *πανουργότατος.*[285] Οι Ρωμαίοι έχουν χαρακτήρα *ὕπουλον καί βωμολόχον και δολερόν* και στον πόλεμο με τους Πέρσες αποδεικνύονται δειλοί.[286] Οι χαρακτηρισμοί αυτοί προέρχονται από το στόμα ενός ξένου και εχθρού των Ρωμαίων, του Λαζού Αιήτη, πιθανότατα ενός φανταστικού προσώπου.[287] Το γιατί επέλεξε όμως ο Αγαθίας να αναφέρει όλους αυτούς τους δυσμενείς χαρακτηρισμούς για τους ομοφύλους του δεν το γνωρίζουμε, είναι γεγονός πάντως ότι στη συγκεκριμένη αυτή περίπτωση εμφανίζεται να διακατέχεται μάλλον από φιλοπερσικά αισθήματα. Όσον αφορά τον χαρακτηρισμό *ως πανούργου* του Ρωμαίου αυτοκράτορα, σίγουρα αυτό αποτελεί μια έμεση κριτική προς το πρόσωπο του Ιουστινιανού, που σχετίζεται με τη δολοφονία του ηγεμόνα των Λαζών Γουβάζη, σημαντικού συμμάχου των Ρωμαίων, που προκάλεσε και την οργή του λαού των Λαζών.[288]

Συνοψίζοντας παρατηρούμε μια αλλαγή στην εικόνα των Περσών τον έκτο αιώνα, δεδομένου ότι ιδιαίτερα στον Προκόπιο, οι Πέρσες δεν εμφανίζονται μόνον ως άγριοι και απολίτιστοι εχθροί αλλά μάλλον ως πολιτισμένοι και ισότιμοι με τους Ρωμαίους, ενίοτε δε και ως σύμμαχοι. Τους αναγνωρίζονται κάποια θετικά χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα η γενναιότητα στη μάχη, παραμένουν όμως δόλιοι, επικίνδυνοι και κυρίως αλαζόνες.

---

[285] Αγαθίας, Γ.9.6.
[286] Αγαθίας, Γ.9.12.
[287]Kaldellis, Agathias Mythistoricus, 295-300. Για τον Αιήτη βλ. παρακάτω Κεφάλαιο Γ΄σ. 155,156.
[288] Αγαθίας Γ.4.1-8· Cameron, *Agathias*, 128,129.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ

Από την εποχή του Κράσσου και τη μάχη των Κάρρων (53π.Χ), οι Ρωμαίοι χαρακτήριζαν τους Πάρθους ως τους πιο άξιους αντιπάλους τους,[1] ενώ ο Αμμιανός Μαρκελλίνος θεωρούσε τους Πέρσες ως τους πλέον σημαντικούς εχθρούς της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, σημαντικότερους και από τους Γότθους.[2] Τόνιζε πως οι Πέρσες ποτέ δεν αποχωρίζονται τα όπλα τους[3] και θεωρούν τιμή το θάνατο στο πεδίο της μάχης.[4] Μετά την ήττα και αιχμαλωσία του αυτοκράτορα Βαλεριανού (260μ.Χ;),[5] έγινε φανερό πως η εξάπλωση προς ανατολάς δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση για τους Ρωμαίους. Παρά τη νίκη του Γαλερίου και την επέκταση πέραν του Τίγρη της ρωμαϊκής επικράτειας (298μ.Χ),[6] η Σασανιδική Περσία εξελίσσονταν σε ένα ολοένα και απειλητικότερο εχθρό. Ο ίδιος ο Ιουλιανός, χαρακτήριζε γενναίο και αξιόμαχο λαό τους Πέρσες,[7] επισημαίνοντας ότι επί σχεδόν τρεις αιώνες οι Ρωμαίοι τους πολεμούσαν και εν τούτοις δεν κατάφεραν να προσαρτήσουν ούτε ένα κομμάτι γης πέραν του Τίγρη ποταμού.[8] Παράλληλα όμως οι Πέρσες χαρακτηρίζονταν λαός καταραμένος (*natio molestissima*) και άγριος, που αιματοκύλισε την Ανατολή, γι αυτό και θα έπρεπε να εξαφανιστεί.[9]

Το αντιπολεμικό πνεύμα, παρά τους επιθετικούς πολέμους ήταν παρόν στη ρωμαϊκή κοινωνία ήδη από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου.[10] Η γρήγορη εξάπλωση του χριστιανισμού βοήθησε στο να ενταθεί αυτό το κλίμα,[11] έτσι ώστε να

---

[1] Lerouge, *L'image des Parthes*, 282-317. Για την μάχη στις Κάρρες όπου οι Ρωμαίοι υπέστησαν μια συντριπτική ήττα, βλ.Πλούταρχος, *Κράσσος,* 16-34 και 37-38· Δίων Κάσσιος, 40.12-27.

[2] *Hostes quaerere se meliores aiebat* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 22.7.8). Εν τούτοις ως καλύτερους τοξότες ο Αμμιανός θεωρούσε τους Ούννους (31.2.9).

[3] *"tamen promisce inter epulas festoque dies gladiis cincti cernuntur"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.75).

[4] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.44.

[5] Ζώσιμος, 1.30.1, 1.36.1-2 ·Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 160. Αναλυτικά για τις πηγές που αφορούν την εκστρατεία του Βαλεριανού στο Ιραν και την αιχμαλωσία του: Dodgeon-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 57-65.

[6] Chrysos, Some Aspects, 11· Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρικιος,* 185 επ.· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 36-37,86-88· Blockley, *Foreign Policy*, 5-7. Για τις πηγές Dodgeon-Lieu, όπ.π., 127-131.

[7] *«..ἀξιόμαχοι διά τέλους ἔδοξαν εἶναι πολέμιοι»* (Ιουλιανός, *Εγκώμιον εις Κωνστάντιον*, 44)

[8] Ιουλιανός, *Συμπόσιον ή Κρόνια*, 386.

[9] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.5.19, 22.12.1. Βλ.και Chrysos, Some Aspects, 22.

[10] *"nec nulli genti sine justis et necessariis causis bellum intulit"* (Suetonius, *De vita Caesarum*, Augustus, 21.2). Για το αντιπολεμικό πνεύμα στην Ρωμαϊκή αυτοκρατορία βλ.De Souza, Roman emperors as peace makers, 52-76.

[11] *«..καί συγκόψουσι τάς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα καί τάς ζιβύνας εἰς δρέπανα. καί οὐ μή λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καί οὐ μή μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν»* (Ευσέβιος, *Τριακονταετηρικός,* 16.7.23). Εν

θεωρείται ο πόλεμος ως υστάτη λύση των διαφορών μεταξύ των λαών. [12] Οι εκκλησιαστικοί κυρίως συγγραφείς υποστήριξαν την άποψη, ότι η υποταγή των βαρβάρων λαών στην εξουσία του Ρωμαίου αυτοκράτορα, μπορούσε να πραγματωθεί *έθελοντί,* δηλαδή ειρηνικά δια του προσηλυτισμού στο χριστιανισμό.[13] Τον έκτο αιώνα είχε παγιωθεί η άποψη ότι ο άδικος πόλεμος επιφέρει τη θεία τιμωρία. 'Οσοι εισβάλλουν σε ξένη χώρα και καταστρέφουν ανθρώπους που δεν τους αδίκησαν είναι εγκληματίες και εξοργίζουν το Θεό με τα έργα τους.[14] Είναι όμως καθήκον ιερό να υπερασπίζεσαι την πατρίδα σου και τους πάτριους νόμους. [15] Η νίκη εξασφαλίζεται όχι τόσο με τα όπλα, όσο με τη συμπαράσταση της Θείας Πρόνοιας.[16] Ο στρατηγός Βελισάριος λίγο πριν τη μάχη του Δάρας (530) αισθάνθηκε την ανάγκη να δηλώσει τα φιλειρηνικά του αισθήματα στον αντίπαλό του, τον Πέρση στρατηγό Μιρράνη: «*Πρῶτον ἀγαθὸν τὴν εἰρήνην εἶναι ὡμολόγηται παρὰ πάντων ἀνθρώπων οἷς τι καὶ κατὰ βραχὺ λογισμοῦ μέτεστιν. ὥστε ἤν τις διαλυτὴς αὐτῆς γένοιτο, τῶν κακῶν αἰτιώτατος ἄν οὐ τοῖς πέλας μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁμογενέσι τοῖς αὐτοῦ εἴη».*[17] Ο δε Θεοφύλακτος θεωρούσε τον πόλεμο *δεξαμενὴ κακῶν καὶ πάντων τῶν δυστυχημάτων καταγώγιον,* και δήλωνε ότι *οὐδὲν γάρ τῆς εἰρήνης καθέστηκε τιμαλφέστερον.*[18]

Αντίθετα με το φιλειρηνικό κλίμα που επικράτησε στο Βυζάντιο, υπό την επιρροή και του Χριστιανισμού, το γένος των Περσών χαρακτηρίζεται φιλοπόλεμον: «*ἀεὶ γάρ που τὸ εἰρηναῖον βδελύττεται* [τό Μηδικόν] καί *οἷα θεόν ἐπιδέξιον γεραίρει τὸ*

τούτοις ο ίδιος ο Ευσέβιος απέδωσε στους εμφύλιους πολέμους της αυτοκρατορίας θρησκευτικό χαρακτήρα, στηρίζοντας τον Μέγα Κωνσταντίνο και δικαιολογώντας τις ενέργειές του. Ο Χριστιανισμός ήταν κατ' αρχήν αντίθετος με κάθε αιματοχυσία, έστω και αν αργότερα αποδέχθηκε τον πόλεμο για την υπεράσπιση της Χριστιανοσύνης. Σύμφωνα με τον ΙΓ΄κανόνα του Μεγάλου Βασιλείου ήταν δικαιολογημένοι οι φόνοι που διαπράττονταν από τους *ὑπέρ σωφροσύνης καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένους* (Βασίλειος Καισαρείας,*'Επιστολές,* επ.188). Ένας δίκαιος πόλεμος όμως είχε οπωσδήποτε χαρακτήρα αμυντικού πολέμου. Για το θέμα αυτό και κυρίως για την άποψη της χριστιανικής Εκκλησίας για τους πολέμους, βλ. Κόλια, *Ιερός Πόλεμος,* 126-145. Για τους νομικούς κανόνες που ρύθμιζαν τα των πολέμων στο Βυζάντιο και υπάγονταν στο *ius gentium* , βλ. Πιτσάκης, Guerre et paix , 220-223.

[12] «*Ὁ χαρακτήρας τῆς ὕστερης ῥωμαϊκῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς κοινωνίας δὲν ἦταν πολεμικὸς. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ ἰσχύει καὶ γιὰ τὴ γενικότερη πολιτικὴ τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἀπέβλεπε κυρίως στὴ διατήρηση τῶν κεκτημένων καὶ μάλιστα, ἄν ἦταν δυνατὸν χωρὶς αἱματοχυσίες».* (Κόλιας, Τα όπλα στη βυζαντινή κοινωνία, 464). Βλ. επίσης, Χρυσός, Ο πόλεμος εσχάτη λύση, 543-563.

[13] Ευσέβιος, *Βίος,*1.8.4.

[14] Αγαθίας ,Β.1.10. Ανάλυση του θέματος περί του δίκαιου πολέμου στο χριστιανικό κόσμο βλ. Stoyanov, *Byzantine Ideology*, 25-44.

[15] *«πατρίδι μὲν γὰρ ἐπαρήγειν καὶ νόμοις πατρίοις..παντὶ σθένει ἀμύνεσθαι»* (Ἀγαθίας, Β.1.11), *«συναγωνιεῖται δὲ καὶ τὸ κρεῖττον ἡμῖν, ὡς σφόδρα δικαίως ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἀμυνομένοις»* (Αγαθίας, Α.16.9).

[16] *«τὸ γὰρ νικᾶν οὔχ οὕτω τοῖς ὅπλοις, ὅσον τῷ εὐσεβεῖ βεβαιοῦται. καί οὐκ ἄν πότε μετεῖναι φήσαιμι τῆς τοῦ ἀγαθοῦ συμμαχίας πονηροῖς ἀνδράσι καὶ μιαρωτάτοις» (*Αγαθίας, Γ.10.2).

[17] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.1-2.

[18] Θεοφύλακτος, Γ.12

φιλοπόλεμον»,[19] οι δε Πέρσες θεωρούντο από την αρχαιότητα πολύ ικανοί πολεμιστές (*δυσπόλεμον γένος*), που δύσκολα μπορούσε κανείς να αντιμετωπίσει,[20] άποψη που υποστήριξε και ο Θεοφύλακτος, χαρακτηρίζοντας τον περσικό στρατό «*ἀνανταγώνιστον*».[21] Από τις βυζαντινές πηγές τονίζεται ότι οι Πέρσες ως τοξοφόροι ιππείς στην εξ αποστάσεως μάχη ήταν ασυναγώνιστοι (*eminusque terribiles*),[22] ενώ υστερούσαν στην "εκ του συστάδην" μάχη, στην οποία διακρίνονταν οι Ρωμαίοι.[23]Στη γενναιότητα και το φιλοπάτριον του λαού των Περσών αναφέρεται το *Στρατηγικόν*: «*Τὸ Περσικὸν ἔθνος..φιλοπάτριον καὶ εὐπειθὲς* [ἐστί] *καρτερικῶς τοὺς τε πόνους καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς πατρίδος πολέμους ὑφίσταται*».[24]

Εν τούτοις στις σωζόμενες επιγραφές των Σασανιδών, που συνδέονται άμεσα με τις συμβολικές θριαμβικές ανάγλυφες σε βράχους παραστάσεις τους, τονίζεται βέβαια η υπεροχή της περσικής δύναμης απέναντι στους Ρωμαίους, παράλληλα όμως οι τελευταίοι, αποκαλούνται ψεύτες και μόνοι υπεύθυνοι για τη διακοπή των φιλικών σχέσεων μεταξύ των δύο κρατών και συνακόλουθα τον πόλεμο.[25] Φαίνεται πως οι Πέρσες όπως και οι Ρωμαίοι χαρακτήριζαν ως αδίκους τους επιθετικούς πολέμους και τους καταδίκαζαν.[26]

Α. Σύντομη ιστορική αναδρομή.
Από τον Ιουλιανό στον Μαυρίκιο.

Γενικά οι βυζαντινοπερσικές συγκρούσεις, κατά την υπό εξέταση περίοδο, δεν είχαν το χαρακτήρα ενός παραδοσιακού πολέμου. Δεν υπήρξε δηλαδή μία κατά

---

[19] Θεοφύλακτος, Γ.13.
[20] Αισχύλος, *Πέρσαι,* στ. 1013.
[21] Θεοφύλακτος, Α.13.
[22] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.79.
[23] «*Λυπεῖ δέ αὐτῷ* [τό ἔθνος τῶν Περσῶν] *ἡ κατὰ χεῖρας συμπλοκή ἤτοι μάχη, διὰ τὸ ἀχρείους ἐκ τοῦ ἐγγὺς τὰς βολὰς τῶν σαγιττῶν γίνεσθαι..*» (*Στρατηγικόν*, 11.1.12). Οι Πέρσες αποφεύγουν την κατά μέτωπο μάχη, γι αυτό το λόγο οι Ρωμαίοι θα πρέπει να τους αντιμετωπίζουν *σὲ τόπους ὁμαλοὺς καὶ ἀναπεπταμένους καὶ ἴσους* (Στο ίδιο, 11.1.15). Βλ.και Ηρωδιανός, 4.15.2,3.
[24] *Στρατηγικόν*, όπ.π.
[25]Shayegan Rahim, *Arsacids and Sasanians*, 5,6. Όπως παρατήρησε ο Wiesehöfer, οι Ρωμαίοι ήταν ο μόνος λαός για τους οποίους οι Πέρσες επικαλούνταν το *bellum justum* (Rum as enemy of Iran, 110). Να σημειωθεί ότι σε επιστολή του βασιλέα Καβάδη προς τον Ιουστινιανό ο πρώτος ταυτίζεται με τον Ήλιο, σύμβολο της ειρήνης, ενώ ο δεύτερος με τη Σελήνη, σύμβολο του πολέμου. (Ιωάννης Μαλάλας, 18.44) . Βλ.επίσης Whitby, Byzantine Diplomacy, 126.
[26] Σύμφωνα με τον Tabari ο θάνατος του βασιλέα Περόζη (484) και η καταστροφή του στρατού του οφείλετο στην προσπάθειά του να επεκτείνει προς ανατολάς το κράτος του, διεξάγοντας έναν άδικο επιθετικό πόλεμο με τους Ούννους, καταπατώντας τις συμφωνίες και τον όρκο του. (Börm, Das Königtum der Sasaniden, 437 · Rubin, Sasanian propaganda, 180,182).

μέτωπο αντιπαράθεση των δύο αντιπάλων σε αναπεπταμένο πεδίο, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων.[27] Κυριάρχησαν οι επιδρομές ληστρικού ή εκφοβιστικού χαρακτήρα και κυρίως οι πολιορκίες πόλεων-φρουρίων. Όπως σωστά παρατήρησε ο Προκόπιος: «*Πέρσαι δέ οὐκέτι μάχην ἐκ τοῦ εὐθέος ἐς Ρωμαίους διενεγκεῖν ἤθελον. ἐγένοντο μέντοι ἀμφοτέροις τινὲς ἐξ ἐπιδρομῆς ἔφοδοι, ἐν αἷς οὐκ ἔλασσον Ρωμαῖοι ἔσχον*».[28] Ο ίδιος ο Ιουλιανός δεν αντιμετώπισε τον περσικό στρατό σε παράταξη μάχης παρά μόνο στο τέλος της εκστρατείας του (363) και όταν πλέον είχε φθάσει μπροστά στα τείχη της Κτησιφώντας.[29] Μέχρι εκείνη τη στιγμή οι Πέρσες εφάρμοζαν υποχωρώντας την τακτική της καμένης γης και περιορίζονταν σε ξαφνικές επιθέσεις αιφνιδιασμού.[30]

Κατά τη διάρκεια του πρώτου μισού του τετάρτου αιώνα συνεχίσθηκε η επιθετική πολιτική ενάντια στους Πέρσες, εν μέρει και ως απάντηση της ιδιαίτερα εχθρικής στάσης των Σασανιδών απέναντι στη Ρώμη και το Βυζάντιο.[31] Ο Μέγας Κωνσταντίνος, για την προστασία των χριστιανών της Περσίας, αποφάσισε να εισβάλει στο Ιράν (337), τον πρόλαβε όμως ο θάνατος,[32] ο δε γιός του Κωνστάντιος Β', που κατηγορήθηκε ως μη αποτελεσματικός στην αντιμετώπιση των Περσών από τους «εθνικούς» Αμμιανό Μαρκελλίνο[33] και Ζώσιμο,[34] πραγματοποίησε τελικά την

---

[27] "*The war in the east was a war of small raids against strongholds, booty-collecting expeditions on the part of the Persian Kings and counter-raids by the Romans*" (Haldon, *State and Society*,70). Η Cameron μάλιστα σχολιάζει ότι ο Προκόπιος διανθίζει τις ιστορίες των Περσικών Πολέμων με πολλά άσχετα περιστατικά λόγω ακριβώς της έλλειψης σημαντικών πολεμικών γεγονότων (*Procopius*, 153).

[28] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.14.55.

[29] Ζώσιμος, 3.15.4· Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.2.5

[30] Ζώσιμος, 3.30.4, 3.26.4, 3.27.1, 3.28.1. Crump, *Ammianus Marcellinus*, 40. Στην εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν ο Αμμιανός αφιέρωσε τρία κεφάλαια της ιστορίας του (23,24,25) και ο Ζώσιμος το τρίτο βιβλίο της *Νέας Ιστορίας*, που βασίσθηκε ως επι το πλείστον στις πληροφορίες του Ευνάπιου (Hunger, 61-64). Πληροφορίες αντλούμε επίσης από τον ρήτορα Λιβάνιο, *Έπιτάφιος,* (or.18), και από τον γιατρό του Ιουλιανού Ορειβάσιο που ακολούθησε την εκστρατεία, καθώς και από τα απομνημονεύματα του ίδιου του αυτοκράτορα Ιουλιανού. Αυτόπτης μάρτυς, που συμμετείχε μάλιστα ενεργά στην εκστρατεία, ήταν ο ιστορικός Magnus από τις Κάρρες, του οποίου αποσπάσματα περιλαμβάνονται στο δέκατο τρίτο κεφάλαιο της *Χρονογραφίας* του Ιωάννη Μαλάλα. Για την εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν και ανάλυση των σχετικών πηγών βλ: Dillemann, Ammien et l' Euphrate, 115-135· Chalmers, Julian's Persian Expedition, 152-160· Fornara, Julian in Ammianus and Zosimus, 1-15· Ridley, Julian's Expedition, 317-335· Crump, *Ammianus Marcellinus*, 25-31· Smith, Telling tales, 89-104· Matthews, *Ammianus*,131-179, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

[31] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.4.24· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις*, 37-46· Blockley, *Foreign Policy*, 5-30· Crump, *Ammianus Marcellinus*, 45.

[32] Blockley, όπ.π., 12. Ο Blockley σημειώνει πως ο Κωνσταντίνος σκόπευε να ηγηθεί ο ίδιος της εκστρατείας που θα είχε μάλιστα το χαρακτήρα σταυροφορίας για την προστασία των χριστιανών της Περσίας.

[33] Κατά τον Αμμιανό ο Κωνστάντιος ήταν περισσότερο αποτελεσματικός στους εμφυλίους πολέμους και όχι στην αντιμετώπιση των εξωτερικών εχθρών της αυτοκρατορίας (Αμμιανός Μαρκελλίνος 21.16.15).Βλ.Whitby, Images of Constantius, 81,82· Crump, *Ammianus Marcellinus*, 21. Ο Κωνστάντιος απέδιδε τις αποτυχίες του στο γεγονός ότι δεν είχε την τύχη με το μέρος του κατά τις εκστρατείες του ενάντια στους Πέρσες (Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.11.32). Τη μη αποτελεσματική αντιμετώπιση των Περσών από τον Κωνστάντιο μνημονεύει και ο Ζωναράς πολλούς αιώνες αργότερα:

εκστρατεία, που έληξε όμως άδοξα, χαρίζοντάς του τον περιορισμένο τίτλο «*Ἀδιαβηνός*», μια και κατάφερε να κατακτήσει μόνο την επαρχία της Αδιαβηνής, όπου κατοικούσε και μεγάλος αριθμός χριστιανών.[35] Η εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν και το άδοξο τέλος της σηματοδοτεί και το τέλος των επιθετικών πολέμων της βυζαντινής αυτοκρατορίας ενάντια στους Πέρσες. Στα πλαίσια πάντως του προαναφερθέντος αντιπολεμικού κλίματος που επικρατούσε στη ρωμαϊκή κοινωνία, ο Αμμιανός Μαρκελλίνος φαίνεται πως αισθάνθηκε την ανάγκη να υπερασπισθεί τον ήρωά του Ιουλιανό και να δικαιολογήσει και αυτός την εκστρατεία στο Ιράν, που εκ πρώτης όψεως είχε χαρακτήρα επιθετικού πολέμου. Δεν ήταν κατά τον Αμμιανό ο Ιουλιανός αυτός που ξεκίνησε πρώτος έναν επιθετικό πόλεμο κατά των Περσών, αλλά ο ίδιος ο Μέγας Κωνσταντίνος που πίστεψε τα ψέματα του Μητρόδωρου.[36] Αυτό προκάλεσε την οργή του Πέρση βασιλέα που εισέβαλε στο ρωμαϊκό έδαφος και διεκδίκησε όλα τα εδάφη μέχρι τη Βιθυνία και την Προποντίδα.[37] Ο Αμμιανός δείχνει να αποστρέφεται τους αναίτιους πολέμους, χαρακτηρίζοντας φιλοπόλεμους τους αυτοκράτορες Τραϊανό και Σεπτίμιο Σεβήρο.[38] Η εκστρατεία του Ιουλιανού όμως στην Ανατολή, ήταν απόλυτα δικαιολογημένη, ήταν μια πράξη αντιποίνων για όσα δεινά είχαν προκαλέσει οι Πέρσες στους Ρωμαίους κατά το πρόσφατο παρελθόν,[39] μια αναγκαία πράξη εκδίκησης αλλά και ενέργεια απαραίτητη για τη διασφάλιση των ρωμαϊκών εδαφών: «*ut medeamur praeteritis, et roborata huius lateris securitate re publica*».[40] Παράλληλα όμως ο στόχος της εκστρατείας ήταν για τον Ιουλιανό η δόξα που θ' αποκτούσε μετά τη νίκη του, καθώς και η προσθήκη του νικηφόρου επιθέτου «*Παρθικός*» στο όνομά του, [41] ενώ οι αρνητικοί οιωνοί και χρησμοί για τη συγκεκριμένη εκστρατεία, ίσως θα έπρεπε να οδηγήσουν στη μη

«*..ὁ βασιλεὺς δὲ Κωνστάντιος πολλάκις τοῖς Πέρσαις συμβαλὼν τὴν ἥττονα μοῖραν εἶχε καὶ πολλοὺς τῶν οἰκείων ἀπέβαλε*».(Ζωναράς, 13.5).

[34] Ζώσιμος 3.3.2
[35] Blockley, *Foreign Policy*, 15.
[36] Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.4.23. Ο Μητρόδωρος ήταν έμπορος και φιλόσοφος που ταξίδεψε στην Ινδία για να μεταφέρει κοσμήματα και άλλα δώρα των Βραχμάνων στον Κωνσταντίνο. Ισχυρίσθηκε όμως ότι κατά την επιστροφή του όλα τα κοσμήματα του τα έκλεψαν οι Πέρσες (βλ.Rolfe, *Ammianus Marcellinus*, τ.ΙΙ, υποσημ.514,515).
[37] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.4.23.
[38] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.8.5.
[39] Επί εξήντα χρόνια οι Πέρσες λεηλατούσαν έκαιγαν και έσφαζαν τους κατοίκους στα ανατολικά εδάφη της αυτοκρατορίας : «*..per sexaginta ferme annos inussise Orienti caedum et direptionum monumenta saevissima, ad internecionem exercitibus nostris saepe deletis"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 22.12.1). Βλ. Matthews, *Ammianus*, 137.
[40] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.5.18.
[41] Αμμιανός Μαρκελλίνος 22.12.2.

πραγματοποίησή της.[42] Ήταν εξάλλου γνωστό ότι κάθε προσπάθεια Ρωμαίου αυτοκράτορα για άλωση της πρωτεύουσας των Περσών, οδηγούσε στο θάνατο ή την αιχμαλωσία του. Τέσσερις Ρωμαίοι αυτοκράτορες, ο Γορδιανός Γ΄(238-244), ο Βαλεριανός (253-258), ο Κάρρος (282-283), και ο Ιουλιανός (360-363), έπεσαν νεκροί ή αιχμαλωτίστηκαν στην προσπάθειά τους να υποτάξουν τη γη των Περσών. Οι δύο τελευταίοι μάλιστα έχασαν τη ζωή τους μπροστά στα τείχη της Κτησιφώντος κατά έναν μυστηριώδη τρόπο που ποτέ δεν μπόρεσε πλήρως να διαφωτισθεί.[43] Σύμφωνα με την ρωμαϊκή παράδοση αρχαίος χρησμός απαγόρευε στους Ρωμαίους να προχωρήσουν πέραν της Κτησιφώντος,[44] είναι δε πιθανόν ότι οι συνεχείς ανεπιτυχείς απόπειρες άλωσης της πρωτεύουσας των Περσών να είχε δημιουργήσει ένα αρνητικό κλίμα απογοήτευσης και φόβου στο στρατό.

Ο ίδιος ο Ιουλιανός πίστευε πως νικηφόρος μπορεί να αποβεί μόνο ένας *δίκαιος* πόλεμος.[45] Χαρακτήριζε όμως την εκστρατεία του ενάντια στο Ιράν ως ένα δίκαιο πόλεμο, δεδομένου ότι οι Σασανίδες σκόπευαν να καταστήσουν υποτελείς τους Ρωμαίους[46] και να εποικίσουν τα εδάφη τους.[47] Η εξαγορά της ειρήνης με χρυσό,

---

[42] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.1.7. Είναι όμως φανερό ότι ο Αμμιανός προτιμά την επιθετική πολιτική του Ιουλιανού από την αμυντική του Κωνστάντιου. Ένας από τους λόγους γι αυτή τη στάση του είναι πιθανόν το γεγονός ότι ως Αντιοχεύς, είχε αισθανθεί άμεσα τις συνέπειες από τις επιθέσεις των Περσών στην ιδιαίτερη πατρίδα του και επιθυμούσε την στρατιωτική τους ήττα (Crump, *Ammianus Marcellinus*, 21).

[43] *HA,Carus et Carinus,9*. Για τον θάνατο του Ιουλιανού του τελευταίου παγανιστή αυτοκράτορα, υπάρχει πλήθος αναφορών στις πηγές (τεκμηρίωση των πηγών στο:Dodgeon-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 239,251,254,266). Ο Ιουλιανός υπήρξε ο τελευταίος Ρωμαίος αυτοκράτορας που επιδίωξε την αναβίωση της αυτοκρατορίας του Μεγάλου Αλεξάνδρου (Λιβάνιος, *Έπιτάφιος*,18.1,σ.278). Ως παγανιστής δέχθηκε ιδιαίτερα σκληρή κριτική από τους πατέρες της χριστιανικής εκκλησίας. Η κριτική δεν περιορίστηκε στη θρησκευτική του πολιτική αλλά και στην εξωτερική πολιτική. Η εκστρατεία στην Περσία καταδικάζεται ως μια πράξη αλαζονείας και ματαιοδοξίας: «*Ἄρας* [ο Ιουλιανὸς]*διττὸν ἐνθένδε στρατὸν τὸν μὲν ὁπλιτῶν, τὸν δὲ ἀγόντων αὐτὸν δαιμόνων..πρὸς Τραϊανοὺς βλέπων ἐκείνους καὶ τοὺς Ἀδριανούς,..τόν Κάρον δέ οὐκ ἐνενόει ἐκεῖνον, οὐδὲ τὸν Οὐαλεριανὸν»* (Γρηγόριος Θεολόγος, *Κατὰ Ἰουλιανοῦ Βασιλέως στηλιτευτικὸς δεύτερος, P.G.*35, I, στ.673). Ο Ιουλιανός αποκαλείται *Φαραώ τὴν σκληρότητα καὶ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἱεροσυλίαν.* (Γρηγόριος Θεολόγος, όπ.π., στ.668). Τον ίδιο χαρακτηρισμό του αποδίδει ο Ιωάννης Χρυσόστομος, (*Λόγος εις τον Μακάριον Βαβύλαν, PG*. 50,στ.569) και ο Θεοδώρητος, (*Εκκλησιαστική Ιστορία,* 3.15).

[44] *HA, Carus et Carinus*, 9. Για το χρησμό και την σχετική μ' αυτόν βιβλιογραφία βλ.Chrysos, Some Aspects, 23.

[45] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.5.23. Για τις απόψεις περί δικαίου πολέμου βλ. Stoyanov, *Byzantine Ideology*, 25-29.

[46] *«διενοοῦντο γὰρ ὡς καὶ τὰς πόλεις καθέξοντες καὶ τῆς χώρας ἤδη κρατήσαντες κληρούχους ἡμῖν ἐπάγειν»* (Ιουλιανός, *Ἐγκώμιον εἰς Κωνστάντιον*, 68)

[47] *«Πέρσαι δὲ ἐξ ἐκείνου τὸν καιρὸν* (ἐπί βασιλείας Σαπώρ Α΄)*…ὡς ἐξ ἐφόδου τὴν Συρίαν ληψόμενοι, πᾶσαν ἐξαναστήσαντες ἡλικίαν καὶ φύσιν καί τύχην ἐφ' ἡμᾶς ὥρμηντο, ἄνδρες, μειράκια, πρεσβύται καί γυναικῶν πλῆθος καί θεραπόντων, οὐ μόνον τῶν πρός τόν πόλεμον ὑπουργιῶν χάριν, ἐκ περιουσίας δέ πλεῖστον ἑπόμενον»* (Ιουλιανός, όπ.π.).Ταυτιζόμενος με τον Μέγα Αλέξανδρο ο Ιουλιανός χαρακτήριζε τον πόλεμο κατά των Περσών, πόλεμο προς χάριν όλων των Ελλήνων: «*..ἐγὼ μὲν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων τοὺς Πέρσας ἀπήτησα δίκην καὶ τοὺς Ἑλληνικούς πολέμους ἐπανειλόμην, οὐχὶ τὴν Ἑλλάδα λυπεῖν βουλόμενος, ἀλλὰ τοὺς κωλύοντάς με διαβαίνειν καί δίκας ἀπαιτεῖν τὸν Πέρσην ἐπικόπτων»* (Ιουλιανός,

πρακτική που ακολουθούσαν οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες στο παρελθόν, δεν μπορούσε, κατά τον Ιουλιανό, να συνεχισθεί. Άδειασε τα κρατικά ταμεία και εξαθλίωσε πόλεις και κατοίκους.[48] Σχεδόν εκατόν πενήντα χρόνια αργότερα ο Ζώσιμος θεώρησε επίσης αναπόφευκτο τον πόλεμο με τους Πέρσες και δικαιολόγησε απολύτως την εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν.[49] Η άποψη ότι ο Ιουλιανός επιχείρησε αυτόν τον πόλεμο μόνο για εκφοβισμό και εκδίκηση και όχι για να προσαρτήσει περσικά εδάφη στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, δεν φαίνεται πιστευτή.[50] Σύμφωνα με τον Λιβάνιο ο Ιουλιανός σκόπευε, ως νέος Μέγας Αλέξανδρος, να εξελληνίσει τους Πέρσες κατά τον ίδιο τρόπο που ο Σέλευκος εξελλήνισε τη Συρία : «*ἡμεῖς μέν ὠόμεθα* ***τήν Περσῶν ἅπασαν μέρος τῆς Ρωμαίων ἔσεσθαι*** *καί νόμοις τοῖς ἡμετέροις οἰκήσεσθαι καί ἀρχὰς τὰς ἐνθένδε δέξεσθαι καὶ φόρους οἴσειν καί γλῶτταν ἀμείψειν καί στολὴν μετακοσμήσειν καὶ κερεῖν κόμας καὶ σοφιστὰς ἐν Σούσοις Περσῶν παῖδας ἐκκροτήσειν ρήτορας..*»[51] Παράλληλα σκόπευε, σύμφωνα πάντα με τον Λιβάνιο, να εγκαταστήσει στον περσικό θρόνο τον πιστό φίλο του Βυζαντίου πρίγκιπα Ορμίσδα,[52] και δεν έκρυβε ότι στόχος της εκστρατείας του ήταν η εξαφάνιση των Περσών από προσώπου γης.[53] Λαό καταραμένο που από το σπαθί του στάζει το αίμα των Ρωμαίων χαρακτήριζε το λαό των Περσών ο Ιουλιανός, λίγο πριν από την εκστρατεία, καθώς και άγριο λαό που αιματοκύλισε την Ανατολή για τρία συνεχή χρόνια.[54] Η περσική εκστρατεία πάντως ήταν από κάθε άποψη μια τεράστια αποτυχία. Ο Αμμιανός φαίνεται να υπαινίσσεται ότι η αποτυχία δεν ήταν μόνο το αποτέλεσμα των αντίξοων συνθηκών που αντιμετώπισε ο Ιουλιανός στο αχανές κράτος του Ιράν, αλλά κυρίως μιας κακής

Συμπόσιον ή Κρόνια, 384). Βλ. για το θέμα μίμησις του Μεγάλου Αλεξάνδρου τον οποίο ο Ιουλιανός θεωρούσε «το κατεξοχήν πρότυπο ηγετικής φυσιογνωμίας», Αθανασιάδη, *Ιουλιανός*, 273,274.

[48]Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.3.4. Η πρακτική αυτή εφαρμόζετο ήδη από την εποχή του Δομιτιανού (Rolfe, *Ammianus Marcellinus*, τ.ΙΙ, σ.425, υποσημ.1).

[49] Οι Πέρσες λεηλατούσαν τις πόλεις της Μεσοποταμίας και πολιόρκησαν επανειλημμένα ανεπιτυχώς τη Νίσιβη, ο δε Κωνστάντιος αντί να κάνει πόλεμο, προτίμησε ν' ασχοληθεί με τους εσωτερικούς του αντιπάλους (Ζώσιμος 2.43.1, 3.8.2) Βλ. επίσης Matthews, *Ammianus*, 134.

[50] Την άποψη αυτή υποστήριξαν οι ιστορικοί βασιζόμενοι στην πληροφορία του Αμμιανού Μαρκελλίνου (23.2.5) πως ο Ιουλιανός σκόπευε μετά τη λήξη της εκστρατείας του να επιστρέψει με το στρατό του στο ρωμαϊκό έδαφος. Βλ. Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις*, 40}· Lee, *Information and Frontiers*, 24· Ridley, Julian's expedition, 326. Ο Crump αντίθετα σωστά νομίζω παρατηρεί ότι: «We can only speculate about Julian's intentions, because the historian does not discuss them" *(Ammianus Marcellinus*, 57). Εξάλλου η φιλική προς τους Ρωμαίους εξουσία που είχε υπόψη του ο Ιουλιανός να εγκαταστήσει στο Ιράν, καθιστά μη αναγκαία την παρουσία του στρατού.

[51] Λιβάνιος, *Έπιτάφιος*, 18.282, σ.468.

[52] Blockley, *Foreign Policy*,26.

[53] *Abolenda nobis natio molestissima, cuius in gladiis nondum nostrae propinquitatis exaruit cruor»* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.5.19). Βλ. Chrysos, Some Aspects, 22.

[54] Την προσπάθεια να αφανίσουν το λαό των Περσών με συνεχείς εκστρατείες στην Ανατολή επιχείρησαν οι Ρωμαίοι ήδη από την εποχή του Τραϊανού τον πρώτο μ.Χ αιώνα, βλ. Cizek, L' image de l' autre, 364.

στρατηγικής και ενός κακού σχεδιασμού.[55] Όπως παρατήρησε η Αθανασιάδη με το θάνατο του Ιουλιανού το όνειρο της περσικής κατάκτησης ματαιώθηκε οριστικά.[56]

Το γεγονός ότι από το τέλος του τετάρτου αιώνα οι δύο δυνάμεις βρέθηκαν αντιμέτωπες με έναν κοινό εχθρό, εξαιρετικά βάρβαρο, που απειλούσε τους ιστορικούς πολιτισμούς Ευρώπης και Ασίας, τους Ούννους, επηρέασε τις μεταξύ τους σχέσεις. Οι Γότθοι επίσης ήταν ένας μεγάλος κίνδυνος από το βορρά για τη βυζαντινή αυτοκρατορία. Μετά τη μάχη της Αδριανούπολης (378) φαίνεται πως το βυζαντινό κράτος οδηγήθηκε σε μια βασική αναθεώρηση, τόσο της εξωτερικής του πολιτικής, όσο και της στρατιωτικής τακτικής.[57]

Οι μακρές περίοδοι ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών που επικράτησαν κατά τον πέμπτο αιώνα, οφείλονταν κυρίως, όπως προαναφέρθηκε, στο γεγονός ότι και οι δύο δυνάμεις αντιμετώπιζαν προβλήματα με εξωτερικούς εχθρούς. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι τόσο η περσική, όσο και η βυζαντινή πλευρά, δεν προσπάθησε να επωφεληθεί από τις δυσκολίες του αντιπάλου. Οι Πέρσες δεν επιδίωξαν να επωφεληθούν από τις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν οι βυζαντινοί με τους Ούννους και την εισβολή του Αττίλα στη Βαλκανική,[58] ενώ παράλληλα η βυζαντινή διπλωματία δεν φαίνεται να ενθάρρυνε τα σχέδια του Αττίλα για επίθεση στην περσική αυτοκρατορία,[59] το Βυζάντιο επίσης δεν επενέβη και κράτησε ουδέτερη στάση μετά την καθολική εξέγερση των κατοίκων της Περσαρμενίας (449-451), που στην πλειοψηφία τους ήταν χριστιανοί.[60] Αργότερα οι αυτοκράτορες Λέων Α΄ και Ζήνων αρνήθηκαν μεν να καταβάλλουν στον Πέρση βασιλέα Περόζη (459-484) την ετήσια χορηγία,[61] δεν προσπάθησαν όμως να επωφεληθούν από τη δύσκολη θέση του

---

[55] Αθανασιάδη, *Ιουλιανός,* 275. Η κατάκτηση της Κτησιφώντας δεν σήμαινε κατ' ανάγκη και μια ολοκληρωτική νίκη για τον Ιουλιανό, δεδομένου ότι ο Περσικός στρατός θα είχε παραμείνει ισχυρός και σχεδόν ανέπαφος στο εσωτερικό της χώρας. Ο Ιουλιανός φαίνεται πως δεν είχε υπολογίσει σωστά το μέγεθος και τις ικανότητες του περσικού στρατού (Crump, *Ammianus Marcellinus*, 57).

[56] Αθανασιάδη, *Ιουλιανός,* 315.

[57] Αμαντος, *Ιστορία,* 113-120,122-126,130-134· Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία*,232· Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,* 387. Ο βυζαντινός στρατός υπέστη πανωλεθρία στη μάχη αυτή. Ο ίδιος ο αυτοκράτορας Ουάλης, οι περισσότεροι ανώτεροι αξιωματικοί του και 40.000 οπλίτες έπεσαν στο πεδίο της μάχης (Jones, *The Later Roman Empire*, 1027-1031· Παπασωτηρίου, *Υψηλή Στρατηγική,* 49).

[58] Howard-Johnston, The two great powers, 163.

[59] Chrysos, Byzantine Diplomacy, 35.

[60] Howard Johnston, όπ.π.

[61] Πρίσκος, απ. 47· Ιησούς Στηλίτης, XVIII. Στο Χρονικό του Ιησού Στηλίτη (IX-X) αναφέρεται ότι ο Ζήνων παρόλη την άρνηση ενίσχυσε οικονομικά τον βασιλιά των Περσών Περόζη ώστε να αντιμετωπίσει τους Κιδαρήτες και Εφθαλίτες Ούννους. Βλ. και Blockley, Subsidies and Diplomacy, 66.

αντιπάλου τους, που λόγω του πολέμου με τους Εφθαλίτες Ούννους, αδυνατούσε να αντιμετωπίσει έναν ακόμα εχθρό σε δεύτερο μέτωπο. [62]

Η επιρροή παράλληλα της χριστιανικής θρησκείας στη βυζαντινή κοινωνία, συνεχώς εντονότερη με την πάροδο του χρόνου, οδήγησε στην επιλογή φιλειρηνικών λύσεων και αποφυγή του πολέμου, εν τούτοις οι δύο δυνάμεις βρέθηκαν σε διαρκή πολεμική αντιπαράθεση από το 502 μέχρι το 532[63] και από το 540 μέχρι το 630, με εξαίρεση τις περιόδους 562-572 και 591-602.

Πριν από την αποφασιστική μάχη του Δάρας (530), μιας από τις ελάχιστες μάχες κατά τις οποίες οι δύο στρατοί βρέθηκαν αντιμέτωποι σε αναπεπταμένο πεδίο, οι επικεφαλής στρατηγοί και των δύο πλευρών (Βελισάριος και Μιρράνης) τόνιζαν σε λόγο τους προς τους στρατιώτες, πως επιθυμούσαν την ειρήνη αλλά υποχρεώθηκαν να πολεμήσουν, λόγω του ότι οι αντίπαλοί τους αθέτησαν τις μεταξύ τους συμφωνίες.[64] Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι ομιλίες αυτές πιθανότατα ήταν μια κατασκευή του Προκοπίου,[65] εν τούτοις δείχνουν πως μάλλον υπήρχε εκατέρωθεν ένα κλίμα που ευνοούσε την ειρηνική επίλυση των διαφορών.

Είναι επίσης φανερό πως οι Πέρσες μετά την υπογραφή της συνθήκης του 532, δεν επιθυμούσαν τον πόλεμο. Σύμφωνα με τον Μένανδρο μετά το 532, η περσική πλευρά επέμενε για σύναψη μακροχρόνιων συνθηκών ειρήνης, αντίθετα με τους βυζαντινούς που επιθυμούσαν οι συνθήκες να είναι βραχύβιες, επιδιώκοντας προφανώς να

---

[62] Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις*,71,72· Howard-Johnston, The two great powers, 163· Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,* 334,335. Πρέπει να σημειωθεί ότι η πολιτική των βυζαντινών κατά τον πέμπτο και αργότερα τον έκτο αιώνα έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την πολιτική των Ρωμαίων κατά τη διάρκεια του τρίτου και τέταρτου αιώνα. Ιδιαίτερα τον τρίτο αιώνα και κατά το διάστημα από το 235 μέχρι το 285 παρά την εσωτερική πολιτική αστάθεια – ανέβηκαν στο θρόνο είκοσι εξ αυτοκράτορες εκ των οποίων μόνο ένας πέθανε από φυσικό θάνατο- η μία περσική εκστρατεία, με στόχο μάλιστα την Κτησιφώντα, διαδέχονταν την άλλη (Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία*, 305· Dignas-Winter, *Rome and Persia*, κεφ.2,3,4)

[63] Ο πόλεμος που ξεκίνησε με την εισβολή του βασιλέα Καβάδη στο ρωμαϊκό έδαφος έλειξε τριάντα χρόνια αργότερα επί βασιλείας Ιουστινιανού με την υπογραφή της «απέραντης συνθήκης» (Ιωάννης Μαλάλας, 18.76· Vasiliev, *Justin the First*, 255). Για τη συνθήκη του 532 που κράτησε μόνο επτά χρόνια βλ. Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος*, 94,95.

[64] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.1. Σε γράμμα του προς τον Μιρράνη ο Βελισάριος τόνιζε πως: *«πρῶτον ἀγαθὸν τὴν εἰρήνην εἶναι ὡμολόγηται παρὰ πάντων ἀνθρώπων..»* ο ίδιος δε ο Μιρράνης αποκαλώντας «φίλους» τους Ρωμαίους, δήλωνε ότι οι Πέρσες αναγκάσθηκαν να πολεμήσουν λόγω του ότι εξαπατήθηκαν: *«ἡμεῖς μὲν οὖν πρὸς τὴν ὑμετέρα ἀπειπόντες ἀπάτην, ἐν ὅπλοις ἠναγκάσμεθα παρ' ὑμᾶς ἥκειν»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.6). Η *«ἀπάτη»* στην οποία αναφέρεται ο Πέρσης στρατηγός πιθανόν να αφορά μη καταβληθέντα, πλην υποσχεθέντα, από την πλευρά των Ρωμαίων χρηματικά ποσά, για τα οποία αποφεύγει να κάνει λόγο ο Προκόπιος. Ο Μιρράνης προσθέτει πως οι Πέρσες έχουν δύο επιλογές, ή θα πρέπει να γεράσουν περιμένοντας να τηρήσουν οι Ρωμαίοι τις υποσχέσεις τους ή να πολεμήσουν.

[65] Gilber, Procopius of Caesaria, 50. Ο Gilber θεωρεί ότι η αναφορά σε λόγους που προηγούνται μιας μάχης παραπέμπει στην κλασσική παράδοση, στον Ηρόδοτο και τον Θουκυδίδη τους οποίους μιμείται ο Προκόπιος.

κερδίσουν χρόνο εν όψει μιας στρατιωτικής αναμέτρησης, [66] καθώς η ετήσια καταβολή χρυσού για εξαγορά της ειρήνης, εκτός του ότι ήταν δυσβάστακτο βάρος, μείωνε παράλληλα το κύρος της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Το 572 ο πόλεμος ξεκίνησε με πρωτοβουλία της βυζαντινής πλευράς κατά τη βασιλεία του Ιουστίνου Β΄ (565-578). [67] Στην περίπτωση αυτή, σύμφωνα με τον Μένανδρο, οι Πέρσες ήταν εκείνοι που προσπάθησαν να αποτρέψουν τον πόλεμο. Ο Πέρσης πρέσβης Σεβόχθης (Sebukht), πού ήταν κατά τον Μένανδρο χριστιανός,[68] προσπάθησε να πείσει τον Ιουστίνο να εγκαταλείψει τα πολεμικά του σχέδια, υπογραμμίζοντας ότι: «*ἐν νῷ βαλέσθαι τόν πόλεμον, οὕτως ἄδηλον πρᾶγμα καί οὔτι ἐπί ῥητοῖς εἰωθότα χωρεῖν, καί ὅτι δή, εἴ γε οὕτω τύχοι, καί κρατούντων Ῥωμαίων ἔς τούναντίον αὐτοῖς περισταίη τὰ τῆς νίκης..*». [69] Φαίνεται πως ο Ιουστίνος επιθυμούσε την ολοκληρωτική καταστροφή του περσικού βασιλείου, κάτι που ο Μένανδρος χαρακτήριζε μη ρεαλιστικό,[70] οι δε Πέρσες, *πατέρας τοῦ πολέμου Ρωμαίους κηρύττοντες,* θεώρησαν τη βυζαντινή πλευρά αποκλειστικά υπεύθυνη για την παραβίαση της συνθήκης του 562.[71] Κατά πόσο το σχέδιο του Ιουστίνου ήταν μη ρεαλιστικό είναι αμφίβολο. Ο Ιουστίνος πίστευε πως έχοντας εξασφαλίσει τη συμμαχία του Τούρκου

---

[66] *«Πέρσαι μὲν διηνεκεῖς ἠξίουν ἔσεσθαι τάς σπονδάς, ...Ρωμαῖοι δέ τούναντίον ὀλιγοχρονίους τάς ξυνθήκας εἶναι ἐβούλοντο»* (Μένανδρος, απ. 6.1.135-140)· *«τῶν μέν Περσῶν μακροτέραν ποιεῖσθαι τήν εἰρήνην ἰεμένων ἄχρι τε ε΄ ἐνιαυτῶν..τῶν δέ Ρωμαίων τριετηρίδας εἶναι βουλομένων τάς σπονδάς»* (στο ίδιο, απ.18.3.15-17) .

[67] Lee, *Information and Frontiers*, 25.

[68] Η επιλογή χριστιανού πρέσβεως για τη συγκεκριμένη αποστολή, παραπέμπει φυσικά σε σκοπιμότητα από την περσική πλευρά, που θεώρησε ότι τα λόγια ενός χριστιανού θα επηρέαζαν θετικά τον βυζαντινό αυτοκράτορα. (Whitby, Byzantine diplomacy,129).

[69] Μένανδρος, απ. 16.1.42. Ο Σεβόχθης για να μεταπείσει τον Ιουστίνο του επισημαίνει ότι οι περισσότεροι Πέρσες ήταν ήδη Χριστιανοί (κάτι το οποίο προφανώς ήταν μια υπερβολή), επομένως και αν ο πόλεμος απέβαινε νικηφόρος για τους Ρωμαίους, οι τελευταίοι θα είχαν επικρατήσει δια των όπλων επί ομοθρήσκων τους: « *οὐ δῆτα οὖν χρεὼν κατὰ Χριστιανῶν τοὺς ὁμοδόξους θήγειν τὰ ξίφη»* (Μένανδρος, απ.16.1.50). Μπορούμε πάντως να υποθέσουμε πως τα λόγια αυτά αντιπροσωπεύουν και τις απόψεις του ίδιου του Μενάνδρου, που όπως φαίνεται επιθυμούσε ειρήνη με τους Πέρσες.

[70] *« …**ταῖς ἐλπίσιν ἐπηρμένος Ἰουστῖνος ῥαδίως ὥετο τὴν Περσῶν καταστρέψεσθαι δύναμιν καὶ ἐς τὸ μὴ εἶναι ξυνελάσειν»*** (Μένανδρος, απ. 13.5.9-10). Σύμφωνα με τον Μένανδρο ο Ιουστίνος *ὑπερόρια εἰπὼν* απέπεμψε τον Πέρση πρέσβη, λέγοντας ότι έχει αποφασίσει να τοποθετήσει στον περσικό θρόνο φιλικό προς τους Βυζαντινούς πρόσωπο (Μένανδρος, απ. 16.1.55) Βλ.Haldon, *State and Society*, 70. Ο Haldon υποστηρίζει, χωρίς όμως να πείθει, ότι η πολιτική του Ιουστίνου στόχευε περισσότερο στην προπαγάνδα και λιγότερο στην επίτευξη στρατηγικών στόχων. Το γεγονός όμως ότι ο Ιουστίνος, σύμφωνα με τον Μένανδρο (απ.8,92-96), απέπεμψε και τους πρέσβεις των Αβάρων, που επίσης ζητούσαν ετήσια δώρα, τα οποία κατά συνήθεια τους παρείχε ο Ιουστινιανός, φανερώνει μια αλλαγή πολιτικής του Βυζαντινού κράτους και υιοθέτηση μιας επιθετικής στάσης απέναντι στους εχθρούς της αυτοκρατορίας. Για την πολιτική του Ιουστίνου Β΄απέναντι στους Αβάρους βλ. Καρδαράς, *Άβαροι,* 43-61.

[71] Ο κύριος λόγος που επικαλούνται οι Πέρσες για την παραβίαση της συνθήκης ήταν *τὸ μὴ ἐθέλειν Ρωμαίους ἀν' ἔτος ἕκαστον πεντακοσίας λίτρας χρυσίου κατὰ τὸ εἰωθὸς κατατίθεσθαι, ἅς Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς ταῖς συνθήκαις διωμολόγησεν.*(Θεοφύλακτος, Γ.9).

Χαγάνου, θα μπορούσε να νικήσει δια των όπλων την περσική αυτοκρατορία.[72]Είναι γεγονός ότι για πρώτη φορά το περσικό κράτος θα ήταν υποχρεωμένο να πολεμήσει σε δύο μέτωπα.[73] Δεδομένου ότι και ο Θεοφύλακτος αποδίδει σε παρασπονδία και *κουφότητα* του Ιουστίνου την παραβίαση της συνθήκης του 562,[74] γεννάτε το ερώτημα μήπως τελικά η μη πραγματοποίηση του σχεδίου του Ιουστίνου για συμμαχία με τους Δυτικούς Τούρκους και από κοινού επίθεση κατά των Περσών, οφείλεται στο ότι αυτοκρατορικοί κύκλοι αλλά και η βυζαντινή κοινωνία ήταν αντίθετοι με την ολοκληρωτική εξαφάνιση του Περσικού κράτους, του οποίου η ύπαρξη εξασφάλιζε κάποια ασφάλεια στο Βυζάντιο από τις εισβολές των βάρβαρων φυλών της Ανατολής.[75]

Μετά την άλωση του Δάρας από τον περσικό στρατό (573)[76] και παρά τις συνεχείς ήττες των Ρωμαίων, ο πρέσβης των Περσών Μεβόδης, έξω από τα τείχη της ΄Αμιδας (586), απηύθυνε ειρηνικό κάλεσμα προς τους Ρωμαίους και το στρατηγό τους Φιλιππικό: *«Ἄνδρες πολέμιοι..όπλίσατε τὴν εἰρήνην ἀποχειροτονοῦντες τὸν πόλεμον, δόρυ καὶ ξίφος ὡς γεγηρακότα χαιρέτωσαν, καὶ στρατεύσατε σύριγγα πρᾶον ὁμοῦ καὶ ποιμενικόν περιλαλοῦσαν τερέτισμα».* [77] Ο πρέσβης με περισσή βέβαια υποκρισία, αποκαλούσε τον βασιλέα των Περσών *«ἐραστὴ τῆς εἰρήνης»* και δήλωνε ότι ο ίδιος θεωρούσε τον πόλεμο *«ζωγράφο τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἀνθρωπίνων κακῶν ἀρχηγέτη καί διδάσκαλο αὐτοδίδακτο»,* παράλληλα όμως ζητούσε χρήματα για να μην επιτεθεί.

---

[72] Μένανδρος απ. 10.1, 13.5. Ο Ιουστίνος αποφάσισε τον πόλεμο με τους Πέρσες όταν οι Τούρκοι, που ο Μένανδρος αποκαλεί Σάκες, εισέβαλαν στη Μηδική. Η πρεσβεία υπό τον Ζήμαρχο που έστειλε στους Τούρκους ήταν σε απάντηση προηγουμένης τουρκικής πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη. (Μένανδρος απ.10.2). Η συμμαχία με τους Τούρκους είχε εκτός από τους στρατηγικούς και οικονομικούς στόχους, δεδομένου ότι θα διευκόλυνε την μεταφορά προϊόντων από το βόρειο δρόμο του μεταξιού *διὰ τῆς Δαρεινῆς ἀτραποῦ.* (Μένανδρος, απ.10.11).

[73] Κορδώσης, *Τούρκοι,* 114,115. Οι επαφές του Βυζαντίου με τους Τούρκους ήταν πυκνές και συνεχίστηκαν και μετά τον θάνατο του Ιουστίνου, κυρίως επί Μαυρικίου, όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν τμήμα της Βακτριανής. Σύμφωνα με πληροφορίες του Tabari, κατά τα έτη 588-589 Τούρκοι και Βυζαντινοί πίεζαν ιδιαίτερα την Περσία, κατάσταση που συνεχίσθηκε κατά τη διάρκεια του βυζαντινοπερσικού πολέμου επί Ηρακλείου. (Κορδώσης, όπ.π., 159,160, 216,217).

[74] *«αἱ δὲ συνθῆκαι πεντηκοντούτιδες Ῥωμαίοις καὶ Πέρσαις διωμολόγηντο, αὗται τῇ μεγάλῃ τοῦ βασιλέως ἄνοια διαφθείρονταί τε καὶ παρατέμνονται».* (Θεοφύλακτος, Γ.9). Βλ.επίσης, Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 109-115. Οι Dignas και Winter θεωρούν ότι αδίκως κατηγορείται ο Ιουστίνος για παραβίαση της συνθήκης του 562. Κατ' αυτούς η αντίδραση της βυζαντινής πλευράς ήταν το αποτέλεσμα της επέκτασης των Σασανιδών στους λαούς της Ερυθράς Θαλάσσης, κάτι που έβλαπτε τα οικονομικά συμφέροντα του Βυζαντίου.

[75] Φαίνεται όμως εξίσου πιθανόν, πως η βυζαντινοτουρκική συμμαχία ναυάγησε λόγω υπαναχώρησης των Τούρκων, οι οποίοι θεώρησαν ότι παραβιάστηκαν οι συνθήκες όταν οι Βυζαντινοί προχώρησαν σε συμμαχία με τους Αβάρους, λαό εχθρικό προς τους Τούρκους, και επέτρεψαν την εγκατάστασή τους σε εδάφη της Παννονίας το 567. (Κορδώσης, *Τούρκοι,* 142).

[76] Θεοφύλακτος, Γ.11· Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 147-149.

[77] *«ὁ Περσῶν βασιλεὺς τῆς εἰρήνης ἐστὶν ἐραστὴς καὶ σεμνύνεται ἀπεκδυόμενος πρῶτος τὸν πόλεμον βασιλικὸν γὰρ ἡ τῆς εἰρήνης ἀρέσκεια, ὡς καί τυράννων ἴδιον τὸ φιλόνεικον».*(Θεοφύλακτος, Α.15)

Προς το τέλος του έκτου αιώνα, όταν ξεκίνησε ο εμφύλιος πόλεμος στο Ιράν, ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Μαυρίκιος (582-602) βρέθηκε αντιμέτωπος με ένα δίλημμα. Ποια πολιτική θα έπρεπε να επιλέξει; Να υποστηρίξει τον επαναστάτη και στασιαστή Βάραμ (Cubin), έναν στρατηγό από την οικογένεια των Αρσακιδών,[78] που ζητούσε τη στήριξή των βυζαντινών προσφέροντας σε αντάλλαγμα όλα τα εδάφη που το Βυζάντιο είχε παραχωρήσει στους Πέρσες με τη συνθήκη του 363[79] ή να δώσει τη βοήθειά του στον νόμιμο διάδοχο του θρόνου Χοσρόη Β'(590-628), που επίσης ζητούσε βοήθεια, δεν προσέφερε όμως σημαντικά ανταλλάγματα.[80] Αντίθετα με τη θεωρία που υποστήριζαν οι βυζαντινοί περί αποκλειστικού δικαιώματος των Αρσακιδών στον περσικό θρόνο,[81] ο Μαυρίκιος επέλεξε να βοηθήσει τον Χοσρόη, με σύμφωνη γνώμη της Συγκλήτου.[82] Η απόφαση αυτή του Μαυρικίου οδήγησε σε μια ιστορική αλλαγή τις σχέσεις των δύο κρατών, καθώς και στη διαμόρφωση μιας νέας τάξης πραγμάτων στην Ανατολή.[83]Την αλλαγή αυτή σηματοδοτεί η επιστολή του Χοσρόη Β'προς τον αυτοκράτορα Μαυρίκιο, σύμφωνα με την οποία ο πρώτος εμφανίζεται να αποδέχεται ότι δύο είναι οι πόλοι της παγκόσμιας εξουσίας, το Βυζάντιο και το Ιράν και επομένως να παραιτείται από την έστω και θεωρητική θέση περί παγκόσμιας κυριαρχίας: *«δύο τισὶν ὀφθαλμοῖς τόν κόσμον καταλάμπεσθαι πάντα ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸ θεῖον ἐπραγματεύσατο,*

---

[78] Ο Βάραμ, επικεφαλής του περσικού στρατού και ικανότατος στρατηγός, είχε παντρευτεί την ίδια του την αδελφή, κατά τα έθιμα των Ζωροαστρών και μισούσε τον Χοσρόη τον οποίο θεωρούσε ανίκανο να κυβερνήσει αλλά και απόγονο Τούρκων, από την πατρική γραμμή, δεδομένου ότι ο πατέρας του Χοσρόη Β΄, Ορμίσδας Δ΄, ήταν το τέκνο που ο Χοσρόης Α΄ είχε αποκτήσει με πριγκίπισσα τουρκικής καταγωγής. Το καλοκαίρι του 590 ο Βάραμ στέφθηκε Βασιλεύς Βασιλέων στην Κτησιφώντα, παρά την αντίδραση της αριστοκρατίας και του κλήρου που τον θεώρησαν στασιαστή. Το στέμμα μπρόρεσε να κρατήσει μόλις ένα χρόνο. Σε μονομαχία ηττήθηκε από τον Χοσρόη, κατέφυγε στους Τούρκους και λίγο αργότερα δολοφονήθηκε. (Tabari, *The History*, 309-314). Η Αθανασιάδη (*Στὸ Σύνορο τοῦ Εὐφράτη,* 45), χαρακτήρισε τον Βάραμ ως «*τὴ πιὸ ρομαντικὴ μορφὴ τῆς ἰρανικῆς ἱστορίας*». Θα πρέπει να τονισθεί ότι μόνο μέλη της Σασανιδικής οικογένειας είχαν δικαίωμα στο θρόνο. Η σύζυγος του Βάραμ προσπάθησε να τον αποτρέψει από την διεκδίκηση του θρόνου με αυτά τα λόγια: «*Δεν είσαι παρά ένας δούλος. Τι σε έκανε να πιστέψεις πως θα μπορούσες να αποκτήσεις τον θρόνο του Βασιλέα των Βασιλέων; Ο Βασιλεύς των Βασιλέων σε επέλεξε για στρατηγό του, όπως ήταν το έθιμο στην οικογένειά σου, και εσύ αυτή την ευεργεσία ανταπέδωσες με μια διαβολική πράξη*» (*Shahnameh*, 766,767)

[79] *«..πρέσβεις ἐξέπεμψεν* [ὁ Βάραμ] *ἀξιῶν τόν αὐτοκράτορα μηδαμῶς ταῖς Χοσρόου τύχαις ἐπικουρεῖν, διισχυριζόμενος Νίσιβίν τε πόλιν παραδιδόναι Ρωμαίοις καί τά ἄχρι Τίγριδος ποταμοῦ»* (Θεοφύλακτος, Δ.14).

[80] Σε αντάλλαγμα στρατιωτικής βοήθειας ο Χοσρόης προσέφερε *«ὡς προῖκα»* την Μαρτυρόπολη και το Δάρας καθώς και κάποια τμήματα της Περσαρμενίας (Θεοφύλακτος, Δ.13). Βλ. επίσης, Whitby, *Maurice*, 304.

[81] Βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Α΄,σ.47,48.

[82] *«ὑπό τε τῆς βουλῆς καὶ τοῦ αυτοκράτορος δογματίζεται ἐπικουρήσειν τῷ Χοσρόῃ»* (Θεοφύλακτος, Δ.14). Το σκεπτικό ήταν ότι ο Βάραμ ήταν ένας επαναστάτης επομένος «τύραννος»: *«..ἀνάξιον Λατινίδος ἀρχῆς τοῦ αὐτοκράτορος κρίναντος ὅπλα τοῖς ἀδικοῦσι παρέχεσθαι καί προκινδυνεύειν τοῦ μή καλοῦ διά τόν ὄγκον τῆς ὑποσχέσεως, καί Ῥωμαίους αἰσχίστην ἀναδεξαμένους ὑπόθεσιν ἀθανάτοις ὀνείδεσι διά παντός στηλιτεύεσθαι».* (Θεοφύλακτος, όπ.π.). Ο Βάραμ αποκαλείται επίσης *«κατάπτυστος δοῦλος»* (Θεοφύλακτος, Δ.11).

[83] Όπως παρατήρησε ο Whitby:*"Marice's assistance for the exiled Khusro created the chance for a new start"* (*Maurice*, 304).

τούτ' ἔστι τῇ δυνατωτάτῃ τῶν Ρωμαίων βασιλείᾳ καί τοῖς ἐμφρονεστάτοις σκήπτροις τῆς Περσῶν πολιτείας. Ταύταις γάρ ταῖς μεγίσταις ἀρχαῖς τά ἀπειθῆ καί φιλοπόλεμα ἔθνη λικμίζονται, καί ἡ τῶν ἀνθρώπων διαγωγὴ κατακοσμεῖται καὶ κυβερνᾶται διά παντὸς».[84] Στην επιστολή αυτή ο Χοσρόης αυτοαποκαλείται *«υἱός»* του βυζαντινού αυτοκράτορα,[85] αυτό σημαίνει ότι υποβιβάζει τον εαυτό του για πρώτη φορά από την μέχρι τότε θέση του *«αδελφού»*, στη θέση του *«τέκνου»*. Μετά την ομολογία αυτή του Χοσρόη, το Βυζάντιο φαίνεται να οδηγείται προς την ολοκλήρωση του οράματος του Ευσεβίου για τη δημιουργία της παγκόσμιας χριστιανικής οικουμένης, επικεφαλής της οποίας θα βρίσκεται ο Ρωμαίος αυτοκράτορας. Για να πραγματωθεί όμως το όραμα αυτό θα έπρεπε ο Χοσρόης να γίνει χριστιανός.[86] Ο Θεοφύλακτος αλλά και ο Ευάγριος καταβάλλουν προσπάθειες για να πείσουν ότι ο Χοσρόης πράγματι μετεστράφη στο χριστιανισμό και δεν μοιράζεται πλέον ως ίσος την κυριαρχία του κόσμου με τον βυζαντινό αυτοκράτορα αλλά ως πνευματικό *«τέκνο»* αυτού.[87] Είναι χαρακτηριστική αλλά πιθανότατα φανταστική, η ιστορία σύμφωνα με την οποία ο Χοσρόης προσκύνησε την εικόνα της

---

[84] Θεοφύλακτος, Δ.11. Στην επιστολή αυτή ο Χοσρόης αυτοαποκαλείται *«βασιλεύς Περσῶν»* και όχι *"Βασιλεύς Βασιλέων"* και ο βυζαντινός αυτοκράτωρ *«βασιλεύς Ρωμαίων»*, υπογραμμίζεται έτσι και με αυτόν τον τρόπο η μεταξύ των δύο ηγεμόνων ισοτιμία (Chrysos, The title Βασιλεύς, 70,71). Στο ίδιο πνεύμα, ήταν και τα λόγια του Πέρση πρέσβη που εστάλη αργότερα από τον Χοσρόη Β΄στον βυζαντινό αυτοκράτορα: *«οὐ γάρ τάς ἀπείρους φροντίδας τῆς περί τόν κόσμον συντάξεως μίαν πού μοναρχίαν δυνατόν ἐγκολπώσασθαι καί ἑνί πηδαλίῳ καρδίας ὅσην ἥλιος ἐφορᾶ διιθύνεσθαι κτίσιν»* (Θεοφύλακτος,Δ.13). Σχεδόν πριν τρεις αιώνες (298) λόγια με τον ίδιο συμβολισμό είχε χρησιμοποιήσει ο Πέρσης πρέσβης Apharban, όταν μετά τη νίκη του Γαλερίου οι Πέρσες ζήτησαν ειρήνη: *«δύο λαμπτῆρες εἰσίν ἥτε Ρωμαϊκή καί Περσική βασιλεία»*. (Πέτρος Πατρίκιος, [Frag. Müller] ἀπ.13). Κάθε φορά επομένως που το περσικό κράτος αντιμετώπιζε δυσκολίες με τη Ρώμη ή το Βυζάντιο και τότε μόνον, ήταν διατεθειμένο να δεχθεί το μοίρασμα του κόσμου σε δύο πόλους.

[85] *«ὁ σὸς υἱός και ἱκέτης»* (Θεοφύλακτος, Δ,11). Μπορούμε να αποδόσουμε τη λέξη «υιός» στη συγγενική σχέση που πιθανόν είχε αναπτυχθεί μεταξύ του Μαυρικίου και του Χοσρόη, δεδομένου ότι ο τελευταίος εμφανίζεται σε αραβικές και συριακές πηγές να έχει παντρευτεί την κόρη του πρώτου Μαρία. Ο Θεοφάνης (*Χρονογραφία,* τ.Ι,σ.266) ανάφερει το γεγονός ως έξής: *«Τούτῳ τῷ ἔτει* ***τεκνοποιηθεὶς*** *ὁ βασιλεὺς Μαυρίκιος Χοσρόην τὸν βασιλέα Περσῶν, Δομετιανόν..πρὸς αὐτὸν ἐξέπεμψεν..»*. Η λέξη *«τεκνοποιηθείς»* μάλλον παραπέμπει σε γάμο του Χοσρόη με τη θυγατέρα του Μαυρικίου, χωρίς όμως να κάνει περί αυτού λόγο ο Θεοφάνης. Είναι όμως πιθανόν η λέξη να σχετίζεται με τη μεταστροφή του Χοσρόη στο Χριστιανισμό με ανάδοχο, δηλαδή πνευματικό πατέρα αυτού, τον Μαυρίκιο.

[86] Τόσο ο Ευάγριος (6.17) όσο και ο Θεοφύλακτος (Δ.10), υποστηρίζουν ότι ο Χοσρόης μεταστράφηκε στο Χριστιανισμό πριν ακόμα ζητήσει τη βοήθεια του βυζαντινού αυτοκράτορα. Βλ. για αυτό το θέμα:Whitby, *Maurice*, 296. Πιθανόν η προσπάθεια να εμφανισθεί ως χριστιανός ο Χοσρόης, είχε στόχο να εξευμενίσει κυρίως την εκκλησία.

[87] *"ἥκει γάρ παρ' ἡμῖν βασιλεὺς Βαβυλώνιος μετὰ τῆς Περσικῆς τύχης δουλαγωγούμενος, καὶ μονονουχὶ μετὰ τοῦ σώματος ἡμῖν καὶ τὸ κράτος ἀπέδοτο, εὐσέβειαν θρησκείας τὰ κορυφαῖα τῶν ἐλπίδων τιθέμενος»* (Θεοφύλακτος, Ε.4). Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, ο Χοσρόης επισκέφθηκε το ναό του Αγίου Σεργίου στη Σεργιούπολη κομίζοντας πλούσια δώρα και δήλωσε ότι παντρεύτηκε μια χριστιανή Ρωμαία, την Σειρέμ, αν και οι νόμοι του κράτους του το απαγορεύουν: *«ἵνα κἀγὼ καὶ ἡ Σειρὲμ καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ κόσμῳ εἰς τὴν σὴν δύναμιν ἐλπίζωμεν καὶ εἰς σὲ ἔτι πιστεύωμεν».* (Θεοφύλακτος, Ε.13,14). Την ίδια πληροφορία δίνει και ο Ευάγριος (6.21). Για τα δώρα του Χοσρόη προς τον Άγιο Σέργιο βλ. Peeters, Les ex-voto de Khosrau, 5-56· Higgins, Chosroes' votive offerings, 89-102.

Θεοτόκου στο ανάκτορό του στην Κτησιφώντα και ευχήθηκε *πρός αὐτόν* [τόν Χοσρόη] *τάς Ἀλεξάνδρου νίκας τοῦ Μακεδόνος χαρίσασθαι*.[88]

Με τον Χοσρόη Β΄να εμφανίζεται ως το πρώτο πνευματικό τέκνο του βυζαντινού αυτοκράτορα,[89] τίθενται κατά τη γνώμη μου και τα θεμέλια της θεωρίας, που θα αναπτυχθεί πολλούς αιώνες αργότερα, περί της μεγάλης χριστιανικής οικογένειας των κρατών επικεφαλής της οποίας θα βρίσκεται ο Ρωμαίος αυτοκράτορας. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι και ο Ηράκλειος αποκαλούσε τον Καβάδη Β΄ Σειρόη (Sheroy), το γιό του Χοσρόη Β΄, τέκνο του,[90] και ότι η λέξη «*άδελφός*» με την οποία συνήθιζαν να προσφωνούν αλλήλους οι δύο βασιλείς Βυζαντίου και Περσίας από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου κατά τις διπλωματικές επαφές, δεν επανεμφανίζεται μετά το τέλος της βασιλείας του Ιουστινιανού.[91] Τόσο ο όρος «αδελφός» όσο και ο όρος «τέκνο» χρησιμοποιήθηκαν κατά τις διπλωματικές επαφές των δύο χωρών και συνδέονταν με την προπαγάνδα και την προσπάθεια ενίσχυσης του γοήτρου του ηγεμόνα. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι όροι αντιστράφηκαν όταν ο νικηφόρος στρατός του Χοσρόη Β΄έφθασε μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης (615). Τότε σε επιστολή των πρέσβεων του Ηρακλείου προς τον Χοσρόη, ο πρώτος αποκαλείται πλέον «τέκνο» του δευτέρου: «*..δεόμεθα δὲ τῆς ὑμετέρας ἡμερότητας καὶ Ἡράκλειον τὸν εὐσεβέστατον ἡμῶν βασιλέα* ***γνήσιον ἔχειν τέκνον,*** *προθύμως ἔχοντα ἐν ἅπασι τὴν θεραπείαν τῆς ὑμετέρας ποιεῖν γαλήνης*». [92] Επομένως οι συγκεκριμένοι χαρακτηρισμοί (αδελφός, υιός, τέκνο) συνδέονται και με την εκάστοτε πολιτικοστρατιωτική κατάσταση και τη λυκοφιλία που υπέβοσκε μιας επιφανειακά προβαλλόμενης ισοτιμίας.[93]

Στα πλαίσια πάντως ενός συνεχώς εντεινόμενου θρησκευτικού φανατισμού ασκήθηκε κριτική στον Μαυρίκιο, κυρίως από εκκλησιαστικούς κύκλους, διότι θυσίασε χριστιανούς στρατιώτες για τη σωτηρίου ενός "απίστου".[94] Πιθανόν για τον

---

[88] Θεοφύλακτος, Ε.15.

[89] «*ὁ δέ βασιλεύς τοῦ Ρωμαϊκοῦ δώροις βασιλικοῖς μεγαλύνας τόν Δολαβζὰν τὴν τῶν προαπαγγελθέντων ὠχύρου καί αὖθις ὑπόσχεσιν, παῖδα Χοσρόην ἀποκαλῶν*» (Θεοφύλακτος, Ε.3)

[90] Νικηφόρος Πατριάρχης, 15. Για το θέμα αυτό βλ. επίσης Oikonomides, Correspondence, 269-281.

[91] Ο Θεοφύλακτος βέβαια που έγραψε την ιστορία του μετά τη δολοφονία του Μαυρικίου αλλά πιθανότατα και μετά το θάνατο του Χοσρόη Β΄(628), είδε τις ελπίδες του για εκχριστιανισμό του Βασιλέα των Βασιλέων να διαλύονται, γι αυτό και προς το τέλος της ιστορίας του (602) ο Χοσρόης μεταβάλλεται από *«υίός»* του βυζαντινού αυτοκράτορα σε *«βαβυλώνιο δράκοντα»* (Θεοφύλακτος Η.12).

[92] *Πασχάλιον Χρονικόν*, 709.14-17.Βλ. και Whitby, Byzantine Diplomacy, 127.

[93] Whitby, όπ.π., 129· Garsoian, Sasanians, 568-592.

[94] Αυτή την κατηγορία διατύπωσε ο επίσκοπος Νικίου Ιωάννης (Shlosser, *The Emperor Maurikios*, 69). Είναι όμως χαρακτηριστική και η αναφορά του Θεοφύλακτου ότι ο Χοσρόης ζήτησε την απομάκρυνση του στρατηγού Κομεντίολου από τη θέση του στρατηγού, διότι ο τελευταίος τον χλεύαζε και

κατευνασμό αυτών των αντιδράσεων ο Χοσρόης εμφανίζεται να *ὡμολογεῖ μέγιστον εἶναι ἁπάντων θεὸν τὸν παρὰ 'Ρωμαίοις Χριστὸν θρησκευόμενον καὶ τιμώμενον* και να απαρνείται την προηγούμενη πίστη του *ἀπυλώτῳ τῷ στόματι.*[95] Είναι χαρακτηριστικός ο λόγος που εκφώνησε ο επίσκοπος Μελιτινής Δομετιανός, συγγενής του αυτοκράτορα Μαυρικίου,[96] κατά τους εορτασμούς που ακολούθησαν την ειρηνική επάνοδο της Μαρτυρόπολης στους Ρωμαίους (591). Ο Δομετιανός πανηγύρισε για τη νίκη του Χριστού επί των αλλοπίστων Περσών, επιδεικνύοντας έντονη θρησκευτική μισαλοδοξία.[97] Όπως επισημαίνει η Κόλια, ο επινίκιος αυτός λόγος του Δομετιανού «διαπνέεται από έντονο πνεύμα ιερού πολέμου και ο λόγος του περιλαμβάνει εκφράσεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως ασυμβίβαστες με την ιδιότητα του ομιλητή».[98] Η στάση του Δομετιανού πράγματι προβληματίζει. Ο λόγος του δεν είναι απλά ασυμβίβαστος με το εκκλησιαστικό του αξίωμα αλλά βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την επίσημη αυτοκρατορική πολιτική. Αυτή η αντίθεση γίνεται εμφανής και από το ακόλουθο περιστατικό: Όπως προαναφέρθηκε, στα πλαίσια της συμφωνίας με τον Μαυρίκιο, ο Χοσρόης εκτός από την Μαρτυρόπολη επέστρεψε και το Δάρας στους Ρωμαίους. Πριν εγκαταλείψει την πόλη του Δάρας ο Χοσρόης, πήγε να προσευχηθεί στο εκεί ευρισκόμενο *τέμενος,*[99] εκδιώχθηκε όμως με βίαιο τρόπο και προπηλακίσθηκε από τον Δομετιανό και τους επιφανείς ακολούθους του, αντίθετα ο αυτοκράτορας Μαυρίκιος λίγο μετά το γεγονός αυτό, *λιθοκόλλητον ζώνην καί τιάραν βασιλικὴν κλίνας τε καὶ τράπεζας χρυσᾶς ἐς τὸ Δάρας τῷ Χοσρόη ἀπέστελλεν,..ὅπως μή*

καθυστερούσε τη βοήθεια προς αυτόν (Θεοφύλακτος Ε.2). Τελικά τον Κομεντίολο αντικατέστησε ο Ναρσής.

[95] Θεοφύλακτος,όπ.π. Εάν αληθεύει αυτή η πληροφορία πιθανόν η μεταστροφή του Χοσρόη στον χριστιανισμό να ήταν το μέσο για την εξασφάλιση της βυζαντινής βοήθειας. Επειδή όμως δεν γίνεται καμιά ανάλογη αναφορά στις ανατολικές πηγές και κυρίως από τον Tabari και επειδή η μετέπειτα στάση του Χοσρόη δεν επιβεβαιώνει το γεγονός της μεταστροφής του, πιθανολογώ ότι το όλο θέμα εντάσσεται στα πλαίσια της βυζαντινής προπαγάνδας.

[96] Ο Δομετιανός ήταν εξ αίματος συγγενής του Μαυρικίου (*ὡς πρὸς τὸ γένος τῳ Μαρικίῳ συνήπτετο)* και είχε διορισθεί από τον ίδιο τον Μαυρίκιο κηδεμόνας των ανήλικων τέκνων του (Θεοφύλακτος, Η.11).

[97] *«δουλαγωγοῦνται γάρ λέοντες,καὶ δράκοντες ἀποπνίγονται, καὶ Βὴλ καί Μίθρας ἀνδραποδίζονται, καὶ μαλθακεύεται πῦρ μήτε μαρτύρων ἐσθῆτος τυραννῆσαι δυνάμενον, ὑπό νάφθας καί πίττης ἀφθόνως καταρδευόμενον, πάλιν δεξιὰ κυρίου ἐποίησε δύναμιν ἐπάρσεως καταδιαιτῶσα Χαλδαϊκῆς..καί διαιρεῖται Βαβυλώνια σκῆπτρα, καί ὑβριστής καταβάλλεται θρόνος, καὶ πάροινος βασιλεία συστέλλεται, καὶ τιμᾶται πάλιν τὸ ταπεινούμενον, καὶ καρτύνεται τὸ νικώμενον…**ἀνενέργητον γὰρ καὶ νῦν τῶν Χαλδαίων τὸ πῦρ** καταφλέξαι τῶν μαρτύρων τὸ πόλισμα..κατεβλήθη γὰρ ἔθνη τὰ φιλοπόλεμα».* (Θεοφύλακτος, Δ.16). Μολονότι ο ίδιος ο Χοσρόης επέτρεψε την παράδοση της πόλης χωρίς καμιά αντίσταση αποκαλείται *«βαβυλώνιος τύραννος», «Φαραώ» και «ἔπηλυς, τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας δραπέτης».* Βλ.και Whitby, *Maurice*, 300.

[98] Κόλια, *Ιερός Πόλεμος,* 159-160.

[99] *«τῷ περιφανεῖ τεμένει τῆς πόλεως, ἐν ᾧ Ρωμαῖοι τὰ τῆς θρησκείας ἐτέλουν μυστήρια»* (Θεοφύλακτος, Ε.3) . Επρόκειτο επομένως για χριστιανική εκκλησία.

βασιλικῆς χηρεύων συντάξεως εὐκαταφρόνητος εἴη Ρωμαίοις τε καὶ Πέρσαις.[100] Ο Μαυρίκιος, ο οποίος είχε δώσει εντολή να μεταχειρισθούν τον Χοσρόη όχι ως φυγάδα αλλά ως βασιλέα και φιλοξενούμενόν του, φαίνεται πως θεωρούσε ιδιαίτερα σημαντική την ειρήνη με τους Πέρσες, ειρήνη που θα του επέτρεπε να ρίξει όλες τις δυνάμεις του στο βόρειο σύνορο της αυτοκρατορίας για την αντιμετώπιση των Αβάρων και των Σλάβων.[101] Φαίνεται πως για την ειρηνική αυτή προσέγγιση είχε αντιρρήσεις η χριστιανική εκκλησία. [102]

Ανεξάρτητα του διαμορφωθέντος αντιπολεμικού κλίματος κατά τον πέμπτο αιώνα και των φιλικών και συμμαχικών σχέσεων που αναπτύχθηκαν μεταξύ του Χοσρόη Β΄και του Μαυρικίου προς το τέλος του έκτου αιώνα,[103] το Βυζάντιο ποτέ δεν εγκατέλειψε το στόχο της εξωτερικής του πολιτικής, που ήταν η παγκόσμια κυριαρχία και η δημιουργία μιας χριστιανικής οικουμένης υπό τον Ρωμαίο αυτοκράτορα.[104] Η ενσωμάτωση των βαρβάρων και η παγκόσμια κυριαρχία της Ρώμης/Βυζαντίου παρέμεινε, έστω και θωρητικά, στο επίκεντρο της ιδεολογίας του.[105] Στην εισαγωγή του *Ιουστινιάνειου Κώδικα* αναγράφεται: «*τό κράτος στηρίζεται*

---

[100] Θεοφύλακτος,όπ.π. Η εκδίωξη του Χοσρόη από το *τέμενος* δημιουργεί ερωτηματικά. Κι αυτό γιατί το *τέμενος* ήταν χριστιανική εκκλησία και επομένως δεν υπήρχε λόγος να εκδιωχθεί, εφ'όσον ο ίδιος ο Θεοφύλακτος ισχυρίζεται ότι ο Χοσρόης ήταν χριστιανός. Αντίθετα φαίνεται πως οι κάτοικοι και ο επίσκοπος προσβλήθηκαν από την παρουσία ενός «απίστου» σε ιερό των χριστιανών. Προκύπτει μάλλον ότι ο Χοσρόης είχε παραμείνε πιστός στην πατρώα θρησκεία, και όσα λέγονταν περί μεταστροφής του στο Χριστιανισμό ανήκαν στο χώρο της προπαγάνδας.

[101] Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Συμβολή, 192, 148.

[102] Whitby, Byzantine Diplomacy, 136. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στο *Πασχάλιον Χρονικό*(728), ο Χοσρόης, αποκαλείται *Θεομίσητος* και *Θεομάχος: «Θεομάχος Χοσρόης ἔπεσε καὶ ἐπτωματίσθη εἰς τὰ καταχθόνια»*. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί του αποδίδονται μετά τον θάνατό του και μετά φυσικά τη νίκη του Ηρακλείου το 628, υποδηλώνουν όμως ότι όχι μόνον ο Χοσρόης δεν ήταν χριστιανός αλλά αντίθετα ήταν ένας εχθρός του χριστιανισμού. Αυτοί οι χαρακτηρισμοί βέβαια εντάσσονται στην ασκούμενη εκάστοτε προπαγάνδα. Όταν πρίν δέκα και πλέον χρόνια, το 615, οι πρέσβεις του Ηρακλείου ζητούσαν από τον στρατηγό του Χοσρόη, που είχε στρατοπεδεύσει στη Χαλκηδόνα και απειλούσε το Βυζάντιο, να παραχωρήσει ειρήνη, τότε ο Χοσρόης απεκαλείτο *«θεόπτωτος»* δηλαδή θεόσταλτος. (Νικηφόρος , *Ιστορία Σύντομος,* 706.2).

[103] Όπως παρατήρησε ο Whitby ο Μαυρίκιος επιθυμούσε να επαναφέρει το πολύ καλό κλίμα συνεργασίας που είχε επικρατήσει μεταξύ των δύο δυνάμεων κατά τον πέμπτο αιώνα.(*Maurice,* 304). Χαρακτηριστικό των σχέσεων εμπιστοσύνης που είχαν αναπτυχθεί είναι το γεγονός ότι ο Μαυρίκιος έστειλε τον ίδιο του το γιό και διάδοχο του θρόνου Θεοδόσιο στο Χοσρόη, προκειμένου να ζητήσει την βοήθεια του τελευταίου, όταν αντελήφθη ότι κινδύνευε (Θεοφύλακτος, Η.9)

[104] *«..the unquestionable right of the romans to rule the civilized, Christian oikoumene remained the guiding principle"* (Shlosser, *The Emperor Maurikios,* 71). Βλ.και Obolensky, Byzantine Diplomacy, 53. Ο Chrysos αντίθετα επισημαίνει ότι: «*The prospect of an absolute ecumenical domination was never discussed seriously either in Byzantium, or even in classical imperial Rome as a real programme and as a real aim"* (Byzantine Diplomacy, 28). Για τη διάκριση μεταξύ πραγματικότητας και προπαγάνδας πάνω στην οποία στηρίχθηκε και η αυτοκρατορική ιδεολογία βλ. Λέτσιος, *Ερυθρά Θάλασσα,* 46-59.

[105] Η ρωμαϊκή αντίληψη της οικουμενικότητας της αυτοκρατορίας ήταν μια ιδέα ριζωμένη βαθιά στην παράδοση, που είχε διαμορφώσει από την εποχή του Οκταβιανού Αυγούστου το βάθρο μιας ενσυνείδητης πολιτικής με παγκόσμιες διαστάσεις. Από την εποχή αυτή οι Ρωμαίοι υιοθέτησαν το δόγμα της παγκόσμιας κυριαρχίας αξιώνοντας μια θεϊκά νομιμοποιημένη επικυριαρχία σε ολόκληρο

πάνω σέ δύο ρίζες, τά ὅπλα καί τούς νόμους. τά ὅπλα καί οἱ νόμοι ὕψωσαν τή ρωμαϊκή αὐτοκρατορία σέ δύναμη παγκόσμια καί αἰώνια, ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων ἐθνῶν».[106] Οι χριστιανοί επιθυμούσαν αυτή η ενσωμάτωση να γίνει ειρηνικά μέσω του εκχριστιανισμού των λαών.[107] Αντίθετα οι *«εθνικοί»* επέλεξαν τη βίαιη «ελληνοποίηση» των βαρβάρων μέσω των πολέμων.[108] Η ιστορία απέδειξε ότι οι πρώτοι πέτυχαν σε μεγάλο βαθμό τους στόχους τους και μάλιστα σε βάθος χρόνου, ενώ οι δεύτεροι είχαν πρόσκαιρα και πολύ περιορισμένα αποτελέσματα.[109]

Η σασανιδική αυτοκρατορία στόχευε και αυτή στην παγκόσμια κυριαρχία, όπως προκύπτει από τις διασωθείσες επιγραφές των πρώτων Σασανιδών βασιλέων.[110] Ο Χοσρόης Α΄ στο ανάκτορό του στην Κτησιφώντα είχε τοποθετήσει κάτω από τον ολόχρυσο θρόνο του τρείς κενούς θρόνους που προορίζονταν για τον αυτοκράτορα της Κίνας, τον αυτοκράτορα των Ρωμαίων και τον Μεγάλο Χαγάνο (ηγεμόνα των Τούρκων της Κεντρικής Ασίας) δηλώνοντας μ΄ αυτόν τον τρόπο την πρόθεσή του για παγκόσμια κυριαρχία.[111] Η ανάγκη υποχρέωσε το Χοσρόη Β΄,για λίγο όμως

τον κόσμο, συμβολίζοντάς την με τη χρήση της σφαίρας στα βασιλικά εμβλήματα. Ο Κικέρων απέδωσε στο Ρωμαίο αυτοκράτορα τον τίτλο *Dominus Regum* και τον αποκάλεσε νικητή και στρατηλάτη όλων των λαών:*imperator omnium gentium* (Cicero, *De Domo Sua,* 90). Ο τίτλος αντιστοιχεί με τον περσικό τίτλο *Βασιλεύς Βασιλέων.* Συνεχίζοντας την παράδοση οι βυζαντινοί αυτοκράτορες από τον Μέγα Κωνσταντίνο μέχρι τον Ιουστινιανό εμφανίζονται ως κυβερνήτες του κόσμου.(Πατούρα, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα,* 55).

[106] *«Summa rei publicae tuition de stripe duarum rerum, armorum atque legume veniens vimque suam exinde muniens felix Romanorum genus omnibus anteponi nationibus omnibusque dominari tam praeteritis effecit temporibus quam deo propitio in aeternum efficient"* (*CJC, Codex Justinianus,* Εισαγωγή, 2). Για την πολιτική του Ιουστινιανού που στόχευε στην παγκόσμια κυριαρχία μέσω του εκχριστιανισμού των λαών βλ. Obolensky, Byzantine Diplomacy, 53· Λέτσιος, *Ερυθρά θάλασσα,* 147 επ.

[107] Ο Σωζομενός υποστήριζε πως ολόκληρη η οικουμένη είχε ήδη εκχριστιανιστεί: Πέρσες, Σκύθες, Μασσαγέτες, Σαυρομάτες, Ινδοι και Αιθίοπες έχουν ασπασθεί τον χριστιανισμό (Σωζομενός, 2.34.4, 7.26.1)

[108] Ο Ιουλιανός φιλοδοξούσε *«..τὴν Περσῶν ἅπασαν* [γην] *μέρος τῆς Ῥωμαίων ἔσεσθαι καὶ νόμοις τοῖς ἡμετέροις οἰκήσεσθαι…καὶ φόρους οἴσειν καὶ γλῶτταν ἀμείψειν..»* (Λιβάνιος, *Επιτάφιος* , 18.282).

[109] Τον τέταρτο αιώνα η βυζαντινή επιρροή φαίνεται ότι φθάνει μέχρι τον Ινδικό, ενώ τον έκτο αιώνα ο Ιουστινιανός ήταν ο αυτοκράτορας που έκανε μεγαλύτερη χρήση των ιεραποστολών γιατί ήξερε την αξία τους. «Γνώριζε δηλαδή ότι η έλλειψη στρατιωτικής ισχύος αναπληρώνεται εν μέρει με την εξασφάλιση της υποστήριξης ομοθρήσκων λαών, έξω από τα σύνορα του κράτους, έστω κι αν αυτοί ήταν αιρετικοί. Τον 6^{ο} αιώνα ο χριστιανισμός είχε απλωθεί τουλάχιστον ως την Κεϋλάνη και τη Βακτρία». (Κορδώσης, *Ο δρόμος προς την Ανατολή,* 149, 96).

[110] *CHI 3* (2), 1207-1209, Daryaee, *Sasanian Persia,* 103-107.

[111] Brown, *Ύστερη Αρχαιότητα,* 170· Diebler, Les hommes du roi, 209. Σύμφωνα με το *Farsnama* - προπαγανδιστικό κείμενο του τέλους της σασανιδικής περιόδου - ο θρόνος του βυζαντινού αυτοκράτορα πλαισίωνε μεν τον θρόνο του Πέρση Βασιλέα, αλλά ο τελευταίος ήταν τοποθετημένος υψηλότερα (Wiesehöfer, Rum as enemy of Iran, 111). Ο Πέρσης διπλωμάτης Ιεσδεγουσνάφ (Ζίχ) κόμπαζε πως ο Χοσρόης Α΄*ώς..κατά τό προσῆκον καὶ οὐκ ἀπεικὸς αὐτῷ* [τῷ Χοσρόη] *ἡ ἐπωνυμία κεκόμψευται τὸν βασιλέα προσαγορεύεσθαι βασιλέων* (Μένανδρος, απ.6.1.211). Η ιδεολογία βέβαια των δύο κρατών κινήθηκε περισσότερο στο επίπεδο της προπαγάνδας και δεν επηρέασε τις διπλωματικές τους σχέσεις, μέσω των οποίων αναγνώριζαν έστω και υποκριτικά την ισότιμη σχέση τους. Για τον χαρακτηρισμό ως «ουτοπικής» της πρόθεσης για παγκόσμια κυριαρχία της

διάστημα, να αποδεχθεί το μοίρασμα του κόσμου μεταξύ Βυζαντίου και Ιράν, πολύ σύντομα όμως αποδείχθηκε ότι τα περί *«δύο ὀφθαλμῶν τῆς γῆς»* ήταν λόγια κενά περιεχομένου. Εξάλλου το Ιράν των Σασανιδών, ως κράτος των Αρίων, αντιμετώπιζε όλους τους λαούς πλήν των Ιρανών, ως κατώτερους φυλετικά *(Aneran)* και δευτέρας κατηγορίας πολίτες, σύμφωνα δε με την επιγραφή του Σαπώρ Α΄στο Naqsh-i Rustam, το κράτος του Rum εμφανίζεται ως ένα κράτος φόρου υποτελές στο Ιράν. [112] Τέλος τόσο ο βυζαντινός, όσο και ο Πέρσης βασιλεύς, θεωρούσαν ότι είχαν τη θεία υποστήριξη και ότι η άνοδός τους στο θρόνο ήταν αποτέλεσμα θείας βούλησης.[113] Ήταν επομένως οι δύο δυνάμεις, βάσει της ιδεολογίας τους, φύσει αντίπαλες.

Είναι όμως επίσης μάλλον φανερό, ότι το Βυζάντιο υπήρξε για το Ιράν περισσότερο ένας ανταγωνιστής στον οικονομικό αλλά και στον ιδεολογικό τομέα, παρά ένας εχθρός που θα έπρεπε να αντιμετωπισθεί στο πεδίο της μάχης. Ήδη από το τέλος της παρθικής περιόδου και κυρίως μετά την εμφάνιση των Εφθαλιτών Ούννων, ο κύριος αντίπαλος του Ιράν ήταν το Turan και όχι το Βυζάντιο (Rum).[114] Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι, όπως η ρωμαϊκή, έτσι και η περσική κοινωνία είχε μια ιδιαίτερη ευαισθησία απέναντι στους «βαρβάρους», με δεδομένο και το φυλετικό της χαρακτήρα. Οι Πέρσες όμως ποτέ δεν αντιμετώπισαν τους Ρωμαίους ως βαρβάρους. Ο Χοσρόης Α΄ δεν γιόρτασε την κατάληψη της βυζαντινής Αντιόχειας με την κοπή ενός νομίσματος αλλά όταν, το 586, συνέθλιψε τη μεγάλη νομαδική αυτοκρατορία των Εφθαλιτών Ούννων στα βόρεια σύνορά του, ένα νέο νόμισμα ανήγγειλε ότι το Ιράν «απελευθερώθηκε από το φόβο». [115]

Ρώμης/Βυζαντίου, καθώς και για το ρόλο της προπαγάνδας στο θέμα αυτό βλ. Λέτσιος, *Ερυθρά θάλασσα,* 48-54.

[112] Wiesehöfer, Rum as enemy of Iran, 110.

[113] Κατά τον Ευσέβιο ο βυζαντινός αυτοκράτορας *σύμπαντος καθηγεμὼν κόσμου ..τῷ θεῷ φίλος βασιλεὺς,* ως εκπρόσωπος του Θεού στη γή, ήταν επιφορτισμένος με τη διακυβέρνηση και τη σωτηρία των ανθρώπων σύμφωνα με τις θείες θελήσεις (*Τριακονταετηρικός,* Α.6.12). Ο Χοσρόης Α΄, σύμφωνα με τον Μένανδρο, *«ἐκ θεῶν χαρακτηρίζεται»* (Μένανδρος, απ. 6.1.182), ο Χοσρόης Β΄ υπέγραφε ως: *«ἐν θεοῖς μέν ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ αἰώνιος, ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις θεὸς ἐπιφανέστατος..».* (Θεοφύλακτος, Δ.8), ενώ ο πατέρας του τελευταίου Ορμίσδας πίστευε πως οι βασιλείς των Περσών θα έπρεπε *«ἀθανάτων τιμαῖς θεραπεύεσθαι» (*Θεοφύλακτος, Δ.4). Οι σωζόμενες,από την εποχή των Σασανιδών, επιγραφές στο Ιράν δείχνουν στενή σχέση της βασιλείας με τη θεία βούληση (Wiesehöfer, Rum as Enemy of Iran, 109· Börm, Das Königtum der Sasaniden, 436).

[114] Wiesehöfer, Rum as enemy of Iran, 117

[115] Brown, *Ύστερη Αρχαιότητα,* 170. Ο βασικός εχθρός των Περσών κατά τη σασανιδική περίοδο ήταν το Turan. Σύμφωνα με την πολιτικοθρησκευτική ιδεολογία του Ιράν, το Turan αντιπροσώπευε τις δυνάμεις του κακού (διαβόλου) που θα έπρεπε να νικηθούν από τις δυνάμεις του καλού. Μετά την μεγάλη νίκη του επί του Turan (588/589), ο Βάραμ Cubin διεκδίκησε τον περσικό θρόνο από τον Σασανίδη Ορμίσδα Δ΄, ισχυριζόμενος ότι ο τελευταίος είχε τουρκική καταγωγή από την πλευρά της μητέρας του και έπρεπε η «τουρκική τυραννία» να εκριζωθεί από το Ιράν.(Howard-Johnston, Late Antique Iran,128· του ιδίου Strategic Dilemma, 55-70).

Β. Εξαγορά της ειρήνης με χρυσό ή πόλεμος για το χρήμα.

Οι σχέσεις Βυζαντίου και Περσίας κατά τις πρώτες δεκαετίες του πέμπτου αιώνα χαρακτηρίζονται από τους ιστορικούς ως *εκτάκτως φιλικές.*[116] Ο βραχύβιος πόλεμος που ξέσπασε τον Αύγουστο του 421 επί βασιλείας Θεοδοσίου Β΄ και στον οποίο κυριαρχούσε το θρησκευτικό στοιχείο, λόγω της άρνησης των βυζαντινών να παραδώσουν τους στο έδαφός τους διαφυγόντες Πέρσες χριστιανούς, [117] έληξε ένα χρόνο αργότερα προς μεγάλη χαρά και αγαλλίαση του βυζαντινού λαού. Όπως μαρτυρεί ο εκκλησιαστικός Σωκράτης, ασυνήθης ήταν ο ενθουσιασμός των κατοίκων της πρωτεύουσας και πολλοί έσπευσαν να γράψουν και να αφιερώσουν «βασιλικούς λόγους» στον Θεοδόσιο, για να τον ευχαριστήσουν για το τέλος του πολέμου. [118] Η βασιλική προπαγάνδα υπό την καθοδήγηση της αδελφής του αυτοκράτορα Πουλχερίας, περιέβαλε με θρησκευτικό μανδύα τον πόλεμο, που τελικά εμφανίσθηκε ως θρίαμβος για τους Βυζαντινούς, αν και τα αποτελέσματά του ήταν μάλλον ασήμαντα.[119]Χαρακτηριστική πάντως της διάθεσης για ειρηνική συμβίωση των δύο λαών ήταν η απόφαση του επισκόπου Άμιδας Ακακίου, να εκποιήσει τα χρυσά σκεύη των εκκλησιών της περιοχής του για να εξαγοράσει και απελευθερώσει Πέρσες αιχμαλώτους, πράγμα που, κατά τους Βυζαντινούς, επηρέασε ιδιαίτερα θετικά τον Πέρση βασιλέα.[120] Κάτι ανάλογο είχε συμβεί και από την πλευρά των Περσών το 395 όταν, σύμφωνα με αραβικές πηγές, ο Πέρσης βασιλεύς Ισδιγέρδης Α΄(399-420) εξαγόρασε Ρωμαίους που είχαν αιχμαλωτίσει οι Ούννοι και τους επέτρεψε να γυρίσουν στην πατρίδα τους.[121]

---

[116] Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,* 247. Το 387 ο Θεοδόσιος Α΄προκειμένου να εξασφαλίσει ειρήνη με τους Πέρσες παραχώρησε στους τελευταίους το μεγαλύτερο κομμάτι της Αρμενίας, την Ιβηρία και την Αλβανία, κράτησε όμως τη Λαζική (Howard-Johnston, The two great powers, 162· Blockley, *Foreign Policy*, 42-45).

[117] *«πολεμεῖν μᾶλλον Πέρσαις ἠροῦντο ἤ περιορᾶν ἀπολλυμένους Χριστιανοὺς»* (Σωκράτης, 7.18.24). Οι Πέρσες, μάλλον για να εκβιάσουν την κατάσταση και ως αντίποινα αρνήθηκαν να επιτρέψουν στους Ρωμαίους «*χρυσορύκτας»* τους οποίους απασχολούσαν «*ἐπί μισθῷ»* να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. (Σωκράτης, 7.18.15). Βλ. Κολια, *Ιερός Πόλεμος,* 146-150.

[118] Σωκράτης, 7.21.25. Ακόμα και η ίδια η βασίλισσα Ευδοκία (Αθηναίς) συνέθεσε ποιήματα *ἡρωϊκῷ μέτρῳ* (Σωκράτης, οπ.π.). Βλ. Holum, Pulcheria's crusade, 164-71.

[119]Είναι χαρακτηριστικό ότι και οι δύο πλευρές θεώρησαν ότι νίκησαν και ότι η υπογραφείσα συνθήκη ήταν για αμφοτέρους μια επιτυχία (Blockley, *Foreign Policy*, 58). Βλ. επίσης Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 52-56. Η ειρήνη του 422 χαρακτηρίσθηκε *«έκατονταετής»* από τον Σωζομενό (9.4.1).

[120] *« ὑπέρ τῶν αἰχμαλώτων καταβαλῶν, καί διαθρέψας αὐτούς, εἶτα δούς ἐφόδια, τῷ οἰκείῳ ἀπέπεμψε βασιλεῖ….αὕτη ἡ τοῦ θαυμαστοῦ Ἀκακίου πράξις πλέον τὸν Περσῶν βασιλέα κατέπληττεν, ὅτι ἀμφότερα Ρωμαῖοι μεμελετήκασι, πολέμῳ τε καί εὐεργεσίᾳ νικᾶν»* (Σωκράτης, 7.21). Ο Πέρσης βασιλεύς ήταν ο Βάραμ Ε΄ (Gur) (421-439). Βλ.Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 24.

[121] Ο Ιζδιγέρδης απελευθέρωσε 1.330 αιχμαλώτους και τους επέτρεψε να επιστρέψουν στο Βυζάντιο. Περίπου όμως 800 απ' αυτούς προτίμησαν να παραμείνουν στο Ιράν.(Blockley, *Foreign Policy*,49).

Μια όμως εντελώς διαφορετική άποψη τόσο για την αιτία έναρξης του πολέμου του 421, όσο και το τέλος του παραδίδει ο Tabari. Σύμφωνα με τον τελευταίο ο βασιλεύς των Περσών Βάραμ Ε΄διέταξε τον στρατηγό Ναρσή να εισβάλλει στο ρωμαϊκό έδαφος, επειδή οι Βυζαντινοί αρνούνταν να του καταβάλλουν χρηματικά ποσά που είχαν συμφωνηθεί. Τα χρηματικά αυτά ποσά δεν συνδέονταν με κάποια συμβατική υποχρέωση και δεν γίνεται λόγος για διώξεις χριστιανών.Ο Ναρσής έφθασε μέχρι την Κωνσταντινούπολη και εκεί, αφού τελικά πήρε τα χρήματα, υπέγραψε την ειρήνη.[122]

Ακολούθησε η βραχύβια σύγκρουση, μάλλον εισβολή του περσικού στρατού, του 441 που έληξε αναίμακτα κατά τον πλέον παράδοξο τρόπο ένα χρόνο αργότερα, αν δεχθούμε την πληροφορία του Προκοπίου.[123] Το γεγονός της ξαφνικής μεταστροφής του Πέρση ηγεμόνα που δέχθηκε να αποχωρήσει από το ρωμαϊκό έδαφος και να παραχωρήσει ειρήνη, οφείλεται κατά τον Προκόπιο στο ότι ο Ανατόλιος, στρατηγός και πρέσβης του βυζαντινού αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β΄, είχε το θάρρος να βαδίσει μόνος και πεζός (!) εντός του περσικού εδάφους, προκειμένου να συναντήσει τον Πέρση βασιλέα. Τούτο κατέπληξε τον τελευταίο ο οποίος και τελικά τον πρέσβη *ξύν φιλοφροσύνη πολλὴ εἶδε, καί τὴν εἰρήνην ξυνεχώρησεν.*[124] Τις

---

[122] Tabari,*The History*,103,108. Η Συνέλλη χαρακτηρίζει την περσική εκδοχή «υπερβολική» που περιέχει όμως «ένα πυρήνα αλήθειας» (*Διπλωματικές Σχέσεις,* 55). Ο Tabari, αποδίδει στην ίδια αιτία, δηλαδή στη μη καταβολή συμφωνηθείσης χορηγίας και τους δύο πολέμους που ξέσπασαν επί Θεοδοσίου Β΄, το 421/422 και το 441/442. Κατά τη γνώμη μου η περσική εκδοχή είναι περισσότερο αληθοφανής. Δευτερεύοντα περιστατικά, όπως η καταστροφή ενός ζωροαστρικού ναού ή η φυγή των χριστιανών στο βυζαντινό έδαφος, όπως ισχυρίζεται ο Σωκράτης (7.18-21), δεν φαίνονται ικανά να διαταράξουν το ειρηνικό κλίμα που είχε επικρατήσει. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η υποχρέωση για καταβολή χρημάτων από την βυζαντινή πλευρά είχε συμφωνηθεί άτυπα, είτε για την εξαγορά της ειρήνης, είτε για την φύλαξη των Κασπίων Πυλών. Βλ.Rubin, Diplomacy and War, [38],8. Βλ.επίσης Greatrex, *The Roman Eastern Frontier*, 38-40· του ιδίου, Fifth-century wars, 2-5. Για τις πληροφορίες των Σύρων συγγραφέων, βλ.Schrier,The Romano-Persian War, 75-86.

[123] Ο βασιλεύς Ουαραράνης (Βάραμ Ε΄) εισέβαλε στο ρωμαϊκό έδαφος *στρατῷ μεγάλῳ ἔδρασε δέ οὐδέν ἄχαρι, ἀλλ' ἄπρακτος ἐπανῆλθεν εἰς τὰ οἰκεῖα..* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.11-15). Εκτός από τον Προκόπιο δεν υπάρχουν άλλες σύγχρονες των γεγονότων βυζαντινές πηγές που να διαφωτίζουν την περσική εισβολή του 441. Η Συνέλλη *(Διπλωματικές Σχέσεις,* 66), αναφέρει λανθασμένα ότι το γεγονός μνημονεύει ο Ευάγριος, ο τελευταίος όμως κάνει μόνο αναφορά στον πόλεμο του 421/422 και όπως παρατηρεί ο Whitby δεν φαίνεται να είχε γνώση του πολέμου του 441 (*Evagrius*, 46, σημ.167). Ο Θεοδώρητος δίνει και αυτός πληροφορίες μόνο για τον πρώτο πόλεμο του 421/422 αποδίδοντάς του ένα θρησκευτικό χαρακτήρα, δεδομένου ότι η σωτηρία της Θεοδοσιούπολης κατ' αυτόν οφείλετο αποκλειστικά στον επίσκοπο Ευνόμιο και η ήττα των Περσών σε θεία παρέμβαση.(Θεοδώρητος,*Έκκλησιαστική Ίστορία,* 5.36). Με δεδομένο ότι ο Θεοδώρητος σταματά την ιστορία του στο έτος 428, δεν φαίνεται πιθανό να κάνει αναφορά στην περσική επίθεση του 441.

[124] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.11, 13. Την ίδια περίπου πληροφορία δίνει και ο Αγαθίας: *«Ἐκείνου* [Ἰσδιγέρδου] *δὲ τεθνηκότος Οὐαραράνης ὁ υἱὸς προστὰς τῆς ἀρχῆς εἰσβολήν μὲν κατά Ρωμαίων πεποίηται. φιλίως δὲ αὐτὸν καὶ ὑφειμένως τῶν ἐν τοῖς ὁρίοις ἱδρυμένων στρατηγῶν προσεξαμένων, ὁ δὲ θᾶττον ἀπηλλάγη καὶ ἔς τὴν ὑπήκοον ἐπανῆκεν, οὔτε προσπολεμήσας τοῖς πέλας οὔτε ἄλλως τὴν χώραν σινάμενος».*(Αγαθίας, Δ.27.1). Ο Προκόπιος και ο Αγαθίας (πιθανόν ο τελευταίος αντιγράφει τον πρώτο) αναφέρονται στον Βάραμ Ε΄, τον οποίο αποκαλούν Ουαραράνη. Ο Βάραμ όμως βασίλεψε από το 421 έως το 439. Το 441/442 που συνέβη το γεγονός με τον Ανατόλιο, Μέγας Βασιλεύς των Περσών

δικαιολογημένες απορίες για τη συμπεριφορά τόσο του πρέσβη, όσο και του Πέρση βασιλέα, διαφωτίζουν και πάλι οι αραβικές και περσικές πηγές. Στην ιστορία του Tabari και στο *Shahname* γίνεται λόγος για χρήμα που καθυστερεί να καταβάλλει το Βυζάντιο. Η καθυστέρηση οδήγησε τόσο τον Βάραμ Ε΄, όσο και τον διάδοχό του Ισδιγέρδη Β΄, να στείλουν στρατό και να εισβάλλουν στο βυζαντινό κράτος, όπως συνέβη και πριν είκοσι χρόνια, προκειμένου να ζητήσουν την καταβολή των συμφωνηθέντων ποσών.[125] Στην ιστορία του Tabari δεν γίνεται αναφορά στον Ανατόλιο, ούτε συνδέεται το θέμα με φύλαξη των Κασπίων Πυλών. Το συμπέρασμα που μπορούμε να βγάλουμε είναι ότι ο Θεοδόσιος καθυστέρησε την καταβολή συμφωνηθείσης, πιθανόν στα πλαίσια της συνθήκης του 422, ετήσιας αποζημίωσης και για το σκοπό αυτό ο Πέρσης βασιλεύς,[126] εισέβαλε με στρατό στο ρωμαϊκό έδαφος. Ο Ανατόλιος διαπραγματεύθηκε εκ νέου την ειρήνη αποδεχόμενος όμως τελικά την πληρωμή των σχετικών χρηματικών ποσών.[127] Η σιωπή του Προκοπίου για χρήματα που πιθανόν θα έπρεπε ετησίως να καταβάλουν οι βυζαντινοί, κάτι που δίνει μια εξήγηση για τις εισβολές του περσικού στρατού, ίσως να οφείλεται στο γεγονός ότι οι πληρωμές αυτές ήταν ιδιαίτερα ταπεινωτικές για την βυζαντινή αυτοκρατορία και ο Προκόπιος αποφεύγει να τις αναφέρει.

Από τις πηγές προκύπτει ότι η πρακτική της εξαγοράς της ειρήνης με χρήμα είχε ήδη καθιερωθεί πριν τον Ιουστινιανό, από την εποχή του Θεοδοσίου Β΄ και

ήταν ο Ισδιγέρδης Β΄(439-457) και όχι ο Βάραμ. Οι συγγραφείς συχνά συγχέουν τους δύο πολέμους λόγω της μικρής χρονικής απόστασης που τους χωρίζει (Greatrex, Fifth-century wars, 3· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 67). Για τη συνθήκη του 441 βλ. Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 66-69. Είναι φανερό, όπως παρατηρεί η Συνέλλη, ότι το Βυζάντιο βρέθηκε στη δύσκολη θέση να ζητήσει ειρήνη, επομένως ο βασιλεύς των Περσών ήταν εκείνος που υπαγόρευσε τους όρους, που στην ουσία ανανέωναν τους όρους της συνθήκης του 422, με την προσθήκη της απαγόρευσης και για τις δύο πλευρές ανέγερσης νέων οχυρώσεων στην παραμεθόριο, κάτι που παραλείπουν να αναφέρουν οι ανατολικές πηγές.

[125] Tabari, *The History*, 103,108· Shahnameh 55-58· Frye, The Political History of Iran, 14.

[126] Πιθανότατα ο βασιλεύς αυτός ήταν ο Βάραμ Ε΄επειδή αυτόν αναφέρουν τόσο ο Προκόπιος όσο και οι ανατολικές πηγές. Η εισβολή φαίνεται να έγινε επί Βάραμ Ε΄, όμως η συνθήκη του 441, που επανέλαβε κατ' ουσίαν τους όρους της συνθήκης του 422, θα υπογράφτηκε από τον διάδοχό του Ισδιγέρδη Β΄, δεδομένου ότι όπως αναφέρεται στο *Shahnameh*, ο βυζαντινός πρέσβης παρέμεινε επί μακρόν στο Ιράν περιμένοντας ακρόαση από τον Μέγα Βασιλέα. Ο Προκόπιος συνδέει χρονικά τα δύο γεγονότα (εισβολή, αποστολή Ανατόλιου και συμφωνία για ειρήνη) ενώ φαίνεται πως μεταξύ τους μεσολάβησε ένα αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Είναι όμως πιθανόν τόσο ο Προκόπιος (*Πόλεμοι,* Α.2.11-15), όσο και ο Αγαθίας (Δ.27.1) καθώς και οι ανατολικές πηγές, να συγχέουν τον πόλεμο του 422 με την εισβολή του περσικού στρατού το 441 όπως προαναφέρθηκε. Ο Προκόπιος αναφερόμενος στην ιστορία του Βάραμ και την συνάντησή του με τον Ανατόλιο ηθελημένα παρουσιάζει το γεγονός σαν ανέκδοτο, που ξεφεύγει από την ιστορική πραγματικότητα, πράγμα που δικαιολογεί και η απόσταση εκατό σχεδόν ετών από τότε που αυτό συνέβη, παράλληλα δε δεν υπάρχει κάποια γραπτή πηγή η οποία μπορεί να το επιβεβαιώσει, παρά μόνο ίσως μια προφορική παράδοση. Για ανάλυση του θέματος αυτού βλ. παρακάτω Κεφάλαιο Δ΄σ. 207,208.

[127] Blockley, *Foreign Policy*, 58. Ο Blockley επισημαίνει ότι η υποχρέωση αυτή δεν πήγαζε από γραπτό όρο της συνθήκης αλλά ήταν άτυπη και αφορούσε τα ποσά για τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών.

παλαιότερα.[128] Ο Πρίσκος αναφέρει συνεχείς αιτήσεις των Περσών για βοήθεια που συνδέονται με τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών από το 464 μέχρι και το 467, με τη δικαιολογία ότι αυτοί που ωφελούντο από τη φύλαξη του περάσματος δεν ήταν μόνο οι Πέρσες αλλά και οι Ρωμαίοι.[129] Ο βυζαντινός συγγραφέας και κρατικός αξιωματούχος της εποχής του Ιουστινιανού, Ιωάννης Λυδός, δίνει την πληροφορία ότι οι πληρωμές αφορούσαν την φύλαξη των Κασπίων Πυλών και ξεκίνησαν ήδη από την εποχή του Ιοβιανού, δηλαδή μετά την ήττα του Ιουλιανού και στα πλαίσια της συνθήκης του 363, της οποίας τους όρους προφανώς υπαγόρευσαν οι Πέρσες ως νικητές. Οι πληρωμές συνεχίσθηκαν από τον Μέγα Θεοδόσιο και τον Αναστάσιο. Η άρνηση της καταβολής των χρημάτων οδηγούσε σε εισβολή των Περσών στο ρωμαϊκό έδαφος, που έφθαναν μέχρι τη Συρία και την Καππαδοκία. Συγκεκριμένα μετά το 363 συμφωνήθηκε *κοιναῖς δαπάναις ἄμφω τὰ πολιτεύματα φρούριον ἐπὶ τῆς εἰρημένης εἰσόδου* [Κασπίων Πυλῶν] *κατασκευᾶσαι..πρός ἀναχαιτισμὸν τῶν κατατρεχόντων δι' αὐτῆς βαρβάρων.*[130] Επειδή όμως οι Ρωμαίοι ήταν απασχολημένοι με πολέμους σε ανατολή και δύση, αμέλησαν να συνεργασθούν και έτσι το φρούριο ανεγέρθη μόνον *δαπάναις τῶν Περσῶν* οι οποίοι και *προσεχέστεροι ταῖς τῶν βαρβάρων ἐφόδοις* [ἦσαν]. Μετά απ' αυτό άρχισαν οι εισβολές των Περσών στο ρωμαϊκό έδαφος. Την εποχή του Θεοδοσίου *τοῦ μείζονος* ο πρέσβης Σποράκιος ***δυνάμει χρημάτων*** *ἔπειθε Πέρσαις ἡσυχάζειν καί φίλους εἶναι.* Αυτή η κατάσταση συνεχίσθηκε μέχρι την εποχή του Αναστασίου. Ο τελευταίος ως *μεγαλόφρων καί εὐμέθοδος* κατέβαλε και πάλι χρήματα και *εὐσεβῶς τήν ὑπέρ εἰρήνης ζημίαν ὑπέμεινεν.*[131] Ο Ιωάννης Λυδός αποφεύγει να πεί καθαρά πως επρόκειτο για πληρωμή ποσών προς εξασφάλιση της ειρήνης. Αντίθετα τονίζει πως υπήρχε **αμοιβαία** υποχρέωση για φύλαξη των Κασπίων Πυλών, λόγω αδυναμίας των Περσών να φυλάξουν το πέρασμα με τις δικές τους αποκλειστικά δυνάμεις. Ο Blockley παρατηρεί ότι η καταβολή χρηματικών ποσών στους Πέρσες επί βασιλείας Θεοδοσίου Β΄ και Ιουστινιανού ήταν τόσο συστηματική, ώστε δεν μπορούμε να την αποδώσουμε σε πολιτικό ελιγμό αλλά σίγουρα σε συμβατική

---

[128] Blockley, όπ.π., 50,51. Ο Blockley χαρακτηρίζει αυτές τις πληρωμές ως *ex gratia* payment και παρατηρεί πως οι Βυζαντινοί δεν επιθυμούσαν να αναφέρονται γραπτώς αυτές οι δεσμεύσεις τους .
Την πρακτική της εξαγοράς της ειρήνης με χρυσό σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο καταδίκαζε και ο Ιουλιανός. Σε λόγο του τελευταίου προς τους στρατιώτες λίγο πριν την έναρξη της εκστρατείας κατά του Ιράν, αναφέρεται ότι η πρακτική αυτή άδειασε τα κρατικά ταμεία και δεν ήταν δυνατόν να συνεχισθεί. (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.3.4).

[129] Πρίσκος, απ. 41.1,47. Βλ. Blockley, Subsidies and Diplomacy, 66.

[130] Ιωάννης Λυδός, *Περί Ἀρχῶν*, 3.52,53· Blockley, *Foreign Policy*, 63-65. Ο Blockley τονίζει πως υπάρχουν χρονικά κενά και ασάφειες στο απόσπασμα του Ιωάννη Λυδού.

[131] Ιωάννης Λυδός, όπ.π.

υποχρέωση.[132] Το ερώτημα όμως είναι ποια ακριβώς ήταν η συμβατική αυτή υποχρέωση. Είναι ενδεικτικό της προσπάθειας για συσκότιση της όλης κατάστασης από την πλευρά των βυζαντινών, το γεγονός ότι οι πληρωμές αποδίδονται στη *μεγαλοφροσύνη* του Αναστασίου και παρουσιάζονται ως οικειοθελείς.[133]

Το ότι οι πληρωμές ήταν κατά κάποιο τρόπο άτυπες και δεν αναφέρονταν ρητά στις συνθήκες, δημιουργεί μια σύγχυση κατά την εξιστόρηση των γεγονότων. Συχνά γίνεται αναφορά στο ότι οι Πέρσες εισβάλλουν χωρίς λόγο στο ρωμαϊκό έδαφος: «*ἐξ αἰτίας οὐδεμιᾶς ἐπί Ρωμαίους στρατεύεσθαι*», «*Πέρσαι ἀπ' οὐδεμιᾶς αἰτίας ἐς γῆν τὴν αὐτοῦ* [τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα] *ἐν ὅπλοις ἦλθον*» ,[134] ενώ αποκρύπτεται πως αιτία είναι η αθέτηση χρηματικών υποχρεώσεων από τη βυζαντινή πλευρά. Οι συγγραφείς αποφεύγουν να αναφερθούν άμεσα στις πληρωμές αυτές, που σπιλώνουν το βυζαντινό γόητρο και κατά κάποιο τρόπο υποβιβάζουν τον βυζαντινό αυτοκράτορα απέναντι στον Πέρση βασιλέα.[135] Ο Μαλάλας αναφερόμενος σε επιστολή του Καβάδη προς τον Ιουστινιανό, προσπαθεί και αυτός να εμφανίσει τις πληρωμές ως μια αμοιβαία υποχρέωση μεταξύ των δύο κρατών που σχετίζεται με τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών *(..ἐάν τὶς* [ἐξ ἡμῶν] *ἐπιδεηθεῖ σωμάτων ἢ χρημάτων, παρέχειν τόν ἕτερον),* προς το τέλος όμως της επιστολής το αίτημα διατυπώνεται ως σαφής εκβιασμός *(..μεταδοτέ ἡμῖν χρυσίου. εἰ δέ μὴ τοῦτο ποιεῖτε, εὐτρεπίσατε ἑαυτοὺς πρὸς πόλεμον..).*[136] Κατά τον ίδιο τρόπο και ο Προκόπιος με διπλωματική ικανότητα προσπαθεί επίσης να εμφανίσει την καταβολή χρυσού για την εξαγορά της ειρήνης ως μια συμμαχική υποχρέωση αμοιβαίου χαρακτήρα, τελικά όμως δηλώνει ξεκάθαρα ότι ο Πέρσης βασιλεύς Καβάδης όταν εισέβαλε στο ρωμαϊκό έδαφος το 502 ζητούσε χρήματα για να μην κάνει πόλεμο.[137] Ο πόλεμος που τελικά ξεκίνησε το 502 διήρκεσε τριάντα ένα

---

[132] Blockley, Subsidies and Diplomacy, 63.
[133] Ιωάννης Λυδός, *Περί Ἀρχῶν,* 3.53.
[134] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.3, Α.16.2.
[135] Σύμφωνα με όσα αναφέρει ο Μένανδρος, το 577 οι διαπραγματεύσεις για την επιστροφή του Δάρας στους Ρωμαίους, μεταξύ του Βυζαντινού πρέσβη Ζαχαρία και του Πέρση Μεβόδη, έφθασαν σε αδιέξοδο. Τότε ο βυζαντινός διαπραγματευτής πρότεινε να καταβληθεί ένα μεγάλο ποσό σε χρυσό στους Πέρσες προκειμένου να συμφωνήσουν, ζήτησε όμως αυτό να μην αναφερθεί γραπτώς πουθενά και να μείνει κρυφό (Μένανδρος 20.2.110, 20.2.118-125). Ανάλυση του θέματος αυτού και της κρυφής διπλωματίας στο : Nechaeva, *Embassies*, 57 επ.
[136] Ιωάννης Μαλάλας, 18.44. Ο Ιησούς Στηλίτης (VIII) αναφέρεται επίσης σε αμοιβαία υποχρέωση για στήριξη τόσο με χρήμα όσο και με άνδρες. Από τα αποσπάσματα του Πρίσκου (απ.41.1 και 47) προκύπτει επίσης ότι υπήρχε αμοιβαία υποχρέωση για τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών και οι διαμαρτυρίες των Περσών λόγω της μη συμβολής με άνδρες και χρήματα για το σκοπό αυτό, εμφανίζονται ως δικαιολογημένες.
[137] *«..τοσαῦτα Καβάδης εἰπὼν τόν πρεσβευτήν ἀπεπέμψατο, παραδηλώσας ὡς οἱ βουλομένῳ εἴη χρήματά τε πρός Ρωμαίων λαβεῖν καί τάς τοῦ πολέμου καταλύειν αἰτίας».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.16.9,10). Είναι φανερό ότι από τη χρονική στιγμή (τέλος πέμπτου αιώνα) που εξέλειψε ο κίνδυνος των Ούννων,

χρόνια και τερματίστηκε με τη συνθήκη του 532.[138]Τόσο ο Καβάδης όσο και ο γιός του Χοσρόης Α΄ ήταν κατηγορηματικοί ως προς την υποχρέωση του Βυζαντίου για καταβολή χρημάτων, που κατά τους βυζαντινούς ιστορικούς σχετίζονταν με τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών: «*πύλας γάρ τάς Κασπίας ἡμεῖς ἔσχομεν ἐπί τῷ Περσῶν τε καί Ῥωμαίων ἀγαθῷ, βιασάμενοι τοὺς ἐκείνῃ βαρβάρους, ἐπεὶ Ἀναστάσιος ὁ Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ, ὡς που καί αὐτὸς οἶσθα, παρὸν αὐτὰς χρήμασιν ὠνεῖσθαι, οὐκ ἤθελεν, ὅπως μή στράτευμα εἰς πάντα τὸν αἰῶνα ἐνταῦθα ἔχων χρήματα μεγάλα ὑπέρ ἀμφοτέρων προϊεσθαι ἀναγκάζηται*».[139] Το ίδιο ακριβώς επανέλαβε ο γιός του, Χοσρόης Α΄, προς τους πρέσβεις του Ιουστινιανού.[140]

Η προσπάθεια κατευνασμού και ειρηνικής προσέγγισης του αντιπάλου μέσω πληρωμών κυριαρχεί στη βυζαντινή ιστοριογραφία. Στα πλαίσια αυτά θα πρέπει να δούμε και την πληροφορία του Προκοπίου, που δεν επιβεβαιώνεται από άλλη πηγή, ότι ο Αρκάδιος ζήτησε από τον Ισδιγέρδη Α΄ να γίνει προστάτης του γιού του Θεοδοσίου Β΄.[141] Ο Προκόπιος παραλείπει να αναφέρει ότι παράλληλα ο βυζαντινός αυτοκράτωρ κατέβαλε χίλιες λίβρες χρυσού στον Πέρση βασιλέα, πληροφορία που παραδίδει ο πολύ μεταγενέστερος Κεδρηνός: « ..*διετάξατο* [ὁ Ἀρκάδιος] *τῶν Περσῶν βασιλέα Ἰσδιγέρδην κήδεσθαι τοῦ παιδὸς Θεοδοσίου καί λαμβάνειν πρεσβεῖον χρυσίου λίτρας ἑκατοντάδας δέκα*».[142] Γεννάται το ερώτημα γιατί δεν δίνει αυτήν την πληροφορία ο

οι Πέρσες κατέστησαν περισσότερο επιθετικοί και τις απαιτήσεις τους για άμεση καταβολή χρημάτων συνόδευαν με την απειλή του πολέμου.

[138] Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 79· Vasiliev, *Justin the First*, 255.

[139] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.16.4.

[140] *"..χρήματα μέν οἱ πολλά ὁ Χοσρόης ἠξίου διδόναι Ρωμαίους, παρήνει δέ μή τά χρήματα ἐν τῷ παραυτίκα μόνον παρεχομένους τήν εἰρήνην ἐθέλειν ἕς τόν πάντα αἰῶνα κρατύνασθαι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.10.19-22). Για το ιστορικό των πληρωμών που αφορούσαν την φύλαξη των Κασπίων Πυλών βλ. Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις*,105-113.

[141] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.7. Την πληροφορία του Προκοπίου αμφισβήτησε ο Αγαθίας (4.26.3-8). Για τις συζητήσεις που προκάλεσε το θέμα αυτό μεταξύ των ερευνητών βλ. Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 163,164, σημ.59· Kaldellis, *Procopius*, 65-67· Börm, *Prokop und die Perser*, 308-311.Το γεγονός της υιοθεσίας μνημόνευσαν μεταγενέστεροι βυζαντινοί ιστορικοί επαναλαμβάνοντας προφανώς την πληροφορία του Προκοπίου, όπως ο Θεοφάνης,(*Χρονογραφία,* τ.Ι,80), ο Κεδρηνός (*Σύνοψις Ἱστοριῶν,* Α.586) και ο Ζωναράς (13.22.2). Ο Θεοφάνης δίνει και για πρώτη φορά την πληροφορία ότι ο Ισδιγέρδης απέστειλε στο Βυζάντιο και κάποιον Αντίοχο *θαυμαστόν τε και λογιώτατον* ως επίτροπο και παιδαγωγό του Θεοδοσίου. Την πληροφορία επαναλαμβάνουν ο Ζωναράς (13.22.11-14) και ο Κεδρηνός (*Σύνοψις Ἱστοριών,* τ.Ι,600). Φαίνεται πως αργότερα ο συγκεκριμένος Αντίοχος ο οποίος ήταν ευνούχος, έφθασε στο βαθμό του πραιπόσιτου και πατρικίου, έπεσε όμως σε δυσμένεια δημεύθηκε η περιουσία του και κλείσθηκε σε μοναστήρι (Θεοφάνης, *Χρονογραφία,*τ.Ι,96). Για το θέμα αυτό βλ.Greatrex-Bardill, Antiochus the Praepositus, 171-197· Heil, Perser im spätrömischen Dienst, 170-174·*PLRE*, τ.ΙΙ,Antiochus 5· Blockley, *Foreign Policy*,51· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 163,164. Πάντως ο Θεοφάνης δεν αναφέρεται σε περσική καταγωγή του Αντιόχου, ο οποίος και πιθανόν να προέρχονταν από τις τάξεις των Ρωμαίων αιχμαλώτων, δεδομένου ότι ως παιδαγωγός *και λογιώτατος,* όπως αναφέρει ο Θεοφάνης, θα πρέπει να είχε ελληνική παιδεία.

[142] Κεδρηνός, *Σύνοψις Ἱστοριῶν,* τ.Ι, 586. Βλ.και Blockley, *Foreign Policy*, 51. Σύμφωνα με τον Kaldellis (*Procopius*, 67), το περιστατικό με την υιοθεσία του Θεοδοσίου Β΄από τον Ισδιγέρδη Α΄,

Προκόπιος ή άλλος σύγχρονος με αυτόν ιστορικός, πληροφορία που αλλάζει εντελώς το σκηνικό της υποτιθεμένης υιοθεσίας αλλά και ποιά ήταν η πηγή του Κεδρινού, ο οποίος πάντως δεν αναφέρει και την αιτία αυτής της πληρωμής. Πιθανόν ο πρώτος να απέφυγε να μνημονεύσει την καταβολή ενός τόσο μεγάλου ποσού, που δόθηκε μάλλον στα πλαίσια κάποιας συμφωνίας αλλά που στην ουσία εξασφάλισε για τους βυζαντινούς την ειρήνη κατά τη βασιλεία του Ισδιγέρδη.[143]

Οι βυζαντινοπερσικοί πόλεμοι τόσο κατά τον πέμπτο όσο και κατά τον έκτο αιώνα, φαίνεται πως είχαν ως αιτία κυρίως την μη πληρωμή εκ μέρους των βυζαντινών συμφωνηθέντων-έστω και ατύπως- ποσών για την εξαγορά της ειρήνης. Το περσικό κράτος στόχευε στις βυζαντινές χρηματικές καταβολές και πόλεμοι ξεσπούσαν και τον έκτο αιώνα όταν το Βυζάντιο διέκοπτε αυτές τις πληρωμές.[144] Γίνεται επίσης φανερό ότι το βυζαντινό κράτος δεν επιθυμούσε την στρατιωτική αντιπαράθεση, πλην η άρνηση των πληρωμών οδηγούσε τελικά σε αυτήν. Η εισβολή όμως του Χοσρόη Α΄στο ρωμαϊκό έδαφος και η καταστροφή της Αντιόχειας το 540, δείχνει μάλλον την αποτυχία της πολιτικής αυτής.[145] Ο Χοσρόης, που εμφανίζεται ως ένας άπληστος και διψασμένος για πλούτο βασιλεύς,[146] περιφέρεται ανενόχλητος στις επαρχίες της Συρίας και της Μεσοποταμίας, ζητώντας χρήματα από τους κατοίκους προκειμένου να μην καταστρέψει τις πόλεις τους,[147] κατηγορώντας

έμμεσα δηλώνει την υπεροχή του Πέρση βασιλέα στον στρατιωτικό τομέα, δεδομένου ότι ο τελευταίος μπορούσε να απειλήσει με πόλεμο όσους δεν σέβονταν τις θελήσεις του.

[143] Ο Blockley(*Foreign Policy*,51, 197) παρατηρεί ότι: *"This payment, identified by Cedrenus as a legacy, could also represent the kind of payment…which the Romans continued to make from time to time when the Persian pressed them"*.

[144] Παπασωτηρίου, *Υψηλή Στρατηγική,* 72.

[145] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.8 επ.· Bury, *The Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 93-123· Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,* 502-521, 591-600· Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 102-122· Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 106-109. Ανάλυση των αιτίων της εισβολής στο: Börm, Der Perserkönig, 199-328.

[146] Η φιλοχρηματία του και η ματαιοδοξία του έφθανε σε σημείο παραφροσύνης : *« ἥ τε φιλοχρηματία ἐξέπλησσε καί ἔστρεφεν αὐτοῦ τήν διάνοιαν ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.11.26). Σύμφωνα με τον Börm (Der Perserkönig, 306,308,310,320), που χαρακτηρίζει ως *«Machtdemonstration"* την εισβολή του Χοσρόη στο ρωμαϊκό έδαφος, τρεις κυρίως ήταν οι λόγοι που οδήγησαν σε αυτην: ο φθόνος για τις επιτυχίες του Ιουστινιανού στη Δύση, η φιλοχρηματία του και τέλος η επιθυμία του να ενισχύσει τη θέση του στο εσωτερικό του κράτους του.

[147] Ο Stein χαρακτήρισε την περσική εκστρατεία του 540, ως «εκστρατεία καταστρεπτική και πλήρη αισχύνης για την αυτοκρατορία», θεώρησε δε ότι κύριο χαρακτηριστικό της ήταν η απουσία στρατιωτικής και πολιτικής ηγεσίας, ενώ την πρωτοβουλία για τις διαπραγματεύσεις για την παράδοση των πόλεων ή την καταβολή λύτρων ανέλαβαν σχεδόν αποκλειστικά οι χριστιανοί επίσκοποι (Stein, *Histoire du Bas-Empire*, τ.ΙΙ, 492). Αντίθετη είναι η άποψη του Καραγιαννόπουλου (*Ιστορία,* 508), που θεωρεί ότι η στρατηγική του Ιουστινιανού περιόρισε τον Χοσρόη μόνο σε επιδρομές, παραδέχεται όμως ότι «*αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ 540 ἀπέδειξαν κακήν λειτουργίαν τοῦ καθ' ἑαυτό οὐχί κακοῦ συστήματος ἀμύνης τοῦ κράτους καί εἶχον μίαν παρενέργειαν τήν ὁποίαν ἀσφαλῶς δέν προέβλεψεν ὁ Ἰουστινιανός ὅταν ἐδέχθη σύστημα ἀμύνης προβλέπον ἀκώλυτον σχεδόν τήν εἴσοδον τοῦ ἐχθροῦ εἰς τό κράτος: τήν ἠθικήν ἐπίδρασιν τήν ὁποίαν θά εἶχεν ἐπί τῶν ἄλλων βαρβάρων γειτόνων τό θέμα τῆς ἀνεμποδίστου εἰσόδου εἰς το κράτος τῶν περσικών δυνάμεων καὶ τῆς ἀτιμωρητὶ ἐκεῖθεν ἀποχωρήσεώς των μὲ τὸ πλῆθος τῆς λείας καὶ τὸν ἄπειρον ἀριθμόν τῶν Ρωμαίων αἰχμαλώτων»*.

συγχρόνως τον Ιουστινιανό για παραβίαση της συνθήκης, όμως *ἄνδρα Ρωμαῖον ἔς τήν Περσῶν γῆν ἐσβεβληκέναι ἤ πολέμια ἔργα ἐνδείξασθαι οὔτε λέγειν εἶχεν οὔτε δεικνύναι.*[148]

Από τις αρχές του έκτου αιώνα κυριαρχεί η προσπάθεια των Βυζαντινών για εξαγορά της ειρήνης με χρυσό. Το 506 ο βυζαντινός αυτοκράτωρας Αναστάσιος συμφώνησε να καταβάλλει στους Πέρσες 39.600 χρυσά νομίσματα το χρόνο, αλλά το υψηλότερο ποσό που κατεβλήθη στους Πέρσες, υψηλότερο από κάθε άλλη καταβολή σε άλλους βαρβάρους λαούς,[149] ήταν το ποσό των 792.000 νομισμάτων που κατέβαλε ο Ιουστινιανός για να εξασφαλίσει την «*αιώνια*» ειρήνη του 532.[150] Ο Προκόπιος, αναφερόμενος στην εκεχειρία που συμφωνήθηκε το 551 και στα ποσά που καταβλήθηκαν για το σκοπό αυτό, ξεκάθαρα αναφέρει ότι επρόκειτο για ετήσιο φόρο και όχι για κάποια αμοιβαία υποχρέωση: «*ὕστερον μέντοι τὸ ξυγκείμενον ἅπαν χρυσίον Ῥωμαῖοι Πέρσαις εὐθὺς ἔδοσαν τοῦ μή δοκεῖν δασμοὺς ἀνὰ πᾶν ἔτος αὐτοῖς ἀποφέρειν*».[151]Από την εξέταση των πηγών προκύπτει ότι από τον έκτο αιώνα, όταν πλέον ο ουννικός κίνδυνος είχε παρέλθει για τους Πέρσες, οι απαιτήσεις των τελευταίων για πληρωμές γίνονται ξεκάθαρες και αποδεσμεύονται από το πρόσχημα της αμοιβαιότητας, αντίθετα συνδέονται με τον εκβιασμό χρήμα ή πόλεμος, έτσι ώστε η καταβολή χρημάτων να έχει τον χαρακτήρα φόρου υποτέλειας.[152]'Μετά την ήττα του βυζαντινού στρατού στην Περσαρμενία (574/575) ο αλαζών πρέσβης Μεβόδης απαίτησε από τον Καίσαρα Τιβέριο, εκτός των άλλων και την καταβολή των τριάντα χιλιάδων

---

[148] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.10.17,18.

[149] Το ποσό που κατέβαλε στους Ούννους το βυζαντινό κράτος και που σταμάτησε να καταβάλλει ο αυτοκράτωρ Μαρκιανός το 450, ήταν 151.200 νομίσματα το χρόνο, ενώ για την υπογραφή συνθήκης με τους Αβάρους το 574 κατεβλήθησαν 80.000 χρυσά νομίσματα ετησίως, ποσό που το 584 ανέβηκε στα 100.000 νομίσματα.(Treadgold, *Byzantium and its Army*, 193· Παπασωτηρίου, *Υψηλή Στρατηγική*, 111). Τα ποσά αυτά εμφανίζονται υψηλότερα από αυτά που οι Βυζαντινοί κατέβαλαν στους Πέρσες, με τη διαφορά ότι οι πληρωμές στους τελευταίους είχαν μεγαλύτερη διάρκεια (Börm, Persischen Geldforderungen, 333,334).

[150] Treadgold, *Byzantium and its army*, 193. Σύμφωνα με τον Προκόπιο το ποσό αυτό ανέρχονταν σε εκατόν δέκα κεντηνάρια χρυσού (*Πόλεμοι,* Α.22.3-4). Όπως αναφέρει ο Παπασωτηρίου (*Βυζαντινή Υψηλή Στρατηγική* ,110), με την «απέραντη ειρήνη» του 532 η Περσία έλαβε εφάπαξ 11.000 λίτρα χρυσού, περίπου το 16% του τακτικού προϋπολογισμού, με την ανακωχή του 545 έλαβε εφάπαξ 5.000 λίτρες χρυσού και με την ανανέωση της ανακωχής του 551 άλλες 2.600 λίτρες χρυσού επίσης εφάπαξ. Με την συνθήκη του 561/562 το Βυζάντιο ανέλαβε υποχρέωση για ετήσιες πληρωμές στο Ιράν 30.000 χρυσών νομισμάτων .

[151] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* 8.15.6. Για το θέμα αυτό βλ. Higgins, International Relations, 288.

[152] Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες Λέων Α΄και Ζήνων ήταν σε θέση να αρνηθούν την καταβολή ποσών, λόγω του ότι οι Πέρσες ήταν απασχολημένοι με τους Ούννους, πράγμα που δεν μπορούσε αργότερα να κάνει ο Αναστάσιος: Το 464 περσική πρεσβεία ζήτησε από τους βυζαντινούς *«χρήματα σφίσιν αὐτοῖς δίδοσθαι ἤ ἄνδρας πρός φυλακήν τοῦ ..φρουρίου καί λέγειν ..αὐτῶν ὑφισταμένων τάς μάχας καί μή συγχωρούντων τά ἐπιόντα ἔθνη βάρβαρα πάροδον ἔχειν, ἡ τῶν Ρωμαίων ἀδήωτος διαμένει χώρα.* ***τῶν δέ ἀποκριναμένων ὡς ἕκαστον ἀνάγκη τῆς οἰκείας ὑπερμαχούντα γῆς τῆς σφετέρας φρουρᾶς ἐπιμελεῖσθαι,*** *πάλιν ἄπρακτοι ἐπενέζευξαν»* (Πρίσκος, απ. 47). Οι Πέρσες σχεδόν εκλιπαρούσαν *..μή μόνους <σφᾶς> δαπάνη καί φυλακή τοῦ χωρίου βαρύνεσθαι* (Πρίσκος, απ.41.1). Το 502 όμως όταν ο Καβάδης ζήτησε χρήματα από τον Αναστάσιο, ο τελευταίος δεν ήταν σε θέση να αρνηθεί.

νομισμάτων που η ετήσια καταβολή τους είχε συμφωνηθεί από την εποχή του Ιουστινιανού. Οι βυζαντινοί πρέσβεις αρνήθηκαν λέγοντας τα εξής: «*εἴπερ ἐπὶ συνετελείᾳ τινί καὶ ἅτε ἐς φόρου ἀπαγωγὴν Πέρσαι ἐλπίζοιεν Ῥωμαίους ἕξειν τοῦ λοιποῦ. μηδὲ γὰρ ἀνέξεσθαι τοῦ τοιοῦδε τὸν Καίσαρά τι παρασχέσθαι μήτε μὴν ὥσπερ ἀμέλει* ***ὤνιόν τι χρῆμα πριάσθαι τὴν ειρήνην***» [153]

Η περσική θέση χρήμα ή πόλεμος κυριαρχεί μέχρι το τέλος σχεδόν του έκτου αιώνα. Το 582, λίγο πριν την νικηφόρα για τους βυζαντινούς μάχη της Κωνσταντίνης,[154] ο Πέρσης πρέσβης Ανδίγαν ζητά και πάλι *τὰ ὅσαπερ ἐκ πλείστου χρόνου εἰώθεσαν χρήματα τὰ διομολογηθέντα ἐπὶ τῶν Ἰουστινιανοῦ χρόνων*, προκειμένου να σταματήσει η επίθεση του στρατηγού Ταχοσρώ.[155] Το 586 και πάλι ο Πέρσης πρέσβης Μεβόδης απευθυνόμενος στο στρατό του στρατηγού Φιλιππικού, επαναλαμβάνει το σύνηθες πλέον αίτημα για καταβολή χρημάτων, προκειμένου να μην γίνει πόλεμος: «*..ὁ Περσῶν βασιλεὺς..ὅτε τῆς Μηδικῆς τὸ Ρωμαϊκὸν κατετόλμησε γῆς, τὴν συμπλοκὴν ἀπαναίνεται, χρυσῷ γὰρ πολλῷ καὶ δώροις λαμπροῖς πρίασθαι Ρωμαίοις τὰς σπονδὰς ἐγκελεύεται*».[156] Οι πληρωμές προς τους Πέρσες συνεχίσθηκαν μέχρι το τέλος του έκτου αιώνα και διακόπηκαν μετά τη συμμαχία του αυτοκράτορα Μαυρικίου με τον Χοσρόη Β΄το 590.[157]

Γίνεται κατά την άποψή μου μάλλον φανερό, δεδομένης και της απουσίας συγχρόνων με τα γεγονότα περσικών πηγών, ότι η καταβολή χρημάτων για την φύλαξη των Κασπίων Πυλών ήταν μάλλον ένα πρόσχημα που χρησιμοποίησαν οι Βυζαντινοί για να αποφύγουν να ομολογήσουν πως κατέβαλαν χρήματα για να μην πολεμήσουν και ότι το αίτημα από την περσική πλευρά διατυπώνετο κατά έναν εντελώς εκβιαστικό τρόπο.[158] Στην ιστορία του Tabari και στο *Shahnameh,* πηγές βέβαια πολύ μεταγενέστερες των γεγονότων, γίνεται αναφορά, όπως προελέχθη, σε

---

[153] Μένανδρος, απ.20.2.18-22.
[154] Θεοφύλακτος, Γ.18· Ευάγριος, 5.20.
[155] Μένανδρος, απ.26.1.26-28. Σύμφωνα με τον Μένανδρο η βυζαντινή πλευρά αντί χρημάτων προσέφερε στους Πέρσες την Περσαρμενία και την περιοχή της Αρζανηνής *ἄνευ τῶν ἀμφοτέρας χώρας οἰκητόρων* ***τῶν ὅσοι τῇ Ῥωμαίων προσεχώρησαν πολιτείᾳ.***(Μένανδρος, απ.26.1.34). Η τελευταία αυτή φράση παραπέμπει στην συνθήκη του 363, όταν η Νίσιβης και τα Σίγγαρα παρεδώθησαν χωρίς τους κατοίκους τους στον Πέρση βασιλέα Σαπώρ Β΄. Είναι η δεύτερη φορά επομένως που στις πηγές γίνεται αναφορά για παράδοση εδάφους χωρίς τους κατοίκους. Με τη φράση «*ὅσοι τῇ Ῥωμαίων προσεχώρησαν πολιτείᾳ*» ο Μένανδρος προφανώς εννοεί τους χριστιανούς Ρωμαίους υπηκόους, ενώ εξαιρεί τους μη χριστιανούς.
[156] Θεοφύλακτος, Α.15.
[157] Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Συμβολή, 192.
[158] Την άποψη αυτή υποστήριξε ο Higgins (Internaltional Relations, 283): “This was, of course, merely **a pretext** under which Rome pursued her normal policy of buying off barbarians when she was too busy otherwise or too weak to combat them. Subsequently she withdrew or paid the sums according to circumstances and always in the same supercilious spirit”.

υποχρέωση των βυζαντινών για καταβολή χρημάτων, δεν συνδέονται όμως αυτά τα χρήματα με τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών.[159] Αν δεχθούμε την πληροφορία του Ιωάννη Λυδού, περί του ότι η συμφωνία αυτή για την φύλαξη των Κασπίων Πυλών χρονολογείται από την εποχή του Ιοβιανού, δεν φαίνεται πιθανό ότι δύο αιώνες αργότερα εξακολουθούσε να υφίσταται η υποχρέωση αυτή, δεδομένης και της δυσαναλογίας μεταξύ των καταβληθέντων τεράστιων χρηματικών ποσών (μόνο κατά την βασιλεία του Ιουστινιανού σχεδόν ένα εκατομμύριο χρυσά νομίσματα) και των εξόδων που θα απαιτούσε η συγκεκριμένη υποχρέωση. [160] Εξ' άλλου το γεγονός ότι οι ίδιοι οι βυζαντινοί αρνούνταν αυτή την υποχρέωση όταν δεν φοβόντουσαν περσική επίθεση, ενισχύει αυτή την άποψη. Όπως προαναφέρθηκε τόσο ο Λέων Α΄ όσο και ο Ζήνων σε απαίτηση των Περσών πρέσβεων για καταβολή χρημάτων που πήγαζε από την κοινή υποχρέωση για φύλαξη των Κασπίων Πυλών, απάντησαν πως οι ίδιοι οι Πέρσες οφείλουν να προστατεύουν τα σύνορά τους με δικές τους αποκλειστικά δαπάνες.[161]

Η στάση των βυζαντινών συγγραφέων απέναντι στο θέμα των πληρωμών δεν ήταν ταυτόσημη. Ο Πρίσκος εμφανίζεται αντίθετος στην εξαγορά της ειρήνης με χρυσό: «*Θεοδόσιος, βασιλεὺς Ρωμαίων, ὁ μικρὸς*..***ἀπόλεμος ὢν καί δειλία συζῶν*** *καί τὴν εἰρήνην χρήμασιν οὔχ ὅπλοις κτησάμενος, πολλὰ προεξένησε κακὰ τῇ Ρωμαίων πολιτείᾳ*».[162] Ο Μένανδρος αντίθετα αναφερόμενος σε βάρβαρα έθνη, όπως οι Ἀβαροι, δεν εμφανίζεται κατ' αρχάς αντίθετος με αυτή την πρακτική, αν και την αποδίδει στην προχωρημένη ηλικία του Ιουστινιανού: «*ἀλλ' ἤδη γηραλέος τε ἦν* [ὁ Ἰουστινιανός] *καί τὸ ἀνδρεῖον ἐκεῖνο φρόνημα καὶ φιλοπόλεμον μετεβέβλητο ἔς τὸ ραθυμότερον*». [163] Οπωσδήποτε το να εξαγοράζεις με χρήμα τους εχθρούς σου για να μην πολεμήσεις δεν είναι ένδειξη ανδρείας, ο Μένανδρος όμως προσπαθεί παράλληλα με έντεχνο τρόπο να παρουσιάσει τις πληρωμές αυτές ως μια ένδειξη «φιλανθρωπίας» του βυζαντινού αυτοκράτορα.[164] Ως προς τις πληρωμές προς τους Πέρσες ο Μένανδρος

---

[159] Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην περίφημη τρίγλωσση επιγραφή του Σαπώρ Α΄(βλ.παραπάνω Εισαγωγή, σ. 34,35), οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες εμφανίζονται ως φόρου υποτελείς του σασανίδη μονάρχη ήδη από τον τρίτο αιώνα (Rubin, Sasanian Propaganda, 181). Το γεγονός ότι η επιγραφή στόχευε στην εσωτερική προπαγάνδα και στο κύρος του Σαπώρ, δεν αναιρεί το ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινήθηκαν οι βασιλείς των Σασανιδών.

[160] Όπως παρατήρησε ο Higgins οι πληρωμές αυτές δεν είχαν τον χαρακτήρα της αμοιβαιότητας αλλά: «They were patently not voluntary contributions but forced levies, and Justinian was compelled to buy peace instead of commanding it» (International Relations, 287).

[161] Βλ.παραπάνω υποσημ.146.

[162] Πρίσκος, απ.3.2

[163] Μένανδρος, απ. 5.1.

[164] Αναφερόμενος στου Σαρακηνούς (Λαχμίδες) γράφει: «..*ὁ Ἰουστινιανός, μεγαλόφρων ἀνήρ καί βασιλικώτατος, τούς μηδίζοντας Σαρακηνῶν δώροις ἐδεξιοῦτο κρατούσης εἰρήνης*..» αντίθετα

δεν κρατά αρνητική στάση, έμμεσα φαίνεται να θεωρεί ότι το Βυζάντιο ορθά επέλεξε την ειρηνική συμβίωση αντί του πολέμου.[165] Η θέση του είναι μάλλον ξεκάθαρη όσον αφορά τους Πέρσες, δεδομένου ότι, όπως προελέχθη, χαρακτήριζε μη ρεαλιστική την επιθετική πολιτική του Ιουστίνου Β΄.[166] Ο Προκόπιος αντίθετα ήταν απόλυτα αρνητικός σ΄ αυτή την τακτική, που φανέρωνε φόβο και ηττοπάθεια, [167]το ίδιο και ο Αγαθίας που άσκησε κριτική γενικά στην εξαγορά των βαρβάρων με χρυσό.[168] Ο Θεοφύλακτος τέλος θεωρούσε ότι οι πληρωμές ήταν συνδεδεμένες με την φύλαξη των Κασπίων Πυλών και ως εκ τούτου ήταν απόλυτα δικαιολογημένες και φυσικά δεν αποδέχετο τον περσικό ισχυρισμό ότι αποτελούσαν ετήσιο φόρο για τον οποίο είχε συμφωνήσει ο Ιουστινιανός.[169]

Την ταπείνωση που προκαλούσε στους βυζαντινούς η εξαγορά της ειρήνης με χρυσό, έμμεσα ομολογεί ο Προκόπιος περιγράφοντας συνομιλία των βυζαντινών πρέσβεων με τον βασιλέα Χοσρόη Α΄, από την οποία προκύπτει η περιφρονητική και αλαζονική στάση του τελευταίου. Ο Χοσρόης ισχυρίζεται ότι οι Βυζαντινοί δεν πληρώνουν μόνο τους Πέρσες για να έχουν ειρήνη αλλά και τους Ούννους και τους Σαρακηνούς, [170] ενώ ο Μένανδρος εμφανίζει τον αλαζόνα πρέσβη Ζιχ

«Ἰουστίνος ἐμβριθής τε ὢν καί βαρβάρων φρονήματι ἥκιστα ὑποχαλῶν ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἐποιήσατο τούς ὅσοι ἐμήδιζον τῶν Σαρακηνῶν». (Μένανδρος, απ. 9.1.33-35). Είναι φανερό ότι με έμμεσο τρόπο, υποστηρίζει την στάση του Ιουστίνου Β΄που αρνήθηκε τις πληρωμές και όχι του Ιουστινιανού.

[165] Ο Μένανδρος αναφέρεται σε παρατήρηση του Πέτρου Πατρίκιου σύμφωνα με την οποία Πέρσες και Ρωμαίοι θα πρέπει να πάψουν να σπαταλούν τις δυνάμεις τους σε μεταξύ τους ατελέσφορους πολέμους, διότι τελικά θα υποταχθούν σε κάποιους που θα είναι κατώτεροί τους: *«…καί τήν σφῶν αὐτῶν συγκαταλύουσι δύναμιν, καί ὑφ' ὧν οὐκ ἄξιοι νενικημένοι τυγχάνουσιν»* (Μένανδρος, απ. 6.1.95).

[166] Βλ.παραπάνω στο παρόν Κεφάλαιο, σ. 116.

[167] *«..Ρωμαῖοι..ἐς τόν ἔπειτα χρόνον ἐν ἐλπίδι τό λοιπόν οὐδεμιᾷ εἶχον, ἀλλά φόρου ὑποτελεῖς Πέρσαις ἤσθοντο οὐ κεκρυμμένως γεγενημένοι…»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* 8.15.18)· *«καί Χοσρόη μέν κεντηναρίων πλῆθος ὑπέρ τῆς εἰρήνης προέμενος..αἰτιώτατος τοῦ λελύσθαι τάς σπονδάς γέγονεν»* (*Προκόπιος, Ἀνέκδοτα,* 11.11). Βλ.Blockley, Subsidies and Diplomacy, 62,63.

[168] Cameron, *Agathias*,125,126.

[169] *«Μῆδοι δέ πατέρας τοῦ πολέμου Ρωμαίους κηρύττοντες αἰτίας ταύτας προτίθεσαν….τό μή ἐθέλειν Ρωμαίους ἀνά ἔτος ἕκαστον πεντακοσίας λίτρας χρυσίου κατά τό εἰωθός κατατίθεσθαι, ἅς Ἰουστινιανός ὁ βασιλεύς ταῖς συνθήκαις διωμολόγησεν, οἷα πέρ* ***ἀπαξιοῦντας φορολογεῖσθαι ὑπό τοῦ Περσῶν βασιλέως****· ὅ δ' ἥν οὐ τοῦτο, ἀλλ' ἐπί φρουρᾷ τῶν ὀχυρωμάτων ἐδίδοντο τῶν εἰς κοινήν σύστασιν φρουρουμένων, ὅπως μὴ σχοίη τὴν εἰσροήν τῶν ἀπείρων ἐθνῶν καί ὁμόρων ἡ ἀκατάσχετος δύναμις, καὶ βασιλείας ἑκατέρας ἐπιγένηται λύσις»* (Θεοφύλακτος, Γ.9). Βλ.επίσης Whitby, *Maurice*, 227. Την ίδια άποψη εκφράζει και ο Ιησούς Στηλίτης (VIII). Αντίθετα ο Tabari (*The History*, 255) ξεκάθαρα αναφέρει ότι οι πληρωμές δίνονταν για την εξαγορά της ειρήνης, αποτελούσαν δηλαδή κατά κάποιο τρόπο φορολογία και δεν συνδέονταν με τη φύλαξη των Κασπίων Πυλών: " *Ο Ιουστινιανός* (Yakhtiyanus) *κατέβαλε στον Πέρση βασιλέα ένα πολύ μεγάλο χρηματικό ποσό και συμφώνησε να πληρώνει αυτό το ποσό κάθε χρόνο, προκειμένο ο Χοσρόης να μην εισβάλει στα εδάφη του. Το ποσό αυτό πλήρωνε σε ετήσια βάση».*

[170] Οι Ρωμαίοι καταβάλλοντας τα χρήματα, *ἔμμισθοι ..ἐς ἀεί ἔσονται ,* δήλωσε ο Πέρσης βασιλεύς. Οι πρέσβεις απήντησαν: *«Οὐκοῦν ὑποτελεῖς Πέρσαι βούλονται Ρωμαίους ἐς φόρου ἀπαγωγήν ἔχειν;».* Ο βασιλεύς είπε : *«Οὐκ, ἀλλά στρατιώτας οἰκείους, ..ἐπεί καί Οὔννων τισί καί Σαρακηνοῖς ἐπέτειον χορηγεῖτε χρυσόν, οὐ φόρου αὐτοῖς ὑποτελεῖς ὄντες…».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.10.21-24). Είναι

(Ιεσδεγουσνάφ) να ισχυρίζεται ότι οι Ρωμαίοι επικαλούνται την ειρήνη «*ὥσπερ παραπέτασμα τῆς δειλίας»,* [171] παρατήρηση την οποία η βυζαντινή πλευρά αντιπαρέρχεται εν σιωπή.[172]

Οι πληρωμές αυτές οδήγησαν στη στρατιωτική αποδυνάμωση του ανατολικού μετώπου και αύξησαν την περσική επιθετικότητα. Με πολλή πικρία ο Αγαθίας παρατήρησε ότι γενικά η δύναμη του ρωμαϊκού στρατού μειώθηκε στους εκατόν πενήντα χιλιάδες άνδρες και απ΄ αυτούς *ἐκάθηντο ὀλίγοι πρός τά ἑῷα τῶν Περσῶν ὅρια. οὐ γάρ δήπου ἔδει ἐκεῖσε πλειόνων διὰ τὰς σπονδάς καί τὸ βέβαιον τῆς ἐκεχειρίας. ὧδέ πως ἄρα ἐς βραχύτατον μέρος περιέσταλτο τά πλήθη καί ὑπετέτμητο τῇ τῶν κρατούντων ὀλιγωρίᾳ.*[173] Εύστοχα επίσης ο Προκόπιος έβαλε στα χείλη του Χοσρόη την παρατήρηση ότι η φιλία που εξαγοράζεται με χρήματα εξαφανίζεται μαζί με αυτά, εκφράζοντας ασφαλώς τη δική του άποψη και μια κριτική για αυτή την πολιτική.[174] Η κριτική που άσκησαν Προκόπιος και Αγαθίας στην πολιτική του Ιουστινιανού είναι σε αυτό το σημείο φανερή. Φαίνεται πως γενικά υπήρξε μια δυσαρέσκεια στη βυζαντινή κοινωνία και ένα αίσθημα ταπείνωσης από τον τρόπο που χειρίσθηκε ο Ιουστινιανός τους Πέρσες, κυρίως λόγω του μεγάλου ποσού των 4600 λιβρών χρυσού, που μέσα σε σχεδόν δώδεκα χρόνια υποχρεώθηκε να καταβάλει το βυζαντινό κράτος[175] αλλά και λόγω των τιμών που αποδόθηκαν και του τρόπου που έγινε δεκτός στην

φανερή η ειρωνική διάθεση του Πέρση βασιλέα, που ίσως εκφράζει το πνεύμα και την κριτική του ίδιου του Προκόπιου.

[171] Μένανδρος, απ. 6.1.108.

[172] Όπως παρατήρησε ο Καρπόζηλος (τ.Ι,σ.444) κανείς βυζαντινός ιστορικός δεν διετύπωσε ανοικτά γνώμη υπέρ της πολιτικής εξαγοράς των βαρβάρων. *«Προφανῶς, ὅλοι τους ἀπηχοῦσαν τὴν κοινή γνώμη ποὺ κατεδίκαζε τὴν παθητική στάση τῶν κυβερνώντων ἔναντι τῶν βαρβάρων, τὶς οἰκονομικὲς ἐπιπτώσεις τῆς ὁποίας ἐπωμίζονταν κατὰ κυριο λόγο οἱ φορολογούμενοι»* .

[173] Αγαθίας, 5.13.8. Ο Μέγας Κωνσταντίνος είχε διπλασιάσει τη δύναμη του ρωμαϊκού στρατού, κατά δε το δεύτερο μισό του τετάρτου αιώνα ο στρατός αριθμούσε περί τους 645.000 άνδρες (McMullen, Roman Imperial Army, 451-455). Σύμφωνα όμως με τον Haldon οι λίγες αυτές βυζαντινές δυνάμεις κατάφεραν να διατηρήσουν αμετάβλητα τα ανατολικά σύνορα. (*State and Society*, 70).

[174] *«τήν γάρ ἐπί χρήμασι γινομένην ἀνθρώποις φιλίαν ἀναλισκομένοις, ἐκ τοῦ ἐπί πλεῖστον ξυνδαπανᾶσθαι τοῖς χρήμασι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.10.20,21). Ο Προκόπιος σίγουρα δεν υπήρξε ένας ειρηνιστής. Κατά τη γνώμη του μόνο με τη στρατιωτική δύναμη μπορούσαν οι Ρωμαίοι να αντιμετωπίσουν τους βαρβάρους (*Πόλεμοι,*Α.19.33,34).

[175] Ο Higgins (International Relations, 289) παρατήρησε ότι τα ποσά αυτά παρόλο το μέγεθος, δεν αντιπροσώπευαν παρά ένα μικρό ποσοστό των ετησίων εσόδων του βυζαντινού κράτους, επομένως το θέμα δεν ήταν τόσο οικονομικό όσο ηθικό. Έχει υπολογισθεί ότι ο Ιουστινιανός κατέβαλε κατ' έτος στους Πέρσες 6000 λίβρες χρυσού (Gordon, Financial Policies, 26), τη στιγμή που ο Τιβέριος κατέβαλε 80.000 νομίσματα στους Αβάρους κατ'έτος (Μένανδρος, απ. 25.1.5) Την ίδια άποψη με τον Higgins εκφράζει ο Börm. Ο Börm (persischen Geldforderungen, 333,334), υπολογίζει πως συνολικά το βυζαντινό κράτος από το 363 μέχρι το 590 κατέβαλε κατά μέσο όρο στους Πέρσες το ποσό των 30.000 χρυσών σόλιδων κατ' έτος, ποσό που αρκούσε για την κατασκευή ενός μετρίου σε μέγεθος ναού, επομένως οι καταβολές αυτές είχαν για τους Πέρσες έναν συμβολικό περισσότερο χαρακτήρα υποταγής του βυζαντινού αυτοκράτορα στον Βασιλέα των Βασιλέων. Είναι γεγονός ότι, όπως μαρτυρεί ο Προκόπιος (*Ανέκδοτα,* 19.7), την εποχή του θανάτου του αυτοκράτορα Αναστασίου υπήρχαν στα ταμεία του βυζαντινού κράτους 320.000 λίβρες χρυσού ή 23 εκατομμύρια σόλιδοι. Ανάλυση του θέματος αυτού βλ. στο:Shlosser, *Emperor Maurikios*,125-128.

Κωνσταντινούπολη ο Πέρσης πρέσβης Ισδεγουσνάφ,[176]ο οποίος μάλιστα κατέστη και ομοτράπεζος του Ιουστινιανού, μαζί με τον διερμηνέα του Βαρδούκιο, πράγμα το οποίο ο Προκόπιος χαρακτήρισε πρωτοφανές σκάνδαλο.[177]

Θα πρέπει πάντως να σημειωθεί ότι παρόλα τα αρνητικά σχόλια των ιστορικών, κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού το ανατολικό σύνορο δεν μετεβλήθη, επικράτησε δε ένα θετικό κλίμα ειρηνικής συνύπαρξης στις διάφορες πόλεις φρούρια της παραμεθορίου μεταξύ των κατοίκων των δύο πλευρών. Μετά το θάνατο του Ιουστινιανού και του Χοσρόη Α΄το κλίμα στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις άλλαξε ριζικά, με υπαιτιότητα κυρίως της βυζαντινής πλευράς. Η αλλαγή έγινε φανερή και στην αντιμετώπιση των πρέσβεων. Μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο αυτοκράτορας Τιβέριος (578) έστειλε τους πρέσβεις Ζαχαρία και Θεόδωρο στην Κτησιφώντα, αφ'ενός για συζητήσουν προτάσεις ειρήνης, αφ'ετέρου για να συγχαρούν κατά το έθιμο και να προσφέρουν δώρα στο νέο Πέρση βασιλέα, Ορμίσδα. Οι πρέσβεις όμως όχι μόνον υποχρεώθηκαν να φθάσουν στην Κτησιφώντα με μεγάλη καθυστέρηση αλλά αντιμετωπίσθηκαν με εχθρική διάθεση και με τρόπο

---

[176] *«Ἰσδιγούσνας δέ χρήματά τε περιβαλόμενος ὅσα οὐδείς πρέσβεων πώποτε καί πάντων οἶμαι πλουσιότατος Περσῶν γεγονὼς, ἐπ' οἴκου ἀπεκομίσθη, ἐπεὶ αὐτὸν Ἰουστινιανὸς βασιλεύς ἐτετιμήκει τε ἐν τοῖς μάλιστα καί χρήμασι μεγάλοις δωρησάμενος ἀπεπέμψατο».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Η.15.18-20). Λόγω της άγνοιας της περσικής γλώσσας υπάρχει μια σύγχυση, όσον αφορά τη σωστή προφορά του ονόματος του συγκεκριμένου πρέσβη.Ο Προκόπιος τον αποκαλούσε *Ισδιγούσνα,* ο Πέτρος Πατρίκιος *Ιέσδεκο* (*De ceremoniis*, 89) και ο Μένανδρος *Ιεσδεγουσνάφ* και *Ζίχ* λόγω του αξιώματός του (απ. 6.1.11,12), το οποίο ήταν συγχρόνως και το οικογενειακό του όνομα. Το οικογενειακό όνομα Ζιχ συναντάμε ήδη από την εποχή του πρώτου Σασανίδη Αρδασίρ Α΄σε ρόλο πρέσβη, πράγμα που αποδεικνύει ότι στο Ιράν των Σασανιδών τα αξιώματα ήταν κληρονομικά (Diebler, Les hommes du roi, 203). Γνωρίζουμε τρεις αποστολές του Ισδεγουσνάφ στο Βυζάντιο:Μία το 547, μία το 550-551 και τέλος μία το 556ή 557 (Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος,* 203· Diebler, Les hommes du roi, 190). Ο Ισδεγουσνάφ στήριξε αργότερα τον στασιαστή Βάραμ (Cubin) και εμφανίστηκε ως υπασπιστής του κατά τις διαπραγματεύσεις για την επίτευξη ειρήνης και την αποφυγή του εμφυλίου πολέμου (Tabari, *The History*, 307). Ο Μένανδρος (απ.6.1.203-204, απ.9.3.30-37) τον κατηγορεί για *μεγαλαυχεία* και *ἀλαζονεία*, ο διάδοχός του όμως Μεβόδης, πάντα κατά τον Μένανδρο, τον ξεπερνούσε σε αλαζονεία και έπαρση.

[177] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.28.43-44· Bury, *Later roman Empire*, τ.ΙΙ, 117,118. Η αλαζονεία, που όπως προελέχθη, χαρακτήριζε τον λαό των Περσών ήταν ιδιαίτερα αισθητή στην συμπεριφορά των πρέσβεων. Ο πρέσβης Μεβόδης, που το όνομά του (Mobad) δηλώνει πως μάλλον είχε και ιερατικό αξίωμα, προσήλθε στην Κωνσταντινούπολη *ἐξωγκωμένος καὶ μάλα βρενθυόμενος* (Μένανδρος, απ.9.3.31). Ο Μεβόδης εκτός από πρεσβευτικά καθήκοντα είχε και στρατιωτικά κατά την εκτέλεση των οποίων επέδειξε *ἀναισχυντία οὐ μικράν καὶ ἀλαζονεία* (Μένανδρος, απ.23.1.33). Ο πρέσβης Ανδίγαν *δολερώτατά τε και ἀλαζονικώτατα τῷ κόμπῳ χρησάμενος* προσπαθούσε να πείσει, πως με κόπο συγκρατούσε τον περσικό στρατό από του να μην επιτεθεί.(Μένανδρος, απ.26.1.110). Οι Πέρσες πρέσβεις απολάμβαναν ιδιαίτερων τιμών κατά την περίοδο βασιλείας του Ιουστινιανού, μέχρι σημείου όχι μόνο να καθίστανται ομοτράπεζοι αλλά και να πλαισιώνουν τον αυτοκράτορα στο Κάθισμα του Μεγάλου Ιπποδρομίου της Κωνσταντινούπολης.(Ιωάννης Μαλάλας, 18.121). Οι Πέρσες πρέσβεις ονομάζοντο «*Μεγάλοι Πρέσβεις*» (Μένανδρος, απ.18.2.6-7, 18.6.7, 23.8,23) μνημονεύονται όμως και *«ἕτεροι ἥσσονες»* (Μένανδρος, απ. 18.6.7). *«Μεγάλοι Πρέσβεις»* αποκαλούντο και οι βυζαντινοί πρέσβεις που είχαν αυξημένη δικαιοδοσία: *«Τιβέριος ὁ αυτοκράτωρ Χοσρόῃ σημήνας ἐφῆκε Ζαχαρίᾳ τε καὶ Θεοδώρῳ καὶ μεγίστων πρέσβεων ἔχειν ἰσχὺν καὶ τὴν εἰρήνην ὡς ἄν οἷοί τε ἔσοιντο διατιθέναι»* (Μένανδρος, απ. 23.8.22-24). Για την υποδοχη και γενικά τις αρμοδιότητες των πρέσβεων, βλ. Dimitroukas, Great Persian Embassies, 171,172· Diebler, Les hommes du roi, 187-218.

που δεν άρμοζε σε πρέσβεις, *ἦν δὲ το πραττόμενον ἐξ ἐπιβουλῆς τε καὶ μελέτης,*[178] δεδομένου ότι ο νέος βασιλεύς Ορμίσδας είχε όπως φαίνεται αποφασίσει να προχωρήσει σε πόλεμο με το Βυζάντιο.[179]

Στο διπλωματικό πεδίο οι δύο δυνάμεις ενεπλάκησαν σε μια προσπάθεια προσεταιρισμού περιφερειακών κρατών, προκειμένου να επεκτείνουν τις σφαίρες επιρροής τους, τόσο στον Καύκασο όσο και νότια στην αραβική χερσόνησο.[180] Στην προσπάθεια αυτή το κύριο όπλο της βυζαντινής πλευράς ήταν ο προσηλυτισμός των γειτονικών λαών στο χριστιανισμό, που οπωσδήποτε οδηγούσε τα όμορα κράτη σε φιλική προς τη ρωμαϊκή αυτοκρατορία στάση. Σ΄ αυτό τον τομέα οι βυζαντινή πλευρά αποδείχθηκε ιδιαίτερα ικανή.[181]

Μετά το τέλος της άδοξης εκστρατείας του Ιουλιανού και τη συνθήκη του 363 που ακολούθησε, χρειάσθηκε να περάσουν σχεδόν τρείς αιώνες πριν ένας βυζαντινός αυτοκράτορας τεθεί και πάλι επικεφαλής του στρατού που θα εισβάλει στο περσικό έδαφος. Και ο τελευταίος όμως αυτός πόλεμος, που από πολλούς χαρακτηρίστηκε «ιερός», λόγω του ότι η θρησκεία είχε καταστεί πλέον –τουλάχιστον στο πεδίο της προπαγάνδας –η κύρια διαφορά μεταξύ των δύο αντιπάλων, δεν μπορεί να θεωρηθεί επιθετικός πόλεμος αλλά μια απάντηση στην εισβολή, που πρώτος ο Χοσρόης Β΄επιχείρησε στο ρωμαϊκό έδαφος μετά το θάνατο του Μαυρικίου. Σημαντικό όμως είναι ότι και στην περίπτωση αυτή, οι δύο δυνάμεις δεν επιδίωκαν μεταβολή του status quo, δηλαδή αλλαγή συνόρων.[182] Ηράκλειος μετά τη νίκη του κατά του Χοσρόη Β΄ **δήλωσε** στο γιό του τελευταίου Σειρόη ότι ουδέποτε ήταν στις προθέσεις του να εκθρονίσει τον πατέρα του : *"..εἰ καί τά μάλιστα ἐπικρατέστερος ἐγενόμην, εἰς τὴν ἑαυτοῦ* [τοῦ Χοσρόη Β] *ἀποκαθιστᾶν βασιλείαν,.. ἔσπευσα ἄν"*.[183]

---

[178] Μένανδρος απ.23.9.48-50.Βλ. επίσης Diebler, Les hommes du roi, 193.

[179] *«ἅτε πολεμησείοντος ἐς τὸ ἐμβριθὲς τοῦ βασιλέως Περσῶν»* (Μένανδρος, απ.23.9.60). Οι πρέσβεις Ζαχαρίας και Θεόδωρος υποχρεώθηκαν, κατά τον Μένανδρο, να παραμείνουν επί τρίμηνον στην Κτησιφώντα σχεδόν φυλακισμένοι σε ένα χώρο που ο Μένανδρος χαρακτηρίζει *ζοφῶδες, ἀδιάπνευστο καὶ ὥρα θέρους ἐς τὰ μάλιστα ἀναρμόδιον.* Κατά την επιστροφή τους οι Πέρσες δεν τους εφοδίασαν με τα απαραίτητα τρόφιμα με αποτέλεσμα να φθάσουν εξαντλημένοι και άρρωστοι στο Βυζάντιο.

[180] Όπως παρατήρησε ο Obolensky κατά την εποχή του Ιουστινιανού τη βυζαντινή διπλωματία χαρακτήριζε η οικονομική δωροδοκία και η θρησκευτική προπαγάνδα (Obolensky, Byzantine Diplomacy, 52).

[181] Πατούρα, «Ο εκχριστιανισμός των λαών», 405-434· της ιδίας, «Η διάδοση του Χριστιανισμού», 215-236.

[182] Όπως παρατηρεί ο Haldon (*State and Society*,20,39), μετά το τέλος των περσικών πολέμων του Ηρακλείου, η συνοριακή γραμμή επανήλθε στα όρια που βρίσκονταν το 590 όταν άρχισε ο πόλεμος.

[183] Νικηφόρος, *Ιστορία Σύντομος,* 15.

Γ. Πέρσες στην υπηρεσία του βυζαντινού στρατού και αντίστροφα Ρωμαίοι στην υπηρεσία των Σασανιδών.

Η αποδέσμευση του όρου «Ρωμαίος πολίτης» από κάθε φυλετικό ή εθνικό υπόβαθρο, άλλαξε τη στάση της αυτοκρατορίας απέναντι στους «βαρβάρους», ενώ η ομαδική στράτευσή τους άλλαξε τη σύνθεση του στρατεύματος. Όπως παρατήρησε ο Ευάγγελος Χρυσός έφθασε κάποια στιγμή που μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί ότι «*τά στρατεύματα πού ἀπωθοῦσαν βαρβάρους ἐπιδρομεῖς ἦταν περισσότερο ''συγγενεῖς'' τῶν ἀντιπάλων τους, τουλάχιστον ὡς πρός τά ἤθη καί τή νοοτροπία, παρά τῶν κατοίκων τῆς αὐτοκρατορίας, τῶν ὁποίων ὑπεράσπιζαν τή ζωή καί τήν περιουσία*».[184] Αποτέλεσμα αυτής ης πολιτικής ήταν «βάρβαροι» να καταλάβουν ανώτατα στρατιωτικά αλλά και πολιτικά αξιώματα, προκαλώντας την οργή των λεγομένων «εθνικών», που ήταν προσηλωμένοι στις αξίες του παρελθόντος και στα ελληνορωμαϊκά ιδεώδη και ήθη. Οι χριστιανοί αντίθετα τόνιζαν την ανάγκη ενσωμάτωσης των βαρβάρων λαών στη ρωμαϊκή κοινωνία δια του εκχριστιανισμού τους.[185] Ο Ευάγριος δείχνει ενθουσιασμένος διότι ο αυτοκράτω Τιβέριος δημιούργησε έναν πολυεθνικό μισθοφορικό στρατό 150.000 ιππέων με Μασσαγέτες, Σκύθες, Ισαύρους, Ιλλύριους κ.α., που θα μπορέσει με επιτυχία να αντιμετωπίσει τους Πέρσες.[186] Αντίθετα σύμφωνα με τον Ζώσιμο, οι ίδιοι οι Ρωμαίοι κατέστρεψαν την αυτοκρατορία τους μετατρέποντάς την σε μια χώρα μικρή και εκβαρβαρισμένη, ενώ ο εκβαρβαρισμός του στρατού επί βασιλείας Θεοδοσίου Α΄ οδήγησε στη διάλυσή του : «*..τάξις μέν ἦν τοῖς στρατεύμασιν οὐδεμία, οὐδὲ Ρωμαίου διάκρισις ἤ βαρβάρου, πάντες ἀναμὶξ ἀνεστρέφοντο*».[187]

Από την εποχή του αυτοκράτορα Σεπτιμίου Σεβήρου (193-211) όταν είχε γίνει πλέον φανερή η αποτελεσματικότητα των Πάρθων ιππέων και της «*παρθικῆς τοξείας*», αξιοποιήθηκαν Πάρθοι αιχμάλωτοι και αυτόμολοι για να δημιουργηθεί η πρώτη

---

[184] Ευάγγελος Χρυσός, «*Ἀπὸ τὴν πολιτεία Ρωμαίων στὸ πιστότατον ποίμνιον*», Αφιέρωμα στην Ύστερη Αρχαιότητα, Εφημερίς «Καθημερινή» 18.2.2001. Βλ.επίσης Teall, Barbarians, 294-322. Διάφοροι λόγοι οδήγησαν τους Ρωμαίους να στρατολογήσουν σε τέτοια έκταση αλλοεθνείς. Πάνω στο ζήτημα αυτό υπήρξε μακροχρόνια αντιπαράθεση των ιστορικών. Από τις πηγές προκύπτει απροθυμία των Ρωμαίων πολιτών να στρατευθούν (Αμμιανός Μαρκελλίνος 15.12.3) κυρίως μετά το 212, όταν δεν ήταν απαραίτητο πλέον να υπηρετήσουν στο στρατό για να αποκτήσουν τον τίτλο του Ρωμαίου πολίτη, βλ.Crump, *Ammianus Marcellinus*, 51. Για την ενσωμάτωση των «βαρβάρων» μέσω του Χριστιανισμού βλ. Obolensky, Byzantine Diplomacy, 54,55.

[185] «*..καί τοῦτο σήμερον ἑωράκατε, τοὺς πάντων ἀνθρώπων βαρβαρικωτέρους* (τούς Γότθους) *μετὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προβάτων ἑστώτας, καί κοινὴν οὖσαν τὴν νομὴν καί σηκὸν ἕνα καὶ μίαν ἁπᾶσι τράπεζαν προκειμένην..μὴ τοίνυν αἰσχύνην τὶς ἡγείσθω τῆς Ἐκκλησίας ὅτι βαρβάρους εἰς μέσον ἀναστῆναι εἰπεῖν παρασκευάσαμεν*» (Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Ομιλία Η΄, PG.12, στ.513,514).

[186] Ευάγριος,*Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 5.14. Αυτή η στάση του Ευάγριου δείχνει πόσο είχαν αλλάξει τα πράγματα από την εποχή του τέλους του τετάρτου αιώνα, όταν ο επίσκοπος Συνέσιος ασκούσε αυστηρή κριτική στον εκβαρβαρισμό του ρωμαϊκού στρατού (Leppin, Roman Identity,252,253).

[187] Ζώσιμος, 4.31.1

Παρθική λεγεώνα, την οποία ο Σεβήρος εγκατέστησε στον Αλβανό λόφο κοντά στην πρωτεύουσα. [188] Στις αρχές του πέμπτου αιώνα, Πέρσες και Πάρθοι, επάνδρωναν μονάδες ιππικού του ρωμαϊκού στρατού της Ανατολής.[189] Φαίνεται πως οι άνδρες αυτοί διακρίνονταν για το αξιόμαχο και τη γενναιότητά τους. Λόγω πάντως του, κατά τους Βυζαντινούς, ύπουλου και πονηρού χαρακτήρα των Περσών, οι αυτόμολοι αντιμετωπίζονταν με επιφύλαξη, κατά κανόνα όμως, εφ' όσον ήταν χριστιανοί και επιφανείς, τους υποδέχονταν με τιμές. [190] Ο Θεοφύλακτος μνημονεύει κάποιον Πάρθο ή Πέρση στρατιώτη που πολέμησε στο πλευρό των Βυζαντινών στην περιοχή του Δάρας λίγο μετά το 573, απέναντι στο στρατό του Πέρση στρατηγού Καρδαριγάν. Τον αποκαλεί ήρωα (*ἀριστέα)* και λέει ότι ήταν εγγεγραμμένος στον κατάλογο των Κουαρτοπάρθων, [191] δηλαδή ανήκε στην Τετάρτη λεγεώνα των Πάρθων *(Legio Quarta Parthica)* που στάθμευε στην πόλη Βέροια της Συρίας.[192]

Πέρσες υπηρέτησαν στο ρωμαϊκό στρατό και μάλιστα σε υψηλόβαθμες θέσεις, ενώ απέκτησαν και σημαντικά αξιώματα στη βυζαντινή βασιλική αυλή, ουδέποτε όμως ως *foederati*. Σύμφωνα με τον Ζώσιμο οι στρατηγοί Αρβαζάκιος και Βαράνης ή Ουαράνης ήταν Πέρσες,[193] ο τελευταίος μάλιστα απέκτησε το αξίωμα του *magister militum praesentalis* και ήταν ο επικεφαλής της δύναμης καταστολής μιας λαϊκής εξέγερσης στην Κωνσταντινούπολη το 409. [194] Σε επιστολή του ρήτορα Λιβάνιου, αναφέρεται κάποιος στρατηγός Σαπώρης, Πέρσης στην καταγωγή, που τοποθετήθηκε από τον Γρατιανό *magister militum per Orientem,*[195] καθώς και κάποιος Αρσάκιος *οὐχί ἄσημος* που υπηρέτησε ως στρατιώτης στο στρατό του Λικινίου, και που αργότερα

---

[188] Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία,* 303.

[189] Equites Persae clibanarii, Equites secundi clibanarii Parthi, Equites sagitarii Parthi iuniores, Equites catafractarii Parthi iuniores. (*Notitia Dignitatum*, V40, VI 32, VII) Βλ.και Heil, Perser im Spätrömischen Dienst, 152.

[190] *«..Τούς αὐτομόλους ὑποδέχεσθαι μὲν ἀναγκαῖον, εὐεργετεῖν δὲ ἄξιον. Δεῖ δὲ πάντως τούτων φυλάττεσθαι, εἰ καὶ τιμῶσι τά παρ' ἡμῖν θρησκευόμενα καὶ γάμοις ἡμῖν νομίμοις συμπλέκονται….ἀλλά καί ὅσους εἰς δουλείαν ἡμῖν προφάσει δωρεᾶς πέμπουσιν οἱ πολέμιοι, ἐπεὶ καὶ Πέρσαι ποτὲ τριακοσίους ἄνδρας ἐν σχήματι δουλείας δωρεὰν στείλαντες δι' αὐτῶν τήν πόλιν παρέλαβαν».(Three Military Treatises*, 120)

[191] *«τὸν δὲ ἀριστέα φασὶ τοῦ καταλόγου γεγονέναι τῶν Κουαρτοπάρθων, οὕτω τήν προσηγορίαν ἐπιφερομένων τῶν ἐν Βεροίᾳ τῇ πόλει Συρίας τὰς διατριβὰς ποιουμένων»* (Θεοφύλακτος, Β.6). Ο Θεοφύλακτος αποκαλεί τον συγκεκριμένο *στρατιώτην «Ρωμαῖον»,* ήταν δε τόσο αφοσιωμένος και πιστός στον ρωμαϊκό στρατό, ώστε πριν πεθάνει ζήτησε από τους συμπολεμιστές του να του βεβαιώσουν με όρκο ότι νίκησαν οι Ρωμαίοι, *μέγα τὶ παραμύθιον καὶ τῆς ἀλγηδόνος θελκτήριον ὑπῆν αὐτῳ τό λεγόμενον.* Ο Θεοφύλακτος δεν κάνει λόγο για την παρθική ή περσική καταγωγή του στρατιώτη, αντίθετα τον συγκρίνει με τον Λεωνίδα, τον Καλλίμαχο και τον Κυνέγειρο, αν και όπως λέει αρκεί το όνομα « Ρωμαίος» (Θεοφύλακτος, όπ.π.).

[192] *Notitia Dignitatum*, VII, Equites quarti clibanarii Parthi. Οι ιππείς αυτοί υπηρετούσαν στο στρατό της Ανατολής.

[193] Ζώσιμος 5.25.2, 5.36.3.

[194] Liebeschütz, *Barbarians*, 126

έγινε χριστιανός, κατέληξε δε θηροκόμος των στρατιωτικών λεόντων στην αυλή του Μεγάλου Κωνσταντίνου.[196] Φαίνεται πως Πέρσες αιχμάλωτοι εντάσσονταν, προφανώς με τη θέλησή τους, στον ρωμαϊκό στρατό.[197] Κατά την εκστρατεία στο Ιράν ο Ιουλιανός μετά την παράδοση μια πόλης που δεν κατονομάζεται, απέναντι από την Φαθούσα, κράτησε τον στρατιωτικό διοικητή της πόλης ως σύμβουλό του, αφού τον ονόμασε ταξίαρχο.[198] Ο Πέρσης διοικητής επίσης της πόλης ΄Αναθα Pusaeus, που παρέδωσε την πόλη στο στρατό του Ιουλιανού και που πιθανόν ήταν χριστιανός, εντάχθηκε στον ρωμαϊκό στρατό με τον τίτλο του *tribunus* και αργότερα, όταν απέδειξε την αφοσίωσή του στον Ρωμαίο αυτοκράτορα, απέκτησε τον ανώτερο τίτλο του δούκα της Αιγύπτου.[199]

Κατά τον περσικό πόλεμο επί αυτοκράτορα Αναστασίου (502/504) κάποιος Πέτρος, Πέρσης από την περιοχή της Αρζανηνής συνελήφθη αιχμάλωτος*(έτι παῖς ὤν)* και αργότερα επί Ιουστίνου Α΄ κατέλαβε υψηλά αξιώματα στη βασιλική αυλή. Ονομάσθηκε *γραμματεύς τοῦ βασιλέως* και αργότερα στρατηγός *(magister militum)* και με αυτόν τον τίτλο συμμετείχε στον πόλεμο της Λαζικής, όμως η μεγάλη του αλαζονεία, ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των Περσών, τον κατέστησε αντιπαθή στον ντόπιο πληθυσμό.[200]

Κατά τον πρώτο βυζαντινοπερσικό πόλεμο για τη Λαζική (527) ο Προκόπιος περιγράφει ένα περιστατικό που δημιουργεί πολλά ερωτήματα. Ο στρατός των Βυζαντινών υπό τον Βελισάριο εισέβαλε στην Περσαρμενία αλλά ηττήθηκε από τους στρατηγούς Ναρσή και Αράτιο, οι οποίοι προέβαλαν σθεναρή αντίσταση χωρίς κανείς να το περιμένει (*παρά δόξαν*). Οι δύο αυτοί Πέρσες στρατηγοί παρά τη νίκη τους αυτομόλησαν στους Ρωμαίους μαζί με τη μητέρα τους – πιθανόν την πήραν μαζί τους φοβούμενοι αντίποινα- και αργότερα πολέμησαν με το Βελισσάριο στην Ιταλία: «*οἵ οὐ πολλῷ ὕστερον ἐς Ρωμαίους τε αὐτόμολοι ἵκοντο καί σὺν Βελισαρίῳ ἐς Ἰταλίαν*

---

[195] Blockley, *East Roman Foreign Policy, 42*· Heil, Perser im Spätrömischen Dienst, 152· *PLRE*, τ. I, 803 (Sapores).

[196] Ευσέβιος, *Βίος*, 2.20· *PLRE*, (Arsacius I) vol.I, 110. Για τον Πέρση Έπαρχο που βρέθηκε στη Ρώμη κατά τους εορτασμούς της νίκης ενάντια σε μη κατονομαζομένους βαρβάρους (Ευνάπιος, απ.68). Βλ. επίσης:Woods, A Persian at Rome, 156-165. Ο Woods ταυτίζει τον ανώνυμο αυτόν Έπαρχο με τον Πέρση φυγάδα πρίγκιπα Ορμίσδα τον πρεσβύτερο, που το 357 θα πρέπει να συνόδευσε τον Κωνστάντιο Β΄στη Ρώμη.

[197] "*..αὐτόμολοι εἴτε χρήμασι ἀναπεισθέντες ἠκολουθήκεσαν αὐτῷ* [τόν Ἀλέξανδρο Σεβῆρο] *βοηθήσοντες, εἴτε ληφθέντες αἰχμάλωτοι Ρωμαίοις ἐδούλευον*» (Ηρωδιανός, 6.4).

[198] Ζώσιμος 3.14.4. Ο πληθυσμός αυτής της πόλης μεταφέρθηκε στο σύνολό του στο ρωμαϊκό έδαφος.

[199] Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.1.7· Ζώσιμος 3.14.4· Lieu, Captives, [28] iii.

[200] Προκόπιος *Πόλεμοι,* Β.15.7. Ο Προκόπιος αναφέρει πως εκτός από αλαζών, ο Πέτρος ήταν και φιλοχρήματος. Επί βασιλείας Αναστασίου ο Πέτρος εστάλη σε βοήθεια των Ιβήρων και του βασιλιά τους Γουργένη (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.12.9). Βλ. επίσης *PLRE*, τ.II, Petrus, 27· Bury, *Later Roman Empire*, τ.II, 101.

ἐστράτευσαν». [201] Ο Προκόπιος παραδίδει και άλλη παρόμοια πληροφορία: Ο στρατηγός Βελισάριος μετά την κατάληψη του φρουρίου Σισαυράνων, συνέλαβε αιχμαλώτους Πέρσες ιππείς, που αποτελούσαν επίλεκτο σώμα του περσικού στρατού. Αυτούς τους ιππείς αιχμαλώτους με τον επικεφαλής τους, τον ικανότατο Βλησχάμη, ο Ιουστινιανός απέστειλε και πάλι στην Ιταλία προκειμένου να πολεμήσουν εναντίον των Γότθων.[202] Ο λιτός τρόπος με τον οποίο δίνονται αυτές οι πληροφορίες μας κάνει να υποθέσουμε ότι ανάλογα περιστατικά ήταν συνήθη. Κατά την πολιορκία της ΄Εδεσσας (544) από τον στρατό του Χοσρόη Α΄ εντός της πόλης βρίσκονταν τρεις στρατηγοί ο Πέτρος, ο Περάνιος και ο Μαρτίνος. Οι δύο πρώτοι φαίνεται πως ήταν Πέρσες πιθανότατα χριστιανοί που είχαν ενταχθεί στο βυζαντινό στρατό, γιατί ο Χοσρόης δήλωσε πως θα σταματούσε την πολιορκία και θα αποχωρούσε αν τα συγκεκριμένα αυτά πρόσωπα παραδίδονταν στον περσικό στρατό, επειδή «*δοῦλοι γέ ὄντες πατρῶοι, τετολμήκασιν ἀντιτάξασθαι»*. Το αίτημα του Χοσρόη δεν έγινε φυσικά δεκτό από τους Εδεσσινούς.[203]

Αξίζει να αναφερθεί ότι την εποχή του Ιουστινιανού υπηρετούσε στο ρωμαϊκό στρατό κάποιος Αρταβάνης, στρατηγός φοιδεράτων, στον οποίο ο Bury αποδίδει αρμενική καταγωγή, ο Προκόπιος όμως τον αναφέρει ως «*Ἀρσακίδη*» και πιθανότατα τον ταυτίζει με τον Αρταβάνη που διακρίθηκε κατά την εξέγερση των Αρμενίων(539) ως αντίπαλος των Ρωμαίων.[204]Συνελήφθη αιχμάλωτος και αργότερα υπηρέτησε στο

---

[201] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.12.22. Ο Προκόπιος δεν δίνει καμιά εξήγηση γι αυτή την συμπεριφορά των στρατηγών, των οποίων η προσχώρηση στο ρωμαϊκό στρατό θα μπορούσε να εξηγηθεί μόνον εάν αυτοί είχαν υποστεί μια ήττα και υπήρχε φόβος ότι θα τιμωρηθούν. Στην προκειμένη όμως περίπτωση οι Πέρσες είχαν νικήσει. Για ποιο λόγο λοιπόν αυτομόλησαν; Η μόνη πιθανή εξήγηση που μπορεί να δώσουμε είναι ότι οι συγκεκριμένοι ήταν χριστιανοί και προτίμησαν να πολεμήσουν για τον βυζαντινό αυτοκράτορα και όχι για έναν αλλόθρησκο. Κάτι τέτοιο όμως δεν αφήνει να υπονοηθεί ο Προκόπιος. ΄Άλλη εξήγηση πιθανόν να σχετίζεται με τις λέξεις *«παρά δόξαν»*. Δηλαδή οι συγκεκριμένοι στρατηγοί να μην ήσαν Πέρσαι αλλά Αρμένιοι, οι οποίοι ως φίλοι των Ρωμαίων δεν θα έπρεπε να προβάλλουν αντίσταση στον ρωμαϊκό στρατό. Φυσιολογικά θα περίμενε κανείς ότι το *«παρά δόξαν»* θα έπρεπε μάλλον να αφορά την αυτομολία, και όχι την αντίσταση σε μια εχθρική εισβολή.

[202] *« οὕτω Βελισάριος τὸ Σισαυράνων ἑλὼν τοὺς μὲν οἰκήτορας ἅπαντας, Χριστιανούς τε καὶ Ρωμαίους τὸ ἀνέκαθεν ὄντας, ἀθώους ἀφῆκε, τοὺς δὲ Πέρσας ξύν τῷ Βλησχάμην ἐς Βυζάντιον ἔπεμψε, καὶ τὸν τοῦ φρουρίου περίβολον ἐς ἔδαφος καθεῖλε. Βασιλεύς τε οὐ πολλῷ ὕστερον τούτους τε τοὺς Πέρσας καὶ τὸν Βλησχάμην ἐς Ἰταλίαν Γότθοις πολεμήσοντας ἔπεμψε».*(Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β,19.24-25). Βλ. και Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 28. Εντύπωση προκαλεί το γεγονός ότι μέσα στο φρούριο συμβίωναν προφανώς ειρηνικά Ρωμαίοι και Πέρσες, τους πρώτους των οποίων ο Βελισάριος δεν αιχμαλώτισε (*ἀθώους ἀφῆκε*), ενώ τους δεύτερους αιχμαλώτισε, μετέφερε στο Βυζάντιο και έστειλε να πολεμήσουν τους Γότθους στη Δύση. Ίσως ο Ιουστινιανός δεν θα διακινδύνευε να χρησιμοποιήσει τους στρατιώτες αυτούς στην Ανατολή, αλλά εκτιμώντας τις ικανότητές τους, τους έστειλε να πολεμήσουν στη Δύση.

[203] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.26.38.

[204] *«Ἀρταβάνης, Ἰωάννου παῖς Ἀρσακίδης»* (*Πόλεμοι,* Β.3.25). Ο Αρταβάνης κατά τον Προκόπιο σκότωσε πιθανόν σε μάχη τον στρατηγό του Ιουστινιανού Σίττα, ο δε πατέρας του Ιωάννης σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια της ίδιας μάχης από τον Βούζη. Φαίνεται πως ίδιος ο Αρταβάνης συνελήφθη αιχμάλωτος και κατόπιν υπηρέτησε στον ρωμαϊκό στρατό. Να σημειωθεί ότι οι Αρσακίδες δεν ήταν Αρμένιοι αλλά Πάρθοι, όπως διευκρινίζει και ο ίδιος ο Προκόπιος (βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Α΄σ.40,

ρωμαϊκό στρατό, έφθασε μάλιστα στο ανώτατο αξίωμα του στρατιωτικού διοικητή Λιβύης (Αφρικής).[205] Επιθυμούσε να νυμφευθεί την ανεψιά του αυτοκράτορα Πρεγιέκτα (Praejecta), γάμο που εμπόδισε όμως η αυτοκράτειρα Θεοδώρα. Ο Bury τοποθετεί το γεγονός το 548 και λέει πως ο Αρταβάνης εξ αιτίας της πικρίας του για την μη τέλεση του γάμου, συνωμότησε με κάποιο συγγενή του Αρσάκη -τον οποίο ο Προκόπιος επίσης αποκαλεί *«Ἀρσακίδη»*[206]- και κάποιον Χαναράγγη, Περσαρμένιο, για να δολοφονήσει τον αυτοκράτορα.[207] Ο Αρσάκης συνελήφθη να έχει προδοτική αλληλογραφία με τον βασιλέα των Περσών, Χοσρόη Α΄, και γι΄ αυτό το λόγο τιμωρήθηκε και διαπομπεύθηκε δημόσια,[208] ο δε Αρταβάνης φυλακίσθηκε αλλά *ἐν τῷ Παλατίῳ οὐκ ἐν δημοσίῳ οἰκήματι.*[209] Η άρνηση της Θεοδώρας για το γάμο του τελευταίου με την ανεψιά του αυτοκράτορα, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Προκοπίου, δεν φαίνεται να είχε ως αιτία το γεγονός ότι ο Αρταβάνης ήταν ήδη παντρεμένος, αλλά το ότι ήταν φιλόδοξος και φαίνεται πως είχε βλέψεις στο βυζαντινό θρόνο.[210] Σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικό ότι ένας που φέρει το όνομα Αρταβάνης (παρθικής ή περσικής καταγωγής) μπορούσε να αποκτήσει ένα τόσο υψηλό αξίωμα στο βυζαντινό στρατό και να γίνει στρατηγός Αφρικής, αρχηγός φοιδεράτων και ύπατος, έχοντας μάλιστα τη φιλοδοξία να νυμφευθεί μέλος της βυζαντινής βασιλικής οικογένειας.[211]

Ο σημαντικότερος όμως Πέρσης που υπηρέτησε στο ρωμαϊκό στρατό ήταν ο πρίγκιπας Ορμίσδας, αδερφός του βασιλιά των Περσών Σαπώρ Β΄(307-379) και ένα από τα οκτώ παιδιά του βασιλιά Ορμίσδα Β΄. Ως διεκδικητής του θρόνου φυλακίστηκε από τον αδελφό του, κατάφερε όμως με τη βοήθεια της γυναίκας του να

υποσημ.7). Εξάλλου το όνομα Αρτάβανος ή Αρταβάνης παραπέμπει στο όνομα του τελευταίου Πάρθου βασιλέα. Για τον Αρταβάνη βλ. Bury, *Later Roman Empire*, τ. ΙΙ, 67,146

[205] *«Λιβύης ὅλης στρατηγὸς καταστὰς» (*Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ. 31.4). Bury, οπ.π.

[206] *Ἀρσάκης ὄνομα ..Ἀρσακίδης ἀνὴρ, τῷ Ἀρταβάνῃ κατὰ γένος προσήκων»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ.32.1).

[207] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ.32.

[208] *«..κατὰ νώτου ἐπόμπευσε καμήλῳ ἀνὰ τὴν πόλιν ὀχούμενον» (*Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ.32.3).

[209] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ.32.3. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι ο Αρταβάνης ουδεμία άλλη τιμωρία υπέστη *(βασιλεύς τε αὐτὸν ἄλλο μὲν εἰργάσατο οὐδὲν ἄχαρι..οὐδὲν μέντοι ..οὔτε τοῦ σώματος οὔτε τῆς οὐσίας ἀφείλετο οὐ μὴν οὐδὲ φυγὴ ἐζημίωσε*), δείχνει πως μάλλον η όλη υπόθεση ήταν συκοφαντία από ανθρώπους της αυλής, που ήθελαν να βλάψουν τον Αρτάβανο και δεν επρόκειτο για συνωμοσία, πράγμα που κατανόησε ο Ιουστινιανός.

[210]Σύμφωνα με τον Προκόπιο, ο Αρταβάνης ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής στην Κωνσταντινούπολη, σε βαθμό που τον καθιστούσε επικίνδυνο: *«ὁ δῆμος τῶν πεπραγμένων* [τοῦ Ἀρταβάνου] *ἐθαύμαζε καί ἄλλως ἠγάπα. ἦν γάρ εὐμήκης τε τὸ σῶμα καὶ καλὸς, τό τε ἦθος ἐλευθέριος καὶ ὀλίγα ἄττα φθεγγόμενος· βασιλεὺς δὲ αὐτὸν ἐν τοῖς μάλιστα ἐτετιμήκει, στρατηγόν τε γὰρ τῶν ἐν Βυζαντίῳ στρατιωτῶν καί ἄρχοντα φοιδεράτων καταστησάμενος, ἐς τῶν ὑπάτων ἀνεγράψατο τό ἀξίωμα»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ.31.8-13).

[211] Κανένα πάντως βασιλικό συνοικέσιο με μέλος της βυζαντινής βασιλικής οικογένειας και της οικογένειας των Σασανιδών δεν μνημονεύεται στις βυζαντινές πηγές.

δραπετεύσει. Κατέφυγε στην αυλή του Μεγάλου Κωνσταντίνου όπου έγινε δεκτός με ιδιαίτερες τιμές. Του παραχωρήθηκε παλάτι στην Κωνσταντινούπολη, πλησίον της θάλασσας του Μαρμαρά, στην περιοχή που σύντομα ονομάστηκε «*τά Ορμίσδου*» και *ἠξιώθη τιμῶν καί ἀρχῶν μεγίστων*.[212] Ο Ιουλιανός κατά την εκστρατεία του στο Ιράν, του ανέθεσε την ηγεσία του ιππικού και τον χρησιμοποίησε ως μεσολαβητή στις εκάστοτε διαπραγματεύσεις με τον εχθρό, μολονότι οι συμπατριώτες του *ὕβρεσιν αὐτόν περιέβαλον ὡς αὐτόμολον καί φυγάδα καί τῆς πατρίδος προδότην*.[213] Ο Ορμίσδας ήταν ιδιαίτερα ικανός πολεμιστής και ακοντιστής: «*..πολύς τήν ἰσχύν καί ἀκοντιστής περιδέξιος, ὡς ἐν τῷ πάλλειν κατά τινος τὸ ἀκόντιον προλέγειν, ὅπου βαλεῖ τόν πολέμιον*».[214]

Η αυλή του βυζαντινού αυτοκράτορα ήταν πάντα ανοιχτή σε επωνύμους Πέρσες που για πολιτικούς λόγους ζητούσαν την προστασία του βυζαντινού αυτοκράτορα. Σύμφωνα με τον Προκόπιο κάποιος Καβάδης, έγγονος του βασιλέα των Περσών Καβάδη, με δικαίωμα διαδοχής στον περσικό θρόνο, κατέφυγε στην αυλή του Ιουστινιανού. Έγινε δεκτός με τιμές από τον Ιουστινιανό και εντάχθηκε στο ρωμαϊκό στρατό, παρ' όλες τις αμφιβολίες που αυτός είχε για την πραγματική ταυτότητα του φυγάδα.[215]

Τα προαναφερθέντα περιστατικά δεν εξαντλούν ασφαλώς τον κατάλογο των Περσών που υπηρέτησαν στον βυζαντινό στρατό, ούτε αποτελούν κάτι το ιδιαίτερο, με δεδομένο ότι οι Βυζαντινοί ανέθεταν γενικά υψηλά αξιώματα σε αλλοεθνείς. [216] Το

---

[212] Ζώσιμος, 2.27.1-4, 3.13.4. Βλ. και *PLRE*, τ.Ι ,443. Ο Ορμίσδας ως πρεσβύτερος υιός ήταν, σύμφωνα με τον περσικό νόμο, ο νόμιμος διεκδικητής του περσικού θρόνου. Το χρίσμα όμως έλαβε- σύμφωνα με τη θέληση των ευγενών- ο μικρότερος αδελφός του Σαπώρ Β΄όντας ακόμα βρέφος, ενώ ο ίδιος φυλακίστηκε. Κατάφερε όμως να αποδράσει με τη βοήθεια της γυναικός του, κατέφυγε πρώτα στον βασιλιά της Αρμενίας και κατόπιν στη βυζαντινή αυλή (Ζώσιμος 2.27.3). Σύμφωνα με τον Ιωάννη Αντιοχέα ο Ορμίσδας βρήκε καταφύγιο πρώτα στην αυλή του Λικινίου και αργότερα ζήτησε προστασία από τον Μέγα Κωνσταντίνο (Blockley, *Foreign Policy*, 26).

[213] Ζώσιμος 3.11.3,1.13.3-4, 3.18.1. Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.1.2, 24.1.8, 24.2.11. Ο γιός του πρίγκιπα Ορμίσδα, που έφερε το ίδιο με αυτόν όνομα (*ὁμώνυμος ἦν τῷ πατρί),* είχε στρατηγικές ικανότητες και επέδειξε ιδιαίτερο θάρρος κατά την υπηρεσία του στο βυζαντινό στρατό (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 26.8.12· Ζώσιμος 4.8.1· *PLRE*, τ.Ι, 443). Πιθανόν στην ίδια οικογένεια ανήκε και ο Πάπας Ορμίσδας (514-523), καθώς και ένας άλλος Ορμίσδας (448-450) που υπηρέτησε ως *praetorian prefect* στην Ανατολή, βλ. Baldwin, A Mysterious Prefect, 5-8.

[214] Ζωναράς, 13.5

[215] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.23.23-24, Η.26.13. Η πληροφορία αυτή του Προκοπίου δεν επιβεβαιώνεται από τον Tabari. Ο Προκόπιος δίνει την πληροφορία ότι ο συγκεκριμένος Καβάδης ήταν γιός του Ζάμη(Zamasp) και εγγονός του βασιλέα Καβάδη Α΄. Συμμετείχε σε συνωμοσία εναντίον του Χοσρόη Α΄. Ο Χοσρόης έσφαξε τον Ζάμη και τα αδέλφια του καθώς και κάθε αρσενικό της οικογένειάς του που θα μπορούσε να διεκδικήσει το θρόνο. Ο ανεψιός του όμως Καβάδης κατάφερε να διαφύγει. Ο Προκόπιος (*Πόλεμοι,*Α.23.23), εκφράζει αμφιβολίες για το αν ο φυγάς ήταν πράγματι εγγονός του Καβάδη: *«..εἴτε Καβάδης αὐτὸς, ὁ τοῦ Ζάμου υἱός, εἴτε τὶς ἄλλος ἐπιβατεύων τοῦ Καβάδου ὀνόματος ἐς Βυζάντιον ἦλθε»* . Βλ. για το θέμα αυτό Börm, *Prokop und die Perser*, 54. Βλ. και Lee, *Information and Frontiers*, 25.

[216] Αναλυτικά κατάλογος με τα ονόματα και τα αξιώματα Περσών στην υπηρεσία του βυζαντινού αυτοκράτορα στο: Heil, Perser im spätrömischen Dienst, 143-159.

γεγονός όμως ότι Πέρσες, που αποτελούσαν τους κύριους εχθρούς του βυζαντινού κράτους στην Ανατολή και την μοναδική δύναμη που μπορούσε να θεωρηθεί ισάξια των Ρωμαίων, υπηρετούσαν στο βυζαντινό στρατό και μάχονταν ενάντια στο ίδιο τους το κράτος και στους ομοφύλους τους, φανερώνει την εμπιστοσύνη την οποία απολάμβαναν εκ μέρους του βυζαντινού αυτοκράτορα αλλά και την εκτίμηση του τελευταίου στις πολεμικές ικανότητές τους.

Στα μέσα του εβδόμου αιώνα μετά την διάλυση του περσικού κράτους και την υποδούλωσή του στους ΄Αραβες, μεγάλος αριθμός Περσών βρήκε προστασία στο Βυζάντιο. Επί βασιλείας Κώνσταντος Β΄(641-668) στρατηγός των Αρμενιάκων, ενός από τα μεγαλύτερα θέματα στην Ανατολή, ήταν κάποιος Σαβώριος, *Περσογενής* κατά τον Θεοφάνη, ο οποίος μάλιστα στασίασε κατά του Κώνσταντος, ζήτησε δε και τη βοήθεια των Σαρακηνών *ὑποσχόμενος ὑποτάξαι τήν Ρωμανίαν.*[217] Στην αυλή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ΄ υπηρέτησαν σε έμπιστες θέσεις ο Πέρσης Ευλόγιος και ο επίσης Πέρσης και *εταιρειάρχης* Αρτάβασδος, που βοήθησαν τον Βασίλειο Α΄με τους περί αυτόν πραξικοπηματίες, να εισέλθει στο βασιλικό παλάτι.[218] Σύμφωνα με τον Συνεχιστή του Θεοφάνη, την εποχή του αυτοκράτορα Θεοφίλου, ο επαναστάτης και επικεφαλής των εξεγερθέντων Περσών κατά των Αγαρηνών, Βάβεκ,[219] μετά την αποτυχία του κινήματός του, κατέφυγε στη Σινώπη και έθεσε εαυτόν καθώς και το στρατό του στην υπηρεσία του βυζαντινού αυτοκράτορα.[220] Ο Θεόφιλος δημιούργησε με το στρατό αυτό ολόκληρο τάγμα *καλούμενον Περσικόν.*[221]

Αλλά και οι Πέρσες για την προστασία των συνόρων τους, όπως και οι βυζαντινοί, στρατολογούσαν «βαρβάρους» ως μισθοφόρους *(gentium diversarum*

---

[217] Θεοφάνης, *Χρονογραφία,* τ.Ι, σ.348,349. ΄Αδοξο ήταν το τέλος του Σαβωρίου, ο οποίος σκοτώθηκε πέφτοντας από το άλογό του στην Αδριανούπολη, πριν προλάβει να πραγματοποιήσει τα σχέδιά του. Το γεγονός όμως ότι ήταν σε θέση να κινητοποιήσει ικανό στρατό κατά του αυτοκράτορα του Βυζαντίου και να συνάψει συμμαχίες με τους ΄Αραβες, δείχνει πως είχε αποκτήσει μεγάλη δύναμη και επιρροή.

[218] Γεώργιος Μοναχός, *Βίοι*, 838.

[219] Bartikian, Χουρραμίτες, 115-132.

[220] Η εξέγερση των Περσών σημειώθηκε στην περιοχή του Αζερμπαϊτζάν, οι δε εξεγερθέντες λόγω της καταγωγής και της θρησκευτικής τους ιδεολογίας αποκαλούνταν «Κουρραμίτες». Η εξέγερση κατεστάλη από τους Αββασίδες το 833. Βλ. αναλυτικά για το κίνημα των Κουρραμιτών και τη φυγή τους στο Βυζάντιο: *Cheynet*, Theophobe, 39-50· Letsios, Theophilos, 249-271.
Η παραλιακή πόλη Σινώπη του Πόντου, έφερε κατά την αρχαιότητα την ονομασία ΄Αμαστρις *από Ἀμάστριδος τῆς Περσίδος, θυγατρὸς Ὀξυάρτου ἀδελφοῦ Δαρείου* (Συμεών Μάγιστρος, *Χρονογραφία,* 637). Ίσως αυτή η παράδοση οδήγησε τους Πέρσες επαναστάτες να καταφύγουν στη συγκεκριμένη πόλη.

[221] *«ἀλλά καὶ κώδιξι στρατιωτικοῖς αὐτοὺς ἀναγράφεται καί τάγμα οὕτως καλούμενον Περσικὸν ἐγκατέστησε, καὶ τοῖς κατὰ πόλεμον ἐξιοῦσι Ρωμαίοις κατά τῶν Ἀγαρηνῶν ἐναριθμεῖσθαι προσέταξε»* (*Συνεχιστής Θεοφάνους*,112). Το τάγμα αυτό πολέμησε κατά των Αράβων μαζί με το βυζαντινό στρατό, έσωσε δε, κατά τη διάρκεια μιας μάχης, από κινδύνου ζωής τον ίδιο τον αυτοκράτορα (Συμεών Μάγιστρος, *Χρονογραφία,* 636-637).

comitatu sublimis),[222] όπως επίσης και Ρωμαίους, τους ανέθεταν μάλιστα υψηλόβαθμες θέσεις.[223] Ο Ρωμαίος φυγάς και πράκτορας Αντωνίνος, επί βασιλείας Κωνστάντιου Β΄και αργότερα Ιουλιανού, έγινε δεκτός με τιμές στην περσική αυλή και πολέμησε στο πλευρό των Περσών ενάντια στους ομοφύλους του.[224] Ο Αντωνίνος, σύμφωνα με τον Αμμιανό, έφερε επί της κεφαλής του τιάρα, ενδεικτικό υψηλού αξιώματος στην περσική αυλή.[225] Ανάλογη ήταν και η περίπτωση του Γραυγάσιου, επιφανούς κατοίκου και εμπόρου της πόλης Νίσιβης. Κατέφυγε και αυτός στην περσική αυλή του Σαπώρ Β΄, προκειμένου εκεί να συναντήση την αγαπημένη του σύζυγο, που είχε συλληφθεί αιχμάλωτη. Έγινε δεκτός με τιμές και του αποδώθηκε αξίωμα, όχι όμως τόσο υψηλό όσο του Αντωνίνου, και υπηρέτησε έκτοτε στον περσικό στρατό.[226]

Δεν έχουμε πληροφορίες για τη χρησιμοποίηση Ρωμαίων αιχμαλώτων ως στρατιωτών από τους Πέρσες, ούτε για σώματα στρατού που απαρτίζονταν αποκλειστικά από βυζαντινούς αυτόμολους ή αιχμαλώτους, μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι πιθανόν να συνέβαινε κάτι ανάλογο, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι οι αιχμάλωτοι θα δήλωναν υποταγή στον Βασιλέα των Βασιλέων και θα μετατρέπονταν σε υπηκόους του περσικού βασιλείου.[227] Σύμφωνα με περσική πηγή οι αιχμάλωτοι μπορούσαν να αποφύγουν το θάνατο και να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή εντός των ορίων του περσικού κράτους, αν δέχονταν να καταστούν υπήκοοι του

---

[222] Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.1.3. Σύμφωνα με τον Αμμιανό ικανότεροι απ' αυτούς τους βαρβάρους μισθοφόρους αποδείχθηκαν οι Χιωνίτες Ούννοι, οι Αλβανοί και οι Σεγιστανοί (19.2.3). Ως τοξότες χρησιμοποιούσαν κυρίως λαούς της ασιατικής στέπας όπως Αρμένιους, Γεωργιανούς, Γιλανούς και Τούρκους (Daryaee, *Sasanian Persia*, 45-47).

[223] Ο βασιλιάς των Χιωνιτών Ούννων Κρουμβάτης και ο γιός του ήσαν επικεφαλής του περσικού στρατού κατά την πολιορκία της Άμιδας. (Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.1.7). Κατάλογος με Ρωμαίους που υπηρέτησαν στο στρατό και στη βασιλική αυλή των Σασανιδών στο Heil, Perser im spätrömischen Dienst, 174-175.

[224] Ο Αντωνίνος, Ρωμαίος πολίτης από τη Συρία πρώην έμπορος, έγινε δεκτός με ενθουσιασμό στην αυλή του Σαπώρ Β΄και συνεργάστηκε με τον στρατηγό Tamsapor, δεδομένου ότι ήταν σε θέση να δώσει πολλές στρατιωτικές πληροφορίες για τις θέσεις και τη δύναμη του ρωμαϊκού στρατού στη Μεσοποταμία. Ήταν αυτός που έπεισε τον Σαπώρ να επιτεθεί και να εισβάλει στο ρωμαϊκό έδαφος επί βασιλείας Κωνστάντιου.(Αμμιανός Μαρκελλίνος,18.5.1-3,20.1.6).Οι έμποροι λειτουργούσαν ενίοτε όπως φαίνεται και ως κατάσκοποι, βλ. *Three Military Treatises*,122· Lee, *Information and Frontiers*,175· Nechaeva, Emigrants, 92-99.

[225] Ο Αντωνίνος μαζί με την τιάρα δέχθηκε και το δικαίωμα να συντρώγει με τον Μέγα Βασιλέα και να παίρνει το λόγο εκφράζοντας τη γνώμη του μπροστά του. (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 18.5.6). Η τιάρα δήλωνε ιδίατερη βασιλική εύνοια. Ο Προκόπιος (*Πόλεμοι,*Α.17.27) δίνει την πληροφορία ότι ο βασιλιάς Καβάδης τιμώρησε τον στρατηγό του Μιρράνη με αφαίρεση τιάρας *ἐκ τέ χρυσοῦ καὶ μαργάρων πεποιημένην· ἀξίωμα δὲ τοῦτο ἐν Πέρσαις μέγα μετά γε τὴν βασιλέως τιμὴν.*

[226] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 18.10.1-4. Βλ. για τον Γραυγάσιο:Nechaeva, Emigrants, 99-104.

[227] Ο Χοσρόης Α΄απαιτούσε οι αιχμάλωτοι από την Αντιόχεια να δηλώσουν υπήκοοί του: *«..καὶ βασιλικοὺς καλεῖσθαι ἠξίου* [τούς Ρωμαίους αἰχμαλώτους] *ὥστε τῶν ἀρχόντων οὐδενὶ ὑποχειρίους εἶναι ἢ βασιλεῖ μόνῳ»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.14.4).

Μεγάλου Βασιλέα και φυσικά να πολεμήσουν για λογαριασμό του.[228] Ενδεικτικό είναι το περιστατικό που αναφέρει ο Αμμιανός: Κατά την εκστρατεία του Ιουλιανού στο Ιράν, οι Ρωμαίοι αιχμαλώτισαν έναν συμπατριώτη τους, που όπως ο ίδιος τους πληροφόρησε είχε αιχμαλωτισθεί από τους Πέρσες και ζούσε στο Ιράν ήδη από την εποχή του αυτοκράτορα Μαξιμιανού. Ήταν πολύ γέρος σχεδόν εκατό χρονών και φαίνεται πως κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας του έγινε υπήκοος του Πέρση βασιλέα και πολέμησε στο στρατό των Περσών, έζησε όμως μια φυσιολογική ζωή, παντρεύτηκε κατά το περσικό έθιμο πολλές γυναίκες και απέκτησε πολλά παιδιά. Κατοικούσε στην πόλη-φρούριο Άναθα[229] την οποία πολιόρκησαν οι στρατιώτες του Ιουλιανού κατά την πορεία προς την Κτησιφώντα και ήταν αυτός που έπεισε τους κατοίκους να παραδοθούν. Δήλωσε στους συμπατριώτες του Ρωμαίους που τον αιχμαλώτισαν, πως χαίρεται για το γεγονός της δεύτερης αιχμαλωσίας του, γιατί του δίνεται έτσι η ευκαιρία να ζήσει το τέλος της ζωής του και να ταφεί στην πατρίδα του.[230]

Ο Προκόπιος επίσης δίνει μια σημαντική πληροφορία. Κατά την πολιορκία της Βέροιας από τον στρατό του Χοσρόη Α΄(541), η ρωμαϊκή φρουρά μετά από διαπραγματεύσεις αποφάσισε να παραδωθεί. Οι μεν κάτοικοι *ἀπαθεῖς κακῶν ..ὤχοντο ὡς ἕκαστός πη ἐβούλετο,* οι δε περισσότεροι εκ των στρατιωτών ***ἐθελούσιοι παρὰ Χοσρόην αὐτόμολοι ἦλθον***, *ἐπικαλοῦντες ὅτι δὴ τὰς συντάξεις χρόνου μακροῦ σφίσι τὸ δημόσιον ὦφλε, καὶ ξὺν αὐτῷ ὕστερον ἐς τὰ Περσῶν ἤθη ἐχώρησαν.*[231] Η πληροφορία είναι σοβαρή, εφόσον βέβαια αληθεύει. Η ευκολία με την οποία οι στρατιώτες αλλάζουν στρατόπεδο αλλά και τρόπο ζωής (ήθη) με δικαιολογία την καθυστέρηση της μισθοδοσίας τους, μετά μία μάλιστα σκληρή αντιπαράθεση κατά τη διάρκεια πολυήμερης πολιορκίας, φανερώνει αφ'ενός έλλειψη πατριωτικού φρονήματος και αφ'ετέρου πλήρη εμπιστοσύνη στον αντίπαλο. Είναι δε γεγονός, σύμφωνα και με

---

[228] Denkard,(Arateshtaristan), 8.16(26).20. Christensen, *Iran*, 211. Σύμφωνα με τον Lieu (Captives , [28] i), οι Πέρσες κατά την περίοδο της βασιλείας του Σαπώρ Β΄ *suffered from a genuine manpower shortage*. Αυτός ήταν ο λόγος της στρατολόγησης ακόμα και γυναικών καθώς και αιχμαλώτων στον περσικό στρατό, οι οποίοι βέβαια αναλάμβαναν βοηθητικές εργασίες.

[229] Η πόλις φρούριο Άναθα μνημονεύεται στην τρίγλωσση επιγραφή του Σαπώρ Α΄: «*….πάντα ἐκαύσαμεν καί ἠρημώσαμεν καί ἐκρατήσαμεν καί ἐν ἐκείνη τῇ μίᾳ ἀγωγῇ ἀπό τοῦ ἔθνους Ρωμαίων καστέλλους τε καὶ πόλεις. Ἄναθαν πόλιν σύν τῇ περιχώρῳ, Βίρθαν Ἀσπωράκου σύν τῇ περιχώρῳ …*» (Maricq,Res Gestae divi Saporis, 309)

[230] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.1.10. Ο Αμμιανός μνημονεύει και μια ανάλογη αλλά αντίστροφη περίπτωση αυτή του Jovinianus, που ζούσε στην Αντιόχεια για πολλά χρόνια ως όμηρος των Ρωμαίων. Αγάπησε και θαύμασε τον ελληνικό πολιτισμό και ενστερνίστηκε τα ρωμαϊκά ήθη (Αμμιανός Μαρκελλίνος 18.6.20) Βλ.και Lee, Hostages, 71.

[231] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.7.37.

όσα προαναφέρθηκαν, ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά παρατηρείται και στους δύο αντιπάλους.

Δ. Ο στρατός των Σασανιδών και η εικόνα του Πέρση πολεμιστή στη βυζαντινή ιστοριογραφία.

«ἀπρόσοιστος γὰρ ὁ Περσᾶν στρατὸς ἀλκίφρων τε λαὸς»[232]

Την εικόνα του Πέρση πολεμιστή στο προϊσλαμικό Ιράν αλλά και της περσικής στρατηγικής τέχνης σκιαγραφούν κυρίως οι ελληνικές και ρωμαϊκές πηγές, καθώς και ελάχιστα, σε αποσπάσματα διασωθέντα, περσικά μεσαιωνικά κείμενα της σασανιδικής περιόδου.[233] Η ύπαρξη αυτών των κειμένων αποδεικνύει πως δεν ήταν μόνο οι Βυζαντινοί αυτοί που κατέγραψαν και κωδικοποίησαν τις στρατιωτικές γνώσεις, αλλά κάτι ανάλογο είχαν κάνει και οι Πέρσες και πιθανόν και άλλοι λαοί της Κεντρικής Ασίας, για τους οποίους όμως δεν υπάρχουν πηγές. Στα κείμενα αυτά γίνεται λόγος για τον εξοπλισμό του στρατού και την τροφοδοσία, την προετοιμασία των στρατιωτών για τη μάχη, το φόβο που θα πρέπει να προξενεί ο περσικός στρατός στον εχθρό, το πώς θα πρέπει οι εχθροί -που αποκαλούνται δίποδοι λύκοι- να φονεύονται, εφ' όσον δεν αποδέχονται να καταστούν υπήκοοι των Περσών, ποιά θα πρέπει να είναι η συμπεριφορά απέναντι στους αιχμαλώτους κλπ.

---

[232] Αισχύλος, *Πέρσαι,* στ. 91.

[233] Τα μεσαιωνικά αυτά περσικά κείμενα διασώθησαν σε αραβική μετάφραση, κυριότερο των οποίων είναι το λεγόμενο *Ayin-nameh* (Βιβλίο των Κανόνων), ένα εγχειρίδιο στρατηγικής τέχνης που ο Inostrancev χαρακτηρίζει ως *"a Sasanian military treatise which gives us an idea of the rules and tradition of the military art among the Persians"* και πιστεύει πως γράφτηκε την εποχή του Χοσρόη Α΄, σε πολλά δε σημεία ταυτίζεται με ανάλογα, της ίδιας περιόδου, εγχειρίδια βυζαντινά και κυρίως με το *Στρατηγικόν* (Inostrancev, The Sasanian Military Theory, 8-23). Για τα κείμενα αυτά βλ.επίσης Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 23· Christensen, *Iran*, 215,217. Πληροφορίες για τον οπλισμό, την επιμελητεία και τη στρατηγική τέχνη των Σασανιδών, περιλαμβάνονται επίσης στο 8ο βιβλίο της θρησκευτικής εγκυκλοπαίδειας του ενάτου αιώνα, που αποκαλείται *Denkard* και συγκεντρώνει όλες τις θρησκευτικές δοξασίες των Μαζδαϊστών (Denkard, www.avesta.org). Στο 16ο κεφάλαιο του 8ου βιβλίου του *Denkard*, που έχει τον τίτλο *Arateshtaristan*, αναφέρεται ότι πριν την έναρξη της μάχης οι εχθροί προσκαλούνται να υποταχθούν στον Βασιλέα των Βασιλέων και να ασπασθούν την μαζδαϊκή θρησκεία. Για αγγλική μετάφραση του Denkard βλ. Daryaee, *Sasanian Persia*, 178, σημ.21, καθώς και στην προαναφερθείσα σελίδα του διαδικτύου. Είναι πολύ πιθανόν, λόγω και των συχνών επαφών μέσω αιχμαλώτων, αυτόμολων και εμπόρων, οι Βυζαντινοί να είχαν γνώση αυτών των κειμένων.

Αρχαιολογικές μαρτυρίες, όπως οι ανάγλυφες χαραγμένες σε βράχους παραστάσεις που σώζονται στο Ιράν ή ευρήματα χρυσοχοϊας και ἀργυροχοϊας, δίνουν επίσης μια εικόνα των όπλων και της πολεμικής τέχνης των Σασανιδών.[234]

Οι στρατιώτες, σε μια αυστηρά ταξική κοινωνία όπως ήταν το Ιράν, κατείχαν τη δεύτερη ιεραρχικά θέση μετά την τάξη των ιερέων, απολάμβαναν δηλαδή ιδιαίτερης κοινωνικής εκτίμησης.[235] Η σασανιδική κοινωνία ήταν ιεραρχικά δομημένη, [236] και η κάθε τάξη (στρατιώτες, ιερείς, έμποροι, αξιωματούχοι και ευγενείς), υπό την επιρροή και της ζωροαστρικής θρησκείας, εφάρμοζε αυστηρά τη διαδοχή του αίματος. Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο τα στρατιωτικά αλλά και τα κοσμικά αξιώματα μοιράζονταν αποκλειστικά σε επτά οικογένειες,[237] ενώ κλειστή ήταν και η τάξη του ζωροαστρικού ιερατείου. Είναι χαρακτηριστικό ότι όταν ο βασιλεύς Χοσρόης Α΄σκότωσε τον στρατηγό (χαναράγγη) Αδεργουδουνβάδη γιατί δεν υπάκουσε τις εντολές του, τη θέση του πήρε αμέσως «*κληρονομικῷ δικαιώματι*» ο γιός του Ουαρράμης.[238]

Στο στρατό των Σασανιδών υπηρετούσαν όλες οι κοινωνικές τάξεις. Εκτός από τους κατ΄ επάγγελμα στρατιωτικούς, στρατεύονταν ιερείς, δημόσιοι λειτουργοί και

---

[234] Herrmann, The Rock Reliefs, 35-45.

[235] Στα ιερά βιβλία των Ζωροαστρών μνημονεύονται τρεις τάξεις : οι ιερείς, οι στρατιώτες και οι αγρότες μαζί με τους βιοτέχνες. Στην ανωτάτη κοινωνικά τάξη (*Shahrdaran)* ανήκαν τα μέλη της βασιλικής οικογένειας (Christensen, *Iran*, 98,99· Daryaee, *Sasanian Persia*, 43). Στο περίφημο όμως γράμμα του αρχιερέα Tansar προς τον βασιλιά του Tabaristan γίνεται λόγος για τέσσερις τάξις: τους ιερείς, τους στρατιώτες, τους κρατικούς υπαλλήλους και τέλος τους βιοτέχνες μαζί με τους εμπόρους και τους αγρότες. (*The Letter of Tansar*, 37,38). Υπήρχε αυστηρή διάκριση των τάξεων και αυτή η διάκριση ήταν εμφανής και από την ενδυμασία και την όλη εξωτερική εμφάνιση

[236]Daryaee, *Sasanian Persia*,42-50· Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 171-182. Ο διαχωρισμός σε τέσσερις τάξεις επιβάλετο από τη ζωροαστρική θρησκεία. Η πρώτη τάξη ήταν η τάξη των ιερέων στους οποίους συμπεριλαμβάνονταν και οι δικαστές, η δεύτερη τάξη ήταν οι στρατιώτες, η τρίτη τάξη ήταν οι κρατικοί υπάλληλοι και η τέταρτη και τελευταία τάξη ηταν η τάξη των εμπόρων και βιοτεχνών (Maas *Readings in Late Antiquity*, 328). Οι ανήκοντες στην πρώτη και δεύτερη τάξη καθώς και οι ιερείς δεν πλήρωναν φόρους. Ο Χοσρόης Α΄αναμόρφωσε το σύστημα της πληρωμής φόρων ώστε να είναι δικαιότερο, στην ουσία όμως φόρους πλήρωναν όσοι ήσαν άνω των είκοσι ετών και μόνο η τάξη των αγροτών, εμπόρων και βιοτεχνών (Tabari, *The History*,255-262).

[237] *«δήμοις γάρ παρά τοῖς Μήδοις έπτά τῶν πράξεων τά ἀγχίνοά τε καὶ τιμιώτατα διανυομένοις νόμῳ πρεσβύτη κληροδοτουμένοις, μὴ ἄλλως ἔχειν τά πράγματα ἔφασκεν καὶ φασὶν τὸν Ἀρσακίδη ἐπιλεγόμενον δῆμον τὴν βασιλείαν κατέχειν, καί τοῦτον ἐπιτίθεσθαι τῷ βασιλεῖ τό διάδημα, ἕτερον τῆς πολεμικῆς προεστάναι συντάξεως, ἄλλον δέ τάς πολιτικὰς περικεῖσθαι φροντίδας, τόν δ' ἕτερον τάς διαφορὰς διαλύειν…τόν δέ πέμπτον ἡγεῖσθαι τῆς ἵππου, τὸν δὲ μετά τοῦτον φορολογεῖν τὸ ὑπήκοον..τὸν δ' ἕβδομον κηδεμόνα τῶν ὅπλων καί τῆς πολεμικῆς ἐσθῆτος ἐπιστατεῖν..»* (Θεοφύλακτος, Γ.18). Οι επτά αυτές οικογένειες ήταν: Suren, Waraz, Karen, Aspahbadh, Spandiyadh, Mihran and Zik (Howard-Johnston, Late Antique Iran, 126). Κάποια απ' αυτά τα ονόματα εξελληνισμένα μνημονεύονται στις βυζαντινές πηγές με αναφορά σε αξιώματα, όπως π.χ. οι στρατηγοί Σουρήνας (Θεοφύλακτος, 3.5.14) και Μιρράνης (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.30.7) και οι πρέσβεις του Χοσρόη Α΄, Ζιχ ο Ισδεγουσναφ και Σουρήνας (Μένανδρος απ.6.1.308). Το όνομα Σουρήνας άλλοτε αποδίδεται σε πρέσβη και άλλοτε σε στρατηγό, επομένως δεν θα πρέπει να το θεωρούμε αξίωμα αλλά οικογενειακό όνομα. Το ίδιο και το όνομα Ζιχ αναφέρεται στην ομώνυμη οικογένεια και όχι σε αξίωμα.(Diebler, Les hommes du roi,199,200).

[238] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.23.22.

γενικά αξιωματούχοι της αυλής, βιοτέχνες και αγρότες.[239] Ο βασιλεύς Χοσρόης Α΄ στα πλαίσια μεταρρυθμίσεων διαίρεσε την αυτοκρατορία του σε τέσσερα τμήματα και ανέθεσε σε τέσσερις στρατηγούς *(spahbed)* την αρχηγία του στρατεύματος, επικεφαλής των οποίων τέθηκε ο ίδιος. Οι στρατηγοί αυτοί υπάγονταν διοικητικά στα αρμόδια υπουργεία (*diwan)* και είχαν αυστηρά στρατιωτικές αρμοδιότητες.[240]Ο Χοσρόης θέσπισε επίσης τη δυνατότητα στρατολόγησης ως έφιππων τοξοτών και πολιτών που δεν είχαν περιουσία. Σε αυτή την περίπτωση το ίδιο το κράτος παρέδιδε στον πολεμιστή το άλογο και τον εξοπλισμό καθώς και χρήματα.[241] Σημαντικές θέσεις στο στράτευμα κατείχαν οι απόγονοι των παρθικών οικογενειών *Karen, Suren* και *Mihran,*[242] εξ αυτού δε του λόγου γίνονται συχνές αναφορές στις βυζαντινές πηγές σε ονόματα όπως Σουρήνας, Μερμερόης και Μιρράνης.[243]

Δεν φαίνεται πάντως πως η σασανιδική κοινωνία ήταν μια στρατοκρατούμενη κοινωνία, αντίθετα αισθητή ήταν η δύναμη του ζωροαστρικού ιερατείου στη βασιλική αυλή αλλά και η δύναμη της αριστοκρατίας.[244] Ενδεικτικό της δύναμης του ιερατείου είναι το γεγονός ότι ήταν σε θέση μαζί με τους ευγενείς να απομακρύνει από το θρόνο τον βασιλέα Καβαδη (496) και μάλιστα δέκα χρόνια μετά την άνοδό του στο θρόνο, λόγω της εύνοιας που έδειξε προς τους Μαζδακίτες

---

[239] Christensen, *Iran*, 98· Daryaee, *Sasanian Persia*, 30. Ο πρώτος βασιλιάς των Σασανιδών Αρδασίρ Α΄, ανασυγκρότησε το στρατό στα πρότυπα των Αχαιμενιδών, επιβάλλοντας διαρκή στρατιωτική ετοιμότητα και υιοθέτησε νέα όπλα και κυρίως νέου τύπου πολιορκητικές μηχανές (Christensen, *Iran* ,207).

[240] Daryaee, *Sasanian Persia*, 30· Rubin, The reforms of Khusro, 227-297· Garsoian, Sasanians, 588· Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 18. Για την οργάνωση του στρατού επί Σασανιδών βλ. Christensen, *Iran*, 206-215· Daryaee, *Sasanian Persia*, 45-48.

[241] Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 198.

[242]Ο Θεοφύλακτος (Γ.18) κάνει ειδική αναφορά στον οίκο του Μιρράμου (*τῆς τοῦ Μιρράμου οἰκαρχίας)* από τον οποίο κατήγετο ο στασιαστής Βάραμ (Cubin).

[243] *«Πέρσης ἀνὴρ, μιρράνης μὲν τὸ ἀξίωμα(οὕτω γὰρ τὴν ἀρχὴν καλοῦσι Πέρσαι), Περόζης δὲ ὄνομα»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.13.16). Προφανώς ο Προκόπιος εκλαμβάνει το οικογενειακό Μιρράνης ως αξίωμα, ενώ το Περόζης (Νικηφόρος) πρέπει να ήταν το μικρό όνομα του στρατηγού. Το ίδιο αναφέρει ο Ζώσιμος για τον Σουρήνα (3.15.5), καθώς και ο Θεοφύλακτος (Γ.5): *«ἐπιστρατεύει ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς καὶ Μεβόδην Σουρήνα τὸν υἱὸν ..ἀξιώματα δὲ ταῦτα παρὰ Πέρσαις πρεσβεύονται»*. Αναφερόμενος στο όνομα του Πέρση στρατηγού Καρδαριγάν ο Θεοφύλακτος υποστηρίζει πως πρόκειται για παρθικό αξίωμα και συμπληρώνει πως οι Πέρσες προτιμούν να τους αποκαλούν με τους τίτλους τους παρά με τα οικογενειακά τους ονόματα (Α.9). Είναι φανερό ότι υπάρχει μια σύγχυση πάνω σ' αυτό το θέμα, γιατί ο Προκόπιος άλλοτε εμφανίζει τα ίδια ονόματα ως αξιώματα, με μικρό το πρώτο γράμμα της λέξης και άλλοτε ως οικογενειακά ονόματα με κεφαλαίο: *Μιρράνης* στρατηγός, (Α.14.1-14), *μιρράνης* αξίωμα, (Α.13.16), *Χαναράγγης* στρατηγός (Α.21.14-15), *χαναράγγης* αξίωμα, (Α.5.4, Α.6.12., Α.23.7). Υπάρχουν πάντως και αξιώματα που δεν σχετίζονται με κυρια ονόματα, βλ. Christensen, *Iran*, 104,105· Diebler, Les Hommes du Roi, 199,200,201.

[244] Για το ρόλο και τη δύναμη της αριστοκρατίας στο Ιράν των Σασανιδών βλ.Pourshariati, *Sasanian Empire*, 60 επ.· Börm, Das Königtum der Sasaniden, 438-441· του ιδίου, Herrscher und Eliten, 159,198.

και να ονομάσει βασιλέα τον αδελφό του Ζάμη (496-498).[245]Εν τούτοις και η δύναμη του στρατού ήταν ισχυρή και όπως σε όλες τις κοινωνίες υπήρξαν περιπτώσεις που Πέρσες στρατηγοί στασίασαν κατά της νόμιμης εξουσίας και διεκδίκησαν τον περσικό θρόνο, έστω και για πολύ μικρό χρονικό διάστημα.[246]

Οι Πέρσες στρατηγοί πρωταγωνιστούν στις βυζαντινές πηγές κατά τις περιγραφές των μαχών και χαρακτηρίζονται ως ικανοί και γενναίοι, σε αντίθεση με τις μάλλον απαξιωτικές παρατηρήσεις για το ρωμαϊκό στρατό και τους επικεφαλής του.[247] Όλοι οι στρατηγοί είχαν καταγωγή αριστοκρατική, δεδομένου ότι στο σασανιδικό κράτος αξιώματα δεν μπορούσαν να αποκτήσουν παρά μόνον οι εξ αίματος ευγενείς.[248] Ο Πλούταρχος σκιαγραφεί το πορτρέτο του Σουρήνα με ιδιαίτερα κολακευτικά λόγια,[249] το ίδιο και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος,[250] ο οποίος φυσικά αναφέρεται σε διαφορετικό πρόσωπο, που φέρει όμως το ίδιο οικογενειακό όνομα. Ο Αγαθίας εγκωμιάζει τον Πέρση στρατηγό Μερμερόη *(Mihr-Mihroe),* με χαρακτηρισμούς όπως *δεινὸς ἔς εὐβουλίαν, ἄριστος τὰ πολέμια καὶ σφόδρα τὴν ψυχὴν*

---

[245] Tabari, *The History*, 132. Οι ευγενείς μαζί με στρατιωτικούς απομάκρυναν από το θρόνο και τύφλωσαν και τον πατέρα του Χοσρόη Β΄ Ορμίσδα (Θεοφύλακτος, Δ.3). Φαίνεται πως την εκλογή νέου βασιλέα έπρεπε να εγκρίνει δια της ψήφου του το Συμβούλιο των ευγενών (Θεοφύλακτος, Δ.7).

[246] Αυτοί ήταν οι στρατηγοί Βάραμ (Cubin) και Shahrwaraz. Ο πρώτος, με καταγωγή από τον οίκο των Αρσακιδών, κατάφερε να στεφθεί βασιλεύς (590) αλλά παρέμεινε στο θρόνο μόνο για ένα έτος. Ο δεύτερος, με καταγωγή από τον οίκο των Σασανιδών,υπήρξε στρατηγός του Χοσρόη Β΄. Επί βασιλείας Αρδασίρ Γ΄(628-629) στασίασε και με τη στήριξη του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ηράκλειου κατέλαβε την Κτησιφώντα, ανακηρύσσοντας τον εαυτό του Βασιλέα Βασιλέων. Μετά όμως από λίγους μήνες δολοφονήθηκε. (Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 227· Daryaee, *Sasanian Persia*, 35).

[247] *«Τῆς στρατιωτικῆς καταστάσεως ἀμεληθείσης χρόνῳ πολλῷ καὶ εἰς παντελῆ λήθην ὡς εἰπεῖν ἐλθούσης ὡς μηδὲ αὐτὰ τὰ πρόχειρα τοὺς στρατηγεῖν ἐγχειροῦντας ἐπίστασθαι πολλά τε δυσχερῆ διαφόρων συμβῆναι καὶ ποτέ μεν ἀγυμνασίαν αἰτιᾶσθαι στρατιωτῶν ποτέ δὲ ἀπειρίαν στρατηγῶν καταμέμφεσθαι συνείδομεν».* (*Στρατηγικόν,* Εἰσαγωγή, 1.2). Το *Στρατηγικόν* αναφέρεται προφανώς στην κατάσταση του στρατεύματος κατά την εποχή του Ἰουστινιανού.

[248] *«..νόμος ..ἐσήει, ὅς δή οὐκ ἐᾷ Πέρσαις ἐς τοὺς ἀλλοτρίους τὰς ἀρχὰς φέρεσθαι, ἀλλ' οἷς ἡ τιμὴ ἑκάστη κατὰ γένος προσήκει» (*Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.13).

[249] «.[Σουρήνας] *πλούτῳ μὲν καὶ γένει καί δόξῃ μετὰ βασιλέα δεύτερος, ἀνδρείᾳ δέ καὶ δεινότητι καὶ δόξῃ..ἐν Πάρθοις πρῶτος, ἔτι δὲ καὶ μεγέθει καὶ κάλλει σώματος ὡς οὐδείς ἕτερος».* (Πλούταρχος, *Κρασσος,* 24,1-2). Η οικογένεια των Σουρήνα (Souren) είχε πρόσβαση όχι μόνο σε στρατιωτικά ανώτατα αξιώματα αλλά και διοικητικά και θρησκευτικά : *" The Surens had a central hold over the administration, military and treasury..not to mention the leadership of the clergy in Fars"* (Pourshariati, *The Sasanian Empire*, 63).

[250] *"Surena post regem apud Persas promeritae dignitatis"*(Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.2.4). Ένας άλλος Σουρήνας (Σουρήνης) επανεμφανίζεται στον Θεοφύλακτο ως στρατιωτικός διοικητής της Περσαρμενίας (Γ.9). Ο γιός προφανώς του τελευταίου, Μεβόδης, αντιμετώπισε τον στρατηγό Φιλιππικό έξω από τη Μαρτυρόπολη το 589. (Θεοφύλακτος, Γ.5). Βεβαίως και εδώ πρόκειται για ένα πρόσωπο της ίδιας οικογένειας. Το όνομα Μεβόδης, το οποίο πρέπει να συμπλήρωνε το οικογενειακό όνομα Σουρήνας, παραπέμπει σε ιερέρα του ζωροαστρικού ιερατείου (Mobad). Όπως προαναφέρθηκε οι ιερείς συμμετείχαν σε εκστρατείες και στρατεύονταν υποχρεωτικά. Το όνομα Μεβόδης εμφανίζεται και στον Προκόπιο. Πρόκειται για στρατηγό που είχε το αξίωμα του μαγίστρου και ήταν ένα από τα πιο έμπιστα πρόσωπα του βασιλέα Καβάδη (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.25,Α.23.25.).

ἀνδρειότατος.[251] Ανάλογοι χαρακτηρισμοί δεν αποδίδονται σε Ρωμαίο στρατηγό, του Βελισάριου συμπεριλαμβανομένου. Ο Αγαθίας δεν μπορεί να κρύψει το θαυμασμό του για τον Μερμερόη, ο οποίος γέρος και άρρωστος *ἐμόχθει ὥσπερ νεανίας ρωμαλεώτατος καὶ οὐκ ἀπηγόρευε πρὸς τοὺς πόνους ἀλλὰ φοράδην ἔς τὰς παρατάξεις ἐφοίτα καὶ ..τοὺς μὲν ἐναντίους κατέπληττε, τοῖς δὲ οἰκείοις παραινῶν ..πολλὰς ἀνεδήσατο νίκας.* Επίσης ιδιαίτερα θετικά είναι τα σχόλια και για τον στρατηγό Ναχοραγάν, τον διάδοχο του Μερμερόη,[252]-παρόλο που τονίζεται πως τον κατέστρεψε η αλαζονεία του-[253] καθώς και για τον Καρδαριγάν[254] αλλά και για τον στρατηγό του Καβάδη, Σεόση (Siyavus), ο οποίος ήταν *χρημάτων μέν ἀδωρότατος καὶ τοῦ δικαίου ἐπιμελητὴς ἀκριβέστατος*, εξαιρετικά όμως αλαζών.[255] Οι Πέρσες στρατηγοί, που δεν πολεμούσαν μόνο αλλά είχαν και το δικαίωμα να διεξάγουν διαπραγματεύσεις με τον εχθρό ως διπλωμάτες,[256] είχαν μια προεξάρχουσα θέση στην περσική κοινωνία, όμως μια ήττα μπορούσε να τους στοιχίσει τη ζωή. Ο Χοσρόης Α΄ ανασκολόπισε τον στρατηγό Ανιαβέδη, επειδή ηττήθηκε από τους Ρωμαίους στην πόλη Πέτρα της Λαζικής (541), ο Πέρσης στρατηγός Ναχοραγάν διακρίθηκε στον πόλεμο της Λαζικής, για μία όμως ήττα στην πόλη Φάσι (556;) που δεν κατάφερε να αλώσει, τιμωρήθηκε με απαξιωτικό θάνατο,[257] το ίδιο και ο Σεόσης,[258] ενώ ο στρατηγός Μιρράνης, που ηττήθηκε στη μάχη του Δάρας (530), καθαιρέθηκε και τιμωρήθηκε μόνο με αφαίρεση των κοσμημάτων, διακριτικών του τίτλου του.[259] Ο Βασιλεύς Ορμίσδας Δ΄ (579-590) διέσυρε τον στρατηγό Βάραμ (Cubin) για τις αποτυχίες του με αίσχιστες ύβρεις, ενώ του πρόσφερε και γυναικεία φορέματα ως *ἔπαθλα τῆς ἀδοξίας του…καί τῆς στρατηγίας*

---

[251] Αγαθίας, Β΄.22.5

[252] *«ἄνδρας τῶν σφόδρα λογίμων καί ὀνομαστοτάτων»* (Αγαθίας, Γ.2.1)

[253] *«ἦν γάρ ἀλαζὼν καί ὑψήγορος»* (Αγαθίας, Γ.17.5).

[254] *«Παρθικόν τοῦτο ἀξίωμα,φίλον δὲ Πέρσαις ἐκ τῶν ἀξιωμάτων προσαγορεύεσθαι..»*(Θεοφύλακτος, Α.9).Το όνομα *Kardar* σχετίζεται με υψηλά αξιώματα στο στρατό. Αρχιστράτηγος με το όνομα *Kardar*, γιός του στρατηγού Mihr Narsi, ο οποίος μάλιστα είχε και τον τίτλο του *Rathashtaran Salar* (ο αρχηγός των πολεμιστών) επί βασιλείας Βάραμ Ε΄(421-439) μνημονεύεται από τον Tabari. (*The History*, 104,105). Η Pourshariati πιθανολογεί ότι το *Kardar* δεν ταυτίζεται με οικογενειακό όνομα αλλά με αξίωμα (*Sasanian Empire*, 61). Για τον τίτλο του *Rathashtaran Salar* βλ.επόμενη υποσημείωση.

[255] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.33. Ο Σεόσης είχε τον τίτλο του *Ἀδρασταδάρα Σαλάνη (Artestaran Salar* ή *Rathashtaran Salar*) που δήλωνε ανώτατο στρατιωτικό αξίωμα, το οποίο σύμφωνα με τον Προκόπιο, ουδείς άλλος μετά τον Σεόση αξιώθηκε (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.37).

[256] Για τον Μεβόδη που ήταν στρατηγός αλλά του είχαν ανατεθεί και πρεσβευτικά καθήκοντα βλ. Θεοφύλακτος, Α.15 και Β.3. Βλ. επίσης Christensen, *Iran*, 131· Diebler, Les Hommes du Roi, 201.

[257] Αγαθίας, Δ.23.2-3.

[258] Ο φίλος του Καβάδη Σεόσης, *δυνατώτατός τε καί ἐξουσία πολλή χρώμενος*, συκοφαντήθηκε από αξιωματούχους της αυλής για ανικανότητα, και τελικά καταδικάσθηκε σε θάνατο (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.31-37).

[259] Προκόπιος,*Πόλεμοι,* Α.17.28.

ἀπεχειροτόνησε .[260] Οι στρατηγοί, όπως εξάλλου και ο ίδιος ο βασιλεύς των βασιλέων εμάχοντο στην πρώτη γραμμή. Ο στρατηγός Ταμχοσρώ, *μεγατίμιος παρὰ Πέρσαις,* [261] σκοτώθηκε στη μάχη της Κωνσταντίνας (582)[262] και ο στρατηγός Καρδαριγάν(572-591), [263] κατά την πολιορκία του φρουρίου Σολάχων στη Μεσοποταμία (586) πολεμούσε πάντα στην πρώτη γραμμή δίνοντας παράδειγμα αυτοθυσίας στους στρατιώτες του. [264] Ο Καρδαριγάν προέτρεπε τους στρατιώτες του να νικήσουν, διότι δεν υπήρχε γι αυτούς καμιά δυνατότητα οπισθοχώρησης ή ήττας, δεδομένου ότι είχε δώσει εντολή να καταστραφούν τα αποθέματα νερού.[265]

Ο στρατός των Περσών προκαλούσε τρόμο ακόμα και σε πολύ ισχυρούς στρατούς και αυτό οφείλονταν στη συνεχή εξάσκηση αλλά και στην πειθαρχία των ανδρών.[266] Ο Ιουλιανός διαπίστωσε ότι και μόνον στο άκουσμα της λέξης «*βάρβαροι*» οι Ρωμαίοι στρατιώτες παρέλυαν από το φόβο τους και το μόνο που ήξεραν ήταν να προσεύχονται, [267] κάτι που δύο αιώνες αργότερα αντιλήφθηκε και ο Βελισάριος, ότι δηλαδή και μόνο το «*Περσῶν ὄνομα»* προκαλούσε ταραχή και φόβο στους στρατιώτες του.[268] Με ιδιαίτερη αλαζονεία ο Πέρσης πρέσβης Ανδίγαν, λίγο πριν την μάχη της Κωνσταντίνης (582) δήλωνε προς τον βυζαντινό πρέσβη Ζαχαρία: «*οὐδὲ γὰρ ἀνθέξειν αὐτοὺς* [τους Ρωμαίους] *κἂν γοῦν τὸν κτύπον τῶν φαρετρῶν τοῦ Περσικοῦ ἀκούσεσθαι πλήθους».*[269] Έναν σχεδόν αιώνα αργότερα την ίδια διαπίστωση έκανε ο Γεώργιος Πισίδης. [270]

---

[260] Θεοφύλακτος, Γ.8. Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτος αυτός ήταν ο λόγος που ο Βάραμ αμέσως μετά απ' αυτό το γεγονός επαναστάτησε και ξεκίνησε ο εμφύλιος πόλεμος στο Ιράν.

[261] Θεοφύλακτος, Γ.12

[262] *« ὁ μέν οὖν τοῦ Μηδικοῦ στρατηγὸς ἐν τοῖς πρώτοις τῆς ἀγωνίας γενόμενος τὸν βίον κατέστρεψε δόρατι»* (Θεοφύλακτος, Γ.18).

[263] *PLRE*, v.III, 270,271. Αναφέρονται στις βυζαντινές πηγές τουλάχιστον τρεις Πέρσες στρατηγοί με ονόματα που λήγουν σε *–γαν:*Ναχοραγάν, Καρδαριγάν, Σαρναχοργάν. Τον τελευταίο αναφέρει ο Θεοφύλακτος, (Γ.15), ως αντίπαλο του Μαυρικίου στην Αρμενία (577/578). Δεν μπόρεσα να καταλήξω σε κάποιο συμπέρασμα για το τι μπορεί να σημαίνει αυτή η κατάληξη, κοινή στα ονόματα τριών αρχιστρατήγων, δεδομένου ότι δεν βρήκα κάποια σχετική πληροφορία στις πηγές ή στη βιβλιογραφία.

[264] Θεοφύλακτος, Β.2

[265] Ο Καρδαριγάν διέταξε τους Πέρσες στρατιώτες να σχίσουν τα δερμάτινα φλασκιά τους, κάνοντας σαφές ότι θα πεθάνουν από τη δίψα αν δεν πολεμήσουν με γενναιότητα, δεδομένου ότι οι Ρωμαίοι είχαν σταθμεύσει στον ποταμό Αρζάμων, μην επιτρέποντας στους εχθρούς να πλησιάσουν για να προμηθευτούν νερό (Θεοφύλακτος, Β.5).

[266] Αμμιανός Μαρκελλλίνος 23.6.83.

[267] Ζώσιμος, 3.3.2.

[268] «*..διεῖπέ τε καὶ ἀνόπλους ἐπὶ πλεῖστον ὄντας* [τους στρατιώτας], *κατωρρωδηκότας τὸ Περσῶν ὄνομα»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.16.2,3).

[269] Μένανδρος, απ. 26.1.105.

[270]«*πάντες γὰρ οἱ πρὶν* [Ῥωμαίοι στρατιώτες] *μηδὲ Περσικὴν κόνιν ἰδεῖν στέγοντες οὐδὲ τὰς σκηνὰς τότε κάθεῖλον, ἀλλ'ἕκαστος ἥν εἶχε σκέπην οὕτως ἀφῆκεν ὥσπερ ἦν πεπηγμένη»* (Γεώργιος Πισίδης, *Εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους,* στ. 281-283*).*

Τα απαξιωτικά σχόλια για τον ρωμαϊκό στρατό, και αντίθετα οι έπαινοι για τους Πέρσες προβληματίζουν. Η σύγχρονη έρευνα ερμήνευσε το γεγονός αυτό ως μια κριτική στην πολιτική του Ιουστινιανού στην Ανατολή,[271] εν τούτοις επαίνους για την στρατιωτική ικανότητα των Περσών συναντάμε σε όλο το φάσμα της βυζαντινής ιστοριογραφίας, από τον Αμμιανό Μαρκελλίνο μέχρι τον Θεοφύλακτο Σιμοκάττη. Είναι πράγματι περίεργο ότι ο Προκόπιος, ο οποίος περιγράφει τα γεγονότα και ως αυτόπτης μάρτυς, δεν βρίσκει τίποτα ιδιαίτερα θετικό να πεί για τον προστάτη του στρατηγό Βελισάριο,[272] αντίθετα αναφερόμενος στη μάχη στο Καλλίνικο (531) γράφει πως ο τελευταίος αποδοκιμάσθηκε από τον στρατό του, σε μια προσπάθεια να τον πείσει να μην πολεμήσει λόγω της κόπωσης και της νηστείας.[273] Ο Προκόπιος αποδίδει την ήττα των Ρωμαίων στο Καλλίνικο σε προδοσία των Σαρακηνών συμμάχων τους, αντίθετα ο Μαλάλας άμεσα κατηγορεί τον Βελισάριο για εγκατάλειψη του πεδίου της μάχης, την οποία όμως μάχη συνέχισαν με αυτοθυσία οι δύο στρατηγοί Σουνίκας και Σίμμας, που *ἐμάχοντο γενναίως καί τακτικῶς* και *πολλούς ἀπώλεσαν ἐκ τῶν Περσῶν.* [274] Μόνο στο δεύτερο βιβλίο των πολέμων ο Βελισάριος, μετά την άλωση του φρουρίου Σισαυράνων (541), αποκαλείται *ἄριστος* μεν στρατηγός, που όμως αυτό που μπορεί και πρέπει κατ' απαίτηση των στρατιωτών του να κάνει, είναι να οδηγήσει το στρατό με ασφάλεια άμεσα πίσω στο ρωμαϊκό έδαφος.[275] Ο Προκόπιος τονίζει το αξιόμαχον των Περσών: Όταν οι Πέρσες στρατηγοί Χαναράγγης, Μερμερόης και Ασπεβέδης εισέβαλαν με το στρατό τους στη

---

[271] Cameron, *Procopius*, 145· της ιδίας, *Agathias*,124-130.Είναι γεγονός ότι ο Αγαθίας ασκεί κριτική όχι μόνο στον Ιουστινιανό αλλά και σε όλους όσους επέτρεψαν σταδιακά να μειωθεί το μέγεθος του βυζαντινού στρατού : *«τὰ γὰρ τῶν 'Ρωμαίων στρατεύματα, οὐ τοσαῦτα διαμεμενηκότα ὁπόσα τὴν ἀρχὴν ὑπὸ τῶν πάλαι βασιλέων ἐξεύρηται, ἐς ἐλαχίστην δέ τινα μοῖραν περιελθόντα, οὐκέτι τῷ μεγέθει τῆς πολιτείας ἐξήρκουν…ἐκάθηντο δὲ ὀλίγοι καὶ πρὸς τὰ ἕωα τῶν Περσῶν ὅρια. οὐ γάρ δήπου ἔδει ἐκεῖσε πλειόνων διὰ τὰς σπονδὰς καὶ τὸ βέβαιον τῆς ἐκεχειρίας· ὧδέ πως ἄρα ἐς βραχύτατον μέρος περιέσταλτο τὰ πλήθη καί ὑπετέτμητο τῇ τῶν κρατούντων ὀλιγωρίᾳ»* (Αγαθίας, Ε.13.12-17).

[272] Μόνο στο έβδομο βιβλίο των Πολέμων ο Προκόπιος πλέκει το εγκώμιο του Βελισάριου, εκθειάζοντας όμως τις νίκες του στην Ιταλία και τη Λιβύη (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Ζ.1.15-20). Ο δε Αγαθίας αναφερόμενος σε νίκη του Βελισαρίου κατά των Ούννων, τον παρομοιάζει με τον Λεωνίδα και τους τριακόσιους. Όταν όμως οι αντίπαλοι είναι Πέρσες τα σχόλια είναι επικριτικά.

[273] *«Ὁ δέ στρατὸς ἐς αὐτὸν ὕβριζον οὐ σιγῇ τινι οὐδὲ ἐν παραβύστῳ, ἀλλ' αὐτῷ ἔς ὄψιν ξύν κραυγῇ ἥκοντες μαλθακὸν τε καὶ τῆς προθυμίας διαλυτὴν ἐκάλουν, ὁ δή καί τῶν ἀρχόντων τινὲς σὺν τοῖς στρατιώταις ἡμάρτανον, ταύτῃ τὸ εὔτολμο ἐνδεικνύμενοι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.18.24). Βλ. Cameron, *Procopius*, 146. Είναι περίεργο πως μετά απ' αυτά τα λόγια και το γεγονός ότι τελικώς ο στρατός του Βελισάριου ηττήθηκε στο Καλλίνικο, η Cameron θεωρεί ότι ο Προκόπιος στο πρώτο βιβλίο των Πολεμων *makes a favourable presentation of Belisarius* (*Procopius*, 159) .

[274] *«Βελισάριος δέ ἑωρακώς τὸ γενόμενον, λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ τὸ ἴδιον βάνδον ἀνῆλθεν ἐν πλοίῳ καί περάσας τὸν Εὐφράτην ἦλθεν εἰς Καλλίνικον συνηκολούθησε δὲ αὐτῷ καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ.. Σουνίκας δὲ καὶ Σίμμας ἐπέμειναν μετὰ Περσῶν μαχόμενοι»* (Ιωάννης Μαλάλας, 18.60).

[275] *«Ἄριστε Βελισάριε, στρατηγὸν μὲν οὔτε τὴν τύχην οὔτε τὴν ἀρετὴν ἐκ τοῦ παντός χρόνου γεγενῆσθαι τοιοῦτον οἶμαι οἷος αὐτὸς εἶ. Δόξα τε αὕτη οὐ Ρωμαίων κεκράτηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ βαρβάρων ἁπάντων. Ταύτην μέντοι βεβαιότατα διαφυλάξεις τὴν εὔκλειαν, ἥν γε ζῶντας ἡμᾶς ἐς Ρωμαίων τὴν γῆν διασώσασθαι δυνατὸς εἶης».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.19.36-38).

Μεσοποταμία και πολιόρκησαν τη Μαρτυρόπολη (530;) κανείς δεν μπόρεσε να τους αντισταθεί. [276] Μέχρι την άφιξη του Βελισάριου στο μέτωπο, οι Ρωμαίοι στρατιώτες *γυμνοὶ καὶ ἄοπλοι ἐπὶ πλεῖστον,*άκουγαν με τρόμο το όνομα «Πέρσης»,[277] η δε νίκη που πέτυχαν οι Ρωμαίοι κατά τη μάχη του Δάρας (530) ήταν κάτι εξαιρετικό, που είχε πολλά χρόνια να συμβεί.[278] Ο Βελισάριος απέφυγε να εμποδίσει το στρατό του Χοσρόη να διαβεί τον Ευφράτη, διότι γνώριζε ότι ούτε εκατό χιλιάδες άνδρες δεν θα μπορούσαν να τον αντιμετωπίσουν.[279] Ο στρατός του Βελισάριου ήταν ολιγάριθμος, σε σύγκριση με το στρατό των Περσών αλλά και απειροπόλεμος.[280]Τα λόγια που ο Προκόπιος βάζει στο στόμα του Πέρση στρατηγού Μιρράνη προσβάλουν τον Ρωμαίο στρατιώτη: Οι Ρωμαίοι είναι δειλοί και φοβούνται τόσο πολύ τους Πέρσες ώστε δεν μπορούν να τους αντιμετωπίσουν κατά μέτωπο χωρίς να σκάψουν τάφρο, ενώ τους κυριεύει εύκολα ο φόβος και η ταραχή. [281] Ο περίφημος στρατηγός Μερμερόης, που όπως προαναφέρθηκε θαύμαζε ο Αγαθίας, χλεύαζε το κράτος των Ρωμαίων και θεωρούσε αξιοθρήνητο το ρωμαϊκό στρατό, που δεν κατόρθωσε ούτε μια ατείχιστη πόλη να καταλάβει.[282]

Τα λόγια του Αιήτη, ενός *ἐκ τῶν λογιμωτάτων Λαζῶν*, με φιλοπερσικά όμως αισθήματα, [283] είναι πολύ επιτιμητικά για το ρωμαϊκό στρατό. Οι Ρωμαίοι στρατιώτες χαρακτηρίζονται δειλοί, ικανοί μόνο στο να το βάζουν στα πόδια μόλις αντικρίσουν περσική στρατιωτική δύναμη: *«οἵ γε* [Ρωμαῖοι]*καὶ ἀρτίως παντὶ τῷ στρατῷ μοίρα τινὶ τῶν Μήδων ἐλαχίστη προσμίξαντες καὶ πρός φυγήν εὐθύς αἰσχίστην τραπέντες μέχρι καὶ νῦν*

---

[276] «*οὐδεὶς ἐτόλμα αὐτοῖς εἰς χεῖρας ἰέναι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.21.5).

[277] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.16.2.

[278] Μετά τη νίκη των Ρωμαίων στο Δάρας οι στρατηγοί Βελισάριος και Ερμογένης δεν θέλησαν να συνεχίσουν την καταδίωξη των ηττηθέντων Περσών επειδή φοβήθηκαν μια αντεπίθεση και ήθελαν *τήν νίκην ἀκραιφνῆ διασώσασθαι. μακροῦ γάρ χρόνου Ῥωμαίων τῇ μάχῃ ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἡσσήθησαν Πέρσαι.* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.53-54). Τη νίκη πάντως στο Δάρας επισκίασε αμέσως μετά η ήττα στο Καλλίνικο (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.18).

[279] *«οὐδ' ἄν δέκα μυριάδες ἀνδρῶν τήν διάβασιν Χοσρόη ἀναχαιτίζειν ποτέ ἱκαναί εἶεν»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.21.18).

[280] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.21.20. Ο Αγαθίας υπολογίζει σε εξακόσιες σαράντα πέντε χιλιάδες το σύνολο της δύναμης του βυζαντινού στρατού (Αγαθίας Ε.13.6).

[281] *«οἵ γέ οὕτω Πέρσας δεδίασιν ὥστε οὐδέ τάφρου χωρὶς ἐς τὴν φάλαγγα καθίστασθαι τετολμήκασιν…ἤν δέ γέ ἡ μάχη ἐκ χειρός γένηται, ὀρρωδία τε αὐτοὺς καί ἀπειρία περιλαβοῦσαι ἐς ἀκοσμίαν τήν συνήθη, ὡς τό εἰκὸς, καταστήσουσι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.14.15-17).

[282] «*ὅ τε Μερμερόης ἐπιτωθάζων* ***δακρύων τε καί θρήνων ἀξίαν 'Ρωμαίων τὴν πολιτείαν ἔφασκεν εἶναι,*** *οἷς γέ δὴ ἐς τοῦτο ἀσθενείας περιεστήκει τὰ πράγματα, ὡς πεντήκοντά τε καί ἑκατόν ἀτειχίστους Πέρσας μηδεμιᾷ μηχανῇ ἑξελεῖν δεδυνῆσθαι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.30.17).

[283] Αγαθίας, Γ.8.7 . Ο Kaldellis θεωρεί ότι το συγκεκριμένο πρόσωπο του Αιήτη είναι φανταστικό. Παραπέμπει στην αρχαία Κολχίδα, στον μυθικό της βασιλέα και στους Αργοναύτες. Είναι πράγματι μάλλον απίθανο ένας Λαζός την εποχή του Ιουστινιανού να είχε αυτό το αρχαιοελληνικό όνομα. Αν αποδεχθούμε αυτή την υπόθεση, τότε θα πρέπει να καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο Αγαθίας χρησιμοποίησε αυτό το φανταστικό πρόσωπο για να ασκήσει έμμεσα κριτική στον ρωμαϊκό στρατό και στον Ιουστινιανό.(Kaldellis, Agathias Mythistoricus, 298).

μονονουχί πνευστιῶσιν ὑπό τοῦ δρόμου, ἅπασι μέν ὡς εἰπεῖν τοῖς ἄλλοις ἐλαττωθέντες, μόνῳ δέ τῷ τάχει τούς διώκοντας νενικηκότες».[284] Ο Αγαθίας κατ΄ επανάληψη κατακρίνει τον ρωμαϊκό στρατό για δειλία κατά τη διάρκεια μάχης : «*..ὄντες* [οἱ Ρωμαῖοι] *οὐ μεῖον ἤ πέντε μαχίμων ἀνδρῶν μυριάδες ὑπό τρισχιλίων Περσῶν ἀγεννῶς οὕτω πεφεύγασι, πλείστους ὅσους ἀποβεβληκότες».*[285]

Η γενναιότης των Περσών στρατιωτών που περιφρονούσαν τον θάνατο και προτιμούσαν να σκοτωθούν παρά να υποχωρήσουν, προξενούσε οπωσδήποτε τον θαυμασμό, αναφέρεται δε πως όσους Πέρσες στρατιώτες σκοτώνονταν στη μάχη, τους αντικαθιστούσαν αμέσως άλλοι.[286] Οι ήττες του ρωμαϊκού στρατού οφείλονταν, κατά τον Ευάγριο, και στην ανικανότητα των Ρωμαίων στρατηγών. Επί βασιλείας Ιουστίνου Β΄, όταν οι Πέρσες εισέβαλαν στη Συρία, ο στρατηγός και μέλλων αυτοκράτωρ Τιβέριος σώθηκε χάρι σε θεία παρέμβαση, ενώ οι Ρωμαίοι στρατιώτες τράπηκαν σε φυγή: «*ὅς καί μικροῦ ἑάλω* [ὁ Τιβέριος], *τῶν στρατιωτῶν μηδέ τήν θέαν τῶν βαρβάρων ὑπενεγκάντων, εἰ μή θεία πρόνοια παραδόξως τοῦτον διέσωσε καὶ εἰς τήν 'Ρωμαίων βασιλείαν ἐφύλαξε..*».[287] Αλλά και η πόλη της Απάμειας κατελήφθη από τον Χοσρόη (573/574) χωρίς οι Ρωμαίοι να δώσουν μάχη (*μηδενός ἀμύνοντος*), αν και υπήρχαν εντός της πόλης λιθόβολα μηχανήματα και ελεπόλεις που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την άμυνα.[288]

Οι Πέρσες από την αρχαιότητα εμφανίζονται να ζουν μέσα στα πλούτη. Ακόμα και στις εκστρατείες φέρουν μαζί τους πολύτιμα σκεύη και κοσμήματα, πολύτιμη λεία για τους Ρωμαίους στρατιώτες: «*..χρυσοῦ δὲ πολλοῦ καὶ ἀργύρου γεγόνασιν ἐγκρατεῖς* [οι Ρωμαίοι], *ἔτι δὲ κόσμου παντοίου τοῖς τε ἀνδράσι καὶ ἵπποις περικειμένου, καὶ κλινῶν ἀργυρῶν καὶ τραπεζῶν, ὅσαις ἐνέτυχον..ἐν τῷ χάρακι καταλελειμμέναις».*[289]Ο Ιουλιανός παροτρύνει τους στρατιώτες του να πολεμήσουν γενναία, γιατί αν νικήσουν θα αποκτήσουν και τα πλούτη που φέρουν μαζί τους οι εχθροί. [290]Οι Πέρσες αρέσκονταν

---

[284] Αγαθίας, Γ.9.14.

[285] Αγαθίας Γ.8.10. Η μάχη σημειώθηκε περί το 554/555 στην περιοχή της Λαζικής, πλησίον της Αρχαιόπολης. Είναι ενδιαφέρον ότι αυτή την κριτική στάση, όπως προαναφέρθηκε, κράτησαν διαχρονικά οι βυζαντινοί ιστορικοί. Ανάλογη παρατήρηση συναντάμε στον Γεώργιο Πισίδη που αποκαλεί τους Πέρσες *δυσμαχώτατον γένος* (Γεώργιος Πισίδης, *Εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους,* στ.296).

[286] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.30.9, Θεοφύλακτος, Β.4. Πιθανόν αυτή η παρατήρηση να αναφέρεται στο περίφημο σώμα των «Αθανάτων» των οποίων ο αριθμός των δέκα χιλιάδων ανδρών, σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, παρέμενε αμετάβλητος.

[287] Ευάγριος,*'Εκκλησιαστική Ἱστορία,* 5.11. Βλ.επίσης, Leppin, Roman Identity, 245.

[288] Ευάγριος, όπ.π., 5.10. Ο Ευάγριος αποδίδει την άλωση της πόλης σε προδοσία του διοικητή Ιωάννου. Για τις πηγές βλ.Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 146,147.

[289] Ζώσιμος 3.25.6

[290] Αμμιανός Μαρκελλίνος,24.3.4. Το ίδιο ο Στράβων (15.3.19) που παρουσιάζει τους Πέρσες να ζουν πολυτελώς μέσα στα πλούτη,. και να αρέσκονται στα πλούσια γεύματα. «*δειπνοῦσι δὲ πολυτελῶς*

στα χρυσά κοσμήματα. Σύμφωνα με τον Αμμιανό, φορούσαν πολλά χρυσά κοσμήματα, κυρίως μαργαριτάρια, συνήθεια που απέκτησαν μετά τη νίκη τους επί του βασιλιά της Λυδίας Κροίσου.[291] Οι Πέρσες στρατιώτες φορούσαν κοσμήματα κάθε λογής, τά δε άλογά τους ήταν φορτωμένα χρυσάφι και στις εκστρατείες χρησιμοποιούσαν ασημένια ανάκλιντρα και τραπέζια.[292] Συνήθιζαν να φορούν χρυσά δαχτυλίδια καθώς και κολιέ από μαργαριτάρια, που αλίευαν από λευκά όστρακα στον Περσικό κόλπο. Αυτά τα μαργαριτάρια κατά τον Αμμιανό είχαν αιθέρια προέλευση (*idque indicium est aetheria potius derivatione)*. Φορούσαν βαριά ρούχα και είχαν μ' αυτά καλυμμένο εξ ολοκλήρου το σώμα τους, αφήνοντας κάποια ανοίγματα μπροστά και στα πλάγια χωρίς όμως να εκθέτουν την γυμνότητά τους.[293] Στην πλούσια ενδυμασία των Περσών στρατιωτών αναφέρεται και ο Αγαθίας. Οι Πέρσες φορούσαν χρυσά κοσμήματα, ολόχρυσα περιδέραια, αλυσίδες και σκουλαρίκια τα οποία ο Αγαθίας χαρακτηρίζει *περίεργα θηλυπρεπῆ ποικίλματα,* προσθέτει όμως πως τα κοσμήματα αυτά φορούσαν μόνον οι επιφανείς, ορισμένα δε ήσαν δηλωτικά της κοινωνικής τους τάξης.[294] Ο Πέρσης στρατηγός Μιρράνης μετά την ήττα του υποχρεώθηκε να βγάλει χρυσό κόσμημα με το οποίο έδενε τα μαλλιά του, γιατί όπως λέει ο Προκόπιος, δαχτυλίδια χρυσά, ζώνες ή καρφίτσες φορούσαν μόνο ευγενείς, εφ' όσον τους έκρινε γι αυτό άξιους ο Μέγας Βασιλεύς.[295] Σύμφωνα με τον Θεοφάνη, οι στρατιώτες του Ηρακλείου, μετά μια νικηφόρα μάχη σκήλευσαν τα σώματα των Περσών «…*λαβόντες σπαθία ὁλόχρυσα καὶ ζώνας διαχρύσους καὶ μαργαρίτας καὶ τὸ σκουτάριν τοῦ Ῥαζάτου ὁλόχρυσον…καὶ τὸ λωρίκιν αὐτοῦ ὁλόχρυσον…καὶ τὰ βραχιόλια*

Πέρσαι τιθέντες καὶ ὁλομελῆ καὶ πολλὰ καὶ ποικίλα, κόσμος τε λαμπρὸς στρωμνῆς ἐκπωμάτων τε [και] *τῶν ἄλλων ὥστε χρυσῷ καὶ ἀργύρῳ καταλάμπεσθαι».*

[291] Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.84. Η χρήση πολυτίμων σκευών και γενικά η ζωή μέσα στα πλούτη θεωρείται από τους βυζαντινούς ότι χαρακτηρίζει τυραννικά καθεστώτα: *«λαφυραγωγοῦνται γὰρ κλῖναι καὶ τράπεζαι καὶ θρόνοι χρυσοὶ κόσμος τε ἱππικὸς ἀφορεῖς τε καὶ πάντα τὰ ἐς τυράννων συντεταγμένα τιμὴν».* (Θεοφύλακτος, Γ.6).

[292] Ζώσιμος, 3.25.6.

[293] Κατά την αρχαιότητα, κάλυψη των σωμάτων, κυρίως των στρατιωτών, με ρούχα προκαλούσε το ενδιαφέρον αλλά και την ειρωνεία των Αρχαίων Ελλήνων που πολεμούσαν σχεδόν ημίγυμνοι. Σε παραστάσεις ερυθρόμορφων και μελανόμορφων αγγείων οι Πέρσες εμφανίζονται με καλυμμένα όλα τα μέλη του σώματος. Φορούν μακρύ παντελόνι, πουκάμισο μακρυμάνικο, τριγωνική κάπα και φρυγικό σκούφο. Έλληνες και Ρωμαίοι θεωρούσαν ότι το λευκό μη ηλιοψημένο δέρμα παραπέμπει σε τρυφηλότητα και δειλία : *«…τοὺς αἰχαλώτους ἀποδύοντες ἐπίπρασκον οἱ λαφυροπῶλαι, καὶ τῆς ἐσθῆτος ἦσαν ὠνηταὶ πολλοὶ, τῶν δὲ σωμάτων λευκῶν καὶ ἁπαλῶν παντάπασι διὰ τὰς σκιατραφίας γυμνουμένων κατεγέλων ὡς ἀχρήστων καὶ μηδενὸς ἀξίων…».* (Πλούταρχος, *Ἀγησίλαος*, 9.5.2-5).

[294] Αγαθίας, 3.28.5. Οι Ρωμαίοι μετά τη νίκη τους επί του στρατού του Ναχοραγάν σκύλευσαν τα πτώματα των νεκρών : *«τοὺς δὲ τῶν πολεμίων νεκροὺς σκυλεύσαντες ὅπλων τε ἄφθονον πλῆθος καὶ ἄλλων χρημάτων περιεβάλοντο. Οὐ γὰρ μόνον ἀσπίδας καὶ θώρακας τοὺς τυχὸν καὶ γωρυτοὺς βελῶν ἔνιοι τῶν κειμένων ἐπεφέροντο, ἀλλὰ στρεπτοὺς γὰρ παγχρύσους καὶ περιδέραια καὶ ἐλλόβια..»* (Αγαθίας, 3.28.5). Ο στρατηγός Ναχοραγάν διεδέχθη τον Μερμερόη κατά την τελευταία φάση του πολέμου στη Λαζική το 552/554 (Bury, *Later Roman Empire*,τ.ΙΙ, 117).

[295] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.17.28.

αὐτοῦ καὶ τὴν σέλλαν αὐτοῦ ὁλόχρυσον».[296] Ότι οι Πέρσες απολάμβαναν μια πλούσια ζωή οφείλετο και στην πλούσια σε αγαθά χώρα τους. Ο Ιουλιανός φαίνεται πως φοβήθηκε πως ο πλούτος και η αφθονία των αγαθών που συνάντησε στην περιοχή της Κτησιφώντος θα μπορούσε να διαφθείρει το στρατό του: « *ὅτι τοσαύτη τοῖς προαστείοις Κτησιφῶντος ἀφθονία τῶν ἐπιτηδείων ἦν ὥστε τὴν περιουσίαν κίνδυνον τοῖς στρατιώταις φέρειν μήποτε ὑπὸ τρυφῆς διαφθαρῶσιν».*[297]

Ακριβές αριθμητικό μέγεθος του περσικού στρατού δεν αναφέρεται στις πηγές.[298] Ότι επρόκειτο πάντως για έναν πολύ μεγάλο στρατό αντιλαμβανόμαστε από τις σχετικές περιγραφές. [299] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος αναφέρει ότι παρατεταγμένο σε πεδιάδα το περσικό στράτευμα άγγιζε τη γραμμή του ορίζοντα και ήταν ανάλογο με τον στρατό του Ξέρξη που εισέβαλε στην Ελλάδα.[300]Ο στρατός των Περσών αποτελείτο κυρίως από μισθοφόρους (Ούννους, Αλανούς, Σουανίτες, Σαρακηνούς, Περσαρμένιους κ.α) όπως εξάλλου και των Ρωμαίων.[301] Φαίνεται πάντως ότι τουλάχιστον κατά την περίοδο της βασιλείας του Ιουστινιανού ο στρατός των Περσών ήταν αριθμητικά υπέρτερος του ρωμαϊκού, αν και όπως αναφέρει ο Προκόπιος κανείς δεν ήταν σε θέση να τον υπολογίσει.[302] Ο Βελισάριος, λίγο πριν

---

[296] Θεοφάνης, *Χρονογραφία,* τ.Ι, 319. Οι Λαζοί υποστήριξαν πως η ειλικρινή φιλία τους προς τους Ρωμαίους αποδεικνύεται από το γεγονός ότι περιφρόνησαν τα πλούτη των Περσών που θα τους χάριζαν μεγάλη ευημερία, σε περίπτωση που συμμαχούσαν μαζί τους.(Αγαθίας, Δ.6.2).

[297] Ευνάπιος, απ.27.5

[298] Howard-Johnston, The two great powers, 166,167· Börm, *Prokop und die Perser*, 160-163· Widengren, Der grosse Gegner Roms, 280-295. Ο Tabari (*The History*, 299,301,302), δίνει την πληροφορία ότι ο βασιλεύς των Περσών Ορμίσδας Δ΄(579-590), γιός του Χοσρόη Α΄, κινητοποίησε στρατό 70.000 ανδρών για να αντιμετωπίσει τουρκική επίθεση, ενώ παράλληλα ήταν υποχρεωμένος να αντιμετωπίσει και στα δυτικά του σύνορα τους Ρωμαίους, οι οποίοι του επιτέθηκαν με στρατό 80.000 ανδρών.

[299] Börm, *Prokop und die Perser*, 159-162.

[300] Ο Ηρόδοτος (7.60), υπολόγισε το στρατό του Ξέρξη που εισέβαλε στην Ελλάδα σε 1.700.000 άνδρες. Η εκτίμηση αυτή του Αμμιανού κρίνεται πάντως υπερβολική. Ο Σαπωρ Α΄στην περίφημη τρίγλωσση επιγραφή του (βλ.παραπάνω Εισαγωγή, σ.34,35), έγραψε πως κατάφερε να νικήσει σε δύο μάχες (το 253 και το 260) υπέρτερες ρωμαϊκές δυνάμεις που ανέρχονταν σε εξήντα χιλιάδες και εβδομήντα χιλιάδες άνδρες (Howard-Johnston, The two great powers, 166,167). Οι Σασανίδες ήταν σε θέση να αντιπαραβάλλουν ένα στρατό ανάλογο με αυτόν του αντιπάλου τους, ο οποίος συνήθως αποτελείτο από σαράντα με εξήντα χιλιάδες άνδρες (Ζώσιμος, 3.13.1· Howard-Johnston, όπ.π.). Ο Πέρσης στρατηγός Ναχοραγάν κατά τον πόλεμο στη Λαζική πολιόρκησε την πόλη Νήσο με εξήντα χιλιάδες άνδρες (Αγαθίας, Γ.17.25). Βλ. και Haldon, *State and Society*, 100.

[301]Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.1.7· Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.10· Αγαθίας, Δ.13.7.Φαίνεται πως οι ίδιοι οι Πέρσες στρατιώτες δεν λάμβαναν μισθό, αλλά αμοίβονταν από την λεία του πολέμου : *«οὐ γάρ ἔχουσι Πέρσαι ἐκ πρυτανείου σιτήσεις καθάπερ Ρωμαῖοι ἰόντες εἰς πόλεμον, .»* (Θεοφύλακτος, Γ.15). Τούτο όμως δεν είναι απολύτως βέβαιον, καθ'όσον γίνεται αναφορά σε στάση των Περσών στρατιωτών μετά από διαταγή να μην δωθούν *«τά ὑπό τῶν βασιλικῶν πρυτανείων διανεμόμενα»* (Θεοφύλακτος, Γ.18). Πιθανόν όμως η δεύτερη περίπτωση να σχετίζεται με μισθοφόρους. Φαίνεται πως οι ανάγκες του περσικού στρατού δεν μπορούσαν να καλυφθούν μόνο από αυτόχθονες. Σύμφωνα με τον Λιβάνιο το 344 οι Πέρσες επέβαλαν υποχρεωτική στράτευση βαρβάρων, ενώ υποχρέωσαν ακόμα και γυναίκες να υπηρετήσουν σε βοηθητικές εργασίες (Λιβάνιος, *Λόγοι,* τ.IV, 59.100-1). Για το θέμα αυτό βλ.Lieu, Captives, [28] II.

[302] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.6.4.

την μάχη του Δάρας, καλεί τους στρατιώτες του να μην τους φοβίζει το πλήθος των αντιπάλων,[303] ενώ σύμφωνα με πληροφορίες του Προκοπίου στην ίδια αυτή μάχη ο στρατός των Περσών (ιππείς και πεζοί) έφθανε τους σαράντα χιλιάδες και ο στρατός των Ρωμαίων τους είκοσι πέντε χιλιάδες,[304] ο δε Μαλάλας ανεβάζει τον αριθμό τον Περσών στην ίδια μάχη σε εβδομήντα χιλιάδες.[305] Ο στρατός των Περσών ήταν όχι μόνο πειθαρχημένος αλλά και πολύ καλά εξοπλισμένος, φαίνεται δε πως διέθετε και τεχνικό εξοπλισμό άρτιο αλλά και τις σχετικές γνώσεις. Τον Προκόπιο εντυπωσίασε η ευκολία με την οποία ο περσικός στρατός διέσχισε τον Ευφράτη κατασκευάζοντας σε πολύ λίγο χρόνο γέφυρα: *«Ὁ γοῦν Χοσρόης γέφυραν σύν πολλῷ τάχει πηξάμενος, ποταμόν Εὐφράτην ἐκ τοῦ αἰφνιδίου διέβη παντὶ τῷ στρατῷ.* ***Πέρσαις γάρ πόνῳ οὐδενί διαβατοὶ εἰσὶ ποταμοὶ ἅπαντες..****».*[306]

Αντίθετα με την πειθαρχία που χαρακτήριζε τον περσικό στρατό,[307] οι ίδιοι οι στρατηγοί του Ιουστινιανού, Βελισάριος και Ερμογένης, απέδιδαν στην έλλειψη πειθαρχίας τις ήττες που είχε υποστεί ο ρωμαϊκός στρατός.[308]Όταν ο Βελισάριος πολιόρκησε τη Νίσιβη (541), ο Πέτρος ένας εκ των διοικητών του, μαζί με τους άνδρες του, παρακούοντας εντολές εγκατέλειψαν τις θέσεις τους και *ἀμφί τε ἡμέραν μέσην τῷ ἡλίῳ ἀχθόμενοι..τά τέ ὅπλα κατέθεντο καί τῶν πολεμίων ἀφροντιστήσαντες σικύους ἐνταῦθα πη φυομένους κόσμῳ οὐδενί περιιόντες κατήσθιον*, με αποτέλεσμα να τους επιτεθεί αιφνιδίως ο περσικός στρατός και να υποστούν πολλές απώλειες.[309]

Η πολεμική ικανότητα αλλά και γενναιότητα του Πέρση πολεμιστή είχε δημιουργήσει όπως φαίνεται την εντύπωση ότι οι Πέρσες ήταν ανίκητοι. Αυτό προκύπτει από τις παραινέσεις προς τους Ρωμαίους στρατιώτες λίγο πριν τη μάχη: Οι Ρωμαίοι δεν θα πρέπει να φοβούνται γιατί οι Πέρσες δεν είναι αθάνατοι: *«Ὡς μὲν οὐκ εἰσὶ παντάπασιν ἀνίκητοι Πέρσαι οὐδὲ κρείσσους ἤ θνήσκειν ἐπίστασθε δήπου, μάχῃ τῇ προτέρᾳ σταθμώμενοι».*[310] Την ίδια αναφορά συναντάμε και στον Θεοφύλακτο : *«οὐκ*

---

[303] *«καί τό πλῆθος τῶν πολεμίων, ᾧ μάλιστα δεδίττονται, ὑμᾶς ὑπερφρονεῖν ἄξιον»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.24,25).
[304] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.13.23.
[305] Ιωάννης Μαλάλα, 18.50.
[306] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.21.21-23. Το γεγονός ότι ο Προκόπιος θαυμάζει αυτή την ικανότητα των Περσών, πιθανόν σημαίνει πως ο ρωμαϊκός στρατός δεν ήταν σε θέση να πραγματοποιήσει κάτι ανάλογο.
[307] *«Τό Περσικόν ἔθνος..τάξεως ἐπιμελεῖται καί οὐχί θράσους καί προπετείας»* (*Στρατηγικόν,* 11.1.4).
[308] *«..μόνῳ ἡττᾶσθαι τῷ τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθέστεροι εἶναι, οὐδείς ἄν ἀντεῖποι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.21,22). Οι Ρωμαίοι στρατηγοί τονίζουν πως αν υπάρχει πειθαρχία η νίκη είναι εφικτή, βλ.Αγαθίας Α.16.9 και Ε.18.11, πράγμα που σημαίνει πως φαινόμενα απειθαρχίας ήταν συχνά. Όπως παρατηρεί ο Haldon, (*State and Society*, 193,195) φαινόμενα απειθαρχίας παρατηρήθηκαν ιδιαίτερα μετά το 530, λόγω και της ασυνέπειας τους κράτους, όσον αφορά τις πληρωμές των στρατιωτών.
[309] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.18.18,19.
[310] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.21.

ἔστι τύχη Μήδοις ἀκίνητος, οὐκ εἰσὶ βαρβάροις χεῖρες ἀκάματοι. οὐ πλεονεκτοῦσι Πάρθοι τοῖς μέλεσιν, οὐ διδύμους ἔχουσι τὰς ψυχὰς οὐ ἀδαμάντινα τούτοις τὰ σώματα, μυοῦνται καὶ Πέρσαι θανάτου μυστήρια..».[311]

Φαίνεται πως οι Πέρσες χρησιμοποιούσαν συχνά κατά τη διάρκεια της μάχης διάφορα τεχνάσματα για να προκαλέσουν σύγχυση στον εχθρό,[312]εξ αιτίας δε αυτών των τεχνασμάτων ο Αμμιανός Μαρκελλίνος θεωρούσε ότι οι νίκες των Περσών οφείλονταν ακριβώς σ' αυτήν τους την ικανότητα και όχι τόσο στη γενναιότητά τους.[313] Γεγονός πάντως παραμένει πως η στρατιωτική ικανότητα των Περσών ήταν αδιαμφισβήτητη, ἐξού και ο χαρακτηρισμός «*δυσμαχώτατον γένος*».[314]

Δα. Τα όπλα

« τοξοδάμαντες τ' ἤδ' ἱπποβάται,/
φοβεροί μέν ἰδεῖν, δεινοί δέ μάχην/
ψυχῆς ἐν τλήμονι δόξῃ».[315]

«*τοξοφόρον γάρ τό ἔθνος* [τῶν Περσῶν]
καί δύναμις αὐτῷ τό καταπτερόν τοῦτο
ἀκόντιον».[316]

Χίλια και πλέον χρόνια χωρίζουν το πρώτο απόσπασμα από το δεύτερο και έχει κανείς την εντύπωση πως τίποτα δεν φαίνεται να άλλαξε από την εποχή των Αχαιμενιδών.[317] Σε αντίθεση όμως με τους Πέρσες, που όσον αφορά τις τακτικές και τον εξοπλισμό παρουσιάζουν μια στατική εικόνα ανά τους αιώνες,[318] οι Βυζαντινοί

---

[311] Θεοφύλακτος, Γ.13.
[312] Στο εγχειρίδιο τακτικής *Ayin-nameh* αναφέρεται ότι το ιππικό θα πρέπει να επιτίθεται στο κέντρο της αντίπαλης παράταξης, με μεγάλη ταχύτητα κραυγάζοντας πως ο αρχηγός των αντιπάλων σκοτώθηκε , ή θα πρέπει να επιτίθεται όταν οι αντίπαλοι έχουν ικανοποιήσει πείνα και δίψα γιατί όταν οι άνθρωποι πιέζονται από κάποια σωματική ανάγκη είναι περισσότερο άγριοι και πολεμούν με μεγαλύτερο σθένος, επίσης θα πρέπει στην πρώτη γραμμή επίθεσης να τοποθετούνται οι πλέον γενναίοι στρατιώτες, αυτοί που δεν αναστενάζουν δεν βήχουν και δεν φοβούνται τα άγρια ζώα κλπ.Γίνεται επίσης λόγος για σιδερένιες παγίδες (Inostrancev, *The Sasanian Military Theory*, 14,15).
[313] *magis artifices quam fortes* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.6.80).
[314] Γεώργιος Πισίδης, *Εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους,* 296.
[315] Αισχύλος, *Πέρσαι*, στ. 26-27.
[316] Θεοφύλακτος, Α.12
[317] Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 63-69.
[318] Από την αρχαιότητα οι Πέρσες μάχονταν ως «*κατάφρακτοι*» και ως κύριο όπλο χρησιμοποιούσαν το τόξο: «*Πέρσαι μέν ὧδε ἐσκευασμένοι* [ἦσαν]. ..*περί τό σῶμα κιθώνας χειριδωτούς ποικίλους, λεπίδος σιδηρέης ὅψιν ἰχθυοειδέος, περί δέ τά σκέλεα ἀναξυρίδας, ἀντὶ δὲ ἀσπίδων γέρρα. ὑπὸ δὲ φαρετρεῶνες ἐκρέμαντο· αἰχμάς δέ βραχέας εἶχον, τόξα δέ μεγάλα, ὀϊστούς δέ καλαμίνους, πρὸς δὲ ἐγχειρίδια παρὰ τὸν δεξίον μηρόν παραιωρεόμενα ἐκ τῆς ζώνης*». (Ηρόδοτος, 7.61). Είναι χαρακτηριστικό ότι το

προσπάθησαν να βελτιώσουν τη στρατιωτική τους τέχνη, προσαρμόζοντας τον στρατό σε τακτικές και όπλα του αντιπάλου τους.[319] Σύμφωνα με τον Προκόπιο οι Πέρσες «*…τοξόται τέ σχεδόν τί εἰσίν ἅπαντες καί πολύ θᾶσσον ἤ οἱ ἄλλοι ξύμπαντες ἄνθρωποι ποιεῖσθαι τάς βολάς ἐκδιδάσκονται*».[320] Ο ίδιος παρατηρεί ότι ο σύγχρονος στρατός, θα πρέπει να αποτελείται από θωρακισμένους ιππότες και κυρίως ικανούς τοξότες: «*οἱ δέ γε τανῦν τοξόται ἴασι μέν ἔς μάχην τεθωρακισμένοι τε καί κνημίδας ἐναρμοσάμενοι μέχρι ἔς γόνυ. ἤρτηται δέ αὐτοῖς ἀπό μέν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τά βέλη, ἀπό δέ τῆς ἑτέρας τό ξίφος. εἰσί δέ οἷς καί δόρυ προσαποκρέμαται καί βραχεια τίς ἐπί τῶν ὤμων ἀσπίς ὀχάνου χωρίς, οἵα τά τε ἀμφί τό πρόσωπον καί τόν αὐχένα ἐπικαλύπτειν. ἵππεύονται δέ ὡς ἄριστα καί θέοντος αὐτοῖς ὡς τάχιστα τοῦ ἵππου τά τόξα τε οὐ χαλεπῶς ἐντείνειν οἱοί τε εἰσίν ἐφ' ἑκάτερα καί διώκοντάς τε βάλλειν τούς πολεμίους καί φεύγοντας*».[321] Σύμφωνα πάντα με τον Προκόπιο θα πρέπει να θεωρείτε ξεπερασμένη η άποψη, πως η ανδρεία αποδεικνύεται μόνο στην «*ἐκ τοῦ συστάδην*» μάχη, κάτι που πίστευαν οι Έλληνες από την εποχή του Ομήρου, όταν οι στρατιώτες δεν χρησιμοποιούσαν ούτε άλογα, ούτε τόξα, ούτε άλλο προστατευτικό του σώματος και μάχονταν σχεδόν γυμνοί καλυμμένοι μόνο με την ασπίδα τους.[322]

στρατιωτικό σώμα των «*Ἀθανάτων*» που μνημονεύει ο Ηρόδοτος (7.83.1-2) εξακολουθούσε να είναι παρόν στο στρατό των Σασανιδών (Προκόπιος, Α.14.31). Οι «*Αθάνατοι*» ήταν έφιππο σώμα δέκα χιλιάδων εκλεκτών ανδρών και είχαν αυτή την ονομασία διότι όταν κάποιος εξ αυτών σκοτωνόταν τον αντικαθιστούσε αμέσως άλλος, έτσι ώστε ο αριθμός τους να παραμένει αμετάβλητος. Ορκος πίστης στον Βασιλέα των Βασιλέων υποχρέωνε τους *Αθανάτους* ποτέ να μην παραδίδονται και να μάχονται μέχρι θανάτου. Όπως βεβαιώνει ο Σωκράτης (7.20), κατά τον πόλεμο του 421/422 οι *Αθάνατοι* σφαγιάσθηκαν μέχρις ενός αλλά παρέμειναν στο πεδίο της μάχης χωρίς να υποχωρήσουν. Βλ.Christensen, *Iran*, 203,208. Κατά την παρθική περίοδο συνεχίσθηκε η παράδοση με τους *ἱπποτοξότας* και τους *κατάφρακτους κοντοφόρους* να αποτελούν το κύριο σώμα του παρθικού στρατού (Lerouge, *L'image des Parthes*, 282-303).

[319] Dennis, The Byzantines in Battle, 166. Είναι πάντως γεγονός ότι, «*..πολεμικά τεχνάσματα και στρατηγήματα ἐπαναλαμβάνονται ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς τοὐλάχιστον τὰ τέλη τῆς βυζαντινῆς περιόδου...τὰ ὅπλα καὶ ἡ τεχνολογία παραμένουν σὲ γενικὲς γραμμὲς τὰ ἴδια,..οἱ ἀλλαγὲς ποὺ σημειώνονται στὸ διάστημα ἑνὸς αἰώνα εἶναι μικρὲς*». (Κόλιας, Η πολεμική τακτική, 161). Οι αλλαγές πάντως στο ρωμαϊκό στρατό, που σημαδεύουν τον τέταρτο κυρίως αιώνα, με την σταδιακή αντικατάσταση των πεζών τμημάτων με έφιππους τοξότες, ήταν μεγάλες.

[320] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.18.32

[321] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.1.12-15.Η περιγραφή του Προκοπίου μπορεί σχεδόν να ταυτισθεί με τον εξοπλισμό του Πέρση κατάφρακτου ιππέα. Σύμφωνα με τον Tabari ο εξοπλισμός του Χοσρόη Α΄περιελάμβανε εκτός από τη μικρή ασπίδα, το σπαθί, το δόρυ και το τόξο, ρόπαλο, τσεκούρι και λάσσο (*The History* 263). Η ικανότητα του *«βάλλειν τούς πολεμίους καί φεύγοντας»* δείχνει ότι οι Ρωμαίοι είχαν αντιγράψει τους τρόπους τοξείας των Περσών, όπως αυτοί παρουσιάζονται στο *Στρατηγικόν: «Σπεύδοντες γὰρ Πέρσαι ἐν ταῖς διώξεσι μὴ διαλύειν τὴν τάξιν αὐτῶν, εὐκόλως τοὺς νώτους αὐτῶν προδιδόασι τοῖς κατ' αὐτῶν ὑποστρέφουσιν»* (11.1).

[322] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.1.8-10.Ένδειξη δειλίας θεωρούσαν οι Αρχαίοι Έλληνες την εξ αποστάσεως μάχη και ο Όμηρος την ονομασία *«τοξότης»* συνώνυμη της βρισιάς: *«οὐ γάρ τίς πώποτε αὐτοῖς ἔννοια γέγονεν ὅτι δή τοῖς μέν παρ' Ὁμήρῳ τοξεύουσιν, οἷσπερ καί ὑβρίζεσθαι ἀπό τῆς τέχνης ὀνομαζομένοις ξυνέβαινεν, οὔχ ἵππος ὑπῆν, οὐ δόρυ, οὐκ ἀσπίς ἤμυνεν, οὐκ ἄλλο οὐδέν τοῦ σώματος φυλακτήριον ἦν, ἀλλά πεζοί μέν ἔς μάχην ἤεσαν»* .(Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.1.9).

Στο *Στρατηγικόν* αναφέρεται ότι το Περσικόν έθνος «*όπλίζεται ζάβαις ἤ λωρικίοις, τόξοις τε καί σπαθίοις ἠσκημένον τήν σύντομον τοξείαν..ὑπέρ πάντα τά πολεμικά ἔθνη*».[323] Ἤδη ο Ηρόδοτος ανέφερε ότι οι Πέρσες «*παιδεύουσι τούς παίδας ἀπό πενταέτεος ἀρξάμενοι μέχρι εἰκοσαέτεος τρία μούνα, ἱππεύειν καὶ τοξεύειν καὶ ἀληθίζεσθαι*», [324] πληροφορία που επανέλαβε ο Στράβων.[325] Από τη βρεφική ηλικία *(ab incunabulis)*, σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο, ασκούνταν στην τοξοβολία οι Πέρσες και είχαν αναπτύξει σε τέτοιο βαθμό τις ικανότητές τους, ώστε ήταν σε θέση να τοξεύουν ακόμα και υποχωρούντες, καθώς το άλογό τους κάλπαζε, στρέφοντας τον κορμό προς τα πίσω.[326]

Αντίθετα η ραχοκοκαλιά και το κύριο βάρος του ρωμαϊκού στρατού παρέμενε το πεζικό, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του τετάρτου αιώνα, που ήταν επικεντρωμένο στην *διά δοράτων εκ τοῦ συστάδην μάχην.*[327] Ο Ιουλιανός κατά την περσική εκστρατεία ηγήθηκε του πεζικού, το οποίο, όπως παρατηρεί ο Αμμιανός, ήταν η κύρια δύναμη του ρωμαϊκού στρατού. [328] Οι έφιπποι όμως τοξότες ήταν ένα όπλο ιδιαίτερα αποτελεσματικό, που ανάγκασε τελικά τους Ρωμαίους, μετά από πολλές δυσάρεστες εμπειρίες, να αλλάξουν την τακτική τους και να το υιοθετήσουν. Σταδιακά τα έφιππα σώματα αυξήθηκαν, έτσι ώστε τον έκτο αιώνα, σύμφωνα με το *Στρατηγικόν,* ο ρωμαϊκός στρατός να ταυτίζεται με τον περσικό ως προς τα όπλα και τις τακτικές.[329]

---

[323] *Στρατηγικόν,* 11.1.6. *Ζάβες* και *λωρίκια* =σιδηρές πανοπλίες (Bivar, Cavalry Equipment, 291).

[324] Ηρόδοτος, 1.136.

[325] Στράβων, 15.3.18 επ. Οι σκληρές και συνεχείς δοκιμασίες στις οποίες υποβάλλονταν οι Πέρσες στρατιώτες και τα συνεχή γυμνάσια κάτω από ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες τονίζονται από τον Στράβωνα: *«..καί πρός καῦμα δέ καί πρός ψῦχος καί ὄμβρους καί χειμάρρων διαβάσεις ὥστ' ἄβροχα φυλάττειν καί ὅπλα καί ἐσθήτα…Ἡ δέ καθ' ἡμέρα δίαιτα ἄρτος μετά τό γυμνάσιον καί μάζα καί κάρδαμον …καί κρέα ἀπτά ἤ ἑφθά ἐξ ὕδατος, ποτόν δ' ὕδωρ»* (Στράβων, 15.30).

[326] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.1.13, 25.1.18· Bivar, Cavalry Equipment, 285. Ο πρώτος βασιλεύς των Σασανιδών Αρδασίρ χρησιμοποιεί αυτόν τρόπο τοξείας για να επιβληθεί επί του αντιπάλου του Αρταβάνου: «*…ὑποκρίνεται μὲν τὴν φυγὴν, πέμπει δὲ διωκόμενος τὸ βέλος κατὰ τὰ στέρνα παρὰ τὸν μαζὸν τοῦ διώκοντος..»* (*Βίος τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου,* στ.948). Στο αρχαιολογικό Μουσείο της Τεχεράνης, σώζεται ασημένιος δίσκος που δείχνει ανώνυμο τοξότη να τοξεύει σε αυτή τη στάση, στρέφοντας δηλαδή το σώμα προς τα πίσω (Ghirshman, *Iran*, 210, εικ.250).

[327] *« Ρωμαίοις μέν πεζόν στρατόν καί τήν διά δοράτων συστάδην μάχην ἀνανταγώνιστον, Παρθυαίοις δέ ἵππον τε πολλὴν καὶ τὴν διά τόξων εὔστοχον ἐμπειρίαν» (*Ηρωδιανός, 4.10). *Βλ.* και Crump, *Ammianus Marcellinus*, 40. Ο στρατός του Μεγάλου Κωνσταντίνου, σύμφωνα με τον Ζώσιμο, αποτελείτο από *ἐννέα μυριάδας πεζῶν..καί ὀκτακισχιλίους ἱππέας,* ο δε στρατός του Λικιννίου από 120.000 πεζούς και λιγότερο από 10.000 ιππείς (Ζώσιμος, 2.15.1,2 και 2.22.1,2). Στο τέλος του τρίτου αιώνα η αντιστοιχία του πεζικού με το ιππικό ήταν 1:3 (Haldon, *State and Society*,192). Μέχρι και το τέλος του πέμπτου αιώνα το πεζικό υπερτερούσε αριθμητικά του ιππικού. Για το ρωμαϊκό στρατό στην Ανατολή αναφέρονται 8.000 ιππείς έναντι 30.000 πεζων (Haldon, *State and Society*, 191).

[328] *«Ipse vero medios pedites regens, quod erat totius roboris firmamentum"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.1.2).

[329] Bivar, Cavalry equipment, 287,288. Τον έκτο αιώνα ο στρατός του Χοσρόη Α΄δεν διέφερε σε τίποτα από τον στρατό του Ιουστινιανού, ο Inostrancev μάλιστα σημειώνει ότι: *"..the similarity of military usages in the Eastern Roman and the Sasanian armies,* ***give us the right to compare, and use***

Εν τούτοις σε δύο σημαντικές κατά μέτωπο μάχες στη μάχη στο Δάρας (530) και αμέσως μετά στη μάχη στο Καλλίνικο(531),[330] είναι χαρακτηριστικό ότι νίκησαν στην μεν πρώτη οι Βυζαντινοί γιατί η μάχη *ἔτι μᾶλλον ἐκ χειρός ἐγεγόνει,*[331] ενώ στη δεύτερη οι Πέρσες, γιατί σ΄ αυτήν δεν υπήρξε *ἐκ τοῦ συστάδην* μάχη, αλλά η σύγκρουση κρίθηκε από την αντιπαράθεση των εφίππων τοξοτών.[332] Είκοσι σχεδόν χρόνια αργότερα (556) οι Βυζαντινοί πέτυχαν μια ακόμα μεγάλη νίκη κατά την πολιορκία από τους Πέρσες της παραλιακής σήμερα πόλης Φάσις,[333] επί του ομώνυμου ποταμού, στη Λαζική. Την τελευταία αυτή μάχη περιγράφει με γλαφυρό τρόπο ο Αγαθίας. Η νίκη παρόλη την υπεροχή των Περσών,[334] επετεύχθη χάρη στην γενναιότητα - αλλά και την ευσέβεια όπως υπογραμμίζει ο Αγαθίας- του στρατηγού Ιουστίνου, που επετέθη εκ των έξω στους πολιορκητές, κυρίως όμως γιατί η μάχη διεξήχθη σώμα με σώμα οι δε Ρωμαίοι χρησιμοποίησαν δόρατα μικρά (*σάρισες*) και μεγάλα (*κοντούς*) καθώς και ξίφη.[335]

Το κύριο όπλο των Περσών από την εποχή των Αχαιμενιδών, όπως προαναφέρθηκε ήταν οι έφιπποι τοξότες (*ἱπποτοξόται*),[336] σώμα στο οποίο υπηρετούσαν αποκλειστικά ευγενείς *(asvaran* ή *azatan=οι ελεύθεροι)* που ανήκαν στις ανώτερες κοινωνικά τάξεις *(..equitatus virtute confisi, ubi desudat nobilitas omnis et splendor)*.[337] Για το ιππικό ο Αμμιανός μιλά με λόγια ιδιαίτερα κολακευτικά, αντίθετα χαρακτηρίζει το πεζικό ως μία μάζα σκλάβων.[338] Την ίδια παρατήρηση κάνει και ο Προκόπιος: «*τὸ γὰρ πεζὸν ἅπαν οὐδὲν ἄλλο ἤ ὅμιλος ἐστὶν ἀγροίκων οἰκτρῶν,*

---

for mutual verification, the military works written in the VI century both in Byzantium and in Persia" (Inostrancev, The Sasanian Military Theory, 23). Βλ.Lee, The Empire at War, 122.

[330] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14 και Α.18. Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier*, 88-94.

[331] «*ἐπεί δέ ἅπαντα ἑκατέρους τά βέλη ἤδη ἐπιλελοίπει, τοῖς τε δόρασιν ἔς ἀλλήλους ἐχρῶντο καί ἡ μάχη ἔτι μᾶλλον ἐκ χειρός ἐγεγόνει*» (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.14.37).

[332] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.18.31-37. Ο Προκόπιος αποδιδει την ήττα και στο γεγονός ότι οι περί τον Αρέθα Σαρακηνοί διαλύθηκαν χωρίς να πολεμήσουν. Οι Πέρσες ως ιπποτοξότες διακρίνονταν στην εξ αποστάσεως μάχη (Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.1.18). Την ίδια αναφορά συναντάμε και στο Ζώσιμο: *«εἰς τε τόν ἐκ χειρὸς ἀγώνα καταστάντες τοῖς Πέρσαις, οὐ μόνον ἐκράτησαν τῆς ὄχθης, ἀλλά καί τά πρότερον περαιωθέντα δύο πλοῖα..περιέσωσαν»* (Ζώσιμος, 3.25.4). Σε μάχη σώμα με σώμα (*ἐκ χειρός)* έξω από την Έδεσσα το 544 νίκησαν και πάλι οι Ρωμαίοι. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.26.7)

[333] Σημερινό Poti της Γεωργίας.

[334] Η περσική δύναμη ήταν εξήντα χιλιάδες άνδρες, ενώ οι Βυζαντινοί διέθεταν μόνον είκοσι χιλιάδες. (Αγαθίας, Γ.20.8)

[335] Αγαθίας, Γ. 25.9. Μετά το θάνατο του Ιουστινιανού επί Ιουστίνου Β΄και πάλι οι Ρωμαίοι νίκησαν σε μάχη «σώμα με σώμα» στη πεδιάδα Σολάχων της Μεσοποταμίας (Θεοφύλακτος, Β.4).

[336] Ο όρος εμφανίζεται για πρώτη φορά στον Ηρόδοτο (4.46) και χαρακτηρίζει τους Σκύθες πολεμιστές .

[337] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.83.

[338] *"Pedites enim in speciem murmillonum contecti, iussa faciunt ut calones"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.83). «*Μουρμιλλόνες*» αποκαλούντο οι μονομάχοι (βλ.Rolfe, *Ammianus Marcellinus*,τ.ΙΙ, σ.395). Το πεζικό ακολουθούσε τα έφιππα σώματα, οι πεζοί στρατιώτες ανήκαν στις κατώτερα κοινωνικά τάξεις εμφανίζονται ως οιονεί σκλάβοι και δεν πληρώνονταν για την στρατιωτική τους υπηρεσία (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.83). Βλ. και Crump,*Ammianus Marcellinus*, 39.

οἱ ἐς τὴν παράταξιν ἐπ' ἄλλῳ οὐδενὶ ἔρχονται ἢ τεῖχος τε διορύττειν καὶ τοὺς τεθνεῶτας σκυλεύειν καὶ τἆλλα τοῖς στρατιώταις ὑπηρετεῖν»,[339] χαρακτηρίζει επίσης τους πεζούς δειλούς και ριψάσπιδες.[340] Οι πεζοί προστατεύονταν από ορθογώνιες ασπίδες από φυτικές ίνες και δέρμα τις οποίες ο Ευνάπιος χαρακτήριζε *«οἰσύϊνες»*.[341]

Ο τρόπος που τόξευαν οι Πέρσες είχε όπως φαίνεται ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, γι αυτό στο *Στρατηγικόν* η *περσική τοξεία* διακρίνεται από την *ρωμαϊκή*.[342] Ο Προκόπιος όμως περιγράφει μάλλον ως το σωστό τρόπο τοξείας αυτόν που χρησιμοποιούσαν οι Πέρσες: *«ἕλκεται ..κατά τό μέτωπον ἡ νευρά παρ' αὐτό μάλιστα τῶν ὤτων τό δεξιόν..»,*[343] τρόπος που απεικονίζεται σε πολλά περσικά αρχαιολογικά ευρήματα.[344] Αντίθετα ο Αμμιανός αναφέρει πως οι Πέρσες τόξευαν τραβώντας την χορδή των τεράστιων τόξων τους στο ύψος του στήθους (*tendebant divaricates brachiis flexiles arcus, ut nervi mammas praestringerent dexteras, specula sinistris minibus cohaererent..)*.[345] Η σημασία που έδιναν οι Βυζαντινοί στον τρόπο τοξείας αποτυπώνεται σε ανώνυμο εγχειρίδιο τακτικής του έκτου αιώνα, σύμφωνα με το οποίο θα πρέπει ο τοξότης να είναι σε θέση να βάλλει και κινούμενος αλλά ακόμα και όταν τρέπεται σε φυγή, στρέφοντας το σώμα προς τα πίσω, τακτική που

---

[339] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.14.25. Ως βοηθητικό σώμα και ως το ασθενέστερο τμήμα του περσικού στρατού χαρακτηρίζει ο Inostrancev το πεζικό, λέγοντας πως το επάνδρωναν αποκλειστικά χωρικοί (Inostrancev, The Sasanian Military Theory, 23). Φαίνεται πως ενίοτε και οι πεζοί έφεραν τόξο: *«πεζοὶ τε ὀλίγοι μὲν καὶ οἱ ἀσθενέστεροι, τοξόται δί' οὖν καὶ ἐκεῖνοι πάντες εἰσὶν. ἐκ τε γάρ παίδων ἀσκοῦνται…»* (Δίων Κάσσιος, 40.15).

[340] Κατά τη μάχη του Δάρας (530) *«ὅσοι πεζοί ἐν τῷ Περσῶν στρατεύματι ἦσαν, ρίψαντές τε τοὺς θυρεοὺς και καταλαμβανόμενοι κόσμῳ οὐδενὶ πρὸς τῶν πολεμίων ἐκτείνοντο»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.52).

[341] *«οἱ δέ τῶν Πάρθων οἰσύϊνας ἀσπίδας ἔχοντες καί κράνη οἰσύϊνα πλοκήν τινά πάτριον πεπλεγμένα»* (Ευνάπιος, απ.27.2). Στις ασπίδες αυτές, πλεγμένες κατ' αυτόν τον παραδοσιακό τρόπο (*texta vimine et coriis crudis)* αναφέρεται και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος (24.2.10, 24.6.8).

[342] *Στρατηγικόν*, 1.1.

[343] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.1.15. Αντίθετα ο Προκόπιος θεωρεί ξεπερασμένο τον τρόπο τοξείας σύμφωνα με τον οποίο η χορδή του τόξου τραβιέται στο ύψος του στήθους : *«..ὥστε πελάσαντες τῷ σφετέρῳ μαζῷ τὴν νευρὰν εἶτα τὸ βέλος ἀφίεσαν κωφόν τε καὶ οὐτιδανὸν εἰκότως τοῖς δεχομένοις ἐσόμενον. Τοιαύτη μέν τις οὖσα ἡ τοξεία φαίνεται πρότερον».*(Προκόπιος, Α.1.11-12).

[344] Σε ασημένιους δίσκους της σασανιδικής περιόδου που φυλάσσονται στο Βρεττανικό Μουσείο, εικονίζεται ο Μέγας Βασιλεύς σε σκηνές κυνηγίου να τοξεύει με αυτόν ακριβώς τον τρόπο (*Mesopotamia and Iran*, εἰκ. 27,28). Σε εγχειρίδιο πολεμικής τέχνης των Σασανιδών περιγράφεται αυτός ο συγκεκριμένος τρόπος τοξείας: *«to stretch the string to the level of the ear"* (Inostrancev,*The Sasanian Military Theory*, 35) Ο Inostrancev επίσης παρατηρεί ότι: «*..special references to the military art of the Sasanians can also be found in the Byzantine military literature of the time"* (όπ.π.,34). Αντίθετα η Nina Garsoian πιστεύει πως οι ομοιότητες όσον αφορά τις τακτικές μπορούν να αποδοθούν μάλλον σε πρακτικές που ακολουθούσαν οι δύο αντίπαλοι με βάση την κοινή λογική (να πολεμούν με την πλάτη στραμμένη στον ήλιο, να μην πολεμούν κατά τους χειμερινούς μήνες, να μην ξεκινούν μάχη αν ο αντίπαλος διαθέτει υπέρτερες δυνάμεις κλπ.) παρά σε εκατέρωθεν επηρεασμό (Garsoian, Sasanians, 581).

[345] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.1.13.

εφάρμοζαν από αιώνες οι λαοί της ασιατικής στέπας.[346] Η περιγραφή του τρόπου της σωστής τοξείας (τράβηγμα της χορδής στο ύψος του ωτός) ταυτίζεται με την περιγραφή του Προκοπίου η οποία, όπως προαναφέρθηκε, αναφέρεται στην περσική τοξεία.[347] Οι περιγραφές του τρόπου τοξείας γίνονται με πολλές λεπτομέρειες από τον Προκόπιο, ο οποίος όμως θεωρούσε καλύτερης μεν ποιότητας τα ρωμαϊκά τόξα από τα περσικά, με τη διαφορά ότι οι Πέρσες ήταν σε θέση να τοξεύουν με μεγαλύτερη ταχύτητα.[348] Από τις περιγραφές είναι βέβαιον ότι ο θάνατος από τα παρθικά ή περσικά βέλη προκαλούσε τρόμο, γιατί ήταν επώδυνος και βασανιστικός. Αποσπάσματα από τις πηγές, που καλύπτουν σχεδόν επτά αιώνες, από την εποχή του Κράσσου μέχρι τη βασιλεία του Μαυρικίου, δείχνουν τη φρίκη που προκαλούσε το φοβερό αυτό όπλο.[349]

Από την αρχαιότητα οι περιγραφές των μαχών αναφέρουν πως οι Πέρσες τόξευαν μαζικά, έτσι ώστε τα βέλη να καλύπτουν τον ήλιο.[350] Σύμφωνα με τον Προκόπιο *«τά βέλη τῷ πλήθει ἀχλύν ἐπί πλεῖστον ἐποίει»*,[351] ο Αμμιανός Μαρκελλίνος τα συγκρίνει με πυκνή βροχή *(in modum imbrium)* που σκοτεινιάζει τον ουρανό *(sagittarum creberrima nube auras)*[352] το ίδιο και ο Θεοφύλακτος Σιμοκάττης δύο αιώνες αργότερα[353] αλλά και ο Θεοφάνης.[354] Ιδιαίτερα ρεαλιστική είναι και η περιγραφή του Αγαθία, που βασίζεται προφανώς σε περιγραφές αυτοπτών μαρτύρων: *«Τοιγάρτοι βέλη ἐφέρετο ἅμα συχνά καί εἶτα ἕτερα καί ἄλλα ἐπί τούτοις. ἅπαντά τε τόν μεταξύ ἀέρα ἐπεκάλυπτον τῇ συνεχείᾳ, ὥσπερ ἀλλήλοις ξυμπεφυκότα. εἴκασεν ἄν τις τό*

---

[346] *"Ἐπί τῆς τοξείας τρία ταῦτα ζητοῦμεν, τό εὐστόχως βάλλειν, τό ἰσχυρῶς βάλλειν, τό ταχέως βάλλειν.χρήσιμον δέ τοῦτο οὐ μόνον ἀντικαθισταμένοις τοῖς πολεμίοις, ἀλλά καί φεύγουσι καί διώκουσι. βάλλουσι δέ ἤ ἑστῶτες κατά ἑστώτων, ἤ κατά ἑστώτων κινούμενοι, ἤ κατά κινουμένων ἑστῶτες, ἤ κατά κινουμένων κινούμενοι»* (Three Military Treatises,128)

[347] *«Τῶν δέ τοξευόντων οἱ μέν τρισί τοῖς μέσοις δακτύλοις τήν νευράν ἕλκουσιν, οἱ δέ δυσί, καί τούτοις οἱ μὲν τοῦ μεγίστου ἐπικειμένου τῷ λιχανῷ, οἱ δέ τούναντίον, οἱ καὶ μᾶλλον τὴν νευρὰν ἕλκουσι καὶ πέμπουσι τὸ βέλος σφοδρότερον»* (Three Military Treatises, όπ.π.). Βλ.ανάλυση αυτού του θέματος στο Bivar, Cavalry Equipment , 285-287.

[348]Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.18.32-34).Βλ. Garsoian, Sasanians, 580. Αντίθετα ο Αμμιανός Μαρκελλίνος εμφανίζει ιδιαίτερα αποτελεσματικά τα σιδερένια βέλη των Περσών. (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.2.13).

[349] Πλούταρχος, *Κράσσος,* 24.4, 25.5· Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.2.15 και Θεοφύλακτος, Β.6. Ο θάνατος επήρχετο με σπασμούς και οδύνες, ενώ ενίοτε οι τραυματίες έφεραν στο σώμα τους, ακόμα και στο πρόσωπο, πλήθος βελών.

[350] Ηρόδοτος, 7.226.

[351] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.14.35

[352] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.1.18, 19.2.8.

[353] *«Βαβυλώνιοι κατὰ τῶν 'Ρωμαϊκῶν ἀθροισμάτων ἐπετοξάζοντο, ὡς τὰς ἡλιακὰς ἀποκρύπτειν ἀκτῖνας τῇ ἐκπομπῇ τῶν βελῶν..»* (Θεοφύλακτος, Γ.14)

[354] *«..καὶ τῆς τοξείας τῶν Περσῶν πολλῆς γεγονυίας, ὡς καὶ τὰς ἡλικὰς ἀποκρύπτειν ἀκτῖνας»* (Θεοφάνης, *Χρονογραφία,* τ.Ι, 250,251).

χρῆμα νιφετῷ μεγάλῳ ἤ χαλάζῃ πολλῇ ξύν βιαίῳ πνεύματι καταρραγείσῃ».[355] Τρόμο στο ρωμαϊκό στρατό προκαλούσαν κυρίως τα μαζικά εκτοξευόμενα φλεγόμενα βέλη: [356]

Τα τόξα των Περσών ήταν μεγάλα αλλά όχι βαριά και τα σιδερένια βέλη προξενούσαν θανάσιμα πλήγματα στους αντιπάλους. Επρόκειτο για ένα σύνθετο όπλο το οποίο ήταν σε θέση να εκτοξεύει ταυτόχρονα περισσότερα του ενός βέλη[357] ή να χτυπά στόχους ακόμα και σε απόσταση εκατόν εβδομήντα πέντε μέτρων, αν και η συνήθης απόσταση για ακριβή τοξεία ήταν τα εξήντα μέτρα.[358] Σύμφωνα με περιγραφή του Αμμιανού Μαρκελλίνου η βάση του βέλους ήταν από καλάμι στο οποίο υπήρχαν οπές, μέσα στις οποίες τοποθετούσαν νάφθα ή πίσσα και φλεγόμενο το εκτόξευαν κατά των αντιπάλων τους.[359]

Πλην των εφίππων τοξοτών που έφεραν μία μάλλον ελαφρά θωράκιση,[360] σημαντικό βάρος έδιναν οι Πέρσες σε ένα άλλο έφιππο σώμα, στις εκλεκτές μονάδες των **«κατάφρακτων»** ιππέων, που επίσης επάνδρωναν αποκλειστικά ευγενείς, μέλη μάλιστα βασιλικών οικογενειών (*asvaran).*[361] Οι μαχητές αυτοί που οι ιστορικοί

---

[355] Αγαθίας, Γ.25.1

[356] Ζώσιμος, 3.25.2

[357] Το τρομερό αυτό όπλο γνώριζε και χρησιμοποιούσε όπως φαίνεται και ο βυζαντινός στρατός, μέσω των μισθοφόρων Αρμενίων και Περσών (Ζώσιμος, 2.51.4, 2.52.1) .

[358] Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry*, 14. Ένα παρθικό τόξο που βρέθηκε σχεδόν ακέραιο σε ανασκαφή στη νεκρόπολη Baghouz, σαράντα χιλιόμετρα νότια και ανατολικά της πόλης Dura-Europos, δίνει μια εικόνα του μεγέθους και της αποτελεσματικότητας του σύνθετου αυτού όπλου. Το μήκος του έφθανε τα 0,80 με 0,85 εκ. και ήταν κατασκευασμένο από ξύλο και κόκαλο (Brown, A compound bow, 1-10). Τα βέλη που χρησιμοποιούσαν οι σύμμαχοι των Περσών Ούννοι, είχαν αιχμές από κόκαλο για να προξενούν μεγαλύτερες πληγές (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 31.2.9), συνήθως όμως τα βέλη είχαν πλατιές σιδερένιες αιχμές (Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.2.13).

[359] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 20.6.6, 23.4.14,23.6.38· Ζώσιμος, 3.25.2. Πυρφόρα βέλη χρησιμοποίησαν οι Πέρσες και κατά την πολιορκία της πόλης Φάσις, στη Λαζική το 556 (Αγαθίας, Γ. 25.2) Η νάφθα στην οποία βυθίζονταν τα βέλη, περιγράφεται από τον Αμμιανό ως μια ουσία κολλώδης, που όταν ανάψει δεν σβήνει με νερό παρά μόνο με χώμα (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.16).

[360] Coulston, Tactical Developments, 60,61.

[361] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.84. Πληροφορίες για τους «κατάφρακτους» αντλούμε από τα *Παρθικά* του Αρριανού, από τον Πλούταρχο (*Κράσσος)* και τον Δίωνα Κάσσιο (40.14-25). Η βιβλιογραφία για τους κατάφρακτους είναι ιδιαίτερα πλούσια. Ενδεικτικά αναφέρω: Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry*, 27-32· Coulston, Tactical Developments, 60,61· Bivar, Cavalry equipment, 274 επ.· Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii.* Όσον αφορά τις αρχαιολογικές μαρτυρίες, μια εικόνα του κατάφρακτου ιππότη δίνουν το γνωστό graffiti στην πόλη Δούρα Εύρωπος καθώς και η σκαλισμένη σε βράχο εικόνα, πιθανόν του βασιλέως Χοσρόη Β΄,στο Taq-i Bustan στο βόρειο Ιράν (Coulston, Tactical Developments, εικ.5 και 28). Ως «κατάφρακτος» εικονίζεται και ο πρώτος βασιλιάς των Σασανιδών Αρδασίρ σε παράσταση σκαλισμένη σε βράχο στο Firuzabad (Bivar, Cavalry equipment, 278). Οι κατάφρακτοι χρησιμοποιούντο για τη διάσπαση του μετώπου του αντιπάλου, οι δε έφιπποι τοξότες παρατάσσονταν στο δεξιό και αριστερό τμήμα του μετώπου, ώστε μετά τη διάσπαση να προχωρήσουν σε κυκλωτικές κινήσεις.(Πλούταρχος, *Κράσσος*, 25.5). Δεν αποτελούσε όμως κανόνα η τακτική αυτή. Σύμφωνα με τον Ευνάπιο (απ. 27.8) οι κατάφρακτοι επιτέθηκαν στην οπισθοφυλακή του στρατού του Ιουλιανού κατά τη μάχη της Κτησιφώντας προκαλώντας μεγάλη σύγχυση. Βλ.επίσης Ζώσιμος 3.28.4 και Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.3.4. Οι περσικές επιθέσεις πραγματοποιούνταν ακόμα και νύχτα.

παρομοιάζουν με τα σύγχρονα τάνκς, έφεραν βαριά πανοπλία σε όλο το σώμα, ενώ διακριτικά της κοινωνικής τάξης τους και άλλα εραλδικά σήματα δηλωτικά της καταγωγής τους ήταν χαραγμένα επί των χαλινών και της σέλας των αλόγων τους, τα δε ονόματά τους ήταν επίσης χαραγμένα επί των όπλων τους.[362]Οι κατάφρακτοι ιππότες που οι Ρωμαίοι ονόμαζαν «κλιβανάριους» [363] ήταν γνωστοί από την αρχαιότητα.[364]Ο αριθμός τους δεν πρέπει να ήταν μεγάλος συγκρινόμενος με αυτόν των ιπποτοξοτών,[365] η εμφάνισή τους όμως ήταν εντυπωσιακή και προκαλούσε τρόμο στους αντιπάλους, αν και λόγω του βάρους της πανοπλίας τους δεν άντεχαν για πολύ σε μάχη σώμα με σώμα.[366] 'Ηταν αποτελεσματικοί εφόσον ίππευαν, αν όμως έπεφταν από το άλογο ήταν μειονεκτούσαν, λόγω του ότι το βάρος της θωράκισης εμπόδιζε την ελεύθερη κίνηση.[367] Σύμφωνα με περιγραφή του Αμμιανού το σώμα των κατάφρακτων ήταν καλυμμένο από την κορυφή μέχρι τα νύχια με σιδηρά λέπια *(lamminis ferries in modum tenuis plumae contectum)* ή πλάκες από σίδερο, καλά εφαρμοσμένες στο σώμα ώστε να τους επιτρέπουν να κινούν τα μέλη τους.[368] Υπήρχαν μόνο μικρές οπές στα μάτια και στη μύτη που τους επέτρεπαν να βλέπουν

---

[362] Abka'i- Khavari, *Das Bild des Konigs*, 91. Ο ίδιος ο βασιλεύς των Περσών ήταν επικεφαλής του σώματος αυτού και μετείχε στις μάχες ως κατάφρακτος ιππότης (Abka'i- Khavari, όπ.π.). Σιδερένια θωράκιση έφεραν επίσης οι ίπποι : *«..οἱ θ' ἵπποι καταπεφραγμένοι χαλκοῖς και σιδηροῖς σκεπάσμασιν..»* (Πλούταρχος, Κράσσος, 24).

[363] *"equites cataphractarios, quos illi clibanarii vocant"* (*HA*, Alexander Severus, 3.56.5), *« cataphracti equites quos clibanarios dictitant »* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 16.10.8). Ο ιστορικός Λίβιος και ο Ιουλιανός χρησιμοποιούσαν τον όρο *"loricati"="θωρακοφόροι"*. Επομένως οι όροι *«κατάφρακτοι», «κλιβανάριοι» και «θωρακοφόροι»* πρέπει μάλλον να ταυτίζονται (Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii*, 24). Μεταξύ των ερευνητών υπήρξε πάντως συζήτηση για τις πιθανές διαφορές μεταξύ κλιβαναρίων και καταφράκτων ιπποτών, κυρίως όσον αφορά τα όπλα και τη θωράκιση. Υποστηρίχθηκε η άποψη, σύμφωνα και με τις παραστάσεις σε βράχους που σώζονται στο Ιράν, ότι πιθανόν οι κλιβανάριοι να ήσαν εξοπλισμένοι με τόξο και δόρυ (κοντός), ενώ οι κατάφρακτοι με δόρυ και μικρή ασπίδα (Coulston,Tactical Developments, 62). Πάντως ο όρος "clibanarii" ήταν ο όρος που χρησιμοποιείτο περισσότερο (Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii*, 31).

[364] Η παλαιότερη αναφορά σε κατάφρακτους ιππότες αποδίδεται στον Πολύβιο. Ο Πολύβιος κάνει αναφορά σε σαράντα έξι χιλιάδες κατάφρακτους ιππείς που επάνδρωναν το στρατό του Αντιόχου Δ΄ (Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii*, 19-40). Για περιγραφή των κατάφρακτων στο στρατό των Πάρθων βλ. Πλούταρχος, *Κράσσος,* 24.1. Για κατάφρακτους γενικά από την αρχαιότητα μέχρι τον 3^{ο} μ.Χ. αιώνα βλ. Mielczarek, όπ.π.· Eadie, Roman Mailed Cavalry,161-173· Lerouge, *L'image des Parthes*,285,286,300-303.

[365] *«..τότε δὲ ἴλη τῶν καταφράκτων ἱππέων ὑπέρ τοὺς υ΄ἐς τοὺς ὀπισθοφύλακας κατερράγη»* (Ευνάπιος, απ. 27.8).

[366] *«..ὅσον μὲν ἐποχοῦνται ἵπποις ..γενναίως μάχονται, ἤν δέ ἀποβῶσιν αὐτῶν ἤ κατενεχθῶσι, ράστα ἁλίσκονται, μὴ φέροντες τὴν ἐκ συστάσεως μάχην..»* (Ηρωδιανός 4.15). Τα άλογα επίσης δεν άντεχαν λόγω της επίσης βαριάς θωράκισής τους αλλά και του θερμού κλίματος της περιοχής (Αμμιανός Μαρκελλίνος 16.12.38). Βλ. Coulston, Tactical Developments, 62· Bivar, Cavalry Equipment, 278· Crump, *Ammianus Marcellinus*, 40.

[367] *"…συμπλεκόμενοι τούς ἄνδρας ἀπό τῶν ἵππων ἐώθουν, τή βαρύτητι τοῦ ὁπλισμοῦ δυσκινήτους ὄντας..»* (Πλούταρχος, *Κράσσος*,25.8).

[368] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.4.15. Περίπου την ίδια περιγραφή έχουμε πολλούς αιώνες, πριν όπως προαναφέρθηκε, από τον Ηρόδοτο (7.61), καθώς και από τον Ηλιόδωρο (*Αἰθιοπικά* 9.14-15), που παρομοίαζε τους «κατάφρακτους», όπως και ο Αμμιανός, με σφυρήλατους κινουμένους ανδριάντες.

και να αναπνέουν.[369]Προχωρούσαν σε πυκνούς σχηματισμούς έτσι ώστε να δίνουν την εντύπωση απαστράπτοντος κινούμενου σιδηρού σώματος, που τύφλωνε τον αντίπαλο, και προκαλούσε τρόμο.[370]Οι κατάφρακτοι, όπως εξάλλου και οι έφιπποι τοξότες, πλήρωναν οι ίδιοι για τη θωράκιση και τον εξοπλισμό τους, καθώς και για τη θωράκιση του ίππου τους, κάτι που ήταν εξαιρετικά πολυδάπανο, γι αυτό το λόγο τα σώματα αυτά επάνδρωναν μόνο ευγενείς και μέλη της βασιλικής οικογένειας.[371]

Με την πάροδο του χρόνου ο οπλισμός και η θωράκιση των κλιβαναρίων διαφοροποιήθηκε, έτσι ώστε ο κλιβανάριος του πέμπτου και έκτου αιώνα να είναι λιγότερο δύσκαμπτος από τον κλιβανάριο του τρίτου και τετάρτου αιώνα, και να προσεγγίζει στην εμφάνιση τον βυζαντινό κατάφρακτο ιππέα. [372] Ο Καρδαράς παρατηρεί ότι το ρωμαϊκό και αργότερα το βυζαντινό ιππικό είχε αρκετές ομοιότητες με το περσικό. Τα στοιχεία θωράκισης του βαριά οπλισμένου Πέρση ιππεά κατά τον Στ΄αιώνα σχεδόν ταυτίζονται με τη περιγραφή της θωράκισης του βυζαντινού ιππέα στο *Στρατηγικόν*.[373] Και οι δύο φέρουν αλυσιδωτό θώρακα (ζάβα/λωρίκιον), κράνος με μικρό λοφίο, περιτραχήλιο, μικρή στρογγυλή ασπίδα, ξίφος, ακόντιο,τόξο, τοξοθήκη, φαρέτρα με κάλυμμα για 30 ως 40 βέλη και μακρύ πανωφόρι.[374]

Το κύριο όπλο των κλιβαναρίων ήταν ο λεγόμενος «κοντός»*(contis dimicatura)*.[375] Έφεραν επίσης ρόπαλο (μήκους 40 με 50 εκατοστά),[376] λάσσο [377] και

---

[369] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.1.12. Ανάλογες περιγραφές έχουμε από την εποχή του Ηροδότου (9.22) και του Ηλιόδωρου (*Αιθιοπικά* όπ.π.). Οι συγγραφείς τόνιζαν ότι λόγω της βαριάς θωράκισης οι κατάφρακτοι μπορούσαν να ταυματισθούν μόνο στα μάτια. Βλ. και Christensen, *Iran*, 202

[370] *«..ὤφθησαν αὐτοί τέ φλογοειδεῖς κράνεσι καί θώραξι, τοῦ Μαργιανοῦ σιδήρου στίλβοντος ὀξύ καί περιλαμπές..»* (Πλούταρχος, *Κράσσος*, 24.1). Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.2.11,19.1.2,24.2.5, 24.6.8. Οι κατάφρακτοι προχωρούσαν με τέτοια απόλυτη πειθαρχία και τάξη, ώστε οι Ρωμαίοι πίστευαν πως οι μαχητές αυτοί ήταν δεμένοι μεταξύ τους με σιδερένιες αλυσίδες (Christensen, *Iran*, 202).

[371]Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii*, 56.

[372] Καρδαράς, *Άβαροι,* 209.

[373] *Στρατηγικόν,* 11.1

[374] Καρδαράς, όπ.π., 211. Για τις σασανιδικές επιδράσεις στο βυζαντινό στρατό βλ. Καρδαράς, όπ.π.207 επ.

[375] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.1.12. Ο κοντός ήταν μακρύτερος από το συνηθισμένο δόρυ και μπορούσε να διαπεράσει περισσότερους του ενός αντιπάλους, στηρίζονταν δε σταθερά στη δεξιά πλευρά του αλόγου (Πλούταρχος, *Κράσσος,* 21.5· Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry*, 13). Οι Ρωμαίοι κατάφρακτοι χρησιμοποιούσαν τον «κοντό» από την εποχή του Τραϊανού (Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii*, 81). Σύμφωνα με ανώνυμο βυζαντινό εγχειρίδιο τακτικής του έκτου αιώνα τα δόρατα είχαν τόσο μήκος *όπόσον ἄν ἕκαστος αὐτῶν* [τῶν ἱπποτῶν] *φέρειν δύναται* (*Three Military Treatises*, 54) Βλ.επίσης γι αυτό το θέμα Kolias, *Byzantinische Waffen*, 185-213.

[376] Τα ρόπαλα ήταν σιδερένια και συνήθως έφεραν στην κορυφή τους το ιερό σύμβολο του κριού (Harper, Ox-headed mace , 248-265), βλ.επίσης Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry*, 13. Τα ρόπαλα (κορίνες) χρησιμοποιούντο και από τους Βυζαντινούς: *«..Μαυρίκιος κελεύει τοῖς σωματοφύλαξιν ἀπειλεῖν ταῖς σιδηραῖς κατά ἐπιόντων κορύναις [ταῦτα δέ ἄρα τῇ Ρωμαίων φωνῇ δίστρια λέγεται]*. (Θεοφύλακτος, Η.4). Για τα ρόπαλα στο βυζαντινό στρατό βλ.Kolias, *Byzantinische Waffen*, 173-184, Dennis, The byzantines in battle, 168.

[377] Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry*, 13. Λάσσο κατασκευασμένο από λωρίδες υφάσματος και σχοινί χρησιμοποιούσαν κυρίως οι Ούννοι (Αμμιανός Μαρκελλίνος 31.2.9).

πέλεκυ.[378] Σύμφωνα με περιγραφή του Tabari, ο Χοσρόης Α΄ κατά την εκστρατεία έφερε σιδηρά θωράκιση, περικεφαλαία και περικνημίδες σιδερένιες, κρατούσε κοντό ξίφος, ρόπαλο, πέλεκυ, δύο τόξα με δύο εφεδρικές χορδές τόξου και 30 βέλη, ενώ στο αριστερό χέρι του κρατούσε μικρή ασπίδα.[379]

Τους «κατάφρακτους» χρησιμοποιούσαν και οι Βυζαντινοί.[380] Οι ρωμαϊκές λεγεώνες την εποχή του Αλεξάνδρου Σεβήρου (222μ.Χ.) εμπλουτίσθηκαν με έφιππους τοξότες και κλιβανάριους. Ο ίδιος ο αυτοκράτωρ Αλέξανδρος Σεβήρος σε λόγο του προς τη Σύγκλητο βεβαίωσε πως, κατά τη διάρκεια μάχης, οι Ρωμαίοι στρατιώτες κατέσφαξαν δέκα χιλιάδες Πέρσες κατάφρακτους ιππότες, με τις πανοπλίες των οποίων εξοπλίσθηκε ο ρωμαϊκός στρατός.[381] Τον αυτοκράτορα Κωνστάντιο Β΄ κατά την θριαμβική είσοδό του στη Ρώμη το 354 περιέβαλε σώμα κλιβαναρίων τους οποίους ο Αμμιανός παρομοίασε με αγάλματα του Πραξιτέλη,[382]ο δε Λιβάνιος, αναφέρει πως ο Κωνστάντιος θωράκιζε τους στρατιώτες του καλύτερα και από τους Πέρσες.[383] Στη *Notitia Dignitatum* αναφέρονται σώματα Πάρθων και Περσών κλιβαναρίων υπό *Magister Militum Praesentalis,* που υπηρετούσαν στην Ανατολή.[384] Σε ανωνυμα τακτικά της εποχής του Ιουστινιανού γίνεται αναφορά σε κατάφρακτους του βυζαντινού στρατού που χρησίμευαν ως ασπίδα των εφίππων τοξοτών και πεζών: «*τούς δέ πεζούς παρ΄ έκάτερα τούς καταφράκτους ἔχοντας..ὥστε τῶν ἐχθρῶν ἀναστραφέντων κατά τῶν ἱππέων καθάπερ εἴς τι τεῖχος αὐτοί ἐπί τάς πλευρὰς τῶν*

---

[378] Γαλάτες μισθοφόροι χρησιμοποιούσαν πελέκεις (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.6.3). Για πελέκεις στο βυζαντινό στρατό βλ. Kolias, *Byzantinische Waffen*, 162-172. Ο πέλεκυς ήταν όπλο που κατά τον Ιωάννη Μαλάλα χρησιμοποιούσαν κυρίως οι Γότθοι. Οι λέξεις *σωκάρη* και *σοκκεύω* που χρησιμοποιεί ο Μαλάλας πιθανόν προέρχονται από τη λατινική λέξη securis=πέλεκυς.(Ιωάννης Μαλάλας, 14.23). Πελέκεις φέρουν και οι μισθοφόροι στρατιώτες του Βελισάριου, Θράκες, Ιλλυριοί, Γότθοι,Έρουλοι, Βανδίλοι και Μαυρούσιοι. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.21.4,8).

[379] Tabari, *The History*, 262. Παρά το γεγονός ότι αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν ότι οι «κατάφρακτοι» έφεραν πράγματι μικρές ασπίδες, ο Δίων Κάσσιος (40.15) το αρνείται, διότι η ασπίδα εμπόδιζε τις κινήσεις των χειρών και τη σωστή (με τα δύο χέρια) χρήση του δόρατος . Οι κλιβανάριοι άλλοτε παρατάσσονταν στην πρώτη γραμμή άλλοτε στα μετόπισθεν (Crump, *Ammianus Marcellinus*,90).

[380] Eadie, Roman Mailed Cavalry, 161-173. Περιγραφή της θωράκισης και των όπλων των «κατάφρακτων» στο: *Three Military Treatises*, 52-56. Οι κατάφρακτοι συνήθως τοποθετούνταν στις δύο πρώτες γραμμές του μετώπου ή στο τέλος της φάλαγγος, καθώς και στα πλάγια ως ένα, κατά κάποιο τρόπο, τείχος ασφαλείας. Ο πρώτος που δημιούργησε σώμα κατάφρακτων ιππέων στο ρωμαϊκό στρατό ήταν ο αυτοκράτορας Αδριανός (Lerouge, *L' image des Parthes*, 301).

[381] *HA*, *Alexander Severus*, 3.56.5

[382] Αμμιανός Μαρκελλίνος 16.10.8.

[383] «*..καλύψας ἱππέων σιδήρῳ σώματα Περσῶν ἀκριβέστερον, ὁ καί τούς ἵππους ὅπλοις ρυόμενος τραυμάτων»,* Λιβάνιος, *Ἐπιτάφιος,* 18.206.

[384]*Notitia Dignitatum* :VI Equites Persae catafractarii, VII Equites quarti clibanarii Parthi. Στη *Notitia* οι κλιβανάριοι διακρίνονται από τους κατάφρακτους, αν και όπως προαναφέρθηκε δεν υπάρχει διάκριση στις πηγές. Αναλυτικά για τις μονάδες κατάφρακτων στη *Notitia* βλ.Mielczarek, *Cataphracti and Clibanarii*, 76 επ. Για την ιδιαίτερη σημασία των όρων *lorikion*, *klibanion* και *zaba* κυρίως στο *Στρατηγικόν,* καθώς και για τον τρόπο θωράκισης των βυζαντινών βλ. Kolias, *Byzantinische Waffen*, 65-131.

πεζῶν καταφεύγοιεν».[385] Είναι χαρακτηριστικό ότι επί Τιβερίου σε μάχη πλησίον του Δάρας (575), όταν στρατηγός των βυζαντινών ήταν ο Μαυρίκιος και των Περσών ο Ταμχοσρώ, μόνο οι Ρωμαίοι περιγράφονται ως κατάφρακτοι, η δε περιγραφή τους θυμίζει ανάλογες αναφορές του Αμμιανού Μαρκελλίνου για τους Πέρσες κλιβανάριους: *«τό δέ Ῥωμαϊκόν βαθεῖαν τήν σύνταξιν ποιησάμενον πυκνότητι βρίθουσαν, ὡς μονονουχὶ εἶναι δοκεῖν στερεμνίαν καί ἀντιτύπον σιδήρῳ πατταλευθεῖσαν καί ἀντιχαλκευομένην ἑστάναι παράταξιν* ***δίκην ἀνδριάντων ἀκινήτως ἐχόντων*** *καί μόνον τοῖς σχήμασι δοκούντων πολέμων ὀρέγεσθαι, κατέπληττέ τε τῇ θέᾳ τό βάρβαρον..».*[386]

Τους τοξότες και τους κατάφρακτους ακολουθούσαν οι πολεμικοί **ελέφαντες** που ήταν επίσης ένα όπλο που χρησιμοποίησαν οι Σασανίδες.[387] Με τους φοβερούς βρυχηθμούς τους και την απαίσια οσμή τους τρόμαζαν άλογα και μαχητές.[388] Οι Ρωμαίοι είχαν ν΄ αντικρίσουν ελέφαντες σε μάχη από την εποχή του Αννίβα, δεδομένου ότι οι Πάρθοι δεν τους χρησιμοποιούσαν.[389] Ο σκοπός της παρουσίας τους ήταν κυρίως να προξενήσουν ταραχή και φόβο στον αντίπαλο. Ο Αμμιανός παρομοιάζει τους ελέφαντες με κινούμενους λόφους, πάνω στους οποίους επέβαιναν τοξότες, οι οποίοι στοχεύοντας αφ΄ υψηλού πετύχαιναν καλύτερα το στόχο.[390] Οι ελέφαντες χρησιμοποιούντο κυρίως κατά τις πολιορκίες των πόλεων *(ἐδόκει γάρ τις μηχανή τὸ τοιοῦτον ἐλέπολις εἶναι)* αλλά και σε τακτικές μάχες.[391] Φαίνεται πως οι Πέρσες τοποθετούσαν ξύλινους πύργους (ελεπόλεις) πάνω στους ελέφαντες, οι οποίοι

---

[385] *Three Military Treatises,* 108. Το *Στρατηγικόν* κάνει λόγο για θωρακισμένους τοξότες (1.2) όχι όμως για κατάφρακτους, ενώ ο Θεοφύλακτος μνημονεύει κατάφρακτους στο στρατό του Μαυρικίου : *«οὐκοῦν ὁ Ἡράκλειος, ὁ Ἡρακλείου πατὴρ τοῦ αὐτοκράτορος, καί ἕτερος τῶν ἡγεμόνων ἱππάζοντό τε καί σιδήρῳ φραξάμενοι ὁρμῆς ἀκατασχέτῳ περιεπόλουν τὸ βαρβαρικὸν ἀνιχνεύοντες»* (Β.5).

[386] Θεοφύλακτος, Γ.14.

[387] Τους ελέφαντες οι Πέρσες έφερναν από την Ινδία. Ήταν πολύ δύσκολο να γεννηθεί και να επιζήσει ελέφας στο Ιράν, προφανώς λόγω του κλίματος.Ήδη από την εποχή του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ Α΄εμφανίζονται ελέφαντες στη μάχη (*HA, Severus Alexander*, 56.3), ενώ οι Πάρθοι δεν φαίνεται να τους χρησιμοποίησαν. Συνεχής ήταν η παρουσία των ελεφάντων επί Σασανιδών στο πεδίο της μάχης. Χρησιμοποιούντο και ως ελεπόλεις κατά τις πολιορκίες, όπως π.χ. στην πολιορκία της ΄Αμιδας το 359 από τον Σαπώρ Β΄(Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.2.3), ενώ συνήθως τοποθετούντο στα μετόπισθεν, έποντο δηλαδή του κυρίως όγκου του στρατεύματος (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.6.8, 25.1.14). Βλ. και Inostrancev, The Sasanian Military Theory, 24. Αντίθετα οι Αχαιμενίδες φαίνεται πως τοποθετούσαν τους ελέφαντες στην πρώτη γραμμή (*Shahnameh*, 461).

[388] Σωκράτης, 7.18.58, 7.18.64.

[389] Coulston, Tactical Developments, 61.

[390] Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.6.8.

[391] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.1.15, 25.3.4, 25.3.11· Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Η. 14.35, Η.13.4· Αγαθίας, Γ.26.27, Γ.20.5. Κατά την πολιορκία της πόλης Φάσις στη Λαζική (554) οι ελέφαντες *ἀντ' ἐρύματος προβεβλημένοι καί ἐπεισπηδῶντες διετάραττον αὐτίκα τὸν συνασπισμὸν τῶν Ρωμαίων εἴ που ξυσταίη.* (Αγαθίας, Γ.26.8). Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, οι Ρωμαίοι μετά τη νίκη τους πλησίον του Δάρας το 575 αιχμαλώτισαν και τριάντα ελέφαντες, τους οποίους μαζί με άλλα λάφυρα έστειλαν στον Καίσαρα Τιβέριο στην Κωνσταντινούπολη (Θεοφύλακτος, Γ.14). Βλ. Charles, Elephant Corps, 301-346.

τους υποστήριζαν *ἀντὶ θεμελίων*, έτσι ώστε τα θηρία αυτά να μεταφέρουν ένα κινούμενο τείχος, όπου ήταν απαραίτητο, κατά τις πολιορκίες.[392]

Οι ελέφαντες ήταν ένα όπλο επικίνδυνο τόσο για τους αντιπάλους όσο και για αυτούς που τους χρησιμοποιούσαν, διότι αν τρόμαζαν κατά τη διάρκεια της μάχης ή πληγωνόνταν, στρέφονταν προς τα πίσω μη υπακούοντας στους οδηγούς, και άρχιζαν να ποδοπατούν ανεξέλεγκτα τους πάντες.[393] Σε αυτή την περίπτωση οι οδηγοί με ένα επιδέξιο χτύπημα με μαχαίρι στο λαιμό τους θανάτωναν.[394]

Τους ελέφαντες αντιμετώπισαν οι Βυζαντινοί και σε μια σημαντική μάχη, ως σύμμαχοι του Χοσρόη Β΄ενάντια στο στρατό του στασιαστή Βάραμ Cubin (591;). Στη συγκεκριμένη μάχη και οι δύο αντίπαλοι χρησιμοποίησαν ελέφαντες και μάλιστα στην πρώτη γραμμή της μάχης και όχι στο τέλος όπως συνηθίζετο.[395] Ο Βάραμ *ἐλέφασι τοῖς Ἰνδικοῖς θηρίοις καθάπερ προβόλους τινὰς τῶν ἱππέων ἡγεῖσθαι κατέταττεν, τούς τε ἀνδρειοτέρους τῆς μαχίμου δυνάμεως ἐπὶ τῶν θηρίων ἀναβιβάσας παρεσκεύαζε μάχεσθαι,* αλλά και η αντίπαλη πλευρά *οὐκ ἠμοίρει..θηρίων.*[396] Ο στρατηγός Ναρσής, επικεφαλής του ρωμαϊκού στρατιωτικού σώματος, αντιστάθηκε σθεναρά στην επίθεση των ελεφάντων και κατάφερε να νικήσει. Οι Πέρσες αιχμάλωτοι που παραδώθηκαν στον Χοσρόη βρήκαν οικτρό θάνατο αφού ο τελευταίος *τοὺς μὲν μαχαίρας ἀπέδοτο στόματι, ἐνίους δὲ τοῖς ποσὶ τῶν θηρίων* [τῶν ἐλεφάντων] *παρείχετο παίγνιον.*[397]

Δβ. Η Ιπποτική Μονομαχία[398]

Ανάγλυφες σε βράχους παραστάσεις στο Ιράν εμφανίζουν κατάφρακτους ιππείς να μονομαχούν.[399] Το ιπποτικό πνεύμα θάρρους και αυτοθυσίας που

---

[392] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Β.11.

[393] *«ἐπιπεσοῦσα ἡ Περσῶν ἵππος τοῖς ἀμφ' αὐτόν, ἐλέφαντας τε οὐκ ὀλίγους ἐπαγαγοῦσα, τούς κατά τό δεξιόν κέρας ἐκάκουν..καί ἐξ ὑπερδεξίου τους Πέρσας ἀκοντιζόντων, ἐτρώθησαν τινές τῶν ἐλεφάντων καί ηπερ ην ἔθος αὐτοῖς, ἔφυγον ὀδυνώμενοι μετά βρυχηθμοῦ καί τήν ἵππον ἅπασαν συνετάραξαν, ὥστ' ἐν τῇ φυγή καί ἐλέφαντας ὑπό τῶν στρατιωτῶν κατασφαγῆναι καί πολλούς ἐν αὐτῇ τῇ μάχῃ πεσεῖν»* (Ζώσιμος 3.30.2-3). Βλ.επίσης Αγαθίας, Γ.26.8, Γ.27.2· Ζώσιμος 3.30.3. Κατά την πολιορκία της Έδεσσας από τον Χοσρόη Α΄(540;) οι πολιορκούμενοι κρέμασαν στα τείχη ένα χοίρο ο οποίος με τις κραυγές του τρόμαξε τους ελέφαντες και προκάλεσε μεγάλη σύγχηση στους επιτιθέμενους : *«..ἀλλά Ρωμαῖοι χοῖρον ἐνθένδε ἠφίει, ὅνπερ ὁ ἐλέφας ἀχθόμενος ἀνεχαίτιζε καί κατά βραχύ ἀναποδίζων ὀπίσω ἐχώρει»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Η.14.35).

[394] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Η.14.32· Αγαθίας, Γ.27.2-3.

[395] Θεοφύλακτος, Ε.10.

[396] Θεοφύλακτος, στο ίδιο.

[397] Θεοφύλακτος, στο ίδιο. Η τιμωρία με θάνατο όλων των αιχμαλώτων είχε προφανώς ως αιτία το γεγονός ότι αυτοί θεωρήθηκαν στασιαστές και προδότες .

[398] Ευχαριστώ τη συνάδελφο, υποψηφία διδάκτορα Βυζαντινής Ίστορίας Δήμητρα Μηνάογλου, για την υπόδειξη της σχετικής με το θέμα αυτό βιβλιογραφίας.

επικρατούσε στον περσικό στρατό, σε συνδυασμό με την ύπαρξη κληρονομικής στρατιωτικής αριστοκρατίας, ευνόησε την εμφάνιση της πολεμικής αυτής πράξης. Η μονομαχία (*mard-u-mard)* δεν ήταν φυσικά άγνωστη στο δυτικό κόσμο, στο Βυζάντιο όμως η έλλειψη ακριβώς μιας στρατιωτικής αριστοκρατίας δεν την κατέστησε συνήθη πρακτική.[400] Ιστορικές στιγμές μονομαχίας, όπως η μονομαχία του Αχιλλέα με τον Έκτορα στην Ιλιάδα[401] ή του Δαβίδ με τον Γολιάθ στη Βίβλο, [402] πέρασαν από το ιστορικό πεδίο στο πεδίο του μύθου και δεν έπαψαν να γοητεύουν με τον συμβολισμό τους. Στο Ιράν υπήρχε μια μακραίωνη παράδοση που θεωρούσε τη μονομαχία ως υπέρτατη έκφραση προσωπικής ανδρείας και θάρρους, κατά την περίοδο όμως των Σασανιδών η ιπποτική μονομαχία απέκτησε αυστηρότερους κανονισμούς. [403] Στο *Shahnameh* περιγράφεται μια σκηνή μονομαχίας με πρωταγωνιστή τον Μέγα Αλέξανδρο: ο Αλέξανδρος (Sekandar) προσκαλεί σε μονομαχία τον Ινδό πρίγκιπα Foor με αυτά τα λόγια: *"Γιατί θα πρέπει οι δύο χώρες μας να πολεμούν, αφού μπορεί ο νικητής να αναδειχθεί με μια μονομαχία; Ετοιμάσου να με αντιμετωπίσεις, μόνο ένας από μας τους δύο θα ζήσει για να διοικήσει αυτούς τους στρατούς και αυτές τις χώρες".*[404]

Οι λεπτομερείς περιγραφές ανάλογων σκηνών από τον Προκόπιο, [405] τον Μαλάλα[406] και τον Σωκράτη,[407] δείχνουν πως οι βυζαντινοί είχαν εντυπωσιασθεί ιδιαίτερα απ' αυτή την πρακτική των αντιπάλων τους. Σύμφωνα με τις περιγραφές αυτές η πρόσκληση σε μονομαχία προέρχονταν μόνο από την περσική πλευρά, ενώ η μονομαχία δεν είχε πάντα ως αποτέλεσμα τη ματαίωση της μάχης. Στην περσική πρόσκληση σε μονομαχία ουδείς εξαναγκάζετο να απαντήσει αλλά παρουσιάζονταν εθελοντές, πρόθυμοι να αγωνισθούν. Από την βυζαντινή πλευρά στη μονομαχία

---

[399] Σε χαραγμένη σε βράχο ανάγλυφη παράσταση στο Naqsh-e Rostam ο βασιλεύς Ορμίσδας Γ΄εικονίζεται έφιππος να νικά άγνωστο εχθρό εμβολίζοντάς τον με τον κοντό. Ίδια σκηνή στο Firuzabad εικονίζει τον πρώτο Σασανίδη βασιλιά Αρδασίρ Α΄να νικά σε μονομαχία τον τελευταίο βασιλιά των Πάρθων Αρτάβανο Ε΄. (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 198 [plate XX]· Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry*, 31). Μικρογραφίες με σκηνές μονομαχίας κοσμούν και το Shahnameh (*Sunset of Empire*, 68,165).Οι εικόνες αυτές θυμίζουν τους ιππότες της Δύσης που πολλούς αιώνες αργότερα μονομαχούσαν έφιπποι με τον ίδιο εξοπλισμό και τον ίδιο τρόπο που δίδαξαν οι Σασανίδες.

[400] Φαίνεται πως επτά χιλιάδες ιππείς που αποτελούσαν την προσωπική φρουρά του Βελισάριου συνήθιζαν να προσκαλούν τους αντιπάλους τους σε μονομαχία : *«..αὐτῶν δέ ἕκαστος πρῶτος τε ἐν τῇ παρατάξει ἑστάναι καὶ προκαλεῖσθαι τοὺς τῶν πολεμίων ἀρίστους ἠξίου»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* 7.1.20). Βλ.Αλεξόπουλος, *Η προσωπική μονομαχία,* 16,17,20

[401] Ομηρος, *Ιλιάς,* Ραψωδία Χ. τ. Ι, 247-394.

[402] *Περί Βασιλειῶν*, Α.17.4-54. ,

[403] Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 198,199.

[404] *Sunset of Empire*, 68.

[405] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.13.29-30.

[406]Ιωάννης Μαλάλας, 14.23

[407] Σωκράτης, 7.18.76.

συμμετείχε, όπως φαίνεται από τα ονόματά τους, ή κάποιος μισθοφόρος δηλαδή αλλοεθνής, ή ασήμαντος υπηρέτης, πράγμα που πιθανόν δείχνει μια απαξίωση προς αυτή την πρακτική. Εξ ίσου πιθανόν είναι όμως να επιλέγονταν οι μισθοφόροι ως περισσότερο ατρόμητοι ή συνηθισμένοι στην έφιππη μάχη. Πάντως οι κανόνες της ιπποτικής μονομαχίας, όπως αυτοί επικράτησαν στο Ιράν από την εποχή των Πάρθων, απαιτούσαν οι δύο αντίπαλοι να ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη και να έχουν το ίδιο αξίωμα.[408]Σύμφωνα με πληροφορία του Αμμιανού Μαρκελλίνου κατά την διάρκεια της πολιορκίας της Νίσιβης (350) από τον βασιλέα Σαπώρ Β΄, ο τελευταίος πιστεύοντας φήμες, σύμφωνα με τις οποίες ο αυτοκράτορας Κωνστάντιος ήταν μέσα στην πόλη, τον κάλεσε να εξέλθει της πόλης προκειμένου να μοναμαχήσουν.[409]

Η σκηνή της μονομαχίας που περιγράφει ο Μαλάλας τοποθετείται στα χρόνια του βυζαντινοπερσικού πολέμου του 421/422, περιγραφή που επαναλαμβάνεται από το Σωκράτη, ενώ ο Προκόπιος αναφέρεται σε μονομαχία ή μάλλον μονομαχίες που προηγήθηκαν της μάχης για το Δάρας (530). Κατά τον πόλεμο του 421/422 ο Πέρσης βασιλεύς Βάραμ Ε΄(420-438) πρότεινε αντί μάχης να κριθεί ο νικητής σε μονομαχία δύο εκ των πιο γενναίων μαχητών των αντιπάλων: «*Εἰ ἔχει τό ἐξπέδιτόν σου ὅλον ἄνδρα δυνάμενον μονομαχῆσαι καί νικῆσαι ἕνα Πέρσην προβαλλόμενον παρ' ἐμοῦ, εὐθέως ποιῶ τά πάκτα τῆς εἰρήνης ἐπὶ ἔτη ν΄καὶ τὰ ἐξ ἔθους παρεχόμενα δῶρα*».[410] Η σκηνή της Μονομαχίας περιγράφεται με έναν ιδιαίτερα ρεαλιστικό τρόπο από τον Ιωάννη Μαλάλα: «*καί ἐξῆλθον οἱ δύο ἔφιπποι καί ἔνοπλοι, ὁ δέ Ἀρεόβινδος ἐβάσταζε καί σοκάρην κατὰ τὸ Γοτθικόν ἔθος. πρῶτος δὲ ὁ Πέρσης ὥρμησε μετά τοῦ κοντοῦ καί πλαγιάσας ὁ Ἀρεόβινδος ἐπὶ τὸ δεξιὸν αὐτοῦ μέρος ἐσόκκευσεν αὐτὸν, καί κατενεγκῶν ἐκ τοῦ ἵππου ἔσφαξε*».[411]

Ανάλογες σκηνές περιγράφει ο Προκόπιος λίγο πριν αρχίσει η μάχη στο Δάρας.[412] Στην περσική πρόσκληση για μονομαχία, από την πλευρά των Ρωμαίων απάντησε κάποιος Ανδρέας *οὐ στρατιώτης ..οὐδέ τι ἀσκήσας τῶν κατὰ τὸν πόλεμον πώποτε, παιδοτρίβης δὲ καὶ παλαίστρα τινὶ ἐν Βυζαντίῳ ἐφεστηκώς. διὸ δὴ καὶ τῷ στρατῶ εἴπετο, ἅτε*

---

[408] Kaveh Farrokh, *Shadows in the desert*, 180,181.
[409] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.2.11. Βλ. Whitby, The Persian King at War, 245.
[410] Ιωάννης Μαλάλας, 14.23, βλ.και Σωκράτης, 7.18.76. Ο Μαλάλας εκ λάθους αναφέρει πως βασιλεύς των Περσών όταν συνέβη το περιστατικό, ήταν ο Βλάσης (Walash) .Ο Βλάσης βασίλευσε πολύ αργότερα κατά τα έτη 484-488. Κατά τη διάρκεια του πολέμου του 421/422 βασιλεύς των Περσών ήταν ο Βάραμ Ε΄(420-438).
[411] Ιωάννης Μαλάλας, όπ.π. Ο Αρεόβινδος λόγω αυτής της νίκης προήχθη στο αξίωμα του υπάτου.
[412] «*εἷς δὲ ἀνὴρ Πέρσης νεανίας, ἄγχιστα τοῦ Ρωμαίων στρατοῦ τὸν ἵππον ἐλάσας, προύκαλεῖτο ἅπαντας, εἴ τις οἱ βούλοιτο εἰς χεῖρας ἰέναι*» (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.13.29-30).

τοῦ Βούζου σώματος ἐν βαλανείῳ ἐπιμελούμενος.[413] Οι δύο αντίπαλοι όρμησαν ο ένας εναντίον του άλλου προτείνοντας τα δόρατά τους, που τα στερέωναν στις ασπίδες τους. Τα άλογά τους συγκρούσθηκαν και κυλίστηκαν στο έδαφος μαζί με τους αναβάτες. Οι δύο αντίπαλοι βιάστηκαν να σηκωθούν όρθιοι αλλά ο Πέρσης λόγω και της σωματικής του διάπλασης δεν κατάφερε να σηκωθεί γρήγορα. Ο Ανδρέας σκότωσε τον αντίπαλό του και επικράτησε, χάριν κυρίως της εμπειρίας που είχε ως παλαιστής. Στην ιστορία του Tabari επίσης αναφέρεται ότι ο βασιλεύς Χοσρόης Β'(591-628) κάλεσε τον στασιαστή Βάραμ (Cubin) σε μονομαχία που θα έκρινε το ποιός από τους δύο τελικά θα κρατούσε τον περσικό θρόνο.[414]

Η πολεμική πράξη της ιπποτικής μονομαχίας που δίδαξαν οι Πέρσες επηρέασε τους λαούς σε Δύση και Ανατολή μέχρι τη μακρινή Ιαπωνία.[415]

Δγ. Πολιορκίες.

«Τό Περσικόν ἔθνος..δεινόν πολιορκοῦν,
δεινότερον δέ πολιορκούμενον» [416]

Οι πολεμικές αντιπαραθέσεις, κατά την υπό εξέταση περίοδο, όπως προαναφέρθηκε, περιορίζονταν κυρίως σε επιδρομές και σε πολιορκίες πόλεων-φρουρίων στην περιοχή της Μεσοποταμίας, του Καυκάσου (Λαζική, Ιβηρία) και της Αρμενίας. Αυτές ακριβώς οι πολιορκίες πρωταγωνιστούν στην εξιστόρηση των πολεμικών γεγονότων.[417] Οι αντίπαλοι χρησιμοποιούσαν τις γνωστές από την αρχαιότητα μεθόδους του αποτειχισμού,[418] της υπονόμευσης με σήραγγες (*διώρυχα*),[419] τις επιχωματώσεις[420] καθώς και κλίμακες,[421] κριούς,[422] πύργους[423] και

---

[413] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.13.30,31.
[414] Tabari, *The History*, 309,314.
[415] Kaveh Farrokh, *Shadows in the desert*, 180.
[416] *Στρατηγικόν,*11.1
[417] Την τέχνη της πολιορκίας ανέπτυξαν ήδη από το 3000 π.Χ. οι Αιγύπτιοι και αργότερα οι Βαβυλώνιοι και οι Ασσύριοι. Από τα μέσα της δεύτερης π.Χ. χιλιετίας οι Ασσύριοι χρησιμοποιούσαν τον πολιορκητικό κριό και άλλες πολιορκητικές μεθόδους, όπως κλίμακες και υπόγειες σήραγγες. Μήδοι και Πέρσες κληρονόμησαν αυτές τις μεθόδους. Όμως η δημιουργία των πολιορκητικών μηχανών ήταν το αποτέλεσμα των μαθηματικών γνώσεων των Ελλήνων. Κατά την ελληνιστική εποχή και κυρίως επί του Δημητρίου του Πολιορκητή, στο τέλος του 4ου π.Χ. αιώνα, τελειοποιήθηκαν εκτοξευτικά μηχανήματα (καταπέλτες) και τελειοποιήθηκαν οι πολιορκητικοί πύργοι (ελεπόλεις). (Μακρυπούλιας, *Η πολιορκητική τέχνη,* 93-140). Για τις πολιορκίες πόλεων στον Αμμιανό Μαρκελλίνο βλ.Crump, *Ammianus Marcellinus*,97-113. Σύμφωνα με τον Christensen (*Iran*,207), οι Σασανίδες διδάχθηκαν την χρήση των πολιορκητικών μηχανών από τους Ρωμαίους, οι δε Πάρθοι είχαν ελάχιστες γνώσεις πάνω σ' αυτές και δεν φαίνεται να τις χρησιμοποιούσαν.
[418] *« ἀπογυμνοῦσι τὰ θεμέλια, καί εἶτα μοχλοῖς τε καί σφύραις ἐνδελεχέστατα πλήττοντες κατασείουσι τὴν οἰκοδομίαν» (*Αγαθίας, Γ.5.11).
[419] Ζώσιμος 3.21.4· Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.17.17, Β.18.21.

χελώνες.[424] Ο Προκόπιος θεωρούσε τους Πέρσες ιδιαίτερα ικανούς και εξασκημένους στην τειχομαχία, αντίθετα για τους Σαρακηνούς λέει ότι *τειχομαχεῖν εἰσίν ἀδύνατοι φύσει.*[425] Οι πόλεις της Μεσοποταμίας και των χωρών του Καυκάσου ήταν ιδιαίτερα οχυρές και όπως προκύπτει από τις πηγές, μπορούσαν ν΄ αντέξουν σε πολιορκία πολλών μηνών, ενώ η άλωσή τους είχε ως αποτέλεσμα μεγάλες απώλειες για τους επιτιθέμενους και απαιτούσε έναν ιδιαίτερο ηρωϊσμό.[426] Πολλές απ΄ αυτές ήταν κτισμένες σε νησίδες[427] πράγμα που τις καταστούσε σχεδόν απόρθητες *(φρούριον ὀχυρώτατον…καί ἄληπτον πανταχόθεν)* γι αυτό και οι δύο αντίπαλοι αναγκάζονταν ενίοτε να τις παρακάμψουν[428] και σχεδόν όλες δίπλα σε ποτάμια που τους εξασφάλιζαν νερό.[429] Η Νίσιβης παρά τον ποταμο Μυγδόνιο, που ο Αμμιανός αποκαλούσε *Orientis firmissimum claustrum*, ήταν μια πόλις οχυρωμένη με υψηλά τείχη και πύργους.[430] Ο Σαπώρ Β΄ παρά τις επανειλημμένες προσπάθειες και αφού μεταχειρίστηκε κάθε πολιορκητική μέθοδο, δεν κατέστη δυνατόν να την καταλάβει και το 350, μετά από πολιορκία εβδομήντα ημερών και αφού έχασε περισσότερους

---

[420] Ζώσιμος, 3.21.3· Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.14, Β.26.42.

[421] Προκόπιος, *Πολεμοι,* Β.7.10, Β.8, 20, Β.27.30 και αλλού.

[422] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.4.8· Ζώσιμος, 3.22.1-2· Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.12, Β.17.10.

[423]Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.4.10. Ιδιαίτερα εξοικειωμένος με την κατασκευή ελεπόλεων εμφανίζεται ο ίδιος ο αυτοκράτορας Ιουλιανός. Σύμφωνα με το Ζώσιμο έδωσε ο ίδιος οδηγίες για την κατασκευή ενός τέτοιου μηχανήματος (Ζώσιμος 3.18.2). Βλ.για ελεπόλεις: *Dennis*, The Helepolis, 99-114.

[424] *«ἔστι δὲ ὁ σπαλίων πλέγμα ἐκ λύγων ἐς ὀροφῆς τύπον ἐξειργασμένον..δέρρεις δὲ ὕπερθεν καὶ διφθέρας ἐπιβάλλοντες πάντοθεν περικαλύπτουσι τὸ μηχάνημα τοῦ μᾶλλον ἔρυμα εἶναι καί ἀποκρούειν τὰ βέλη»(*Αγαθίας, Γ.5.10).

[425] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.19.12.

[426] Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Άμιδας από τον Σαπώρ Β΄(359) που κράτησε περισσότερο από δύο μήνες, οι Πέρσες έχασαν τριάντα χιλιάδες άνδρες (Αμμιανός Μαρκελλίνος,19.9.9).Μετά τη νικηφόρα για τους Πέρσες μάχη στο Καλλίνικο το 531, ο αρχηγός των Σαρακηνών και σύμμαχος των Περσών Αζαρέθης, δήλωσε στον Κάβαδη ότι κατατρόπωσε μεν τους Ρωμαίους, αλλά δεν κατόρθωσε να αλώσει κανένα φρούριο της περιοχής, προφανώς και το Καλλίνικο. Κατόπιν τούτου ο Πέρσης βασιλεύς ειρωνεύτηκε τον Αζαρέθη και *ἐν τοῖς ἀτιμοτάτοις τὸ λοιπὸν εἶχε* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.18.56). Η ίδια η πρωτεύουσα Κτησιφών ήταν απόρθητη λόγω της θέσεως αλλά και της οχύρωσής της (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.7.1).

[427]*«ἦν δὲ ἀντικρὺ ἐν τῷ ποταμῷ νῆσος, ἔχουσα φρούριον ὑπὸ πλείστων οἰκούμενον» (*Ζώσιμος, 3.14.2) Ζώσιμος, 3.15.1,2. *" ..πολλὰ κάστρα Περσικὰ παρὰ τὸν Εὐφράτην κείμενα καὶ* ***ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων*** *ἐν νήσοις ὄντα ἐπόρθησε* [ὁ Ἰουλιανός] *καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς ὄντας Πέρσας ἀνεῖλε»* (Μαλάλας,13.21).

[428] Ζώσιμος,3.15.1. Η παράκαμψη όμως των πόλεων, σύμφωνα με τον στρατηγό Βελισάριο, συνεπάγετο κινδύνους για το στρατό, δεδομένου ότι οι φρουρές των πόλεων μπορούσαν, εξερχόμενες των φρουρίων, να πραγματοποιούν ενέδρες ή αιφνιδιαστικές επιθέσεις (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.19.8-9).

[429] Η εκτροπή των καναλιών του νερού ήταν μία μέθοδος που χρησιμοποιούσαν οι πολιορκητές, αλλά ενίοτε και οι πολιορκούμενοι. Ο Ζώσιμος (3.19.3) αναφέρει διάνοιξη καναλιών από τους πολιορκούμενους για να δημιουργηθούν βάλτοι που θα εμπόδιζαν τις κινήσεις των επιτιθεμένων. Εκτροπή του ποταμού Μυγδόνιου προκειμένου να καταληφθεί η Νίσιβης, κατά την τρίτη πολιορκία το 350, μνημονεύει ο Ζωναράς (13.7). Για την εκτροπή του ποταμού κατά την πολιορκία του Δάρας βλ. Θεοφύλακτος Γ.11.

[430] Αμμιανός Μαρκελλίνος 25.8.14, 25.9.1.

από είκοσι χιλιάδες άνδρες, αποχώρησε ταπεινωμένος.[431] Οι οχυρώσεις των παραμεθορίων πόλεων προκαλούσαν τον θαυμασμό. Χαρακτηριστική είναι η περιγραφή της παραμεθορίου πόλεως Κιρκήσιον που παραδίδει ο Προκόπιος: «*Τὸ δὲ Κιρκήσιον ἐστὶ πόλισμα Ρωμαίους ἐπικαιρότατον πρὸς ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ πολιτεύματος κείμενον ὅπερ ὀχυρὸν οὐ μόνα τὰ τείχη ποιεῖ εἰς ἄπειρον ὕψος ἐπαιρόμενα ἀλλὰ καὶ Εὐφράτης καί Ἀβόρας οἱ ποταμοὶ κυκλοῦντες καὶ ὥσπερ ἀπονησοῦντες τὴν πόλιν*».[432] Τα τείχη των πόλεων ήταν διπλά με τάφρο ανάμεσα[433] και ιδιαίτερα ισχυρά, δεδομένου ότι ως συνδετική ουσία μεταξύ των πλήνθων χρησιμοποιείτο νάφθα (*bitumine)*, υλικό που στη Μεσοποταμία ανέβληζε από τη γη.[434] Πληροφορίες για τις οχυρώσεις των πόλεων που αποκαλούνται *φρούρια* ή *καστέλλια* δίνουν όλοι οι συγγραφείς. Ο Ζώσιμος αφιερώνει τρεις παραγράφους στην περιγραφή της οχύρωσης της πόλης Βηρσαβώρα (Pirisabora= η Νικόπολη του Σαπώρ). Η πόλη ήταν χτισμένη σε ύψωμα, είχε διπλό κυκλικό τείχος, ενώ η ακρόπολη της πόλης προστατευόταν από δικό της εσωτερικό τείχος. Οι πύργοι του τείχους από τα θεμέλια μέχρι τη μέση ήταν χτισμένοι με πλίνθους αρμολογημένους με άσφαλτο, ενώ από τη μέση και πάνω με πλίνθους αρμολογημένους με ασβέστη.[435] Πιθανόν την Βηρσαβώρα ο Αμμιανός ταυτίζει με την Maiozamalcha,[436] και λέει ότι η μία πλευρά της προστατεύονταν από απότομα υψηλά βράχια και πύργους.[437] Περιγραφή οχύρωσης του Δάρας από τον Ιουστινιανό παραδίδει ο Προκόπιος: Την πόλη περιέβαλε διπλό τείχος, το δε εσωτερικό τείχος ήταν ιδιαίτερα ισχυρό και υψηλό ενώ χαμηλότερο ήταν το εξωτερικό τείχος. Υπήρχαν κατά διαστήματα πύργοι που έφθαναν και τα εκατό πόδια, ενώ το τείχος

---

[431] Θεοδώρητος, 2.30.4· Ζωναράς, 13.7.Ο Σαπώρ Β΄ επιχείρησε να καταλάβει την πόλη τρεις φορές:το 338, το 346 και τέλος το 350. Ανάλυση του θέματος με αναφορά στις πηγές στο Lightfoot, The third siege of Nisibis 105-115.

[432] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* 2.6.1.Βλ.και Ζώσιμος,3.12.3.

[433] Ζώσιμος, 3.19.3· Αγαθίας, Γ.21.2, Γ.23.2. Η πόλη όμως Πέτρα της Λαζικής φαίνεται πως είχε οχύρωση από διπλό τείχος, χωρίς να αντιπαραβάλλεται τάφρος: *«κενὸν γὰρ τὸ ἐν μέσῳ τῆς οἰκοδομίας χωρίον οὐδαμῇ εἴασαν, ἀλλ'ὅλους ἐκ γῆς ἄχρι ἐς ὕψος μέγα τοὺς πύργους λίθοις παμμεγέθεσιν ἀλλήλων ἐχομένοις εἰργάσαντο..»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.27.22).

[434] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.2.3, 24.2.12· Ζώσιμος, 3.15.3. Ο Αμμιανός (23.6.38) διακρίνει την πίσσα ή νάφθα από το λεγόμενο μηδικό λάδι *(oleum Medicum)* το οποίο δεν ήταν φυσικό προϊόν αλλά παρασκεύασμα, επίσης όμως εύφλεκτο.

[435] Ζώσιμος, 3.17.3-5· Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.2.10. Η οχύρωση των πόλεων απασχολούσε ιδιαίτερα τους Βυζαντινούς. Σε ανώνυμο εγχειρίδιο Τακτικής και Στρατηγικής τέχνης, υπάρχει κεφάλαιο με τον τίτλο «*Πῶς δεῖ κτίζειν πόλιν*». Τα τείχη των πόλεων θα πρέπει να έχουν πάχος *οὐκ ἔλαττον πέντε πηχῶν, ὕψος δέ οὐκ ἔλαττον πηχῶν εἴκοσι, ..ἵνα μή κατασείεσθαι ἤ κριοῖς διασειόμενα ἤ λίθοις βαλλόμενα οὕς πετροβόλοι μηχαναὶ ἀποπέμπουσι, τὸ δέ ἵνα μὴ αἱ κλίμακες ῥᾳδίως τῷ τείχει προσπίπτουσι καὶ οἱ δι' αὐτῶν ποτε ἀνιόντες ἀκίνδυνον ἔχωσι τὴν ἀνάβασιν» (Three, Military Treatises,* 34).

[436] Για την αραμαϊκή ονομασία Maiozamalcha= βασιλική πόλις και την πιθανή ταύτισή της με την ίδια την Κτησιφώντα, βλ.Matthews, *Ammianus,* 503,note 58.

[437] Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.4.2,10.

είχε ύψος εξήντα ποδών. Μεταξύ των τειχών υπήρχε πλάτωμα μήκους πενήντα ποδών.[438] Ο Ιουστινιανός επισκεύασε το τείχος του Δάρας *τριώροφον τοῦτο ἀπεργασάμενος,* ενώ τις επάλξεις τις έκανε πολύ στενές, σαν μικρές θυρίδες που επέτρεπαν μόνο να υπάρχει έξοδος για τά βέλη.[439] Παρά την οχύρωσή της η πόλη κατελήφθη από τους Πέρσες μετά από πολιορκία έξι μηνών (573). Ο βασιλεύς Χοσρόης ήταν παρών κατά την πολιορκία για να εμψυχώσει τους στρατιώτες του, ενώ χρησιμοποίησε κάθε δυνατή πολιορκητική μέθοδο (*λόφους τε καί χάρακας τῇ πόλει περιγραψάμενος..πύργους τε ἀντιθέτους ἀντοικοδομήσας καὶ τὰς ἑλεπόλεις παραστησάμενος)* και τελικά στέρησε τους πολιορκούμενους από το νερό, παροχετεύοντας τον ποταμό που υδροδοτούσε την πόλη έξω από τα τείχη.[440] Κατά την πολιορκία της ΄Αμιδας από τον Καβάδη (502) ο ίδιος ο Πέρσης βασιλεύς έτρεξε προς τις σκάλες που είχαν τοποθετηθεί στο τείχος, παροτρύνοντας τους στρατιώτες του να αναρριχηθούν σε αυτές, ενώ σκότωνε αμέσως όσους από αυτούς δείλιαζαν και οπισθοχωρούσαν.[441] Ο Μαλάλας περιγράφει *καστέλλιον ὀχυρόν κείμενον ἐπάνω ὄρους, μίαν ὁδόν ἔχον μονοπατίου,* ευρισκόμενο πλησίον της Μαρτυρόπολης, το οποίο επί Ιουστινιανού κατέλαβε ο Αρμένιος στρατηγός Δωρόθεος.[442] Ο βασιλεύς των Περσών Καβάδης διέταξε τον περσικό στρατό *«μὴ ὑποστρέψαι ἐν Περσίδι, ἕως οὐ τὸ αὐτὸ καστέλλιον ἀντιπαραλάβωσι».* Ακολούθησε πολιορκία την οποία περιγράφει με δραματικό τόνο ο Μαλάλας. Οι Πέρσες ύψωσαν πύργο έξωθεν του τείχους της πόλης, ενώ *ανὴρ σοφὸς* εκ των

---

[438] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.13.16-19. Ο τειχισμός της πόλης ακολουθεί τις οδηγίες του προαναφερθέντος Ανώνυμου Στρατιωτικού Εγχειριδίου: *«Καλὸν δὲ τάφρον ἀνορύττειν ὥστε δυσὶ τούτοις,προτειχίσματι καὶ τάφρῳ, τὸ τεῖχος φυλάττεσθαι. τὴν δὲ τάφρον ποιήσομεν τὸ μὲν πλάτος οὐκ ἔλαττον πηχῶν τεσσαράκοντα, τὸ δὲ βάθος πλέον ἤ ὁπόσον ἄν ἔχοι τὸ βάθος τῶν θεμελίων, ἵνα ὑπογείους τὰς ἐπιβουλάς κατὰ τοῦ τείχους ποιεῖν ἐθέλοντες οἱ πολέμιοι,…ἀνακαλυπτόμενοι διελέγχονται».* (*Three, Military Treatises*, 36).

[439] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Β.15-17. Βλ. Και Whitby, Procopius' Description of Dara, [41] III · Croke-Crow, Pocopius and Dara, 151-156· *ODB*, I, 588. Το Δάρας, οχύρωσε πρώτος ο αυτοκράτορας Αναστάσιος (505/507), προς τιμήν του δε ονομάσθηκε Αναστασιούπολις: *« ἐξ ἀγροῦ πόλιν εἶναι ποιεῖ* (το Δάρας ο Αναστάσιος) *καρτερῷ τε τειχίσας περιβόλῳ, οἰκοδομίας τε διαφόρους εὐπρεπεῖς περιθεὶς, ἐκκλησιῶν τε καὶ μὴν καὶ ἑτέρων εὐαγῶν οἴκων, βασιλείων τε στοῶν καὶ δημοσίων βαλανείων καὶ ἄλλων οἷς αἱ ἐπίσημοι τῶν πόλεων ἐγκαλλωπίζονται. Λέγεται δὲ πρός τινων Δάρας τὸ χωρίον προσηγορίαν λαχεῖν, διότι Δαρεῖον αὐτόθι κατηγωνίσατο παντάπασιν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ὁ Φιλίππου»* (Ευάγριος,*'Εκκλησιαστική Ἱστορία,3*.37). Το Δάρας κτισμένο πάνω σε τρείς λόφους, «*δὲν ἦταν μιὰ πόλη ποὺ περιτειχίσθηκε. Ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἵδρυσής του, κατ'ἐξοχὴν καὶ κατὰ κύριο λόγο ἕνα φρούριο, μέσα στὴν περιορισμένη ἔκταση τοῦ ὁποίου[μεγίστη ἐσωτερική διάμετρος 1000 μέτρα]μποροῦσε νὰ κατοικήσει ὀλιγάριθμος πληθυσμὸς».*(Καραπλή, Δάρας, 144-145). Για τη σύγχρονη εικόνα του Δάρας, βλ.Αθανασιάδη, *Στο Σύνορο του Ευφράτη,* 44,45.

[440] Θεοφύλακτος, Γ.11· Croke-Crow, Procopius and Dara, 156-159. Ακούγοντας την είδηση για την κατάληψη του Δάρας ο βασιλεύς Ιουστίνος Β΄παραφρόνησε (Θεοφύλακτος, όπ.π.).

[441] *«..θάνατός τε ἦν ἡ ζημία τοῖς ἐνθένδε ἀναστρέφειν τολμῶσι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.28,29).

[442]Ιωάννης Μαλάλας, 18.66.

πολιορκουμένων ύψωσε έσωθεν του τείχους αντίστοιχο υψηλότερο πύργο. Τελικά ο εξωτερικός πύργος κατέρευσε *και Πέρσας πολλούς συναπώλεσεν.*[443]

Το φρούριο Βεϊουδαές στην περιοχή του Tur Abdin στη βόρεια Μεσοποταμία, είχε μία και μόνη είσοδο, η οποία και *δυσπρόσιτος ἦν πολεμίᾳ χειρί. ἑνί γάρ πύργῳ τὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἐπεπίστευτο προβεβλημένῳ τοῦ ἐχυρώματος, ὥσπερ ἀδαμαντίνοις περικειμένῳ λίθοις τισὶν, ἤ εἴ τι τούτων τὴν φύσιν ἐστὶ στεγανώτερον.* Το φρούριο αυτό πολιόρκησαν οι άνδρες του Ηρακλείου, πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα, το 587 και τελικώς το κατέλαβαν με μεγάλη δυσκολία. Ο Ηράκλειος επέβαλε ποινές για λιποταξία σε όσους απέφυγαν να πολεμήσουν και λιγοψύχησαν. Φαίνεται πως για να γίνεται ειδική αναφορά στους τελευταίους, θα πρέπει ο αριθμός τους να ήταν μεγάλος.[444]

Οξύβολα και λιθόβολα μηχανήματα (βαλλίστρες) χρησιμοποιούσαν και οι δύο αντίπαλοι κατά τις πολιορκίες.[445] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος σε παρέκβαση της ιστορίας του (23.4) δίνει μια τόσο λεπτομερή περιγραφή των μηχανών αυτών, ώστε θα μπορούσε κανείς, με βάση και μόνο αυτές τις περιγραφές, να τις κατασκευάσει.[446] Οι Πέρσες γνώριζαν τις πολιορκητικές μηχανές και τις χρησιμοποιούσαν.[447] Δεν ξέρουμε όμως αν ήταν σε θέση να τις κατασκευάσουν, γιατί κατά την πολιορκία της Ἀμιδας (359) οι Πέρσες χρησιμοποίησαν πολιορκητικές μηχανές των Ρωμαίων, που είχαν περιέλθει στην κατοχή τους μετά την άλωση των Σιγγάρων ως λάφυρα.[448] Αναφέρει πάντως ο Ιωάννης Μαλάλας ότι οι Πέρσες *διὰ ξύλων ποιήσαντες μηχανήματα, διορύξαντες ἔστρεψαν τὸ τεῖχος Γαββουλῶν.*[449]Είναι χαρακτηριστική η πληροφορία του Σωκράτη ότι κατά την πολιορκία της Νίσιβης από τους Ρωμαίους, όταν οι τελευταίοι αντελήφθησαν ότι πλησιάζει ο περσικός στρατός, έσπευσαν να καταστρέψουν τις πολιορκητικές μηχανές, προφανώς για να μην πέσουν στα χέρια των αντιπάλων τους.[450]Ἀξια αναφοράς είναι και μία περίεργη αναφορά του Ζώσιμου σε όπλα, που

---

[443]Ιωάννης Μαλάλας, όπ.π.

[444] Θεοφύλακτος, Β.18.

[445]*«Πολεμικὲς μηχανές»* τις ονομάζει ο Ζώσιμος (3.18.2), απλά *«μηχανὲς»* ο Προκόπιος, ο Αγαθίας χρησιμοποιεί τον όρο *«μηχανὲς ἐκήβολοι»* (Γ.21.4) αλλά και *«πολεμικὰ μηχανήματα»* (Γ.24.6), ο Θεοφύλακτος, *«καταπέλτες»* και *«μηχανὲς»*(Β.18) και ο Νικηφόρος *«τειχομάχα μηχανήματα»* (*Ιστορία Σύντομος,* 13).

[446] Hengst, Siege engines,29-39. Ο Αμμιανός πάντως σημειώνει πως οι περιγραφές του αφορούν μόνο ένα μικρό μέρος των μηχανών αυτών (Αμμιανός Μαρκελλίνος 23.4.15).

[447] Στο *Ayin-Nameh* γίνεται αναφορά σε κριούς και βαλίστες που θα έπρεπε να χρησιμοποιούνται κατά τις πολιορκίες (Inosrancev, The Sasanian Military Theory, 16).

[448] Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.2.8. Κατά την άλωση της πόλης Βηρσαβώρα οι Ρωμαίοι βρήκαν αποθηκευμένα εκτός από τρόφιμα και *«ὅπλα παντοία καί μηχανήματα καὶ ἐπίπλων πλῆθος οὐ μέτριον..»* (Ζώσιμος, 3.18.5).

[449] Ιωάννης Μαλάλας, 18.60.

[450] *«οἱ δέ τήν Νίσιβιν πολιορκοῦντες Ρωμαῖοι, πυθόμενοι ὡς ὁ βασιλεύς Περσῶν πλῆθος ἐλεφάντων ἐπάγοιτο, περιδεεῖς γενόμενοι, πάσας τάς τῆς πολιορκίας μηχανὰς ἐμπρήσαντες, εἰς τούς οἰκείους*

αντίθετα ήταν γνωστά στους Πέρσες αλλά άγνωστα στους Ρωμαίους. Αυτά τα όπλα βρέθηκαν μετά την άλωση της Βηρσαβώρα και καταστράφηκαν, γιατί ήταν *Περσικῇ μόνον ἁρμόδια χρήσει, αὐτοῖς δέ* [τοῖς Ρωμαίοις] *οὐκέτι*. Δεν διευκρινίζεται αν επρόκειτο για «*μηχανές*» ή για άλλα όπλα, οπωσδήποτε όμως υπάρχει προβληματισμός για το ποια μπορεί να ήταν τα όπλα αυτά.[451]

«*Μηχανές*» χρησιμοποιούσαν όχι μόνο οι πολιορκητές αλλά και οι πολιορκούμενοι. Επί βασιλείας Ιουστινιανού, όταν ο Πέρσης στρατηγός Μερμερόης πολιόρκησε την Μαρτυρόπολη (531), ο Προκόπιος σχολιάζει πως ήταν εύκολο να αλωθεί η πόλη, γιατί δεν διέθετε ούτε εφόδια αλλά ούτε μηχανές για να αμυνθεί.[452] Η άλωση των πόλεων- φρουρίων ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, γι αυτό πολλές φορές η κατάλυψή τους πραγματοποιείτο είτε με προδοσία, είτε με τέχνασμα, είτε με παράδοση.Ο Χοσρόης το 540 κατέλαβε την πόλη Σούρα, εξαπατώντας τους κατοίκους και τον επίσκοπό τους, την πόλη της Βέροιας κατέλαβε διότι οι κάτοικοι δεν πολέμησαν, κάτι ανάλογο συνέβη και στην Αντιόχεια,[453] αν και υπήρξε αντίσταση κυρίως από τους κατοίκους.[454] Η Μαρτυρόπολη παραδώθηκε στον Καβάδη από τους κατοίκους της,[455] ο δε στρατηγός Βελισάριος παρέκαμψε τη Νίσιβη καθόσον *τό τεῖχος ἐς ἄγαν ἐχυρόν ἐτύγχανεν,*[456] το δε φρούριον Σισαυράνων παρεδόθη σ' αυτόν από τους υπερασπιστές του, με τη μεσολάβηση του ικανότατου συνεργάτη του Γεωργίου, ο οποίους *πολλά ἐπαγωγά εἰπῶν, ἔπεισε ..τό φρούριον ἐνδοῦναι Ρωμαίοις.*[457] Κατά την πολιορκία της Ἐδεσσας (544) που έλειξε άδοξα για το στρατό του Χοσρόη, σημαντική ήταν η συμμετοχή του αμάχου πληθυσμού: «*..ξύμπαντες..γυναιξὶ καὶ παιδαρίοις ἐπὶ τὸ τεῖχος ἀνέβαινον…καὶ τῶν ἀγροίκων πολλοὶ ἐς τοὺς βαρβάρους ἔργα θαυμαστὰ ἐπεδείκνυντο. παῖδες δὲ καὶ γυναῖκες ξὺν τοῖς γεγηρακόσι λίθους τε τοῖς μαχομένοις*

ὑπεχώρησαν τόπους». (Σωκράτης, 7.18.64). Οι Άβαροι επίσης αγνούσαν πώς να κατασκευάσουν μια πολιορκητική μηχανή και διδάχθηκαν τον τρόπο κατασκευής της από ένα Ρωμαίο στρατιώτη, ονόματι Βουσά (Θεοφύλακτος, Β.16)

[451] Ζώσιμος, 3.18.6. Ιδιαίτερης προσοχής αξίζει η μαρτυρία του Προκοπίου ότι στη διάρκεια του γ΄Περσικού Πολέμου (549-557) οι σύμμαχοι των Βυζαντινών Σάβειροι Οὔννοι κατασκεύασαν τρεις πολιορκητικούς κριούς για να κυριεύσουν την πόλη Πέτρα το 551, χρησιμοποιώντας τεχνικές που έως τότε ήταν άγνωστες, τόσο στους Βυζαντινούς, όσο και στους Πέρσες (Καρδαράς, *Άβαροι,* 228).

[452] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.21.9, Β. 17.15. Οι αμυνόμενοι ήταν πάντα σε πλεονεκτική θέση διότι έβαλον «*ἀφ' ὑψηλοῦ*».

[453] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.19, Β.7.10, Β.8.20,25. Την πόλη εγκατέλειψαν οι Ρωμαίοι στρατιώτες και μόνον οι κάτοικοι πολέμησαν με σθένος. Ο ίδιος ο Χοσρόης ομολόγησε πως η πόλη της Αντιόχειας κατελήφθη πολύ εύκολα (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.9.6). Για την άλωση της Αντιόχειας το 540 βλ.Downey, *Antioch*, 247-253.

[454] *"..the young men of the factions were determined to continue resistance. Some of them were in heavy armor, though the majority were unarmed and could only use stones as missiles"* (Downey, *Antioch*, 252).

[455] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Γ.6

[456] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.19.1.

[457] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.19.25.

ξυνέλεγον καὶ τἄλλα ὑπούργουν. τινὲς δὲ καὶ λέβητας ἐλαίου πολλοὺς ἐμπλησάμενοι πυρί τε αὐτούς πανταχῇ τοῦ τείχους ἐς διαρκῆ θερμήναντες χρόνον καὶ ζέον ὑπεράγαν τὸ ἔλαιον περιρραντηρίοις τισὶν ἐπιχέοντες ἔτι μᾶλλον τούς πολεμίους τοὺς τῷ περιβόλῳ προσιόντας ἐλύπουν».[458] Κατά την πολιορκία της Θεοδοσιούπολης από τον στρατό του Βάραμ Ε΄ (Γορορά̀νης) που κράτησε περισσότερο από τριάντα μέρες (421) και επίσης έληξε άδοξα για τους Πέρσες, στην άμυνα της πόλης συμμετείχε αποφασιστικά και ο Αρχιερέας Ευνόμιος, ως χειριστής μάλιστα λιθοβόλου μηχανήματος, το οποίο έφερε το όνομα του Αποστόλου Θωμά(!).[459]

Συχνά οι πολιορκίες κατέληγαν σε μάχες σώμα με σώμα, όπως συνέβη κατά την άλωση της ΄Αμιδας και της Βεζαβδή (359).[460]Κατά την πολιορκία της ΄Αμιδας από τον Καβάδη (502) οι πολιορκούμενοι υπονόμευσαν το επιτείχισμα με σύραγγα που έσκαψαν από μέσα προς τα έξω.[461] Το ίδιο συνέβη και στο Δάρας το 530. [462] Οι Ρωμαίοι αντελήφθησαν ότι οι στρατιώτες του Χοσρόη επιχειρούσαν να εισέλθουν στην πόλη του Δάρας από υπόγεια στοά. Αμέσως ξεκίνησαν και εκείνοι να σκάβουν αντίστροφα ώστε να τους αποτρέψουν, όπως και έγινε. Κατά την πολιορκία της ΄Εδεσσας από τον Χοσρόη (544), οι πολιορκούμενοι υπονόμευσαν με σήραγγα και έβαλαν φωτιά σε ανάχωμα που είχαν υψώσει οι Πέρσες μέχρι τις επάλξεις του τείχους.[463]

Ο Αγαθίας παραδίδει περιγραφές πολιορκιών πόλεων στη Λαζική με πολλές λεπτομέρειες, αν και δεν υπήρξε αυτόπτης μάρτυς του πολέμου και ως δικηγόρος θα πρέπει να είχε ελάχιστες γνώσεις σε θέματα τακτικής και όπλων.[464] Εκτός από την

---

[458] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.27.35,36.

[459] *«πλείους γὰρ ἤ τριάκοντα ἡμέρας πανσυδὶ Γορορά̀νου τὴν προειρημένην κυκλώσαντος πόλιν* [την Θεοδοσιούπολη] *καὶ πολλὰς μὲν ἑλεπόλεις προσενεγκόντος, μηχαναῖς δὲ χρησαμένου μυρίαις, καὶ πύργους ἔξωθεν ὑψηλούς ἀντεγεγείραντος, μόνος ἀντέσχεν ὁ θεῖος ἀρχιερεὺς (Εὐνόμιος δε τούτῳ ὄνομα ἦν) καὶ τῶν προσφερομένων μηχανῶν τὴν ῥύμην διέλυσε..τὸ λιθοβόλον ὄργανον παρὰ τὴν ἔπαλξιν τεθῆναι κελεύσας, ὅ τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ ἐπώνυμον ἦν».* (Θεοδώρητος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 5.36-38). Ο Θεοδώρητος δίνει την πληροφορία ότι και έτερος κληρικός, ο επίσκοπος Νίσιβης Ιάκωβος, επί βασιλείας Κωνστάντιου, υπερασπίσθηκε την πόλη του ενάντια στο στρατό του Σαπώρ Β΄και κατάφερε να διαλύση την πολιορκία της κατά τρόπο θαυματουργικό (όπ.π., 2.26).

[460] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.8.4, 20.7.14.

[461] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.7.14. Το ίδιο συνέβη το 544 όταν ο Χοσρόης επιχείρησε να καταλάβει την ΄Εδεσσα (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.27.1). Βλ.Börm, *Prokop und die Perser*, 169,171.

[462] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.18.21, Β.18.26. Τους Ρωμαίους καθοδήγησε κάποιος Θεόδωρος, *λόγιος ανήρ,* με γνώσεις μηχανικής (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.18.26)

[463] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.27.1-40.

[464] Με πολλές λεπτομέρειες περιγράφονται οι πολιορκίες των πόλεων Ονόγουρις, Φάσις και Νήσος στη Λαζική. Την τελευταία, λόγω της καλής οχύρωσης την παρέκαμψε ο Πέρσης στρατηγός Ναχοραγάν. (Αγαθίας, Γ.6,7, 20,21-23). Στην πολιορκία της Φάσις, ο ίδιος στρατηγός χρησιμοποίησε πολεμικούς ελέφαντες και εξήντα χιλιάδες στρατό. Την τάφρο επιχείρησαν να κλείσουν χωρίς επιτυχία οι Πέρσες με βράχους κα χώμα (Αγαθίας, Γ.23.2)

λεπτομερή περιγραφή του λεγομένου σπαλίωνος,[465] ο Αγαθίας δίνει την πληροφορία ότι κατά την πολιορκία της πόλης Ονόγουρις από τους Ρωμαίους, οι Πέρσες κρέμασαν στις επάλξεις του τείχους *ὀθόνες καί ἁπλοίδας* ώστε να κάνουν *τὰς βολὰς ἀσθενεστέρας,*[466] ενώ κατά την πολιορκία της Φάσις οι Πέρσες χρησιμοποίησαν παράλληλα με τα μηχανήματα τις μεθόδους της αποτείχησις και της σύραγγας.[467]

Η οχύρωση των πόλεων και η δυσκολία τόσο στην άμυνα όσο και στην επίθεση είχε ως αποτέλεσμα να σημειώνονται πράξεις ιδιαίτερης γενναιότητας κατά τις πολιορκίες από απλούς στρατιώτες. Για να τους τιμήσουν οι ιστορικοί τους μνημονεύουν ονομαστικά και διασώζουν έτσι τη μνήμη τους.[468]Ο Θεοφύλακτος κάνει αναφορά σε κάποιον Σάπειρ ή Σάπειρο, προφανώς μισθοφόρο, που κυριολεκτικά αναρριχήθηκε πάνω στο πολιορκούμενο φρούριο πατώντας πάνω σε πασσάλους που ο ίδιος σφήνωνε στους αρμούς τους τείχους, όπως οι σύγχρονοι ορειβάτες. Παρόλο που μόλις έφθασε στο ύψος των επάλξεων γλίστρησε και έπεσε μαζί με τμήμα της επάλξεως, επανέλαβε την προσπάθειά του *τῇ ἐπάλξει τὰς χεῖρας περιβαλὼν οἷα πολύπους ἀφύκτους πλεκτάνας τινὰς, καὶ εἴχετο καρτερᾶ τινὶ λαβῇ τῆς ἐπάλξεως.* Κάποιος αμυνόμενος Πέρσης τον έσπρωξε όμως και έπεσε για δεύτερη φορά, με αποτέλεσμα να τραυματισθεί. Παρ'όλα αυτά επανέλαβε την προσπάθεια, αυτή τη φορά επιτυχώς.[469] Ο Προκόπιος αναφερόμενος στην πολιορκία της Ἐδεσσας (544) μνημονεύει κάποιον Ούννο, μισθοφόρο επίσης, ονόματι Αργήκ, ο οποίος *μόνος ἑπτὰ καί εἴκοσιν* [ἐχθρούς] *ἔκτεινεν.* Είναι γεγονός ότι κατά τις πολιορκίες, όχι μόνο η ικανότητα των στρατηγών αλλά κυρίως ο ηρωϊσμός των απλών στρατιωτών είχε τον πρωταγωνιστικό ρόλο και ήταν αυτός που έκρινε και το αποτέλεσμα της μάχης.

---

[465] Αγαθίας, Γ.5.10.

[466] Αγαθίας, Γ.6.11. Ανάλογη μέθοδο προστασίας (μεγάλους σάκκους γεμάτους άχυρο) χρησιμοποίησαν οι Πέρσες και αργότερα σε πολιορκία άλλου φρουρίου, που δεν κατονομάζεται (Θεοφύλακτος, Β.18).

[467] Αγαθίας, Γ.25.2.

[468] Κατά την πολιορκία από τον στρατό του Ιουλιανού της πόλης Βουσηχίς (Maiozamalcha στον Αμμιανό) πλησίον της Κτησιφώντος, διακρίθηκαν οι Δαγαλάϊφος και Νευίττας (προφανώς μισθοφόροι) καθώς και οι Σουπεράντιος, Μάγνος και Ιοβιανός (Ζώσιμος, 3.21.5, 3.22.4· Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.4.23). Ο Ζώσιμος αναφέρει επίσης με τα ονόματά τους ανδραγαθήσαντες απλούς στρατιώτες Μακαμαίο και Μαύρο, 3.26.5.

[469] Θεοφύλακτος, Β.18. Το φρούριο ήταν το Βεϊουδαές στη Μεσοποταμία, που οι Ρωμαίοι υπό τον Ηράκλειο-πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα- πολιόρκησαν το 587. Τον Σάπειρο ακολούθησε αμέσως και ο αδελφός του, καθώς και όλοι οι Ρωμαίοι στρατιώτες οι οποίοι *ἀνεθάρρησαν τὸ γεγονὸς θεασάμενοι* (Θεοφύλακτος, όπ.π.) .

Δδ.Αιχμάλωτοι

Από τον Αμμιανό Μαρκελλίνο μέχρι τον Θεοφύλακτο Σιμοκάττη, συναντάμε αναφορές στις βυζαντινές πηγές για ανάλγητη και βάρβαρη συμπεριφορά των Περσών απέναντι στους αιχμαλώτους, είτε πρόκειται για στρατιώτες, είτε για αμάχους. Η μεταφορά αιχμαλώτων από τις εστίες τους στο εσωτερικό της χώρας του Ιράν, ήταν μια πρακτική που εφάρμοζαν οι Πέρσες από την εποχή των Αχαιμενιδών.[470]

Μετά τη βίαιη κατάληψη μιας πόλης, οι κάτοικοι σιδηροδέσμιοι εκτοπίζονταν, ενώ οι τυχόν Πέρσες λιποτάκτες σφαγιάζονταν αμέσως.[471] Ο Σαπώρ Α΄(242-270) κατά τις τρεις εκστρατείες του στο ρωμαϊκό έδαφος, μετέφερε τους κατοίκους από 37 πόλεις της Μεσοποταμίας, της Συρίας και της Καππαδοκίας που κατέλαβε, στο εσωτερικό της χώρας του, όπως βεβαιώνει και η περίφημη επιγραφή του: *«Καὶ ἀνθρώπους τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔθνους Ῥωμαίων ἀπὸ τῶν Ἀναριανῶν ἐν ἁρπαγῇ ἠγάγαμεν καί ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἔθνει τῷ Ἀριανῶν ἐν Περσίδι καί ἐν Παρθίᾳ καί ἐν Οὐζηνῇ καί ἐν τῇ Ἀσσυρίᾳ καί ἐν τοῖς ἑτέροις ἔθνεσιν κατ'ἐπαρχίον, ὅπου ἡμῶν τε καί τοῦ πατρός ἡμῶν καὶ πάππων καὶ προγόνων ἡμῶν κτίσματα ἦν, ἐκεῖ αὐτοὺς ἀπεκαθίσαμεν».*[472] Η Αντιόχεια κατελήφθη από τον περσικό στρατό του Σαπώρ το 252 μετά από προδοσία.[473] Ο πληθυσμός της πόλης μεταξύ των οποίων και πολλοί ικανοί μηχανικοί, γιατροί και κτίστες, καθώς και ο χριστιανός αρχιερέας Δημητριανός μεταφέρθηκαν αιχμάλωτοι στο Ιράν. Ο τελευταίος πέθανε στην αιχμαλωσία στην πόλη Gundeshahpuhr.[474] Πολλοί από τους αιχμαλώτους

---

[470] www.iranicaonline.org/articles/deportations, βλ. και Christensen, *Iran*, 370. Σύμφωνα με τον Christensen, επί εποχής ΧοσρήΑ΄οι αιχμάλωτοι χρησιμοποιούντο και στον στρατό. Για την πρακτική μαζικής μεταφοράς αιχμαλώτων στο Ιράν από τους Σασανίδες, βλ. Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 26,27.

[471] *« Inter haec..Aeliano comite et tribunis..patibulis sceleste suffixis Iacobus et Caesius numerarii apparitionis magistri equitum aliique protectors post terga vinctis manibus ducebantur..Transtigritanis qui sollicita quaerebantur industria, nullo infimi summique discrimene ad unum omnibus contruncatis »* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.9.2).

[472] Maricq, *Res Gestae Divi Saporis*, 315· Lieu, Captives , [28]II.

[473] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.5.3· Ιωάννης Μαλάλας, 12.26· Πέτρος Πατρίκιος, [FHG, Müller] απ.1. Βλ.για την ιστορία της Αντιόχειας που κατελήφθη και για δεύτερη φορά από τον Σαπώρ Α΄ το 260: Downey, *Antioch*, 111-113. Ο Ζωναράς (12.21) κάνει αναφορά σε ιδιαίτερα σκληρή στάση των Περσών προς τους αιχμαλώτους Αντιοχείς: *«καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων συναγαγόντες οὐδὲ τροφῆς αὐτοῖς μετεδίδουν εἰ μὴ βραχίστης ὥστ'ἀποζῆν, οὔτε μὴν ὕδατος μετέχειν εἰς κόρον εἴων αὐτοὺς ἀλλ'ἅπαξ τῆς ἡμέρας οἱ τούτων φρουροὶ ἤλαυνον αὐτοὺς ἐφ'ὕδωρ ὥσπερ βοσκήματα».* Για τις πιθανές πηγές του Ζωναρά, βλ. Cameron, Agathias on the Sasanians, 176,177.

[474] Peeters, Demetrianus, 288-314· Chaumont, Conquêtes Sassanides, 668· Downey, *Antioch*, 112. Οι αιχμάλωτοι, που σύμφωνα με συριακές πηγές, έκτισαν χριστιανικές εκκλησίες και μοναστήρια στους τόπους της εξορίας τους, έζησαν μια φυσιολογική ζωή και αυξήθηκαν ως πληθυσμός ενώ διέδωσαν τη θρησκεία τους στην περιοχές που εγκαταστάθηκαν, συνετέλεσαν έτσι στην εξάπλωση του χριστιανισμού στο Ιράν. Σε ορισμένους αιχμαλώτους προσφέρονταν ευκαιρίες διάκρισης και

χρησιμοποιήθηκαν για να κτισθούν τρείς νέες πόλεις στο Ιράν (Bishapur, Gundeshapur, Buzurgsabur) στις οποίες και εγκαταστάθηκαν.[475] Δεν γινόταν καμία διάκριση για τους επιφανείς αιχμαλώτους, τόσο οι ευγενείς, όσο και οι απλοί κάτοικοι των καταληφθέντων πόλεων είχαν την ίδια τύχη. Πάνω σ' αυτό το θέμα είναι απολύτως σαφής η επιγραφή του Σαπώρ Α': «*Οὐαλεριανόν Καίσαρα ἡμεῖς ἐν ἰδίαις χερσὶν ἐκρατήσαμεν καί τούς λοιποὺς τόν τε ἔπαρχον καί συγκλητικοὺς καί ἡγεμόνες οἵτινες ἐκείνης τῆς δυνάμεως ἄρχοντες ἦσαν, πάντας τούτους ἐν χερσὶν ἐκρατήσαμεν καί τὴν Περσίδα αὐτοὺς ἐξηγάγομεν*». [476] Η τύχη του αυτοκράτορα Βαλεριανού που συνελήφθη αιχμάλωτος μετά από προδοσία από τον Σαπώρ Α' (262), περιγράφεται με τα μελανότερα χρώματα από τους εκκλησιαστικούς συγγραφείς, που θεώρησαν ότι ο Βαλεριανός, ως διώκτης των χριστιανών, υπέστη μια δίκαιη τιμωρία, [477] ο Αμμιανός Μαρκελλίνος όμως και ο Ζώσιμος φαίνεται πως θέλουν να ξεχάσουν αυτή τη μαύρη σελίδα της ιστορίας τους. Ο πρώτος δεν αναφέρει το γεγονός, ενώ ο δεύτερος σημειώνει πως παρόλη την αιχμαλωσία του ο Βαλεριανός δεν παρέδωσε ρωμαϊκό έδαφος στους Πέρσες. [478] Το γεγονός της αιχμαλωσίας μνημονεύει ο Πέτρος Πατρίκιος[479] και ο Αγαθίας, πολλούς αιώνες αργότερα,[480] ο τελευταίος προσθέτει ότι ο Σαπώρ κατέσφαξε τους κατοίκους της Μεσοποταμίας, της Συρίας και της Καππαδοκίας. [481]

Την πρακτική της μαζικής μεταφοράς και εγκατάστασης σε νέες πόλεις ή ευρύτερες περιοχές της περσικής αυτοκρατορίας χριστιανικών πληθυσμών,

---

ανάδειξης στο στρατό, καθώς και ενεργους συμμετοχής στην οικονομική και επαγγελματική ζωής της χώρας. (Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 27).

[475] Lieu, Captives, [28]II.

[476] Maricq, Res Gestae divi Saporis, 313.

[477] Για τις σχετικές με την αιχμαλωσία του αυτοκράτορα Βαλεριανού πηγές, βλέπε παραπάνω στο παρόν Κεφάλαιο, υποσημ.5.

[478] Ζώσιμος 3.32.5. Ο Ζώσιμος φυσικά υπαινίσσεται την παραχώρηση εδαφών από τον Ιοβιανό με τη συνθήκη του 363. Ο Ορόσιος υποστήριξε πως ο Βαλεριανός κατά την αιχμαλωσία του υποχρεωνόταν να σκύβει προσφέροντας την πλάτη του ως υποπόδιο στον Σαπώρ Α΄, προκειμένου ο τελευταίος να ανεβαίνει στο άλογό του. (*Adversus paganos* 7.22.3-4). Μια άλλη άποψη υποστηρίζει οTabari. Σύμφωνα με τον τελευταίο ο Βαλεριανός (al-Riyanus) μαζί με μεγάλο αριθμό αιχμαλώτων, μεταφέρθηκε στη νέα πόλη Gundeshapur. Εκεί μαζί με τους άνδρες του υποχρεώθηκε να κατασκευάσει ένα μεγάλο φράγμα, που μέχρι σήμερα φέρει την ονομασία *«το φράγμα του Βασιλιά»* (*Band-i-Qaysar*). Μετά την ολοκλήρωση του έργου ο Σαπώρ τον απελευθέρωσε αφού τον ρυνόκοψε, άλλοι όμως υποστηρίζουν πως τον σκότωσε. (Tabari, *The History*, 30,31). Εν τούτοις φαίνεται πως υπάρχει μια σύγχυση στην ιστορία του Tabari, δεδομένου ότι μνημονεύει αιχμαλωσία Καίσαρα των Ρωμαίων και επί Σαπώρ Β΄ (όπ.π.,64,65).

[479] Πέτρος Πατρίκιος, [FHG, Müller] απ. 13.

[480] Όπως και ο Πέτρος Πατρίκιος, ο Αγαθίας υποστηρίζει πως ο Σαπώρ σκότωσε τον Βαλεριανό και στη συνέχεια έγδαρε το νεκρό σώμα του. (Δ.23.7, Δ.24.3).

[481] Αγαθίας, Δ.24.3. Ο Αγαθίας περιγράφει στην ουσία μια γενοκτονία με ιδιαίτερα ρεαλιστικό τρόπο. Για αυτήν την περιγραφή βασίσθηκε πιθανότατα σε προφορικές πληροφορίες ή σε κάποια περσική πηγή , δεδομένου ότι δεν υπάρχει ανάλογη αναφορά σε άλλη σύγχρονη βυζαντινή πηγή.

ακολούθησαν και οι διάδοχοι του Σαπώρ Α΄. Ο εγγονός του, Σαπώρ Β΄(309-379) που αντιπαθούσε του χριστιανούς, μετά την άλωση της Άμιδας (359) τιμώρησε με σταύρωση τους ηρωϊκούς επικεφαλής μαχητές της πόλης, ενώ οι περισσότεροι κάτοικοι σφαγιάσθηκαν σαν ζώα *(pecorum ritu armati et inbelles sine sexus discrimine truncabatur)* και οι λίγοι διασωθέντες μεταφέρθηκαν σιδηροδέσμιοι στο Ιράν.[482] Σφαγή και αιχμαλωσία ήταν και η τύχη των υπερασπιστών της πόλης των Σιγγάρων, ενώ ακολούθησε η κατάληψη της πόλης Βεζαβδή όπου εσφάγησαν αδιακρίτως μητέρες και βρέφη.[483] Ο ίδιος ο Ιουλιανός, σε λόγο του προς τους στρατιώτες, ανέφερε ότι οι Πέρσες είχαν τη βάρβαρη συνήθεια να κόβουν τους τένοντες των ποδών των αιχμαλώτων και με αυτόν τον τρόπο να τους καταδικάζουν σε αργό θάνατο.[484] Ασυνήθιστη όμως φιλανθρωπία επέδειξε ο Σαπώρ Β΄μετά την κατάληψη των φρουρίων Reman και Busan, όπου είχαν καταφύγει οι κάτοικοι από την ΄Αμιδα, τα Σίγγαρα και τις γύρω περιοχές. Διέταξε τους στρατιώτες του να σεβαστούν τις καλόγριες και τις γυναίκες και να αφήσουν τους κατοίκους που ήσαν χριστιανοί να ασκούν ανεμπόδιστα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα.[485]

Φαίνεται πάντως ότι οι αιχμάλωτοι μπορούσαν να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή στους τόπους της εξορίας τους. Από μαρτυρίες εκκλησιαστικών πηγών και

---

[482] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.8.4, 19.9.1. Πάντως την πρακτική εκτοπισμού αιχμαλώτων ακολουθούσαν και οι Ρωμαίοι. Όταν ο Ιουλιανός κατέλαβε την πόλη-φρούριο Άναθα και μάλιστα χωρίς αντίσταση, μετέφερε τους κατοίκους με τα υπάρχοντά τους στην Χαλκίδα της Συρίας (Αμμιανός Μαρκελλίνος 24.1.9). Με κτήνη παρομοιάζει ο Αμμιανός τους Πέρσες αιχμαλώτους (24.8.1). Όπως προκύπτει από νομικά κυρίως κείμενα, οι βυζαντινοί δεν δίσταζαν να ανδραποδίζουν ή να εκτελούν εν ψυχρώ αιχμαλώτους πολέμου: «*Το βυζαντινό εθνικόν δίκαιον θεωρούσε ως δεδομένο καί νόμιμο τον ανδραποδισμό των αιχμαλώτων πολέμου και δεν περιελάμβανε διατάξεις για την προστασία της ζωής των»* (Χρυσός, Νόμος Πολέμου, 204). Όπως αναφέρει ο Χρυσός σε πολλλά κεφάλαια της Συλλογής Τακτικών περιλαμβάνονται υποδείξεις από παλαιότερα εγχειρίδια, στα οποία συνίσταται η θανάτωση των αιχμαλώτων πολέμου, εάν αυτό συμφέρει στην εξέλιξη του πολέμου. Είναι ενδιαφέρον ότι οι βυζαντινοί ιστορικοί δεν διστάζουν να αναφερθούν συχνά σε βάρβαρες πράξεις του ρωμαϊκού στρατού. Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο Ρωμαίοι στρατιώτες σφάζουν σαν αρνιά γυναίκες και παιδιά (16.11.9, 17.8.4), ενώ οί κάτοικοι των πόλεων της Μεσοποταμίας φεύγουν έντρομοι στη θέα του ρωμαϊκού στρατού (24.2.3). Οι Ρωμαίοι καίνε τις πόλεις και σφάζουν γυναίκες, οι δε Πέρσες αιχμάλωτοι χρησιμοποιούνται ως ανθρώπινη ασπίδα (24.8.1). Μετά την κατάληψη της Maiozamalcha ακολούθησε σφαγή των κατοίκων, ενώ ο υπερασπιστής της πόλης Nabdates (Αναβδάτης) συνελήφθη αιχμάλωτος και κάηκε ζωντανός, μετά από εντολή του αυτοκράτορα Ιουλιανού (24.5.4). Αργότερα επί αυτοκράτορος Τιβερίου, μεταφέρθηκαν από τον στρατηγό και μετέπειτα αυτοκράτορα Μαυρίκιο, χιλιάδες Πέρσες αιχμάλωτοι στην Κύπρο μετά την κατάληψη των φρουρίων της Αρζανηνής. (Θεοφύλακτος, Γ.15). Βλ. Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,*34.

[483] Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.6.7, 20.7.15.

[484] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.5.21.

[485] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 18.10.1-4. Ο Αμμιανός αποδίδει αυτή την συμπεριφορά σε ιδιοτέλεια. Ο Σαπώρ μετά τις βιαιπραγίες κατά των κατοίκων της Βεζαβδή και των Σιγγάρων ήθελε να δείξει ένα άλλο ήπιο πρόσωπο, προκειμένου να πείσει τους κατοίκους άλλων πόλεων της Μεσοποταμία να παραδωθούν σ'αυτόν χωρίς να αμυνθούν. Εξάλλου μεταξύ των κατοίκων αυτών των φρουρίων βρισκόταν και η πανέμορφη γυναίκα του Γραυγάσιου μέσω της οποίας επιθυμούσε να έρθει σε επαφή μαζί του. Για τον Γραυγάσιο βλ.παραπάνω στο παρόν Κεφάλαιο σ.146 .

αγιολογικών κειμένων προκύπτει μάλιστα διείσδυση αιχμαλώτων ακόμα και στην περσική βασιλική αυλή.[486]

Μετά τη συνθήκη του 363 έχουμε μια ουσιαστική αλλαγή στη συμπεριφορά προς τους αιχμαλώτους.[487] Μαζικοί εκτοπισμοί δεν σημειώνονται, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του πέμπτου αιώνα. Αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, στα πλαίσια ειρηνικής προσέγγισης των δύο χωρών, αιχμάλωτοι εξαγοράζονται ή απελευθερώνονται από τους αντιπάλους τους. Τον έκτο αιώνα όμως ο Καβάδης και ο γιός του Χοσρόης Α΄χρεώνονται με πράξεις αφανισμού πόλεων, σφαγή και αιχμαλωσία κατοίκων.[488]Εν τούτοις η συμπεριφορά προς τους αιχμαλώτους φαίνεται πως ήταν ουσιωδώς διαφορετική απ΄ αυτήν του τρίτου και τετάρτου αιώνα και οι σκηνές φρίκης που περιέγραψε ο Αμμιανός δεν επαναλαμβάνονται. Ο Προκόπιος κάνει λόγο για *φιλανθρωπία* των Περσών βασιλέων προς τους αιχμαλώτους και γενικώς η εικόνα ξεφεύγει από τα στερεότυπα του παρελθόντος.[489] Συγκεκριμένα το 540 ο Χοσρόης, αφού κατέλαβε την πόλη Σούρα και αιχμαλώτισε τους κατοίκους, ζήτησε ο ίδιος από τον επίσκοπο της πόλης να εξαγοράσει δώδεκα χιλιάδες αιχμαλώτους προς δύο κεντηνάρια χρυσού.[490] Το ίδιο είχε κάνει στις αρχές του έκτου αιώνα και ο πατέρας του Καβάδης, ο οποίος επιδεικνύοντας *βασιλική φιλανθρωπία* άφησε ελεύθερους όλους τους Αμιδινούς που είχε συλλάβει αιχμάλωτους.[491] Το 540 η πολύπαθη Αντιόχεια κατελήφθη εκ νέου από τον στρατό του Χοσρόη Α΄, το σύνολο δε των κατοίκων της χωρίς διάκριση ηλικίας σφαγιάσθηκαν *(γέγονε φόνος ἐνταῦθα πολὺς)*[492] ή μεταφέρθηκε στο Ιράν. Φαίνεται πως ακραίες πράξεις βίας δεν έλειψαν από τον

---

[486] Brock, Candida, 167-181.

[487] Ο Lieu (Captives, [28]Introduction) χαρακτηρίζει τη συνθήκη αυτή ως ιδιαίτερα σημαντική και σταθμό για την ιστορία της Μεσοποταμίας.

[488] Το 502 ο Καβάδης κατέλαβε την Άμιδα *καί φόνος τε Ἀμιδηνῶν πολύς ἐγεγόνει,* δὲν γίνεται όμως λόγος για εκτοπισμό αιχμαλώτων (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.7.30). Ο Χοσρόης το 540 εισέβαλε στη Μεσοποταμία και τη Συρία και κατέκαψε τις πόλεις Σούρα, Βέροια και Αντιόχεια.(Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.8, Β.7.10, Β.8.34).

[489] Εξαίρεση αποτελεί η αναφορά του Προκοπίου σε μια περίπτωση που χρονολογείται στην αρχή της βασιλείας του Ιουστινιανού το 527: Όταν ο Βελισάριος κατ' εντολήν του βυζαντινού αυτοκράτορα προσπάθησε να κατασκευάσει φρούριο στη θέση Μίνδουος στη Μεσοποταμία, *ὅ ἐστὶ τοῖς Περσῶν ὁρίοις, ἐν ἀριστερᾷ ἔς Νίσιβιν ἰόντι,* οι Πέρσες επιτέθηκαν για να εμποδίσουν με κάθε τρόπο την κατασκευή του. Συνέλαβαν αιχμαλώτους όλους τους στρατιώτες αλλά και τους τεχνίτες και τους έσυραν στη χώρα τους δεμένους με αλυσίδες. Στη συνέχεια τους έκλεισαν σε μια σπηλιά όπου βρήκαν μαρτυρικό θάνατο. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.13.2,3,8).

[490] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.27-32. Την πρόθεση του Χοσρόη να απελευθερώσει τους αιχμαλώτους φανερώνει το γεγονός ότι, παρόλο που ο επίσκοπος αρνήθηκε να καταβάλει τα χρήματα, τελικώς οι αιχμάλωτοι απελευθερώθηκαν απλά με την υπόσχεση του επισκόπου ότι τα χρήματα θα καταβληθούν μέσα σε ένα χρόνο.

[491] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.7.34. Ο Προκόπιος εκτός από φιλανθρωπία αποδίδει και σε φιλοχρηματία τη συμπεριφορά του Χοσρόη. Βλ. Brodka, Das Bild des Chosroes I, 117.

[492] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.8.34.

περσικό στρατό. Ο Προκόπιος αναφέρει πως δύο επιφανείς γυναίκες καλύπτοντας τα πρόσωπά τους με τα μαντύλια τους, προτίμησαν να πέσουν στον ποταμό και να πνιγούν, παρά να αιχμαλωτισθούν, *φοβουμένας μή τι σφᾶς ἐς τὸ σῶμα ὑβρίσωσι Πέρσαι.*[493] Οι αιχμάλωτοι όμως έτυχαν όπως φαίνεται μιας ιδιαίτερα ευνοϊκής συμπεριφοράς από τον ίδιο τον Χοσρόη, ο οποίος σύμφωνα με τον Προκόπιο, *ἐπιμελεστέρῳ αὐτούς ἤ κατά αἰχμαλώτους ἐσίτιζεν, κατασκεύασε δὲ καὶ βαλανεῖον καί ἱπποδρόμιον,* όπου θα εδίδοντο παραστάσεις από μουσικούς και ηνιόχους από την Αντιόχεια και από άλλες πόλεις της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, προς τέρψιν των εκτοπισμένων.[494] Κυρίως όμως ο Χοσρόης κατά την εισβολή τόσο στη Συρία και τη Μεσοποταμία, όσο και στη Λαζική, προτίμησε να εισπράξει λύτρα από τους κατοίκους παρά να συλλάβει αιχμαλώτους.[495] Όταν το 541 πολιόρκησε την, υπό ρωμαϊκή διοίκηση, πόλη Πέτρα στη Λαζική, την οποία ο Ιουστινιανός οχύρωσε και *ἐπιφανῆ κατεστήσατο*, έλαβε χρήματα *λίαν ἀδρά* , ένω δεν πείραξε τους κατοίκους, οι οποίοι *τά σφέτερα αὐτῶν ἔχοντες τῶν Μήδων στρατῷ ἀνεμίγνυντο.*[496]

Εκφράστηκε από ιστορικούς η άποψη, ότι η αλλαγή νοοτροπίας φαίνεται πως μάλλον πήγαζε από διμερείς συμφωνίες των δύο Αυτοκρατοριών και από την εδραίωση κατά τον έκτο αιώνα της μεταξύ των σχέσεως ισοτιμίας.[497] Η μεταχείριση δηλαδή των βυζαντινών αιχμαλώτων από τους Πέρσες θα πρέπει να ήταν ανάλογη με εκείνη που εφάρμοζαν οι Βυζαντινοί απέναντί τους. Είναι γεγονός ότι ο Βελισάριος μετά την κατάληψη του φρουρίου Σισαυράνων, τους Πέρσες αιχμαλώτους αξιοποίησε στο βυζαντινό στρατό και *τους οἰκήτορας ἅπαντας, Χριστιανούς τε καί Ρωμαίους τὸ ἀνέκαθεν ὄντας, ἀθώους ἀφῆκε*[498] και ο Μαυρίκιος παρέδωσε στους Πέρσες πρέσβεις που τον είχαν επισκεφθεί, ένα μεγάλο αριθμό αιχμαλώτων μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν δύο επώνυμοι Πέρσες στρατηγοί, ο Σαμέν και ο Χοσροπερόζης.[499]

---

[493] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.8.35.
[494] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.14.1-5.
[495] Την συγκεκριμένη συμπεριφορά έδειξε ο Χοσρόης « *εἴτε φιλανθρωπίᾳ, εἴτε φιλοχρηματίᾳ ..ἤ γυναικὶ χαριζόμενος»*(Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.28). Βλ. Börm, Der Perserkönig, 303-305, Brodka, όπ.π.
[496] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.17.3, Β.17.28. Φαίνεται ότι ο Ρωμαίος διοικητής καταπίεζε τον ντόπιο πληθυσμό, γι αυτό και η ρωμαϊκή φρουρά ήταν ανεπιθύμητη. Ίσως εξ αυτού του λόγου οι κάτοικοι να ήσαν πρόθυμοι, όχι μόνο να παραδοθούν αλλά και να προσχωρήσουν στο στρατό του Χοσρόη (Bury, *Later Roman Empire*, τ.Ι, 100,101).
[497] Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 26.
[498]Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.19.24,25. Η πληροφορία αυτή βεβαίως σημαίνει πως Ρωμαίοι και Πέρσες συμβίωναν ειρηνικά εντός τους φρουρίου.
[499] Θεοφύλακτος, Δ.14· Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 114. Το περιστατικό όμως αυτό συνδέεται ασφαλώς με την συμμαχία του Μαυρικίου με τον Χοσρόη Β΄και την στρατιωτική προς αυτόν υποστήριξη. Ανάλογο όμως περιστατικό καλής θέλησης είχε προηγηθεί κατά την βασιλεία του Τιβερίου. Ο τελευταίος μόλις

Ωστόσο, αν υπήρχε κάποια συμφωνία για την μεταχείριση των αιχμαλώτων, αυτή δεν θα πρέπει να επιβίωσε μετά το θάνατο του Ιουστινιανού. Σκληρή και βάναυση συμπεριφορά προς τους αιχμαλώτους και των δύο πλευρών εξακολουθεί να μνημονεύεται.[500] Το 573 η Απάμεια επί του Ορόντη άνοιξε τις πύλες της στον περσικό στρατό και στο στρατηγό του Χοσρόη Αδαρμαάνη (Adarmahan) ελπίζοντας στη σωτηρία της. Ο τελευταίος όμως όχι μόνο κατέκαψε την ιστορική πόλη αλλά κατέσφαξε και τους κατοίκους, όσους δε επέζησαν οδήγησε σε αιχμαλωσία. [501] Το 573 τοποθετεί ο Lieu και την ομαδική αυτοκτονία δύο χιλιάδων νεαρών αιχμαλώτων γυναικών από το Δάρας και την Απάμεια, που ο Χοσρόης Α΄ σκόπευε να πωλήσει στους Τούρκους. Σύμφωνα με συριακές εκκλησιαστικές πηγές οι γυναίκες αυτές προτίμησαν το θάνατο από μια ζωή μέσα στα χαρέμια «απίστων». [502] Κατά τη διάρκεια όμως της συμμαχίας του Μαυρικίου με τον Χοσρόη Β΄ (μετά το 582) φαίνεται πως έγινε ανταλλαγή αιχμαλώτων από τις δύο πλευρές. Σύμφωνα με μαρτυρία του Χρονικού Σεέρτ, της ανταλλαγής προηγήθηκε επιστολή του Νεστοριανού Πατριάρχη (Καθολικού) Sabriso προς τον αυτοκράτορα Μαυρίκιο, στην οποία ο τελευταίος απάντησε ότι συμφωνεί με την ανταλλαγή, η οποία και αφορούσε το σύνολο των αιχμαλώτων της κάθε πλευράς. Την συμφωνία σφράγισε η ανταλλαγή δώρων μεταξύ του Καθολικού και του αυτοκράτορα.[503]

Γίνεται πάντως φανερό πως διαχρονικά και κατά κανόνα, σε περίπτωση παράδοσης μιας πόλης, οι κάτοικοι μπορούσαν να κρατήσουν τα υπάρχοντά τους

ανέλαβε τα καθήκοντά του το 578, απελευθέρωσε και έστειλε στον Χοσρόη Α΄*πολλοὺς γὰρ τῶν παρὰ Ῥωμαίοις δορικτήτων Περσῶν, μάλιστα τοὺς ἐν τέλει, ὧν ἔνιοι καὶ τῷ βασιλείῳ γένει συνημμένοι ἦσαν..»* (Μένανδρος απ. 23.8.1-4)

[500] Πατούρα, *Αιχμάλωτοι,* 28,29.

[501] Θεοφύλακτος, Γ.10· Ευάγριος, 5.10. Η συμπεριφορά αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρθηκε το 540 ο Χοσρόης Α΄στους κατοίκους της ίδιας πόλης. Τότε και πάλι άνοιξαν τις πύλες οι κάτοικοι της Απάμειας και με επικεφαλής τον ιερέα Θωμά υποδέχθηκαν τον βασιλέα των Περσών, ο οποίος αρκέστηκε στην είσπραξη λύτρων, οργάνωσε μάλιστα και αρματοδρομίες στο θέατρο της πόλης μιμούμενος τον Ρωμαίο αυτοκράτορα (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.11.13 επ.).

[502] Lieu, Captives,[28] ΙΙ. Παρόλο που οι συριακές πηγές τοποθετούν το γεγονός επί βασιλείας Σαπώρ Α΄(Ιωάννης Εφέσσου, 6, 7) ο Lieu θεωρεί εσφαλμένη αυτή την πληροφορία, δεδομένου ότι οι Πέρσες δεν είχαν την εποχή του Σαπώρ Α΄στενές σχέσεις με τους Τούρκους, αλλά τούτο συνέβη αργότερα επί βασιλείας Χοσρόη Α΄. Ανάλγητη συμπεριφορά σημειώνεται όμως και από τη βυζαντινή πλευρά. Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο (Α.13) κατά την εκστρατεία του Φιλιππικού στη Μεσοποταμία το 584 οι Ρωμαίοι αναγκάσθηκαν να υποχωρήσουν στο δρόμο προς την Θεοδοσιούπολη. Τότε πήραν την απόφαση –ιδιαίτερα σκληρή κατά τον Θεοφύλακτο- να σκοτώσουν όλους τους αιχμαλώτους, ακόμα και τις γυναίκες, προκειμένου να εξασφαλίσουν για τους στρατιώτες τους νερό, που στην περιοχή ήταν ελάχιστο.

[503]*Χρονικόν Σεέρτ,* PO. 13, fasc.4,σ.493. Το δώρο του αυτοκράτορα ήταν ένα κομμάτι από το Τίμιο Ξύλο, το οποίο τοποθέτησε σε χρυσό σταυρό. Ο Χοσρόης όμως παρέλαβε ο ίδιος το δώρο και το κράτησε. Ο Πατριάρχης επανήλθε ζητώντας μόνο ένα κομμάτι από το Τίμιο Ξύλο λέγοντας :*"Εγώ θέλω μόνο ένα κομμάτι από το ξύλο επί του οποίου μαρτύρησε ο Κύριός μας, το χρυσάφι δεν μου χρειάζεται».*

και να παραμείνουν στην πόλη τους. [504] Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της Μαρτυρόπολης στο βυζαντινοπερσικό σύνορο, η οποία παραδόθηκε το 502 στον Καβάδη από τον Θεόδωρο διοικητή της Σοφανινής,[505] την επανακατέλαβαν οι Βυζαντινοί επι Ιουστινιανού, ο οποίος επισκεύασε και τα τείχη,[506] αλλά το 589 με προδοσία του Ρωμαίου διοικητή Σίττα, περιήλθε και πάλι στους Πέρσες,[507] τέλος το 591 την επανακατέλαβαν οι βυζαντινοί στα πλαίσια της συμφωνίας του Μαυρικίου με τον Χοσρόη Β'. Φαίνεται πως Ρωμαίοι πολίτες συμβίωναν ειρηνικά με τους Πέρσες εντός της πόλης παρ'όλες τις αλλαγές της εξουσίας. Όταν οι Πέρσες κατέλαβαν την πόλη για δεύτερη φορά επί βασιλείας Ορμίσδα (589), ούτε οι κάτοικοι, ούτε καν η φρουρά συνελήφθησαν αιχμάλωτοι. Το σύνολο του πληθυσμού καθώς και οι στρατιώτες της φρουράς παρέμειναν σε αυτήν.[508]

Όπως προαναφέρθηκε στις πόλεις-φρούρια της Μεσοποταμίας κατοικούσαν πολίτες διαφόρων εθνικοτήτων, τους οποίους, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Θεοφύλακτος, «*τὰ κοινὰ δυστυχήματα*» τους μετέτρεπαν συχνά σε «*ἀδελφούς τῆς ἀνάγκης*». [509] Φαίνεται πάντως πως η επιθετική πολιτική του Ιουστίνου Β', σε συνδυασμό με τον θρησκευτικό φανατισμό και τη μισαλόδοξη στάση της χριστιανικής εκκλησίας, που επικράτησε μετά το θάνατο του Ιουστινιανού, ανέτρεψε αυτό το κλίμα της ειρηνικής συνύπαρξης και οι «*ἀδελφοὶ τῆς ἀνάγκης*» μεταβλήθηκαν και πάλι σε άσπονδους εχθρούς. Περισσότερο καχύποπτοι απέναντι στους κατοίκους

---

[504] Η περίπτωση της Νίσιβης που με τη συνθήκη του 363 παρεδόθη χωρίς τους κατοίκους, είναι φανερό πως αποτέλεσε την εξαίρεση αυτού του κανόνα.

[505]« [ό Καβάδης] *τούς ἀνθρώπους ἀθώους ἀφῆκεν, οὔτε τὶ λυμηνάμενος οὔτε τὶ τῆς πολιτείας μεταβαλὼν, ἀλλὰ Θεόδωρον αὐτόν σατράπην αὐτοῖς ἐπιστήσας..ὡς τὴν χώρα φυλάξοντι Πέρσαις*» (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Γ.7). Γίνεται φανερό ότι ο Καβάδης διόρισε έναν διοικητή στην πόλη (σατράπη) και πιθανόν άφησε μία φρουρά. Τι σημαίνει όμως η φράση *«οὔτε τί τῆς πολιτείας μεταβαλών»;* Πιθανόν αφορά τις διοικητικές δομές της πόλης, το σύστημα δικαιοσύνης ή την θρησκευτική ελευθερία των κατοίκων, τα ήθη και τα έθιμα ή και όλα αυτά μαζί. Το σημαντικό είναι ότι η αλλαγή εξουσίας δεν φαίνεται να εξανάγκασε τους κατοίκους της Μαρτυρόπολης να εκπατρισθούν. Ο αυτοκράτωρ Αναστάσιος συγχώρεσε τον Θεόδωρο για την πράξη του, επειδή κατά τον Προκόπιο τα τείχη της πόλης δεν ήταν ικανά να αντέξουν σε μια πολιορκία (Whitby, Martyropolis, 177,178).

[506] Προκόπιος *Περί Κτισμάτων*, Γ.2.10-14. Ο Ιουστινιανός κατασκεύασε δεύτερο τείχος καθώς και προτείχισμα, τα οποία σώζονται σε μάλλον καλή κατάσταση μέχρι σήμερα. Μετά την επισκευή των τειχών η πόλη δέχθηκε το 531 νέα πολιορκία από τους Πέρσε ς, οι οποίοι ανεπιτυχώς προσπάθησαν να καταλάβουν την πόλη. Κατά την πολιορκία *Ρωμαῖοι ἔκοψαν ἐκ τῶν Περσῶν χιλιάδας δύο, χειρὶ λαβόντες καί τινας ἐξάρχους αὐτῶν αἰχμαλώτους...τῶν δέ λοιπῶν ἐκφευγόντων ἐκπερᾶν τὸν Νυμφίον ποταμὸν ἐν τοῖς ρεύμασι τοῦ ποταμοῦ ἀπώλοντο (*Μαλάλας,18.65). Βλ.Whitby, Martyropolis, 179.

[507] Θεοφύλακτος, Γ.5.

[508] Θεοφύλακτος, όπ.π. Αργότερα όμως όταν η Μαρτυρόπολη περιήλθε και πάλι στους Ρωμαίους (591), ο στρατηγός των Ρωμαίων Κομεντίολος έδωσε εντολή να καεί ζωντανός ο προδότης Σίττας, που με τέχνασμα είχε παραδώσει την πόλη στην περσική φρουρά (Θεοφύλακτος , Δ.15). Την παράδοση της πόλης στο βυζαντινό στρατό μνημόνευσε μακρά επιγραφή στα τείχη (Mango, Martyropolis, 91-104).

[509] *«.. γίνεται γοῦν τοῖς ἑτερογενέσιν εἰς συμφωνίαν τὰ κοινὰ δυστυχήματα, καί οὗς γένος καί νόμος καί γλῶττα διείλετο, συνῆψεν ἡ τῶν παθημάτων οἰκείωσις τῷ ἀδελφῷ τῆς ἀνάγκης καταμελετήσασα τὴν ὁμόνοιαν»* (Θεοφύλακτος, Γ.5).

εμφανίζονται οι Ρωμαίοι. Τόσο στην περίπτωση της Ροδόπολης στη Λαζική, όσο και της Μαρτυρόπολης, οι κάτοικοι, είτε μεταφέρθηκαν ως όμηροι στο Βυζάντιο, είτε εκτοπίστηκαν.[510] Την ανεκτική στάση των Περσών απέναντι στους κατοίκους των πόλεων που κατακτούσαν, σημειώνει και ο Αγαθίας λέγοντας, ότι και σε περίπτωση ακόμα που μετά από πόλεμο οι Πέρσες κατελάμβαναν μία χώρα, επέτρεπαν στους κατοίκους να παραμείνουν σε αυτήν, αρκούμενοι στην είσπραξη φόρων: *«οἱ γάρ τῶν Περσῶν βασιλεῖς, ἡνίκα μέγιστον ἔθνος τῶν πλησιοχώρων καθέλοιεν προσπολεμήσαντες καὶ τῆς ἐκείνων ἐπιλάβοιντο χώρας,* ***οὐκέτι μὲν ἀναιροῦσι τοὺς ἡττημένους,*** *ἕς δέ φόρου ἀπαγωγὴν ἅπαντας ὑποτιθέντες ἐφιᾶσιν ἐνοικεῖν τε καὶ ἀροῦν τὴν δοριάλωτον».* [511]

Η πληροφορία αυτή έρχεται όμως σε απόλυτη αντίθεση με την περιγραφή της συμπεριφοράς του Σαπώρ Α΄απέναντι στους κατοίκους της Μεσοποταμίας κατά τον τρίτο αιώνα, συμπεριφορά που ο ίδιος ο Αγαθίας περιγράφει στο ίδιο κεφάλαιο,[512] καθώς και με την καταστροφή της Αντιόχειας το 540 και άλλων ρωμαϊκών πόλεων στη Συρία και τη Μεσοποταμία από το στρατό του Χοσρόη Α΄. Μπορεί επομένως κανείς να αμφισβητήσει ή να θεωρήσει υπερβολικές, συγκεκριμένες πληροφορίες για καταστροφές και εξανδραποδισμούς πόλεων, οι οποίες κατά τη γνώμη μου εντάσσονταν στα πλαίσια άσκησης μιας κρατικής προπαγάνδας με μάλλον ασαφείς στόχους, επομένως το θέμα χρήζει περαιτέρω έρευνας.

.

[510] Το 591 όταν η Μαρτυρόπολη παραδόθηκε χωρίς αντίσταση στους Ρωμαίους, στα πλαίσια όπως προελέχθη της συμφωνίας του Μαυρικίου με τον Χοσρόη Β΄, οι κάτοικοι εξορίστηκαν: *«..παρακελευόμενος Πέρσαις τό ἄστυ καταλιπεῖν καὶ περὶ τὴν Νίσιβιν ἀγραυλίζεσθαι».* (Θεοφύλακτος, Δ.15). Στην περίπτωση της Ροδόπολης ο Αγαθίας διαπιστώνει πως οι κάτοικοι είχαν φιλοπερσικά αισθήματα, είχαν δηλαδή *μηδίσει* πιθανόν από φόβο *(ὀθνείῳ μᾶλλον ἤ τῇ σφῶν ἀπιστίᾳ μηδίσαντας).* Μετά την ανακατάληψη της πόλης από τους Ρωμαίους (556;), οι κάτοικοι παρέμειναν μεν στην πόλη τους, ένας αριθμός όμως απ' αυτούς μεταφέρθηκαν ως όμηροι στο Βυζάντιο. Είναι φανερό πως οι Ρωμαίοι δεν τους εμπιστεύονταν, παρόλο που θα πρέπει να ήταν Λαζοί και όχι Πέρσες, τουλάχιστον στην πλειοψηφία τους (Αγαθίας, Δ.15.3).

[511] Αγαθίας, Δ.24.7. Αυτή η παρατήρηση του Αγαθία αφορά πιθανότατα τον πέμπτο αιώνα αλλά και την περίοδο βασιλείας του Ιουστινιανού. Δεν είναι πάντως σύμφωνη με τις βίαιες πράξεις που περιγράφονται σε βυζαντινές πηγές και σε ανώνυμα συριακά χρονικά ή αγιολογικά κείμενα και αφορούν κυρίως τον τέταρτο αλλά και τον έκτο αιώνα.

[512] Αγαθίας, Δ.24.3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

Η ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΩΝ

στη Βυζαντινή ιστοριογραφία (4ος-6ος αι.)

Η έρευνα πάνω στο θέμα του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάζει ιδιαίτερες δυσκολίες, λόγω του ότι η εικόνα του Πέρση ηγεμόνα επηρεάζεται άμεσα και διαμορφώνεται κυρίως από τις εκάστοτε βυζαντινοπερσικές σχέσεις, εξαρτάται δηλαδή από την πολιτική και την προπαγάνδα. Το έργο του ερευνητή δυσκολεύει και η έλλειψη σύγχρονων με τα γεγονότα περσικών γραπτών ιστορικών πηγών, που θα επέτρεπαν τη διασταύρωση των πληροφοριών. Οι Πέρσες όμως δεν είχαν γραπτή ιστορική παράδοση και η ιστορία του ΄Αραβα Tabari, το πρώτο σωζόμενο κείμενο που δίνει πληροφορίες για τους Σασανίδες, είναι έργο του δεκάτου αιώνα.[1]

Γενικά εχθρική και ειρωνική είναι η στάση των βυζαντινών ιστορικών απέναντι στους Σασσανίδες. Η στάση αυτή ήταν το αποτέλεσμα ενός πολέμου προπαγάνδας μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών. Οι Σασανίδες ξεκίνησαν τη βασιλεία τους τον τρίτο αιώνα με μια επιθετική πολιτική κατά της Ρώμης, καταλαμβάνοντας πόλεις της Μεσοποταμίας και της Συρίας, αιχμαλώτισαν ένα Ρωμαίο αυτοκράτορα, ενώ ταπείνωσαν άλλους, πράγμα εντελώς πρωτοφανές για την ιστορία της Ρώμης.[2] Συνόδεψαν τις επιτυχίες τους αυτές με σειρά επιγραφών αλλά και παραστάσεων που τόνιζαν την υπεροχή του Σασανίδη βασιλέα απέναντι στο Ρωμαίο αυτοκράτορα.[3] Ο τελευταίος εμφανίζεται τόσο στις ανάγλυφες παραστάσεις που σώζονται στο Ιράν, όσο και στις επιγραφές ως υποτελής των Περσών.[4] Ηταν επομένως φυσικό

---

[1] Σύμφωνα με τον ιρανολόγο Richard Frye " *..only with the coming of the Arabs and Islam did the Persians learn to understand and to write history"* (*The Heritage of Persia*, 2-5)

[2] Hartmann, Mareades, 106,109· Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 155-164.

[3] Τα κατορθώματα του βασιλέα Σαπώρ Α΄ περιγράφονται στην τρίγλωσση επιγραφή του στον λεγόμενο Κύβο του Ζωροάστρη (βλ.παραπάνω Εισαγωγή, σ. 34,35). Για λόγους προπαγάνδας η μία από τις γλώσσες της επιγραφής είναι τα Ελληνικά.(Rubin, Sasanian propaganda, 183). Θα πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι η επιγραφή αυτή στην ελληνική γλώσσα δηλώνει και την επιρροή του ελληνικού πολιτισμού στην Κεντρική Ασία, μετά τις εκστρατείες του Μεγάλου Αλεξάνδρου αλλά οφείλεται και στην παρουσία ικανού αριθμού ελληνόφωνου πληθυσμού στο Ιράν. Αναλυτικά γι αυτές τις παραστάσεις και τις επιγραφές βλ. Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 159-164· Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 31-37. Στις επιγραφές αυτές και τις παραστάσεις η έπαρση και η αλαζονεία των πρώτων Σασανιδών εμφανίζεται κατά τρόπο προκλητικό απέναντι στη Ρώμη, η ταπείνωση της οποίας, μετά την αιχμαλωσία του αυτοκράτορα Βαλεριανού, ήταν γεγονός.

[4] Yarshater, Iranian National History, 409,410· Whitby, The Persian King at War, 234-236· Rubin, Sasanian propaganda, 182· Wiesehöfer, Rum as Enemy of Iran, 110. Σε πανηγυρικούς λόγους η ρωμαϊκή προπαγάνδα εμφάνιζε αντίστοιχα τους Πέρσες ως υποτελείς των Περσών (βλ.Whitby, *Maurice*, 203).

επακόλουθο η βυζαντινή πλευρά να απαξιώσει με τη σειρά της τον αντίπαλο και να αντιδράσει χρησιμοποιώντας και ένα όπλο που στερούνταν οι Πέρσες, τον γραπτό ιστορικό λόγο.[5] Παρά όμως την προσπάθεια απαξίωσης οι Πέρσες βασιλείς πρωταγωνιστούν στα κείμενα των βυζαντινών ιστορικών, λόγω κυρίως των στρατιωτικών τους ικανοτήτων, ενώ απουσιάζουν οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, με εξαίρεση τον Ιουλιανό τον τέταρτο αιώνα και τον Μαυρίκιο προς το τέλος του έκτου αιώνα. Ο πρώτος ήταν ο μόνος Ρωμαίος αυτοκράτωρ που συμμετείχε ενεργά, κατά την υπό εξέταση περίοδο, σε πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Περσών, ως επικεφαλής του στρατεύματος, ενώ ο δεύτερος διακρίθηκε ως στρατηγός πριν ανέβει στο θρόνο. Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος αλλά και ο Ζώσιμος σκιαγραφούν ένα πορτρέτο ήρωα για τον αυτοκράτορα Ιουλιανό. Ήταν επόμενο ένας *imperator* που δεν πολεμούσε να μην είναι απόλυτα αποδεκτός.[6] Μετά όμως τη μάχη της Αδριανούπολης (378), κυριάρχησε στο Βυζάντιο η εικόνα ενός αυτοκράτορα ειρηνόφιλου και φιλανθρώπου.[7] Ενδεικτικό του κλίματος που επικρατούσε μέχρι το τέλος του έκτου αιώνα, είναι το γεγονός ότι, ο αυτοκράτωρ Μαυρίκιος, πρώην

---

[5] Τόσο ο Προκόπιος (Α.1.5), όσο και ο Αγαθίας (Προοίμιο,16), δήλωναν πως επιθυμούσαν να υπηρετήσουν με το έργο τους την *Αλήθεια*. Η Αλήθεια όμως είναι μια σχετική έννοια, που η κάθε πλευρά αντιλαμβάνεται με το δικό της τρόπο. Ο Αγαθίας, ο οποίος πιθανότατα έγραψε κατ'εντολήν του αυτοκρατορικού περιβάλλοντος (Προοίμιο, 11), δήλωνε εμμέσως, ότι προκειμένης της εξυπηρέτησης ενός ανώτερου σκοπού, η εξαπάτηση αλλά και η ενίσχυση του πατριωτικού αισθήματος, είτε του στρατιώτη, είτε του πολίτη, ήταν θεμιτή (Αγαθίας Γ.23.6-13,Ε.20.7). Βλ.και Kaldellis, Historical Views, 210, 222. Όσον αφορά τον Προκόπιο, η Cameron σημειώνει: " it seems that even when he was describing places and events at which he was present himself he could distort for reasons of political or personal bias.."(*Procopius*, 12,13). Ο δε Θεοφύλακτος, έγραψε κατ'εντολήν, όπως υποθέτει ο Hunger (109), του ίδιου του αυτοκράτορα Ηρακλείου, ήταν κατόπιν τούτου επόμενο να χαρακτηρίζεται ως «*τύραννος*» και «*Φαραώ*», ο μέγας εχθρός του αυτοκράτορα, ο Χοσρόης Β΄.Βλ. και Whitby, *Maurice*, 333.

Ένα άλλο όπλο προπαγάνδας που χρησιμοποίησαν και οι δύο πλευρές ήταν τα νομίσματα. Για την προπαγάνδα κατά των Περσών επί Θεοδοσίου Β΄και Πουλχερίας μέσω των νομισμάτων, βλ. Holum, Pulcheria's Crusade, 154-155. Είναι σημαντικό ότι ο Σαπώρ Α΄μετά την αιχμαλωσία του Βαλεριανού, κυκλοφόρησε χρυσό δηνάριο επί της οπισθίας όψης του οποίου εικονίζεται ο ίδιος έφιππος και εμπρός του πεζός σε στάση ικεσίας ο βυζαντινός αυτοκράτωρ Φίλιππος ο Αραβας, γυμνός με ξυρισμένο το τριχωτό της κεφαλής. Την εικόνα συνοδεύει επιγραφή που μνημονεύει τον *Καίσαρα τῶν Ρωμαίων* Φίλιππο και την υποχρέωση των Ρωμαίων να καταβάλουν φόρο υποτέλειας. (Alram, Sasanian Coinage 23,εικ.15). Βλ. και Gyselen, Propaganda warfare, 38-71. Είναι χαρακτηριστική η πληροφορία του Κοσμά Ινδικοπλεύστη, που αναφέρει ότι σε ερώτηση του βασιλέα της νήσου Ταπροβάνης: «*Ποῖος τῶν βασιλέων ὑμῶν* [Ρωμαίων και Περσών] *μειζότερος και δυνατώτερος ἐστί;*», την απάντηση έδωσε το χρυσό νόμισμα (solidus) των Βυζαντινών, που χαρακτηρίσθηκε από τον έμπορο Σώπατρο, ανώτερο της αργυράς περσικής δραχμής.(*Χριστιανική Τοπογραφία,* ΙΑ, 17,18).

[6] Ο όρος imperator συνδέεται με νίκες στο πεδίο της μάχης (De Suza, Roman Emperors as peacemakers, 81).

[7] Ο Ιουστίνος Β΄λίγο πριν πεθάνει απηύθηνε έκκληση προς τον διάδοχό του Τιβέριο: *«μὴ ἐπιχαρῇς αἵμασιν, μὴ κοινωνήσεις φόνων, μὴ κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδῷς..»* (Θεοφύλακτος, Γ.11). Ο Ευάγριος επαινεί τους αυτοκράτορες Αναστάσιο και Μαυρίκιο διότι δεν ήθελαν να προβούν σε ενέργειες που θα είχαν ως αποτέλεσμα να χυθεί αίμα (Ευάγριος, *'Εκκλησιαστική Ίστορία,* 3.34 και 6.2). Ο Whitby επισημαίνει πως ο Ευάγριος τόνιζε τη διαφορά του χαρακτήρα των δύο αυτών αυτοκρατόρων από τον Ιουστίνο Β΄, που έγινε εν ζωή υπαίτιος πολλών πολέμων, πράγμα για το οποίο μετάνιωσε (Whitby, *Evagrius*, 292, υποσημ.7).

στρατηγός που διακρίθηκε ως *magister militum per orientem* για τις επιτυχίες του εναντίον των Περσών, ευθύς ως εστέφθη αυτοκράτωρ (582), έσπευσε να διορίσει αρχιστρατήγους τον γαμπρό του Φιλιππικό[8] και τον Κομεντίολο,[9] έκτοτε δε δεν επανεμφανίστηκε στο πεδίο της μάχης.

Ο ίδιος ο Ιουστινιανός απουσιάζει από τους *Περσικούς Πολέμους* του Προκοπίου, ενώ πρωταγωνιστεί ο Χοσρόης Α΄.[10] Περιγράφοντας ο Προκόπιος το περίφημο έφιππο άγαλμα του Ιουστινιανού στο *Αὐγουσταῖον* στην Κωνσταντινούπολη, λέει πως ο ίππος του αυτοκράτορα ήταν *τετραμμένος πρὸς ἕῳ* και έβλεπε *πρὸς ἀνίσχοντά που τον ἥλιον, τὴν ἡνιόχησιν ἐπὶ Πέρσας ποιούμενος.* Ο αυτοκράτωρ όμως δεν έφερε *οὔτε ξίφος οὔτε δοράτιον οὔτε ἄλλο τῶν ὅπλων,* αλλά σφαίρα επί της οποίας υπήρχε ο σταυρός *οὗ δὴ μόνο τήν τε βασιλείαν καὶ τὸ τοῦ πολέμου πεπόρισται κράτος.*[11]

Η εικόνα των Περσών βασιλέων στη βυζαντινή ιστοριογραφία είναι κατά κανόνα, όπως προαναφέρθηκε, αρνητική. Ο Πέρσης μονάρχης έχει τα ελαττώματα της φυλής του: είναι αλαζών[12] φιλοπόλεμος και ασεβής ως προς τα θεία, δεδομένου ότι κατά τους βυζαντινούς υπηρετούσε μια ψευδή θρησκεία,[13] υποκριτής και φιλοχρήματος, γι αυτό το λόγο κανείς δεν θα πρέπει να τον εμπιστεύεται.[14] Υπάρχουν όμως και αναφορές σε κάποια θετικά χαρακτηριστικά, που αφορούν κυρίως τις στρατιωτικές του ικανότητες. Οι πληροφορίες πάντως των βυζαντινών ιστορικών για τους σημαντικότερους Σασανίδες εμφανίζονται σε γενικές γραμμές αξιόπιστες, δεδομένου ότι σε βασικά σημεία συμφωνούν με τις πληροφορίες των μεταγενέστερων περσικών και αραβικών πηγών.

---

[8] Θεοφύλακτος Α.13, Ευάγριος, όπ.π.,6.3.

[9] Ευάγριος, όπ.π.,6.15, Θεοφύλακτος, Γ.5.

[10] Ο Ιουστινιανός δεν έχει δικαίωμα να κρίνει τα στρατιωτικά θέματα λόγω της απουσίας του από τις πολεμικές συγκρούσεις:*«ὁ μὲν γὰρ* [Ιουστινιανός] *μακράν που ἀπολελειμμένος τῶν πρασσομένων, οὐκ ἔχει τοῖς καιροῖς ἁρμόσαι τὰς πράξεις»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.16.10-11). Η παρατήρηση αυτή συνιστά άμεση κριτική του Προκοπίου στην φιλειρηνική πολιτική του Ιουστινιανού, ο ίδιος δε δεν διστάζει να τον αποκαλέσει «*ἀχάριστο»* για την συμπεριφορά του απέναντι στον Βελισάριο (*Πόλεμοι,*Α.25.15). Για τον ίδιο λόγο κριτική είχε ασκήσει και ο Πρίσκος κατά του αυτοκράτορα Θεοδοσίου Β΄: *«ἀπόλεμος ἦν* [ο Θεοδόσιος] *καὶ δειλίᾳ συνέζη καὶ τὴν εἰρήνην χρήμασι καὶ οὐχ ὅπλοις ἐκτήσατο»* (Πρίσκος, απ. 3.1).

[11] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Α.2.5-12. Ο Ιουστινιανός είναι και ο πρώτος βυζαντινός αυτοκράτωρ που απεικονίσθηκε σε νομίσματα κρατώντας στο χέρι τη σφαίρα με το σταυρό (Αρβελέρ, *Πολιτική Ιδεολογία,* 25). Είναι φανερός ο υπαινιγμός ότι η υποταγή των βαρβάρων της Ανατολής μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω της εξάπλωσης του χριστιανισμού και όχι δια των όπλων.Βλ.επίσης Πατούρα, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα,* 97.

[12] *«ἀλαζόνας μάλα εὐρόντες καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐξωγκωμένους..»*(Αγαθίας, Β.30.5)· *«ὁ Περσῶν βασιλεὺς ..μεγαλαυχῶν καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνασπῶν ὑψαυχενιζόμενός τε καὶ μέχρι τῶν λόγων κεκτημένος τὸ φύσημα»* (Θεοφύλακτος, Γ.13)

[13] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.26.2-3· Αγαθίας, Δ.26.6· Θεοφύλακτος, Γ.13,14.

[14] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.11.26,27· *Στρατηγικόν,*11.1.1,2· Whitby, *Maurice*, 332.

Παρά τα αρνητικά όμως σχόλια και τους χαρακτηρισμούς, φαίνεται πως η αυλή των Σασανιδών υπήρξε ένα ασφαλές καταφύγιο για αυτούς που το βυζαντινό κράτος θεωρούσε ανεπιθύμητους.[15] Όπως κατέφυγαν, αιώνες νωρίτερα, στην αυλή των Αχαιμενιδών ο βασιλιάς της Σπάρτης Παυσανίας και ο ήρωας της ναυμαχίας της Σαλαμίνας Θεμιστοκλής, οι Σασανίδες δέχθηκαν στην αυλή τους τον γιατρό του Ιουλιανού Οριβάσιο[16] και τους Έλληνες φιλοσόφους της Πλατωνικής Ακαδημίας της Αθήνας [17]αλλά και και άλλους επιφανείς φυγάδες και αυτόμολους.

Α. Η Βυζαντινή ιστοριογραφία, ο Tabari και το *Shahnameh*. Μια σύνθεση.

Είναι ενδιαφέρον ότι παρόλο το ηρωϊκό πνεύμα με το οποίο περιέβαλε τους Πέρσες βασιλείς η ιρανική παράδοση, παρουσιάζοντάς τους σχεδόν ως μυθικούς ήρωες, στην ιστορία του Άραβα Tabari ελάχιστα θετικά χαρακτηριστικά τους αποδίδονται, αντίθετα τονίζεται ο βίαιος και αιμοσταγής χαρακτήρας τους.[18] Ο Tabari συμφωνεί με τους βυζαντινούς ότι βία και αίμα χαρακτήριζαν τη βασιλεία των Σασανιδών. Όπως θα αναφερθεί παρακάτω οι βυζαντινοί ιστορικοί είναι γεγονός ότι έλαβαν υπόψη τους και επηρεάστηκαν από την ιρανική παράδοση και τους περσικούς μύθους. Οι Άραβες, πάντως δεν φαίνεται να γνώριζαν ή να χρησιμοποίησαν τις πληροφορίες των βυζαντινών. Η ιστορία του Tabari περιλαμβάνει σε τέτοια έκταση φανταστικές ιστορίες, ώστε με δυσκολία μπορεί να χαρακτηρισθεί ιστορικό έργο.[19] Εξάλλου το Ισλάμ και τα αραβικά ήθη είναι αυτά

---

[15] Το ίδιο βεβαίως συνέβαινε και αντίστροφα. Η βυζαντινός αυτοκράτωρ εδέχετο με ευχαρίστηση τους Πέρσες φυγάδες ιδιαίτερα τους επιφανείς.

[16] *PLRE*,τ.Ι,653. Ο Οριβάσιος, περίφημος ιατρός αλλά και φιλόσοφος, υπήρξε στενός φίλος και προσωπικός ιατρός του αυτοκράτορα Ιουλιανού. Ακολούθησε την εκστρατεία του τελευταίου στο Ιράν και βρέθηκε δίπλα του κατά τις τελευταίες στιγμές του, εξορίστηκε δε μετά το θάνατό του, *ὥσπερ Ἀθηναῖοι τοὺς κατ'ἀρετὴν ὑπερέχοντας ἐξωστράκιζον* και υποχρεώθηκε να μεταβεί στην περσική αυλή. Έγινε όμως εκεί δεκτός με τιμές: «*εὐδοκίμει παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τῶν βαρβάρων καὶ ἀνὰ τοὺς πρώτους ἦν* καί *ὑπὸ τῶν βαρβάρων προσεκυνεῖτο καθάπερ τις θεὸς»* (Ευνάπιος, *Βίοι Σοφιστών,* 21.1-2). Ο Οριβάσιος, ως φίλος του Ιουλιανού, πιθανότατα ασπάζετο τις θρησκευτικές απόψεις του τελευταίου και ήταν «ἐθνικός» γι αυτό το λόγο κατά τον Ευνάπιο κατασχέθηκε η περιουσία του και απειλήθηκε η ζωή του. Δεν διευκρινίζεται αν ο ίδιος επέλεξε να καταφύγει στην περσική βασιλική αυλή ή αν υποχρεώθηκε σε αυτό.

[17] Αγαθίας, Β.30.3· Cameron, Agathias on the Sassanians, 175.

[18] Yarshater, Iranian National History, 476.Ο Yarshater σημειώνει ότι οι πληροφορίες για τους πρώτους Σασανίδες, στις αραβικές και περσικές μεσαιωνικές πηγές είναι σχετικά λίγες και επιγραμματικές και όχι ιδιαίτερα κολακευτικές.

[19] Howard-Johnston, The two Great Powers, 172.

που κυριαρχούν στο έργο αυτό.[20] Θα πρέπει να σημειωθεί επίσης ότι η θρησκεία ήταν ένα στοιχείο στενά δεμένο με τους λαούς του Ιράν και την παράδοσή τους και ήταν αυτό που επηρέασε περισσότερο την ιστορική γραφή, δεδομένου ότι οι ανατολικοί λαοί γενικά ενδιαφέρονται περισσότερο για τη θρησκεία και λιγότερο για την ιστορία.[21]

Πολλές πληροφορίες των βυζαντινών διασταυρώνονται με τις αναφορές του Tabari, υπάρχουν όμως και σημαντικές διαφορές:

Σύμφωνα με τον Αγαθία, οι Πέρσες βασιλείς συνήθιζαν να εκτελούν με φρικτό τρόπο τους ηγεμόνες των χωρών που κατακτούσαν και έδιναν στα δικά τους παιδιά τον τίτλο των εκτελεσθέντων.[22] Ο Tabari δίνει την πληροφορία, ότι μετά την επικράτηση του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών **Αρδασίρ Α΄**(224-242), ακολούθησε λουτρό αίματος. Εκτελέσθηκε ένας μεγάλος αριθμός εχθρών του, αλλά και όλων των μελών της βασιλικής παρθικής οικογένειας και των τοπικών αρχόντων.[23] Ακολουθώντας το περσικό έθιμο ο Αρδασίρ αφιέρωσε τις κεφαλές των εχθρών του στο ναό της θεάς Αναχίτα στη γενέτειρα του το Ishtakr.[24] Τέρας ωμότητας και ανομίας χαρακτηρίζει ο Αγαθίας τον Αρδασίρ Α΄(Αρταξάρη) καθώς και τον γιό του **Σαπώρ Α΄**(242-272).[25] Ο τελευταίος αποκαλείται *ἐναγέστατος*[26] και χαρακτηρίζεται *ἄδικός τε ἐς τὰ μάλιστα καὶ μιαιφόνος καὶ ὀξὺς μὲν εἰς ὀργὴν καὶ ὠμότητα, βραδὺς δὲ πρὸς φειδὼ καὶ συγγνώμην.*[27] Ο Αγαθίας αναφέρεται στη σφαγή των κατοίκων της Κιλικίας

---

[20] Όπως παρατήρησε ο Frye: *" The New Persian literature of the tenth century AD, is irrevocably Muslim, ..and this factor brings the ancient traditions of Iran into the culture of Islam"* (*The Heritage of Persia*, 4). Ο Tabari σύμφωνα με τον Nöldeke χρησιμοποίησε γραπτές και προφορικές πηγές, μεταξύ των οποίων και το μεσαιωνικό περσικό έπος, που δεν σώζεται σήμερα, *Kwaday-namag* (Yarshater, Iranian National History, 360).

[21] Για να μελετήσουμε και να καταλάβουμε την ιστορία ανατολικών λαών όπως των Περσών ή των Ινδών, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι λαοί αυτοί ενδιαφέρονταν πολύ περισσότερο για τη θρησκεία παρά για την ιστορία. Η θρησκεία δεν ενδιαφέρεται για την αλήθεια αλλά για την αφοσίωση των πιστών. Επομένως θα πρέπει να ερμηνεύσουμε τα ιστορικά κείμενα αυτών των λαών έχοντας υπόψη μας αυτό το γεγονός . (Frye, *The Heritage of Persia*, 5)

[22] Αγαθίας , Δ.24.7

[23] Tabari, *The History*,15. Η εξόντωση όλης της οικογένειας του τελευταίου Πάρθου βασιλιά, πιθανόν συνδέεται και με μία αναφορά που κάνει ο Μανασσής σε περσικό έθιμο, σύμφωνα με το οποίο εφ' όσον επιζούσε έστω και ένας απόγονος βασιλικής γενιάς, δεν μπορούσε να υπάρξει διαδοχή στο θρόνο από άλλη οικογένεια ή άλλο γένος: *« νόμος γὰρ μέγας ἄρρηκτος ἐκράτει παρὰ Πέρσαις, οὐ ἐπιτρέπων ἄρχεσθαι τούτους ὑπ' ἄλλου γένους/* ***οὐδ' ἔχειν ἄλλον κράτορα, πρὶν ἄν ὑπό θανάτου/τὸ γένος τὸ βασίλειον ἅπαν ἐκριζωθείη»*** (Μανασσής, στ.880-882).

[24] Tabari, *The History*, 15· Chaumont, La culte d' Anahita, 158· Daryaee, Kingship in Iran, 64. Ο Daryaee πιστεύει πως η λατρεία της θεάς Αναχίτα, που ο Πλούταρχος αποκαλούσε *«θεά πολεμική»* και την συνέκρινε με την Αθηνά, συνδέετο με τη δημιουργία του κράτους των Αρίων (*Eransahr*) από τους Σασανίδες. (Daryaee, Kingship in Iran, 65).

[25] Αγαθίας, Δ.23.8. Σύμφωνα με τον Tabari η λέξη Σαπώρ (Sabur) σημαίνει ο γιός του βασιλιά =*Shah-Bur*. (*The History*, 27).

[26] Αγαθίας, Δ.24.2

[27] Αγαθίας, Δ.23.6

και της Καππαδοκίας από τον Σαπώρ, τονίζοντας ότι αυτή έλαβε διαστάσεις γενοκτονίας: *«ὁ δὲ ἀνὰ τὰ πρόσω ἐχώρει καὶ δὴ τήν τε μέσην τῶν ποταμῶν ἐδήωσε χώραν καὶ εἶτα τὴν ἑφεξῆς ἐχομένην, Κιλικάς τε ἐληίσατο καὶ Σύρους καὶ μέχρι τῶν Καππαδοκῶν ἐλάσας ἐξαίσιον πλῆθος φόνων κατείργασται, ὡς καὶ τὰ σηραγγώδη καὶ κοῖλα χωρία τῶν ἐν τοῖς ὄρεσι φραγμῶν τοῖς σώμασιν ἀναπληροῦν τῶν πεπτωκότων ἀνθρώπων καὶ πρὸς ἰσότητα φέρειν τῶν λόφων τὰ διεστῶτα καὶ ἐξανέχοντα, καὶ οὕτω καθιππεύειν ἐν αὐτοῖς καὶ διαβαίνειν ὥσπερ ἐφ᾽ὁμαλοῦ τὰς ἀκρωρείας».*[28]

Αντίθετα ο Tabari εμφανίζει τον Σαπώρ Α΄ως ιδιαίτερα έξυπνο, ικανό πολεμιστή, ήπιο στο χαρακτήρα και φιλάνθρωπο απέναντι στους υπηκόους του.[29] Ο γιός του Σαπώρ, **Βάραμ Α**΄(271-274), έδωσε εντολή να γδαρθεί ζωντανός ο Μάνης τον οποίο θεωρούσε οπαδό του Σατανά. Το δέρμα του το γέμισαν με άχυρα και το κρέμασαν στις επάλξεις της πόλης Junday Sabur.[30] Το ίδιο ακριβώς βασανιστήριο επέβαλε και ο **Σαπώρ Β**΄ (309-379), στον Αρμένιο στρατηγό Βασσίκιο,[31] ενώ σύμφωνα με τον Tabari, ο ίδιος διέταξε και τη σφαγή των Βεδουίνων Αράβων σε τέτοια έκταση, ώστε από το αίμα τους δημιουργήθηκε ορμητικό ποτάμι, κυνήγησε δε τους ΄Αραβες μέχρι το τέλος της ζωής του και συνήθιζε να εξαρθρώνει τους ώμους των αρχηγών τους, γι αυτό το λόγο του απέδωσαν το όνομα *Dhu al-Aktaf* (αυτός που βγάζει τους ώμους).[32] Ο Αμμιανός περιγράφει τον Σαπώρ Β΄ως ένα άγριο λυσσασμένο ζώο που διακατέχεται από μανία, οργή και λύσσα (*furor, ira, rabies*),[33] τον διακρίνει δε μια ακατάσχετη-εκτός ανθρωπίνων μέτρων-αρπακτική διάθεση[34] και αλαζονεία.[35] Είναι ευερέθιστος, πονηρός και αναξιόπιστος. Γενικά η συμπεριφορά του είναι ύπουλη και

---

[28] Αγαθίας, Δ.24.3· Ζωναράς, 12.23. Ο Ζωναράς κάνει αναφορά σε αιχμαλώτους που ο Σαπώρ διέταξε να εκτελεσθούν και με τα σώματά τους να κλεισθεί μια βαθιά τάφρος προκειμένου να περάσει ο στρατός του. Η μνημόνευση του γεγονότος από έναν ιστορικό του δωδεκάτου αιώνα, δείχνει την μεγάλη εντύπωση που είχε προκαλέσει το γεγονός αυτό στη βυζαντινή κοινωνία. Η Cameron πάντως θεωρεί ότι η πληροφορία αυτή, που είχε προαναφέρει ο Γεώργιος Σύγκελλος, είναι μάλλον μύθος. (Agathias on the Sassanians, 176,177)

[29] Tabari, *The History*, 27.

[30] Tabari, *The History*, 45· Σωκράτης, 1.22.54-55. Ο Γεώργιος Μοναχός (*Χρονικόν,*τ.ΙΙ, 469), αναφέρει ότι ο Μάνης απέτυχε να θεραπεύσει τον υιόν του βασιλέως. Ο τελευταίος για το λόγο αυτό εξεμάνη και διέταξε την εκδορά του. Σύμφωνα με τον Γεώργιο Μοναχό ο Μάνης *ἀκολουθοῦσε τὴν πλάνην τοῦ Βούδδα*.

[31] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.5.28.

[32] Tabari, *The History*, 55. Η ιστορία του Tabari ενσωματώνει όπως προαναφέρθηκε πολλές φανταστικές ιστορίες. Μία απ'αυτές αναφέρεται στην αιχμαλωσία από τον Σαπώρ Β΄ ενός Ρωμαίου αυτοκράτορα, ο οποίος δεν κατονομάζεται. Ο Σαπώρ υποχρέωσε τον αιχμάλωτο να φυτεύσει όσα δέντρα είχε καταστρέψει ο ρωμαϊκός στρατός, κατά την εισβολή στο Ιράν. Κατόπιν έκοψε τους τένοντες των ποδών του και τον έστειλε πίσω στην πατρίδα του.(*The History*, 65). Στην περίπτωση αυτή είναι προφανές, ότι ο Tabari συγχέει τον Σαπώρ Β΄με τον Σαπώρ Α΄.

[33] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 17.5.15, 27.12.11.

[34] *" augendique regni cupiditate supra hominess flagrans"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 18.4.1)

[35] *Sapor immaniter arrogans* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 29.1.1).

ἄτιμη.[36] Ο Αγαθίας περιορίζεται να αναφερθεί στο γεγονός της μακροχρόνιας βασιλείας του Σαπώρ Β΄, στο ότι ονομάσθηκε βασιλεύς πριν ακόμα γεννηθεί, καθώς και στην επί των ημερών της βασιλείας του παράδοση της Νίσιβης στους Πέρσες, με συνθήκη της οποίας οι όροι *μέχρι καὶ νῦν τῇ Ῥωμαίων λυμαίνεσθαι πολιτείᾳ.*[37] Ο βασιλεύς **Περόζης** (459-484) ανέβηκε στο θρόνο αφού σκότωσε τον αδελφό του και άλλα τρία μέλη της οικογένειάς του.[38]Ο Αγαθίας τον χαρακτηρίζει *τολμητία καὶ φιλοπόλεμο καὶ πρὸς τὸ μεγαλουργὸν τῆς γνώμης ἀεὶ τετραμμένο.* Η κρίση του ήταν μέτρια καὶ ανώριμη και υπερίσχυε η παρόρμηση της λογικῆς.[39] Ο αδελφός του Περόζη **Ουάλας** (484-488) χαρακτηρίζεται αντίθετα *πρᾶος τοὺς τρόπους καὶ ἥπιος πρὸς ὁρμὰς ἀλόγους.*[40] Ο γιός του Περόζη **Καβάδης** (488-496 και 499-531), που χαρακτηρίζεται από τον Tabari "ερωτομανής"[41] και από τον Προκόπιο *ἀγχίνους καὶ δραστήριος,*[42] τύφλωσε τον βασιλέα και θείο του Βλάση (484-488)[43] *τρόπῳ δὴ ὅτῳ τυφλοὺς οἱ Πέρσαι ποιεῖν τοὺς κακούργους εἰώθασιν, ἔλαιον ἕψοντες καὶ αὐτὸ ὡς μάλιστα ζέον ἐς τοὺς ὀφθαλμοὺς…. ἢ περόνην τινὰ σιδηρὰν πυρακτοῦντες ταύτῃ τε τῶν ὀφθαλμῶν τὰ ἐντὸς χρίοντες.*[44] Ο Καβάδης όμως επειδή στήριξε το κίνημα των Μαζδακιτών[45]

---

[36] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 20.7.16, 28.1.1, 27.12.2-4. Η εικόνα του Σαπώρ Β΄έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την εικόνα του αντιπάλου του Ιουλιανού. Ο Ιουλιανός σκιαγραφείται ως ένας ήρεμος άνθρωπος που τον διακρίνουν οι αρετές ενός φιλοσόφου, δηλαδή η ταπεινοφροσύνη, η σωφροσύνη, η δικαιοσύνη και η ανδρεία. Τρώει ελάχιστα και κοιμάται λίγο. Διακρίνεται για την εγκράτεια και την αγνότητά του, δεδομένου ότι μετά τον θάνατο της γυναίκας του δεν πλησίασε ερωτικά άλλη γυναίκα. Παρομοιάζεται με τον Πλάτωνα και τον Σωκράτη και τονίζεται ότι η παιδεία του ήταν ανώτερη απ'αυτήν των Αθηναίων δασκάλων του (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.4.1-5, Ζώσιμος 3.5.3, 3.2.1).

[37] Αγαθίας Δ.25.7. Ο Αγαθίας δεν αναφέρεται στην καταστροφή των πόλεων της Μεσοποταμίας, τις οποίες περιγράφει με λεπτομέρειες ο Αμμιανός. Η στάση του απέναντι στον Σαπώρ είναι μάλλον ευνοϊκή. Προτιμά να αναφερθεί σε περσικό μύθο σύμφωνα με τον οποίο οι Ζωροάστρες ιερείς (Μάγοι) με ένα τέχνασμα διαπίστωσαν το φύλο του Σαπώρ, πριν αυτός γεννηθεί. (Αγαθίας, Δ.25.3).

[38] Tabari, *The History*, 109.

[39] Αγαθίας, Δ.27.3. Ανάλογη με του Αγαθία είναι η άποψη του Tabari για τον Περόζη:"*ήταν ένας άνθρωπος μειωμένων ικανοτήτων, οι προσπάθειές του στο πεδίο των μαχών δεν ήταν επιτυχείς, και έφερε μόνο δυστυχία στην πατρίδα του και στους υπηκόους του..»* (Tabari, *The History*, 111).

[40] Αγαθίας, Δ.27.5. Οι θετικοί χαρακτηρισμοί πιθανόν σχετίζονται με το γεγονός ότι ο Ουάλας συγκρούσθηκε με τις θελήσεις του ιερατείου και προστάτεψε τους χριστιανούς του Ιράν (Christensen, *Iran*, 296),

[41] Tabari, *The History*, 128. Σύμφωνα με τον Tabari (*The History*,134), ο Καβάδης θα μπορούσε να θεωρηθεί ο καλύτερος από τους Σασανίδες βασιλείς, αν δεν είχε προσχωρήσει στο κίνημα του Μάζδακ.

[42] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.19.

[43] Ο Αγαθίας τον Βλάση αποκαλεί Ουάλα, ονομασία που είναι πιο κοντά στην περσική προφορά του ονόματος (Walash) και τον χαρακτηρίζει *πρᾶο στοὺς τρόπους και ἥπιο πρὸς ὁρμὰς ἀλόγους* (Δ.27.5)

[44] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.17. Ο Προκόπιος εδώ αναφέρει δύο τρόπους τύφλωσης, είτε με καυτό λάδι, είτε με πυρωμένες περόνες. Με τον τελευταίο αυτό τρόπο οι πραξικοπηματίες *περόνας σιδηρᾶς ἀναθρακεύσαντες,* τύφλωσαν αργότερα και τον πάππο του Καβάδη, βασιλέα Ορμίσδα (Θεοφύλακτος Δ.6).

[45] Το κίνημα των Μαζδακιτών, που οι Βυζαντινοί ταύτιζαν με εκείνο των μανιχαϊστών και το αποκήρυσσαν μετά βδελυγμίας, δίδασκε την κατάργηση των κοινωνικών διακρίσεων και διεκδικούσε την άμεση ανάγκη αφαίρεσης πλούτου από τους πλουσίους, με παράλληλη γενναιόδωρη ανακατανομή στις φτωχότερες τάξεις. Οι Μαζδακίτες είχαν προσηλυτίσει τον Καβάδη και τον μεγαλύτερο γιό του στην αίρεσή τους. (Christensen, *Iran*, 342-347· Evans, *Ιουστινιανός,* 126). Φαίνεται πως οι διδασκαλίες

απομακρύνθηκε από την εξουσία και φυλακίστηκε από τους ευγενείς και τον κλήρο στο λεγόμενο φρούριο της Λήθης,[46] σύμφωνα δε με τον Θεοφύλακτο *«ἐς τυραννίδα τὰ τῆς βασιλείας μετέβαλεν»*.[47] Επέστρεψε όμως στην εξουσία και *«ἐν αὐτῃ ἀπεβίω»*.[48] Ο Αγαθίας τον χαρακτηρίζει σκληρό και ανελέητο. Λέει όμως πως υπήρξε πολιτικά καινοτόμος και αναστάτωσε τις παλαιές συνήθειες, προφανώς γιατί στήριξε, τουλάχιστον κατά την πρώτη περίοδο της βασιλείας του, τους Μαζδακίτες. [49] Ηταν πολεμοχαρής και δεν περνούσε χρόνος χωρίς να τον βρει ριγμένο σε πολεμικούς κινδύνους.[50] Η στήριξη του Καβάδη από τους Εφθαλίτες αλλά και η συμπάθεια προς τους Μαζδακίτες μέτρησε εις βάρος του, έτσι ώστε να επαινείται μόνο για τις στρατιωτικές και διοικητικές του ικανότητες.[51] Ο γιός του **Χοσρόης Α΄** (531-579) εκτέλεσε όλους τους συγγενείς του, καθώς και τα αδέλφια του και κάθε αρσενικό της οικογένειάς του, που μπορούσε να απειλήσει το θρόνο του, καθώς και όλους τους ευγενείς που είχαν πάρει μέρος στη συνωμοσία εναντίον του, ανάμεσα δε σ' αυτούς και τον Ασπεβέδη, αδελφό της μητέρας του.[52] Δεν κατάφερε όμως να σκοτώσει τον γιό του θείου του Ζάμη, Καβάδη.[53] Ο τελευταίος βρισκόταν υπό την εποπτεία του χαναράγγη (στρατηγού) Αδεργουδουνβάδη και όταν ενηλικιώθηκε φαίνεται πως κατέφυγε στην αυλή του Ιουστινιανού.[54]Τον Αδεργουδουνβάδη σκότωσε ο Χοσρόης αργότερα όταν αντελήφθη ότι δεν εκτέλεσε τις εντολές του, χρησιμοποιώντας ύπουλο

των Μαζδακιτών είχαν επιρροή και στο Βυζάντιο. Βυζαντινός πατρίκιος με το όνομα Ερύθριος προσηλυτίστηκε από έναν μαζδακίτη δάσκαλο, τον οποίο σύστησε και στον Ιουστινιανό. Ο τελευταίος αφού τον άκουσε θανάτωσε τον ίδιο, καθώς και τη γυναίκα του, επειδή είχε πιθανότατα και αυτή προσηλυτισθεί. (Ιωάννης Μαλάλας 17.21)

[46] Αγαθίας, Δ.28.1· Προκόπιος , *Πόλεμοι,* Α.5.7.8. Ο Προκόπιος δίνει την πληροφορία ότι δεν ήταν αποδεκτό να εκτελεσθεί μέλος της βασιλικής οικογένειας,*ἀποκτεῖναι γὰρ ἄνδρα τοῦ βασιλείου αἵματος ὄντα οὐδαμῆ εἶχεν* (*Πόλεμοι,* Α.5.29), γι αυτό και αποφασίσθηκε ο εγκλεισμός στο φρούριο της Λήθης, του οποίου η ονομασία οφείλετο στο γεγονός ότι απαγορευόταν με ποινή θανάτου να αναφέρεται το όνομα όσων ήσαν φυλακισμένοι εκεί. Φαίνεται ότι αργότερα η φυλακή της Λήθης χρησιμοποιήθηκε ως φυλακή γενικώς των αντιπάλων του αυτοκράτορα ή ακόμα και των αιχμαλώτων πολέμου: *«πρόσεστι δὲ τούτῳ καί τις εἱρκτή…Λήθην δὲ ὀνομάζουσι ταύτην οἱ βάρβαροι…ἐναποκλείονται τοίνυν ἐνθάδε ὅσοι τοῖς δικτύοις τῆς τοῦ βασιλέως λύπης ἁλίσκονται, τοῦτο μὲν ὑπήκοοι, τοῦτο δὲ και δορίκτητοι»* (Θεοφύλακτος, Γ.5).

[47] Θεοφύλακτος, Δ.6.

[48] Αγαθίας, Δ.29.2.

[49] Whitby, The Persian King at War, 249· Frye, *Iran*, 322,323.

[50] Αγαθίας, Δ.27.6-7.

[51] Yarshater, Iranian National History, 406.

[52] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.23.2-4· Ιωάννης Μαλάλας 18.69.

[53] Εσφαλμένα ο Προκόπιος αναφέρει τον Ζάμη (Jamasp) ως θείο του Καβάδη ενώ ήταν αδελφός του.

[54] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.23.1-11. Με τη διάσωση του Καβάδη συνδέεται ένας ακόμη περσικός μύθος που παραδίδει ο Προκόπιος. Η παραμάνα του Καβάδη μεσολάβησε για να σωθεί το παιδί, το οποίο η ίδια γαλούχησε. Επαναλαμβάνεται και εδώ το γνωστό θέμα της διάσωσης ενός μωρού με βασιλικό αίμα, που οι συγγενείς του ήθελαν να το δολοφονήσουν. Το μωρό διασώζεται από κάποιους ταπεινούς αλλά φιλεύσπλαχνους υπηρέτες. Το ίδιο θέμα συναντάμε και στη διάσωση του Κύρου αλλά και του Σαπώρ Α΄, καθώς και στη λογοτεχνία και μυθολογία πολλών λαών. (Börm, *Prokop und die Perser*, 54).

τέχνασμα. [55] Ο Χοσρόης εκτέλεσε επίσης τον στενό συνεργάτη του πατέρα του, στρατηγό Μεβόδη, που τον είχε βοηθήσει να πάρει το θρόνο, για ασήμαντη μάλιστα αιτία,[56] ενώ τιμώρησε για μια ήττα και τον περίφημο στρατηγό του Ναχοραγάν επιβάλλοντάς του έναν απαξιωτικό και βασανιστικό θάνατο. [57] Τιμώρησε με ανασκολοπισμό και τον στρατηγό Ανιαβέδη που ηττήθηκε κατά την πολιορκία της πόλης Πέτρα στη Λαζική από τον βυζαντινό Ιωάννη, ένα πρόσωπο εντελώς άπειρο περί τα πολεμικά. [58] Ο Tabari, παρόλο που αποδίδει στο Χοσρόη Α΄ πολλά προτερήματα,[59] δεν παραλείπει να αναφέρει πως κατέσφαξε όλους τους Μανιχαίους και Μαζδακίτες, καθώς και τις οικογένειές τους, τα δε υπάρχοντά τους μοίρασε στους φτωχούς.[60] Λόγω των πολυαρίθμων εχθρών του φοβόταν ότι θα τον σκοτώσουν και γι' αυτό το λόγο κάθε βράδυ σαράντα μία κλίνες ετοιμάζονταν για να τον δεχθούν σε διάφορα σημεία του απέραντου ανακτόρου του, έτσι ώστε να μην είναι γνωστό στον επίδοξο δολοφόνο του, που τελικά θα κοιμηθεί. [61] Τον υιό του Χοσρόη Α΄, **Ορμίσδα** Δ΄(579-590), ο Tabari δεν θεωρεί καθαρόαιμο Πέρση, διότι η μητέρα του ήταν κόρη του Μεγάλου Χαγάνου των Τούρκων.[62] Αυτό το γεγονος ήταν αιτία για την αμφισβήτησή του από τους ευγενείς, οι οποίοι όπως λέει ο Tabari τον μισούσαν. Ο Ορμίσδας εκτέλεσε 13.600 μέλη του ιερατείου και των ευγενών σε μια προσπάθεια να προσεταιρισθεί τις κατώτερες κοινωνικά τάξεις, τελικά όμως απομακρύνθηκε με πραξικόπημα από τον θρόνο, τυφλώθηκε και αργότερα δολοφονήθηκε με εντολή του ίδιου του γιού του Χοσρόη Β΄.[63] Ο Μένανδρος αποκαλεί τον Ορμίσδα «*άνοσιουργὸ*»

---

[55] Προκόπιος, Α.23.6-10, Α.23.14.21.
[56] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.23.28.
[57] Αγαθίας, Δ.23.2-3.
[58] *«ἀπόλεμος τὸ παράπαν»* χαρακτηρίζεται από τον Προκόπιο (Β.17.12).
[59] Ο Tabari τον χαρακτηρίζει δίκαιο, έξυπνο και γενναίο (*The History*,154). Όπως σημειώνει ο Bosworth, ο Χοσρόης διακρίθηκε στην πατρίδα του κυρίως λόγω του αισθήματος δικαιοσύνης που τον χαρακτήριζε. Βοήθησε τους αδυνάτους υπηκόους του αλλά παράλληλα πολέμησε νικηφόρα τόσο απέναντι στους Ρωμαίους όσο και στους Εφθαλίτες και στους Τούρκους, επεκτείνοντας το κράτος του μέχρι τη μακρινή Υεμένη (Tabari, *The History*, υποσημ.Bosworth, 395)
[60] Tabari, *The History*, 155· Ιωάννης Μαλάλας, 18.30. Ο Μαλάλας ισχυρίζεται ότι οι περιουσίες των Μανιχαίων διανεμήθηκαν στους χριστιανούς της Περσίας. Για το συγκεκριμένο γεγονός ο Μαλάλας δηλώνει και την πηγή του, πράγμα που δεν το συνήθιζε: *«ἅτινα διηγήσατο βασταγάριος Περσῶν, ὅστις βαπτισθεὶς μετεκλήθη Τιμόθεος»* .
[61] Christensen, *Iran*, 405· Moffett, *Christianity in Asia*, 221. Την ίδια τακτική ακολουθούσε και ο Χοσρόης Β΄ο οποίος συνήθιζε να κοιμάται σε ένα ταπεινό δωμάτιο, έχοντας τον βραχίονά του ως προσκέφαλο.(Christensen, στο ίδιο).
[62] Tabari, *The History*, 295· Σεβαίος, κεφ. Γ΄· *Shahnameh* ,766.
[63] Tabari, *The History*, 307,382. Ο Tabari σημειώνει πως ο Ορμίσδας αρνήθηκε να κάνει διώξεις χριστιανών όπως τον πίεζε το ιερατείο, λέγοντας πως και οι χριστιανοί είναι υπήκοοί του και οφείλει να τους προστατεύει (*The History*, 297). Βλ.και McDonough, The Legs of the Throne, 291. Ο Tabari (*The History*, 297) αναγνωρίζει πως ο Ορμίσδας ήταν ένας καλός και τίμιος βασιλεύς, ιδιαίτερα μορφωμένος, που διεξήγε νικηφόρους πολέμους, πλην όμως σημειώνει ότι είχε και πολλά ελαττώματα που κληρονόμησε από την τουρκικής καταγωγής μητέρα του.

ἄνδρα και τον θεωρεί υπεύθυνο για την μη υπογραφή της συνθήκης ειρήνης που είχε ζητήσει ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Τιβέριος.[64] Για τον Ορμίσδα ο Θεοφύλακτος λέει πως οι υπήκοοί του τον αποκαλούσαν «*τύραννο*» και τον κατηγορούσαν για φιλοχρηματία: *"ἦν γὰρ βίαιός τε καὶ τοῦ πλείονος ἐραστής ἀκόρεστος,…δυσμενέστατός τε πρὸς τὸ ὑπήκοον γεγονὼς, οὕς μὲν τῶν δυνατωτάτων ποδοκάκῃ καὶ δεσμοῖς ἐς τὸ ἀεὶ καθυπέβαλλεν, οὕς δὲ ξίφει διέτεμνεν, ἐνίους παρέπεμπε ταῖς λαγόσι τοῦ Τίγριδος, καὶ τάφος ἦν ὁ ποταμὸς ἀναμφίαστος..τῶν παρὰ τοῦ βασιλέως παραπεμπομένων ἐς θάνατον"*.[65] Με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες περιγράφει ο Θεοφύλακτος την εκτέλεση του Ορμίσδα: «*τυμπάνοις γὰρ κατὰ τῶν λαγόνων παιόμενος καὶ ῥοπάλοις τοῖς ἐν τῷ τραχήλῳ σφονδύλους συνθλώμενος καταλύει τὸν βίον πικρότατα*».[66] Ο γιός του Ορμίσδα, **Χοσρόης Β΄** (591-628), ήταν και αυτός ιδιαίτερα σκληρός και απάνθρωπος. Κατηγορήθηκε από τον ίδιο του το γιό, Καβάδη Β΄ Σειρόη (Sheroy), για αναλγησία και για πολλά εγκλήματα που διέπραξε, ακόμα και προς τα ίδια του τα παιδιά.[67] Θανάτωσε τον πατέρα του Ορμίσδα και φέρθηκε με σκληρότητα στις γυναίκες του, τις οποίες ανάγκασε με τη βία να παραμείνουν στο χαρέμι του. Επέβαλε σκληρούς φόρους στους υπηκόους του και μάζεψε μεγάλο πλούτο για τον εαυτό του.[68] Δολοφονήθηκε, πιθανότατα μετά από εντολή του γιού του. Ο πατέρας του Ορμίσδας, του απέδιδε πλήθος ελαττωμάτων και θεωρούσε πως δεν θα έπρεπε ποτέ να είχε γίνει βασιλεύς. Τούτο διότι ήταν ασυγκράτητος στις ορμές του, είχε εξουσιαστικό φρόνημα και διάθεση λυσσώδη, ήταν αλαζών και φιλήδονος εκ φύσεως, δεν ήταν δίκαιος ούτε γενναιόδωρος, ήταν φίλερις και μισούσε την ειρήνη.[69] Η σκληρότητα και η αιμοσταγής τυραννική συμπεριφορά του Χοσρόη Β΄ περιγράφονται από το Θεοφύλακτο με ρεαλιστικό τρόπο: Τον Βινδόη,[70] που τον είχε βοηθήσει να ανέβει στο θρόνο, *τοῖς τοῦ Τίγριδος ἐγκάτοις κατέθετο,*[71] τον δε στρατηγό Βρυζάκιο εκτέλεσε

---

[64] *«..εἰ μὴ Χοσρόης ὤχετο ἐξ ἀνθρώπων καὶ Ὁρμίσδας ὁ Χοσρόου, ἀνοσιουργὸς ὄντως ἀνὴρ, τὴν κίδαριν ἀνεδήσατο ..»* (Μένανδρος, απ. 23.9.3).

[65] Θεοφύλακτος, Γ.16, Δ.5. Η εχθρική στάση του Θεοφύλακτου αλλά και του Μενάνδρου είναι μάλλον ανεξήγητη, δεδομένου ότι ο Ορμίσδας δεν χρεώνεται με επιθετικές ενέργειες προς το Βυζαντινό κράτος, αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, προστάτεψε τους Χριστιανούς του Ιράν τους οποίους και αποκαλούσε στηλοβάτες της εξουσίας του. Οι κοσμικοί όμως ιστοριογράφοι δεν φαίνεται να ασχολούνται με θέματα που αφορούν τη θρησκεία και ο Μένανδρος κατηγορεί τον Ορμίσδα για την αλαζονεία και την εχθρική στάση που εδειξε προς τους απεσταλμένους του αυτοκράτορα Τιβερίου .

[66] Θεοφύλακτος, Δ.7.

[67] Tabari, *The History*, 382, 383

[68] Στο ίδιο.

[69] Θεοφύλακτος Δ.4.

[70] Ο Βινδόης γιός του Ασπαβέδη, κατήγετο από την οικογένεια των Σασανιδών και ήταν πιθανότατα θείος του Χοσρόη. Είχε φυλακισθεί από τον βασιλιά Ορμίσδα, αλλά δραπέτευσε και βοήθησε το Χοσρόη να γίνει βασιλεύς (Θεοφύλακτος, Δ.3). Βλ. και Daryaee, *Sasanian Persia*,32.

[71] Θεοφύλακτος, Ε.15

κατά τη διάρκεια ενός επίσημου δείπνου παρουσία Ρωμαίων απεσταλμένων: «*ἤδη δὲ τοῦ δείπνου μεσοῦντος, Βρυζάκιος δέσμιος ἐς μέσον παράγεται, ῥῖνα καὶ ὦτα ἀνάπηρος. ὅτε δὲ παιγνίων τοῖς δαιτυμόσι παρανάλωμα γέγονεν, ἐπιδείπνιον ὁ βασιλεὺς θέαν τοῖς δαιταλεῦσιν ὥσπερ ἀξιόλογον χαριζόμενος …προστάξας θεσπίσματι τῷ σχήματι τῆς χειρὸς θανάτῳ τοῦτον ἐκδίδωσιν… **ἀναμεμιγμένου τοίνυν τοῦ δείπνου καὶ αἵμασιν, ἀκροτελεύτιον ἡδονὴν τοῖς εγκλίτοις ὁ Χοσρόης παρείχετο***».[72] Με την τελευταία αυτή φράση τονίζεται ο αιμοσταγής και αδίστακτος χαρακτήρας του τυράννου, ο οποίος εκτός όλων των ελαττωμάτων που προαναφέρθηκαν χαρακτηρίζεται και πανούργος από τον Θεοφύλακτο.[73] Οι τελευταίες μέρες της βασιλείας του Χοσρόη Β΄συνδέθηκαν με φρικιαστικές αποφάσεις του. Έδωσε διαταγή να στραγγαλισθεί ο Άγιος Αναστάσιος ο Πέρσης και διέταξε την μαζική εξόντωση των κρατουμένων στις φυλακές.[74] Το θέαμα αμέτρητων πτωμάτων στις άκρες των δρόμων επέτειναν την ατμόσφαιρα κρίσης και καταστροφής που επικρατούσε τις τελευταίες μέρες της βασιλείας του. Η μυρωδιά του θανάτου έμοιαζε να κυραρχεί παντού. [75] Το τέλος του Χοσρόη υπήρξε οικτρό και μοναδικό στην ιστορία των Σασανιδών, λόγω του τρόπου της εκτέλεσής του: Ο πρεσβύτερος υιός του Καβάδης Β΄εκμανής διότι ο πατέρας του ήθελε να ονομάσει βασιλέα τον νεώτερο γιό του, που είχε αποκτήσει με τη χριστιανή σύζυγό του Σειρέμ, διέταξε τη σύλληψή του και *ἐκέλευσεν τοῦτον τόξοις ἀνελεῖν*.[76] Ο Χοσρόης Β΄αντιμετωπίσθηκε εχθρικά και από τις ανατολικές πηγές και θεωρήθηκε καταστροφέας του περσικού κράτους, πιθανόν λόγω και της εύνοιας που έδειξε προς τους χριστιανούς. Η αγαπημένη του σύζυγος Σειρίν ήταν χριστιανή και κατά τον Σεβαίο ασκούσε προπαγάνδα υπέρ του χριστιανισμού μέσα στο παλάτι. [77] Πιθανότατα όμως η αρνητική στάση των πηγών οφείλεται κυρίως στις στρατιωτικές του αποτυχίες. Τέλος και ο **Καβάδης Β΄** (628) επονομαζόμενος Σειρόης υπήρξε

---

[72] Θεοφύλακτος, Ε.5. Ο Χοσρόης Β΄φαίνεται να έδωσε την ιδιαίτερα βάρβαρη εντολή οι αιχμαλωτισθέντες από το βυζαντινό στρατό αντίπαλοί του να ποδοπατηθούν από τους ελέφαντες (Σεβαίος, κεφ.3).

[73] Θεοφύλακτος, Δ.15

[74] Kaegi, *Ηράκλειος*,277,278.

[75] Νικηφόρος , *Ιστορία Σύντομος*, 15. Βλ.Kaegi, όπ.π.281.

[76]Θεοφάνης, *Χρονογραφία,* τ.Ι, 327· *Πασχάλιον Χρονικόν,*729. Είναι γεγονός ότι ο Χοσρόης Β΄δεν καταγράφεται στις ανατολικές πηγές ως ένας ικανός βασιλεύς αλλά μάλλον ως καταστροφεύς του περσικού κράτους, γεγονός που εν μέρει οφείλεται και στη συμμαχία με το Βυζάντιο και την συμπάθεια που πιθανόν έδειξε για κάποιο διάστημα προς τη χριστιανική θρησκεία, κυρίως όμως στην ήττα του από το στρατό του Ηρακλείου (Daryaee, *Sasanian Persia*, 34). Τονίζει πάντως ο Daryaee ότι ο Χοσρόης ήταν ένας «βασιλεύς-πολεμιστής» και ο τελευταίος Σασανίδης που προσπάθησε να επαναφέρει την ιδεολογία και τη δόξα των Αχαιμενιδών και των μυθικών Καγιανιδών, πράγμα που αποδεικνύουν τόσο τα νομίσματά του, όσο και η σωζόμενη ανάγλυφη παράστασή του, στο Taq-i Bustan στο βόρειο Ιραν, όπου εικονίζεται έφιππος και κατάφρακτος (Daryaee, όπ.π.).

[77] Σεβαίος, κεφ. 13.85, Daryaee, *Sasanian Persia*, 34.

ιδιαίτερα σκληρός, αφού σύμφωνα με τον Tabari, διέταξε όχι μόνο τη δολοφονία του πατέρα του Χοσρόη Β', αλλά και των δέκα επτά αδελφών του, που διακρίνονταν για τη γενναιότητά τους και τα πολλά τους χαρίσματα.[78] Η ιρανική παράδοση τον εμφανίζει ως ένα τύραννο, που δολοφόνησε πολλούς επιφανείς καθώς και τον ίδιο τον πατέρα του Χοσρόη Β'.

Οι Σασανίδες επομένως πορεύθηκαν δια αιμάτων, είχαν όπως φαίνεται απόλυτη εξουσία επί των υπηκόων τους, τονίζεται δε η τυραννική τους διακυβέρνηση. [79] Η ποινή του θανάτου, η τιμωρία του γδαρσίματος, η τύφλωση, καθώς και ποινές που έχουν να κάνουν με ακρωτηριασμούς μελών του ανθρωπίνου σώματος, ήταν συνήθεις στην περσική αυλή.[80] Σύμφωνα με πληροφορία του Tabari οι ποινές αυτές εκτελούνταν πάντα σε δημόσιο υπαίθριο χώρο, μπροστά ακριβώς από το βασιλικό παλάτι, ώστε να μπορεί ο βασιλεύς να παρακολουθεί όλη τη διαδικασία.[81] Η ποινή της τύφλωσης με καυτό λάδι ή με σιδερένια περόνη, [82] ή η φυλάκιση στη λεγομένη φυλακή της Λήθης, όπου ο φυλακισμένος αφήνονταν να πεθάνει από εξάντληση, επιβάλλονταν σε μέλη της βασιλικής οικογένειας, δεδομένου ότι στα πρόσωπα αυτά δεν ήταν επιτρεπτό από τους περσικούς νόμους να επιβληθεί

---

[78]Tabari, *The History*, 398. Αντίθετα στο *Πασχάλιον Χρονικόν* ο Καβάδης Β΄(Σείροιος) αποκαλείται *ήμερώτατος βασιλεύς,* λόγω προφανώς των καλών του σχέσεων με το Βυζάντιο, ενώ ο πατέρας του Χοσρόης Β΄αποκαλείται *θεομίσητος, θεομάχος* και *κατάρατος* (*Πασχάλιον Χρονικόν,* 735, 729).

[79] Θα πρέπει να αναφερθεί ότι ανάλογες βίαιες και βάρβαρες πράξεις έλαβαν χώρα και στη Ρώμη και αργότερα στο Βυζάντιο. Ο Διοκλητιανός όταν κατέπνιξε μια λαϊκή εξέγερση στην Αίγυπτο το αίμα των θυμάτων έφθανε ως τα γόνατα του αλόγου του (Ιωάννης Μαλάλας,12.41), ο Ουάλης διέταξε να κρεμάσουν τον σφετεριστή του θρόνου Προκόπιο σε δύο λυγισμένα δέντρα, ώστε αφήνοντάς τα να τον σχίσουν στα δύο, ενώ οι συνεργάτες του κομματιάστηκαν με πριόνι (Θεοφάνης, *Χρονογραφία,* τ.Ι, 55), ο Μανασσής (*Σύνοψις Ίστορική,* 4081-4092) περιγράφει με ανατριχιαστικές λεπτομέρειες την εκτέλεση του Ιουστινιανού Β΄ και του μικρού υιού του Τιβερίου,ενώ σύμφωνα με το *Πασχάλιον Χρονικόν* (700,701) ο αυτοκράτωρ Φωκάς ακρωτηριάσθηκε στα χέρια και στα πόδια, του έκοψαν τα γεννητικά όργανα και τέλος τον έκαψαν. Ακρωτηριασμοί μελών του ανθρωπίνου σώματος,τύφλωση, αποκεφαλισμοί, καύση στην πυρά αποτελούσαν συνήθη βασανιστήρια και εκτελέσεις στο Βυζάντιο. Αλλά και οι βασιλείες του Μεγάλου Κωνσταντίνου, του Θεοδοσίου και του Ιουστινιανού σημαδεύτηκαν από πράξεις ιδιαίτερης βίας, τόσο κατά των υπηκόων τους, όσο και κατά μελών της οικογενείας τους. (Μαρκόπουλος, Αίμα στο Παλάτι, 259). Όπως αναφέρει ο Hunger (53), «*οι περιγραφές σκηνών δολοφονίας στις βυζαντινές χρονογραφίες θα μπορούσαν να προσφέρουν πλούσιο υλικό στους μελετητές της βίας».*

[80] Δεδομένου ότι ο Βασιλεύς των Βασιλέων θα έπρεπε όπως προαναφέρθηκε να είναι αρτιμελής, ήταν σύνηθες ένας βασιλεύς να ακρωτηριάζει στενούς συγγενείς του, προκειμένου αυτοί να μην μπορέσουν να βασιλεύσουν (Abka'i– Khavari, *Das Bild des Königs*, 55). Στα συριακά χρονικά και στα μαρτυρολόγια γίνεται λόγος για ποινές όπως η σταύρωση, ο λιθοβολισμός, ο εντειχισμός ζώντος και η σύνθλιψη κάτω από τα πόδια ελεφάντων (Christensen, *Iran*,309· Labourt, *Le Christianisme*,61).

[81] Tabari, *The History*, 396. Η δημόσια εκτέλεση ποινών μπροστά στο βασιλικό παλάτι, ήταν κάτι που συνηθίζετο από την εποχή των Αχαιμενιδών, και κάτι που ευχαριστούσε ιδιαίτερα τους βασιλείς.

[82]Ο Προκόπιος αναφέρεται στην τύφλωση του βασιλέα Βλάση, από τον Καβάδη (Α.6.17) και ο Θεοφύλακτος στην τύφλωση του βασιλιά Ορμίσδα από τον γιό του Χοσρόη Β΄ (Δ.6) . Για την ποινή της τύφλωσης με καυτό λάδι ή περόνη που υιοθέτησαν και οι βυζαντινοί, βλ. Λαμψίδης, *Η ποινή της τυφλώσεως παρὰ Βυζαντινοίς,* Αθήνα 1949.

η ποινή του θανάτου,[83] εν τούτοις όπως προαναφέρθηκε, τόσο ο βασιλεύς Ορμίσδας όσο και ο γιός του Χοσρόης Β' εκτελέσθηκαν με εντολή των των υιών τους.

Η εικόνα όμως αυτή των τυράννων που έβαψαν τα χέρια τους με το αίμα χιλιάδων θυμάτων διαφοροποιείται στο έπος ***Shahname*** του Πέρση ποιητή Ferdowsi. [84] Εδώ οι βασιλείς χαρακτηρίζονται κυρίως από μεγαλοφροσύνη, γενναιότητα, πίστη στο θεό και φιλάνθρωπο διάθεση. Οι Σασανίδες βασιλεύουν αλλά και προστατεύονται από τη βοήθεια του θεού. Δεν είναι κοινοί άνθρωποι, τους διακρίνει μια μεγάλη σωματική δύναμη, ιδιαίτερη ομορφιά αλλά και σοφία, καθώς επίσης και αίσθημα δικαιοσύνης. Στο όνομά τους προστίθεται το πρόθεμα *kai,* όπως συνέβαινε με τους μυθικούς Καγιανίδες.[85] Ο Yarshater παρομοιάζει την εικόνα τους με την εικόνα των βασιλέων των ομηρικών χρόνων,[86] περισσότερο όμως κατά τη γνώμη μου, θυμίζουν τους ήρωες της ελληνικής μυθολογίας. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Σαπώρ ο Β', ένας κατά τους βυζαντινούς ιδιαίτερα πολεμοχαρής ηγεμόνες, στο *Shahnameh* εμφανίζεται ως ένας ήρεμος και δίκαιος άνθρωπος.[87]Βεβαίως και εδώ υπάρχουν εξαιρέσεις, που αφορούν όμως κυρίως τους βασιλείς που δεν είχαν αμιγώς ιρανικό αίμα, όπως ο Ορμίσδας Δ', ο οποίος αποκαλείται «*διαβολική φύση»,*[88] ο γιός του Χοσρόης Β'και ο γιός του τελευταίου Καβάδης Β'. Αρνητικά όμως κρίνονται και όσοι βασιλείς συγκρούσθηκαν με την παράδοση, τους ευγενείς και το ιερατείο, όπως ο Ισδιγέρδης Α'. Ο τελευταίος χαρακτηρίζεται «*άπιστος»* και «*αμαρτωλός»*, κυρίως λόγω της αντίστασής του προς τις θελήσεις του κλήρου και της αριστοκρατίας αλλά και της συμπάθειας που έδειξε προς τις θρησκευτικές μειονότητες και ειδικά προς τους χριστιανούς. [89] Ο ίδιος ο γιός του Ισδιγέρδη, Βάραμ Ε', τον κατηγορεί για κακή συμπεριφορά προς τους υπηκόους του, ενώ ο ξαφνικός θάνατός του από το λάκτισμα

---

[83] *«οἱ δὲ κτεῖναι ἄνδρα τοῦ βασιλείου αἵματος οὐδ'ὅλως ἔγνωσαν»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.5.7).

[84] Ο Ferdowsi, όπως και ο Tabari, βασίστηκε κυρίως στο χαμένο σήμερα, μεσαιωνικό pahlavi κείμενο γνωστό ως *Kwaday-namag*, που ήδη από τα μέσα του όγδοου αιώνα είχε μεταφρασθεί στην αραβική γλώσσα. Το έργο είναι μια πολύ σημαντική πηγή της ιρανικής ιστορίας παρόλο που συναντάμε σε αυτό σημαντικά χρονολογικά αλλά και ιστορικά λάθη.

[85] Yarshater, Iranian National History, 405. Απο τους Σασανίδες ως *kai* μνημονεύονται μόνο ο Καβάδης και ο γιός του Χοσρόης Α΄.

[86] Στο ίδιο. Τύραννοι χαρακτηρίζονται μόνο εκείνοι οι βασιλείς που δεν έχουν καθαρό ιρανικό αίμα, όπως ο Ορμίσδας Δ΄ και ο γιός του Χοσρόης Β΄. Ενώ αντίθετα ως πρότυπα προβάλλονται ο Αρδασίρ Α΄, ο Σαπώρ Β΄ και ο Χοσρόης Α΄.

[87] *"Η ζωή του Σαπώρ ήταν ένα λιβάδι γεμάτο τριαντάφυλλα χωρίς αγκάθια. Το αίσθημα δικαιοσύνης και η φιλάνθρωπη διάθεση τον χαρακτήριζαν. Οι πράξεις του και οι πόλεμοι που διεξήγαγε και γενικά η πολιτική του ήταν τέτοια που δεν δημιούργησαν εχθρούς εναντίον του και ο διάβολος έψαχνε μέρος να κρυφτεί στην οικουμένη».* (*Shahnameh*, 599). Μία τόσο διαφορετική εικόνα για το ίδιο πρόσωπο αποδεικνύει ότι η προπαγάνδα και όχι η ιστορική πραγματικότητα κυριάρχησαν στο γραπτό λόγο και στις δύο πλευρές.

[88] *Shahnameh*, 717.

[89] Yarshater, Iranian National History, 405,406. Για τον Ισδιγέρδη απαντάται και ο χαρακτηρισμός *«Κακός Ποιμένας»* (*Shahnameh*, 610,611).

ενός άγριου άσπρου αλόγου, υπονοεί θεϊκή παρέμβαση.[90] Ο Βάραμ Ε΄ αντίθετα με τον πατέρα του συγκέντρωνε τα χαρακτηριστικά ενός βασιλέως ήρωα για τους Πέρσες. Αγαπούσε τη μουσική, το καλό φαγητό και το κρασί,[91] μιλούσε έντεκα γλώσσες και πραγματοποίησε πολλούς άθλους,[92]κυρίως όμως διεξήγαγε νικηφόρους πολέμους.[93]

Το βασικό χαρακτηριστικό του Βασιλέα των Βασιλέων ήταν η πολεμική του ικανότης, η ανδρεία του και οι νίκες του επί των εχθρών, καθώς και οι κατακτήσεις νέων εδαφών, μέσω των οποίων δικαίωνε την παρουσία του στο θρόνο.[94] Η εικόνα του επομένως ήταν ταυτόσημη με την εικόνα ενός πολεμιστή.[95] Σύμφωνα πάντως με μεσαιωνικό περσικό κείμενο του δεκάτου αιώνα που αναφέρεται στη θρησκεία και τα έθιμα των Ζωροαστρών (Denkard), ο Πέρσης βασιλεύς θα έπρεπε να είναι δίκαιος, γενναιόδωρος, να δέχεται σε ακρόαση τους υπηκόους του, να είναι ηθικός και ευσεβής.[96]

Η ευσέβεια και η πίστη στο θεό Αχούρα Μαζδα έπρεπε να διακρίνει τους βασιλείς. Οι Σασανίδες πρόσθεσαν στο όνομά τους τη λέξη *Mazdesn* (πιστός τ*ου* θεού *Αχούρα Μαζδα)* δηλώνοντας έτσι με έμφαση τη θρησκευτική τους ιδεολογία, ενώ ίδρυσαν και στην περιοχή του Hamadan το μεγάλο βασιλικό πυρείο *Adhur-Gushnasp*,

---

[90] *Shahnameh*, όπ.π. Ανάλογο και περίεργο θάνατο είχε και ο γιός του Βάραμ Ε΄. Σύμφωνα με τον Tabari. χάθηκε μέσα σε ένα λασπώδες έλος καθώς κυνηγούσε, το δε πτώμα του δεν βρέθηκε ποτέ (*The History*, 97). Αντίθετα σύμφωνα με το έπος *Shahnameh*, ο Βάραμ είχε ένα ήρεμο τέλος. Πέθανε καθώς κοιμόταν περιστοιχισμένος από το γιό και διάδοχό του Ισδιγέρδη και τους υπηκόους του που τον υπεραγαπούσαν (*Shahnameh*, 677,678).

[91] Η σχέση του Βάραμ Ε΄με το ποτό φαίνεται πως ήταν στενή, απαγόρευσε όμως τελικά το ποτό στη χώρα του για να το επιτρέψει στη συνέχεια, στο μέτρο που δεν θα επηρέαζε την πνευματική και σωματική κατάσταση των υπηκόων του (*Shahnameh*, 624-626). Οι Πέρσες θεωρούσαν ότι το κρασί είχε αφροδισιακές ιδιότητες, οι δε βασιλείς αρέσκονταν ιδιαίτερα να καταναλώνουν κρασί πρίν και μετά το κυνήγι, ενώ πολλές φορές βρισκόντουσαν και σε κατάσταση μέθης (Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 82,83). Από την εποχή της αρχαιότητας ο Ηρόδοτος είχε επισημάνει την αγάπη των Περσών για το κρασί : «*οἴνῳ δὲ κάρτα προσκέαται»* (1.133).

[92] Ο Βάραμ παρουσιάζεται ως ένας νέος Ηρακλής. Στο άκουσμα του ονόματός του εξαφανίζονται τα άγρια θηρία. Ένας σημαντικός άθλος του ήταν ότι σκότωσε το φοβερό δράκο που τρομοκρατούσε το λαό τον Ινδών. (*Shahnameh*, 641, 664,665) Βλ. και Yarshater, National History, 410.

[93] Ο Christensen σημειώνει ότι κανένας Πέρσης βασιλεύς με εξαίρεση τον Αρδασίρ Α΄και τον Χοσρόη Α΄, δεν γνώρισε τη δημοφιλία του Βάραμ (*Iran*, 276).

[94] Börm, Das Königtum der Sasaniden, 432· Rubin, Sasanian Propaganda, 180. Αυτός είναι ο λόγος που χαρακτηρίζονται αρνητικά όσοι βασιλείς δεν διακρίθηκαν στο πεδίο της μάχης.

[95] Το άντίθετο πρότυπο, αυτό του ειρηνοποιού, ενσάρκωνε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας. Μετά τον Ιουλιανό μόνο ο Αναστάσιος εμφανίστηκε κρατώντας δόρυ σε νομίσματα, ενώ δριμεία κριτική ασκήθηκε στον Ισαάκιο Α΄Κομνηνό (1057-1059), που πρώτος μετά από 350 χρόνια εμφανίσθηκε στα νομίσματα οπλισμένος και μάλιστα με τραβηγμένο το σπαθί (Hunger, 47).

[96] Christensen, *Iran*, 261,262. Ο Πέρσης βασιλεύς ενίοτε εκτελούσε και καθήκοντα ανωτάτου δικαστή. Δύο φορές το χρόνο έπρεπε να δέχεται σε ακρόαση τον απλό λαό και να ακούει τα παράπονά του. Αυτή τη συνήθεια την σταμάτησε ο βασιλεύς Ισδιγέρδης Β΄(Christensen, όπ.π. 300,301).

σύμβολο της ένωσης μοναρχίας και θρησκείας, το οποίο προσκυνούσαν όλοι οι βασιλείς και του οποίου η φλόγα έκαιγε αενάως.[97]

Οι Πέρσες βασιλείς θεωρούσαν ότι η ζωή τους ήταν στενά συνδεδεμένη με την κίνηση των αστέρων. Πίστευαν όπως φαίνεται ότι είχαν στενή σχέση με τα ουράνια σώματα,[98] τούτο δε σχετίζεται και με το γεγονός ότι όλοι σχεδόν συμβουλεύονταν συχνά αστρολόγους και μετά τη γέννησή τους αποκτούσαν δικό τους ωροσκόπιο, ώστε να γνωρίζουν τι ακριβώς πρόκειται να τους συμβεί στο μέλλον.[99] Ιδιαίτερα εξοικειωμένος με την αστρολογία κατά τους βυζαντινούς ήταν ο βασιλεύς Χοσρόης Β΄: «*Οὐκ ἄν δὲ περιόψομαι καὶ ὅσα λέγεται Χοσρόην <τὴν> περὶ τοὺς ἀστέρας τῶν Χαλδαίων ἐξησκημένον πολυάσχολον ματαιότητα προαναγορεῦσαι κατὰ τὴν τοῦ πολέμου ἀκμὴν*».[100]Ο Χοσρόης προφήτευσε και τα κακά που έμελε να συμβούν, τόσο στους Ρωμαίους, όσο και στους Πέρσες:«*ἀντικαταρρεύσει, εὖ ἴσθι, ἐς τοὺς Ῥωμαίους ὑμᾶς δεινά. ἕξεται δὲ τὸ Βαβυλώνιον φῶλον τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας κρατοῦν τριττὴν κυκλοφορικὴν ἑβδομάδα ἐτῶν, μετὰ δὲ τοῦτο πεμπταίαν ἑβδομάδα ἐνιαυτῶν Ῥωμαῖοι Πέρσας δουλαγωγήσητε…*».[101] Όπως μας πληροφορεί ο Πατριάρχης Νικηφόρος, όταν ο αυτοκράτορας Ηράκλειος εισέβαλε στην Περσία, κατεδάφισε τους ναούς λατρείας του πυρός. Στο θόλο ενός τέτοιου ναού ο Χοσρόης Β΄, ο οποίος είχε θεοποιήσει τον εαυτό του, εικονίζετο ο ίδιος

---

[97] Christensen, *Iran*, 166,167· Daryaee, Kingship in Iran, 61,62. Ο Christensen παραπέμποντας σε πληροφορία του Masudi, αναφέρει πως ο Βάραμ Ε΄αφιέρωσε τους πολύτιμους λίθους του στέμματος του βασιλέως των Ούννων στο μεγάλο αυτό πυρείο και ο Χοσρόης Β΄υποσχέθηκε να προσφέρει χρυσάφι και νομίσματα αν νικούσε τον στασιαστή Βάραμ Cubin. Εκτός του *Adur Gushnasp*, υπήρχαν δύο ακόμα μεγάλα ιερά του πυρός στο Ιράν: το *Adur Farnbag* στο Φάρς, και το *Adur Burzen-Mihr*. Το τελευταίο ανήκε στην κατώτερη τάξη των απλών αγροτών και βοσκών (Boyce, *Zoroastrians*,123).

[98] Όπως θα αναφερθεί παρακάτω οι Πέρσες βασιλείς χρησιμοποιούσαν τις ονομασίες «*βασιλεύς Ἥλιος*» και «*ἀδελφός τῶν ἄστρων καὶ τῆς Σελήνης*», τα δε στέμματά τους στόλιζαν ουράνια σώματα. Ο Ιρανός μονάρχης ήταν σύμφωνα με την παρθική παράδοση ένας μυθικός Σωτήρας που ενσαρκώθηκε από ένα άστρο, ένα πρόσωπο που ήρθε από το διάστημα και ενίοτε του αποδίδονταν η ονομασία «*ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων=sah-i zaman*». Την έλευσή του στον κόσμο ανήγγειλε, σύμφωνα με έμμετρο ύμνο από το ιερό βιβλίο των Ζωροαστρών *Avesta*, ένα φωτεινό αστέρι: *«Τη νύχτα που γεννήθηκε ο βασιλιάς* (kai),*/ εμφανίστηκε στον κόσμο ένα θεϊκό σημάδι/ ένα άστρο έπεσε από τον ουρανό όταν αυτός ο βασιλιάς γεννήθηκε/αυτό το άστρο ήταν ένα θεϊκό σημάδι».* (Widengren, Der grosse Gegner Roms, 224).

[99] Tabari, *The History*, 7, 25, 42, 82, 86, 314 και αλλού· *Shahnameh*, 560,601,609. Ο βασιλεύς Ισδιγέρδης Α΄, αμέσως μετά τη γέννηση του υιού του Βάραμ κάλεσε όλους τους αστρολόγους που είχε στην αυλή του και τους διέταξε να συντάξουν το ωροσκόπιο του νεογεννήτου. Αυτοί αφού παρατήρησαν τις κινήσεις του ηλίου και των άστρων, τον πληροφόρησαν ότι ο Βάραμ θα γινόταν διάδοχός του, αλλά για την άσφάλειά του θα ήταν καλύτερα να μεγαλώσει μακρυά από την πατρίδα του, πράγμα που όπως αποδείχθηκε, του έσωσε τη ζωή.(Tabari, *The History*,82). Οι αστρολόγοι δεν ταυτίζονται με τους Μάγους, τους ιερείς δηλαδή των Ζωροαστρών. Αστρολόγοι που κατάρτιζαν ωροσκόπια και κερδοσκοπούσαν εις βάρος των αφελών ήταν μια διαδεδομένη πρακτική στο Βυζάντιο, που καταδίκαζε εκκλησία και πολιτεία (Βακαλούδη, *Η Μαγεία,*23,24,152,153) .

[100] Θεοφύλακτος, Ε.15.

[101] Στο ίδιο.Ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Ηράκλειος φαίνεται πως είχε μια εμμονή με την αστρολογία και τις αστρολογικές έρευνες: *«Ὄντας μορφωμένος, ἐξασκοῦσε τὴν ἀστρολογία, μὲ τὴν ὁποία ἀνακάλυψε ὅτι-Θεὸς φυλάξοι-ἡ αυτοκρατορία του θα καταστρεφόταν ἀπὸ περιτομημένες φυλές»*.(Kaegi, *Ηράκλειος*, 308,309,490). Ως μία τέτοια φυλή ο Ηράκλειος θεωρούσε την εβραϊκή.

περιβαλλόμενος από τα άστρα, τον ήλιο και τη σελήνη, τριγυρισμένος από αγγέλους. Υπήρχε και μηχάνημα που δημιουργούσε τεχνητή βροχή και βροντές. Όταν αντίκρυσε αυτό το *βδέλυγμα* ο Ηράκλειος *εἰς γῆν κατέρριψε καὶ ὡς κονιορτὸν διέλυσε.*[102]

Διαπιστώνεται ότι στην ιστορία του Tabari αλλά και στο έπος του Ferdowsi, ως ιδανικοί ηγεμόνες αναδεικνύονται μόνο τρεις από τους συνολικά τριάντα Σασανίδες βασιλείς. Αυτοί είναι ο Αρδασίρ Α΄, ο Σαπώρ Α΄, και ο Χοσρόης Α΄.[103] Τούτο αποδεικνύει τη σκληρή κριτική που ασκήθηκε στη δυναστεία αυτή, ακόμη και από τις ανατολικές πηγές. Στις βυζαντινές πηγές πρωταγωνιστούν κυρίως τέσσερις Σασανίδες: ο Σαπώρ Β΄, ο Καβάδης, ο υιός του Χοσρόης Α΄ και ο εγγονός του τελευταίου Χοσρόης Β΄.

Αα. Οι περσικοί μύθοι στη Βυζαντινή ιστοριογραφία.

Ανεξάρτητα της κριτικής που άσκησαν οι βυζαντινοί στους Πέρσες βασιλείς, δεν αμφισβητείται ότι οι τελευταίοι υπήρξαν προσωπικότητες, που ο βίος και τα κατορθώματά τους δεν εντυπωσίαζαν μόνο τους υπηκόους τους αλλά και άλλους λαούς σε ανατολή και δύση. Τούτο αποδεικνύει το γεγονός, ότι φανταστικές ιστορίες για τη ζωή τους ηταν διαδεδομένες εκτός των συνόρων του κράτους τους και ειδικά στο Βυζάντιο.

Πολλές συζητήσεις μεταξύ των ιστορικών έχει προκαλέσει το γεγονός ότι ο Προκόπιος προτάσσει στο πρώτο βιβλίο των *Πολέμων* πέντε κεφάλαια (Α.2-6) με ανέκδοτα, που αφορούν τους Πέρσες βασιλείς του πέμπτου αιώνα, Ισδιγέρδη Α΄, Περόζη, Καβάδη [α΄περίοδος βασιλείας] και Βάραμ Ε΄.[104] Για τον πέμπτο αιώνα οι ιστορικές πηγές, όσον αφορά τα γεγονότα της Ανατολής, είναι λίγες και αποσπασματικές.[105] Κυρίως για τα ιστορικά γεγονότα αυτής της εποχής βασιζόμαστε

---

[102] Νικηφόρος, *Ἱστορία Σύντομος,* 12.
[103] Yarshater, Iranian National History, 405.
[104] Cameron, *Procopius*, 153-156· Greatrex, Persia at War, 74. Για τη βιβλιογραφία πάνω σε αυτό το θέμα βλ.Kaldellis, *Procopius*, 64. Ο Kaldellis αναπτύσσει, κατά την γνώμη μου όχι πιστευτά, την άποψη ότι τους μύθους αυτούς ο Προκόπιος χρησιμοποίησε για να ασκήσει μια έμμεση κριτική προς τον Ιουστινιανό, τον οποίο και επιθυμούσε να ταυτίσει με την τυραννική διακυβέρνηση των Περσών ηγεμόνων. Αντίθετα ο Howard-Johnston συμφωνεί με την άποψη του Greatrex ότι ο Προκόπιος χρησιμοποίησε αυτούς τους μύθους για να διασκεδάσει (entertain) τους αναγνώστες του (Howard-Johnston, The two great powers,176).
[105] Shaw, War and Violence, 130· Börm, *Prokop und die Perser*, 299. Όπως παρατηρεί ο Börm πολλές αναφορές των περσικών μεσαιωνικών πηγών παρουσιάζουν κενά και δεν μπορεί να αποδειχθεί η ιστορικότητά τους. Σύμφωνα με τον Howard-Johnston μετά τη μάχη της Αδριανούπολης το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε προς το Βορρά, ενώ οι περσικές και αραβικές πηγές είναι πολύ μεταγενέστερες και όχι τόσο αξιόπιστες, δεδομένου ότι ακόμα και στην ιστορία του Tabari

στην εκκλησιαστική ιστορία των Σωκράτη και Σωζομενού, στη Χρονογραφία του Ιωάννη Μαλάλα και στους Σύρους Ιησού Στηλίτη και (ψεύδο) Ζαχαρία Ρήτορα.[106] Είναι άγνωστο αν ο Προκόπιος γνώριζε την ύπαρξη των ιστοριών αυτών ή και σε περίπτωση που τις γνώριζε, αν θα ήθελε να τις χρησιμοποιήσει. Γεγονός είναι ότι, ελλείψει αξιόπιστων ή γνωστών σε αυτόν ιστορικών δεδομένων, προτίμησε να χρησιμοποιήσει μύθους περσικής ή και ρωμαϊκής προέλευσης, που ήταν όμως γνωστοί όπως φαίνεται και μεταδίδονταν προφορικά από στόμα σε στόμα και από γενιά σε γενιά. Στους μύθους αυτούς το ιστορικό γεγονός εμπλέκεται με το φανταστικό, κάτι που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στην Ανατολή. Ο Προκόπιος επομένως δεν κατασκεύασε αυτούς τους μύθους, ούτε φυσικά περίμενε αυτοί να γίνουν απόλυτα πιστευτοί από τους αναγνώστες,[107] απλά τους χρησιμοποίησε για τη σκιαγράφηση των πορτρέτων των βασιλέων που προαναφέρθηκαν, εκλαϊκεύοντας κατά κάποιο τρόπο και καθιστώντας πιο γοητευτικό για τον αναγνώστη ένα αυστηρά ιστορικό κείμενο.[108]

Λόγω της έλλειψης γραπτής ιστορικής παράδοσης στο Ιράν, αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα μυθολογικές διηγήσεις που αφορούσαν τη ζωή και τα κατορθώματα των Σασανιδών, κυρίως της πρώϊμης περιόδου.[109] Ήδη από την εποχη των Αχαιμενιδών αυτοί οι μύθοι ήταν γνωστοί και διαδεδομένοι στη Δυσή.[110] Μυθικές ιστορίες που αφορούσαν τους Σασανίδες βασιλείς του πέμπτου αιώνα, πρέπει να ήταν επίσης γνωστές στο Βυζάντιο. Ο μύθος για τη δύναμη του μαγικού μαργαριταριού, που

περιλαμβάνονται πολλές φανταστικές διηγήσεις (Howard-Johnston, The Two Great Powers, 169-180, 211,212).

[106] Ακριβώς λόγω της έλλειψης αξιόπιστων πηγών , υπάρχει μια ασάφεια στη ροή των γεγονότων και πολλά ερωτηματικά για το τι πράγματι συνέβη κατά τις συγκρούσεις του 421/422 και 441/442. Για τον βασιλέα Περόζη και την πρώτη περίοδο της βασιλείας του γιού του Καβάδη δίνονται ασαφείς πληροφορίες και από τον Tabari. Για τα πολεμικά γεγονότα της περιόδου αυτής βλ. παραπάνω Κεφάλαιο Γ΄, σ.126,127 .

[107] Αναφερόμενος στο μύθο του μαργαριταριού και τον βασιλέα Περόζη, ο Προκόπιος δηλώνει καθαρά ότι δεν πιστεύει όσα λέγονται *«ἐμοὶ μὲν οὐ πιστὰ λέγοντες»,* μπορεί όμως και να μην είναι εντελώς φανταστικά : *«ἴσως γὰρ ἄν τῳ καὶ οὐ παντάπασιν ἄπιστος ὁ λόγος δόξειεν εἶναι»*(Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.4.17).

[108] Ο ίδιος ο Προκόπιος (*Πόλεμοι,* Η.1.13) πάντως θεωρούσε πως μύθος και ιστορία ήταν δύο διαφορετικά πράγματα: *«μύθου γὰρ ἱστορίαν πάρα πολὺ κεχωρίσθαι οἶμαι»*. Με αυτή του τη δήλωση ο Προκόπιος συνέχισε «την παράδοση τῆς αρχαίας πολεμικῆς ἐναντίον τοῦ μύθου», φαίνεται όμως πως θεωρούσε κάποιους μύθους άξιους να μνημονευθούν, δεδομένου ότι χρησιμοποίησε τον Όμηρο ως ιστορική πηγή. (Hunger, 85).

[109] Yarshater, Iranian National History, 476,477. Η επικράτηση του πρώτου Σασανίδη βασιλιά Αρδασίρ επί του αντιπάλου του Πάρθου Αρταβάνη, αποτελεί θέμα περσικού μύθου που διαδόθηκε και στο Βυζάντιο. (*Βίος του Αγίου Γρηγορίου*, στ.943-996).

[110] Ο μύθος του βασιλέα Κύρου που σώθηκε από το μένος του πάππου του Αστυάγη χάρη στη βοήθεια ενός βοσκού, μνημονεύεται από τον Ηρόδοτο (1.108-113). Σχεδόν ό ίδιος γοητευτικός μύθος επαναλαμβάνεται από τον Tabari, συνδέεται όμως με τη διάσωση του Σασανίδη Σαπώρ Α΄(Tabari, *The History*,25,26). Βλ.Yarshater, Iranian National History,389.

κατά τον Προκόπιο ως ενώτιον έφερε ο βασιλεύς Περόζης όταν έπεσε στην παγίδα των Εφθαλιτών Ούννων,[111] ήταν ένα γνωστό παρθικό παραμύθι, όπως προκύπτει από σωζόμενα χειρόγραφα στη συριακή και ελληνική γλώσσα.[112] Η υιοθεσία του Θεοδοσίου Β΄από τον Ισδιγέρδη Α΄,[113] ήταν επίσης πιθανόν μια φανταστική ιστορία, που όπως αναφέρει ο Αγαθίας, μεταδίδονταν από γενιά σε γενιά και απλά ο Προκόπιος αποφάσισε να την καταγράψει.[114] Η απόδραση του Καβάδη από τη φυλακή με τη βοήθεια της γυναικός του, ήταν ένα ακόμα γνωστό θέμα παραμυθιού, που επιβίωσε μέχρι τη σύγχρονη εποχή,[115] αλλά και η εισβολή στο ρωμαϊκό έδαφος του Βάραμ Ε΄(Ουαραράνη), που σταμάτησε όμως στα σύνορα λόγω της μεγαλοψυχίας του και της αγάπης του για την ειρήνη,[116] φαίνεται να μην ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Όλες αυτές οι ιστορίες δίνουν την ευκαιρία στον Προκόπιο να αποδώσει στους συγκεκριμένους Πέρσες ηγεμόνες, που απέχουν από την εποχή του από εκατό έως πενήντα χρόνια, ελαττώματα αλλά και προτερήματα.

Ως πρωταγωνιστές των ιστοριών αυτών, που όπως προαναφέρθηκε αναπτύσσονται στα πρώτα κεφάλαια της ιστορίας του, ο Προκόπιος επέλεξε τέσσερις βασιλείς, που ανα δύο συνδέονταν μεταξύ τους με σχέση πατέρα προς υιό. Ο

---

[111] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.4.17-20.

[112] Ferreira, *The Hymn of the Pearl*,4,5, 82-94. *Ο μύθος του μαργαριταριού*, ήταν έμμετρο παραμύθι περσικής ή παρθικής προέλευσης, που διαδόθηκε από γενιά σε γενιά. Σώζεται σε δύο χειρόγραφα ένα στη συριακή και ένα στην ελληνική γλώσσα, που χρονολογούνται στο δέκατο και ενδέκατο αιώνα αντίστοιχα. Πρόκειται για την ιστορία ενός πρίγκιπα γιού του βασιλιά των Πάρθων, που για να γίνει ο ίδιος βασιλεύς θα έπρεπε να αρπάξει έναν *μαργαρίτην* με μαγικές ιδιότητες, που φυλούσε ένα τέρας *ο δράκων καταπότης*. Το μαργαριτάρι αυτό θα έπρεπε ο πρίγκιπας να φέρει στην πατρίδα του και τότε μόνον θα μπορούσε να στεφθεί *βασιλεύς βασιλέων*. Η ιστορία που αναφέρει ο Προκόπιος, μπορεί να μην ταυτίζεται πλήρως με αυτόν τον μύθο, έχει όμως το ίδιο κεντρικό θέμα και είναι κατά την άποψή μου μια παραλλαγή, που πιθανόν να δημιούργησε ο ίδιος , για να τονίσει τα αρνητικά χαρακτηριστικά του βασιλέα Περόζη.

[113] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.2.1-10.

[114] Αγαθίας Δ.26.4. Η ιστορία της υιοθεσίας του Θεοδοσίου συνδέεται με την αντίστροφη ιστορία της υιοθεσίας του Χοσρόη από τον Ιουστίνο Α΄ (Α.11.6). Αν οι ιστορίες αυτές ήταν αληθείς ή όχι δεν μπορούμε να γνωρίζουμε, δεδομένου ότι και στις δύο περιπτώσεις μοναδική πηγή είναι ο Προκόπιος. Ο Αγαθίας (Δ.26.3-7) αμφισβήτησε, προβάλλοντας επιχειρήματα, την υιοθεσία του Θεοδοσίου Β΄από τον Ισδιγέρδη Α΄. Αντίθετα η Cameron την θεωρεί πραγματικό γεγονός, λόγω της μεγάλης της διάδοσης (Agathias on the Sasanians, 149). Εν τούτοις το γεγονός ότι την ιστορία διέσωσε μόνο η προφορική παράδοση, καθώς και το ότι δεν υπάρχει ανάλογη αναφορά στις ανατολικές πηγές, πείθει μάλλον περι του αντιθέτου. Αναλυτικά για τις διάφορες απόψεις των ιστορικών πάνω σε αυτό το ζήτημα βλ.Börm, *Prokop und die Perser*, 310,311, υποσημ.7.

[115] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.6.6-9· Αγαθίας, Δ.28.3· Θεοφύλακτος, Δ.6. Ο Αγαθίας αμφιβάλλει για την αυθεντικότητα της ιστορίας: «*..ὁ Καβάδης ..ἀποδράσας, εἴτε τῆς γαμετῆς αὐτῷ ξυλλαβομένης τοῦ δόλου, ὡς Προκόπιος φησὶ, ..εἴτε καὶ ἄλλῳ χρησάμενος τρόπῳ..*».Το γοητευτικό θέμα της θυσίας της γυναικός που παίρνει τη θέση του αγαπημένου της στη φυλακή φορώντας τα ρούχα του προκειμένου να τον ελευθερώσει, το συναντάμε μέχρι σήμερα σε λογοτεχνικά κείμενα. Προσωπικά το συνδέω με το λιμπρέτο της όπερας του Βέρντι, *Ριγολέτο* και με το παραμύθι της Πηνελόπης Δέλτα *Για την Πατρίδα.*

[116] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.11-15.

Περόζης ήταν πατέρας του Καβάδη και ο Ισδιγέρδης Α΄ πατέρας του Βάραμ Ε΄. Για το πρώτο ζεύγος οι χαρακτηρισμοί του Προκοπίου είναι εντελώς αρνητικοί, για το δεύτερο είναι θετικοί.[117] Έτσι ο Ισδιγέρδης χαρακτηρίζεται από τον Προκόπιο αξιόπιστος, τίμιος αλλά και ισχυρός, γιατί μπορεί να επιβάλλει τις θελήσεις του δια του πολέμου, επίσης μεγαλόφρων και ενάρετος.[118] Ο Αρκάδιος επιλέγοντας τον συγκεκριμένο βασιλέα ως επίτροπο του υιού του επέδειξε ανέλπιστη οξυδέρκεια, για την οποία ο ίδιος δεν διακρίνετο.[119] Ο Περόζης αντίθετα σκιαγραφείται ως επιπόλαιος, γιατί δεν άκουσε τους συμβούλους του και συνέχισε την καταδίωξη του εχθρού, με αποτέλεσμα να πέσει σε παγίδα και να σκοτωθεί μαζί με όλο του το στρατό,[120] ανόσιος, γιατί παρέβει τον όρκο του προς τους Εφθαλίτες, άπληστος και ανάλγητος, γιατί επιθυμούσε πάση θυσία και χωρίς να λογαριάζει τη ζωή ενός φτωχού ανθρώπου, να αποκτήσει το μαγικό μαργαριτάρι.[121] Ο Καβάδης μπορεί να

---

[117] Το ζεύγος Περόζης- Καβάδης, πρέπει να τονισθεί ότι ανήκε στην άμεση οικογένεια του μεγάλου εχθρού του Βυζαντίου Χοσρόη Α΄, δεδομένου ότι ο πρώτος ήταν πάππος και ο δεύτερος πατήρ του τελευταίου, γι αυτό το λόγο ήταν επόμενο να τους αποδωθούν αρνητικά χαρακτηριστικά που επικεντρώνονται κυρίως στην αναξιοπιστία τους. (Gilmer, Procopius of Caesaria, 50).

[118] «*..μεγαλοφροσύνῃ διαβόητος ἐς τὰ μάλιστα, ἀρετὴν ἐπεδείξατο θαύματός τε πολλοῦ καὶ λόγου ἀξίαν…αὐτίκα γοῦν πρὸς Ρωμαίων τὴν βουλὴν γράμματα ἔγραψεν* [ο Ισδιγέρδης] *ἐπίτροπός τε οὐκ ἀπαρνούμενος Θεοδοσίου βασιλέως εἶναι καὶ πόλεμον ἐπανατεινόμενος, ἥν τις αὐτῷ ἐς επιβουλὴν ἐγχειροίη καθίστασθαι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.8-10). Αντίθετα οι υπήκοοι του Ισδιγέρδη αποκαλούνται «*βάρβαροι»,* οι οποίοι μπορούν «*..ἀνήκεστα ἔργα Ρωμαίους δράσωσιν»*. Επομένως ο Ισδιγέρδης δεν ταυτίζεται με το λαό του και δεν είναι «βάρβαρος». Ο Αγαθίας όμως αντίθετα, αποκαλεί τον ίδιο τον Ισδιγέρδη βάρβαρο, πολεμοχαρή, ανέντιμο και ανόσιο, γιατί υπηρετεί μια ψευδή θρησκεία και αμφισβητεί το γεγονός της υιοθεσίας: *«ἐπεὶ πῶς ἄν εἶχε καλῶς ἀνδρὶ ὀνείῳ καὶ βαρβάρῳ καὶ γένους ἄρχοντι πολεμιωτάτου…καὶ προς γε τὰ ἐς θεὸν πεπλανημένῳ καὶ ἀλλογνώμονι τὰ φίλτατα παραδοῦναι;»* (Αγαθίας, Δ.26.6,7). Βλ. για τις διαφορετικές αυτές απόψεις των δύο ιστορικών, στο: McDonough, King Yazdgard, 131,132. Η χριστιανική προπαγάνδα εμφάνισε τον Ισδιγέρδη ως οιονεί χριστιανό : *«καὶ ὁ Ἰσδιγέρδης μὲν ἔφθασε τελευτῆσαι, πρὶν τελείως Χριστιανίσαι»* (Σωκράτης 7.8.3-7), κάτι που δεν επιβεβαιώνεται από τις ανατολικές πηγές, ούτε όμως περί αυτού κάνουν λόγο ο Προκόπιος και ο Αγαθίας. Βλ.McDonough, όπ.π, 130. Να σημειωθεί ότι επί των νομισμάτων του Ισδιγέρδη Α΄,πέριξ της εικόνας του, υπήρχε χαραγμένη η επιγραφή «*αυτός που σέβεται και διαφυλάσσει την ειρήνη»* (Daryaee, *Sasanian Iran*,58).

[119] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.2.6. Το γεγονός ότι ουδεμία άλλη πηγή της εποχής του Προκοπίου ή προγενέστερη δεν αναφέρεται σε ένα τόσο σημαντικό γεγονός, που θα έπρεπε να έχει εντυπωσιάσει τη βυζαντινή κοινωνία, συνηγορεί υπέρ της άποψης ότι η όλη ιστορία δεν σχετίζεται με την πραγματικότητα αλλά με τη φαντασία και τη λαϊκή προφορική παράδοση. Οι ενστάσεις του Αγαθία επιβεβαιώνουν και αυτές νομίζω την άποψη αυτή.

[120] Βλ. και Αγαθίας Δ.27.3,4· *Στρατηγικόν,*4.3.1

[121] Ο Προκόπιος αφιέρωσε δύο κεφάλαια (Α.3,Α.4) στον πόλεμο του βασιλέα Περόζη με τους Ούννους και στον τρόπο του θανάτου του. Για τον πόλεμο αυτό και την αιχμαλωσία αλλά και τον θάνατο του Περόζη φαίνεται πως κυκλοφόρησαν στην Ανατολή διάφορες φανταστικές ιστορίες.Ο Tabari κάνει αναφορά στο θάνατο του Περόζη κατά τη διάρκεια της μάχης αλλά παράλληλα αναφέρει και την εκδοχή, που επικαλείται και ο Προκόπιος, να έπεσε δηλαδή σε παγίδα [βαθιά τάφρο]των Ούννων και να χάθηκε μαζί με όλο το στρατό του. Και οι δύο ιστορικοί, Προκόπιος και Tabari, τονίζουν πως ο Περόζης παρέβη τον όρκο, που αρχικά είχε δώσει στους Εφθαλίτες να σεβασθεί την ειρήνη, και πιθανόν γι αυτό τιμωρήθηκε. Ο Ιησούς Στυλίτης παραδίδει άλλη εκδοχή:Ο Περόζης, ο οποίος λάμβανε συνεχώς χρήματα από τον αυτοκράτορα Ζήνωνα, όχι ως φόρο αλλά ως βοήθεια για την αντιμετώπιση κοινού εχθρού, συνελήφθη αιχμάλωτος από τους Ούννους, για την απελευθέρωσή του υποσχέθηκε χρήματα αλλά συγχρόνως παρέδωσε ως όμηρο στους Εφθαλίτες και τον υιό του Καβάδη. Παρέβη όμως τον όρκο του και επετέθη στους Ούννους, με αποτέλεσμα να χαθεί ο ίδιος μαζί με όλο του τον

χαρακτηρισθεί τουλάχιστον ανήθικος, γιατί προέτρεψε τη γυναίκα του να συνάψει σχέσεις με τον δεσμοφύλακά του προκειμένου να δραπετεύσει.[122] Τέλος ο Βάραμ Ε' (Ουαραράνης), που στην πατρίδα του λόγω της γενναιότητάς του, όπως προαναφέρθηκε, δοξάστηκε σαν ήρωας, εμφανίζεται ως ένας ευσυγκίνητος ειρηνόφιλος, που μόλις είδε τον Ρωμαίο πρέσβη Ανατόλιο να βαδίζει προς αυτόν πεζός, παραχώρησε αμέσως ειρήνη και σταμάτησε τον πόλεμο, πριν καν αυτός αρχίσει![123]

Πρέπει νομίζω να δοθεί έμφαση στο γεγονός ότι και οι τέσσερις αυτοί βασιλείς δεν άσκησαν μια επιθετική πολιτική κατά των Ρωμαίων, δεν εισέβαλαν στο ρωμαϊκό έδαφος, δεν σκότωσαν, δεν έκαψαν δεν κατέστρεψαν ρωμαϊκή γή.[124] Ακόμα και ο Καβάδης κατά την πρώτη περίοδο της βασιλείας του δεν ασχολήθηκε με το Βυζάντιο. Αυτός πιθανον να είναι ο λόγος που τους τρείς από τους τέσσερις αυτούς βασιλείς, δηλαδή τον Ισδιγέρδη, τον Βάραμ και τον Περόζη, ο Προκόπιος αποκαλεί τιμητικά «*βασιλείς Περσῶν*», [125] κάτι που όπως θα αναφερθεί παρακάτω, δεν το συνήθιζε. Δεν αποκαλεί όμως βασιλέα τον Καβάδη, διότι ο τελευταίος την αυγή του έκτου αιώνα εισέβαλε στο ρωμαϊκό έδαφος, προκαλώντας καταστροφές και φέρνοντας δυστυχία στους κατοίκους της Μεσοποταμίας. Η πραγματική ιστορική διήγηση του Προκοπίου ξεκινά ακριβώς στο σημείο αυτό, με την πολιορκία της ΄Αμιδας (502) και την εισβολή του Καβάδη στο Βυζάντιο, κατά τη δεύτερη πλέον περίοδο της βασιλείας του, οπότε και ο Καβάδης από μυθικό πρόσωπο μετατρέπεται σε ιστορικό.

Οι ιστορίες αυτές, πλην της ιστορίας για την υιοθεσία του Θεοδοσίου, η οποία ουδόλως αναφέρεται στις ανατολικές πηγές, μνημονεύονται και από τον Tabari με αρκετές όμως διαφορές, αλλά και σε διάφορες εκδοχές: Για την ιστορία του Καβάδη

στρατό, το δε πτώμα του δεν βρέθηκε ποτέ. (Ιησούς Στυλίτης, IX-XI). Είναι ενδιαφέρον ότι στο Χρονικό του Ιησού Στυλίτη τονίζονται οι πολύ καλές σχέσεις του Περόζη με τον βυζαντινό αυτοκράτορα.

[122] «*ὅπερ ἐπεὶ ὁ Καβάδης παρὰ τῆς γυναικὸς ἔμαθεν*,[ότι ο φρούραρχος την παρενόχλησε] *ἐκέλευσεν ἐνδιδόναι αὐτὴν τῷ ἀνθρώπῳ ὅ τι βούλοιτο χρῆσθαι*». (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.6.2)

[123] «*..ἐπῆλθε μὲν ἐς Ῥωμαίων τὴν γῆν Οὐαραράνης ὁ Περσῶν βασιλεὺς στρατῷ μεγάλῳ, ἔδρασε δὲ* ***οὐδὲν ἄχαρι***, *ἀλλ'ἄπρακτος ἐπανῆλθεν εἰς τὰ οἰκεῖα ..*» (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.2.11,12). Τα ίδια λέει και ο Αγαθίας : «*..Οὐαραράνης..εἰσβολὴν μὲν κατὰ Ρωμαίων πεποίηται..θᾶττον ἀπηλλάγη καὶ ἐς τὴν ὑπήκοον ἐπανῆκεν*, ***οὔτε προσπολεμήσας τοῖς πέλας οὔτε ἄλλως τὴν χώραν σινάμενος***» (Αγαθίας, Δ.27.1)

[124] Οι πληροφορίες του Σωκράτη εμπλέκουν τον Βάραμ Ε΄στη σύγκρουση του 421/422, η οποία σύμφωνα με την Κόλια είχε τα χαρακτηριστικά ενός θρησκευτικού πολέμου (Κόλια, *Ιερός Πόλεμος,*148). Ο Προκόπιος όμως ουδόλως ασχολείται με θρησκευτικά ζητήματα, για τούτο και δεν κάνει καμιά αναφορά στον πόλεμο αυτό.΄Οσον αφορά τη σύγκρουσ*η* του 441/442, αυτή αφορούσε το διάδοχο του Βάραμ, Ισδιγέρδη Β΄, δεδομένου ότι ο Βάραμ εβασίλευσε μέχρι το 438. (Βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Γ΄,υποσημ.124). Ο Προκόπιος εσφαλμένα αναφέρει τον Βάραμ ως υπαίτιο αυτής της εισβολής, σπεύδει όμως να πει ότι ο τελευταίος ουδέν *ἄχαρι* κατά των Ρωμαίων έπραξε (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.11). Επομένως ο Βάραμ, κατά τον Προκόπιο, δεν ενεπλάκη σε βίαιες κατά των Ρωμαίων πράξεις.

[125] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.2.8, Α.2.11, Α.3.1.

που δραπέτευσε από τη φυλακή με τη βοήθεια της γυναικός του, ο Tabari διασώζει μια διαφορετική παραλλαγή, [126] χωρίς να κάνει λόγο για την προτροπή του Καβάδη προς τη σύζυγό του να ενδώσει στις ερωτικές επιθυμιες του δεσμοφύλακά του. Σύμφωνα με τον Ταμπαρί την ιστορία αυτή διέσωσε ένα πρόσωπο που γνώριζε τον Καβάδη, αφήνει όμως να υπονοηθεί πως πρόκειται για μια φανταστική ιστορία.[127]Για τον Περόζη αναφέρει και πάλι διάφορες εκδοχές. Κατά μία εκδοχή ήταν καλός και δίκαιος βασιλεύς, όμως σύμφωνα με κάποια άλλη ήταν ένας άνθρωπος περιορισμένων δυνατοτήτων και οι πράξεις του έφεραν δυστυχία στον ίδιο και στους υπηκόους του.[128] Δεν άκουγε τους συμβούλους του και διακατέχονταν από υπέρμετρη αλαζονεία και επιθετική διάθεση. Επιτέθηκε αναίτια στους Εφθαλίτες και πιθανότατα παγιδεύτηκε και σκοτώθηκε σε μάχη με τους τελευταίους. Δεν γίνεται λόγος για το μαργαριτάρι και την ιστορία του, που ο Προκόπιος συνδέει με το τέλος του Περόζη, αναφέρεται όμως αόριστα ότι σύμφωνα με κάποια μαρτυρία, ο Περόζης σκοτώθηκε πέφτοντας με όλο το στρατό του σε παγίδα των Ούννων.[129] Τέλος τον Ισδιγέρδη ο Tabari περιορίζεται να χαρακτηρίσει «*αμαρτωλό*» και «*τύραννο*»,[130] τον δε υιό του Βάραμ παρουσιάζει ως άνθρωπο δοσμένο στις απολαύσεις, λέει δε ότι τα πολεμικά κατορθώματα του τελευταίου οφείλονταν περισσότερο στον στρατηγό του Ναρσή (Mihr-Narsi) και λιγότερο στον ίδιο. Δεν κάνει καμιά αναφορά στο βυζαντινό πρέσβη Ανατόλιο, αντίθετα αναφέρει πως ο Βάραμ επετέθη στο Βυζάντιο με σαράντα χιλιάδες στρατό και αυτό ανάγκασε τους Ρωμαίους να συνθηκολογήσουν.[131]

Οι χαρακτηρισμοί επομένως του Προκοπίου για τον Περόζη και τον Καβάδη σε γενικές γραμμές συμφωνούν με αυτές του Tabari, αντίθετα οι χαρακτηρισμοί για τον Ισδιγέρδη και τον Βάραμ είναι εντελώς αντίθετοι. Οι ιστορίες των δύο πρώτων

---

[126] Πιστοί υπηρέτες μετέφεραν τον Καβάδη τυλιγμένο σε ένα χαλί έξω από τη φυλακή, αφού πρώτα η αδελφή του έπεισε τους φρουρούς ν'ανοίξουν τις πόρτες, λέγοντας πως το χαλί ήταν μολυσμένο. (Tabari, *The History*, 135). Ο Καβάδης διασώθηκε κατά τον Tabari από την αδελφή του και όχι από τη γυναίκα του. Γνωρίζουμε όμως από πληροφορία του Ιωάννη Μαλάλα, ότι ο Καβάδης είχε παντρευτεί την αδελφή του, επομένως η τελευταία πιθανόν να ήταν συγχρόνως και γυναίκα του (Ιωάννης Μαλάλας, 18.61).

[127] Tabari ,*The History*, 135.

[128] Η βασιλεία του Περόζη ύπήρξε πράγματι άτυχη. Το κράτος του υπέφερε από μια εφτάχρονη ξηρασία, σιτοδεία και λιμό με μακροχρόνιες επιπτώσεις (Evans, *Ιουστινιανός,* 168).

[129] Tabari ,*The History*,110-112,115.

[130] " *..και ασκούσε με ιδιαίτερα τυραννικό τρόπο την εξουσία, κάτι το οποίο οι υπήκοοί του δεν είχαν αντιμετωπίσει στο παρελθόν»* (Tabari, *The History*, 73).

[131]Tabari, *The History*, 93,103.Βλ. για τον στρατηγό Mihr-Narseh, Pourshariati, *Sasanian Empire*,62,66.

είναι φανερό ότι έχουν περσική προέλευση,[132] ενώ οι ιστορίες που αναφέρονται στους δύο τελευταίους, δεδομένης της απουσίας σχετικών αναφορών στις ανατολικές πηγές, φαίνεται πως σχετίζονται με την προφορική ρωμαϊκή παράδοση. [133] Οι τέσσερις αυτές ιστορίες αποτελούν μια παρέκβαση, ένα σύνολο ιστοριών που διαφέρουν από την υπόλοιπη ιστορική διήγηση του Προκοπίου. Για τους λόγους που τον οδήγησαν να τις χρησιμοποιήσει μόνο εικασίες μπορούμε να κάνουμε. Μας δίνουν όμως, κατά τη γνώμη μου, την ευκαιρία να δούμε πως εμφανίζονταν, μέσα από το μύθο και την προπαγάνδα, τα πορτρέτα τεσσάρων Σασανιδών του πέμπτου αιώνα. Οι βασιλείς απομυθοποιούνται, δεν είναι πλέον οι τρομεροί αήττητοι πολεμιστές αλλά κοινοί άνθρωποι με προτερήματα και πολλά ελαττώματα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι ο Προκόπιος δεν ήταν ο μόνος που αξιοποίησε την προφορική παράδοση καταγράφοντας ιστορίες που αφορούσαν τους Σασανίδες. Ανάλογες ιστορίες συναντάμε και σε άλλα βυζαντινά κείμενα. Ιδιαίτερα δημοφιλείς φαίνεται πως υπήρξαν οι ιστορίες για τον βασιλέα Περόζη. Ο Πρίσκος κάνει λόγο για μια ιστορία που αποκαλύπτει τον ύπουλο χαρακτήρα του τελευταίου: Κατά τη διάρκεια του πολέμου με τους Ούννους, ο Περόζης (*Πειρώζης)* έκανε προτάσεις ειρήνης, που τις συνόδευσε με την προσφορά της αδελφής του ως νύφης προς τον Ρήγα των Κιδαριτών Ούννων. Αντί όμως να στείλει την αδελφή του στον εχθρό του, έστειλε μια άλλη γυναίκα *βασιλικῶς διακοσμηθεῖσα.* Η τελευταία φοβούμενη ότι η απάτη θα αποκαλυφθεί, αποκάλυψε την αλήθεια, με αποτέλεσμα ο πόλεμος μεταξύ των Περσών και των Ούννων να αναζωπυρωθεί.[134]

Αξίζει τέλος να μνημονευθεί ένας ακόμα μύθος περσικής πιθανότατα προέλευσης, που διασώζει βυζαντινό κείμενο και αναφέρεται αντίθετα στο αίσθημα δικαιοσύνης και φιλανθρωπίας που διέκρινε τον βασιλέα Περόζη. Περιλαμβάνεται

---

[132] Ο Προκόπιος για την ιστορία με τον Περόζη και το μαργαριτάρι κάνει συχνές αναφορές στην περσική προέλευσή του: *«..λέγουσιν οὖν Πέρσαι..», «Πέρσαι λέγουσιν εἰπεῖν ἄξιον», «πόθον φασί* [οι Πέρσες] *τοῦ μαργάρου γενέσθαι μέγαν..»* (*Πόλεμοι,* Α.4.17,18,22). Βλ.Cameron, *Procopius,* 153,154. Για την ιστορία της απόδρασης του Καβάδη και πάλι ο Προκόπιος δηλώνει πως οι πληροφορίες του έχουν περσική προέλευση: «*..ἐς τὸ ἀκριβὲς οὐκ ἔχω εἰπεῖν.* ***οὐ γὰρ ὁμολογοῦσι Πέρσαι*** *ἀλλήλοις. διὸ δὴ αὐτὰ λέγειν ἀφίημι»* (*Πόλεμοι,* Α.6.9).

[133] Για την υιοθεσία του Θεοδοσίου ο Αγαθίας δίνει την πληροφορία ότι:«*ἄδεται γὰρ οὗτος ὁ λόγος ἐπὶ πλεῖστον* ***ἐν ἡμῖν*** *ἐκ παλαιοῦ τῇ μνήμῃ παραδοθεὶς τοῖς ἐφεξῆς καὶ μέχρι νῦν παρά τε τοῖς λογίμοις και τῷ δήμῳ περιαγόμενος»* (Δ.26.4). Ο Αγαθίας ισχυρίζεται πως ο Προκόπιος *τήνδε παραλαβεῖν τὴν ἀφήγησιν ἑτέρῳ πρότερον ἐκπεπονημένην* και *πᾶσαν..ἱστορίαν ἀναλεξάμενον*. Αυτόν που κατασκεύασε αυτή την ιστορία ο Αγαθίας δηλώνει πως δεν τον γνωρίζει.

[134] Πρίσκος, απ.41.3. Είναι πολύ ενδιαφέρον ότι η ιστορία αυτή που παραδίδει ο Πρίσκος φαίνεται αργότερα να συνδέθηκε με τον βασιλέα Χοσρόη Α΄και τον Χαγάνο των Τούρκων, στον οποίο ο Χοσρόης υπεσχέθη ότι θα δώσει ως σύζυγο την θυγατέρα του. Στη θέση της όμως έστειλε μία σκλάβα του παλατιού (Christensen, *Iran*,380). Για την ιστορία αυτή βλ. παρακάτω στο παρόν Κεφάλαιο, υποσημ.449.

στο έργο του έκτου αιώνα που φέρει τον τίτλο *Περί Πολιτικής Ἐπιστήμης,* τα σωζόμενα αποσπάσματα του οποίου έχουν αποδοθεί από τον πρώτο εκδότη του, Καρδινάλιο Angelo Mai, στον Πέτρο Πατρίκιο. [135] Σε απόσπασμα του τετάρτου κεφαλαίου του συγκεκριμένου έργου γίνεται αναφορά σε διάλογο μεταξύ δύο βυζαντινών αξιωματούχων. Μαθαίνουμε πως ο βασιλεύς Περόζης ευρισκόμενος σε εκστρατεία έσπευσε να αποζημιώσει χωρικό, του οποίου μέρος της σοδειάς αφαίρεσε ένας στρατιώτης για να ταίσει το άλογό του, τιμώρησε δε αυστηρά τον στρατιώτη. Η διήγηση κλείνει με το συμπέρασμα του ενός συνομιλητή, που θεωρεί ότι αυτή η πράξη του Περόζη αποτελεί *δεῖγμα τῆς Περσικῆς περὶ τοὺς ὑπηκόους φειδοῦς τε καὶ φιλανθρωπίας τὸ εἰσέτι κρατοῦν παρ'αὐτοῖς.*[136] Ο χαρακτηρισμός του Περόζη ως δίκαιου και φιλανθρώπου εκφράζει φιλοπερσικά αισθήματα, που ήταν όπως φαίνεται υπαρκτά σε κύκλους των λεγομένων «εθνικών», [137] βρίσκονται όμως σε πλήρη αντίθεση με τους χαρακτηρισμούς για τον Περόζη που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σύμφωνα με τον Αγαθία στο Βυζάντιο υπήρχε μια πνευματική «ελίτ» νεοπλατωνικών κύκλων, που εκδήλωνε ανοιχτά το θαυμασμό της για τον πολιτισμό και τη διοίκηση της σασανιδικής Περσίας, κάτι που χαρακτηρίζεται ως «*Περσοφιλία*» και στιγματίζεται από τον Αγαθία ως περίεργο και επικίνδυνο φαινόμενο.[138]

---

[135] Αναλυτικά για το έργο που σώζεται σε παλίμψηστο κώδικα του Βατικανού (Vat.gr.73) και τις διαφωνίες των ιστορικών περί της ταύτισής του με το μνημονευόμενο στη Σούδα έργο *«Ἱστορίας καὶ Περὶ Πολιτικῆς Καταστάσεως»* στο: Ἀντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος*, 222-226. Βλ.επίσης Hunger, 91-94, Καρπόζηλος, τ.Ι, 424.

[136] *Περὶ Πολιτικῆς Ἐπιστήμης* IV,67, IV,68. Βλ. Börm, *Prokop und die Perser*,284,285. Το έργο είναι γενικά επηρεασμένο από τις διδασκαλίες τον Νεοπλατωνικών. Οι δύο αξιωματούχοι μεταξύ των οποίων διεξάγεται ο διάλογος αναφέρονται ονομαστικά ως ο Μηνόδωρος (Μηνάς) και ο Θωμάσιος (Θωμάς). Είναι σημαντικό κατά τη γνώμη μου το γεγονός ότι ένα βυζαντινό κείμενο αναφέρεται σε περσικό μύθο, που αφορούσε έναν Πέρση βασιλέα του πέμπτου αιώνα, καθότι δείχνει μια εξοικείωση με την προφορική περσική παράδοση.

[137] Τα δύο πρόσωπα του διαλόγου δεν είναι φανταστικά. Ο Μηνόδωρος έφερε τον τίτλο του Πατρικίου και είχε διατελέσει το έτος 528-529 *Praefectus Praetorio Orientis*, ο δε Θωμάσιος θα μπορούσε, κατά τον Αντωνόπουλο, να ταυτισθεί με τον διατελέσαντα την ίδια χρονολογία *Quaestor Sacri Palatii*, ο οποίος κατά τον Μαλάλα ήταν εθνικός. (Αντωνόπουλος, όπ.π. 225). Βλ και Börm, *Prokop und die Perser*,319,320. Ότι φιλοπερσική μερίς είχε δημιουργηθεί τον έκτο αιώνα στους κύκλους των «εθνικών», αποδεικνύει και το γεγονός της φυγής των Ελλήνων φιλοσόφων στην αυλή του Χοσρόη Α΄, μετά το κλείσιμο της σχολής των Αθηνών.(Αγαθίας, Β.30.3).

[138] Ο Αγαθίας στιγματίζει το θαυμασμό που όπως φαίνεται έτρεφαν οι Βυζαντινοί προς το πρόσωπο του Χοσρόη Α΄: *«ὑμνοῦσι γὰρ αὐτὸν καὶ ἄγανται πέρα τῆς ἀξίας, μὴ ὅτι οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ καὶ ἔνιοι τῶν Ρωμαίων»* (Αγαθίας, Β.28.1). Βλ. για αυτό το θέμα: McDonough, Were the Sasanians Barbarians? 59· Börm, *Prokop und die Perser*,277-279. Φαίνεται πως η αυλή του Μεγάλου Βασιλιά ήταν ανοιχτή για όσους αντιμετώπιζαν εχθρική συμπεριφορά στο Βυζάντιο. Εκτός από τους Έλληνες φιλοσόφους που κατέφυγαν στην αυλή του Χοσρόη Α΄, τους οποίους μάλιστα ο Αγαθίας αναφέρει ονομαστικά(Β.30.2-7) και στο παρελθόν φιλόσοφοι, πολιτικοί και διπλωμάτες, όπως π.χ.ο Μητρόδωρος (336) είχαν βρει καταφύγιο στην Κτησιφώντα (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 25.4.23) βλ. Börm,όπ.π., 280,σημ.2. Για τα φιλοπερσικά αισθήματα μιας μερίδας του πληθυσμού στην Αντιόχεια που πιθανόν πήγαζαν από τις κοινές δοξασίες της θρησκείας Ελληνορωμαίων παγανιστών και ζωροαστρών βλ.Chaumont, Conquêtes Sassanides, 676,677. Σύμφωνα με μαρτυρία του Προκοπίου ικανός αριθμός παγανιστών της Μικράς Ασίας και της Παλαιστίνης, λόγω των συνεχών διώξεων, στράφηκαν από αντίδραση προς

Αβ. Δύο περίεργες υιοθεσίες
και οι «*φιλοπέρσες*» της Βυζαντινής αυλής.

Ο Προκόπιος κάνει λόγο για δύο περιπτώσεις υιοθεσίας διαδόχων του βυζαντινού και του περσικού θρόνου, από τον Πέρση βασιλέα και τον αυτοκράτορα των Ρωμαίων αντίστοιχα, που είναι ιδιαίτερα σημαντικές, γιατί τονίζουν, ανεξάρτητα της αληθοφάνειάς τους, τη διαφοροποίηση των βυζαντινοπερσικών σχέσεων από τον πέμπτο στον έκτο αιώνα, καθώς και την ύπαρξη δύο αντιπάλων πολιτικών τάσεων στη βυζαντινή αυτοκρατορική αυλή.

Υιοθεσία πρώτη: Ο αυτοκράτωρ του Βυζαντίου Αρκάδιος **με τη διαθήκη του** καθιστά τον βασιλέα των Περσών Ισδιγέρδη Α΄ ***επίτροπο*** του υιού και διαδόχου του Θεοδοσίου Β΄. Ο Ισδιγέρδης αποδέχεται το ρόλο του επιτρόπου και θέτει υπό την προστασία του τον νεαρό Θεοδόσιο (πέμπτος αιώνας).[139]

Υιοθεσία δεύτερη: Ο βασιλεύς των Περσών Καβάδης **με επιστολή του** ζητά από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ιουστίνο Α΄, να καταστήσει τον υιό του Χοσρόη ***εἰσποιητὸν παῖδα***. Ο Ιουστίνος απορρίπτει την πρόταση μετά από έντονη αντίδραση του συμβούλου του Πρόκλου (έκτος αιώνας).[140]

Μοναδική πηγή και των δύο γεγονότων είναι ο Προκόπιος. Δεν υπάρχει επομένως δυνατότητα επαλήθευσης αυτών των πληροφοριών. Είναι όμως φανερό ότι, ενώ τα δύο αυτά γεγονότα φαίνονται εκ πρώτης όψεως να συνδέονται και να είναι παρόμοια, εν τούτοις υπάρχουν μεταξύ τους ουσιώδεις διαφορές. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε διορισμό επιτρόπου, δηλαδή κατά κάποιο τρόπο προστάτη ενός διαδόχου, που έχει ήδη καταστεί βασιλεύς. Ο ρόλος του προστάτη είναι ακριβώς να προστατεύει, να αποτελεί δηλαδή ένα φόβητρο για όσους επιβουλεύονται τον προστατευόμενο και το θρόνο του.[141] Ανεξάρτητα του αν η συγκεκριμένη ιστορία της πρώτης «υιοθεσίας» είναι πραγματικό γεγονός, μέσω αυτής καθίσταται φανερή η

άλλες συγγενείς θρησκείες: *«..οἱ μέντοι πλεῖστοι ὥσπερ ἀγανακτοῦντες, ὅτι δὴ οὐχ ἑκούσιοι, ἀλλά τῷ νόμῳ ἠναγκασμένοι δόγμα τὸ πάτριον μετεβάλοντο, αὐτίκα δὴ μάλα ἐπί τε Μανιχαίους καὶ τοὺς καλουμένους Πολυθέους ἀπέκλιναν..»* (Προκόπιος, *Ανέκδοτα,* ΙΑ.26).

[139] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.2.1-10· Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 2. Ο Bury υποθέτει ότι αυτή η πρόταση προς τον Ισδιγέρδη συνοδεύτηκε από συμφωνίες εμπορικές καθώς και συμφωνίες για την προστασία των Χριστιανών της Περσίας.

[140] Προκόπιος,*Πόλεμοι,* Α.11.1-20· Bury, όπ.π.,79.

[141] *«..πόλεμον ἐπανατεινόμενος,* (ὁ Ἰσδιγέρδης) *ἤν τις αὐτῷ* (τῷ Θεοδοσίῳ) *ἐς επιβουλὴν ἐγχειροίη καθίστασθαι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.2.10).

ιδιαίτερη εκτίμηση των βυζαντινών προς το πρόσωπο αλλά και τη στρατιωτική δύναμη του Ισδιγέρδη .[142]

Η δεύτερη περίπτωση όμως, η οποία δεν φαίνεται να ανήκει στο χώρο του μύθου αλλά της ιστορικής πραγματικότητας, είναι ουσιωδώς διαφορετική. Αφορά **επιστολή** του βασιλέως των Περσών Καβάδη, που ευρισκόμενος εν ζωή, ζητά από τον βυζαντινό αυτοκράτορα **να υιοθετήσει** τον υιό του Χοσρόη, ο οποίος όμως ούτε είχε στεφθεί βασιλεύς, ούτε νόμιμος διάδοχος του πατρός του ήταν. Θα πρέπει επίσης να λάβουμε υπόψη μας ότι όταν ο Καβάδης έκανε αυτή την πρόταση, είχαν προηγηθεί εκ μέρους του επιθετικές κατά του Βυζαντίου ενέργειες, πολιορκίες και δηώσεις πόλεων.

Για κανένα από αυτά τα δύο τόσο σοβαρά γεγονότα δεν γίνεται η παραμικρή αναφορά στις ανατολικές πηγές αλλά και σε καμία άλλη, σύγχρονη του Προκοπίου, πηγή. Ο Αγαθίας, όπως προελέχθη, θεωρούσε ως μη αληθή την πρώτη «υιοθεσία»,[143] δεν έκανε όμως καμία νύξη για τη δεύτερη. Για ποιο σκοπό ο Προκόπιος χρησιμοποίησε αυτές τις δύο ιστορίες; Για την πρώτη διατύπωσα παραπάνω την άποψη, ότι τη χρησιμοποίησε προκειμένου να εκφράσει τη γνώμη του και να παρουσιάσει με θετικό τρόπο το πορτρέτο ενός Πέρση βασιλέα του πέμπτου αιώνα, που υπήρξε ιδιαίτερα φιλικός προς το Βυζάντιο. Ποιος όμως ήταν ο λόγος της αναφοράς της δεύτερης «υιοθεσίας»;

Η δεύτερη υιοθεσία τοποθετείται κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ιουστίνου Α΄, περί το 525, [144] διαρκούσης μάλιστα της μεταξύ των δύο χωρών εμπόλεμης κατάστασης που άρχισε το 502 με την εισβολή του Καβάδη στο ρωμαϊκό έδαφος, [145] συνδέεται δε άμεσα με τις διαπραγματεύσεις για την ειρήνη στη Λαζική. Η πρόταση του Καβάδη ήταν φυσικό να προκαλέσει έκπληξη αλλά και προβληματισμό. Ο Προκόπιος αναφέρει πως ο Ιουστίνος μόλις πληροφορήθηκε το περιεχόμενο της επιστολής *περιχαρής εγένετο* και ήταν έτοιμος να δεχθεί την πρόταση του Καβάδη.[146]

---

[142] Οι χαρακτηρισμοί που αποδίδει ο Προκόπιος στον Ισδιγέρδη είναι πρωτοφανείς για έναν Πέρση βασιλέα, που οπωσδήποτε θεωρείτο ο μεγαλύτερος εχθρός του βυζαντινού κράτους και βεβαίως δεν έχουν προηγούμενο αλλά και επόμενο στη βυζαντινή ιστορία: Ο Ισδιγέρδης χαρακτηρίζεται *μεγαλοφροσύνης διαβόητος* και ιδιαίτερα ενάρετος άνθρωπος, αντίθετα με τον αυτοκράτορα Αρκάδιο που χαρακτηρίζεται *οὐκ ἀγχίνους* (Α.2.6). Τον Αρκάδιο χαρακτηρίζει άβουλο και ο Ζώσιμος λέγοντας πως ο σύμβουλός του Ευτρόπιος τον χειραγωγούσε σαν να ήταν πρόβατο (Ζώσιμος, 5.12).

[143] Βλ.παραπάνω στο παρόν Κεφάλαιο, υποσημ. 118.

[144] Καραγιανόπουλος, *Ιστορία,* 388. Ο Börm (*Prokop und die Perser*,312), τοποθετεί το γεγονός νωρίτερα, αμέσως μετά το θάνατο του Αναστασίου το 518.

[145] Σύμφωνα με τον Ιωάννη Μαλάλα ο πόλεμος που άρχισε το 502 τερματίσθηκε μετά τριάντα χρόνια το 532 με την υπογραφή της *ἀπέραντης εἰρήνης* (Ιωάννης Μαλάλας, 18.76).

[146] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.10.

Τούτο απέτρεψε ο κοιαίστωρ Πρόκλος *ἀνὴρ δίκαιός τε καὶ χρημάτων ἀδωρότατος.* Ο τελευταίος ζήτησε την απόρριψη της πρότασης υιοθεσίας επικαλούμενος νομικά επιχειρήματα,[147] τονίζοντας κυρίως τον ύπουλο χαρακτήρα των «βαρβάρων», οι οποίοι μοναδικό στόχο έχουν *τὸ Ῥωμαίων κράτος σφίσιν αὐτοῖς ὡς ἀσφαλέστατα προσποιήσωνται..*[148] Η απόρριψη της πρότασης υιοθεσίας δυσαρέστησε τον γηραιό Καβάδη, ο οποίος έσπευσε να στείλει στο βυζαντινό αυτοκράτορα νέες επιστολές, δια των οποίων ζητούσε να σταλούν πρέσβεις προκειμένου να διαπραγματευθούν την ειρήνη, επανέφερε δε το θέμα της υιοθεσίας ζητώντας την άμεση πραγματοποίησή της.[149] Οι πρέσβεις συναντήθηκαν στον ποταμό Τίγρη, παρέστη δε και ο ίδιος ο Χοσρόης, πράγμα που δείχνει το ενδιαφέρον της περσικής πλευράς για το κλείσιμο της συμφωνίας, που θα περιελάμβανε όμως και την υιοθεσία. Ο Πρόκλος εξέφρασε και πάλι τις αντιρρήσεις του, η συμφωνία ναυάγησε και ο πόλεμος συνεχίσθηκε.[150]

Πρωταγωνιστής της δεύτερης ιστορίας φαίνεται να είναι ένα εμβόλιμο πρόσωπο, ο νομομαθής Πρόκλος. [151] Ο τελευταίος εμφανίζεται να βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τις θελήσεις του βυζαντινού αυτοκράτορα αλλά και του ανεψιού του Ιουστινιανού, οι οποίοι ήθελαν να αποδεχθούν την πρόταση του Πέρση βασιλέα, διότι επιθυμούσαν όπως φαίνεται διακαώς την ειρήνη.[152] Ο τρόπος με τον οποίο αναπτύσσει την επιχειρηματολογία του ο Πρόκλος μοιραία τον κατατάσσει στην κατηγορία των «ιεράκων» της βασιλικής αυλής.[153] Ο Προκόπιος, που οπωσδήποτε

---

[147] *«φύσει τοῖς παισὶ τὰ τῶν πατέρων ὀφείλεται, οἵτε νόμοι..κυρίους ἀποφαίνουσι τοὺς παῖδας εἶναι τοῦ πατρὸς κλήρου»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.18). Η ένσταση αυτή του Πρόκλου είναι φυσικά υπερβολική αλλά και ανεδαφική, διότι αυτός ο κανόνας θα μπορούσε να έχει εφαρμογή σε φυσικά πρόσωπα και όχι σε κράτη, τα οποία μόνον δια των όπλων μπορούν να κατακτηθούν και για τα οποία ισχύουν οι κανόνες του διεθνούς δικαίου.

[148] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.11, Α.11.21, Ευάγριος, *'Εκκλησιαστική Ιστορία,* 4.12.

[149] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.20, Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,* όπ.π.

[150] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.20-30. Φαίνεται πως τόσο ο Καβάδης όσο και ο Ιουστίνος δυσαρεστήθηκαν πολύ με την κακή έκβαση των διαπραγματεύσων. Ο μεν Καβάδης γιατί δεν πραγματοποιήθηκε η υιοθεσία, ο δε Ιουστίνος διότι δεν υπογράφθηκε η συνθήκη ειρήνης. Την οργή των δύο ηγεμόνων πλήρωσαν οι επί κεφαλής των δύο αντιπροσωπειών, Σεόσης και Υπάτιος. Ο πρώτος εκτελέσθηκε από τον Καβάδη. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.37) , ο δεύτερος από τον Ιουστινιανό (βλ.παρακάτω στο παρόν Κεφάλαιο υποσημ.158) . Βλ. επίσης Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,* 388,389.

[151] Ο Πρόκλος όπως προαναφέρθηκε χαρακτηρίζεται πολύ θετικά από τον Προκόπιο ως *δίκαιος* και *ἀδωρότατος.* Ισχυρίζεται μάλιστα ο Προκόπιος ότι ο Πρόκλος, επειδή ο Ιουστίνος ήταν παντελώς αγράμματος , διεκπεραίωνε κατά την κρίση του όλα τα ζητήματα της αυλής: *«αὐτονόμῳ γνώμῃ ἅπαντα ἔπρασσεν»* (*Ανέκδοτα,* 6.14,15). *«Δικαιότατο»* αποκαλεί τον Πρόκλο και ο σύγχρονος του Προκοπίου Ιωάννης Λυδός (*Περί Αρχών,* 3.20).

[152] *«Ταῦτα* [τα γράμματα του Καβάδη] *ἐπεὶ ἀπενεχθέντα 'Ιουστῖνος βασιλεὺς εἶδεν, αὐτός τε* ***περιχαρὴς*** *ἐγένετο καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλέως ἀδελφιδοῦς, ὅς δὴ αὐτῷ καὶ τὴν βασιλείαν ἐκδέξασθαι ἐπίδοξος ἦν»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.10).

[153] Σύμφωνα με τον Πρόκλο, αν ο Ιουστίνος αποδεχόταν την πρόταση υιοθεσίας του Χοσρόη αυτόματα θα καθίστατο *ὕστατος βασιλεὺς Ρωμαίων,* ο δε Ιουστινιανός δεν θα αποκτούσε ποτέ το θρόνο. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.16,17).

δεν ήταν ένας ειρηνόφιλος[154] είχε δε επίσης νομικές γνώσεις, μέσω του Πρόκλου διατυπώνει κατά τη γνώμη μου τις δικές του απόψεις για τις βυζαντινοπερσικές σχέσεις αλλά και για το πρόσωπο του Καβάδη, τον οποίο θεωρούσε έναν επικίνδυνο εχθρό του ρωμαϊκού κράτους. Αυτός είναι πιθανόν ο λόγος που ο Προκόπιος χρησιμοποίησε την ιστορία της δεύτερης υιοθεσίας.

Μέσω αυτής της ιστορίας ο Προκόπιος δεν φανερώνει όμως μόνο τις απόψεις του για τον τρόπο που το Βυζάντιο θα έπρεπε να αντιμετωπίσει τους Πέρσες, αλλά φέρνει στο φως και δύο αντίπαλες ομάδες που δρούσαν μέσα στους κόλπους της βυζαντινής βασιλικής αυλής. Είναι αφ'ενός αυτοί που επιθυμούσαν με κάθε μέσο την ειρήνη και αφ'ετέρου αυτοί που θεωρούσαν ότι οι Πέρσες μπορούσαν να αντιμετωπισθούν μόνο με τα όπλα. [155] Με τους πρώτους ταυτίζεται η αυτοκρατορική πολιτική του Ιουστίνου και αργότερα του Ιουστινιανού. Ο Πρόκλος ανήκε φυσικά στη δεύτερη κατηγορία και με αυτόν φαίνεται να συμφωνούσε και ο ανεψιός του πρώην αυτοκράτορα Αναστασίου, πατρίκιος Υπάτιος.[156] Ο τελευταίος σύμφωνα με τον Πέρση πρέσβη Μεβόδη, ακολουθούσε κατά τις διαπραγματεύσεις μια γραμμή αντίθετη με τις οδηγίες του αυτοκράτορα Ιουστίνου: «*…βασιλεῖ τῷ οἰκείῳ* [ὁ Ὑπάτιος] *εὐνοϊκῶς ὡς ἥκιστα ἔχων τήν τε εἰρήνην καὶ τὴν Χοσρόου ἐσποίησιν ἔργῳ ἐπιτελῆ οὐκ ἐῴη γενέσθαι*».[157] Ο Υπάτιος ήταν αντιπαθής και στον Ιουστινιανό, πιθανόν γιατί δεν συμφωνούσε με την ακολουθούμενη εξωτερική πολιτική απέναντι στους Πέρσες. Οταν ο Ιουστινιανός έγινε αυτοκράτωρ, ο Υπάτιος εξεδιώχθη από το παλάτι ως ύποπτος προδοσίας μαζί με άλλους συγκλητικούς, αργότερα δε μετά τη Στάση του «*Νίκα*» (532) θανατώθηκε ως ένοχος εσχάτης προδοσίας. [158]

---

[154] Όπως αναφέρθηκε παραπάνω ο Προκόπιος δεν συμφωνούσε με την πολιτική του κατευνασμού και των πληρωμών προς τους Πέρσες και δεν ήταν οπωσδήποτε ένας ειρηνιστής.

[155]Βλ. για το θέμα αυτό Börm, *Prokop und die Perser*, 318-325.

[156] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.24. Ο Υπάτιος ήταν πατρίκιος αλλά και αρχιστράτηγος του στρατού της Ανατολής.

[157] Προκόπιος, *Πόλεμοι* , Α.11.31.

[158] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.24.55-58· *Πασχάλιον Χρονικόν,* 627. Βλ.και Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία,*432-434. Φαίνεται πως *η Στάση του Νίκα* έδωσε την ευκαιρεία στον Ιουστινιανό να απαλλαγεί από τον Υπάτιο και άλλους Συγκλητικούς, που ήταν αντίθετοι με την πολιτική του. Σύμφωνα με μαρτυρία του Προκοπίου (*Πόλεμοι,* Α.24.19), κατά τη διάρκεια της *Στάσης* ο Ιουστινιανός απομάκρυνε δια της βίας τον Υπάτιο από το παλάτι, παρόλη την αντίθετη θέληση του τελευταίου, που επιθυμούσε να παραμείνει πλησίον του αυτοκράτορα, προφανώς για να μην κατηγορηθεί ως συνωμότης. Τα γεγονότα που ακολούθησαν είχαν ως αποτέλεσμα την εκτέλεση του ιδίου του Υπάτιου και του αδελφού του Πομπηίου, τους οποίους ο Προκόπιος παρουσιάζει ως θύματα των περιστάσεων. Ο Μαρκελλίνος Κόμης είναι ο μόνος που εκφράζει την άποψη ότι η Στάση του Νίκα ήταν ένα σχέδιο συνωμοσίας που οργανώθηκε από τους ανεψιούς του Αυτοκράτορα Αναστασίου, με τη συμμετοχή μελών της συγκλήτου για την ανατροπή του αυτοκράτορα (Βλ.Καρπόζηλος, Α΄, 402). Την άποψη ότι τη *Στάση του Νίκα* σκηνοθέτησε ο Ιουστινιανός για να απαλλαγεί από τους εχθρούς του, υποστήριξε ο Mischa Meier, στο άρθρο του «Die Inszenierung einer Katastrophe: Justinian und der Nika Aufstand" *Zeitschrift fur Papyrologie und Epigraphik.* 142 (2003), 273-300. Το τελευταίο αυτό θέμα ανέπτυξε ο

Η φιλοπερσική ομάδα εμφανίζεται αργότερα. Σε αυτήν ανήκουν υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι, όπως ο πρέσβης και πατρίκιος Ρουφίνος[159] και ο ιατρός Στέφανος. Ο Ρουφίνος μνημονεύεται ως φίλος του Χοσρόη και του πατρός του Καβάδη, ιδιαίτερα αγαπητός στην μητέρα του Χοσρόη, που τον θεωρούσε έμπιστό της.[160] Ο Προκόπιος εκφράζει εμμέσως υπαινιγμούς για πιθανή προδοσία του Ρουφίνου, ο οποίος τον περισσότερο χρόνο της καριέρας του ως πρέσβης, τον πέρασε στην περσική αυλή και όχι στο Βυζάντιο.[161] Ο αυτοκράτωρ πάντως Ιουστινιανός τον εμπιστευόταν και τον εξουσιοδότησε να συμφωνήσει με τον Χοσρόη τους όρους της λεγομένης *Απέραντης Συνθήκης* του 532.[162]

Ο Ιουστίνος, που όπως προαναφέρθηκε επιθυμούσε ειρηνικές σχέσεις με τους Πέρσες, φαίνεται πως ακολούθησε μεν τις συμβουλές του Πρόκλου και απέπεμψε τους Πέρσες πρέσβεις, χωρίς να δεχθεί να υιοθετήσει τον Χοσρόη, υποσχέθηκε όμως να στείλει στην περσική αυλή *ἄνδρας τοὺς Ῥωμαίων ἀρίστους ἕψεσθαι σφίσιν ..οἵ τά τε ἀμφὶ.. τῷ Χοσρόῃ ὡς ἄριστα διοικήσονται.*[163] Οι άνδρες αυτοί ήσαν ο προαναφερθείς πατρίκιος και πρέσβης Ρουφίνος, *Καβάδῃ γνώριμος,*[164] και ο ιατρός Στέφανος, τον οποίο ο Προκόπιος χαρακτηρίζει *ἐν γε τοῖς ἰατροῖς λόγιον,* που στο παρελθόν είχε θεραπεύσει τον πατέρα του Χοσρόη Καβάδη.[165] Οι άνδρες αυτοί φαίνεται πως στήριξαν τον Χοσρόη και βοήθησαν στο να πάρει το θρόνο, πράγμα που αποδεικνύουν τα λόγια του Στεφάνου : «*..σέ* [τον Χοσρή] *..ἐξέθρεψά τε καὶ τῷ πατρὶ τῷ*

Καθηγητής Ευάγγελος Χρυσός σε ομιλία του στην Αθήνα, στα πλαίσια του «Σεμιναρίου Οικονομίδης» τον Μάιο του 2015.

[159] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.24· *PLRE*, *τ.*II, 954-957. Ο Ρουφίνος είχε σταλεί ως πρέσβης στον Καβάδη ήδη από την εποχή του αυτοκράτορα Αναστασίου (Ιησούς Στυλίτης, L). Σύμφωνα με τον Bury, *Rufinus was a grata persona with Chosroes* (*Later Roman Empire*, τ.II, 88).

[160] «*Αυτός ο Ρουφίνος ήταν εκείνος που είχε σταλεί πολλές φορές στην αυλή του Καβάδη και ήταν φίλος του, ενώ είχε τιμήσει τους αυλικούς του με πολλά δώρα. Η μητέρα του Χοσρόη τον αγαπούσε ιδιαίτερα γιατί είχε συμβουλέψει τον Καβάδη να ονομάσει διάδοχό του τον γιό της*». (Ζαχαρίας Ρήτωρ, 9.7)

[161] Ως επικεφαλής της αντιπροσωπείας που συνάντησε τον Χοσρόη στον ποταμό Τίγρη (531) ο Ρουφίνος, κατηγορείται από τον Προκόπιο ότι είπε πολλά *ὡς ἥκιστα πρέσβεσι Ρωμαίων πρέποντα.* Προφανώς ο Προκόπιος εννοεί ότι κράτησαν οι πρέσβεις μια ταπεινωτική στάση απέναντι στον Πέρση βασιλέα. Οι ίδιοι οι Ρωμαίοι πρέσβεις κατηγόρησαν τον Ρουφίνο για προδότη *τεκμαιρόμενοι ὅτι δή οἱ ἅπαντα ὁ Χοσρόης ὅσα ἔχρῃζεν αὐτοῦ ἀναπεισθεὶς ξυνεχώρησεν.* Ο Προκόπιος επίσης τονίζει το γεγονός ότι ο Χοσρόης οργίσθηκε υπερβολικά και απείλησε με πόλεμο τους Ρωμαίους, όταν διαδόθηκε η ψευδής φήμη, πως ο Ρουφίνος εκτελέσθηκε ως προδότης από τον Ιουστινιανό (*Πόλεμοι,*Α.22.2,15). Βλ.Diebler, Les hommes du rois, 192.

[162] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.22.16 · Ιωάννης Μαλάλας, 18.76.

[163] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.23,24.

[164] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.23,24. Ο Ρουφίνος είχε αποσταλεί ως πρέσβης στον Καβάδη από τον Ιουστινιανό αμέσως μετά την μάχη του Δάρας το 530 (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.16.1-2)

[165] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.26.31. Ο ιατρός Στέφανος εμφανίζεται αργότερα στο δεύτερο βιβλίο των Πολέμων του Προκοπίου, όταν ο Χοσρόης πολιορκεί την Έδεσσα. Ως κάτοικος της ιερής πόλης, μεσολαβεί για λογαριασμό των κατοίκων και προσπαθεί να πείσει τον Χοσρόη να λύσει την πολιορκία.

σῷ ξύμβουλος γεγονὼς, ἐφ'ᾧ σε τῆς ἀρχῆς διάδοχον καταστήσεται, σοὶ μὲν τῆς Περσῶν βασιλείας αἰτιώτατος γέγονα..».[166]

Γίνεται κατόπιν των ανωτέρω νομίζω φανερό, πως στην πρόταση του Καβάδη για υιοθεσία του υιού του Χοσρόη, ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ιουστίνος δεν απάντησε εντελώς αρνητικά. Στήριξε τον Χοσρόη με συμβούλους που έστειλε στην περσική αυλή, οι οποίοι τον προστάτεψαν και τον βοήθησαν. Ο Ιουστινιανός εμπιστεύθηκε απόλυτα τον Ρουφίνο, ένα αμφιλεγόμενο πρόσωπο, λόγω των στενών του σχέσεων με τον Χοσρόη και την οικογένειά του, και τον χρησιμοποίησε σε κρίσιμες διπλωματικές διαπραγματεύσεις, πράγμα που σημαίνει πως ενέκρινε τις στενές σχέσεις του με την περσική αυλή και ίσως τις ενθάρρυνε.

Κατά την άποψή μου ο Προκόπιος χρησιμοποίησε τις ιστορίες των δύο αυτών «υιοθεσιών» για να εκφράσει τις δικές του απόψεις για την πολιτική που θα πρέπει να ακολουθήσει το βυζαντινό κράτος απέναντι στους Πέρσες. Τον πέμπτο αιώνα ο βασιλεύς των Περσών Ισδιγέρδης, κράτησε μια φιλική προς το Βυζάντιο πολιτική και θα μπορούσε να χαρακτηρισθεί φίλος και σύμμαχος. Τον έκτο αιώνα ο Καβάδης και ο υιός του Χοσρόης Α΄ υπήρξαν επικίνδυνοι και ύπουλοι εχθροί για τους Ρωμαίους, και θα έπρεπε να αντιμετωπισθούν με τα όπλα. Η επιθετική πολιτική που ακολούθησε αργότερα ο Χοσρόης Α΄απέναντι στο Βυζάντιο, μάλλον δικαίωσε τους «ιέρακες» της βυζαντινής αυλής, μεταξύ των οποίων αναμφίβολα ήταν και ο ίδιος ο Προκόπιος.

Β. Η μετάλλαξη ενός στερεοτύπου .

Το αρχαιοελληνικό στερεότυπο που εμφανίζει τον Πέρση βασιλέα ως τύραννο που άρχει επί δούλων, δυνάστη και δεσπότη, ως βάρβαρο που στερείται των γνωρισμάτων που θα πρέπει να έχει ένας βασιλεύς, υιοθέτησαν κατά την ρωμαϊκή και πρώιμη βυζαντινή περίοδο, κυρίως οι παγανιστές, οι λεγόμενοι «εθνικοί», τονίζοντας το δεσποτικό και τυραννικό του χαρακτήρα, καθώς και το δουλικό χαρακτήρα των υπηκόων του. Τους τυράννους, χαρακτηρίζει η δίψα για την εξουσία, αρέσκονται στην κολακεία, ζούνε μέσα στα πλούτη αλλά στερούνται παντελώς αισθήματος δικαιοσύνης, φρονήσεως και φιλανθρωπίας, θέτουν εαυτούς υπεράνω των νόμων και ενδιαφέρονται για το ίδιον καλό και όχι για την ευημερία και ευτυχία των υπηκόων τους.

[166] Προκόπιος,*Πόλεμοι,* Β.26.35-36.

Κατά την αρχαιότητα το όνομα του Πέρση Μεγάλου Βασιλέα συνδέθηκε με την υποχρεωτική προσκύνηση του προσώπου του, πράξη που θεωρείτο από τους Έλληνες άκρως ταπεινωτική και υποτιμητική, και φανέρωνε μια δουλική στάση απέναντι σε τύραννο. [167] Ήδη τον α΄μ.Χ. αιώνα ο Δίων Χρυσόστομος σε λόγο του προς τον Ρωμαίο αυτοκράτορα Τραϊανό, χαρακτήριζε τον Πέρση βασιλέα δειλό, ανόητο, φιλήδονο, ασελγή και παράνομο, ενώ τα χαρίσματα ενός ηγεμόνα θα έπρεπε να είναι η σωφροσύνη, η ανδρεία και η δικαιοσύνη. Βασιλεύς μπορεί να ονομάζεται μόνο εκείνος που είναι φιλάνθρωπος και επιμελείται το συμφέρον των υπ΄αυτού αρχομένων.[168] Αντίθετα ο Πέρσης βασιλεύς «*..φιλήδονος καὶ φιλοχρήματος καὶ ὑβριστὴς καὶ παράνομος* [ἐστὶ]*..πλεῖστα χρήματα κεκτημένος, μεγίστας δὲ καὶ πλείστας καρπούμενος ἡδονάς, ῥᾳθύμως δὲ διάγων καὶ ἀπόνως. τοὺς δὲ ὑπηκόους ἅπαντας ἡγούμενος* ***δούλους*** *καὶ ὑπηρέτας τῆς αὐτοῦ τρυφῆς, οὐδὲ ποιμένος ἐπιεικοῦς ἔχων ἦθος σκέπης καὶ νομῆς προνοούμενος τοῖς αὐτοῦ κτήνεσιν..οὐκ ἄν ποτε εἴποιμι τὸν τοιοῦτον ἄρχοντα ἢ αὐτοκράτορα ἢ βασιλέα,* ***πολὺ δὲ μᾶλλον τύραννον καὶ λευστήρα*** *..».*[169] Δεσπότης και τύραννος είναι έννοιες ταυτόσημες: «*ὥσπερ οἶμαι τοῖς βοσκήμασι χαρακτῆρας ἐπιβάλλουσιν οἱ δεσπόται…*», ο των Περσών βασιλεύς εφρόντιζε «*ὀρθὴν ἔχειν τὴν τιάραν*» αλλά ουχί την γνώμη.[170]

Με τις ίδιες σχεδόν λέξεις και στο ίδιο πνεύμα ο βυζαντινός ρήτορας Θεμίστιος σκιαγράφησε τον Πέρση ηγεμόνα: «*Οὐδὲν οὖν ὄφελος ὀρθὴν μὲν ἔχειν τιάραν, διεστραμμένον δὲ ἦθος καὶ χρυσοῦν μὲν τὸ σκῆπτρον, μολύβδου δὲ ἀτιμοτέραν τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ μὲν σῶμα ἠμφιέσθαι λεπτοῖς τε καὶ ποικίλοις ὑφάσμασι, γυμνὴν δὲ ἀρετῆς ἐπιδείκνυσθαι τὴν διάνοιαν..*». [171] Ο των Περσών βασιλεύς είναι ανάξιος να φέρει το όνομα «βασιλεύς» γιατί συμπεριφέρεται ως δυνάστης, ακόμα και προς τους στενούς συγγενείς του: «*ὁ Περσικὸς, οἶμαι, δυνάστης πόρρω* [ἀπέχει]*τοῦ βασιλείας ὀνόματος. οὐδὲ γὰρ τοὺς ἀρχομένους ἅπαντας μόνον* ***δούλους*** *ὑπολαμβάνει τε καὶ ποιεῖ, ἀλλ΄ἤδη καὶ τοὺς ἑαυτοῦ συγγενεῖς καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ τὸν παῖδα, καὶ ᾧ μέλλει τὴν βασιλείαν παραδιδόναι*». [172]

---

[167] Ο Ισοκράτης μιλούσε με περιφρόνηση για του Πέρσες που προσκυνούσαν τους βασιλείς ως αν ήταν θεοί : «*..θνητὸν μὲν ἄνδρα προσκυνοῦντες καὶ δαίμονα προσαγορεύοντες, τῶν δὲ θεῶν μᾶλλον ἢ τῶν ἀνθρώπων ὀλιγωροῦντες*» (*Πανηγυρικός*, *151*). Ο Ηρόδοτος (7.136) δίνει την πληροφορία πως οι Σπαρτιάτες αρνήθηκαν να προσκυνήσουν τον βασιλέα των Περσών λέγοντας : «*οὔτε γάρ σφι ἐν νόμῳ εἶναι ἄνθρωπον προσκυνέειν οὔτε κατὰ ταῦτα ἥκειν*». Μετά την ήττα του στρατού του Ξέρξη ο Αισχύλος έγραψε, πως οι λαοί της Ασίας δεν θα είναι πλέον υποχρεωμένοι να σκύβουν προσκυνώντας τον Πέρση βασιλέα (*Πέρσαι,* στ.585-590). Οι Αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποιούσαν δύο ρήματα για να δηλώσουν την προσκύνηση:είτε το *προσπίπτειν* (Ηρόδοτος, όπ.π.) είτε το *ἐπικύπτειν* (Πλούταρχος, *Ἀρταξέρξης,* 22.8). Το πρώτο δήλωνε πτώση στα γόνατα με τις παλάμες των χεριών σε έκταση επί του εδάφους, το δεύτερο κάμψη της μέσης σε βαθιά υπόκλιση.

[168] Παϊδας, *Κάτοπτρα Ηγεμόνος,* 93 επ.

[169] Δίων Χρυσόστομος, *Ομιλίες,* τ.Ι, *Περί Βασιλείας Γ,* 38-41.

[170] Δίων Χρυσόστομος, *Ομιλίες,* τ.ΙΙ, *Περί Δουλείας και Ἐλευθερίας Α,* 14.22-24.

[171] Θεμίστιος, *Λόγοι,* τ. Ι, *Περί Φιλανθρωπίας,* 16.

[172] Θεμίστιος, στο ίδιο .

Τον Πέρση βασιλέα χαρακτήριζε ***το φίλοινον, το φιλήδονον, το φιλόχρυσον*** και ***το φιλάργυρον,*** καμία δε σχέση δεν είχε με την φιλανθρωπία.[173] Τόνιζεται επιγραμματικά ότι : *«ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ τύραννος πάνυ ἀλλήλοιν πολεμεῖν καὶ ἀνθέστηκεν..»*,[174]καθώς και ότι οι υπήκοοι ενός βασιλιά δεν πρέπει να τον υπακούουν από φόβο αλλά με τη θέλησή τους : *«βουλομένων γὰρ, οὐ φοβουμένων ἡγεῖται, βασιλεία δὲ ἑκούσιόν τι καὶ οὐ βίαιον».*[175] Ο φόβος είναι *τυράννου τρόπος,* τονίζεται και στο προαναφερθέν έργο *Περί πολιτικῆς επιστήμης.* Ο τύραννος δεν μπορεί να έχει την θεία προστασία και πρέπει να εκδιωχθεί από τον θρόνο που παράνομα πλέον κατέχει *ὡς ἐπιβάτης.*[176] Οι Σασανίδες βασιλείς εμφανίζονται επίσης να ζουν τρυφηλό βίο μέσα στα πλούτη, όπως ακριβώς οι πρόγονοί τους Κύρος, Δαρείος και Ξέρξης, πράγμα το οποίο επίσης αποτελεί ένα χαρακτηριστικό του τυράννου.

Πρέπει βέβαια να σημειωθεί ότι οι Αρχαίοι Έλληνες, παρόλη την κριτική που άσκησαν στους Πέρσες βασιλείς, δεν δίστασαν να αναδείξουν τον βασιλέα Κύρο τον Μέγα (558-530π.Χ.), το δημιουργό της πρώτης αυτοκρατορίας στον κόσμο, ως πρότυπο ηγεμόνα: *«..ὁ Κῦρος λέγεται καὶ ἄδεται ἔτι καὶ νῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων εἶδος μὲν κάλλιστος, ψυχὴν δὲ φιλανθρωπότατος καὶ φιλομαθέστατος καὶ φιλοτιμότατος..ὥστε πάντα μὲν πόνον ἀνατλῆναι, πάντα δὲ κίνδυνον ὑπομεῖναι..».*[177] Κατά την αρχαιότητα αλλά και κατά τις αρχές τις βυζαντινής περιόδου ο Μέγας Κύρος, καθώς και ο Μέγας Αλέξανδρος, αποτελούσαν πρότυπα ηγεμόνων σε ανατολή και δύση. Στην αυγή όμως μιας νέας εποχής και υπό την επιρροή του Χριστιανισμού, τα πρόσωπα αυτά δεν μπορούσαν πλέον να γίνουν δεκτά ως πρότυπα από τη ρωμαϊκή κοινωνία. Ο Ευσέβιος ανέδειξε

---

[173] Θεμίστιος, *Λόγοι,* τ. Ι, *Περί Φιλανθρωπίας,*18. Πολύ καλά ενημερωμένος για τις συνήθειες των Περσών βασιλέων ο Θεμίστιος γνώριζε πως αγαπούσαν ιδιαίτερα το κρασί, πως είχαν πολλές γυναίκες, ζούσαν μέσα στα πλούτη, αλλά ήταν και ιδιαίτερα άπληστοι.

[174] Θεμίστιος, *Λόγοι,* τ. Ι, *Εἰς Κωνστάντιον,*35.

[175] Θεμίστιος, *Λόγοι,* τ. Ι, *Περί Φιλανθρωπίας,* 15. Αντίθετα σε λόγο του ο αυτοκράτωρ Τιβέριος τόνιζε πως ο βυζαντινός ηγεμόνας θα πρέπει να επιζητεί την αγάπη των υπηκόων του και όχι τον φόβο: *«θηρῶ παρὰ τῶν ὑπηκόων ἀντὶ μὲν φόβου τὴν εὔνοιαν ἀντὶ δὲ κολακείας τίμα τὸν ἔλεγχον»* (Θεοφύλακτος, Προοίμιον,1).

[176] Μαρκόπουλος, Αίμα στο Παλάτι, 260,261.

[177] Ξενοφών, *Κύρου Παιδεία,*1.2.1-3. Ο Κύρος αναδεικνύεται από τον Ξενοφώντα ως ιδανικός στρατιώτης και πολιτικὸς ηγέτης. Ανατράφηκε σύμφωνα με τους περσικούς νόμους που του δίδαξαν *«μὴ κλέπτειν, μηδὲ ἁρπάζειν, μὴ βίᾳ εἰς οἰκίαν παριέναι, μὴ παίειν ὅν μὴ δίκαιον, μὴ μοιχεύειν, μὴ ἀπειθεῖν ἄρχοντι..».* (Ξενοφών, ό.π.). Ο Αισχύλος αναφερόμενος στον Κύρο έγραψε *«..Κῦρος, εὐδαίμων ἀνὴρ, ἄρξας ἔθηκε πᾶσιν εἰρήνην φίλοις/φρένες γὰρ αὐτοῦ θυμὸν ὠακοστρόφουν..θεὸς γὰρ οὐκ ἤχθηρε, ὡς εὔφρων ἔφυ»* (*Πέρσαι,*767-769). Αλλά και ο Πλούταρχος έπλεξε το εγκώμιο του Αχαιμενίδη βασιλέα Αρταξέρξη: *«Ὁ μὲν πρῶτος Ἀρταξέρξης, τῶν ἐν Πέρσαις βασιλέων, πραότητι και μεγαλοψυχίᾳ πρωτεύσας, Μακρόχειρ ἐπεκαλεῖτο, τὴν δεξιὰν μείζονα τῆς ἑτέρας ἔχων, Ξέρξου δ'ἦν υἱὸς»* (Πλούταρχος, *Ἀρταξέρξης*, 1.1.2). Αυτή η ευνοϊκή στάση απέναντι σε συγκεκριμένους βασιλείς δεν εμπόδισε άλλοι βασιλείς, όπως ο Καμβύσης και ο Ξέρξης, να εμφανίζονται στην αρχαιοελληνική γραμματεία ως ιδιαίτερα σκληροί και βάρβαροι. Για τους Πέρσες στην αρχαιοελληνική και ρωμαϊκή γραμματεία βλ.: Wiesehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains*, 53-82.

σε νέο πρότυπο τον Μέγα Κωνσταντίνο, ο οποίος όπως λέει πέθανε πλήρης ημερών εν ειρήνη πλησίον των αγαπημένων του προσώπων, ενώ ο Μέγας Κύρος είχε ένα «*αἰσχρὸν*» καὶ «*ἐπονείδιστον*» θάνατο, ο δε Μέγας Αλέξανδρος «*ἐχώρει δι'αἱμάτων ..ἀφειδῶς ἔθνη καὶ πόλεις ὅλας ἡβηδὸν ἐξανδραποδιζόμενος*», πέθανε δε νέος και άτεκνος σε μια ξένη χώρα.[178] Την ίδια άποψη είχε και ο Λιβάνιος: «*Ὁπότ'οὖν Ἀλέξανδρος καὶ Δαρεῖος και Κῦρος φαυλότεροι τῆς ὑπὲρ αὐτῶν δόξης ἀναφαίνονται παρὰ τὸ πρὸς τούτους κρίνεσθαι, ποὺ τὸν λοιπὸν κατάλογον τῶν βασιλέων τάξομεν, ἡνίκα ἄν εἰς τούτους ἀποβλέπωμεν;*».[179] Μέσα στα πλαίσια απομυθοποίησης αυτών των παλαιών προτύπων και της δημιουργίας νέων, εντάσσονται και τα λόγια του Προκοπίου για τον Μέγα Κύρο : «*ἄριστον μὲν δὴ βασιλέα γεγονέναι Κῦρον τὸν Πέρσην φασίν, ὧν ἀκοῇ ἴσμεν, τοῖς τε ὁμεογενέσιν αἰτιώτατον τῆς βασιλείας. εἰ δὲ τοιοῦτός τις ἦν ὁ Κῦρος ἐκεῖνος οἷος δὴ ὑπὸ Ξενοφῶντι τῷ Ἀθηναίῳ παιδεύεται, οὐκ ἔχω εἰδέναι. τάχα γάρ που καὶ ἡ τοῦ γεγραφότος αὐτά δεξιότης κεκομψευμένη δυνάμει τοῦ λόγου ἐγκαλλώπισμα τῶν ἔργων γενέσθαι*».[180] Για τον Προκόπιο το νέο πρότυπο ηγεμόνα ήταν ο αυτοκράτωρ Ιουστινιανός, τον οποίο σε τίποτα δεν μπορούσε να ανταγωνισθεί ο Μέγας Κύρος: «*τοῦ δὲ καθ'ἡμᾶς βασιλέως Ἰουστινιανοῦ (ὅν δὴ καὶ φύσει βασιλέα καλῶν τις, οἶμαι, ὀρθῶς ἄν εἴποι, ἐπεὶ καὶ πατὴρ ὡς ἥπιός ἐστι, καθ'ὅμηρον), εἴ τις ἐς τὸ ἀκριβὲς τὴν βασιλείαν διασκοποῖτο,* ***παιδιάν τινα τὴν Κύρου ἀρχὴν οἰήσεται εἶναι».***[181] Ο Θεοφύλακτος δεν δίστασε μάλιστα να αποκαλέσει «*παιδάριο*» τον Μέγα Αλέξανδρο, λέγοντας πως ό,τι ο τελευταίος πέτυχε ήταν αποτέλεσμα της τύχης και μόνον.[182]Είναι φανερό, κυρίως από τα λόγια του Ευσεβίου, ότι το νέο πρότυπο ηγεμόνα είναι αυτό του ειρηνοποιού και όχι του πολεμοχαρούς στρατηλάτη.[183]

Συχνά υπογραμμίζεται από τους ιστορικούς η υπεροχή και η δύναμη του ελληνικού πνεύματος, δημιούργημα ελεύθερων ανθρώπων, που πάντες αναγνωρίζουν. Τά πλούτη του Πέρση βασιλέα δεν τον καθιστούν αυτόματα ευτυχή και ευδαίμονα. Αυτή την απάντηση λέγεται πως έδωσε ο *πένης* Αθηναίος φιλόσοφος Σωκράτης σε σχετική ερώτηση. Η ευτυχία πηγάζει από τη διάνοια και τον

---

[178] Ευσέβιος, *Βίος,* Α.7.1-2. Ο Θεμίστιος παρατηρεί ότι: «*ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ἐκεῖνος Δαρείου μὲν ἐκράτει, Κύδνου* [του ποταμού] *δὲ ἡττήθη*» (Θεμίστιος, *Λόγοι,* τ. Ι, *Περί Φιλανθρωπίας,* 55}.

[179] Λιβάνιος, *Λόγοι*, τ. IV, 59.53. Ο Ἰουλιανός υποστήριζε ότι ο Κωνστάντιος Β΄ήταν εντιμότερος του Κύρου (Ιουλιανός,*Ἐγκώμιον εἰς Κωνστάντιον,* τ. ΙΙΙ, 32)

[180] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,*Α.1.13-14.

[181] Προκόπιος, όπ.π. Βλ. επίσης Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.2.15.

[182] «*ἱκανή δὲ τεκμηριῶσαι* ***Μακεδονικοῦ παιδαρίου*** *τινὸς ἡ μαινόλις καὶ παράλογος ἔφεσις. Τύχης γὰρ 'Αλέξανδρος ἄωρον γενόμενος παίγνιον καὶ μικρὰ παρ'αὐτῆς κατ'εἰρωνείαν ἱλαρυνόμενος Εὐρώπης κρατεῖν ἐβρενθύετο..καὶ Βαβυλωνίων ἥρα σκήπτρων ἀντέχεσθαι..*» (Θεοφύλακτος, Δ.13). Ο Θεοφύλακτος τα λόγια αυτά τα βάζει στο στόμα ενός Πέρση, πιθανότατα όμως μέσω αυτού εκφράζει και τις δικές του απόψεις.

[183] Ευσέβιος, *Βίος,* 1.7.1-2

χαρακτήρα του κάθε ανθρώπου και όχι από τα υλικά αγαθά που απολαμβάνει.[184] Εδώ τονίζεται η ελληνική θέση, πως το πνεύμα και όχι η ύλη είναι αυτή που μπορεί να κάνει έναν άνθρωπο ευτυχισμένο. Ο Ιουλιανός υποστήριζε ότι τη δύναμη του Ξέρξη νίκησε η ελληνική σοφία: *«ἀνδρὸς Ἕλληνος ἡττᾶτο σοφίας και ῥώμης στρατιωτῶν οὐ τρυφᾶν μεμελετηκότων οὐδὲ δουλεύειν, ἀλλ΄ἐλευθέρως ἄρχεσθαι καὶ πονεῖν εἰδότων»,*[185] αλλά και ο πάμπτωχος φιλόσοφος Διογένης υπήρξε ευδαιμονέστερος του βασιλέως των Πέρσων.[186] Ο δε Ευνάπιος χαρακτήριζε μεν τον βασιλέα Σαπώρ Β΄ *«τυραννικό και ἄγριο»,*[187] παράλληλα όμως ανέφερε πως ο τελευταίος δεν μπόρεσε να αντισταθεί στη γοητεία του Ἕλληνα φιλοσόφου από την Καππαδοκία Ευστάθιου, ο οποίος και τον έπεισε να αποβάλλει την τιάρα και τα κοσμήματά του και να φορέσει το ταπεινό «τριβώνιον» του Ἕλληνα φιλοσόφου.[188]

Αιώνες αργότερα η πολεμική του Αγαθία κατά του Χοσρόη Α΄ θα επικεντρωθεί ακριβώς στην υπεροχή του ελληνικού πνεύματος, που ένας «*βάρβαρος*», λόγω γλώσσας και ανατροφής δεν δύναται να κατανοήσει. Ο βασιλεύς Χοσρόης Α΄ θαύμαζε την ελληνική φιλοσοφική σκέψη και φιλοξένησε και προστάτεψε τους Ἕλληνες φιλοσόφους της Ακαδημίας των Αθηνών, που η πολιτική του Ιουστινιανού υποχρέωσε να ζητήσουν άσυλο στην περσική βασιλική αυλή. Ὅμως γρήγορα οι φιλόσοφοι απογοητεύθηκαν και επέστρεψαν στην πατρίδα τους, μη μπορώντας να ανεχθούν τα ήθη της περσικής αυλής και κοινωνίας.[189] Ο Πέρσης βασιλεύς, κατά τον Αγαθία, δεν ήταν σε θέση να καταστεί συνομιλητής τους. Δεν ήταν σε θέση επίσης να αντιληφθεί, λόγω της βάρβαρης γλώσσας και παιδείας του, τις λεπτές φιλοσοφικές

---

[184] *«Σωκράτης Ἀθήνησι, πρεσβύτης ἀνὴρ καὶ πένης…πυθομένου τινός εἰ εὐδαίμονα νομίζοι τὸν Περσῶν βασιλέα, τυχὸν εἶπε εὐδαίμων..ὡς οὐκ ἀλλαχόθεν οἶμαι γιγνόμενον τὸ εὐδαιμονεῖν, ἀπὸ χρυσωμάτων ἢ πόλεων ἢ χώρας ἢ ἄλλων ἀνθρώπων, ἑκάστῳ δὲ παρά τε αὐτοῦ καὶ τῆς αὐτοῦ διανοίας»* (Δίων Χρυσόστομος, *Ομιλίες,* τ.Ι, *Περί Βασιλείας* , Γ.1).

[185] Ἰουλιανός, *Ἐγκώμιον εἰς Κωνστάντιον*, 72.

[186] *«ὑπὸ δὲ ταύτης τῆς ἀσκήσεως ὁ* ἀνὴρ [ο Διογένης] *οὕτω μὲν ἔσχεν ἀνδρεῖον τὸ σῶμα ὡς οὐδεὶς οἶμαι τῶν τοὺς στεφανίτας ἀγωνισαμένων, οὕτω δὲ διετέθη τὴν ψυχὴν, ὥστε εὐδαιμονεῖν, ὥστε βασιλεύειν οὐδὲν ἔλαττον, εἰ μὴ καὶ πλέον, ὡς οἱ τότε εἰώθεσαν λέγειν Ἕλληνες, τοῦ μεγάλου βασιλέως, τὸν Πέρσην λέγοντες..»* (Ιουλιανός, *Εἰς τοὺς ἀπαίδευτους κύνας,* 42).

[187] Ευνάπιος, *Βίοι Σοφιστών,* 6.5.5,6

[188] Ευνάπιος, όπ.π. 6.5.7,8. Σύμφωνα με τον Ευνάπιο μετά την κατάληψη της Αντιόχειας από τον Σαπώρ Β΄(358) ο Ευστάθιος εστάλη ως πρέσβης στην περσική αυλή για να διαπιστωθεί *«εἰ καὶ πρὸς τοὺς βαρβάρους ἔχοι τὸ αὐτὸ θελκτήριον ὁ ἄνθρωπος»*, στην πραγματικότητα μάλλον προς εξευμενισμό του Σαπώρ. Στην πρεσβεία που δεν φαίνεται να είχε κάποια συγκεκριμένη αποστολή, μετείχαν και εθελοντές. Ο Πέρσης βασιλεύς κατέστησε «*ὁμοτράπεζον*» τον Ευστάθιο και ξεκίνησε φιλοσοφικές συζητήσεις μαζί του. Η ιστορία αυτή, προφανώς φανταστική, δεδομένου ότι δεν επιβεβαιώνεται από άλλες πηγές, στόχευε μάλλον να αποδείξει την ανωτερότητα του ελληνικού πνεύματος, που ακόμα και «βάρβαρους» εξημερώνει. Είναι πιθανόν πως ο Νεοπλατωνικός Ευστάθιος προσπάθησε να μυήσει τον Πέρση βασιλέα στην εθνική θρησκεία και φιλοσοφία των Ελλήνων, ακριβώς όπως αργότερα ο χριστιανός επίσκοπος Μαρουθάς θα προσπαθούσε να μυήσει τον βασιλέα Ισδιγέρδη Α΄στην χριστιανική θρησκεία. Βλ. και Fowden, *Empire to Commonwealth*, 23.

[189] Αγαθίας, Β.30.3, Β.31.5 .

έννοιες και για αυτό το λόγο εύκολα έγινε θύμα απατεώνων, όπως ο ψευδοφιλόσοφος Ουράνιος.[190]

Με την πάροδο όμως του χρόνου το στερεότυπο του τυράννου και δεσπότη που χαρακτήριζε από την αρχαιότητα τους βασιλείς των Περσών μεταλλάσσεται, δεδομένου ότι αλλάζει και η εικόνα του Ρωμαίου αυτοκράτορα και το καθεστώς στο Βυζάντιο παγιώνεται σε απόλυτη μοναρχία.[191] Οι βυζαντινοί βασιλείς αποκαλούνται πλέον «*δεσπόται*» όπως ακριβώς και οι Πέρσες. Σύμφωνα με τον Προκόπιο ο Πέρσης βασιλεύς Καβάδης αποκαλείται «*δεσπότης*» από τους υπηκόους του, οι δε τελευταίοι αποκαλούνται «*δούλοι*» του που πρέπει να τον προσκυνούν.[192] Συχνά ο Προκόπιος αποκαλεί τους βασιλείς των Περσών «*δεσπότες*»,[193] γνωρίζει όμως ότι «*δεσπόται*» αποκαλούνται πλέον και οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες.[194] Ο Ιουστινιανός μάλιστα σύμφωνα με τον Προκόπιο, προτιμούσε τον τίτλο «*δεσπότης*» από τον τίτλο «*βασιλεύς*», είχε δε απαγορεύσει να τον αποκαλούν σε επίσημα έγγραφα «*βασιλέα*».[195] Αν δεχθούμε ότι ο Ιουστινιανός απαιτούσε και την προσκύνηση από τους υπηκόους του, ακόμα και από τους επιφανείς: « *..οἵ τε ἄλλοι ἅπαντες δὲ και ποδῶν ἐς ἄγαν σφίσι τετανυσμένων τῷ χείλει ποδὸς ἑκατέρου ἁψάμενοι ἐξανίσταντο*»,[196] τότε υπάρχει σχεδόν πλήρης ταύτιση με τον βασιλέα των Περσών,[197] όσον αφορά τουλάχιστον το τυπικό

---

[190] Αγαθίας, Β.32.

[191] Το αρχικά δημοκρατικό πολίτευμα της Ρώμης κατέληξε να γίνει ηγεμονία και μάλιστα στο τέλος με πολύ ενισχυμένες εξουσίες του ηγεμόνα, υπό την ειδικότερη ονομασία *«δεσποτεία»* όπου ο αὐτοκράτορας εμφανίζονταν ως εκλεκτός του θεού.(Τρωιάνος, Νόμος, 32).

[192] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.15,16. Φαίνεται πως ο Διοκλητιανός ήταν ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτωρ που μετά τη νίκη του Γαλερίου επί των Περσών (298), ζήτησε να τον προσκυνούν οι υπήκοοί του :*« ..διέταξε* [ο Διοκλητιανός] *προσκυνεῖσθαι ὑπὸ τῶν συγκλητικῶν καὶ οὐ προσαγορεύεσθαι κατὰ τὸ πρότερον σχῆμα, ἐκαλλώπισε δὲ καὶ τὸ ὑπόδημα χρυσίῳ καὶ μαργαρίταις καὶ λίθοις τιμίοις»* (Θεοφάνης, τ.Ι, 9).

[193] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.17.30, Α.18.29, Β.17.2,

[194] Ο Αυρηλιανός (270-275) ήταν ο πρώτος Ρωμαίος αυτοκράτωρ, που πήρε μαζί με το βασιλικό διάδημα τον επίσημο τίτλο *dominus et deus*, τίτλος που έκτοτε επικράτησε και στα επίσημα έγγραφα (Brehier, Βασιλεύς et δεσπότης, 168, 171).

[195] Brehier, όπ.π. Ο Ιωάννης Λυδός προσπάθησε να δικαιολογήσει αυτή την απόφαση: *«ἀνέχεται ἡ τοῦ ἡμερωτάτου βασιλέως ἡμῶν ἐπιείκια, καίπερ ὑπὲρ πάντας τοὺς πώποτε βεβασιλευκότας μετριάζοντος και* ***δεσπότης οἷον πατὴρ ἀγαθὸς ὀνομάζεσθαι****, οὐχ ὅτι χαίρει, ἀλλ'ἐρυθριᾷ μᾶλλον τοὺς τιμᾶν οἰομένους δοκεῖν μὴ προσίεσθαι»* (*Περί Ἀρχῶν,* Α.67). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο βυζαντινός πρέσβης Πέτρος Πατρίκιος απευθυνόμενος στον βασιλέα Χοσρόη και αναφερόμενος στον Ιουστινιανό, χρησιμοποιεί την έκφραση : «*..ὁ σὸς μὲν ἀδελφὸς,* ***δεσπότης δὲ ἐμὸς***». (Μένανδρος, απ. 6.1.535).

[196] Προκόπιος, *Ανέκδοτα*, 30.22-23. Ο Ιουστινιανός και η Θεοδώρα επιθυμούσαν να τους αποκαλούν *«Δεσπότη»* και «*Δέσποινα»*, τους δε υπηκόους τους ακόμα και τους αξιωματούχους θεωρούσαν δούλους τους (Προκόπιος, *Ανέκδοτα,* 30.22.25). Βλ. και Kaldellis, *Procopius*, 129, 136, 137· Wiesehöfer, Bemerkungen zur Proskynese, 447-453.

[197] Ο Ιουλιανός (*Μισοπώγων*, 436), είχε απαγορεύσει να τον προσκυνούν αλλά και να τον αποκαλούν «δεσπότη»: «*δεσπότης εἶναι οὐ φὴς οὐδὲ ἀνέχῃ τοῦτο ἀκούων, ἀλλὰ καὶ ἀγανακτεῖς, ὥστε ἤδη ἔπεισας τοὺς πλείστους ἐθάδας πάλαι γενομένους ἀφελεῖν ὡς ἐπίφθονον τῆς ἀρχῆς τοῦτο τὸ ὄνομα, δουλεύειν δὲ ἡμᾶς ἀναγκάζεις ἄρχουσι καὶ νόμοις»*. Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο (Γ.16) και ο αυτοκράτωρ Τιβέριος Β΄ ζήτησε να τον αποκαλούν *«πατέρα»* και όχι *«δεσπότη»* επειδή επιθυμούσε να συμβασιλεύει με τους υπηκόους του και όχι να τους κυβερνά τυραννικά.

της αυλής. Υπάρχει όμως μια ουσιώδης διαφορά που αφορά την τήρηση των νόμων. Σύμφωνα με τη βυζαντινή περί βασιλείας θεωρία, ένας βασιλεύς θα πρέπει να παράγει φιλανθρωπικό έργο,[198] η δε διακυβέρνησή του θα πρέπει να ασκείται κατά τα θεϊκά πρότυπα.[199] Ο Συνέσιος χαρακτήριζε «νόσον» της βασιλείας την τυραννίδα και τόνιζε ότι «*βασιλέως μέν έστι τρόπος ό νόμος, τυράννου δὲ ό τρόπος νόμος*»,[200] ακολουθώντας την θεωρία του Σωκράτη, που πρώτος ανέδειξε τη θεωρητική διαφορά μεταξύ τυραννίδος και βασιλείας.[201] Στο Βυζάντιο τονίζονταν ότι η βασιλική εξουσία πηγάζει από το Νόμο και υπόκειται σε αυτόν, πηγή όμως των νόμων ήταν ο ίδιος ο αυτοκράτορας που είχε το αποκλειστικό δικαίωμα να νομοθετεί.[202] Ο Θεμίστιος μάλιστα αλλά και οι χριστιανοί πανηγυριστές, αποκαλούσαν τον βυζαντινό βασιλέα «*ἔμψυχο νόμο*»[203] και τον τοποθετούσαν υπεράνω του γραπτού νόμου, που κατά την κρίση τους ήταν από τη φύση του ατελής, μερικός και εφήμερος.[204]

Ὅπως παρατήρησε ο Beck[205] ο βυζαντινός ηγεμόνας δεν υπήρξε σε καμιά περίπτωση απόλυτος μονάρχης. Η ιδέα της res publica, θεωρητικά τουλάχιστον, επιβίωσε σε όλη τη βυζαντινή περίοδο.[206] Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Ζωναράς τον δωδέκατο αιώνα κατηγορεί τον Αλέξιο Α΄Κομνηνό ότι διαχειρίστηκε τις δημόσιες

---

[198] «*μᾶλλον βασιλικωτέρα φιλανθρωπία τοῦ λοιποῦ χοροῦ τῶν ἀρετῶν*» (Θεμίστιος, *Λόγοι, Περί Φιλανθρωπίας,* τ.Ι, 11).«*Βασιλέως τὴν φιλανθρωπίαν ἀγαθοῦ γνώρισμα πάντες ἐκ παλαιοῦ νενομίκασιν*» (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.26.32,33). Το ιδεώδες της φιλανθρωπίας, η άλλοτε δηλαδή ρωμαϊκή αρετή *humanitas*, τονίζονταν και από τους χριστιανούς Πατέρες, οι οποίοι θεωρούσαν ότι οι ηγέτες οφείλουν να επιδεικνύουν φιλάνθρωπο διάθεση (καλοκαγαθία) μιμούμενοι τον θεό. (Πατούρα, *Χριστιανισμός καὶ Παγκοσμιότητα,* 48,49). Βλ. Παϊδας, *Κάτοπτρα Ηγεμόνος,* 93-111.

[199] «*ὁ γὰρ βασιλεὺς ἀνθρώπων ἄριστός ἐστιν, ἀνδρειότατος ὤν και δικαιότατος καὶ φιλανθρωπότατος καὶ ἀνίκητος ὑπὸ παντός πόνου και πάσης λύπης..*» (Δίων Χρυσόστομος, *Ομιλίες,* τ.Ι, *Περί βασιλείας,* Δ, 57). Ο ιεροδιάκονος της Αγίας Σοφίας Αγαπητός, στο έργο του *Κάτοπτρον Ηγεμόνος*, σκιαγράφησε το πορτρέτο του ιδανικού ηγεμόνα, που ήταν σαφώς επηρεασμένο από τα έργα του Πλάτωνα και των Στωϊκών (Henry, The *Ekthesis of Agapetus*, 281-308· Χρήστου, *Βασιλικός Ἀνδριάς,*89-107). Ο Αγαπητός υποδεικνύει στον αυτοκράτορα Ιουστινιανό αυτοδέσμευση στην τήρηση των νόμων, εφ'όσον ουδείς μπορεί να τον εξαναγκάσει σε αυτό (Τρωιάνος, Νόμος, 35). Για τα «*Κάτοπτρα Ηγεμόνος*» βλ.Τρωϊάνος, *Πηγές,* 225επ. Βλ.επίσης Μαρκόπουλος, Αίμα στο Παλάτι, 260.

[200] Συνέσιος, *Περὶ Βασιλείας, PG*.66, στ.1064. Ο Συνέσιος εκφώνησε τον Λόγο αυτό στην Κωνσταντινούπολη ενώπιον του αυτοκράτορα Αρκαδίου το 400 μ.Χ. Αν και δεν ήταν τότε ακόμη όχι μόνο επίσκοπος αλλά ούτε κάν χριστιανός, ο λόγος του διαποτίζεται από χριστιανικές αντιλήψεις. Ο *Λόγος περί Βασιλείας* του Συνέσιου θεωρείται ως το αρχαιότερο *κάτοπτρον ἡγεμόνος* (Hunger, 246).

[201] Χρυστοφιλοπούλου, *Ιστορία*, 118.

[202] Bury, *Later Roman Empire*, τ.Ι, 14.

[203] Ο Βασίλειος Καισαρείας θεωρούσε τον αυτοκράτορα απόλυτο μονάρχη και «έμψυχο νόμο», μοναδικό υπεύθυνο για κάθε ανθρώπινη ύπαρξη πάνω στη γη: « *..βασιλείαν εἶναι τὴν ἔννομον ἐπιστασίαν»,* (*PG* 29,στ.345), βλ. γι αυτό το θέμα: Πατούρα, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα,* 49. Για τος Βυζαντινούς, πηγή του Δικαίου ήταν ο Θεός, αλλά ο δημιουργός των συγκεκριμένων κανόνων ο Αυτοκράτορας.(Τρωιάνος, Νόμος, 31).

[204] Αθανασιάδη, *Ιουλιανός*,248,249. Αντίθετος με αυτές τις επικίνδυνες, όπως τις χαρακτηρίζει η Αθανασιάδη, θέσεις, ο Ιουλιανός διακήρυσσε ότι ο βασιλεύς δεν είναι ο «*ἔμψυχος νόμος*» αλλά ο διορισμένος από τον θεό εφήμερος εξηγητής του.

[205] Beck, *Η Βυζαντινή Χιλιετία,* 55-57.

[206] Βλ. αναλυτικά για το θέμα αυτό στο:Kaldellis, *The Byzantine Republic*, 53-61

υποθέσεις του κράτους σαν να ήταν ιδιωτικές, τις διαχειρίστηκε δηλαδή σαν κύριός τους (*δεσπότης*) και όχι σαν διαχειριστής τους (*οἰκονόμος*) [207]

Ο Πέρσης ηγεμόνας ανήκε, κατά τους βυζαντινούς, στην κατηγορία των τυράννων, δεν ήταν «δεσπότης» ήταν «δυνάστης», διότι δεν σέβονταν τους νόμους. 'Ενας τύραννος δεν μπορεί να αποκαλείται βασιλεύς.[208] Τονίσθηκε δηλαδή ότι η διαφορά μεταξύ βασιλέα και τυράννου συνίσταται στο ότι ο τελευταίος θέτει εαυτόν υπεράνω των νόμων.[209] Ο μη σεβασμός των νόμων είναι το κύριο χαρακτηριστικό του τυράννου: «*τῷ βασιλεύοντι Περσέων ἐξεῖναι ποιέειν τὸ ἄν βούληται*». [210] Ακριβώς αυτή τη φράση χρησιμοποίησε ο στρατηγός Αδεργουδουνβάδης, ο οποίος πρώτος προσκύνησε τον Καβάδη ως βασιλέα, δηλώνοντας ότι ο τελευταίος μπορούσε αυτόν ***ἅτε δούλῳ ὅ τι βούλοιτο χρῆσθαι.***[211] Κατά την αρχαιότητα ο βασιλεύς Καμβύσης άλλαξε τους νόμους του κράτους του προκειμένου να μπορέσει να παντρευτεί την αδελφή του, και κατά τη βυζαντινή εποχή ο Καβάδης, επειδή *οὐδαμῆ ἤρεσκεν* να στεφθεί βασιλεύς ο πρωτότοκος υιός του, *ἐβιάζετο τήν τε φύσιν καὶ τὰ νόμιμα* ορίζοντας διάδοχόν του όχι αυτόν που *ὁ νόμος ἐκάλει* αλλά τον τριτότοκο υιό του Χοσρόη.[212] Ο Χοσρόης ενσάρκωνε την εικόνα ενός βασιλέα δυνάστη και τυράννου, που θανάτωνε στενούς συνεργάτες του ακόμα και συγγενής του με ένα νεύμα του.[213] Τον γαμπρό του Αδεργουδουνβάδη, *ἄνδρα ἐν Πέρσαις ἀήττητον στρατηγόν ὄντα,* τον οποίο όπως προελέχθη αποκαλούσε «*δούλο*» του, σκότωσε ο Χοσρόης με ύπουλο και βάρβαρο τρόπο,[214] ενώ σκότωσε για ασήμαντη αιτία και τον στενό συνεργάτη του, Μεβόδη,

---

[207] Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν,* 18.29· Beck, όπ.π., 57. Τον τίτλο «δεσπότης» απαξιώνει και ο Θεοφάνης (τ.Ι,σ.22): *«καὶ Κύρῳ μὲν οὐχ ὑπῆρχε τοῦτο* [το όνομα δεσπότης] *τελευτήσαντος γὰρ ὁ παῖς ὤφθη μακρῷ φαυλότερος, ὥστε ὁ μὲν* [ό Κύρος] *ἐκαλεῖτο πατὴρ, ὁ δὲ* [υίὸς του] *ἐπωνομάσθη δεσπότης».*

[208] Ο Ιωάννης Λυδός, *Περὶ Ἀρχῶν,*Α.4. Ο Ιωάννης Λυδός επέμενε, όπως παλαιότερα ο Συνέσιος, στη διάκριση μεταξύ *ἐννόμου βασιλείας* και *τυραννίδος,* βλ.Chrysos, The title *βασιλεύς,* 69· Kaldellis, *Procopius*, 78,79· του ιδίου, *The Byzantine Republic,*70-82.

[209] Παΐδας, *Κάτοπτα Ηγεμόνος,* 68,69.

[210] Ηρόδοτος, 3.31. Αφέντης των Ελλήνων είναι ο νόμος και αυτόν μόνον φοβούνται: *«Ἐλεύθεροι γὰρ ἐόντες* [οι Έλληνες] *οὐ πάντα ἐλεύθεροί εἰσι. ἔπεστι γὰ σφι δεσπότης νόμος, τὸν ὑποδειμαίνουσι πολλῷ ἔτι μᾶλλον ἤ οἱ σοὶ σὲ».*(Ηρόδοτος, 7.104).

[211] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.16,17. Τον χαρακτηρισμό «δοῦλος» χρησιμοποιεί αργότερα και ο Χοσρόης για το ίδιο πρόσωπο *«..τῷ τε θυμῷ ἤδη ὑπερφυῶς εἴχετο* [ό Χοσρόης] *καὶ δεινὰ ἐποιεῖτο εἰ πρὸς* ***δούλου ἀνδρὸς*** *τοιαῦτα ἔργα πεπονθὼς εἴη..»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.23.14).

[212] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.11.3

[213]Ο Χοσρόης με ένα νεύμα του διέταξε τη θανάτωσή του στρατηγού Βρυζάκιου. (Θεοφύλακτος, Ε.5). Όπως αναφέρει ο Τρωιάνος, (Ποινές, 29,61): «η θανατική ποινή κατά το ιουστινιάνειο δίκαιο ήταν σε ημερήσια διάταξη», όμως αυτή επιβάλετο μετά από δικαστική απόφαση ο δε τρόπος εκτέλεσης, πολλές φορές ιδιαίτερα βάρβαρος, αφηνόταν στην κρίση του ποινικού δικαστή.

[214] Προκόπιος, Α.23.14.21

που τον είχε βοηθήσει μάλιστα να ανέβει στον θρόνο. [215] Όποιος δυσαρεστούσε τον ηγεμόνα και προκαλούσε τον θυμό του εκτελείτο, όσο μεγάλο αξίωμα και αν κατείχε.

Τη λέξη «*τύραννος*» αποφεύγουν κατά κανόνα να χρησιμοποιήσουν οι Βυζαντινοί για να χαρακτηρίσουν τον Πέρση βασιλέα, [216] προτιμούν τη λέξη «*βάρβαρος*»[217] και τονίζουν επίσης κάποια αρνητικά χαρακτηριστικά του, όπως την αναλγησία, την αλαζονεία, τη φιλοχρηματία και κυρίως το βίαιο πολεμοχαρή, αρχομανή και αιμοσταγή χαρακτήρα του.

Γ.Εξωτερική εμφάνιση.

Από τις σκαλισμένες σε βράχους παραστάσεις που σώζονται στο Ιράν, καθώς και από διάφορα χρυσά και αργυρά σκεύη με παραστάσεις βασιλικού κυνηγίου αλλά και από τα νομίσματα, έχουμε μια εικόνα για την εξωτερική εμφάνιση, το στέμμα και την ενδυμασία του Μεγάλου Βασιλέα. Οι παραστάσεις είναι εντυπωσιακές και προδίδουν την αίγλη και το μεγαλείο του περσικού βασιλικού αξιώματος, παράλληλα όμως υπάρχουν και περιγραφές σε γραπτές αραβικές και περσικές πηγές για την ενδυμασία του και το τυπικό της αυλής.[218] Στην ανάγλυφη παράσταση παράδοσης του βασιλικού χρίσματος στον βασιλέα Ναρσή (292-302) ο τελευταίος παραλαμβάνει το σύμβολο της εξουσίας από την ίδια τη θεά Αναχίτα, η οποία φέρει επί της κεφαλής της κορόνα με ακίδες. Ο βασιλεύς Ναρσής φέρει κουστούμι, με απόλυτα εφαρμοστό μπούστο που καταλήγει σε κρόσια και βεβαίως εντυπωσιακό στέμμα επί του οποίου στηρίζεται η γνωστή *''boule''* (κόρυμβος) από λευκό ύφασμα, που καθιστά το στέμμα του υψηλότερο από το στέμμα της θεάς. Το χτένισμά του είναι επίσης εντυπωσιακό. Τα μαλλιά σε μπούκλες πέφτουν στους

---

[215] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.23.27-29. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, ο Μεβόδης υποχρεώθηκε να σταθεί επί μέρες μπροστά σε σιδερένιο τρίποδα που ήταν στημένος στην αυλή των ανακτόρων. Τούτο γιατί αν κάποιος Πέρσης μάθει πως ο βασιλεύς έχει θυμώσει μαζί του, δεν μπορεί να καταφύγει ως ικέτης κάπου αλλού. Κάθεται μπροστά σε αυτόν τον τρίποδα, περιμένοντας την απόφαση του βασιλιά και κανείς δεν τολμάει να τον προστατέψει.

[216] *Τύραννος* αποκαλείται ο βασιλεύς Ορμίσδας, αλλά και ο Χοσρόης Β΄από τον επίσκοπο Δομετιανό.(Θεοφύλακτος,Γ.18, Δ.16). Στο Βυζάντιο ο χαρακτηρισμός *τύραννος* ήταν η βαρύτερη ύβρις για έναν ηγεμόνα.Τύραννος στα βυζαντινά κείμενα χαρακτηρίζεται ο αυτοκράτορας Φωκάς (Μαρκόπουλος, Αίμα στο Παλάτι, 261).

[217] Αγαθίας, Β.31.2, Β.32.3, Δ.26.6· Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Β.ι.1· Θεοφύλακτος, Η.2,3,4.

[218] Προς το τέλος της σασανιδικής περιόδου, την εποχή πιθανότατα του Χοσρόη Β΄, εμφανίστηκε ένα βιβλίο με τις ιστορίες των Σασανιδών, το οποίο μετά την ισλαμική κατάκτηση κυκλοφόρησε εικονογραφημένο, με τους βασιλείς να φέρουν την επίσημη στολή τους, τα στέμματα και τα κοσμήματά τους. Πρόκειται για το μεσαιωνικό κείμενο σε γλώσσα pahlavi με τον τίτλο *Kwaday-namag*, στο οποίο βασίστηκε ο Ferdowsi για να γράψει το *Shahnameh* (Abka'i –Khavari, *Das Bild des Königs*, 57, 31 επ.)

ώμους του, ενώ οι κορδέλες που τα στολίζουν ανεμίζουν πίσω από τον αυχένα. Την άκρη του μυτερού γένιου περιβάλλει και σφίγγει ένας κρίκος, φέρει δε και κολιέ με μαργαριτάρια. [219] Στα νομίσματα ο κάθε Πέρσης βασιλεύς εμφανίζεται με διαφορετικό στέμμα,[220] το οποίο συνήθως φέρει ακίδες και τον χαρακτηριστικό κόρυμβο, ενώ τα μαλλιά του είναι μακριά με μπούκλες το ίδιο και το γένι του. Το στέμμα στολίζουν εκτός από τις κορδέλες φτερά ή φύλλα δένδρων ή ουράνια σώματα.[221]

Σύμφωνα με αραβικές πηγές το περσικό βασιλικό στέμμα ήταν τόσο βαρύ, ώστε στηρίζονταν με χρυσή αλυσίδα από την οροφή. Ήταν χρυσό στολισμένο με μαργαριτάρια ρουμπίνια και σμαράγδια. Μόλις ο βασιλεύς καθόταν στο θρόνο, το στέμμα κατέβαινε και εφάρμοζε επί της κεφαλής του κρεμασμένο πάντα από την αλυσίδα. [222] Τότε απομακρύνονταν και τα υφάσματα που κάλυπταν το πρόσωπο του βασιλέως και αμέσως έπρεπε όλοι οι παριστάμενοι να πέσουν στα γόνατα και να τον προσκυνήσουν.[223]

Είναι πράγματι περίεργο το γεγονός ότι δεν σώζεται σε βυζαντινό κείμενο μια ολοκληρωμένη περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης του Βασιλέα των Βασιλέων, παρόλο που γενικά οι βυζαντινοί συγγραφείς αρέσκονταν σε περιγραφές ξένων και κυρίως εξωτικών ηγεμόνων.[224] Με δεδομένο ότι βυζαντινοί πρέσβεις επισκέφθηκαν

---

[219] Βλ.τη σχετική εικόνα στο Παράρτημα Β΄ Χάρτες Εικόνες.

[220] Gariboldi, *Sasanian Coinage*,6-34. Άξίζει να αναφερθεί ότι ο πρώτος Σασανίδης Αρδασίρ εμφανίζεται στα νομίσματά του με έξι διαφορετικά στέμματα (Gariboldi, όπ.π.11). Βλ. και Gyselen, Propaganda warfare, 38-71.Η Gyselen κάνει αναφορά και σε οδοντωτό στέμμα με τη μορφή επάλξεων τείχους (mural crown) με το οποίο εμφανίζονται σε νομίσματα οι πρώτοι Σασανίδες Αρδασίρ Α΄και Σαπώρ Α΄(οπ.π.73). Τον τύπο αυτού του στέμματος αντέγραψαν κατά την Gyselen οι Σασανίδες από Ρωμαϊκά νομίσματα, στα οποία με ανάλογο στέμμα εμφανίζεται η Τύχη των πόλεων. Για τον συμβολισμό των διαφόρων στεμμάτων που χρησιμοποιούσαν οι βασιλείς βλ.Frye, *Iran*, 302.

[221] Για τα στέμματα των Σασανιδών ως μέσον έκφρασης πολιτικής και θρησκευτικής ιδεολογίας βλ. Alinia-Mozdoor, *Στέμματα,* 94-105.

[222] Tabari, *The History*, 237,238. Η συγκεκριμένη περιγραφή αφορά τον βασιλέα Χοσρόη Α΄. Με την πάροδο των ετών τα στέμματα εμφανίζονται περισσότερο στολισμένα. Σύμφωνα με τον ΄Αραβα ιστορικό Tha'alibi το στέμμα του Χοσρόη Β΄ζύγιζε περισσότερο από ενενήντα κιλά (Börm, Das Königtum der Sasaniden, 437, Christensen, *Iran*, 397).

[223] Οι αραβικές πηγές κάνουν λόγο για μια τόσο λαμπρή και εκτυφλωτική εικόνα του Πέρση βασιλέα ώστε οι παριστάμενοι μόλις αυτός εμφανίζονταν τοποθετούσαν τις παλάμες μπροστά στο πρόσωπό τους και αναφωνούσαν «καίγομαι, καίγομαι!» (Börm, Das Königtum der Sasaniden, 437). Ο Tabari (*The History*,88), αναφερόμενος πιθανόν σε κάποιο ανέκδοτο, λέει πως τόσο μεγάλη εντύπωση προκάλεσε σε ΄Αραβα απεσταλμένο η εμφάνιση του βασιλέως Βάραμ Ε΄, ώστε παρέμεινε ακίνητος και εμβρόντητος παραλείποντας την προσκύνηση. Ο Βάραμ αντελήφθη την αμηχανία του και τον συγχώρεσε.

[224] Ο Ιωάννης Μαλάλας περιγράφει με λεπτομέρειες την ενδυμασία του βασιλέα των Λαζών (17.9) και του βασιλέα τον Ινδών (18.56), ο Προκόπιος επίσης την ενδυμασία του βασιλέα των Λαζών (*Περί Κτισμάτων,* Γ.α΄.24), το ίδιο και ο Αγαθίας (Γ.15.2): *«..χιτώνιον ποδῆρες ὑπόχρυσον πέδιλά τε κοκκοβαφῆ καὶ μίτρα ὁμοίως χρυσῷ τε και λίθοις πεποικιλμένη. Χλαμύδα δὲ ἁλουργῆ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Λαζῶν οὐ θέμις ἀμπίχεσθαι, λευκὴν δὲ μόνον ..χρυσῷ ὑφάσματι ἑκατέρωθεν καταλάμπεται..».* Ο Πρίσκος (απ.13.1), περιγράφει την εξωτερική εμφάνιση του Αττίλα και της αυλής του, ο Μένανδρος

την αυλή του Πέρση βασιλέα και επομένως θα πρέπει να είχαν άμεση επαφή με την εικόνα του, η έλλειψη της περιγραφής αυτής και κυρίως των εντυπωσιακών στεμμάτων δημιουργεί ερωτηματικά. Είναι άξιο παρατήρησης το γεγονός ότι ο βυζαντινός πρέσβης Πέτρος Πατρίκιος, ενώ αποδεικνύει την παρατηρητικότητά του κάνοντας μια λεπτομερή περιγραφή της τελευταίας πράξης της ειρηνικής συμφωνίας που υπογράφτηκε μεταξύ των δύο κρατών(562), δεν βρίσκει να πει απολύτως τίποτα για την περσική αυλή, τους ευγενείς και τον ίδιο τον βασιλέα των βασιλέων.[225] Βέβαια κατά την υπογραφή της συγκεκριμένης συνθήκης ο Βασιλεύς των Περσών δεν ήταν παρών, δεδομένου ότι η συνθήκη υπογράφτηκε στην παραμεθόριο πόλη του Δάρας. Είχε όμως την ευκαιρεία ο Πέτρος να δεί τον Πέρση βασιλέα λίγο αργότερα προκειμένου να συζητήσουν το θέμα της Σουανίας: «*Ὡς δὲ Πέτρος ἀφίκετο πρὸς βασιλέα Περσῶν ἐν τῷ προσαγορευομένῳ Βιθαρμαίς διαλεχθησόμενός οἱ περὶ Σουανίας, ἐς τὰ βασίλεια προελθὼν ἔλεξεν ὧδε…*».[226]Τα όσα ελέχθησαν από τον Πέρση ηγεμόνα και τα όσα ισχυρίσθηκε ο Πέτρος διασώζονται με λεπτομέρειες, δε υπάρχει όμως καμία αναφορά ούτε νύξη για την εξωτερική εμφάνιση του βασιλιά ή των προσώπων που τον περιέβαλαν.[227] Σύμφωνα με τον Μένανδρο οι πρέσβεις Θεόδωρος και Ζαχαρίας εστάλησαν κατά το έθιμο στην αυλή του νέου βασιλέα Ορμίσδα για να μεταφέρουν τις ευχές και τα συγχαρητήρια του βυζαντινού αυτοκράτορα Τιβερίου. Οι πρέσβεις λέει ο Μένανδρος, βιάζονταν να φθάσουν στην περσική αυλή για **να δουν** από κοντά τον Πέρση ηγεμόνα: «*ἐπειγομένων τε **θεάσασθαι** τὸν ἄρτι τῷ βασιλείῳ θρόνῳ ἐπιβεβηκότα οἰομένων τε ἐς τὰ μάλιστα τεύξεσθαι τιμῆς..*».[228] Πράγματι ο Πέρσης

(απ.10.3.20-30), δίνει πληροφορίες για τον Μεγάλο Χαγάνο των Τούρκων και την αυλή του, ενώ ο Θεοφάνης (*Χρονογραφία,* τ.Ι,σ.244) βασιζόμενος πιθανότατα σε πληροφορίες του Νόννοσου, δίνει μια ιδιαίτερα ρεαλιστική περιγραφή του βασιλέα των Αιθιόπων: *«..γυμνὸς ἦν ο βασιλεὺς Ἀρέθας, καὶ κατὰ δὲ τῆς γαστρὸς ἐφόρει σχιστὰ διὰ μαργαρίτων τιμίων, καὶ ἐν τοῖς βραχίοσιν ἀνὰ πέντε κλαβίων, καὶ χρυσὰ ψέλλια εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ»*. Είναι επομένως περίεργο ότι δεν έχουμε μια εξ ίσου λεπτομερή και ρεαλιστική περιγραφή του Πέρση Βασιλέα και του περιβάλλοντός του.

[225] Τα πρωτότυπα κείμενα της συνθήκης ήταν τυλιγμένα σε ρολό, είχαν σφραγισθεί με κέρινες σφραγίδες και με κάποια άλλα κατασκευάσματα που χρησιμοποιούσαν συνήθως οι Πέρσες, όπως επίσης και με τα αποτυπώματα των δακτυλιδιών των πρεσβευτών και των δώδεκα διερμηνέων, έξι Βυζαντινών και έξι Περσών. Στη συνέχεια έγινε ανταλλαγή των κειμένων της συμφωνίας. Ο Ζίχ επέδωσε τη συμφωνία γραμμένη στα περσικά στον Πέτρο, ενώ ο Πέτρος παρέδωσε στον Ζιχ το πρωτότυπο, συνταγμένο στην ελληνική γλώσσα (Μένανδρος, απ.6.1.409-423). Βλ. Lee, Treaty-making, 109,110. Οι δύο από τις πιο σημαντικές βυζαντινοπερσικές συνθήκες, αυτή του 532 και αυτή του 562, υπογράφηκαν στην παραμεθόριο. Η πρώτη όμως εντός του περσικού εδάφους παρά τον ποταμό Τίγρη.

[226] Μένανδρος, απ.6.1.435,7.

[227] Το γεγονός ότι έχουμε λεπτομερείς περιγραφές των διπλωματικών αποστολών των Περσών στο Βυζάντιο, ενώ δεν συμβαίνει και το αντίθετο, επισημαίνει ο Wiesehöfer. Ακόμα και ο Μένανδρος που αναφέρεται με λεπτομέρειες στις συνομιλίες για την ειρήνη μεταξύ των δύο χωρών, δεν μας δίνει καμιά πληροφορία ή περιγραφή της αυλής του Χοσρόη. (Wiesehöfer, King in the Sasanian Empire, 141).

[228] Μένανδρος, απ. 23.9.25.Βλ.Diebler, Les hommes du roi, 193.

βασιλεύς εδέχθη τους βυζαντινούς πρέσβεις σε ακρόαση αλλά με εχθρικές διαθέσεις: «*Ἐδέξατο μὲν οὖν καὶ αὖθις αὐτοὺς βασιλεὺς Περσῶν, τραχύτητι δὲ χρώμενος πρὸς ἕκαστα τῶν φιλανθρώπως γεγραμμένων…*».[229]

Επομένως γίνεται φανερό ότι βυζαντινοί πρέσβεις έγιναν κατά καιρούς δεκτοί στην περσική αυλή. Αν όμως είδαν ή όχι τον Πέρση βασιλέα είναι ένα ζήτημα, διότι οι ανατολικές πηγές κάνουν λόγο για μια οθόνη ή παραπέτασμα που εμπόδιζε τους κοινούς θνητούς να αντικρίζουν κατά πρόσωπο το βασιλέα, είναι επίσης πιθανόν ότι δεν μιλούσε ο ίδιος, κατά τις ακροάσεις, αλλά κάποιος αντ'αυτού.[230] Πάντως, όπως αναφέρει ο Diebler, σύμφωνα με αραβικές πηγές, οι βυζαντινοί πρέσβεις εγένοντο κατά κανόνα θερμά δεκτοί από τον Βασιλέα των Βασιλέων, τους προσφέρετο ως κάθισμα ένας θρόνος δίπλα στον Πέρση βασιλέα και κατά την αναχώρησή τους ελάμβαναν ως δώρο βασιλικό ένδυμα.[231]

Είναι επίσης περίεργο ότι δεν έχουμε καμία περιγραφή του Πέρση βασιλέα ως πολεμιστή, παρόλο που δεν αμφισβητείται η παρουσία του στη μάχη και μάλιστα στην πρώτη γραμμή αυτής.[232] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος κάνει αναφορά στον Σαπώρ Β΄ο οποίος κατά την πολιορκία της Άμιδας (359) πλησίασε πολύ τα τείχη ώστε, όπως λέει, να διακρίνονται τα χαρακτηριστικά του, η περιγραφή του όμως περιορίζεται στο στέμμα του Σαπώρ, που είχε τη μορφή κριού και δεν κάνει καμία αναφορά στον σωματότυπο ή στον εξοπλισμό του. Ο Προκόπιος αναφέρεται στον Καβάδη και τον

---

[229] Μένανδρος απ. 23.9.79.

[230] Daryaee, *Sasanian Persia*, 41,42. Αραβικές πηγές δίνουν μια περιγραφή του τρόπου με τον οποίο γίνονταν οι ακροάσεις στην αυλή του Μεγάλου Βασιλέα, σύμφωνα με αυστηρό πρωτόκολλο. Ο Βασιλεύς εμφανίζονταν πίσω από μια οθόνη που αργότερα, κατά τη διάρκεια της ακρόασης, την απομάκρυναν οι αυλικοί. Κανείς δεν μπορούσε να πλησιάσει τον βασιλέα και έπρεπε οι πάντες να παραμένουν σε μια απόσταση 20 πήχεων. Όρθιοι σε σειρές παρατάσσονταν οι διάφοροι αξιωματούχοι, καθώς και οι μουσικοί και ηθοποιοί που αποτελούσαν σημαντικό τμήμα της περσικής αυλής. Μωσαϊκά και χαλιά στόλιζαν τους τοίχους και το πάτωμα της αίθουσας ακροάσεων, την οποία φύλαγαν φρουροί παρατεταγμένοι σε δύο σειρές, με χρυσές ζώνες και χρυσά ή ασημένια ρόπαλα. Άγρια ζώα, τίγρεις, λέοντες και ελέφαντες μέσα σε κλουβιά υπήρχαν έξω από την αίθουσα. Ο θρόνος του βασιλιά ήταν χρυσός, χρυσό και το στέμμα που κρέμονταν με αλυσίδα από την οροφή της αίθουσας. Διακοσμούσε επίσης την αίθουσα ένα δένδρο με χρυσό κορμό και φύλλα. Μέχρι την απομάκρυνση της οθόνης, η οποία απείχε από τον θρόνο τουλάχιστον δέκα πήχεις, κανείς δεν επιτρέπετο να ομιλεί ή να κινείτε, με την εμφάνιση δε του βασιλέα όλοι έπρεπε να χαμηλώσουν τα μάτια και να πέσουν στο έδαφος. Οι ακροάσεις ενίοτε γίνονταν και στους κήπους του ανακτόρου, οπότε ο χρυσός θρόνος μεταφέρετο εκεί. Κατά τη διάρκεια της ακρόασης ο συνομιλητής του βασιλέα έπρεπε με το ένα χέρι να κρατά, όσο μιλούσε, ένα πανί μπροστά στο στόμα του και το άλλο χέρι να τοποθετεί κάτω από τη μασχάλη του. Στο τέλος της ακρόασης και πάλι έπρεπε να πέσει στο έδαφος, περιμένοντας την απάντηση του βασιλέα. (Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 52,78,79). Πιθανότατα οι Άραβες ιστορικοί βασίσθηκαν σε μεσαιωνικά περσικά κείμενα, που όμως δεν διασώθηκαν. Δυστυχώς καμιά ανάλογη περιγραφή δεν έχουμε από τους βυζαντινούς.

[231] *" L' ambassadeur est- il traité a plus d' un égard comme l' image de son souverain, sinon comme son égal"* (Diebler, Les hommes du rois, 208,209).

[232] Το 540/41 κατά την εισβολή στο ρωμαϊκό έδαφος ο Χοσρόης Α΄επανειλημμένα ήρθε σε διαπραγμάτευση με τους απεσταλμένους των διαφόρων πόλεων, κυρίως επισκόπους. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.6.17, Β.10.10,Β.26.20)

γιό του Χοσρόη Α΄, που πολέμησαν και αυτοί στην πρώτη γραμμή της μάχης και πάλι όμως δεν έχουμε καμιά περιγραφή.[233] Είναι γνωστό από τις ανάγληφες σε βράχους παραστάσεις ότι ο βασιλεύς των Περσών πολεμούσε ως κατάφρακτος ιππότης, δεν γίνεται όμως λόγος περί αυτού στις βυζαντινές πηγές. Δεν είμαι σε θέση να δώσω μια εξήγηση πάνω σε αυτό το θέμα, πλην ίσως του ότι μια εντυπωσιακή περιγραφή θα μπορούσε να προσβάλλει το κύρος και το γόητρο του βυζαντινού αυτοκράτορα.

Οι ανατολικές πηγές συνήθως ονομάζουν τον βασιλέα των βασιλέων *kai* που μπορεί να ερμηνευθεί ως θεϊκά ωραίος.[234] Το πρόσωπό του φωτίζεται από ἐσωτερικό φώς και προκαλεί στον θεατή φόβο, σεβασμό και έκπληξη ταυτόχρονα. Το *karna* ή *xvarrah* περιβάλλει σαν φωτοστέφανο τον βασιλιά,[235] ο οποίος σχεδόν πάντα εικονίζεται πάνω σε άλογο ή ελέφαντα και σπάνια να στέκεται στο έδαφος. Το θεϊκό χάρισμα (*farr)* είναι η θεϊκή δύναμη που τον προστατεύει από ασθένεια και θάνατο.[236] Οι βασιλείς μυθοποιούνται, παράλληλα όμως τονίζονται και οι ανθρώπινες αδυναμίες τους, είναι επιρρεπείς στο κρασί[237] και στις ερωτικές απολαύσεις. Όπως προαναφέρθηκε το πρόσωπο του Βασιλέως των Βασιλέων δεν ήταν εύκολο να το αντικρύσουν οι κοινοί θνητοί. Σύμφωνα με τον Tabari η μητέρα νεαρής παρθένας, που ο Καβάδης επέλεξε για σύντροφό του για μια μόνο νύχτα, ζήτησε από την κόρη της να της περιγράψει την εξωτερική του εμφάνιση. Εκείνη απάντησε πως το μόνο που μπορούσε να πει, ήταν πως το κάτω μέρος του ενδύματός του έφερε βαρύτιμο κέντημα, κάτι που προφανώς είδε κατά την προσκύνηση.[238]

Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες που έχουμε από τους βυζαντινούς συγγραφείς για την εξωτερική εμφάνιση του βασιλέα των Περσών. Γνωρίζουμε ότι φορούσε *ὑποδήματα μέχρι ἐς γόνυ φοινικοῦ χρώματος,* που όπως παρατηρεί ο Προκόπιος *μόνον Ῥωμαίων τε καὶ Περσῶν ὑποδεῖσθαι θέμις.*[239] Είναι ενδιαφέρον επίσης ότι ο

---

[233] Για τον Βασιλέα των Βασιλέων στη μάχη βλ.παρακάτω στο παρόν κεφάλαιο σ.246 επ.

[234] Οι Σασανίδες προσέθεσαν στον τίτλο τους την ονομασία «Kayanid» για να τονίσουν την καταγωγή τους από τους μυθικούς και ηρωϊκούς Καγιανίδες. Ο πρώτος Σασανίδης βασιλεύς που χρησιμοποίησε αυτό τον τίτλο ήταν ο Καβάδης Α΄ (Wiesehöfer, King in the Sasanian Empire, 144).

[235] Οι Έλληνες ερμήνευσαν την συγκεκριμένη λέξη με τη λέξη «*τύχη*»: «*ἡ Περσῶν τύχη*» (Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος*,30.8) και *fortuna* στον Αμμιανό Μαρκελλίνο (17.5.8).Βλ.Börm, *Prokop und die Perser*,96.

[236] Wiesehöfer, *Ancient Persia*,216,217.

[237] *«Παρὰ δὲ Πέρσαις τῷ βασιλεῖ ἐφίεται μεθύσκεσθαι μιᾷ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ θύουσι τῷ Μίθρῃ»* Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 10.45, τ.IV, σ. 468)

[238] Tabari, *The History*, 129,136, Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.11.5. Η συνεύρεση με τη συγκεκριμένη νεαρή γυναίκα, που κατά τον Προκόπιο ήταν αδελφή του Ασπεβέδη, είχε ως αποτέλεσμα τη γέννηση του γιού του και διαδόχου του Χοσρόη Α.

[239] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Γ.1.23. Η πληροφορία αυτή επιβεβαιώνεται από τις ανατολικές πηγές, βλ. Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 61.

μεταγενέστερος Ιωάννης Ζωναράς, αναφερόμενος στην εικόνα του βασιλέα Σαπώρ Β΄γράφει πως η σωματική του διάπλαση ήταν πέραν του φυσιολογικού ογκώδης : «*ἦν δὲ ὁ Σαπώρης, ὡς ἱστόρηται, ὑπερμεγέθης τὸν ὄγκον τοῦ σώματος καὶ οἷος οὔπω τότε ὤφθη ἀνὴρ*». [240] Ο Tabari σημειώνει ότι οι Σασανίδες διακρίνονταν για τη φυσική ομορφιά τους, και το παράστημά τους. [241] Μια σύντομη μόνο περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης του βασιλέα Ορμίσδα Δ΄, πιθανότατα όμως φανταστική, παραδίδει ο Θεοφύλακτος, σημειώνοντας ότι η εμφάνισή του λόγω του πλούτου της παραπέμπει σε τύραννο: «*οὗτος δὲ τὸν βασίλειον θρόνον περιεκάθητο, ἐσθὴς δ'αὐτῷ τύραννος ὁμοῦ καὶ βαρύτιμος, ἥ τε τιάρα χρυσῆ τε και λιθοκόλλητος, ἐνέρσει ἀνθράκων ἀπολάμπουσα τῇ λαμπρότητι, περιερρεῖτο δ'αὐτῇ καὶ ὁ μαργαρίτης εἰς τὸ δαψιλὲς το τε κράνος καταυγαζόμενος τό τε σμαραγδόχλοον ὥραν ἐκύμαινεν, ὡς μικροῦ δεῖν συναπολιθοῦσθαι τὸν θεατὴν ὀφθαλμὸν τῷ ακορέστῳ τῆς καταπλήξεως. ἀναξυρίδες δ'αὐτῷ χρυσοποίκιλοι, ἔργα ὑφάντου χειρὸς μεγατίμια. καὶ τοσαύτην εἶχεν ἡ στολή τὴν τρυφὴν ὁπόσην ἠβούλετο ἡ τῆς σοβαρότητος ἔφεσις*» [242] Ο βασιλεύς των Περσών στολίζεται με άφθονα χρυσά κοσμήματα και μαργαριτάρια, είναι πάντα καλοχτενισμένα και αρωματισμένα τα μακριά του μαλλιά, ζει σε χρυσοστολισμένους θαλάμους και περνά την ώρα του σε χρυσές κλίνες τυλιγμένος σε μεγαλόπρεπους μανδύες. [243] Πάντα κατά τον Θεοφύλακτο στη βασιλική αυλή υπήρχαν μουσικοί και οι βασιλείς απολάμβαναν το γεύμα τους

---

[240] Ιωάννης Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν,* 3.12. Με τη φράση «*ὡς ἱστόρηται*» πιθανότατα αναφέρεται σε κάποια μάλλον προφορική παράδοση γνωστή στο Βυζάντιο. Σύμφωνα με πληροφορία του Διόδωρου Σικελιώτη (17.66.3-6), όταν ο Μέγας Αλέξανδρος, που ως γνωστόν ήταν μικρόσωμος, εισήλθε στο ανάκτορο του Δαρείου στην πόλη Σούσα και εκάθησε στο χρυσό θρόνο, τα πόδια του αιωρούντο στο κενό: «*καθίσαντος γὰρ αὐτοῦ ἐπὶ τὸν βασιλικὸν θρόνον καὶ τούτου μείζονος ὄντος ἢ κατὰ τὴν συμμετρίαν τοῦ σώματος, τῶν παίδων τις ἰδὼν τοὺς πόδας ἀπολείποντας πολὺ τοῦ κατὰ τὸν θρόνον ὑποβάθρου βαστάσας τὴν Δαρείου τράπεζαν ὑπέθηκε τοῖς ποσὶν αἰωρουμένοις*». Ο Πέρσης βασιλεύς έπρεπε να είναι ωραίος στην όψη και οπωσδήποτε ψηλός, αντίθετα με τους αντιπάλους του, που περιγράφονται πάντα ως άσχημοι, μαυριδεροί και μικρόσωμοι (Abka'i-Khavari, όπ.π.,55).

[241] Tabari, *The History*, 42. Για τον Σαπώρ Α΄ο Tabari (όπ.π.,34,35) αναφέρει ότι ήταν ο ωραιότερος άνδρας της εποχής του. Την ίδια αναφορά κάνει και για τον Ορμίσδα, σημειώνοντας ότι γενικά οι απόγονοι του Αρδασίρ διακρίνονταν για την φυσική ομορφιά τους: " *..υπήρχαν ορισμένα εξωτερικά χαρακτηριστικά που διέκριναν τον οίκο των Σασανιδών:ένα πολύ όμορφο πρόσωπο, μια γερή κορμοστασιά και άλλα εξωτερικά χαρίσματα που έκαναν ξεχωριστό το γένος του Αρδασίρ*".

[242] Θεοφύλακτος, Δ.3. Η περιγραφή αυτή πάντως δεν φαίνεται να απέχει γενικώς από την πραγματικότητα, δεδομένου ότι ήταν γνωστό ότι τα ενδύματα του βασιλέα των Περσών ήταν κεντημένα με χρυσή κλωστή και είχαν κόκκινο χρώμα (Tabari, *The History,*129). Επειδή όμως ο Θεοφύλακτος κάνει λόγο απλά για κάποιο λιθοστόλιστο στέμμα, ενώ το στέμμα του Βασιλέα των Βασιλέων ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακό και υψηλό στολισμένο, είτε με ουράνια σώματα, είτε με πουλιά, δημιουργούνται αμφιβολίες για το αν πράγματι η περιγραφή αυτή προέρχεται από αυτόπτη μάρτυρα ή απλά είναι ένα στερεότυπο, που θα μπορούσε να αφορά το στέμμα οιουδήποτε βασιλέα. Κατά την ενθρόνιση του ΄Αραβα Λαχμίδη Nu' man III, ο βασιλεύς Ορμίσδας Δ΄εμφανίστηκε με εντυπωσιακό διάδημα επί της κεφαλής του αξίας 6.000 δηναρίων, το οποίο προκάλεσε το θαυμασμό των παρευρισκομένων (Chrysos, The title *βασιλεύς,* 51)

[243] Θεοφύλακτος, Δ.4. Για την εξωτερική εμφάνιση του Βασιλέα των Βασιλέων όπως αυτή περιγράφεται από τις αραβικές και περσικές πηγές βλ. Abka'i Khavari, *Das bild des Königs*, 55-57. Η στολή του, τουλάχιστον κατά την παρθική περίοδο, περιελάμβανε μανδύα κεντημένο με άστρα από πολύτιμες πέτρες, που δήλωνε την αστρική του καταγωγή (Widengren, Der grosse gegner Roms, 225).

συνοδεία εγχόρδων και αυλών, *ὡς ἔθος Πέρσαις καθέστηκε παιωνίζουσιν*.[244] Οι βασιλείς απολάμβαναν επίσης εκλεκτό και άφθονο φαγητό: «*..ἐν λεκανίσι χρυσαῖς μυττωτοὺς καὶ κῶλα θήρας βασιλικαῖς, βουβαλίδων τε καὶ δορκάδων καὶ ὄνων ἀγρίων τῶν μελῶν τὰ ἐπίσημα, ἀνθοσμίας τε οἴνους καὶ ποικίλων προπομάτων κατασκευὰς, ἄρτους τε εὖ πεπεμμένους καὶ γάλα καὶ λάγανα καὶ ὁπόσα ἄλλα γαστριζομένοις* ***τυράννοις*** *δορυφορεῖται ἐς τραπέζης πανήγυριν*».[245] Όλα αυτά όμως τα πλούτη και η αφθονία χαρακτηρίζουν τυράννους. δεδομένου ότι το ιδανικό πρότυπο για τους βυζαντινούς, ήταν ένας αυτοκράτωρ ολιγαρκής και ταπεινός που ακολουθούσε την συντηρητική ζωή ενός φιλοσόφου.[246]

Τα γένια και τα μαλλιά του Πέρση βασιλέα ήταν μακριά ιδιαίτερα περιποιημένα με μπούκλες και πλεγμένα με φύλλα χρυσού ώστε να λάμπει ολόκληρος.[247] Είναι ενδιαφέρον ότι ακριβώς αυτό το χαρακτηριστικό το αναφέρει ο Ιωάννης Χρυσόστομος: «*Ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς χρυσοῦν ἔχει τὸ γένειον, τῶν περὶ ταῦτα δεινῶν καθάπερ τῇ κρόκῃ οὕτω καὶ ταῖς ἐκείνου θριξὶν ἐνελισσόντων τὰ πέταλα τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀνάκειται καθάπερ τέρας*».[248] Στις ανάγλυφες παραστάσεις που σώζονται στο Ιράν ο Πέρσης βασιλεύς εικονίζεται με ιδιαίτερα περιποιημένα πλούσια με μπούκλες μαλλιά και γένια. Φορά μακρύ φαρδύ παντελόνι με κρόσια που φέρει κέντημα, στο μπούστο φέρει στενό κορσέ με τιράντες , καθώς και πουκάμισο με μακριά μανίκια, έτσι ώστε εκτός της κεφαλής, κανένα άλλο σημείο του σώματός του να εμφανίζεται γυμνό.

Χρυσός ήταν ο και ο περσικός θρόνος από την εποχή των Αχαιμενιδών. Ο βασιλεύς των Πάρθων Φραάττης *ἐπὶ χρυσοῦ δίφρου καθήμενος καὶ τὴν νευρὰν τοῦ τόξου ψάλλων* δέχθηκε τους Ρωμαίους πρέσβεις.[249]

---

[244] Θεοφύλακτος, Ε.11. Ο βασιλεύς των Περσών Βάραμ Ε΄(Guhr) είχε ιδιαίτερη αγάπη στη μουσική και επιθυμούσε και οι υπήκοοί του να την απολαμβάνουν. Δώδεκα χιλιάδες μουσικοί που έστειλε στον Βάραμ ο βασιλιάς της Ινδίας διασκορπίστηκαν σε όλο το Ιράν, ο δε Βάραμ αναβάθμισε τη θέση των μουσικών ανεβάζοντάς τους στην ανώτερη κοινωνική τάξη των αξιωματούχων του παλατιού (Tabari, *The History*, 94· Christensen, *L' Iran*, 371· Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 159). Η μουσική και ο χόρος ήταν όπως φαίνεται απολαύσεις ιδιαίτερα αγαπητές στους Πέρσες: *«Πέρσαι γὰρ ὥσπερ ἱππεύειν οὕτω καὶ ὀρχεῖσθαι μανθάνουσι καὶ νομίζουσι τὴν ἐκ τῆς ἐργασίας ταύτης κίνησιν ἐμμελῆ τινα λαμβάνειν γυμνασίαν τῆς τοῦ σώματος ῥώμης»* (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί*, 10.45, τ.IV, σ.468) .

[245] Θεοφύλακτος, Δ.7.

[246] Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο, ο ήρωάς του Ιουλιανός έτρωγε λίγο, μαζί μάλιστα με τους στρατιώτες του και κοιμόταν ελάχιστα.(βλ.παραπάνω στο παρόν Κεφάλαιο υποσημ.36). Ανάλογο είναι και το πορτρέτο του Ιουστινιανού που περιγράφει ο Προκόπιος: *«ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις ἁπάσαις αἵπερ τὴν Πασχαλίαν ἑορτὴν προτερεύουσαι νηστεῖαι καλοῦνται, σκληράν τινα βιοτὴν ἔσχε μὴ ὅτι βασιλεῖ ἀλλόκοτον οὖσαν, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπῳ ἀμηγέπη τῶν πολιτικῶν ἁπτομένῳ. Δυοῖν γὰρ ἡμέραιν διεγεγόνει ἐς ἀεὶ απόσιτος ὤν..ὄρθρου βαθέος διηνεκὲς ἐκ τῶν στρωμάτων ἐξανιστάμενος ..καὶ ἡνίκα δὲ που τροφὴν αἴροιτο, οἴνου μὲν καὶ ἄρτου καὶ τῶν ἄλλων ἐδωδίμων ἐκτὸς ἔμενε»* (Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,* Α.ζ΄.7-10).

[247] Abka'i Khavari, *Das Bild des Königs*, 55.

[248] Nöldeke, *Perser und Araber*, 453. (Ο Nöldeke παραπέμπει στην 4η Ομιλία προς Κολοσσαείς)

[249] Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία,* 49.27.4. Στο *Shahnameh*(617, 620) γίνεται όμως επανειλημμένα αναφορά σε ελεφάντινο (ivory) θρόνο Είναι χαρακτηριστική η παρατήρηση του Δίωνα Κάσσιου ότι ο βασιλεύς κρατά κατά την ακρόαση το τόξο του, ένα δηλαδή πολεμικό όπλο, δηλώνοντας κάτι το οποίο

Οι βασιλείς διασκέδαζαν παίζοντας πόλο, ακούγοντας μουσική και κυρίως κυνηγώντας.[250] Ένα πρότυπο ηγεμόνα για τους Πέρσες, όπως προελέχθη, ήταν ο Βάραμ Ε΄. Αγαπούσε το κυνήγι, τη μουσική και το καλό φαϊ, ήθελε οι υπήκοοί του να έχουν επίσης καλή ζωή, γι αυτό μείωσε τους φόρους, ήταν πολεμιστής αλλά και ένας ήρωας που μπορούσε να νικήσει άγρια θηρία.[251] Η ύπαρξη χαρεμιού δεν αμφισβητείται,[252] ο δε βασιλεύς μπορούσε να νυμφευθεί αλλόθρησκη ή αλλόφυλη.[253] Η πολυγαμία χαρακτηρίζει διαχρονικά τους Πέρσες βασιλείς.[254] Ο βασιλεύς Περόζης, σύμφωνα με τον Προκόπιο, είχε τριάντα γιούς που τον ακολούθησαν στην εκστρατεία κατά των Εφθαλιτών Ούννων[255] και ο Χοσρόης Β΄δέκα οκτώ γιούς,[256] τούτο αποδεικνύει την ύπαρξη πολλών συζύγων.[257] Ο Καβάδης εξάλλου, πάντα σύμφωνα με τον Προκόπιο, δέχθηκε ως σύζυγο την κόρη του βασιλιά των Εφθαλιτών παρόλο που ήταν ήδη παντρεμένος.[258]Ο ίδιος βασιλιάς, ακολουθώντας προφανώς τα κελεύσματα των Μαζδακιτών, *«..νόμον ἔγραψεν ἐπὶ κοινὰ ταῖς γυναιξὶ μίγνυσθαι Πέρσας»,*[259] κάτι που επαναλαμβάνει ο Αγαθίας, *«..καὶ νόμον ἔθετο κοινὰ τοῖς ἀνδράσι προκεῖσθαι τὰ γύναια..».*[260] Ο Χοσρόης Β΄, κατέφυγε στο ρωμαϊκό έδαφος μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά του. Όταν έφθασε στο Κιρκήσιον τον υπεδέχθη ο Πρόβος *και φιλοφροσύνῃ τοῦτον ἐξένιζεν, τὰ δὲ τούτου γύναια παῖδας ὑπομαζίους περιαγόμενα λίαν εἰς τὰ*

επισημαίνουν όλοι οι συγγραφείς, ότι δηλαδή οι Πέρσες ήταν λαός φιλοπόλεμος και σε καμιά περίπτωση δεν αποχωρίζονταν τα όπλα τους. Μια εντελώς διαφορετική νοοτροπία επικρατούσε στη βυζαντινή αυλή: *«..οὐ σώζεται* [βασιλεία] *διὰ τὴν ὁπλιτικὴν δύναμην ἀλλὰ γιὰ τὴν θείαν χειραγωγίαν»* (Βασίλειος Καισαρείας, *PG*.29,στ.345).

[250] Tabari, *The History*, 41.

[251] Στο ίδιο, 100,101.

[252] Yarshater, Iranian National History, 408.

[253]Ο Καβάδης νυμφεύθηκε την κόρη του βασιλέα των Εφθαλιτών (Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Α.6.10, Tabari, *The History*, 136), ο υιός του Χοσρόης Α΄νυμφεύθηκε την κόρη του Τούρκου Μεγάλου Χαγάνου (Tabari,*The History*,160), νυμφεύθηκε επίσης την χριστιανή Ρωμαία αιχμάλωτη Ευφημία *ἔρωτα ἐξαίσιον αὐτῆς ἐρασθεὶς* (Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.5.27), ο δε Χοσρόης Β΄νυμφεύθηκε την επίσης χριστιανή και Ρωμαία στην καταγωγή Σειρίν (Θεοφύλακτος, Ε.14).Σύμφωνα με το *Shahnameh* (685,686),ο Χοσρόης Α΄είχε χριστιανή μητέρα και ένας από τους γιούς του ο Nushzad ήταν χριστιανός. Ο τελευταίος ξεκίνησε μια επανάσταση κατά του πατρός του με τη βοήθεια του Ρωμαίου αυτοκράτορα.

[254] Ο Ηρόδοτος (1.135) βεβαιώνει πως οι ευγενείς είχαν πολλές συζύγους και ακόμα περισσότερες παλλακίδες και ο Στράβων (15.3.17) λέει πως σκοπός της πολυγαμίας ήταν για τον άνδρα να αποκτήσει πολλά παιδιά. Ο Ιουστίνος αναφέρει πως επί Πάρθων οι βασιλείς είχαν πολλές γυναίκες την φύλαξη των οποίων ανέθεταν σε ευνούχους (Justinus, *Epitome*, 41.3).

[255] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.4.2. Η αναφορά του Προκοπίου ελέγχεται ως υπερβολική γιατί ο Tabari (*The History*, 110) αναφέρει ότι μόνο τέσσερις γιοί και τέσσερα αδέλφια του Περόζη τον ακολούθησα στην εκστρατεία κατά των Ούννων και σκοτώθηκαν μαζί του.

[256] Tabari, *The History*,379

[257] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.4.2. Βλ.και H.Börm, *Prokop und die Perser*, 187.

[258] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.6.10

[259] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.5.1

[260] Αγαθίας Δ.27.7. Για το κοινωνικοθρησκευτικό κίνημα των Μαζδακιτών, βλ. Daryaee, *Sasanian Persia*, 26-28 και Boyce, *Zoroastrians*, 130-131.

μάλιστα φιλανθρωπίας ἠξίου…».[261] Ο ίδιος είχε παντρευτεί, σύμφωνα με τον Tabari, την κόρη του αυτοκράτορα Μαυρικίου,[262] αλλά παράλληλα είχε ως νόμιμη σύζυγό του και μια χριστιανή ρωμαϊκής καταγωγής, την Σειρέμ (Shirin) με την οποία μάλιστα επιθυμούσε να αποκτήσει τέκνο.[263]

Η κύρια απασχόλησή των Περσών βασιλέων, όταν δεν πολεμούσαν, ήταν όπως φαίνεται το **κυνήγι αγρίων και ήμερων ζώων.**[264] Ο Θεμίστιος ειρωνεύτηκε αυτή τη συνήθεια: «*..καὶ τοξεύοντα μὲν ὀρνίθων ἐπιτυγχάνειν, βουλευόμενον δὲ ἀποτυγχάνειν φρονήσεως, εὐκόλως μὲν ἐφ'ἵππων ὀχεῖσθαι συνειθισμένον, εὐκολώτερον δὲ ἀποπίπτειν δικαιοσύνης».*[265] Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος δίνει την πληροφορία ότι ο ρωμαϊκός στρατός πλησιάζοντας στην Κτησιφώντα συνάντησε μια μεγάλη περιφραγμένη έκταση, μέσα στην οποία ζούσαν διάφορα άγρια ζώα που προορίζονταν για θηράματα, τα οποία οι Ρωμαίοι στρατιώτες κατέσφαξαν με αγριότητα.[266] Επρόκειτο για μικρούς παραδείσους που είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον, διότι παρόμοια πληροφορία δίνει και ο Ζώσιμος για μια περιοχή που ονομάζει *«Κυνήγιον»: «….δένδρεσι πεφυτευμένον παντοδαποῖς. ἐν τούτῳ θηρίων παντοίων ἐναποκλειόμενα γένη τροφῆς τε οὐκ ἠποροῦντο διὰ τὸ καὶ ταύτην αὐτοῖς ἐπεισάγεσθαι καὶ παρεῖχον τῷ βασιλεῖ τοῦ θηρᾶν ἡνίκα ἄν βουληθείη..»*[267] αλλά και όταν οι Ρωμαίοι κατέλαβαν ανάκτορο κοντά στην Κτησιφώντα διαπίστωσαν ότι οι τοίχοι ήταν

---

[261] Θεοφύλακτος, Δ.10. Ότι ο Χοσρόης Β΄είχε πολλές γυναίκες βεβαιώνει και ο Tabari. *(The History*, 309).

[262] Σύμφωνα με τον Tabari (*The History*, 305, 312) και το *Shahnameh* (783), ο αυτοκράτωρ Μαυρίκιος πρόσφερε στον Χοσρόη την κόρη του Μαρία ως σύζυγο, η οποία και οδηγήθηκε στο χαρέμι του. Η Μαρία, πάντα σύμφωνα με τις ανατολικές πηγές, υπήρξε η μητέρα του Καβάδη Β΄Σειρόη και δολοφονήθηκε από μία άλλη ευνοουμένη σύζυγο του Χοσρόη, τη Σιρίν, για λόγους αντιζηλίας. (*Shahnameh*,813). Οι βυζαντινές πηγές όμως σιωπούν πάνω σε αυτό το θέμα.

[263] *«τῷ δὲ ἐπιόντι ἐνιαυτῷ ὁ τοῦ Περσικοῦ βασιλεὺς ἀναγορεύει βασίλειαν Σειρὲμ, γένους Ῥωμαϊκοῦ, ἧν δὲ θρησκείας Χριστιανῶν».* (Θεοφύλακτος, Ε.13). Στην ιστορία του Tabari αναφέρεται ότι ο Χοσρόης Β΄, όχι μόνο είχε χαρέμι, αλλά, όπως τον κατηγορούσε ο γιός του, εμπόδιζε παντρεμένες γυναίκες που με τη βία είχε υποχρεώσει να έρθουν στο χαρέμι του, να ενωθούν με την οικογένειά τους και τα παιδιά τους.(Tabari, *The History*, 383).

[264] Το κυνήγι όπως και ο πόλεμος αποδεικνύουν την γενναιότητα του βασιλέως βλ.Whitby, The Persian King at War, 237. Πολλά αρχαιολογικά ευρήματα με θέμα το κυνήγι μαρτυρούν την εμμονή των Περσών βασιλέων σε αυτή την απασχόληση. Σώζονται χρυσά και αργυρά σκεύη με ανάλογες απεικονίσεις, ενώ ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι και ανάγλυφη παράσταση στο Taq-i Bustan, πλησίον του σημερινού Kermanshah, που παριστάνει τον Χοσρόη Β΄σε σκηνή κυνηγίου (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, Plate XXIII).

[265] Θεμίστιος, *Λόγοι, Περὶ Φιλανθρωπίας,*τ.Ι, σ.16.

[266] Αμμιανός Μαρκελλίνος , 24.5.2.

[267] Ζώσιμος, 3.23.1. Έναν τέτοιο παράδεισο ανακάλυψαν και οι στρατιώτες του Ηρακλείου κατά την προέλασή τους προς την Κτησιφώντα: «*εὗρεν δὲ* [ὁ στρατὸς] *ἐν τούτοις τοῖς παλατίοις στρουθεῶνας καὶ δορκάδας καὶ ονάγρους καὶ ταῶνας καὶ φασιανοὺς πλῆθος ἄπειρον»* (Θεοφάνης, τ.Ι, 322). Περιοχή με το όνομα *Κυνήγιον* μνημονεύεται και στις βυζαντινές πηγές και μάλιστα όπως αναφέρει ο Ιωάννης Μαλάλας (12.20) υπήρχε στη Λαοδίκεια από την εποχή του Σεπτιμίου Σεβήρου. Αγνοώ όμως αν επρόκειτο για κάτι ανάλογο με το περσικό *Κυνήγιον.*

διακοσμημένοι με παραστάσεις που απεικόνιζαν τον βασιλιά σε κυνήγι αγρίων ζώων.[268]

Αναφέρθηκε πως δεν υπάρχει αξιόπιστη περιγραφή της εξωτερικής εμφάνισης του Πέρση βασιλέα στις βυζαντινές πηγές, δεν υπάρχει όμως και καμία περιγραφή του ανακτόρου του. Μια περιγραφή του ανακτόρου των Αχαιμενιδών και των αξιωματούχων της αυλής έχουμε από τον Αριστοτέλη: «*αὐτὸς μὲν γὰρ, ὡς λόγος, ἵδρυτο ἐν Σούσοις ἢ Εκβατάνοις,* ***παντὶ ἀόρατος****, θαυμαστὸν ἐπέχων βασίλειον οἶκον καὶ περίβολον χρυσῷ καὶ ἠλέκτρῳ ἐλέφαντι ἀστράπτοντα. πυλῶνες δὲ πολλοὶ καὶ συνεχεῖς πρόθυρά τε συχνοῖς εἰργόμενα σταδίοις ἀπ΄αλλήλων θύραις τε χαλκαῖς και τείχεσι μεγάλοις ὠχύρωτο».*[269] Είναι φανερό ότι το ανάκτορο ήταν περιφραγμένο με υψηλό τείχος, περιβάλλονταν δε από κήπους, έτσι ώστε να μην είναι ορατό ή προσεγγίσημο για τους κοινούς θνητούς.[270] Ανάλογης λαμπρότητας πρέπει να ήταν και το ανάκτορο των Σασανιδών, του οποίου ερείπια σώζονται στην Κτησιφώντα μέχρι σήμερα.[271] Στη Κτησιφώντα εστέφοντο οι βασιλείς και εκεί υπήρχε η βασιλική κατοικία, την οποία οι βασιλείς χρησιμοποιούσαν συνήθως κατά τους χειμερινούς μήνες.[272]Το πολυόροφο ανάκτορο, πιθανότατα του Χοσρόη Α΄(*Taq-e-Kesra),* στόλιζε επιβλητική αψίδα το ύψος της οποίας είναι μοναδικό στον κόσμο.[273]Ο Θεοφύλακτος δίνει την πληροφορία ότι ανάκτορο του Χοσρόη πλησίον της Κτησιφώντος, κατασκευάστηκε με ελληνικά μάρμαρα που έστειλε ο αυτοκράτωρ Ιουστινιανός (!) αλλά και στολίστηκε από Ρωμαίους τεχνίτες και καλλιτέχνες: «*ἡ δὲ Κτησιφῶν μέγιστα βασίλεια τῇ Περσίδι*

---

[268] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 24.6.3. Κατά τον Αμμιανό, τους Πέρσες καλλιτέχνες, ζωγράφους ή γλύπτες, κανένα άλλο θέμα δεν τους συγκινούσε εκτός από τον πόλεμο και το κυνήγι: *" nec enim apud eos pingitur vel fingitur aliud, praeter varias caedes et bella"*. Χρυσά και ασημένια πιάτα με παραστάσεις βασιλικού κυνηγίου, την παραγωγή των οποίων ήλεγχε η βασιλική αυλή, ἔστελναν ως δώρα οι βασιλείς σε διαφόρους ηγεμόνες, συμβόλιζαν δε τη δύναμη και την πολεμική ικανόητα του εικονιζομένου βασιλέα (Kaveh Farrokh, *Shadows in the desert*, 202· Wiesehöfer, *Ancient Persia*, Plate XXVIIa· *Mesopotamia and Iran*, 87-91).

[269] Αριστοτέλους, *Περὶ Κόσμου,* τ.IV, 396, 398^{α}.

[270] *"Το παλάτι του Kesra* [Χοσρόη] *είχε έναν κήπο και περιβάλλονταν από ένα υψηλό τείχος».* (*Shahnameh*, 683). Βλ.Christensen, *Iran*, 386.

[271] Μέχρι το 1888 σώζετο όλη η πρόσοψη του τριωρόφου ανακτόρου του Χοσρόη Α΄ (Taq-i Kisra) που δεν έφερε παράθυρα αλλά σειρά από θολωτές εσοχές.(Christensen, *Iran*,391).Το σύνολο του ανακτορικού συμπλέγματος κάλυπτε μία έκταση 300Χ400 μέτρων, ενώ η οικοδομή που στέγαζε το χαρέμι βρισκόταν σε μια απόσταση περίπου εκατό μέτρων από το κυρίως ανάκτορο. Το ύψος του ανακτόρου ήταν περίπου 30 μέτρα και πιθανότατα η πρόσοψη ήταν καλυμμένη με μάρμαρα (Christensen, όπ.π.). Η αίθουσα ακροάσεων είχε 75 μέτρα πλάτος και 150 μέτρα μήκος, ενώ το ύψος της αψίδας υπολογίζεται στα 90 πόδια (Herzfeld, *A History*, 94).

[272] Για τη θερινή κατοικία τους οι Πέρσες βασιλείς είχαν επιλέξει τα Εκβάτανα (Στράβων, 16.1). Βλ.και Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 162. Η Κτησιφών κατέστη πρωτεύουσα του Περσικού κράτου επί Πάρθων. Κτίσθηκε επί του Τίγρη ποταμού, δίπλα στην αρχαία Σελεύκεια που ίδρυσε ο διάδοχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου Σέλευκος Νικάτωρ. Η Σελεύκεια-Κτησιφών χαρακτηρίζεται από τον Θεοφύλακτο *δυσμαχωτάτη* πόλις, διότι προστατεύετο από παραποτάμους του Ευφράτη που την περιέβαλαν *ὥσπερ στεφάνῃ ἕρκους τινός* (Θεοφύλακτος, Ε.6).

[273] Wiesehöfer, *Ancient Persia*, plate XXV.

καθέστηκεν. λέγεται δὲ Ἰουστινιανὸν τὸν αὐτοκράτορα λίθον Ἑλληνικὴν Χοσρόῃ τῷ Καβάδου παρέχεσθαι τούς τε περὶ τὴν οἰκοδομίαν δεινοὺς τέκτονάς τε ὀροφῶν ἀγχίνους, καὶ βασίλεια δίμασθαι τῷ Χοσρόῃ τέχνῃ Ῥωμαϊκῇ οὐ πόρρω τῆς Κτησιφῶντος τὴν ἵδρυσιν ἔχοντα».[274]

Δ. Στέψη, Διαδοχή και Ταφή.

Η στέψη των βασιλέων γινόταν στην πρωτεύουσα Κτησιφώντα.[275] Το βασιλικό αξίωμα ήταν κληρονομικό: «*βασιλεῖς ἐκ βασιλέων διετέλουν καθάπερ κλῆρον τὴν τιμὴν διαδεχόμενοι*».[276] Την ίδια πληροφορία δίνει και ο Προκόπιος: «*..Πέρσαις δὲ οὐ θέμις ἄνδρα ἐς τὴν βασιλείαν καθίστασθαι ἰδιώτην γένος, ὁτι μὴ ἐξιτήλου παντάπασιν γένους τοῦ βασιλείου ὄντος*».[277] Κληρονομικά ήταν έπίσης και τα στρατιωτικά και πολιτικά αξιώματα τα οποία μπορούσαν να αποκτήσουν μόνον οι ευγενείς.[278]Σύμφωνα με τους περσικούς νόμους στη διαδοχή καλείτο ο πρωτότοκος ή ο πρεσβύτερος υιός αλλά αποκλειόταν και δεν μπορούσε να διεκδικήσει το θρόνο, εκείνος που είχε κάποια αναπηρία σε οποιοδήποτε μέλος του σώματός του.[279] Φαίνεται όμως πως υπήρχε περίπτωση ο απερχόμενος βασιλεύς να επιλέγει τον ικανότερο και να στέφει ο ίδιος τον διάδοχό του, χωρίς να τηρείται η σειρά διαδοχής. Ετσι ενώ ο πρεσβύτερος γιός του Καβάδη, Καόσης, σύμφωνα με το νόμο έπρεπε να πάρει το χρίσμα, τούτο δεν επιθυμούσε ο ίδιος ο Καβάδης, που ήθελε το δευτερότοκο υιό του Χοσρόη για βασιλέα: «*…ὁ βασιλεὺς Περσῶν Κωάδης,..ἀγαγὼν τὸν δεύτερον αὐτοῦ ὑιὸν Χοσδρόην, ἀνηγόρευσε βασιλέα, ἐπεθεὶς αὐτῷ στέφανον τῇ κορυφῇ*».[280] Τη στέψη φαίνεται πως έκανε

---

[274] Θεοφύλακτος, Ε.6.

[275] Frye, The Political History of Iran, 121, Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 161,162.

[276] Ιουλιανός, *Εὐσεβίας τῆς Βασιλίδος Ἐγκώμιον*, σ.286. Επομένως μόνο μέλος της οικογενείας των Σασανιδών μπορούσε να διεκδικήσει τον θρόνο. Πέρασαν τριακόσια εξήντα χρόνια διακυβέρνησης από τους Σασανίδες, για να τολμήσει κάποιος μη Σασανίδης, ο Βάραμ Cubin, να διεκδικήσει τον περσικό θρόνο. Και αυτός όμως, όπως προαναφέρθηκε, ανετράπη αμέσως.

[277] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.5.2-3. Μετά την ήττα του Περόζη από τους Εφθαλίτες και το θάνατο του ιδίου και των υιών του, η εξουσία πέρασε στον αδελφό του Περόζη Ουάλας ή Βλάση, δεδομένου ότι ο μοναδικός εν ζωή υιός του Περόζη, Καβάδης, ήταν ακόμη ανήλικος: «*..τῶν παίδων ἕνα μὲν Καβάδην ὄνομα μόνον ἀπολιπὼν (τηνικαῦτα γὰρ ἡβηκὼς ἔτυχε), τοὺς δὲ λοιποὺς ἅπαντας ἐπαγόμενος τριάκοντα μάλιστα»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.4.2).

[278] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.6.14. Βλ. και Whitby, The Persian King at War, 248.

[279] Ζώσιμος, 2.27.2· Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.11.4. Βλ. και Denkard, κεφ.2.4.110. Ο αδελφός του Χοσρόη –κατά τον Προκόπιο- Ζάμης(Zamasp) δεν μπορούσε να βασιλεύσει διότι είχε χάσει το ένα του μάτι (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.23.4). Η πληροφορία αυτή του Προκοπίου ελέγχεται ως ανακριβής, αφ'ενός γιατί ο Ζάμης δεν ήταν αδελφός του αλλά θείος του και αδελφός του πατέρα του Καβάδη, αφ'ετέρου γιατί τελικά ο Ζάμης, μετά την απομάκρυνση του Καβάδη, κατέλαβε τελικά τον περσικό θρόνο για τρία μόνο έτη (496-498) με απόφαση του ιερατείου και των ευγενών. (Tabari, *The History*, 136).

[280] Ιωάννης Μαλάλας, 18.68· Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.11.3. Ο Tabari και το *Shahnameh*, δεν αναφέρουν τίποτα για αυτό το θέμα, ούτε μνημονεύουν αδελφούς του Χοσρόη. Αναφέρουν όμως ότι ο Καβάδης επιθυμούσε να τον διαδεχθεί ο υιός του Χοσρόης, ο οποίος προφανώς δεν ήταν πρωτότοκος. Για αυτό το λόγο ο Καβάδης έγραψε μια επιστολή δια της οποίας όριζε διάδοχό του τον Χοσρόη, τον

ο ίδιος ο απερχόμενος βασιλεύς,[281] ή ο Αρχιερέας των Μάγων, στο έπος όμως *Shahname* ενίοτε ο μέλλων βασιλεύς εμφανίζεται να στέφει ο ίδιος τον εαυτό του, τοποθετώντας το στέμμα επί της κεφαλής του,[282]αργότερα όμως επικράτησε τη στέψη να κάνει ο Αρχιερέας. [283]

Η στέψη γίνονταν πάντα κατά τη διάρκεια τελετής, παρουσία των ευγενών που απέδιδαν τιμές, μετά δε τη στέψη ο νέος βασιλεύς εκφωνούσε λόγο.[284] Η τελετή στέψης φαίνεται πως ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακή, ακολουθούσε δε συχνά διανομή δώρων από χρυσό ασήμι και πολύτιμες πέτρες, καθώς και πολύτιμων υφασμάτων προς τους ευγενείς και το στρατό.[285] Μετά τη στέψη του Βάραμ Ε', ακολούθησαν εορταστικές εκδηλώσεις, ο ίδιος δε επί επτά ημέρες δεχόταν τους υπηκόους του σε δημόσια ακρόαση, άκουγε τα αίτηματά τους και έδινε υποσχέσεις.[286] Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο, ο Χοσρόης Β' πριν οδηγηθεί στον βασιλικό θρόνο, στάθηκε κάτω από χρυσή αψίδα, όπως ήταν το περσικό έθιμο και εκεί δέχθηκε την προσκύνηση και τις επευφημίες των ευγενών: «*..ἀνάγεται Χοσρόης ἐπὶ τὸν βασίλειον θρόνον, τῇ τε ἀψῖδι τῇ χρυσῇ παρεστῶς, ὡς ἔθος Πέρσαις ἀναγορεύεσθαι, προσεκυνεῖτο βασιλικώτατα καὶ ταῖς εὐφημίαις τὰ ὦτα περιεκλύζετο*».[287]

Η επιλογή όμως του διαδόχου έπρεπε απαραίτητα να τύχει της έγκρισης του Συμβουλίου των Ευγενών: «***..οὐδένα χρῆναι αὐτόματον ἐς τὴν βασιλείαν ἰέναι, ἀλλὰ***

οποίο θεωρούσε περισσότερο ικανό. (*Shahnameh*, 684). Λόγω προφανώς των πολλών συζύγων οι Πέρσες βασιλείς αποκτούσαν και πολλά παιδιά. Ο Ιωάννης Μαλάλας αναφέρει δύο ακόμα υιούς του Καβάδη, τον Ξέρξη και τον Περόζη, ο τελευταίος μάλιστα μνημονεύεται ως ο *μείζων υἱός* (Ιωάννης Μαλάλας, 18.26).

[281] Ο Σαπώρ Α΄έστεψε το γιό του Ορμίσδα και ο Καβάδης τον υιό του Χοσρόη (Tabari, *The History*, 43· Ιωάννης Μαλάλας, 18.68) .

[282] *Shahnameh*, 572. Αυτή η πρακτική εφαρμόστηκε μέχρι τη βασιλεία του Βάραμ Ε΄, έκτοτε τη στέψη έκανε ο Αρχιερέας.(Gariboldi,*Sasanian Coinage*,14). Κατά την παρθική περίοδο τη στέψη έκανε ένας εκ των επιφανών μελών της αριστοκρατίας (Tabari, *The History*, 91).

[283] Ο Αρχιερέας (Chief Mobadh) έστεψε τον Βάραμ Ε΄ (Tabari, *The History*, 91· *Shahnameh*, 619). Σε περιόδους κρίσεων η δύναμη του Ιερατείου και του Συμβουλίου των Ευγενών μπορούσε να επηρεάσει την εκλογή του διαδόχου, συνήθως όμως η θέληση του απερχομένου βασιλέως, ακόμα και μετά το θάνατό του, λαμβάνονταν υπόψη (Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 49). Τον πέμπτο αιώνα εισήχθη στο τυπικό της βυζαντινής αυλής ανάλογη θρησκευτική τελετή δανεισμένη προφανώς από την Περσία. Ο αυτοκράτωρ Μαρκιανός ήταν ο πρώτος βυζαντινός αυτοκράτωρ που το 450 στέφθηκε από τον Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, στο αυτοκρατορικό θεωρείο του Μεγάλου Ιπποδρομίου (Evans, *Ιουστινιανός*,122· Bury, *Later Roman Empire*,τ.Ι,10). Ο Bury σημειώνει ότι το στέμμα was an *importation from Persia*, ενώ το διάδημα που υιοθέτησε πρώτος ο Διοκλητιανός, ήταν μια λευκή ταινία με μαργαριτάρια.

[284] Abka'i-Khavari, όπ.π.,50.

[285] Yarshater, Iranian National History, 407,408.

[286] Tabari, *The History*, 93.

[287] Θεοφύλακτος, Δ.7. Πιθανολογώ ως πηγή της πληροφορίας αυτής, προφορική μαρτυρία βυζαντινού πρέσβη.

ψήφῳ Περσῶν τῶν λογίμων». [288] Συνήθως όμως η θέληση του απερχομένου βασιλέα γινόταν σεβαστή. Ο Αρχιερέας (Μεβόδης) συμβούλεψε τον Καβάδη να αφήσει γραπτή την απόφασή του για το διάδοχό του *θαρσοῦντα ὡς οὐ μή ποτε αὐτὴν ὑπεριδεῖν τολμήσωσι Πέρσαι.*[289] Το Συμβούλιο των Ευγενών συμμετείχε στην ψηφοφορία για την εκλογή του νέου βασιλέα, φαίνεται όμως πως στην ψηφοφορία συμμετείχαν και κοινοί πολίτες κατώτερης γενιάς. [290] Στην περίπτωση που ο απερχόμενος βασιλεύς δεν είχε εκδηλώσει τη θέλησή του ως προς τον διάδοχό του, ο Αρχιερέας ή το Συμβούλιο των Ευγενών, ή αμφότεροι από κοινού, όριζαν τον διάδοχο.[291]

Το Συμβούλιο αυτό φαίνεται πως είχε ένα σημαντικό ρόλο, συνήθως όμως συμβουλευτικό.[292] Ο Προκόπιος κάνει λόγο για *Βουλή τῶν Ἀρίστων: «Βλάσης δὲ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν Περσῶν τε τοὺς ἀρίστους ξυνέλεξε καὶ τὰ ἀμφὶ τῷ Καβάδῃ ἐν βουλῇ ἐποιεῖτο».*[293] Οι βασιλείς και κατά τη διάρκεια της βασιλείας τους συμβουλεύοντο τους ευγενείς για σημαντικά ζητήματα.[294] Οι τελευταίοι φαίνεται πως δεν μπορούσαν άμεσα να επηρεάσουν την εκλογή του βασιλιά αλλά είχαν τη δύναμη να

---

[288] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.21.20,21. Ήδη ο Στράβων (11.9.3) είχε αναφερθεί στο *Συνέδριον* στο οποίο συμμετείχαν, αφ'ενός οι συγγενείς της βασιλικής οικογένειας, αφ'ετέρου οι Μάγοι και οι ευγενείς. Η λεγομένη *Ἐπιστολή του Μάγου Τανσάρ προς τον βασιλιά του Ταμπαριστάν,* περσικό μεσαιωνικό κείμενο της εποχής πιθανότατα του Χοσρόη Α΄(βλ.παραπάνω Εισαγωγή, σ.31), επιβεβαιώνει τη σωστή πληροφόρηση των Ελλήνων ιστορικών (Lukonin, Political Institutions, 689). Μετά τον θάνατο του Καβάδη, οι ευγενείς και ο Αρχιερέας (Μεβόδης), ακολουθώντας τις θελήσεις του αποθανόντος, επέβαλαν ως διάδοχο τον υιό του Χοσρόη Α΄, αν και ο εγγονός του Καβάδη και υιός του Ζάμη, Καόσης ή Καβάδης, διεκδικούσε και αυτός τον θρόνο ως υιός διατελέσαντος βασιλέα αλλά και πρεσβύτερος: «*τῷ νόμῳ θαρσῶν* [ο Καόσης] *ἐπεβάτευε τῆς τιμῆς, ὁ δὲ Μεβόδης ἐκώλυε».* Φαίνεται πως αυτός ο Καβάδης τελικά κατέφυγε, σύμφωνα με τον Προκόπιο (*Πόλεμοι,*Α.23.23), στο Βυζάντιο και ζήτησε άσυλο, διότι κινδύνευε η ζωή του. Η εκλογή του νέου βασιλέα ήταν επομένως πολλές φόρες το αποτέλεσμα συναπόφασης του Ιερατείου και των Ευγενών, των οποίων όμως συχνά τα συμφέροντα συγκρούονταν (Abka'i- Khavari,*Das Bild des Königs,* 49).

[289] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.21.18,19.

[290] Γι αυτό το λόγο ο στασιαστής Βάραμ θεώρησε άκυρη τη στέψη του Χοσρόη Β΄ επειδή : «*..οὕτως ἀτάκτου τῆς σῆς χειροτονίας προελθούσης κατὰ τὴν Περσικὴν πολιτείαν, καὶ μήτε τῶν εὐγενῶν και ἀξιολόγων συμψήφων γενομένων τοῖς ἀτακτοτέροις καὶ δυσγενεστέροις ἀνθρώποις»* (Θεοφύλακτος, Δ.7).

[291] Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs,* 49. Στην προαναφερθείσα *Ἐπιστολή του Μάγου Τανσάρ,* γίνεται αναφορά σε *Συμβούλιο* ευγενών και στο ρόλο του για την εκλογή του νέα βασιλέα. Σε περίπτωση που ο απερχόμενος βασιλεύς δεν έχει ορίσει τον διάδοχό του, και υπάρχει διαφωνία μεταξύ των μελών του συμβουλίου για το πρόσωπο του διαδόχου, την τελική απόφαση λαμβάνει ο αρχιερέας των Μάγων (Christensen, *Iran,* 263,264).

[292] Όπως προκύπτει από τις ιρανικές επιγραφές, το Συμβούλιο απάρτιζαν μέλη της Σασανιδικής οικογένειας, μεγάλοι γεωκτήμονες μέλη των Παρθικών οικογενειών, μέλη του ζωροαστρικού ιερατείου καθώς και αξιωματούχοι του στρατού. Μόνιμα μέλη του Συμβουλίου ήταν τα τέκνα του αυτοκράτορα. (Wiesehöfer, King in the Sasanian Empire, 137,138,139). Οι διάφοροι αξιωματούχοι της αυλής και η ιεραρχική τους τάξη μνημονεύονται στην επιγραφή του Σαπώρ Α΄στον λεγόμενο Κύβο του Ζωροάστρη αλλά και στην επιγραφή του βασιλέα Ναρσή στο Paikuli, όπου μια εξέχουσα θέση κατέχουν και τα θηλυκού γένους μέλη της βασιλικής οικογενείας. (Για τις επιγραφές βλ:Frye, *Iran,* Appendix 4 και 5).

[293] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.5.3, Α.11.32. Ανάλογο Συμβούλιο υπήρχε και κατά την παρθική περίοδο. Περί αυτού κάνει λόγο ο Στράβων (11.9.3): *«Τῶν Παρθυαίων συνέδριον φησὶν εἶναι Ποσειδώνιος διττὸν, τὸ μὲν συγγενῶν τὸ δὲ σοφῶν καὶ μάγων».*

[294] Tabari, *The History,* 239, *Shahnameh,* 682.

απομακρύνουν με διάφορους τρόπους, ακόμα και με δολοφονία, έναν βασιλέα από το θρόνο. Αυτό συνέβη με τον γιό του Περόζη Καβάδη αλλά και με τον γιό του Σαπώρ Β', Σαπώρη Γ' (383-388) τον οποίο, όπως αναφέρει ο Ταμπαρί, οι ευγενείς δολοφόνησαν κόβοντας τα σκοινιά που στήριζαν την σκηνή του, η οποία είχε τοποθετηθεί στην αυλή του παλατιού, με αποτέλεσμα να καταπλακωθεί απ'αυτήν και να πεθάνει από ασφυξία.[295] Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της δύναμης του Συμβουλίου των Ευγενών και του κλήρου έχουμε στην περίπτωση της διαδοχής του Ισδιγέρδη Α', ο οποίος, όπως προαναφέρθηκε, θεωρείτο εχθρός της ζωροαστρικής θρησκείας. Στην περίπτωση αυτή συνέβη ένα πραξικόπημα από την πλευρά του ιερατείου και της αριστοκρατίας, οι οποίοι συμμάχησαν με το στρατό και προχώρησαν στην εκλογή βασιλέα, που δεν ανήκε στην άμεση οικογένεια του Ισδιγέρδη.[296] Ο νόμιμος διάδοχος του Ισδιγέρδη και γιός του Σαπώρ δολοφονήθηκε, ενώ ο δεύτερος γιός του Βάραμ διεσώθη, διότι ζούσε εκτός Ιράν.[297] Ο Βάραμ Ε'επομένως δεν έγινε εξαρχής αποδεκτός ως διάδοχος του θρόνου, διότι δεν είχε αποδείξει τις ικανότητές του ως διοικητής κάποιας επαρχίας του κράτους και δεν είχε ιρανική παιδεία. Οι ευγενείς αρνήθηκαν να τον αποδεχθούν ως διάδοχο, στη θέση του δε έστεψαν βασιλέα κάποιον ονόματι Χοσρόη (Kisra) απόγονο του πρώτου Σασανίδη βασιλιά Αρδασίρ.[298]Αργότερα όμως ο Βάραμ λόγω της γενναιότητας και των κατορθωμάτων του, έγινε τελικά αποδεκτός και στέφθηκε βασιλεύς από τον Αρχιερέα των Μάγων.[299] Προηγουμένως όμως δήλωσε πως θα συμβουλεύεται το ιερατείο πριν από κάθε απόφασή του.[300]

Μεταξύ των δύο χωρών Βυζαντίου και Ιράν, φαίνεται πως υπήρχε συνήθεια να γίνεται αμοιβαία γνωστοποίηση της ανόδου στο θρόνου του νέου βασιλέα.[301] Ο Ιουστινιανός πιθανότατα έστειλε το Μάγιστρο Ερμογένη στον Καβάδη το 529 *έν*

---

[295] Tabari, *The History*, 6

[296] «*Όλοι οι Πέρσες ευγενείς έδωσαν όρκο σύμφωνα με τον οποίο δεν ήθελαν να καταλάβει τον θρόνο κανείς απόγονος του Ισδιγέρδη. Αποφάσισαν κατόπιν τούτου να ονομάσουν βασιλέα κάποιο άλλο πρόσωπο*».(*Shahnameh*,612). Την ίδια πληροφορία δίνει και ο Tabari (*The History*, 87).

[297] Tabari, όπ.π.

[298] Σύμφωνα με το έπος *Shahname* (612) ο διάδοχος του Ισδιγέρδη, Χοσρόης, δεν είχε βασιλικό αίμα. Ήταν ένας γενναίος ιππότης από αριστοκρατική οικογένεια που ζούσε στην παραμεθόριο. Φαίνεται πως το μίσος του κλήρου και των ευγενών ήταν τόσο μεγάλο προς τον Ισδιγέρδη Α΄, ώστε δεν επιθυμούσαν κανένα από τα παιδιά του να τον διαδεχθεί και προτίμησαν, ενάντια στην παράδοση, να στέψουν βασιλέα ένα μη μέλος της σασανιδικής οικογένειας. Ο γιός του Ισδιγέρδη Σαπώρ, που έσπευσε στην Κτησιφώντα μόλις πληροφορήθηκε το θάνατο του πατρός του, δολοφονήθηκε (Frye, The Political History of Iran,144)

[299] Tabari, *The History*,87, Yarshater, National History, 410.

[300] *Shahnameh*, 619. Για την επιρροή του ιερατείου στην εκλογή του νέου βασιλέα βλ.Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 45.

[301] Diebler, Les hommes du rois, 194.

φιλίᾳ πρεσβείας..μετὰ καὶ δώρων, προκειμένου να ανακοινώσει την έναρξη της βασιλείας του.[302] Ο αυτοκράτωρ Τιβέριος «*ἀπέστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα Περσῶν* [Ορμίσδα Δ΄] ***κατὰ τὸ ἔθος,*** *μηνύων τὴν ἀναγόρευσιν αὐτοῦ*».[303] Προηγουμένως και αμέσως μόλις ο αυτοκράτορας Ιουστίνος Β΄τον ονόμασε διάδοχό του, ο Τιβέριος, ενώ έφερε ακόμα τον τίτλο του Καίσαρος, έσπευσε να στείλει επιστολές στον βασιλέα των Περσών για να γνωστοποιήσει την αναγόρευσή του «*…ὁ μὲν οὖν Καῖσαρ* ***αὐτοκρατορικῆς νόμον πληρῶν ἀναγορεύσεως*** *ἐνεχάραττε γράμματα καὶ ταύτα τῷ Περσῶν βασιλεῖ παρεπέμπετο*».[304]Αντίθετα ο Πέρσης βασιλεύς Ορμίσδας Δ΄απαξίωσε να γνωστοποιήσει την ενθρόνισή του στον αυτοκράτορα Τιβέριο: «*τὸ τῶν τυράννων ὁδιάδημα περιαυτίζεταί τε και αὐθαδίζεται καὶ περικείρει* ***τὸ εἰωθὸς****, τὰ τῆς ἀναρρήσεως σήμαντρα ἀποστέλλειν ὥσπερ οὐκ ἀξιῶν Τιβερίῳ τῷ αὐτοκράτορι*». [305] Ο Μένανδρος αναφέρει πως ο Τιβέριος έστειλε τους πρέσβεις Θεόδωρο και Ζασχαρία στον Ορμίσδα για να τον συγχαρεί σύμφωνα με το έθιμο, οι πρέσβεις όμως έτυχαν πολύ κακής υποδοχής.[306] Ο Φωκάς έστειλε επιστολή στο Χοσρόη Β΄για να αναγγείλει την αναγόρευσή του, επειδή *τοῦτο γὰρ* ***εἴθισται*** *Ῥωμαίοις τε καὶ Πέρσαις ποιεῖν, ὁπηνίκα τῆς βασιλείου ἐπιβῶσι δυνάμεως.* [307] Τέλος ο Καβάδης Β΄ Σειρόης, έστειλε επιστολή (*ὑπομνηστικόν)* στον Ρωμαίο αυτοκράτορα Ηράκλειο, με την οποία γνωστοποιούσε την άνοδό του στο θρόνο και το θάνατο του πατρός του.[308]

Η ταφή των Περσών βασιλέων δεν ακολουθούσε το ζωροαστρικό έθιμο της έκθεσης στο ύπαιθρο του νεκρού, που περιγράφει ο Αγαθίας.[309] Ο τάφος του Κύρου, σύμφωνα με περιγραφή του Αρριανού, ήταν πέτρινος πάνω σε βαθμιδωτό βάθρο, με ένα μικρό άνοιγμα στην μια πλευρά που επέτρεπε μετά βίας την είσοδο σε ένα μόνο άτομο. Το σώμα του Κύρου ήταν τοποθετημένο επάνω σε χρυσή κλίνη και στο έδαφος υπήρχαν χαλιά.[310] Οι βυζαντινοί δεν κάνουν λόγο για τον τρόπο ταφής των βασιλέων των Περσών. Φαίνεται όμως πως, ακριβώς όπως συνέβαινε με τους Αχαιμενίδες, ο νεκρός τοποθετείτο σε κτιστό τάφο ή μαυσωλείο. Την διαδικασία

---

[302] Ιωάννης Μαλάλας, 18.36.
[303] Θεοφάνης, τ.Ι, 250.
[304] Θεοφύλακτος, Γ.12
[305] Θεοφύλακτος, Γ.17.
[306] Μένανδρος 23.8,9.
[307] Θεοφύλακτος, Η.15.
[308] Πασχάλιον Χρονικόν, 730-733. Η επιστολή του Σειρόη άρχιζε με τα εξής λόγια: «*Παρά Καβάτου Σαδασαδασάχ, Ἡρακλείῳ τῷ ἡμερωτάτῳ βασιλεῖ Ρωμαίων ἀδελφῷ ἡμῶν πλείστην χαράν ἀπονέμομεν..*».(Oikonomides, Correspodence, 269-275).
[309] Από την εποχή των Αχαιμενιδών οι Πέρσες βασιλείς θάβονταν σε επιβλητικούς τάφους, συνήθως σκαλισμένους μέσα σε βράχους (Canepa, Funerary Practices 1-22). Βλ.και Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*124- 128.
[310] Αρριανός, *Αλεξάνδρου Ανάβασις,* 6.29.4 επ.

περιγράφει ο Ferdowsi στο *Shahname*, αναφερόμενος στο θάνατο του Καβάδη: *" Το νεκρό σώμα τυλίχθηκε σε κεντητά υφάσματα και αρωματίσθηκε με τριαντάφυλλα, καμφορά και κρασί. Έχτισαν έναν αυτοκρατορικό τάφο γι αυτόν και τοποθέτησαν μέσα ένα βασιλικό ανάκλιντρο επάνω στο οποίο τοποθετήθηκε το στέμμα. Τοποθέτησαν τον νεκρό επάνω στο ανάκλιντρο και σφράγισαν για πάντα την πόρτα»*.[311] Ο Χοσρόης επίσης εμφανίζεται να δίνει οδηγίες για το πώς πρέπει να θαφτεί ο ίδιος, αφήνοντας σαφώς να εννοηθεί ότι το σώμα του θα έπρεπε να ταριχευθεί.[312]

Ε.Τίτλοι και προσφωνήσεις.

Ο Αμμιανός αποκαλεί τον Σαπώρ Β'*"rex"*,[313] αντίθετα τον Ιουλιανό αποκαλεί *"augustus"* και *"emperor"*, δεδομένου ότι σύμφωνα με τη ρωμαϊκή παράδοση, ο βασιλεύς ταυτίζονταν με τον τύραννο,[314] ο Ζώσιμος, όμως που έγραψε έναν και πλέον αιώνα αργότερα, χρησιμοποιεί τη λέξη «*βασιλεύς*», τόσο για τον Σαπώρ, όσο και για τον Ιουλιανό. [315] Ο ίδιος ο Ιουλιανός ενίοτε αποκαλεί τον Πέρση μονάρχη «*Μέγα Βασιλέα*» ,[316] τίτλο που απέδιδαν οι Αρχαίοι Έλληνες στους Αχαιμενίδες.[317] Οι

---

[311] *Shahnameh*, 684. Ανάλογη περιγραφή επίσης έχουμε και για το νεκρό σώμα του Ισδιγέρδη Α΄. Αναφέρεται ότι ο Αρχιερεύς αφαίρεσε την ενδυμασία του νεκρού και κατόπιν προχώρησε στη διαδικασία μουμιοποίησης αφαιρώντας τον εγκέφαλο και τα ζωτικά όργανα του νεκρού. Ο νεκρός μεταφέρθηκε στο Φαρς μέσα σε χρυσό φέρετρο.(όπ.π.,611).

[312] *«Όταν θα αποχωρήσω από αύτόν τον κόσμο θέλω να μου κτίσετε έναν τάφο που θα μοιάζει με παλάτι…Θέλω να αφαιρέσετε το αίμα από το σώμα μου και να το αφήσετε να στεγνώσει, κατόπιν να το γεμίσετε με κάμφορα. Μετά να κλείσετε την πόρτα του τάφου μου και κανείς να μην με δει ξανά».*(όπ.π., 716). Φαίνεται επομένως πως ο Χοσρόης είχε δώσει οδηγίες ο ίδιος πριν πεθάνει για τον τρόπο της ταφής του. Σύμφωνα με πληροφορίες αραβικών πηγών ο τάφος του είχε τη μορφή παλατιού, εντός του οποίου τοποθετήθηκαν ο χρυσός θρόνος και το στέμμα του. (Abka'i-Khavari,*Das Bild des Königs*,125).

[313] *" ..truculentus rex ille Persarum"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 20.6.1). Ο Αμμιανός σημειώνει ότι οι υπήκοοι του βασιλέα των Περσών τον αποκαλούσαν «*Βασιλέα Βασιλέων*» και «*Νικηφόρο*»: «*..Persis Saporem saansaan appellantibus et pirosen, qod rex regibus imperans et bellorum victor interpretatur"* (19.2.11). Στο *Shahnameh* οι βασιλείς των Περσών αποκαλούνται «*Βασιλεῖς τοῦ κόσμου*» και τα νομίσματά τους φέρουν συνήθως την επιγραφή *«πιστοὶ ἐν θεῷ βασιλεῖς»*,(Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*,47). Είναι γεγονός ότι ο Ηράκλειος χρησιμοποίησε για πρώτη φορά το 629 μετά τη νίκη του κατά των Πέρσων σε επίσημα έγγραφα τον ίδιο τύπο και τίτλο: *«Ἡράκλειος καὶ Ἡράκλειος νέος Κωνσταντῖνος, πιστοὶ ἐν Χριστῳ βασιλεῖς»* (Brehier, Βασιλεὺς et Δεσπότης, 173). Την άποψη ότι οι βυζαντινοί αυτοκράτορες πριν τον Ηράκλειο απέφευγαν να χρησιμοποιούν τον τίτλο «*Βασιλεύς*» για να μην θεωρηθούν συμβολικά υποτελείς του βασιλέα των Περσών, που έφερε τον τίτλο «*Βασιλεύς Βασιλέων*», υποστήριξε ο Chrysos (The title Βασιλεύς, 70). Βλ.και Kaldellis, *Hellenism in Byzantium*, 66. Στο Βυζάντιο, μετά το 629, ο όρος *«βασιλεύς»* αντικατέστησε τους τίτλους *«καῖσαρ»*, *«αὐτοκράτωρ»* ή «*αὔγουστος»*. Για τις διάφορες απόψεις που διατυπώθηκαν σχετικά με την αλλαγή αυτή βλ. Shahid, The Iranian Factor, 300-302. Ορθά κατά την άποψή μου ο Shahid συνδέει την νέα ονομασία με την προσθήκη των λέξεων «*πιστός ἐν Χριστῷ*», καθώς και τη χρήση του όρου *βασιλεύς* με τη Βίβλο, δεδομένου ότι η αλλαγή αυτή ακολούθησε το τέλος ενός πολέμου με θρησκευτικό χαρακτήρα.

[314] Chrysos, The title *Βασιλεύς*, 67 επ. Μετά τον 8^{ο} αι. ο λατινικός όρος *" augustus"* αντικαθίσταται και στα νομίσματα από τους τίτλους «*δεσπότης» ή «βασιλεύς»* (Grierson, *Βυζαντινή Νομισματοκοπία,*61).

[315] Ζώσιμος, 3.8.2.

[316] Ιουλιανός, *Εἰς τοὺς Ἀπαίδευτους Κύνας,* 42, 62. Ο Βελισάριος αντίθετα αποκαλεί *Μέγα Βασιλέα* τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό (Προκόπιος, Β.16.9)

[317] *«..τὸν πρότερον καλούμενον Μέγαν Βασιλέα καὶ δησὶ διαδήμασι χρώμενον»* (Ηρωδιανός, 6.2.4).

συγγραφείς του έκτου αιώνα Προκόπιος και Αγαθίας, μιμούμενοι τον Ηρόδοτο, αποφεύγουν κατά κανόνα να αποκαλέσουν «βασιλείς» τους Πέρσες ηγεμόνες, αντίθετα επιμένουν να τους αποκαλούν με τα ονόματά τους προφανώς σε ένδειξη απαξίωσης: *ο Χοσρόης, ο Καβάδης, Καβάδης ο Περόζου, ο Χοσρόης ο του Καβάδου υιός*, κλπ., το ίδιο ο Μένανδρος, ο οποίος όμως σποραδικά χρησιμοποιεί και τον τίτλο «*βασιλεύς*».[318]Ο Θεοφύλακτος χρησιμοποιεί επίσης σποραδικά τον τίτλο «*βασιλεύς*» για τον Πέρση μονάρχη, για τον βυζαντινό όμως ηγεμόνα χρησιμοποιεί συνήθως τον όρο *αὐτοκράτωρ*.[319] Ο Μαλάλας χρησιμοποιεί τον όρο «*βασιλεύς*», τόσο για τον Πέρση μονάρχη, όσο και για τον Ρωμαίο αυτοκράτορα ,το ίδιο και ο Ευσέβιος και γενικά οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς,[320] τέλος ο Πρίσκος ονομάζει τον Πέρση βασιλέα *ὁ Παρθυαίων μόναρχος.*[321]Ο τίτλος «*Μέγας Βασιλεύς*» ή «*Βασιλεύς Βασιλέων*» σε καμιά περίπτωση δεν αποδίδεται ευθέως στον Πέρση ηγεμόνα. Ενίοτε όμως ο τελευταίος αποκαλείται με τον τίτλο αυτό από τρίτα πρόσωπα σε δημηγορίες. [322] Αντίθετα όλοι οι Αρμένιοι ιστορικοί αποκαλούσαν τον Πέρση ηγεμόνα «*Βασιλέα Βασιλέων*». [323] Εξαίρεση για τους βυζαντινούς αποτέλεσε η περίπτωση του ανεψιού του Μεγάλου Κωνσταντίνου, Hannibalianus, τον οποίο ο Μέγας Κωνσταντίνος, λίγο πριν την έναρξη της εκστρατείας του κατά των Περσών (337), ονόμασε *"rex regum et Ponticarum gentiam"* θέλοντας πιθανότατα να δείξει την πρόθεσή του, μετά τη νίκη του, να τον τοποθετήσει στον περσικό θρόνο.[324]

---

[318] Μένανδρος, 9.1.98, 9.3.14, 23.8.26, 23.8.48. Ο Προκόπιος χρησιμοποιεί τον τίτλο «*βασιλεύς*» μόνο για τους Πέρσες βασιλείς που δεν υπήρξαν εχθροί του Βυζαντίου και δεν πολέμησαν εναντίον του, όπως ο Ισδιγέρδης Α΄ ο γιός του τελευταίου, Βάραμ Ε΄ και ο Περόζης (βλ.παραπάνω στον παρόν Κεφάλαιο, σ.208). Την ίδια τακτική, δηλαδή να αποκαλούν τους βασιλείς των Περσών με τα ονόματά τους χωρίς να τους αποδίδουν και τον τίτλο «*βασιλεύς*», ακολουθούσαν και οι ρήτορες Θεμίστιος και Λιβάνιος:*ταῦτα οὐκ ἄν εἶπεν ὁ Σαπώρης οὐδὲ ἐπετίμησεν,* (Λιβάνιος, *Λόγοι,* τ.ΙΙ, 24.20).

[319] Θεοφύλακτος, Γ.5, Γ.6, Γ.13, Γ.16, Ε.13, Ε.15, Ε.16, και αλλού.

[320] Τους βασιλείς των βαρβάρων λαών όμως οι συγγραφείς εκκλησιαστικής ιστορίας αποκαλούν «*ρήγες*» βλ. Ευάγριος, *Έκκλησιαστική Ίστορία,* 2.16, Ιωάννης Χρυσόστομος, *PG*.52,στ.618. Το ίδιο και ο Ιωάννης Μαλάλας τους βασιλείς των Ούννων, 18.14. Ο Μαλάλας (18.13) χρησιμοποιεί επίσης για τις γυναίκες τον όρο *ρήγισσα* (Chrysos, The title Βασιλεύς, 41).

[321] Πρίσκος, απ.33, 41.

[322] Ο βασιλεύς των Σαρακηνών Αρέθας αποκαλεί τον Χοσρόη Α΄ «*Μέγα Βασιλέα*», ο στρατηγός του Χοσρόη Μιρράνης τον αποκαλεί *«Βασιλέα Βασιλέων»*, ο βασιλεύς των Σαρακηνών Αλαμούνδαρος επίσης τον αποκαλεί «*Βασιλέα Βασιλέων»*, ενώ τον Περόζη αποκαλεί *«Βασιλέα Βασιλέων»* ένας υποτακτικός του. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.16.9, Α.14.19, Α.17.33, Α.4.24). Ο Χοσρόης Β΄αυτοαποκαλείται «*Βασιλεύς Βασιλέων*» σε επιστολή του που συνοδεύει αφιερώματα στο ναό του Αγίου Σεργίου (Θεοφύλακτος, Ε.14).

[323] Huyse, Königstitulatur, 198.

[324] Chrysos, The title Βασιλεύς, 36-38. Σε κάτι ανάλογο οδήγησε τον Σαπώρ Α΄η αλαζονεία του. Ονόμασε τον προδότη Κυριάδη *«Αυτοκράτορα Ρωμαίων»* δηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο ότι ο στόχος του ήταν ο θρόνος της Ρώμης. (Christensen, *Iran*, 215). Η τελευταία αυτή πληροφορία δεν επιβεβαιώνεται από τις βυζαντινές πηγές. Ο Κυριάδης ή Μαριάδης, υπήρξε αμφιλεγόμενο πρόσωπο. Σύμφωνα με τον Αμμιανό Μαρκελλίνο (23.5.3) ήταν Αντιοχεύς, έμπορος και έζησε την εποχή του αυτοκράτορα Γαλλιηνού (260-268), κάηκε δε ζωντανός από τους συμπατριώτες του, ως προδότης. Ο

Τον τίτλο «*Βασιλεύς Βασιλέων*» συναντάμε στη Βίβλο. [325] Φαίνεται πως οι βυζαντινοί απέδιδαν τον τίτλο αυτό μόνο στον Ιησού Χριστο. Σε βυζαντινά νομίσματα εμφανίστηκε την εποχή των Μακεδόνων η επιγραφή *Βασιλεύς Βασιλέων* χαραγμένη γύρω από το πρόσωπο του Χριστού. Σωζόμενα χρυσά και χάλκινα νομίσματα της εποχής του Ιωάννη Τσιμισκή φέρουν χαραγμένη την επιγραφή *ICXC βασιλεύς βασιλέων.*[326] Στη Δύση όμως ο βασιλεύς των Περσών αποκαλείτο *" Imperator Persarum".*[327]

Οι Σασανίδες χρησιμοποιούσαν επίσης στις επιστολές τους τίτλους :«*Βασιλεύς του Κόσμου*» «*Ελεήμων Βασιλεύς*» «*Βασιλεύς ευτυχής και δίκαιος*», *" Βασιλεύς 'Ηλιος'' ''Κατακτητής'', "Ενδοξος και Δίκαιος"*.[328] Στις επιγραφές τους αλλά και στα νομίσματά οι Σασανίδες δεν παρέλειπαν να τονίσουν τη θεϊκή καταγωγή τους: «*'Εγώ Μασδαασνὴς θεὸς Σαπώρης, βασιλεὺς βασιλέων Ἀριανῶν και Ἀναριανῶν ἐκ γένους θεῶν, υἱὸς Μασδαασνοῦ θεοῦ Ἀρταξάρου βασιλέως βασιλέων Ἀριανῶν ἐκ γένους Θεῶν, ἐγγονὸς θεοῦ Παπάκου βασιλέως, τοῦ Ἀριανῶν ἔθνους δεπότης εἰμὶ*».[329] Στους βυζαντινούς ήταν γνωστό ότι οι Σασανίδες θεωρούσαν πως είχαν θεϊκή προέλευση και αστρική ουσία. Ο Αμμιανός Μαρκελλίνος διασώζει επιστολή του Σαπώρ Β΄ προς τον Κωνστάντιο στην οποία ο πρώτος αυτοαποκαλείται αδελφός των ουράνιων σωμάτων [330] και ο Μένανδρος αναφέρει πως ο Χοσρόης Α΄ προσφωνείτο ως εξής: «*Θεῖος, ἀγαθὸς ,*

Ιωάννης Μαλάλας (12.26) όμως αναφέρει ότι τον Μαριάδη αποκεφάλισε ο Σαπώρ Α΄ *ὡς προδότην ὄντα πατρίδος ιδίας.* Βλ. Hartmann, Mareadis, 109-122.

[325] *«καὶ ἐπὶ τὸ ἱμάτιον καὶ ἐπὶ τὸν μηρὸν αὐτοῦ ἔχει γεγραμμένον τὸ ὄνομα, Βασιλεύς Βασιλέων και Κύριος Κυρίων»* (Αποκάλυψις, 19.16) , *«..μακάριος καὶ μόνος Δεσπότης, ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων , καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων»* (Προς Τιμόθεον, Β.15).

[326] Αυτή η επιγραφή που για πρώτη φορά εμφανίστηκε σε νομίσματα, αφορούσε μόνο τις φόλλεις, ενώ στα χρυσά νομίσματα υπήρχε η ίδια επιγραφή στα λατινικά :*Jesus Christus Rex Regnatium* (Hunger, 47). Τον τίτλο «*Βασιλεύς Βασιλέων»* χρησιμοποίησε κατά την εποχή του Ιουστινιανού ο βασιλιάς της Αιθιοπίας (Αξούμ) στην προσπάθειά του να στηρίξει μια ιδεολογία παγκόσμιας κυριαρχίας (Λέτσιος, *Ερυθρά Θάλασσα,* 89). Είχε προηγηθεί στο τέλος του τρίτου αιώνα ο αραβικής καταγωγής φύλαρχος της Παλμύρας Οδέναθος (Lucius Septimius Odaenathus), καθώς και ο γιός του Ηρωδιανός που μετά τη νίκη τους κατά των Περσών (261/262) οικειοποιήθηκαν αυτό τον τίτλο, πιθανόν χωρίς την έγκριση της Ρώμης.(Chrysos, The title Βασιλεύς, 51,52). Βλ.και Shahid, The Iranian Factor,299· Gnoli, Iranian Titles, 81-84. Κατά την εποχή των Παλαιολόγων εμφανίστηκε η σημαία με τα 4Β, τα λεγόμενα «πυρέκβολα», που συμβόλιζαν τα αρχικά των λέξεων *Βασιλεύς Βασιλέων Βασιλεύων Βασιλευόντων*: «*καὶ οἱ μὲν εἰς τὰ ἕτερα* (πλοία) *εὑρισκόμενοι ἄρχοντες κεφαλαὶ ἱστῶσι τὸ σύνηθες βασιλικὸν φλάμουλον ἤτοι τὸν σταυρὸν μετὰ πυρεκβόλων»* (Γεώργιος Κωδινός [ψεύδο], *De officiis,* Κεφ. Γ΄). Στη σύγχρονη εποχή τον τίτλο «Βασιλεύς Βασιλέων Αφρικής» , σύμφωνα με το διεθνή τύπο, φαίνεται να οικειοποιήθηκε λίγο πριν το πολιτικό και φυσικό του τέλος, ο ηγέτης της Λιβύης Muammar Kaddafi.

[327] *MGH* , Fredegarius Scholasticus, SS rer. Merov.2, Lib.IV. 9, 125,126 και Lib.IV, 64,152.

[328] Τους τίτλους αυτούς χρησιμοποίησαν ο Βάραμ Ε΄ και ο Χοσρόης Α΄. Ο Χοσρόης Β΄αποκαλείτο ''*Βασιλεύς του Ιράν και του Τουράν*'' και ''*Ειρηνοποιός*'' ΄(Abka'i-Khavari, 47).

[329] Maricq, Res Gestae Divi Saporis, 305. Ο Σαπώρ Β΄ υπήρξε ο τελευταίος Σασανίδης που επικαλέσθηκε τη θεϊκή του καταγωγή στις επιγραφές του. Έκτοτε οι βασιλείς έγιναν κοσμικοί ηγέτες και είχαν ελάχιστη ανάμειξη στα θρησκευτικά ζητήματα (Daryaee, *Sasanian Persia,* 20).

[330] *«Rex regum Sapor, particeps siderum frater Solis et Lunae »* και *«reges eiusdem gentis…appellari se patiuntur Solis fraters et Lunae"*(Αμμιανός Μαρκελλίνος, 17.5.3, 23.6.5).

εἰρηνοπάτριος, ἀρχαῖος Χοσρόης, βασιλεὺς βασιλέων, εὐτυχὴς εὐσεβής, ἀγαθοποιὸς..γίγας γιγάντων, ὅς ἐκ θεῶν χαρακτηρίζεται…».[331] Ο Χοσρόης Β' σε επιστολή του προς τον στασιαστή Βάραμ Cubin αυτοαποκαλείται «*δυναστευόντων δεσπότης», «κύριος ἐθνῶν» «ἐν θεοῖς μὲν ἄνθρωπος ἀγαθὸς καὶ αἰώνιος..ἐν δὲ τοῖς ἀνθρώποις θεὸς ἐπιφανέστατος».*[332] Ο δε Θεοφύλακτος μνημονεύει λόγο του βασιλιά Ορμίσδα προς τους αυλικούς του, τους οποίους κατηγορεί ότι τον κακομεταχειρίζονται, αυτόν που τυγχάνει απόγονος θεών.[333]

Βασιλεύς Βασιλέων ονομάσθηκε ο πρώτος Σασανίδης Αρδασίρ (Αρταξάρης), ενώ ο πατέρας του Πάμπακ έφερε απλώς τον τίτλο του βασιλέως, δεδομένου ότι κυβερνούσε μόνο μια επαρχία του Ιράν, το Φάρς.[334] Ο τίτλος «*Βασίλισσα Βασιλισσών*» φαίνεται πως αποδιδόταν στην μητέρα, την αδελφή καθώς και τη μάμμη του βασιλέα των Περσών, όχι όμως στη σύζυγό του.[335] Τον τίτλο αυτό, όπως μαρτυρούν σωζόμενα νομισματα, έφερε μία από τις κόρες του Χοσρόη Β', η Buran που ανέβηκε στο θρόνο το 630, σε μια ιδιαίτερα κρίσιμη για την περσική αυτοκρατορία στιγμή, λόγω του ότι όλα τα αρσενικά αδέλφια της είχαν δολοφονηθεί. Βασίλεψε όμως μόνο ένα χρόνο και τέσσερις μήνες.[336]

Ο βυζαντινός αυτοκράτωρ στις αραβικές και περσικές πηγές αποκαλείται παγίως «Καίσαρ»[337] (*Qaysar, king of al-Rum),*[338] αλλά για πρώτη φορά ο Χοσρόης Β'αποκάλεσε τον Μαυρίκιο «*βασιλέα Ρωμαίων*», όταν βρέθηκε στην ανάγκη να

---

[331] Μενανδρος, απ. 6.1.180· Börm, Das Königtum der Sasaniden, 436· Huyse, Königstitulatur, 194.

[332] Θεοφύλακτος, 4.8· Huyse, Königstitulatur, 194.

[333] *«..ἐχρῆν ἀθανάτων τιμαῖς θεραπεύθεσθαι ἐκ τῆς περὶ τοὺς ἀπογόνους ἰσοθέου δορυφορίας προσαγομένης ὁσημέραι».* (Θεοφύλακτος, Δ.4). Η ίδια θεωρία απαντάται και στο Βυζάντιο όπου τα επίθετα *θεῖος* και *ἱερός* συνόδευαν τα ονόματα των αυτοκρατόρων, ενώ ο Ιουστινιανός στη νομοθεσία του αναφέρεται ως εντολοδόχος και εκπρόσωπος θεού (Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 12)

[334] Τον τίτλο «*βασιλεὺς βασιλέων»* ἔφεραν τόσο οι Αχαιμενίδες βασιλείς, όσο και οι Αρσακίδες (Wisehöfer, *Ancient Persia*,130).

[335] Frye, *The Heritage of Persia*, 239. Για τον τίτλο «*Βασίλισσα Βασιλισσῶν*» και γενικά για τη θέση των γυναικών της βασιλικής οικογένειας βλ. Panaino, Women and Kingship, 221-240· Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 175.

[336] Tabari, 403-405· Daryaee, *Sasanian Persia*,35,36. Ανάλυση του θέματος της ανόδου στον περσικό θρόνο γυναικών στο: Panaino, Women and Kingship, 221-240. Ο Panaino υποστηρίζει πως οι βασίλισσες που ανέβηκαν στο θρόνο λίγο πριν την κατάρρευση της σασανιδικής Περσίας, δεν είχαν πιθανόν καμιά ουσιαστική εξουσία και πως η σασανιδική αυτοκρατορική ιδεολογία και κοινωνία ήταν ανδροκρατική και ως εκ τούτου αντίθετη με την ανάθεση της βασιλικής εξουσίας σε γυναίκες. Θετικά όμως χαρακτηρίζει τη σύντομη βασιλεία της Buran ο Tabari. Μετά την Buran ανέβηκε στο θρόνο για επίσης ελάχιστο διάστημα η αδελφή της Azarmigdukht, λόγω έλλειψης αρσενικού διαδόχου. Όπως υπογραμμίζει ο Wiesehöfer, η θέση των γυναικών στη σασανιδική βασιλική αυλή ήταν ιδιαίτερα σημαντική (King in the Sasanian Empire, 139,140).

[337] Huyse, Königstitulatur, 182-189.

[338] Tabari, *The History*,236.

ζητήσει τη βοήθειά του.[339] Αντίστροφα ο Χοσρόης Β΄μετά την κατάληψη της Ιερουσαλήμ από τον περσικό στρατό (615), αποκαλείται από τη βυζαντινή Σύγκλητο «*Αρχιβασιλεύς*»,[340] τίτλος που θα μπορούσε να ταυτισθεί με τον τίτλο «Βασιλεύς Βασιλέων» .

Οι βασιλείς των Περσών υπήρξαν παράλληλα και θρησκευτικοί ηγέτες. Τη στενή σχέση τους με τη θρησκεία μαρτυρεί το γεγονός ότι ο πρώτος μυθικός Καγιανίδης βασιλεύς Jamsid, καθώς και ο πρώτος Σασανίδης Αρδασίρ, έφεραν παράλληλα με τον τίτλο του βασιλέα και τον τίτλο του ιερέα δηλαδή του Μάγου (Mobad), το ίδιο και οι βασιλείς Βάραμ Ε΄(Gur) και Χοσρόης Β΄(Parviz).[341]

Στ.Ο Βασιλεύς των Βασιλέων στη μάχη.

Οι Πέρσες βασιλείς λάμβαναν μέρος στις μάχες ως κατάφρακτοι ιππότες και διακρίνονταν για το θάρρος και τις πολεμικές τους ικανότητες.[342] Σε ανάγλυφες παραστάσεις στο Naqsh-i Rustam και Naqsh-i Rajab πλησίον της Περσέπολης, οι βασιλείς εικονίζοντα σε σκηνές μονομαχίας. Αμέσως μετά την στερέωση του καθεστώτος τους, οι Σασανίδες ανέπτυξαν μια ιδιαίτερα επιθετική πολιτική απέναντι στη Ρώμη. Μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα ο Πέρσης βασιλεύς Σαπώρ Α΄νίκησε δύο Ρωμαίους αυτοκράτορες, τον Γορδιανό Γ΄το 244 και τον Βαλεριανό το 260, αιχμαλώτισε τον τελευταίο και υποχρέωσε έναν τρίτο τον Φίλιππο τον ΄Αραβα να δεχθεί μια ταπεινωτική ειρήνη το 244.[343] Ο Σαπώρ γιόρτασε τους θριάμβους του με πέντε μνημιακές παραστάσεις που χαράχθηκαν σε βράχους στην επαρχία Fars της νότιας Περσίας, η μία των οποίων στη νεκρόπολη των Αχαιμενιδών κοντά στην Περσέπολη,[344] παράλληλα χάραξε και μια πανηγυρική επιγραφή σε τρείς γλώσσες, η μία των οποίων ήταν τα ελληνικά, στον λεγόμενο «*Κύβο του Ζωροάστρη*», το κυβιστικό

---

[339] Θεοφύλακτος, Δ.11· *Πασχάλιον Χρονικόν*, 735· Tabari, *The History*, υποσημ.Bosworth 738· Huyse , Königstitulatur, 198.

[340] *Πασχάλιον Χρονικόν*, 708.15· Huyse, Die Königstitulatur, 198.

[341] Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*,47. Αξίζει νομίζω να σημειωθεί ότι και ο Ιουστινιανός αποκαλείτο «*βασιλεύς και ίερεύς*» (*rex et sacerdos)*, όπως παλαιότερα ο Μαρκιανός (Bury, *Later Roman Empire*,τ.Ι,12· Evans, *Ιουστινιανός*, 121).

[342] Widengren, Der Grosse Gegner Roms, 289. Τα μέλη της βασιλικής οικογένειας ανήκαν στην τάξη των asvaran και δεν πλήρωναν φόρους. Αυτή η διάκριση υπήρχε και κατά την παρθική περίοδο. Οι *asvaran* δεν αποτελούσαν απλά ένα ιδιαίτερο στρατιωτικό σώμα (*Elitecorps)* αλλά ήταν αυτοί που κατελάμβαναν τα ανώτατα αξιώματα στη βασιλική αυλή.

[343]Dignas-Winter, *Rome and Persia*, 18-23· Daryaee, *Sasanian Persia*, 2-9.

[344] McDermot,Sasanian Reliefs,74-80. Ο McDermot τονίζει την άμεση σχέση μεταξύ των ανάγλυφων παραστάσεων και των σασανιδικών επιγραφών. Βλ.επίσης Herrmann, The Rock Reliefs, 35-46.

οικοδόμημα απέναντι από τους τάφους των Αχαιμενιδών βασιλέων.[345] Αυτή η επίδειξη δύναμης του Σασανίδη ηγεμόνα δεν στόχευε μόνο να εντυπωσιάσει το εσωτερικό του κράτους του αλλά και τον μεγάλο αντίπαλο, τη Ρώμη. Ο Σαπώρ αντέστρεψε τους ρόλους που παραδοσιακά χρησιμοποιούσαν στις παραστάσεις τους οι Ρωμαίοι. Αυτός που γονάτιζε σε στάση ικεσίας δεν ήταν πλέον ο ηττημένος Πάρθος αλλά ο Ρωμαίος αυτοκράτορας.

Η διαφορά που χαρακτήριζε τους Σασανίδες από τους προγόνους τους Αχαιμενίδες φαίνεται πως ήταν η ενεργός συμμετοχή των πρώτων στη μάχη και μάλιστα στην πρώτη γραμμή αυτής.[346] Ο Christensen κάνει λόγο για χρυσό θρόνο, επί του οποίου καθόταν ο Πέρσης βασιλεύς καθ'όλη τη διάρκεια της μάχης, διευθύνοντάς την. Ο θρόνος τοποθετείτο στο κέντρο του στρατεύματος, ο δε βασιλεύς περιβαλλόταν από τους σωματοφύλακές του.[347]

Ο δισέγγονός του Σαπώρ Α΄, Σαπώρ Β΄, πολεμούσε σαν κοινός στρατιώτης, προστατευμένος από το εκλεκτό σώμα των " Αθανάτων",[348] φλεγόμενος από επιθυμία για προσάρτηση νέων εδαφών.[349] Η εμφάνιση του Βασιλέα των Βασιλέων στην πρώτη γραμμή της μάχης δεν ήταν κάτι σύνηθες, σύμφωνα με τον Αμμιανό.[350] Ο θαυμασμός του Αμμιανού για τον Πέρση ηγεμόνα που συμμετείχε σε πολέμους μέχρι τα γεράματά του είναι φανερός.[351] Ο Σαπώρ ηγήθηκε του στρατού του και στις τρεις πολιορκίες της παραμεθορίου πόλεως-φρουρίου Νίσιβης.[352] Στην περίπτωση αυτή η απουσία του αυτοκράτορα Κωνστάντιου, ο οποίος αν και βρισκόταν στην Αντιόχεια δεν έσπευσε σε βοήθεια των πολιορκουμένων, είναι φανερό ότι ενόχλησε

---

[345] Για την επιγραφή βλ.παραπάνω Εισαγωγή, σ.34,35.

[346]Οι Αχαιμενίδες ήταν παρόντες στην μάχη αλλά δεν συμμετείχαν σε αυτήν: «*Ξέρξης ..ἔδραν γὰρ εἶχε παντὸς εὐαγῆ στρατοῦ/ὑψηλὸν ὄχθον ἄγχι πελαγίας ἁλὸς*» (Αισχύλος, *Πέρσαι,* στ.467,468). Βλ. και Ηρόδοτος, 8.90.4. Ο Πέρσης βασιλεύς συνήθως παρακολουθούσε την εξέλιξη της μάχης από υπερυψωμένο σημείο καθισμένος σε χρυσό θρόνο και αυτό γιατί η θεϊκή τύχη που τον συνόδευε και το θείο χάρισμά του (*xwarrah*) ήταν συνδεδεμένο με την τύχη της χώρας και του λαού του. Ο θάνατος του βασιλιά στο πεδίο της μάχης ή η αιχμαλωσία του θα οδηγούσε σε χάος και καταστροφή (Yarshater, Iranian National History, 345· Wisehöfer, King in the Sasanian Empire, 137).

[347] Christensen, *Iran*,207.

[348] Κατά την πολιορκία της ΄Αμιδας (359) τον Πέρση βασιλέα προστάτευαν εκατό χιλιάδες άνδρες (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.6.11). Πρόκειται φυσικά για το Σώμα των *Αθανάτων.* Για τους *Αθανάτους* βλ. παραπάνω Κεφάλαιο Γ΄σ.161,υποσημ.318.

[349] *" ardore obinendae Mesopotamiae flagrans"* (Αμμιανός Μαρκελλίνος 20.6.1).

[350] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.6.8. Η προσωπική συμμετοχή του Σαπώρ σε εκστρατείες σε Δύση και Ανατολή αναφέρεται τόσο από τον Αμμιανό (16.9.3-4), όσο και από άλλες πηγές (Lightfoot, Sapor before Amida, 287).

[351] *" Rex vero Persidis longaevus ille Sapor, et ab ipsis imperitandi exordiis dulcedini rapinarum addictus "* (Αμμιανός Μαρκελλίνος, 27.12.1).

[352] Lightfoot, The third siege of Nisibis, 105-125.

τους υπερασπιστές της πόλεως.[353] Αργότερα κατά την πολιορκία της ΄Αμιδας (359), ο Πέρσης βασιλεύς Σαπώρ Β΄με κίνδυνο της ζωής του πλησίασε τα τείχη σε τέτοιο σημείο, ώστε οι υπερασπιστές της πόλεως μπορούσαν να διακρίνουν τα χαρακτηριστικά του.[354] Ο Σαπώρ έφερε χρυσό κράνος με τη μορφή του κριού διακοσμημένο με πολύτιμες πέτρες (*aureum arietini figmentu, interstinctum lapillis*).[355]Μόλις οι πολιορκούμενοι τον αναγνώρισαν εκτόξευσαν ένα καταιγισμό από βέλη εναντίον του και οι σωματοφύλακές του με κόπο κατόρθωσαν να τον προστατέψουν και να τον απομακρύνουν.[356]

Εκατόν πενήντα χρόνια αργότερα και πάλι μπροστά στα τείχη της ΄Αμιδας (502) εμφανίστηκε ένας άλλος Σασανίδης βασιλεύς, ο Καβάδης. Πολεμούσε και αυτός με την ίδια λύσσα και μανία, όπως ο πρόγονός του Σαπώρ.[357] Οι πολιορκούμενοι

---

[353] Την παρουσία του Κωνστάντιου στην Αντιόχεια βεβαιώνει ο Θεοδώρητος (*Έκκλησιαστική Ίστορία,* 2.30.1-2, 9-10, 2.31.1). Ο Ζωναράς (*Έπιτομή Ίστοριῶν,*13.7) λέει πως ο Κωνστάντιος κέρδισε τη συμπάθεια των κατοίκων παραμένοντας στην Ανατολή μέχρι την αποχώρηση του Σαπώρ. Το γεγονός όμως ότι χριστιανικές πηγές επιχείρησαν εκ των υστέρων να παρουσιάσουν τον Κωνστάντιο ως δήθεν «πρόμαχο» και προστάτη της πόλεως, λέγοντας πως το όραμά του εμφανίστηκε στις επάλξεις των τειχών κατά την πολιορκία, δείχνει πως μάλλον η όλη ιστορία κατασκευάστηκε προκειμένου να ενισχυθεί το γόητρο του βυζαντινού αυτοκράτορα.(Θεοδώρητος όπ.π., 2.30.8-10, 2.31.1). Βλ. για το θέμα αυτό Lightfoot, The third siege of Nisibis, 122.

[354] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 19.1.1-6

[355] Η σύγχρονη έρευνα αμφισβήτησε την μαρτυρία του Αμμιανού Μαρκελλίνου, όσον αφορά την παρουσία του Σαπώρ στην πρώτη γραμμή της μάχης. Ερευνητές υποστήριξαν ότι αυτός τον οποίο ο Αμμιανός εξέλαβε ως τον Σαπώρ, στην πραγματικότητα ήταν ο κυβερνήτης της επαρχίας Kushan και μέλος της οικογένειας των Σασανιδών, Βαραράν Β΄. Τούτο διότι το κράνος με τη μορφή κριού δεν ήταν ανάλογο με τα βασιλικά στέμματα, όπως αυτά εμφανίζονται στα νομίσματα ή τις θριαμβικές παραστάσεις.(Bivar, Eastern Iran, 210,211). Βλ.επίσης Lightfoot, The third siege of Nisibis, 114, και του ιδίου, Sapor before Amida, 285-287, όπου και η σχετική με το θέμα βιβλιογραφία. Οι Πέρσες όμως βασιλείς και κατά την αρχαιότητα χρησιμοποιούσαν τα *μετά κεράτων κράνη* και ειδικότερα τα κράνη με τη μορφή του κριού, ο οποίος ήταν και το σύμβολο της περσικής βασιλικής εξουσίας και το πνεύμα που προστάτευε το έθνος τους.(Κορρές, *Κράνη,* 27). Ο κριός ταυτίζεται με τους βασιλείς των Περσών στην Παλαιά Διαθήκη: *«Ο κριὸς τὸν ὁποῖον εἶδες, ὁ ἔχων τὰ δύο κέρατα, εἶναι οἱ βασιλεῖς τῆς Μηδίας καὶ τῆς Περσίας. Καὶ ὁ τριχωτὸς τράγος εἶναι ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος..»* (Δανιήλ Η. 20-21). Το απόσπασμα αυτό επαναλαμβάνει ο Γεώργιος Μοναχός: *«διὰ παραβολῆς ἡμῖν ὁ προφήτης* [Δανιήλ] *ἀνήγγειλεν,* ***κριὸν μὲν καλῶν τῶν Περσῶν βασιλέα Δαρεῖον…»*** (Γεώργιος Μοναχος, *Χρονικόν,* τ. Ι, σ.408)**.** Οι βασιλείς των Περσών δεν φορούσαν το επίσημο στέμμα στο πεδίο της μάχης λόγω του υπερβολικού βάρους του. Εκτός από τα κράνη σε σχήμα κριού κατά τις εκστρατείες φορούσαν και άλλα κράνη με παραστάσεις ζώων και κυρίως πτηνών. Σε ανάγλυφες παραστάσεις σε βράχους στο Naqsh-i Rustam εικονίζεται ο βασιλεύς Βάραμ Β΄ή Δ΄με κράνος σε σχήμα κριού, και ο Ορμίσδας Β΄με κράνος με τη μορφή αετού που κρατά στο ράμφος του ένα μαργαριτάρι.(Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs,*92). Στο ότι δεν θα πρέπει να αμφισβητηθεί η μαρτυρία του Αμμιανού, ενός αξιόπιστου αυτόπτη μάρτυρα, καταλήγει και ο Lightfoot, υποστηρίζοντας ότι η αμφισβήτηση των πηγών δεν θα πρέπει να γίνεται με εικασίες αλλά μόνο όταν υπάρχουν αδιάσειστα στοιχεία.

[356] Αμμιανός Μαρκελλίνος 19.1.5.

[357] Όλοι οι Σασανίδες διακρίνονταν στη μάχη. Ο αδελφός του Καβάδη, Ζάμης, *ἦν ἀγαθὸς τὰ πολέμια.*(Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.11.5) και ο βασιλεύς Περόζης σκοτώθηκε, όπως προαναφέρθηκε στον πόλεμο με τους Ούννους. Ο Καβάδης μετά την ήττα του στρατηγού του Μιρράνη στο Δάρας (530) αποφάσισε να αναλάβει ο ίδιος την αρχιστρατηγία γιατί κανέναν δεν εμπιστευόταν: *«Καβάδης ἐν βουλῇ εἶχεν ὅντινα τρόπον αὐτὸς ἐπὶ Ῥωμαίους στρατεύοι.Μιρράνου γὰρ σφαλέντος οὕτως ὥσπερ ἐρρήθη, ἐπ'ἄλλῳ οὐδενὶ τὸ θαρρεῖν εἶχε».* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.17.29,30).

μπορούσαν να τον δουν από τα υψηλά τείχη να παροτρύνει τους στρατιώτες του να αναρρηχηθούν, όσους δε υποχωρούσαν έδινε εντολή να εκτελεσθούν αμέσως: «*ἀλλὰ Καβάδης αὐτὸς τὸν ἀκινάκην σπασάμενος καὶ αὐτῳ ἀεὶ δεδισσόμενος ἐς τὰς κλίμακας ὁρμῶν οὐκ ἀνίει τοὺς Πέρσας, θάνατός τε ἦν ἡ ζημία τοῖς ἐνθένδε ἀναστρέφειν τολμῶσι*».[358] Η ίδια σκηνή επαναλείφθηκε με τον Χοσρόη Α΄, υιό του Καβάδη, στην Αντιόχεια (540). Παρών στην μάχη, με κραυγές ο Χοσρόης έδινε θάρρος και κουράγιο στους στρατιώτες του και τους έκανε να αψηφούν τον θάνατο:«*τῶν μὲν οὖν Περσῶν, ἅτε Χοσρόου παρόντος σφίσι καὶ κραυγῇ ἐγκελευομένου μεγάλῃ ὑπὲρ δύναμιν βιαζομένων καὶ οὐδένα τοῖς ἐναντίοις ἐνδιδόντων καιρὸν ὥστε διασκοπεῖσθαι ἢ φυλάσσεσθαι τὰς τοξευμάτων βολὰς..*».[359] Κατά την πολιορκία της Βέροιας (540) ο Χοσρόης διακατέχεται από *όργή και θυμό*, μάχεται μαζί με τους στρατιώτες του και τελικά καταλαμβάνει και πυρπολεί την πόλη: «*καὶ ὅς τῷ τείχει κλίμακας ἐπιθέντας ἀποπειρᾶσθαι τῆς ἀνόδου ἐκέλευεν, οἱ δὲ κατὰ ταῦτα ἐποίουν.οὐδενός τε σφίσιν ἀντιστατοῦντος, ἐντὸς τοῦ περιβόλου γενόμενοι τὰς μὲν πύλας κατ'ἐξουσίαν ἀνέῳγον, ἐδέχοντο δὲ τῇ πόλει τόν τε στρατὸν ἅπαντα καὶ Χοσρόην αὐτὸν . θυμῷ τε πολλῷ ὁ βασιλεὺς ἤδη ἐχόμενος τὴν πόλιν ὀλίγου δέοντος ἐνέπρησε πᾶσαν*».[360] Κατά τη δεύτερη πολιορκία της Έδεσσας (544) ο Χοσρόης και πάλι ηγείτο του στρατού. Πολεμούσε μπροστά από τα τείχη και φαίνεται πως ήταν ορατός από τους κατοίκους, που για να βοηθήσουν την άμυνα είχαν ανέβει στις επάλξεις των τειχών: «*..ἀναχωροῦντα δὲ τὸν Χοσρόην ἐτώθαζον Ῥωμαῖοι, ἐς τειχομαχίαν παρακαλοῦντες*». [361] Ακριβώς όπως ο πατέρας του Καβάδης, διατάσσει τους υποχωρούντες στρατιώτες του να επιστρέψουν στη μάχη εκτοξεύοντας απειλές.[362] Μόνο αργότερα κατά την πολιορκία της πόλης Πέτρα στη Λαζική (541),ο Χοσρόης, άγνωστο για ποιους λόγους, προτίμησε να παρακολουθήσει τη μάχη εκ του μακρόθεν, από υπερηψωμένο σημείο: «*..ἐν δὲ τῷ λόφῳ καθήμενος ὅς δὴ τῇ πόλει ὡς ἀγχοτάτω ἐπίκειται, θεατὴς τῶν πρασσομένων ἐγίνετο*».[363] Στην τελευταία αυτή περίπτωση αλλά και στην περίπτωση της Έδεσσας, ο περσικός στρατός υπέστη μια ήττα. Η ήττα ήταν κάτι ιδιαίτερα αρνητικό για το γόητρο του Πέρση βασιλέα, ο οποίος έπρεπε να αποδεικνύει την ικανότητά του μέσω των στρατιωτικών νικών.[364] Το γεγονός ότι ο Ρωμαίος αυτοκράτωρ δεν ήταν παρών στις μάχες, επέτεινε αυτό το αρνητικό

[358] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.7.28.
[359] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.8.15.
[360] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.7.10-11.
[361] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.27.40.
[362] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.27.38.
[363] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.17.9.
[364] Börm, *Prokop und die Perser*, 93,94, Whitby, The Persian King at War, 232,233.

αποτέλεσμα, δεδομένου ότι ο Πέρσης Μέγας Βασιλεύς δεν μπορούσε να αποδεχθεί ότι ηττήθηκε από έναν δούλο του αυτοκράτορα των Ρωμαίων.[365] Αυτός ήταν ο λόγος που ο Χοσρόης, όταν εμφανίστηκε ο στρατός του Βελισάριου στη Μεσοποταμία (541), αποδέχθηκε την πρόταση συμβούλου του και προτίμησε να μην δώσει μάχη, αλλά να αποχωρήσει από το ρωμαϊκό έδαφος. Ο σύμβουλός του Αβανδάνης (*εἷς τῶν βασιλικῶν γραμματέων)* του επεσήμανε ὅτι *νικήσας μὲν αὐτὸν τὸν Καίσαρος νικήσει δοῦλον, ἡσσηθεὶς δὲ, ἂν οὕτω τύχοι, μέγα τι αἶσχος τῇ τε βασιλείᾳ πορίσεται καὶ τῷ Περσῶν γένει.*[366]

Το έτος 576 ο Χοσρόης Α΄ηπέστη μια ακόμα συντριπτική αυτή τη φορά ήττα από τον ρωμαϊκό στρατό στη Μελιτηνή επί του Ευφράτη.[367] Η μισή σχεδόν στρατιωτική δύναμη των Περσών καταστράφηκε και η σύζυγος του Χοσρόη, καθώς και οι γυναίκες του χαρεμιού του, που κατά την περσική συνήθεια ακολουθούσαν την εκστρατεία, αιχμαλωτίσθηκαν από τους Ρωμαίους.[368] Ο Χοσρόης που ήδη βρισκόταν σε προχωρημένη ηλικία υπέστη δυνατό κλονισμό. Όταν επέστρεψε στο παλάτι του αμέσως θέσπισε νόμο που απαγόρευε τη συμμετοχή του βασιλέα των Περσών στις εκστρατείες: *"θεσμοθετεῖ γὰρ μὴ τὰς ἐπὶ πόλεμον ἐξόδους προσήκειν ἐς τὸ λοιπὸν βασιλέα Περσῶν ἐμπορεύεσθαι».*[369] Η αναμφισβήτητη πάντως ικανότητα του Χοσρόη στη μάχη προκάλεσε τον θαυμασμό του Αγαθία, ακριβώς όπως η γενναιότητα του Σαπώρ είχε προκαλέσει τον θαυμασμό του Αμμιανού.[370]

Η παρουσία του Βασιλέα των Περσών στη μάχη ανέβαζε το ηθικό των στρατιωτών του, αντίθετα όμως ασκούσε πολύ δυσμενή επιρροή στο ηθικό των Ρωμαίων: «*ὁπηνίκα δ'ἐξάκουστος γέγονε τῷ Ῥωμαϊκῷ ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς αὐτουργήσων*

---

[365] Μετά το θάνατο του Θεοδοσίου Α΄(395) οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες έπαψαν να προίστανται του στρατεύματος. Ο Ηράκλειος ετέθη επικεφαλής του στρατού εκ νέου κατά την περσική εκστρατεία τον έβδομο αιώνα (Whitby, The Persian King at War, 232).

[366] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.21.14· Kaldellis, *Procopius*, 131. Επί Αχαιμενιδών, μετά τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, ο Ξέρξης αποδέχθηκε εισήγηση να αφήσει την αρχιστρατηγία στον Μαρδόνιο, έτσι ώστε σε περίπτωση ήττας, να ηττηθεί απλώς ένας δούλος του.(Ηρόδοτος, 8.102).

[367] Θεοφύλακτος, Γ.14.

[368] Σεβαίος, κεφ.1. Οι περισσότεροι από τους άνδρες του Χοσρόη πνίγηκαν στην προσπάθειά τους να περάσουν τον Ευφράτη, ενώ ο ίδιος διεσώθη διασχίζοντας τον ποταμό πάνω σε έναν ελέφαντα (Ευάγριος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 5.15)

[369] Θεοφύλακτος, Γ.14 Σύμφωνα με τον Ευάγριο (όπ.π.) ο νόμος αναφερόταν μόνο σε εκστρατείες κατά των Ρωμαίων. Οταν σε αυτές δεν συμμετείχε ο βυζαντινός αυτοκράτορας, δεν μπορούσε να είναι παρών ο Πέρσης βασιλέας. Αυτός ίσως ήταν ο λόγος για τον οποίο ο υιός του Χοσρόη Α΄, Ορμίσδας, δεν συμμετείχε σε εκστρατείες. Αντίθετα ο Ιωάννης Εφέσου πίστευε ότι η απαγόρευση ήταν γενική και ότι ο βασιλεύς των Περσών δεν μπορούσε να πάρει μέρος σε εκστρατείες, εφ'όσον στο αντίπαλο στρατόπεδο δεν ήταν παρών ένας βασιλεύς. Για το θέμα αυτό βλ. αναλυτικά Whitby, The Persian King at War, 228. Ο Whitby θεωρεί ως πλέον βάσιμη την εκδοχή του Ιωάννη Εφέσου.

[370] Αγαθίας, Β.32.5. Ίσως διακρίνει κανείς εδώ μια πικρία για την απουσία των βυζαντινών αυτοκρατόρων από το πεδίο της μάχης.

τὸν πόλεμον, ἔκλυτοι γίνονται τὰς ψυχὰς οἱ Ῥωμαῖοι..».[371] Ὅπως ο Σαπώρ Β΄ έτσι και ο Χοσρόης Α΄ τονίζεται ότι πολεμούσαν υπό το κράτος *όργῆς και θυμοῦ.*

Ο κάθε βασιλεύς είχε τη δική του πολεμική σημαία. Στις σημαίες αυτές, όπως και στις σημαίες των μυθικών Καγιανιδών, που είχαν διάφορα έντονα χρώματα, εικονίζονταν μυθικοί δράκοι, καθώς και άγρια ζώα όπως λιοντάρια, ελέφαντες ή ιέρακες. [372] Την πολεμική σημαία του βασιλέα Καβάδη στόλιζε ήλιος και ένα ασημένιο φεγγάρι. Όταν επρόκειτο να αρχίσουν μια επίθεση οι Πέρσες ύψωναν μια σημαία στο χρώμα της φωτιάς.[373]

Οι Σασανίδες βασιλείς μιμούμενοι τους Αχαιμενίδες συνήθιζαν να παίρνουν μαζί τους κατά τις εκστρατείες τις γυναίκες και τα παιδιά τους, πολύ χρυσάφι, καθώς και το ιερό πυρ.[374] Το στρατό του Δαρείου Γ΄ ακολουθούσαν η μητέρα του, η γυναίκα του και οι δύο θυγατέρες του, καθώς και ένα νήπιο. Όλοι αυτοί αιχμαλωτίσθηκαν από τους στρατιώτες του Μεγάλου Αλεξάνδρου.[375] Κάτι ανάλογο συνέβη πολλούς αιώνες αργότερα μετά τη νίκη του Γαλερίου επί του Πέρση βασιλέα Ναρσή. Ο πρώτος μετά την νίκη του (298) συνέλαβε αιχμαλώτους τις συζύγους , τις αδελφές και τα πολλά παιδιά του δευτέρου, καθώς και ένα μεγάλο αριθμό χρυσών σκευών.[376] Σύμφωνα με τον Προκόπιο και τον βασιλιά Περόζη στον πόλεμο κατά των Εφθαλιτών συνόδευαν και τα δέκα οκτώ παιδιά του που χάθηκαν μαζί του,[377] μία δε θυγατέρα του αιχμαλωτίσθηκε και βρέθηκε στο χαρέμι του βασιλέα των Ούννων.[378] Αλλά και ο Σεβαίος δίνει την πληροφορία ότι το 576 μετά την ήττα του περσικού στρατού στη Μελιτηνή, οι Ρωμαίοι αιχμαλώτισαν τη σύζυγο και τις γυναίκες του χαρεμιού του Χοσρόη Α΄ που ακολουθούσαν την εκστρατεία, καθώς και μεγάλο αριθμό χρυσών σκευών. [379] Τον βασιλέα ακολουθούσαν επίσης στην εκστρατεία οι Μάγοι, οι οποίοι εκτός από ιερατικά είχαν και στρατιωτικά καθήκοντα.

---

[371] Θεοφύλακτος, Γ.12

[372] Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 93, 94· Christensen, *Iran*, 205-207.Την πολεμική σημαία των Αχαιμενιδών κοσμούσε χρυσός αετός (Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις,* 1.10.12).

[373] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 20.6.3.

[374] Σεβαίος,Κεφ.Α. 10. Ο στρατηγός Ιουστινιανός μετά τη νίκη των Ρωμαίων στη Μελιτηνή (576) εκτός από τα πολλά λάφυρα που άρπαξε από το στρατόπεδο του Χοσρόη, πήρε και την ιερή φλόγα που ο τελευταίος λάτρευε σαν θεό και περιέφερε ψάλλοντας γύρω από το στρατόπεδό του πριν τη μάχη. (Ευάγριος, *Εκκλησιαστική Ιστορία,* 5.14)

[375] Αρριανός, *Αλεξάνδρου Ανάβασις,* 2.11.9. «*Φίλιππος δὲ ὁ Μακεδὼν οὐκ ἐπήγετο μὲν εἰς τοὺς πολέμους γυναῖκας ὥσπερ Δαρεῖος ὁ ὑπ'' Αλεξάνδρου καταλυθεὶς ὅς περὶ τῶν ὅλων πολεμῶν τριακοσίας ἑξήκοντα περιήγετο παλλακὰς»* (Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί,* 13.4, τ.IV, σ.12).

[376] Eutropius, *Brevarium*, 9.25

[377] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.4.2

[378] Christensen, *Iran*, 289.

[379] Σεβαίος, κεφ.Α, 10 · Whitby, The Persian King at War, 227.

Είναι ενδιαφέρον ότι, παρόλο που οι Πέρσες βασιλείς εμφανίζονται στα βυζαντινά κείμενα ως σκληροί πολεμιστές που διακατέχονται από *οργή και θυμό,* παράλληλα γίνεται λόγος για *φιλανθρωπία* που αυτοί επιδεικνύουν προς τους ηττηθέντες.[380] Δεδομένου ότι η φιλανθρωπία θεωρείτο από τους βυζαντινούς ως ένα από τα απαραίτητα γνωρίσματα του αγαθού βασιλέως,[381] η αναφορά αυτή εμφανίζεται ως παραδοξολογία, αν λάβουμε μάλιστα υπόψη μας τις ιδιαίτερης βαρβαρότητας πράξεις που τους αποδίδονται. Ο Σαπώρ Β΄ αφού αιματοκύλισε την Μεσοποταμία έδειξε φιλανθρωπία προς τους κατοίκους των φρουρίων Reman και Busan τα οποία είχε καταλάβει δια των όπλων.[382] Ιδιαίτερα φιλάνθρωπος χαρακτηρίζεται ο ίδιος βασιλεύς από τον Θεοδώρητο, δεδομένου ότι μετά το θάνατο του Ιουλιανού, απέστειλε τρόφιμα και βοήθεια στους στρατιώτες του Ιοβιανού και τους βοήθησε να επιστρέψουν σε ρωμαϊκό έδαφος.[383] Επέδειξε επίσης ανθρωπιά προς τους κατοίκους των κατακτηθέντων εδαφών στη Μεσοποταμία, μετά τη συνθήκη του 363.[384] Ο Καβάδης αφού κατέσφαξε τους περισσοτέρους κατοίκους της ΄Αμιδας επέδειξε «*βασιλική φιλανθρωπία*» προς τους επιζήσαντες, τους οποίους και άφησε ελεύθερους.[385] Αναφέρεται επίσης από τον Προκόπιο, ότι ο Καβάδης δεν επέτρεψε την καταστροφή των οικιών και γενικά των κτιρίων, τόσο στην ΄Αμιδα όσο και στα περίχωρά της.[386] Ο υιός του Καβάδη Χοσρόης, αφού πέρασε δια πυρός και σιδήρου τις ρωμαϊκές πόλεις της Μεσοποταμίας, αποφάσισε να δείξει επιείκεια προς τους επιζήσαντες κατοίκους και φιλανθρωπία.[387] Τους αιχμαλώτους της Αντιόχειας μετέφερε στη Νέα Αντιόχεια που ο ίδιος έκτισε στο νότιο Ιράν , και εκεί *επιμελεστέρως ἢ κατά αιχμαλώτους ἐσίτιζεν ἐς πάντα τὸν χρόνον, καὶ βασιλικούς καλεῖσθαι ἠξίου..*[388] Ο ίδιος ο Χοσρόης δήλωσε στους βυζαντινούς πρέσβεις ότι προσπάθησε να σώσει τους

---

[380] Για τη φιλανθρωπία προς τους αιχμαλώτους βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Γ΄,σ.185,186.

[381] *«Βασιλέως τὴν φιλανθρωπίαν ἀγαθοῦ γνώρισμα πάντες ἐκ παλαιοῦ νενομίκασιν»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.26.32).

[382] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 18.10

[383] «*ὁ Περσῶν βασιλεὺς ..τροφὰς τοῖς στρατιώταις ἐξέπεμψε καὶ ἀγορὰν αὐτοῖς ἐν τῃ ἐρήμῳ γενέσθαι προσέταξε. σπονδὰς ποιησάμενος ἐρρωμένην τὴν στρατιὰν τῆς πολεμίας ἐξέβαλε»* (Θεοδώρητος,*Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 4.2). Πράγματι μετά το θάνατο του Ιουλιανού οι Ρωμαίοι στρατιώτες αντιμετώπιζαν αφ'ενός τον κίνδυνο να πεθάνουν της πείνας λόγω έλλειψης εφοδίων, αφ'ετέρου ήταν εξαντλημένοι και με δυσκολία μπορούσαν να διασχίσουν το περσικό έδαφος μέχρι να φθάσουν στην πατρίδα τους. Ο Σαπώρ θα μπορούσε εύκολα να αποδεκατίσει το ρωμαϊκό στρατό. Προτίμησε όμως να προτείνει μια συμφωνία που είχε ως αποτέλεσμα να μείνουν έκτοτε αμετάβλητα τα βυζαντινοπερσικά σύνορα για τρεις σχεδόν αιώνες.

[384]Σύμφωνα με τον Whitby(*Maurice*, 205):"***The Persians acted with surprising humanity***" απέναντι στους κατοίκους των περιοχών που, μετά τη συνθήκη του 363, περιήλθαν υπό την εξουσία τους.

[385] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.7.30, 34,35.

[386] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.9.21.

[387] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.5.28

[388] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.14.3.

Αντιοχείς από τους στρατιώτες του παροτρύνοντάς τους να τρέξουν, διότι *τὸ ἐμπεμβαίνειν τοῖς ἡλωκόσιν οὐχ ὅσιον.*[389] Ο Προκόπιος, βέβαια ισχυρίζεται ότι τα λόγια του Χοσρόη ήταν ψευδή και κούφια, η δε φιλάνθρωπος διάθεσή του ήταν υποκριτική και ωφείλετο, είτε στη φιλοχρηματία, είτε στην ερωτική επιθυμία.[390]

Οι Πέρσες βασιλείς μετά από μια μεγάλη νίκη ίδρυαν νέες πόλεις, που έφεραν το όνομά τους και που κατά κανόνα εποίκιζαν Ρωμαίοι αιχμάλωτοι πολέμου.[391] Τις πόλεις αυτές ίδρυσαν οι Σασανίδες εντός των ορίων του Ιράν και όχι στα κατακτηθέντα απ΄αυτούς εδάφη. Ο Αρδασίρ Α΄ίδρυσε την πόλη *Ardakhshir Khvarrah* (Η δόξα του Αρδασίρ) στο Fars (Περσίς) η οποία είχε κυκλικό σχήμα με διάμετρο περίπου 2 χιλιόμετρα.[392]΄Ιδρυσε επίσης ανατολικά της Κτησιφώντος την πόλη Veh-Ardasher, μια ιδιαίτερα πλούσια πόλη που συνδέονταν με γέφυρα πάνω από τον Τίγρη με την Κτησιφώντα.[393] Ο Σαπώρ Α΄ ίδρυσε πλησίον της Περσέπολης την πόλη Bishapur (η όμορφη πόλη του Σαπώρ) σε μια έκταση εκατόν πενήντα πέντε εκταρίων και το εκεί ανάκτορό του στόλισε με μωσαϊκά κατά τα ελληνιστικά και βυζαντινά πρότυπα,[394] ενώ ο Σαπώρ Β΄ ίδρυσε τη λεγομένη ΄Ομορφη Αντιόχεια του Σαπώρ (Veh-Andiokh-Shabuhr) τριάντα χιλιόμετρα ανατολικά της αρχαίας πρωτεύουσας Σούσα. [395] Την τελευταία αυτή πόλη κατασκεύασαν και διακόσμησαν τεχνίτες και καλλιτέχνες από την Αντιόχεια της Συρίας που μεταφέρθηκαν στη νέα αυτή πόλη ως αιχμάλωτοι. Τέλος ο Χοσρόης Α΄μετά την κατάληψη και καταστροφή της Αντιόχειας, έχτισε την νέα Αντιόχεια (Veh Antiokh-Khusro)[396] που οι βυζαντινοί ονόμασαν *Ἀντιόχεια τοῦ Χοσρόη,* στην περιοχή της Ἀσσυ*ρίας, Κτησιφῶντος πόλεως διέχοντι ἡμέρας ὁδῷ.*[397] Τη νέα αυτή πόλη και πάλι έκτισαν και διακόσμησαν Ρωμαίοι τεχνίτες και καλλιτέχνες.

---

[389] Προκόπιος,*Πόλεμοι,* Β.8.7.

[390] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.7.30-35, Β.9.9-13. Ο αναγνώστης όμως δεν αντιλαμβάνεται ποιός μπορούσε να ήταν ο λόγος που έκανε τον Χοσρόη, έναν κατακτητή και νικητή, να υποκρίνεται. Για την συμπεριφορά του Χοσρόη προς τους αιχμαλώτους, βλ. Πατούρα, *Αιχμάλωτοι*, 28.

[391] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.14.1.6· Frye, *The Heritage of Persia*,151· Abka'i-Khavari, *Das Bild des königs*, 100. Η Αντιόχεια του Ορόντη υπήρξε όπως φαίνεται ένα πρότυπο πόλεως που οι Σασανίδες θέλησαν να μιμηθούν.

[392] Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 162

[393] Christensen, *Iran*, 387.

[394] Στο ίδιο.

[395] Η πόλη έφερε και το όνομα Jundaisabur (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 161,162).

[396] Την πόλη στόλισε ο Χοσρόρης με μάρμαρα και κολόνες από τη Ρόδο και ψηφιδωτά δάπεδα από τις πόλεις της Συρίας (Christensen, *Iran*, 386,387). Συμφωνα με τον Tabari (*The History*, 157), η πόλη πήρε και την ονομασία *al-Rumiyyah* δηλαδή η *πόλη των Ρωμαίων*.

[397] Προκόπιος, *Πόλεμοι*,Β.14.3-4· Christensen, *Iran*, 386.

Ζ. Η εικόνα του Χοσρόη Α΄ στη Βυζαντινή ιστοριογραφία.

Ο Χοσρόης Α΄, επωνομαζόμενος *Anusharwan* (αθάνατη ψυχή),[398] υπήρξε το κεντρικό ιστορικό πρόσωπο που επηρέασε τις βυζαντινοπερσικές σχέσεις κατά τον έκτο αιώνα, δεδομένου ότι η βασιλεία του διήρκησε σχεδόν πενήντα χρόνια.[399] Υπήρξε ο μεγάλος αντίπαλος του Ιουστινιανού, πολλά δε κοινά χαρακτηριστικά σημάδεψαν τη βασιλεία των δύο αυτών ηγεμόνων, έτσι ώστε αν ζούσε στην εποχή τους ο Πλούταρχος ίσως θα έγραφε τους παράλληλους βίους τους.[400]

Ο Χοσρόης χαρακτηρίζεται *Μέγας* από τον Μένανδρο[401] και *ξακουστός* (Χοσρόης *ὁ πάνυ*) από τον Αγαθία.[402] Ο τελευταίος τον επαινεί για τις στρατηγικές του ικανότητες και το θάρρος του, αν και τον αποκαλεί *βάρβαρο*.[403] Πίστευε πως κατά τη διάρκεια της ζωής του *πέπραχε πλεῖστα καὶ μέγιστα,* πως ήταν ο σημαντικότερος Πέρσης βασιλεύς και υπερείχε όλων των προκατόχων του, μπορούσε δε μόνο να συγκριθεί με τους Αχαιμενίδες Κύρο, Δαρείο και Ξέρξη.[404] Δεν κρύβει ο Αγαθίας τον θαυμασμό του για τις στρατιωτικές ικανότητες του Χοσρόη: *«ἐς μὲν γὰρ στρατευμάτων παρασκευὴν καὶ ὅπλων εὐκοσμίαν καὶ τὸ διὰ παντὸς ἐν τοῖς πολέμοις διαπονεῖσθαι δικαίως ἄν τις θαυμάσειε τὸν Χοσρόην, ὡς οὔτε ὄκνῳ εἴξαντα πώποτε οὔτε τῇ τοῦ γήρως ἀσθενείᾳ»*.[405] Ο Χοσρόης ήξερε να στηρίζει και να προστατεύει αυτούς που ζητούσαν την βοήθειά του: Απαίτησε από το βυζαντινό κράτος να σεβασθεί την ελευθερία γνώμης και τη ζωή των Ελλήνων φιλοσόφων, που φιλοξενήθηκαν στο Ιράν κατά την εξορία τους,

---

[398] Christensen, *Iran*, 363-440. Σύμφωνα με τον Bury, το όνομα Χοσρόης (Khosru) μπορεί να αποδοθεί με την ελληνική λέξη *εὔ-κλεια:*Khosru=Hu-srava [fair glory] is etymologically identical with *εὔκλεια*. (*Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 89).

[399] Αγαθίας Δ.29.6· Tabari, *The History*,160. Ο Tabari αναφέρει ότι ο θάνατος του Χοσρόη χρονολογικά συμπίπτει με τη γέννηση του προφήτη. Η μακροβιότερη βασιλεία ήταν αυτή του Σαπώρ Β΄που βασίλεψε εβδομήντα χρόνια, δεδομένου ότι στέφθηκε βασιλεύς όταν ακόμη βρίσκετο στην κοιλιά της μητέρας του (Αγαθίας, Δ.25.2· Tabari, *The History*,49).

[400] Ο Προκόπιος παρατηρεί ότι κατά τη διάρκεια της βασιλείας τους οι δύο αυτοί ηγέτες, αντιμετώπισαν παρόμοιες καταστάσεις και δυσκολίες στο εσωτερικό του κράτους τους (*Πόλεμοι,* Β.23.1). Και οι δύο έκαναν ένα σοβαρό νομοθετικό έργο. Επί των ημερών τους τα κράτη τους έφθασαν στο απόγειο της δύναμης και της επέκτασής τους. Χαρακτηρίζονται αμφότεροι από τον Προκόπιο ως νεωτεριστές: Ο μέν Χοσρόης ήταν *νεωτέρων πραγμάτων ἐραστὴς ἄτοπος,* ὁ δε Ιουστινιανός *νεωτεροποιὸς* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.23.2· του ιδίου, *Ἀνέκδοτα,* 8.26). Βλ. Daryaee, *Sasanian Persia*, 29,39. Ο Christensen (*Iran*, 363), χαρακτήρισε τη βασιλεία του Χοσρόη ως την πλέον ένδοξη της Σασανιδικής περιόδου.

[401] Μένανδρος, fr.9.1.49.

[402] Αγαθίας, Δ.29.5.

[403] «*..ἔγωγε τὸν ἄνδρα μείζονα θείην τῶν ἄλλων βαρβάρων»* (Αγαθίας, Β.28.5).

[404] *«πολλὰς ἀνεδήσατο νίκας* [ο Χοσρόης]*, καὶ γέγονεν ὁποῖος οὔπω πρότερον ἄλλος τῶν παρὰ Πέρσαις βεβασιλευκότων ἀναδέδεικται..».* (Αγαθίας, Δ.29.6). Βλ. και Cameron, Agathias on the Sasanians,

[405] Αγαθίας, Β.32.5.

μάλιστα δε εξάρτησε την ισχύ της υπογραφείσης συνθήκης του 532 και την τήρηση της εκεχειρίας από αυτόν τον όρο.[406]

Ο Μένανδρος κατηγορεί τον Χοσρόη για αλαζονεία, αναισχυντία και αναίδεια.[407]Ο Blockley παρατήρησε ότι, ενώ οι χαρακτηρισμοί του Προκοπίου για τον Χοσρόη ήταν απόλυτα εχθρικοί, η στάση του Μενάνδρου ήταν πλησιέστερη προς αυτήν του Αγαθία. Ο τελευταίος δεν ήταν βέβαια φιλικός προς τον Χοσρόη αλλά ενίοτε εξέφραζε και κάποια αισθήματα θαυμασμού για τον μεγάλο αντίπαλο.[408] Ο Μένανδρος πάντως τονίζει και αυτός την αλαζονεία και πονηρία του Χοσρόη, παράλληλα όμως θεωρεί ότι ήταν ρεαλιστής στις επιδιώξεις του, αντίθετα με τον διάδοχό του Ορμίσδα, τον οποίο ο Μένανδρος, όπως προαναφέρθηκε, χαρακτήριζε *ἀνόσιο*.[409] Η αλαζονεία του Χοσρόη γίνεται ιδιαίτερα εμφανής στην επιστολή που απέστειλε στον Ρωμαίο αυτοκράτορα Ιουστίνο Β΄μετά την κατάληψη του Δάρας(573): *«ἡ γὰρ ἐπιστολὴ ὕβρεών τε μεστὴ καὶ ὀνειδισμοῦ καὶ μεμεθυσμένων ῥημάτων ὑπῆρχεν..ὑπερηφανίας τε ἦν καὶ ἀλαζονείας πλήρης».*[410]

Εντελώς αρνητική είναι η εικόνα του Χοσρόη στην ιστορία του Προκοπίου.[411] Ο Χοσρόης, κατά τον Προκόπιο, δεν υπήρξε μόνο ένας εχθρός των Ρωμαίων, αλλά του ίδιου του λαού του,[412] ένα τυπικό δείγμα τυράννου της Ανατολής, σκληρός και ύπουλος.[413] Οι πόλεμοι εναντίον του Βυζαντίου, που ο ίδιος προκάλεσε, κανένα όφελος δεν προσκόμισαν στην πατρίδα του παρά μόνο δεινά.[414] Χαρακτηρίζεται αχάριστος, σκληρός και βάναυσος, η δε *ἀπανθρωπία* είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του, δεδομένου ότι διέταξε να σκοτώσουν τον ίδιο του το γιό,[415]

---

[406] Αγαθίας, Β.31.4.
[407] Μένανδρος, απ. 23.1.33
[408] Blockley, *Menander*, 26,27.
[409] Ο Χοσρόης έδειξε ρεαλισμό άκουσε τους συμβούλους του και υποχώρησε από την πολιορκία πόλεων όπως η Έδεσσα ή η Θεοδοσιούπολης, όταν αντελήφθη πως η κατάληψή τους ήταν μια πολύ δύσκολη υπόθεση. Αλλά και στις διαπραγματεύσεις για την Περσαρμενία ο Χοσρόης παρόλο που ήταν ο νικητής κράτησε μια ήπια και ρεαλιστική στάση παραιτούμενος από τις χρηματικές του απαιτήσεις: *«..χάριν τῆς πρὸς Καίσαρα* ***φιλίας*** *ἀνέξοιτο καὶ χρημάτων ἐκτὸς ἐξ ἰσοτιμίας ἀναρρῶσαι τὴν εἰρήνην»* (Μένανδρος, απ.18.6.87-95 και απ.20.2.32).
[410] Μένανδρος, απ.18.1.23,24.
[411] Brodka, Das Bild des Chosroes, 116· Cameron, Agathias on the Sasanians, 172-176. Ο Christensen κατηγορεί τον Προκόπιο για μνησικακία και έλλειψη αντικειμενικής κρίσης απέναντι στον Χοσρόη. Ισχυρίζεται ότι σχεδόν σε κάθε σελίδα της ιστορίας του μπορεί κανείς να διαπιστώσει αυτή την επιθετική στάση απέναντι στον Χοσρόη, έναν επικίνδυνο εχθρό του Βυζαντίου. (Christensen, *Iran*, 379).
[412] *«διαφθορέα τοῦ Περσῶν γένους αὐτὸν* [τον Χοσρόη] *ἀπεκάλουν»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Η.7.3).
[413] Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 90, σημ.2. Ο Bury παρατηρεί ότι ο Χοσρόης δεν ήταν ένας φανατικός στον τομέα της θρησκεία. Επέτρεψε στις συζύγους τους και σε έναν από τους υιούς του να γίνουν χριστιανοί.
[414] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Η.7.2.
[415] Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Η.10.8.

αλλά και η αχαριστία του, αφού σκότωσε τον στρατηγό και πρέσβη Μεβόδη, που τον βοήθησε να ανέβει στο θρόνο.[416] Σύμφωνα με τον Προκόπιο, ο Χοσρόης δεν ήταν ένας βασιλεύς, ήταν ένας καταστροφεύς, που εισέβαλε σε ξένες χώρες και σκότωνε ή αιχμαλώτιζε τους κατοίκους. Τον χαρακτηρίζουν μάχες, φόνοι και πόλεων ανδραποδισμοί.[417] Υπήρξε φιλοπόλεμος γιατί πίστευε πως οι καταλήψεις πόλεων ενίσχυαν το γόητρό του και του προσδίδανε μεγάλη δόξα,[418] δεν δίσταζε δε να καταπατήσει τις συνθήκες προκειμένου να δοξασθεί στον πόλεμο. Τέσσερις φορές εισέβαλε στο ρωμαϊκό έδαφος παραβαίνοντας τους όρκους του και αποφεύγοντας να τηρήσει τις συμφωνίες.[419] Οι στρατιωτικές του επιτυχίες δεν οφείλονταν στις ικανότητές του, αλλά στην τύχη και στο γεγονός ότι ο ρωμαϊκός στρατός ήταν πολύ αδύναμος στην Ανατολή.[420] Τον διέκρινε η υποκρισία: «*ἦν γὰρ δεινότατος ἀνθρώπων ἁπάντων τὰ μὲν οὐκ ὄντα εἰπεῖν, τὰ δὲ ἀληθῆ ἀποκρύψασθαι..ἔτι δὲ ὁμολογῆσαι μὲν ἕτοιμος ἅπαντα καὶ ὅρκῳ τὴν ὁμολογίαν πιστώσασθαι»,*[421] αλλά και η φιλοχρηματία «*οὕτως αὐτὸν ἥ τε φιλοχρηματία ἐξέπλησσε καὶ ἔστρεφεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἡ τῆς δόξης ἐπιθυμία», «καὶ χρημάτων μὲν ἕνεκεν ἐπὶ πᾶν ἄγος καθεῖναι τὴν ψυχὴν ἄοκνος*».[422] Τον διέκρινε επίσης η δολιότης, και η πονηρία.[423] Ο Προκόπιος τον χαρακτηρίζει *νεωτεριστή* αλλά *ἄτακτον τὴν διάνοιαν*, (***νοσώδης γὰρ ἦν ὁ Χοσρόης φύσει***), διαπιστώνει δε ότι ήταν «*ἔμπλεως ταραχῆς καὶ θορύβων*»,[424] δηλαδή ανήσυχο πνεύμα. Ο Χοσρόης όμως αποκαλείται και ανόσιος, διότι πολέμησε και ενάντια στον θεό των χριστιανών: «*αὕτη δὲ ἡ ἐσβολὴ τῷ Χοσρόῃ τούτῳ οὐ πρὸς Ἰουστινιανὸν τὸν Ῥωμαίων βασιλέα πεποίηται, οὐ μὴν οὐδὲ ἐπ᾽ἄλλων*

---

[416] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.23.25-29.
[417] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.26.32,33.
[418] *«..κλέος γὰρ οἱ μέγα τοὺς τῶν πόλεων ἀνδραποδισμοὺς ᾤετο εἶναι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.11.27).
[419] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.20.1, Β.24.1. Οι συνεχείς εισβολές του Χοσρόη κατέστρεψαν τις πόλεις στην Κολχίδα και τη Λαζική (Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα,* 18.21-29). Είναι πιθανόν όμως, κατά τον Προκόπιο, και ο Ιουστινιανός να παρείχε στον Χοσρόη αιτίες πολέμου, διότι όπως ο τελευταίος ισχυρίσθηκε, ο Ιουστινιανός με δόλιο τρόπο απέφευγε να τηρήσει τις συμφωνίες. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.1.12-15). Η φιλοπόλεμη διάθεση του Χοσρόη αντιπαραβάλλεται με την φιλειρηνική διάθεση του Ιουστινιανού, ο οποίος σε επιστολή του τόνιζε πως ο πόλεμος θα πρέπει να αποφεύγεται: *«Ξυνετῶν μὲν ἀνθρώπων ἐστὶ καὶ οἷς τὰ ἐς τὸ θεῖον ἱκανῶς ἤσκηται πολέμου φυομένας αἰτίας..σθένει παντὶ ἀποτέμνεσθαι. ἀξυνέτων δὲ καὶ τὰ τοῦ θεοῦ σφίσιν αὐτοῖς ῥᾶστα ποιουμένων πολέμια μάχης τε καὶ ταραχῆς ἀφορμὰς οὐδαμῇ οὔσας ἐπιτεχνᾶσθαι»* (Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.4.17). Στη συγκεκριμένη επιστολή ο Ιουστινιανός αποκαλεί για πρώτη φορά τον Χοσρόη «*φίλο*» και όχι ως συνήθως «*ἀδελφό*».
[420] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.3.52-53.
[421] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.9.8. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της υποκρισίας είναι η στάση του απέναντι σε μια δυστυχισμένη γυναίκα από την πόλη Σούρα. Την πόλη αυτή κατέλαβε και κατέκαψε ο Χοσρόης, τους δε κατοίκους κατέσφαξαν οι στρατιώτες του. Όταν όμως είδε μια νεαρή γυναίκα να τρέχει αλλόφρων σέρνοντας το βρέφος της για να σωθεί, λένε μάρτυρες πως αναστέναξε και τάχα εδάκρυσε ενώ παρακαλούσε το θεό να τιμωρήσει τον αίτιο αυτών των κακών! (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Β.9.9)
[422] Προκόπιος,*Πόλεμοι,* Β.11.26,27, Β.9.8.
[423] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.19,20, Β.5.14-15.
[424] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Η.10.10, Α.23.1,2.

ἀνθρώπων οὐδένα, ὅτι μὴ ἐπὶ τὸν θεὸν ὅνπερ Χριστιανοὶ σέβονται μόνον».[425] Ὅπως την Ἐδεσσα έτσι και την Απάμεια προστάτεψε από τις θηριωδείες του Χοσρόη ο θεός των Χριστιανών και το ιερό ξύλο του σταυρού.[426]

Ο Χοσρόης, όπως παλαιότερα ο πρόγονός του Σαπώρ Β΄, διακατέχετο από *θυμό* και *ὀργή,*[427] συναισθήματα που κατά τους βυζαντινούς δεν συνάδουν με την εικόνα ενός βασιλέα, ο οποίος αντίθετα πρέπει να κυριαρχείται από το ήρεμο πνεύμα ενός φιλοσόφου αλλά και να τον διακρίνει η αγάπη για την ειρήνη, η σωφροσύνη και το αίσθημα της δικαιοσύνης.[428] Εκείνο όμως το συναίσθημα που κυριαρχεί στον Χοσρόη και τονίζεται από τον Προκόπιο είναι ο *φθόνος* προς τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό, φθόνος που πηγάζει από τις επιτυχίες του τελευταίου στη Δύση.[429]

Ο φθόνος τον οδηγεί σε μια παράλογη και ανεξήγητη πολλές φορές συμπεριφορά αντιπαράθεσης αλλά και μίμησης του Ρωμαίου αυτοκράτορα: Μετά την καταστροφή της Αντιόχειας (540) ο Χοσρόης εισήλθε ειρηνικά στην Απάμεια, όπου οργάνωσε ιππικούς αγώνες. Ὅλος ο λαός υποχρεώθηκε να παραστεί, ο δε Χοσρόης, ως ένας βυζαντινός αυτοκράτωρ, παρακολούθησε από το αυτοκρατορικό θεωρείο τους αγώνες.[430] Αντίθετα με τον Ιουστινιανό που υποστήριζε το Βένετο μέρος, ο Χοσρόης έσπευσε να δηλώσει υποστηρικτής των Πρασίνων: *«ἐπεὶ δὲ ἠκηκόει πολλῷ πρότερον Ἰουστινιανόν βασιλέα χρώματος τοῦ Βενέτου,..ἐκτόπως ἐρᾶν, ἀπ'ἐναντίας αὐτῷ κἀνταῦθα ἰέναι βουλόμενος ἤθελε τῷ πρασίνῳ τὴν νίκην ἁρμόσαι».* Όταν διαπίστωσε πως «*τα Βένετα*» προηγούντο και υπήρχε περίπτωση να νικήσουν *ἐκέλευέ τε τοὺς προτέρους ἰόντας ἵππους ἐπέχεσθαι, ὅπως τὸ λοιπὸν κατόπισθεν γενόμενοι ἀγωνίζωνται,*[431] έτσι ώστε τελικά να στεφθούν νικητές οι Πράσινοι. Η συμβολική αυτή αντιπαράθεση υποκαθιστά ίσως μια εικονική μονομαχία, που ο ίδιος ο Χοσρόης δεν είχε ποτέ την

---

[425] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.26.2. Η επίθεση εναντίον της ιερής πόλης της Έδεσσας είχε τον χαρακτήρα ιερού πολέμου *«Ἐδεσσηνοὺς μὲν ἀνδροποδιεῖν ἠπείλησεν ἅπαντας ἐς τὰ Περσῶν ἤθη, τὴν δὲ πόλιν μηλόβοτον καταστήσεσθαι»* (*Πόλεμοι,* Β.26.3,4). Βλ.Cameron, *Procopius*,115,116 . Ως αλλόθρησκο (*ἐς θεὸν πεπλανημένῳ)* και ανόσιο κατηγορεί τον Χοσρόη και ο Αγαθίας (Δ.26.6).

[426] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Β.11.14-20· Ευάγριος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 4.26.

[427] *Θυμός:*Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.12,14,Β.5.26,Β.7.11,Β.8.6,Β.27,38. *Οργή:* Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.11,38, Β.26.22.

[428] Σύμφωνα με τον Ευάγριο, και ο αυτοκράτωρ Μαυρίκιος συγκέντρωνε στο πρόσωπό του τα χαρακτηριστικά ενός ιδανικού βασιλέα, δηλ. διακρίνετο για την σοφία, το θάρρος, την ευσπλαχνία, τη δικαιοσύνη και την γενναιοδωρία και φυσικά την αποχή από αιματοχυσίες.(Whitby,*Evagrius*, Introduction, xlviii).

[429] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.2.12. Όπως αναφέρει ο Ευάγριος, *ὁ Χοσρόης φθόνῳ τακεὶς ἐπὶ ταῖς εὐμερίαις 'Ιουστινιανοῦ κατὰ Ρωμαίων ἐστράτευσεν* (Ευάγριος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*,4.25).

[430] Σύμφωνα με τον Ευάγριο τους αγώνες υποχρεώθηκε να παρακολουθήσει και ο χριστιανός επίσκοπος της πόλης Θωμάς, ο οποίος κράτησε μια δουλοπρεπή στάση απέναντι στον Χοσρόη (*παντοίως Χοσρόην θεραπεύων τε και ἡμερούμενος*), στάση την οποία ο Ευάγριος χαρακτηρίζει *σοφή.*(Ευάγριος, οπ.π.)

[431] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.11.31-36..

ευκαιρία να πραγματοποιήσει στο πεδίο της μάχης, δεδομένης της απουσίας του Ιουστινιανού από κάθε πολεμική πράξη.[432]

Αλλά και σε μια άλλη περίπτωση ο Χοσρόης επέδειξε την παθολογική σχεδόν ζήλια του. Έδωσε διαταγή οι αιχμάλωτοι κάτοικοι της Αντιόχειας του Ορόντη να μεταφερθούν στη Νέα Αντιόχεια που ο ίδιος έκτισε στο Ιράν. Η νέα πόλη ήταν μια πιστή αντιγραφή της κατεστραμμένης πόλεως, έτσι ώστε, όπως παραδίδει ο Tabari , ο κάθε κάτοικος μόλις έφθασε στην νέα αυτή πόλη μπορούσε πολύ εύκολα να αναγνωρίσει το σπίτι του και να πάει να εγκατασταθεί σε αυτό. [433] Την πόλη κοσμούσαν ιππόδρομος και θέρμες, οι δε κάτοικοι απολάμβαναν θρησκευτική ελευθερία, καθώς αραβικές πηγές αναφέρουν την παρουσία δύο χριστιανικών ναών αφιερωμένων στη Θεοτόκο και τον Άγιο Σέργιο.[434]

Η συμπεριφορά αυτή του Χοσρόη είναι πράγματι ανεξήγητη και προδίδει μια διαταραγμένη προσωπικότητα. Σύμφωνα με τον Προκόπιο, ο ίδιος ο Χοσρόης είχε δώσει διαταγή να καταστραφεί ολοσχερώς και να καεί η βυζαντινή Αντιόχεια, έτσι ώστε τα πάντα να γίνουν στάχτη. Δεν έμειναν όρθια ούτε περίστυλες αυλές, ούτε αγορά, ούτε δημόσια κτίρια ή εκκλησίες, μόνο λόφοι από ερείπια.[435] Ίσως την συμπεριφορά του Χοσρόη προς τους αιχμαλώτους της πολυπαθούς πόλεως, εξηγεί το γεγονός ότι ο Ιουστινιανός έσπευσε, αμέσως μετά την καταστροφή, να ξανακτίσει την Αντιόχεια, καλύτερη και ομορφότερη από πριν *τεχνιτῶν καὶ ἐπιδημιούργων πλῆθος ἐπαγαγὼν ῥᾷον τε καὶ ἀπονώτερον τοῖς ἐνοικοῦσι παρέσχετο δείμασθαι τὰς αὐτῶν ἰδίας οἰκίας.*[436] Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο ηγεμόνων καθίσταται και σε αυτή την περίπτωση ιδιαίτερα εμφανής. Αξίζει όμως να αναφερθεί και η μαρτυρία του Ιωάννη Εφέσου, σύμφωνα με την οποία οι αιχμάλωτοι που μεταφέρθηκαν στη Νέα

---

[432] *“ ..die Perserkönige mit den römischen Kaisern rivalisierten, und die Kriege zwischen Rom und Persien oft offiziell in den individuellen Kategorien als Zweikampf der zwei Herrscher aufgefasst wurden”* (Brodka, Das Bild des Chosroes, 120). Ο Whitby εκφράζει την άποψη ότι με την οργάνωση των αγώνων στην Απάμεια πιθανόν ο Χοσρόης να ήθελε να γελοιοποιήσει τον Ιουστινιανό (Roman Identity, 256)

[433] *«Η πόλη γνωστή ως al-Rumiyyah* (πόλη των Ρωμαίων) *κτίσθηκε πάνω στα σχέδια της βυζαντινής Αντιόχειας. Εκεί μετέφερε τους αιχμαλώτους και τους εγκατέστησε στη νέα αυτή πόλη. Όταν οι αιχμάλωτοι πέρασαν την πύλη της νέας πόλης μπόρεσαν μόνοι τους να βρούν τα σπίτια τους, τα οποία ήταν ακριβώς ίδια με αυτά που εγκατέλειψαν, έτσι ένιωσαν ότι ποτέ δεν έφυγαν από την πατρίδα τους».*(Tabari, *The History*,157,158). Την πόλη ο Χοσρόης ονόμασε *Weh Andiyog* Khosroy (Η καλύτερη Αντιόχεια που έκτισε ο Χοσρόης). Είναι φανερή και εδώ η προσπάθεια του Χοσρόη να αντιπαρατεθεί με τον Ιουστινιανό και να αποδείξει ότι είναι ανώτερός του. Η μαρτυρία του Tabari δεν αμφισβητείται, επιβεβαιώνει δε ανάλογη πληροφορία του Προκοπίου (*Πόλεμοι,*Β.14.1-6).

[434] Jullien, La minorité ‘Grecque’, 117. Σύμφωνα με μαρτυρία του Άραβα ιστορικού του δεκάτου αιώνα Masudi, τα ερείπια της πόλης αυτής ήταν ακόμα ορατά στην εποχή του.(Jullien, όπ.π.).

[435] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,*Β.ι.19, Downey, *Antioch*, 252,253. Ο Downey χαρακτηρίζει την καταστροφή της Αντιόχειας μια απίστευτη τραγωδία.

[436] Προκόπιος *Περί Κτισμάτων,* όπ.π.

Αντιόχεια αισθάνονταν σαν φυλακισμένοι σε χρυσό κλουβί και ζήτησαν τη βοήθεια του Ρωμαίου αυτοκράτορα για να ελευθερωθούν.[437]

Ο Ιωάννης Εφέσου, περιγράφει αντίθετα με τους βυζαντινούς, πολύ θετικά την προσωπικότητα του Χοσρόη. Κατ΄αυτόν ο Χοσρόης ήταν ένας σοφός άνθρωπος που αφιέρωσε τη ζωή του στην μελέτη της ελληνικής φιλοσοφίας . Έδωσε εντολή να συγκεντρωθούν τα ιερά βιβλία όλων των θρησκειών, τα οποία μελέτησε προσεκτικά, προκειμένου να διαπιστώσει ποια έλεγαν αλήθειες και ποια ψεύδη. Μελέτησε και τα ιερά βιβλία των χριστιανών και αναφώνησε αυτά είναι τα πιο σοφά βιβλία όλων των θρησκειών΄. [438]Προφανώς τα λόγια αυτά εντάσσονται στη γενικότερη προπαγάνδα και προσπάθεια της χριστιανικής εκκλησίας να εμφανίσει τον Χοσρόη Α΄ ως κρυπτοχριστιανό. Είναι χαρακτηριστικό ότι σύμφωνα με τον Ευάγριο ο Χοσρόης βαπτίσθηκε και έγινε χριστιανός στην επιθανάτια κλίνη του.[439]

Μάλλον θετικοί είναι οι χαρακτηρισμοί του Tabari για τον Χοσρόη:Ήταν δίκαιος,[440] έξυπνος γενναίος και σώφρων, συνδύαζε δε την αποφασιστικότητα με την ανοχή. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του πήρε πολλά μέτρα υπέρ των ασθενεστέρων τάξεων, έκανε αλλαγές στο οικογενειακό και δημοσιονομικό δίκαιο, αναμόρφωσε το στρατό και διεξήγαγε πολλούς νικηφόρους πολέμους, έμεινε δε στην ιστορία ως «*ό δίκαιος*» βασιλεύς. [441] Επέκτεινε τά όρια του κράτους του και υποχρέωσε έθνη όπως οι Τούρκοι, οι Χάζαροι και οι Σήρες να δηλώσουν υποταγή σε αυτόν.[442]

---

[437] Jullien, La minorité Grecque, 117. Σε επιστολή τους οι αιχμάλωτοι ανέφεραν ότι είναι συνολικά τριάντα χιλιάδες και πως οι φρουροί τους είναι μόνο πενήντα. Θα ήταν επομένως εύκολο να τους εξουδετερώσουν με τη βοήθεια κάποιας στρατιωτικής στήριξης.

[438] Ιωάννης Εφέσσου 6.20. Ο Ιωάννης Εφέσου απολογείται γιατί εκφράζεται θετικά για έναν εχθρό και Μάγο, δηλαδή ένα ζωροάστρη. Βλ. Bury, *Later Roman Empire*, τ.ΙΙ, 90.

[439] Ευάγριος, *Έκκλησιαστική Ιστορία,* 4.26. Βλ. γενικά θετικές παρατηρήσεις για τον Χοσρόη στον Σεβαίο κεφ. 4.

[440] Το αίσθημα δικαιοσύνης του Χοσρόη επιβεβαιώνει ο Προκόπιος: Όταν ένας κάτοικος της Απάμειας παρουσιάσθηκε ενώπιόν του και κατήγγειλε ότι κάποιος Πέρσης μπήκε στο σπίτι του και βίασε την κόρη του που ήταν παρθένα, ο Χοσρόης εξοργίστηκε και διέταξε αμέσως τον ανασκολοπισμό του βιαστή.(*Πόλεμοι,* Β.11.36,37). Όπως αναφέρει ο Christensen, πλήθος ανεκδότων που δημιούργησε η λαϊκή ιρανική παράδοση και διέσωσαν Άραβες ιστορικοί αναφέρονται στο αίσθημα δικαιοσύνης που διέκρινε τον Χοσρόη. Ένα απ'αυτά κάνει αναφορά σε βυζαντινό πρέσβη που παρατήρησε ότι την ομορφιά του ανακτόρου του Χοσρόη χαλούσε μια ασυμμετρία που υπήρχε στην σχεδίαση της εξωτερικής αυλής. Του δόθηκε η απάντηση ότι αυτή η ατέλεια οφείλετο στο γεγονός ότι, όταν κτιζόταν το ανάκτορο, μία γυναίκα που είχε γειτονική ιδιοκτησία δεν θέλησε να την πουλήσει ώστε να σχεδιασθεί σωστά η εξωτερική αυλή. Ο Χοσρόης αρνήθηκε να ασκήσει βία και έτσι το ανάκτορο κτίσθηκε με αυτό το ελάττωμα. Μόλις το άκουσε αυτό ο πρέσβης αναφώνησε «αυτή η ασυμμετρία καθιστά το ανάκτορο ακόμα πιο όμορφο» (Christensen, *Iran*, 376,377).

[441] Christensen, *Iran*, 364-371. Σύμφωνα με πληροφορία του Άραβα ιστορικού Masudi που μνημονεύει ο Christensen, ο Χοσρόης ήταν αυτός που τοποθέτησε τους μουσικούς και τραγουδιστές της αυλής σε μια ιδιαίτερα υψηλή και προνομιακή θέση.

[442] Tabari, *The History*,154,155,161· Daryaee, *Sasanian Persia*,30.

Ο Χοσρόης φαίνεται πως έδινε μεγάλη σημασία στην προπαγάνδα και μέσω αυτής στην προβολή τόσο του προσώπου του, όσο και της δυναστείας, γι αυτό το λόγο φρόντισε ώστε επί των ημερών του, η προφορική παράδοση για τους Σασανίδες βασιλείς να μεταφερθεί σε γραπτό λόγο.[443] Επιδίωξε να συνδέσει το όνομα της δυναστείας των Σασανιδών και ειδικά του πρώτου βασιλιά Αρδασίρ με τις θελήσεις και τις επιλογές του θεού Οριμάσδη(Αχούρα Μαζδα). Ο Αρδασίρ εμφανίζεται σε προπαγανδιστικό κείμενο της εποχής του Χοσρόη ως εκλεκτός του θεού, που κατάφερε να νικήσει τον αντίπαλό του με τη θεϊκή βοήθεια.[444]

Κατά τον έκτο αιώνα η φήμη του Χοσρόη *ως αυτοκράτορα φιλοσόφου* είχε όπως φαίνεται δημιουργήσει στους κύκλους των «εθνικών» στο Βυζάντιο ένα φιλοπερσικό ρεύμα, και πολλοί πίστευαν πως ο Χοσρόης ήταν *σφόδρα πεπαιδευμένος, «ὑμνοῦσι γὰρ αὐτὸν καὶ ἄγανται πέραν τῆς ἀξίας, μὴ ὅτι οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ καὶ* ***ἔνιοι τῶν Ῥωμαίων****, ὡς λόγων ἐραστὴν καὶ φιλοσοφίας τῆς παρ'ἡμῖν ἐς ἄκρον ἐλθόντα..»*[445] Φαίνεται πως ο Χοσρόης είχε δώσει εντολή να μεταφρασθούν στα περσικά τα έργα των ελληνων φιλοσόφων, ώστε να μπορέσει να τα μελετήσει.[446] Αυτή η ψευδής κατά τον Αγαθία εντύπωση, δημιουργήθηκε εξαιτίας ενός απατεώνα που παρίστανε τον φιλόσοφο, του Ουράνιου.[447]Δεν ήταν όμως δυνατόν, σύμφωνα με τον Αγαθία, ένας άνθρωπος σαν τον Χοσρόη, που από μικρό παιδί γαλουχήθηκε με βασιλική αλαζονεία και υπερβολική κολακεία και ανατράφηκε με τον πιο βάρβαρο τρόπο μέσα στους πολέμους, να είναι σε θέση να κατανοήσει την ελληνική φιλοσοφία.[448]

Το πορτρέτο του Χοσρόη όπως το σκιαγράφησαν ο Προκόπιος ο Αγαθίας και ο Μένανδρος, παρουσιάζει ενδιαφέρον, δεδομένου ότι μας εμφανίζει ένα πρόσωπο εντελώς κυκλοθυμικό,[449] όπου τη σκληρότητα διαδέχεται η μεγαλοψυχία και την

---

[443] Το χαμένο σήμερα έργο Xwaday-namag, στο οποίο βασίσθηκε ο Ferdowsi αλλα και ο Tabari για να γράψουν την ιστορία τους, φαίνεται πως γράφτηκε επί των ημερών του Χοσρόη Α΄, καθώς και το Denkard (Daryaee, The ideal King, 36)

[444] Πρόκειται για το κείμενο που έμεινε γνωστό με την ονομασία *Karnamag-i Ardaxsir-i Pabagan* (Daryaee, όπ.π.34,36). Ο Daryaee επισημαίνει ότι ο Χοσρόης δημιούργησε για τον εαυτό του μια εικόνα ιδανικού αυτοκράτορα, ανάλογη με την εικόνα του πρώτου Σασανίδη Αρδασίρ.

[445] Αγαθίας Β. 32.3. Η φήμη του Χοσρόη Α΄ως «*σοφού»* βασιλιά ήταν διαδεδομένη και στην Ανατολή (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 216,217).

[446] Αγαθίας, Β.28.1,2.

[447] Αγαθίας, Β.29. Ο Αγαθίας αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο στον ψευδοφιλόσοφο Ουράνιο σε μια προσπάθεια να δικαιολογήσει τη φυγή των Αθηναίων φιλοσόφων στην αυλή του Χοσρόη. Οι φιλόσοφοι παρασύρθηκαν από τη φήμη των γνώσεων του Πέρση βασιλέα και της δήθεν αγάπης του για την φιλοσοφία, πλην όμως αυτός δεν ήταν σε θέση να αντιληφθεί ποιος ήταν πράγματι φιλόσοφος και ποιος απατεώνας που παρίστανε τον φιλόσοφο.

[448] Αγαθίας, Β.28.4.

[449] Σύμφωνα με τον Christensen (*Iran*, 380) ακόμα και οι ανατολικές πηγές προσδίδουν στον Χοσρόη *traits de machiavelisme*. Ένα ακόμα ανέκδοτο που αφορά την υποκρισία και το δόλιο αλλά και αλλοπρόσαλλο χαρακτήρα του Χοσρόη, διέσωσαν ανατολικές πηγές: Ο Χοσρόης επισκέφθηκε τον

εγκληματική διάθεση η γενναιοδωρία, έτσι ώστε στο τέλος να μην μπορεί κανείς να βγάλει συμπέρασμα για το αν ο Χοσρόης ήταν ένας αιμοσταγής βάρβαρος, ένας προικισμένος και χαρισματικός ηγέτης ή ένας ψυχικά διαταραγμένος άνθρωπος. Το γεγονός αυτό δείχνει κατά τη γνώμη μου την αμηχανία των βυζαντινών συγγραφέων, που το έργο τους γράφτηκε ζώντος του Χοσρόη, [450] απέναντι σε μια προσωπικότητα, που μάλλον με τις πράξεις της επισκίαζε τον Ρωμαίο αυτοκράτορα.

Μπορεί όμως κανείς να καταλήξει στο συμπέρασμα ότι τον έκτο αιώνα οι βασιλείς των Περσών εμφανίζονται σκληροί μεν αλλά και περισσότερο ανθρώπινοι, σε σύγκριση με τις περιγραφές που έχουμε από τον Αμμιανό για τον Σαπώρ Β΄ τον τέταρτο αιώνα. Ίσως και πιο οικείοι λόγω των συχνών διπλωματικών επαφών, η δε εικόνα τους αντανακλά προφανώς το πνεύμα προσέγγισης και συνεργασίας που επικράτησε κατά τη βασιλεία του Ιουστινιανού. Παραμένει όμως η εικόνα του Πέρση βασιλέα μια εικόνα που ταυτίζεται με αυτήν του τυράννου, εκτός των άλλων και λόγω του πλούτου και της αφθονίας η οποία τον περιέβαλε και της ροπής προς τις υλικές απολαύσεις, που σχετίζονται με την πολυγαμία και το καλό φαγητό. Για αυτό το τελευταίο οι βυζαντινοί ιστορικοί επιμένουν να υπογραμμίζουν τη διαφορά με τον βυζαντινό αυτοκράτορα: Ο Ιουλιανός ήταν λιτοδίαιτος και εγκρατής ως φιλόσοφος,[451] ο Ιουστινιανός επίσης *οἴνου μὲν καὶ ἄρτου καὶ τῶν ἄλλων ἐδωδίμων ἐκτὸς ἔμενε, βοτάνας δὲ ἤσθιε μόνον, καὶ ταύτας ἀγρίας ἐπὶ χρόνου μῆκος ..ὅ τε πότος αὐτῷ τὸ ὕδωρ ἐγίνετο μόνον,*[452] ο δε Μαυρίκιος *τήν τε δίαιταν τοὺς τε τρόπους εὐσταθὴς τε ὢν καὶ ἀπεξεσμένος γαστρός τε ἐκράτει μόνοις τοῖς ἀναγκαίοις..*[453] Επίσης ο Πέρσης βασιλεύς διακατέχετο από μανία οργή και θυμό και πολεμούσε μαζί με τον στρατό του, αντίθετα οι βυζαντινοί αυτοκράτορες έμειναν μακριά από το πεδίο των μαχών. Το

Τούρκο Χαγάνο και του ζήτησε να παντρευτεί την κόρη του. Παράλληλα πρόσφερε στον τελευταίο σε γάμο και τη δική του κόρη. Αντί όμως ο Χοσρόης να στείλει στην αυλή του Χαγάνου την κόρη του, έστειλε μια σκλάβα του και την ίδια στιγμή διέταξε να βάλουν φωτιά στο περσικό στρατόπεδο και κατηγόρησε το Χαγάνο γι αυτό το γεγονός. Ο Τούρκος Χαγάνος ορκίστηκε πως δεν είχε δώσει τέτοια διαταγή και τότε ο Χοσρόης του ζήτησε να του επιτρέψει να υψώσει ένα τείχος κατά μήκος των ορίων των δύο κρατών, πράγμα που έγινε. Όταν ο Χαγάνος ανακάλυψε πως η γυναίκα που του είχε στείλει ο Χοσρόης για νύφη δεν ήταν μια πριγίπισσα αλλά μία σκλάβα, το τείχος είχε ήδη ανεγερθεί και οι Τούρκοι δεν μπορούσαν πλέον να εισβάλλουν στο Ιράν. Ανάλογα ανέκδοτα που δημιούργησε η λαϊκή παράδοση δείχνουν κατά τον Christensen, ότι ο Χοσρόης δεν ήταν ο ιδανικός βασιλεύς που παρουσίαζε η βασιλική προπαγάνδα αλλά ένας ηγέτης με πολλά ελαττώματα (Christensen, *Iran*, 380, 381). Για να εξασφαλίσει πάντως τα περσικά σύνορα ο Χοσρόης φαίνεται πως πράγματι ύψωσε τείχη στο σύνορο με τους Ούννους, στον Καύκασο και στο νοτιοδυτικό Ιράν , βλ. Daryaee, *Sasanian Persia*, 29.

[450] Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία*, 81· Cameron, Agathias on the Sasanians, 74. Σύμφωνα με τον Αγαθία ο Χοσρόης στέφθηκε βασιλεύς *κατὰ τὸ πέμπτον ἔτος τῆς Ἰουστινιανοῦ παρὰ Ῥωμαίοις βασιλείας* (Αγαθίας, Δ.29.5).

[451] Βλ.παραπάνω στο παρόν κεφάλαιο,υποσημ.36.

[452] Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων,*Α.7.10.

[453] Ευάγριος, *Έκκλησιαστική Ίστορία,* 5.19

αλλόθρησκον πάντως του Πέρση βασιλέα δεν φαίνεται να απασχόλησε ιδιαίτερα τους συγγραφείς, τουλάχιστον μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες του έκτου αιώνα. [454]

Η εικόνα άρχισε να αλλάζει κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Χοσρόη Β'. Ο τελευταίος στην ιστορία του Θεοφύλακτου, όπου το θρησκευτικό στοιχείο φαίνεται να κυριαρχεί πλέον στις σχέσεις των δύο χωρών, άλλοτε εμφανίζεται ως σχεδόν ομόθρησκος των βυζαντινών και άλλοτε κατακεραυνώνεται ως *βαβυλώνιος τύραννος, δραπέτης και Φαραώ.* [455] Μετά δε τον θάνατο του Μαυρικίου ο Χοσροής μεταμορφώνεται σε *ἀγνώμονα, θεομάχο, θεομίσητο, βλάσφημο* που *ἀπῆλθεν τὴν ὁδόν Ἰούδα τοῦ Ἰσκαριώτου.* [456] Αντίθετα ο υιός του Σειρόης (Σείροιος), που έσπευσε να συνθηκολογήση με τον Ηράκλειο μετά την ήττα του πατρός του, αποκαλείται *ο ἡμερώτατος Βασιλεύς Περσῶν.*[457] Γίνεται κατόπιν τούτο φανερό, αυτό που αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος κεφαλαίου, ότι δηλαδή η εικόνα του βασιλέως των Περσών εξαρτάτο άμεσα από την πολιτική κατάσταση και την προπαγάνδα.

[454] Ο Αγαθίας (Δ.26.7) χαρακτηρίζει τον Ιζδιγέρδη Α΄ *ἐς θεόν πεπλανημένο καὶ ἀλλογνώμονα* και ο Προκόπιος τον Χοσρόη ανόσιο, γιατί πολέμησε ενάντια στον θεό των χριστιανών (*Πόλεμοι,* Β.26.2).
[455] Θεοφύλακτος, Δ.16.
[456] *Πασχάλιον Χρονικόν*, 728,729.
[457] Όπ.π., 735.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΤΟ ΖΩΡΟΑΣΤΡΙΚΟ ΙΕΡΑΤΕΙΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΙΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΠΕΡΣΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Α. Ποιοι ήταν οι Μάγοι.

Στο παρόν κεφάλαιο εξετάζεται η συμβολή της θρησκείας στη διαμόρφωση της πολιτικής των Σασανιδών αλλά και η συμμετοχή των Μάγων και των Χριστιανών επισκόπων στη διαμόρφωση αυτής της πολιτικής, καθώς και η ενεργός παρουσία τους σε ένα πόλεμο για την επικράτηση της θρησκευτικής ιδεολογίας της κάθε πλευράς. Είναι η πρώτη φορά στην ιστορία που η θρησκεία εμφανίζεται να παίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στις διακρατικές σχέσεις και χρησιμοποιείται συνειδητά ως εργαλείο προπαγάνδας για επίτευξη πολιτικών στόχων.[1]

Κατά τη διάρκεια πέντε και πλέον αιώνων που μεσολάβησαν από το θάνατο του τελευταίου Αχαιμενίδη βασιλιά Δαρείου Γ΄(330 π.Χ.) μέχρι την άνοδο στο θρόνο του πρώτου βασιλιά των Σασανιδών Αρδασίρ (224 μ.Χ), το ζωροαστρικό ιερατείο διατήρησε άθικτα ως ένα βαθμό τα θρησκευτικά έθιμα που συνδέονταν με την θρησκεία του Ζωροάστρη (Zarathustr) και άσβεστο το ζωροαστρικό συναίσθημα των λαών της Κεντρικής Ασίας.[2]

Οι ιερείς των Ζωροαστρών ήταν γνωστοί ως Μάγοι στον ελληνορωμαϊκό κόσμο. Η ελληνική λέξη *Μάγος* πιθανότατα προέρχεται από την αρχαιοπερσική λέξη *magu (mgws),* της οποίας η ετυμολογία δεν είναι ξεκάθαρη. Στα ιερά βιβλία των Ζωροαστρών (Avesta) τη λέξη αυτή συναντάμε μία και μόνη φορά σε μια δυσνόητη φράση, που πιθανότατα σημαίνει μέλος της φυλής και πιο συγκεκριμένα της φυλής που ασκεί ιερατικά καθήκοντα, γι αυτό και ταυτίστηκε με τη λέξη ιερέας. [3] Η λέξη *magu* χρησιμοποιείτο κυρίως στο δυτικό Ιράν από την εποχή των Αχαιμενιδών και απαντάται σε επιγραφές και διοικητικά έγγραφα σε ελαμιτική γραφή που βρέθηκαν στην Περσέπολη.[4] Από τις συχνές αναφορές που συναντάμε για τους Μάγους στα

---

[1] Όπως παρατήρησε ο Wigram " ..στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία η θρησκεία ταυτίζονταν με την πολιτική και η Ορθοδοξία με την υπακοή και πίστη στον Ρωμαίο Αυτοκράτορα και όχι στον Ιησού Χριστό ". (*Assyrian Church*,130,131)

[2] Ο Ζωροαστρισμός είναι η αρχαιότερη εξ αποκαλύψεως θρησκεία, ο Ιουδαϊσμός, ο Χριστιανισμός και το Ισλάμ δανείσθηκαν πολλά από τη διδασκαλία του. (Boyce, *Zoroastrians*,1).

[3] Boyce, *Zoroastrians*, 48· De Jong, Contribution, 87,88.

[4] De Jong, όπ.π.· Frye, *The Heritage of Persia*, 82,83.

αρχαιοελληνικά κείμενα, προκύπτει μια μάλλον στενή σχέση της ελληνικής φιλοσοφίας και σκέψης με τις διδασκαλίες τους.[5]

Οι πληροφορίες για τους Μάγους είναι πολλές στο έργο του Ηροδότου. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο οι Μάγοι ήταν *έθνος Μηδικόν* και συγκεκριμένα ένα από τα έξι μηδικά φύλα, ασκούσαν δε κατά κληρονομική διαδοχή, καθήκοντα όχι μόνο θρησκευτικά αλλά και πολιτικά.[6] Οι Μάγοι είχαν υπερφυσικές δυνάμεις, μπορούσαν να ερμηνεύουν την έκλειψη του ηλίου (7.37) αλλά και τα όνειρα των βασιλέων (1.107,108,120) και να προλέγουν το μέλλον. Ακολουθούσαν το στράτευμα κατά τις εκστρατείες και μπορούσαν να κατευνάσουν με θυσίες και μάγια τα στοιχεία της φύσεως (7.191). Τα έθιμά τους ήταν περίεργα αλλά και γνωστά στους Έλληνες: «*οἱ δὲ δὴ μάγοι αὐτοχειρίῃ πάντα πλήν κυνός και ἀνθρώπου κτείνουσι καὶ ἀγώνισμα μέγα τοῦτο ποιεῦνται, κτείνοντες ὁμοίως μύρμηκάς τε καὶ ὄφις καὶ τἆλλα ἑρπετὰ καὶ πετεινὰ*».[7] Απαγόρευαν την ταφή των νεκρών και αντίθετα άφηναν τους νεκρούς εκτεθειμένους στο ύπαιθρο για να τους κατασπαράξουν άγρια ζώα.[8] Οι Μάγοι είχαν κυρίως γνώσεις αστρονομίας και ασχολούνταν με την κίνηση των αστέρων,[9] αποτελούσαν μια παράξενη κατά τον Ηρόδοτο φυλή που διέφερε όχι μόνο από τους Αιγυπτίους ιερείς αλλά και από κάθε άλλο είδος ανθρώπου: *Μάγοι δὲ κεχωρίδαται πολλὸν τῶν τε ἄλλων ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἱερέων,*[10] έπρεπε δε πάντα να είναι

---

[5] *«ἐγὼ δὲ Χαλδαίους καὶ Ἰνδῶν τοὺς μάγους πρώτους οἶδα εἰπόντας ὡς ἀθάνατός ἐστιν ἀνθρώπου ψυχὴ, καί σφισι καὶ Ἑλλήνων ἄλλοι τε ἐπείσθησαν καὶ οὐχ ἥκιστα Πλάτων ὁ Ἀρίστωνος»* (Παυσανίας, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, 4.32.4). Με την ανάλυση και τον σχολιασμό αυτών των αναφορών και τον επηρεασμό των Ελλήνων φιλοσόφων από τις διδασκαλίες του Ζωροάστρη, ασχολήθηκαν οι Albert de Jong (*Traditions of the Magi*,1997· Contribution, 2005) και οι J.Bidez και F.Cumont (*Les Mages Hellenisés*, 1975). Στο έργο των τελευταίων περιλαμβάνονται αποσπάσματα από αρχαία ελληνικά αλλά και λατινικά κείμενα που αναφέρονται στους Μάγους, καθώς και αποσπάσματα από πρώιμες χριστιανικές πηγές. Προηγήθηκε το έργο του ερευνητή ινδοευρωπαϊκών γλωσσών Emile Benveniste, *The Persian Religion according to the chief Greek Texts*, (1929) και του ιδίου *Les mages dans l' ancient Iran*,[Société des études iraniennes 15], Paris, 1938.

[6] *«ἔστι δὲ Μήδων τοσάδε γένεα. Βοῦσαι, Παρητακηνοί, Στρούχατες, Ἀριζαντοί, Βούδιοι,* ***Μάγοι.*** *γένη μὲν δὴ Μήδων ἔστι τοσάδε»* (Ηρόδοτος, 1.101). Η δύναμή των Μάγων επί Αχαιμενιδών φαίνεται πως ήταν μεγάλη. Κατά την περίοδο της βασιλείας του Δαρείου Α΄ο Μάγος Gaumata προσπάθησε να πάρει την εξουσία (520π.Χ) με πραξικόπημα. Ο Δαρείος όμως τον εκτέλεσε και στη συνέχεια προχώρησε στην εξόντωση όλων των Μάγων της αυτοκρατορίας του. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο το γεγονός αυτό εορτάζετο κάθε χρόνο στο Ιράν ως εορτή της «Μαγοφονίας» (Ηρόδοτος, 3.79). Σχετική με το γεγονός ανάγλυφη σε βράχο παράσταση στο Behistun, στο βόρειο Ιραν, εμφανίζει τον βασιλέα Δαρείο να πατά με το πόδι του το νεκρό σώμα του Gaumata Βλ. De Jong, Contribution, 88,89· Frye, *Iran*, 98,99. Τις πληροφορίες του Ηροδότου για τη μηδική καταγωγή των Μάγων αλλά και για την εορτή της Μαγοφονίας αμφισβήτησε ο de Jong (Contribution, 88-92).

[7] Ηρόδοτος, 1.140.

[8] Ηρόδοτος όπ.π.

[9] *Ἀστρονομία:ἡ τῶν ἄστρων διανομή. Πρῶτοι Βαβυλώνιοι ταύτην ἐφεῦρον διὰ Ζωροάστρου. ..ὅτι μαγεία και ἀστρολογία ἀπὸ Μαγουσαίων ἤρξατο. Μάγοι:Παρὰ Πέρσαις οἱ φιλόσοφοι και φιλόθεοι. ὧν ἦρχε Ζωροάστρης.* (*Σουϊδα Λεξικόν=Αστρονομία*).

[10] Ηρόδοτος (1.140).

παρόντες στις θυσίες: *ἄνευ γὰρ δὴ μάγου οὔ σφι νόμος ἐστὶ θυσίας ποιέεσθαι.*[11] Στην Αρχαία Ελλάδα φαίνεται πως οι Μάγοι έχαιραν εκτίμησης και σεβασμού. Ο Πλάτων αποκαλούσε τις διδασκαλίες των Μάγων «*θεῶν θεραπεία*» και σύμφωνα με αυτόν, παγίως ένας εκ των δασκάλων του διαδόχου του περσικού θρόνου ήταν Μάγος που ανήκε στην ομάδα των πλέον σοφών, δικαίων και ανδρείων μελών της βασιλικής αυλής.[12]

Σύμφωνα με τον Στράβωνα οι Μάγοι ήταν ένα αρχαίο περσικό φύλο που εφάρμοζε αυστηρούς κανόνες ηθικής: «*οὗτοι μὲν οὖν* [εἰσὶν] *σεμνοῦ τινός βίου ζηλωταὶ*», ακολουθούσαν όμως και διέδιδαν την τακτική των γάμων μεταξύ στενών συγγενών, γιατί *τοῦτο πάτριον νενόμισται, τοιαῦτα μὲν τὰ ἔθη.*[13] Ο Στράβων αναφέρεται και στο ζωροαστρικό έθιμο της έκθεσης των νεκρών στο ύπαιθρο: «*τοὺς μάγους οὐ θάπτουσιν, ἀλλ'οἰωνοβρώτους ἐῶσι*»[14]και επαναλαμβάνει τις αρκετά λεπτομερείς πληροφορίες του Ηροδότου για τη θρησκεία των Περσών, που σχετίζεται με τη λατρεία των στοιχείων της φύσης: «*Πέρσαι τοίνυν ἀγάλματα μὲν καὶ νηοὺς καὶ βωμοὺς οὐχ ἱδρύονται θύουσι δ'ἐν ὑψηλῷ τόπῳ τὸν οὐρανὸν ἡγούμενοι Δία. τιμῶσι δὲ καὶ ἥλιον ὅν καλοῦσι Μίθρην καὶ σελήνην καὶ Ἀφροδίτην καὶ πῦρ καὶ γῆν καὶ ἀνέμους καὶ ὕδωρ*».[15] Οι Μάγοι φυλάσσουν άσβεστο το ιερό πυρ στα *πυραιθεῖα* (*ἔστι δὲ καὶ πυραιθεῖα σηκοί τινες ἀξιόλογοι)*, φορούν λευκά ενδύματα, αποφεύγουν να τρώνε κρέας και καθημερινά, προ του ιερού πυρός, φορώντας τιάρες οδοντωτές, ψάλουν ύμνους κρατώντας δέσμη ράβδων, καλύπτουν δε το στόμα τους με ένα πανί για να μη μολύνουν την ιερή φλόγα.[16]

Ο Πλούταρχος αποκαλούσε τον Ζωροάστρη «Μάγο» και πίστευε πως έζησε πέντε χιλιάδες χρόνια πριν τους Τρωϊκούς πολέμους,[17] αργότερα δε ο Διογένης Λαέρτιος

---

[11] Ηρόδοτος, (1.132).
[12] De Jong, *Contribution*, 86, Bidez-Cumont, *Les Mages Hellenisés*, 21,22.
[13] Στραβων, 15.3.20.
[14] Στο ίδιο.
[15]Στο ίδιο, 15.3.13, Ηρόδοτος, 1.131. Γίνεται εδώ αναφορά στην ιερή τριάδα των Ζωροαστρών, δηλαδή στον Αχούρα Μάζδα, που οι Έλληνες ονομάζουν Δία, στον θεό Μίθρα και στην Αναχίτα που αναφέρεται ως Αφροδίτη. Η Αναχίτα ταυτίζονταν επίσης ενίοτε με την θεά Αθηνά, καθώς και με την θεά Άρτεμη (Boyce, *Zoroastrians*, 61,89). Οι γνώσεις των Ελλήνων πάνω στα έθιμα των Ζωροαστρών πηγάζουν από μαρτυρίες αιχμαλώτων ή εμπόρων αλλά και από τις προσωπικές τους εμπειρίες από επισκέψεις στις περιοχές όπου υπήρχαν κοινότητες Ζωροαστρών στη Μικρά Ασία, ιδιαίτερα δε στη Συρία, Λυδία και την Καππαδοκία: *πολὺ γὰρ ἐκεῖ* [ἐν τῇ Καππαδοκίᾳ] *τὸ τῶν Μάγων φῦλον*. (Στράβων, 15.3.15) βλ. και de Jong, Traditions of the Magi, 79-83. Υπάρχουν όμως αρχαιολογικά ευρήματα που βεβαιώνουν την παρουσία ζωροαστρικών κοινοτήτων ακόμα και στον ελλαδικό χώρο. Σε πάπυρο που βρέθηκε στην τοποθεσία Δερβένι πλησίον της Θεσσαλονίκης και χρονολογείται περί το 340-320 π.Χ. γίνεται αναφορά σε Μάγους ιερείς που κάνουν σπονδές με νερό και γάλα για τη σωτηρία των ψυχών των νεκρών. (Tsantsanoglou, Magi in Athens, 31-39).
[16] Στράβων, 15.3.15, 15.3.19.
[17] Πλούταρχος, *Περί Ίσιδος,* 369d. Σύμφωνα με τον Πλούταρχο η ζωροαστρική θρησκεία αναγνωρίζει δύο θεούς. Το θεό του φωτός και επομένως του Καλού (Ωρομάζης) και το θεό του σκότους δηλαδή του Κακού (Αρειμάνιος). Ο βασιλεύς Αρταξέρξης Β΄(405-359π.Χ.) επέβαλε τη λατρεία του θεού Μίθρα

υποστήριξε πως οι Μάγοι ήταν οι πρώτοι διδάσκαλοι της φιλοσοφίας, τους αποκαλούσε δε «*ἀστροθύτας*», λόγω της ενασχόλησής τους με την κίνηση των ουρανίων σωμάτων.[18] Στα αρχαιοελληνικά κείμενα γενικά οι Μάγοι εμφανίζονται όχι μόνο ως ιερείς αλλά και ως φιλόσοφοι, διδάσκαλοι μάλιστα Ελλήνων φιλοσόφων, όπως του Πυθαγόρα, του Εμπεδοκλή και του Δημόκριτου. Ο τελευταίος μάλιστα λέγεται πως φιλοξενήθηκε στην αυλή του βασιλέα Ξέρξη και διδάχθηκε από τους Μάγους την αστρολογία.[19]

Ο Δίων Χρυσόστομος πίστευε ότι ο Ζωροάστρης ήταν προφήτης: «.. *ὅν Πέρσαι λέγουσιν ἔρωτι σοφίας καὶ δικαιοσύνης ἀποχωρήσαντα τῶν ἄλλων καθ'αὐτὸν ἐν ὄρει τινί ζῆν. ἔπειτα ἀφθῆναι τὸ ὄρος πυρὸς ἄνωθεν πολλοῦ κατασκήψαντος συνεχῶς τε κάεσθαι ..*». [20] Ο ίδιος ο βασιλεύς των Περσών είδε τον Ζωροάστρη να βγαίνει μέσα από τη φωτιά άθικτος και διέταξε τότε να προσφέρουν θυσίες. Ο δε Παυσανίας στο πέμπτο βιβλίο του (*Ηλιακά*) περιγράφει ως αυτόπτης μάρτυς μια μαγική τελετή στην περιοχή της Λυδίας και ειδικά στην πόλη της Ιεροκεσαρείας, κατά τη διάρκεια της οποίας ο Μάγος ιερέας, ψάλλοντας ύμνους στη γλώσσα του, επιτυγχάνει, χωρίς να χρησιμοποιήσει κάποιο μέσο, την ανάφλεξη ξύλων που ήταν τοποθετημένα πάνω σε βωμό : «*ἔστι γὰρ Λυδοῖς ἐπίκλησιν Περσικοῖς ἱερὰ ἔν τε Ἱεροκαισαρείᾳ καλουμένῃ πόλει καὶ ἐν Ὑπαίποις, ἐν ἑκατέρῳ δὲ τῶν ἱερῶν οἴκημά τε καὶ ἐν τῷ οἰκήματί ἐστιν ἐπὶ βωμοῦ τέφρα…ἐσελθὼν δὲ ἐς τὸ οἴκημα ἀνὴρ μάγος καὶ ξύλα ἐπιφορήσας ..ἐπὶ τὸν βωμὸν, πρῶτα μὲν τιάραν ἐπέθετο ἐπὶ τῇ κεφαλῇ, δεύτερα δὲ ἐπίκλησιν ὅτου δὴ θεῶν ἐπᾳδει βάρβαρα καὶ οὐδαμῶς συνετὰ Ἕλλησιν. ἐπᾳδει δὲ ἐπιλεγόμενος ἐκ βιβλίου. ἄνευ τε δὴ πυρὸς ἀνάγκη πᾶσα ἀφθῆναι τὰ ξύλα καὶ περιφανῆ φλόγα ἐξ αὐτῶν ἐκλάμψαι*».[21]

Οι Μάγοι επομένως κατά την αρχαιότητα θεωρούνταν σοφοί άνθρωποι, θεματοφύλακες των επιστημονικών γνώσεων της εποχής τους,[22] που τις μετέδιδαν από γενιά σε γενιά, συχνά δε αναφέρονται στις πηγές ως ερμηνευτές ονείρων αλλά και φαινομένων της φύσης.

και της Αναχίτα παράλληλα με τη λατρεία του Ωρομάζη (Αχούρα Μαζδα), επέτρεψε δε και την ανθρωπόμορφη απεικόνισή τους (Frye, *Iran*, 121-123).

[18] Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων,* τ.Ι , Προοίμιον, 1-6. Οι Μάγοι έφεραν λευκά ενδύματα, ζούσαν λιτά και απέφευγαν το κρέας στην τροφή τους : *«τούτων δὲ ἐσθὴς μὲν λευκὴ, στιβὰς δὲ εὐνή, καὶ λάχανον τροφὴ τυρός τε καὶ ἄρτος εὐτελῆς, καὶ κάλαμος ἡ βακτηρία..»* (Διογένης Λαέρτιος, όπ.π.)

[19] *«οὗτος* [ὁ Δημόκριτος] *μάγων τινῶν διήκουσε καὶ Χαλδαίων, Ξέρξου τοῦ βασιλέως τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐπιστάτας καταλιπόντος, ἡνίκα ἐξενίσθη παρ'αὐτῷ, καθά φησι καὶ Ἡρόδοτος. παρ'ὧν τά τε περὶ θεολογίας καὶ ἀστρολογίας ἔμαθεν ἔτι παῖς ὤν»* (Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων,* τ.Ι, *Δημόκριτος,* 9.34-49).

[20] Δίων Χρυσόστομος, *Ὁμιλίες,* τ.ΙΙΙ , ομιλ.36, *Βορυσθενιτικός*, 40.5.

[21] Παυσανίας,*Ἑλλάδος Περιήγησις,* 5.27.5-8.

[22] Μάγοι *παρά Πέρσαις οι φιλόσοφοι και φιλόθεοι, ὧν ἦρχε Ζωροάστρης.*(*Σουϊδα Λεξικόν=Μάγοι*)

Β. Η εικόνα των Μάγων στη Βυζαντινή κοσμική ιστοριογραφία.

Τις πληροφορίες για τους Μάγους, γνωστές από την ελληνιστική και ρωμαϊκή αρχαιότητα,[23] αξιοποίησαν αργότερα οι βυζαντινοί, εμπλουτίζοντάς τες με αναφορές που είχαν να κάνουν, με τον ιδεολογικό πόλεμο, που ξεκίνησε νωρίς, μεταξύ χριστιανών επισκόπων και Περσών Μάγων. Λόγω των υπερβατικών ικανοτήτων των τελευταίων η λέξη «*μάγος*» κατέστη για τους Βυζαντινούς συνώνυμος του «*γόης*»,[24] ο δυϊσμός δε της θρησκείας των Ζωροαστρών οδήγησε στο να συνδεθούν οι Μάγοι με θυσίες στον θεό του Κακού Αχριμάνη, [25] πράγμα που με τη σειρά του οδήγησε σταδιακά στη δαιμονοποίησή τους.

Με την άνοδό τους στο θρόνο οι Σασανίδες ταύτισαν τη βασιλεία τους με τη θεϊκή θέληση και όπως προαναφέρθηκε, πρόσθεσαν στο όνομά τους τη λέξη *Mazdesn* (πιστός του Αχούρα Μαζδα), δηλώνοντας έτσι με έμφαση τη θρησκευτική τους ιδεολογία, κάτι που δεν είχε παρατηρηθεί στους Αχαιμενίδες, ούτε στους Πάρθους Αρσακίδες. [26] Η ευσέβεια και η πίστη στο θεό Αχούρα Μάζδα διέκρινε τους Σασανίδες βασιλείς.[27] Οι τελευταίοι στήριξαν τη θρησκεία για να στηριχθούν από

---

[23] Τα έργα του Ζωροάστρη αλλά και οι διδασκαλίες των Μάγων επηρέασαν ιδιαίτερα τον Λατίνο ιστορικό Πλίνιο (Bidez-Cumont, *Les Mages Hellenisés*,296-299).

[24] *«Τὴν ἀστρονομίαν λέγονται πρῶτον εὑρηκέναι Βαβυλώνιοι διά Ζωροάστρου..Μαγεία δὲ ἀπὸ Μαγουσαίων ἤτοι Περσῶν , ὅθεν ἔσχε καὶ τὴν ἀρχὴν..»* (Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική,* 244). *«..ἀστρονομίαν* [ἐξεῦρον] *Βαβυλώνιοι διὰ Ζωροάστρου..μαγείαν δὲ καὶ γοητείαν καὶ φαρμακείαν Μῆδοι καὶ Πέρσαι..»* (Κεδρηνός, *Σύνοψις Ἱστοριών,* τ.Ι,73).

[25] Bidez-Cumont, *Les Mages Hellenisés*, 11,145-147· Cameron, Agathias on the Sassanians, 97. Ο Δίων Χρυσόστομος πάντως υπογράμμιζε ότι δεν θα πρέπει να συγχέουμε τους Μάγους με τους *γόητες: «. οὐχ ἅπασιν ἀλλὰ τοῖς ἄριστα πρὸς ἀλήθειαν πεφυκόσι καὶ τοῦ θεοῦ συνιέναι δυναμένοις, οὕς* ***Πέρσαι μάγους ἐκάλεσαν*** *ἐπισταμένους θεραπεύειν τὸ δαιμόνιον,* ***οὐχ ὡς Ἕλληνες ἀγνοίᾳ τοῦ ὀνόματος οὕτως ὀνομάζουσιν ἀνθρώπους γόητας»*** (*Δίων Χρυσόστομος, Ὁμιλίαι,* τ.ΙΙΙ, ομιλ.36, *Βορυσθενιτικός*,41). Τη στενή σχέση μαγείας και θρησκείας επισημαίνει ο Σπύρος Τρωϊάνος, αναφερόμενος στη νομική αντιμετώπιση των μάγων (*γοήτων* ή *ἐπαοιδών)* στο Βυζάντιο και στη σύνδεση των αδικημάτων των σχετιζομένων με τη μαγεία ή την μαντική τέχνη με τα αδικήματα κατά της ορθόδοξης πίστης και επομένως της πολιτειακής έννομης τάξης (Τρωϊάνος, Η μαγεία, 549,555,568). Ήδη από την εποχή του Διοκλητιανού και του Μαξιμιανού (294μ.Χ.) ο Ρωμαίος νομοθέτης φάνηκε απόλυτα αρνητικός απέναντι στην αστρολογία, η οποία θεωρείτο μια μορφή μαντείας που συνδέονταν με τη μαγεία (Τρωϊάνος,όπ.π.,552). Ήταν γνωστό ότι με την αστρολογία ασχολούντο ιδιαίτερα οι ζωροάστρες ιερείς.

[26] Daryaee, Kingship in Iran, 61,62. Χαρακτηριστικό του δεσμού του βασιλικού αξιώματος με τη ζωροαστρική θρησκεία είναι το γεγονός ότι τόσο ο πρώτος βασιλεύς Αρδασίρ, όσο και ο Βάραμ Ε΄αλλά και ο Χοσρόης Β΄ έφεραν το ιερατικό αξίωμα του mubahd (ή herbad) που σημαίνει φύλακας της θρησκείας, ενώ τα νομίσματά τους έφεραν την επιγραφή *«πιστοὶ ἐν θεῷ βασιλεῖς»* (Boyce, *Zoroastrians*, 102· Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*,47· Widengren, Der grosse Gegner Roms, 225). Στη Δύση, ο Γρατιανός ἐγκατέλειψε μεν τον τίτλο του *Pontifex Maximus*, έκτοτε δε ουδείς αυτοκράτωρ τον ανέλαβε, πλην όμως ήδη ο Κωνστάντιος Β΄ με τη θρησκευτική του πολιτική, εγκαινίασε στο Βυζάντιο το σύστημα του *καισαροπαπισμού* (Ζακυθηνός, *Ιστορία,* 43)

[27]Η περίφημη τρίγλωσση επιγραφή του Σαπώρ Α΄στο Naqsh-i Rustam αρχίζει με την εξής φράση: *«Ἐγὼ Μασδαασνης θεὸς Σαπώρης, βασιλεὺς βασιλέων Ἀριανῶν..ἐκ γένους θεῶν, υἱὸς Μασδαασνου*

αυτήν. Όπως παρατήρησε ο Wiesehöfer κατά τη Σασανιδική περίοδο η δύναμη του ζωροαστρικού ιερατείου έφθασε στο ζενίθ, οι δε αυτοκράτορες ενεργούσαν σύμφωνα με τις θελήσεις του ιερατείου.[28] Οι Σασανίδες μετέτρεψαν τον Ζωροαστρισμό σε εθνική αν όχι κρατική θρησκεία, που βοήθησε στη δημιουργία ενός συγκεντρωτικού κράτους και αποτέλεσε ένα σημαντικό συνδετικό κρίκο για τους λαούς του Ιράν.[29] Τη θρησκευτική ανοχή των Πάρθων προς τις διάφορες θρησκείες αντικατέστησε μια συνεχώς εντεινόμενη θρησκευτική μισαλλοδοξία, κυρίως επί βασιλείας Βάραμ Β΄(274-291), Σαπώρη Β΄(309-379) και Ισδιγέρδη Β΄(430-457).[30]

Ο πρώτος βασιλεύς της δυναστείας Αρδασίρ, που ήταν και ο ίδιος Μάγος,[31] δήλωνε: «*ο ίδιος ο θεός μου έδωσε το στέμμα και την εξουσία πάνω στη γη που κατέκτησα και με βοήθησε να εξοντώσω τους αντιπάλους βασιλείς*». [32] Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια του ίδιου αυτού βασιλέα προς τον γιό και διάδοχό του Σαπώρ Α΄: «*Η θρησκεία δεν μπορεί να ζήσει χωρίς τη στήριξη του βασιλικού θρόνου, αλλά και η βασιλεία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τη θρησκεία. Θρησκεία και βασιλεία είναι επομένως οι φρουροί η μια της άλλης και ζουν κάτω από την ίδια σκέπη*».[33] Όποιος κατηγορεί επομένως τη θρησκεία είναι σαν να

θεοῦ Ἀρταξάρου ...ἐκ γένους θεῶν ..τοῦ Αριανῶν ἔθνους δεσπότης εἰμὶ» (Maricq, Res Gestae divi Saporis,305).

[28]Wiesehöfer, King in the Sasanian Empire, 136.

[29] Kreyenbroek, How pious was Shapur I?, 14,15. Ο Fowden (*Empire to Commonwealth*, 81) συσχέτισε τα γεγονότα στο Ιράν τη δεύτερη δεκαετία του τρίτου αιώνα με όσα συνέβησαν εκατό χρόνια αργότερα στο Βυζάντιο κατά τη βασιλεία του Μεγάλου Κωνσταντίνου: "The alliance of throne and altar in the Sasanian state is the most obvious precedent for Constantine's policies". Βλ.επίσης Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 211.

[30] Daryaee, *Sasanian Persia*, 14· Ghirshman, *Iran*, 313,314.(?)

[31] «*ἦν δε γε οὗτος τῇ μαγικῇ κάτοχος ἱερουργίᾳ καὶ αὐτουργὸς τῶν ἀπορρήτων*» (Αγαθίας, 2.26.3). Ιερέας ήταν και ο πατέρας του Αρδασίρ Πάπακ (Tabari, *The History*,4· Daryaee, *Sasanian Iran*, 11). Για τους Μάγους στον Αγαθία βλ. Cameron, Agathias on the Sassanians, 67-183.

[32] Tabari, *The History*,11. Τη θεϊκή φύση του Αρδασίρ τονίζουν οι ανάγλυφες σε βράχους παραστάσεις στο Naqsh-e Rajab και στο Naqsh-e Rustam πλησίον της Περσέπολις, παραστάσεις που χρονολογούνται στην αρχή της βασιλείας του και εικονίζουν τον Αρδασίρ να παίρνει τα σύμβολα της εξουσίας από τον ίδιο τον θεό Αχούρα Μαζδα. Ο Αρδασίρ εικονίζεται στην ίδια στάση και στο ίδιο μέγεθος με το θεό, πράγμα που τονίζει τη θεϊκή του καταγωγή.(Daryaee, *Sasanian Iran*, 18· Herrmann, The Rock Reliefs, 35-45· Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs*, 51). Οι Σασανίδες συνέδεσαν τη δυναστεία τους τόσο με το θεό Αχούρα Μάζδα, όσο και με τη θεά Αναχίτα (Daryaee, Kingship in Iran, 65). Σε ανάγλυφη παράσταση στο Taq-i Bustan, που χρονολογείται περίπου στο 363μ.Χ., ο βασιλιά Σαπώρης Β΄(309-379) παραλαμβάνει τα σύμβολα της εξουσίας από τον θεό Αχούρα Μάζδα και τον θεό Μίθρα (Azarpay, The investiture of Sapur, 181-187· Christensen, *Iran*, 249,250).

[33] Tabari, *The History*, 11. Σύμφωνα με τον ΄Αραβα ιστορικό Masudi ο Αρδασίρ τόνισε στον διάδοχό του ότι: *«Θρησκεία και βασιλεία είναι αχώριστες και αλληλοεξαρτώμενες σαν αδέλφια. Γιατί η θρησκεία είναι το θεμέλιο της βασιλείας και η βασιλεία ο προστάτης της θρησκείας. ΄Ο,τι στερείται θεμελίου προορίζεται να καταστραφεί και ό,τι δεν προστατεύεται εξαφανίζεται»* (Masudi, *Les Prairies d' Or*, τ. ΙΙ,162). Περίπου τα ίδια λόγια, πολλούς αιώνες αργότερα (15ος αι.;), ανέφερε ο Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως σε επιστολή του προς τον Ρήγα Μοσχοβίου και Πάσης Ρωσίας Βασίλειο: «*οὐκ ἔνι δυνατὸν εἰς τοὺς χριστιανοὺς ἐκκλησίαν ἔχειν καὶ βασιλέα οὐκ ἔχειν. ἡ γὰρ βασιλεία καὶ ἡ ἐκκλησία πολλὴν ἕνωσιν καὶ κοινωνίαν ἔχει, καὶ οὐκ ἔνι δυνατὸν ἀπ'αλλήλων διαιρεθῆναι»* (ΜΜ, τ.ΙΙ, αρ.447, σ.191). Φαίνεται πως και τα δύο κράτη είχαν την ίδια αντίληψη, όσον αφορά τη σχέση της εξουσίας με τη θρησκεία.

κατηγορεί τη βασιλεία και όποιος υβρίζει τη θρησκεία υβρίζει τη βασιλεία. [34] Τη στενή σχέση με τη θρησκεία του βασιλικού αξιώματος μαρτυρεί το γεγονός, ότι με την άνοδό του στο θρόνο ο νέος βασιλεύς εγκαινίαζε ένα νέο πυρείο (ιερό του πυρός) που έφερε το όνομά του και άσβεστη έκαιγε εκεί η ιερή φλόγα καθ' όλη τη διάρκεια της βασιλείας του.[35] Τη φλόγα αυτή έπαιρνε μαζί του ο βασιλεύς κατά τίς εκστρατείες, υποδηλώνοντας έτσι τη θεία προστασία και βοήθεια. [36] Τη στενή σχέση με τη θρησκεία του βασιλικού αξιώματος, μαρτυρούν και τα νομίσματα επί των οποίων εμφανίζεται πλέον, ήδη από τη βασιλεία του πρώτου Σασανίδη Αρδασίρ Α΄, η ιερή φλόγα.[37] Ανάγλυφες παραστάσεις σε βράχους δηλώνουν επίσης ότι η άνοδος στο θρόνο των πρώτων Σασανιδών ήταν προϊόν θείας επιλογής.

Εν τούτοις το Σασανιδικό κράτος δεν ήταν ένα θεοκρατικό κράτος. Συχνά αναφέρεται στις πηγές σύγκρουση της βασιλικής εξουσίας με το ιερατείο.[38] Ο Σαπώρ Α΄ παρόλο που στις επιγραφές του εμφανίζεται ως πιστός Ζωροάστρης, δεν δίστασε να φιλοξενήσει στην αυλή του τον εχθρό των Μάγων Μάνι, [39] ενώ παράλληλα ανέχθηκε την εξάπλωση του χριστιανισμού από τους αιχμαλώτους της Αντιόχειας, που εγκατέστησε μαζί με τον επίσκοπό τους Δημητριανό στις πόλεις του Fars.[40] Ο Καβάδης στήριξε το κίνημα των Μαζδακιτών [41] και ο Ισδιγέρδης Α΄ παρά την αντίδραση και οργή του ζωροαστρικού ιερατείου, στάθηκε στο πλευρό των Χριστιανών του Ιράν,[42] το ίδιο και ο Ορμίσδας Β΄,[43] ενώ η σύγκρουση με το ιερατείο

---

[34] *Shahnameh*, 570,571.

[35] Frye, The Political History of Iran, 118. Από την εποχή του πρώτου βασιλιά Αρδασίρ Α΄ η ιερή φλόγα εμφανίζεται και στα νομίσματα (Alram, Sasanian Coinage, 18-21, Christensen, *Iran*, 160). Φαίνεται πάντως πως το έθιμο αυτό ακολουθούσαν και οι Πάρθοι βασιλείς. Η φλόγα έσβηνε με το τέλος της βασιλείας του κάθε βασιλέα, αποκτούσε δηλαδή εκτός από θρησκευτικό και πολιτικό συμβολισμό η ύπαρξή της (Yarshater, Iranian National History, 118).

[36] Widengren, Der grosser Gegner Roms,232. Ανάλογη συνήθεια επικρατούσε και στους Αχαιμενίδες σύμφωνα με πληροφορία του Διόδωρου Σικελιώτη 1.114.

[37] Alram, Sasanian Coinage,18-21, 23-29, Gariboldi, *Sasanian Coinage*,96-109, Gobl, Sasanian Coins, 322-336.

[38] Ο Wiesehöfer υπογραμμίζει πως επί Σασανιδών δεν υπήρχε πάντα στενή σχέση μεταξύ του θρόνου και του ιερατείου και πως δεν είναι σωστό να θεωρούμε τον Ζωροαστρισμό μια κρατική θρησκεία. (*Ancient Persia*, 214).

[39] Kreyenbroek, How Pious was Shapur I?, 7· Chaumont, Christianisation, 168. Εύνοια προς τους Μανιχαίους έδηξε και ο διάδοχός του Σαπώρ, Ορμίσδας Α΄(Christensen, *Iran*, 281).

[40] Chaumont, Christianisation, 178,179. Σύμφωνα με ανώνυμες συριακές πηγές ο Σαπώρ διένημε εδάφη στους αιχμαλώτους και τους επέτρεψε να χτίσουν εκκλησίες. (Chaumont, όπ.π.).

[41] Βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Δ΄, σ.195. Η στάση του Κάβαδη απέναντι στους Μαζδακίτες στόχευε όχι μόνο στον περιορισμό της δύναμης του ιερατείου αλλά και των ευγενών (Pourshariati, *Sasanian Empire*, 82).

[42] Pourshariati, όπ.π., 66.

[43] Σύμφωνα με το Χρονικό της πόλης Σεέρτ ο Ορμίσδας Β΄ (302-309), δεν άκουγε τις συμβουλές των Μάγων και είχε δική του πολιτική γραμμή σε διάφορα θέματα (Fowden, *Empire to Commonwealth*, 32, υποσημ.83). Μετά το τέλος της βασιλείας του Σαπώρ Β΄ παρατηρήθηκε το φαινόμενο συχνά οι Μάγοι να συμμαχούν με τους ευγενείς και να στρέφονται κατά των βασιλέων (Christensen, *Iran*, 260).

του βασιλέα Βλάση ή Ουάλας (Walash) είχε ως αποτέλεσμα την σύλληψη και τύφλωσή του.[44] Οι Πέρσες βασιλείς στήριξαν κατά καιρούς τις θρησκευτικές μειονότητες στην πατρίδα τους με σκοπό να περιορίσουν την δύναμη των ευγενών και του κλήρου.[45] Όταν ο Χοσρόης Α΄ αποφάσισε για πολιτικούς λόγους να προστατέψει τους Μανιχαίους, η οργή των Μάγων ήταν μεγάλη και όπως αναφέρει ο Μαλάλας, οι τελευταίοι συμμάχησαν με τους ευγενείς για να τον απομακρύνουν από τον θρόνο.[46] Η παρουσία όμως των Μάγων στην περσική αυλή ήταν διαρκής, το ίδιο και οι δολοπλοκίες τους. Ο βασιλεύς Ορμίσδας Δ΄, υιός του Χοσρόη Α΄, εστράφη κατά των υπηκόων του, πολλούς των οποίων κατέσφαξε, πεισθείς από χρησμό των Μάγων, ότι θα στασίαζαν εναντίον του και θα αναγκαζόταν ο ίδιος *ἐπονειδίστως τε καταθέσθαι τῆς ἐξουσίας ὁμοῦ και τῆς βασιλείας τοὺς οἴακας.*[47] Η πολιτική δύναμη των Μάγων προκύπτει και από το γεγονός ότι, όπως προαναφέρθηκε, συμμετείχαν αποφασιστικά στην εκλογή του νέου βασιλέα και έστεφαν αυτόν.[48]

Το Ζωροαστρικό ιερατείο επέμενε στο να καταστεί ο Ζωροαστρισμός η μόνη και αποκλειστική θρησκεία για τους κατοίκους του Ιράν αλλά και για τους κατοίκους των ελεγχομένων από το Ιράν χωρών, όπως ήταν η Αρμενία.[49] Επομένως η ζωροαστρική θρησκεία αποτέλεσε αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας των Ιρανών. Είναι γεγονός ότι από την άνοδο των Σασανιδών στην εξουσία (224μ.Χ.) ο ρόλος των Μάγων αναβαθμίστηκε. Όπως σημειώνει ο Αγαθίας έκτοτε *τὸ μαγικὸν φῦλον ἐγκρατὲς γέγονε καὶ ἀγέρωχον,* τίποτα δε δεν μπορούσε να θεωρηθεί δίκαιο και σωστό στο κράτος του Ιράν αν δεν είχε την έγκριση των Μάγων: *«καὶ οὐδὲν ὁτιούν παρὰ Πέρσαις δόξειεν ἄν ἔννομόν τε εἶναι καὶ δίκαιον, ὅ γε μὴ ὑπὸ μάγου ἐμπεδωθείη».*[50] Οι Μάγοι μετείχαν όμως και σε τελετές κάθαρσης από σκοτεινές δυνάμεις, παράλληλα δε εμφανίζονται να έχουν φιλοσοφικές γνώσεις και να συζητούν στη βασιλική αυλή *περὶ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων καὶ εἰ τόδε τὸ πᾶν ἀτελεύτητον ἔσται καὶ πότερον μίαν τὴν*

---

[44] Christensen, όπ.π., 296. Μεγάλη ανοχή απέναντι στους χριστιανούς του Ιράν φαίνεται πως έδειξε ο βασιλεύς Καβάδης καθώς και ο Ζάμης κατά τη σύντομη βασιλεία του. Ειδικά ο Καβάδης επέτρεψε την ανέγερση χριστιανικών ναών και μοναστηριών και μοίρασε στους χριστιανούς τις περιουσίες των Μανιχαίων .(Gero, *Barsauma*, 20,21).

[45] Gero, *Barsauma* , 15.

[46] *«..ὁ βασιλεὺς Περσῶν* [Χοσδρόης] *τοὺς ὄντας ὑπὸ τὴν αὐτοῦ πολιτείαν Μανιχαίους ἐκέλευσε θρησκεύειν ὡς βούλονται. οἱ δὲ μάγοι Περσῶν, λυπηθέντες ἐπὶ τῷ συμβάντι, βουλευσάμενοι μετὰ τῶν συγκλητικῶν* ***ἠβουλήθησαν ἐκβαλεῖν αὐτὸν τῆς βασιλείας καὶ ποιῆσαι ἀντ'αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ».*** (Ιωάννης Μαλάλας 18, 374)

[47] Θεοφύλακτος, Γ.16. Ο Θεοφύλακτος αποκαλεί τους Μάγους *«χρησμολόγους ἀνοσίων δυνάμεων».*

[48] Βλ. παραπάνω Κεφάλαιο Δ΄,σ.195,196. Ο Christensen υποστήριξε ότι ουσιαστικά η εκλογή και η στέψη του Μεγάλου Βασιλέα εξαρτάτο από την θέληση του Αρχιμάγου.(Christensen, *Iran*, 264) και η Chaumont (Christianisation, 180), αποκάλεσε τους Μάγους «θεματοφύλακες του Ζωροαστρισμού»..

[49] Blockley, *Foreign Policy*, 49· Chaumont, Conquêtes Sassanides,667-676.

[50] Αγαθίας, Β.26.3, 2.26.5.

ἁπάντων ἀρχὴν νομιστέον».[51] Τα καθήκοντα των Μάγων δεν ήταν μόνον ιερατικά. Ακολουθούσαν τον Πέρση βασιλέα στις εκστρατείες ως σύμβουλοι αλλά φαίνεται πως συμμετείχαν και ενεργά σε αυτές.[52] Ο ίδιος ο Ζωροάστρης εξάλλου ήταν πολεμιστής και πέθανε πολεμώντας τους επιδρομείς από την κεντρική Ασία.[53] Οι βυζαντινές πηγές κάνουν συχνές αναφορές στους Μάγους. Ο βασιλεύς Περόζης ακολούθησε τις συμβουλές των Μάγων για τη σύναψη ειρήνης με τους Εφθαλίτες Ούννους, ενώ οι Μάγοι εμπόδισαν τον Καβάδη να εγκαταλείψει την πολιορκία της Άμιδας, προλέγοντας την σύντομη άλωσή της,[54] απέτρεψαν δε τον τελευταίο από το να πολιορκήσει την Έδεσσα, λέγοντας πως δεν θα μπορούσε να την κυριέψει.[55] Βεβαίωσαν τον Χοσρόη Α΄ ότι σύντομα θα καταλάβει την πόλη Σούρα,[56] ο δε στρατηγός Καρδαριγάν ζήτησε από τους Μάγους που τον ακολουθούσαν στην εκστρατεία να προβλέψουν αν θα νικήσει.[57]

Ο Σωζομενός αναφέρει ότι η ιερατική ιδιότητα των Μάγων αποτελούσε κληρονομικό προνόμιο, και η κάστα τους ήταν ιεραρχικά δομημένη.[58]Ο πατέρας κληροδοτούσε τον τίτλο του mubad[59] στον υιό του, διασφαλίζοντας έτσι τα προνόμια

---

[51] Αγαθίας, Β.23.7, Β.25.1, Β.29.11.

[52] Το όνομα Μεβόδης, που προφανώς αντιστοιχεί στο ιρανικό *mobad*, αναφέρεται συχνά στις βυζαντινές πηγές. Σύμφωνα με τον Θεοφύλακτο (Γ.5) η λέξη Μεβόδης, όπως και η λέξη Σουρήνας, δεν δηλώνουν προσωπικά ονόματα αλλά αξιώματα. Επομένως είναι λογικό να υποθέσουμε ότι ο πρέσβης Μεβόδης, που αναφέρει ο Προκόπιος (*Πόλεμοι,* Α.11.25,Α.11.31) και ο στρατηγός Μεβόδης, που αναφέρει ο Θεοφύλακτος (Ε.4, Ε.6), είχαν παράλληλα και το αξίωμα του mobad, δηλαδή του Μάγου. Ο πρέσβης Μεβόδης υπήρξε και σύμβουλος του βασιλέα Καβάδη, χαρακτηρίζεται δε από τον Προκόπιο ως «*τῶν ἐν τοῖς μάλιστα ἐπιτηδειοτάτων»* . Συμβούλεψε τον Καβάδη να ορίσει εγγράφως με επιστολή ως διάδοχό του τον Χοσρόη, έγραψε μάλιστα ο ίδιος την επιστολή. (Προκόπιος, *Πόλεμοι,*Α.21.17-19). Αργότερα, επί Ιουστίνου Β΄, ο Μένανδρος (απ.9.3.30) μνημονεύει και άλλον πρέσβη με το όνομα Μεβόδης: «*Μετὰ ταῦτα ἀγγέλλεται ἐν Βυζαντίῳ ὡς ἕτερος ἥξοι πρεσβευτὴς* ***ὁ προσαγορευόμενος Μεβώδης.*** *Οὗτος ἐς τὴν βασιλίδα ἐπορεύετο ἐξωγκωμένος καὶ μάλα βρενθυόμενος..».* Υποθέτω επομένως πως το όνομα Μεβόδης ήταν αξίωμα ιερατικό, με παράλληλα πρεσβευτικά καθήκοντα αλλά και καθήκοντα συμβούλου στη βασιλική αυλή. Το ρήμα *προσαγορεύω* που χρησιμοποιεί ο Μένανδρος, σημαίνει προσφωνώ ή μνημονεύω, ως εκ τούτου ενισχύει την άποψη ότι το όνομα Μεβόδης ήταν μάλλον κληρονομικό αξίωμα και όχι προσωπικό όνομα.

[53] Brown, *Ύστερη Αρχαιότητα,* 170.

[54] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Α.3.17-22, Α.7.19

[55] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.13.9,10.

[56] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.9. Για τους Μάγους στον Προκόπιο βλ. Börm, *Prokop und die Perser,* 189-192

[57] *«Ὁ δὲ Καρδαριγὰν,…τοὺς θεραπευτὰς τῶν μαγγανευμάτων διηρώτα καὶ παρὰ τῶν μάγων ἠξίου ἴχνη πυθέσθαι προρρήσεως..οἱ δὲ τῶν δαιμονίων κάτοχοι ἔφασκον τὴν νίκην Μήδοις παρέπεσθαι..»*(Θεοφύλακτος, Β.2).

[58] Των Μάγων προίσταto ο Αρχιμάγος, κάτω απ'αυτόν ήταν ο mobad, αξίωμα αντίστοιχο του χριστιανού επισκόπου και κάτω και από αυτόν η μεγάλη μάζα του κλήρου οι λεγόμενοι από τους βυζαντινούς «*πύραιθοι*», δηλαδή φρουροί της ιερής φλόγας.(Σωζομενός, 2.10.1, 2.12.4) Βλ. Labourt, *Le Christianisme,* 20.

[59] Ο όρος *mu-bad* που σημαίνει φύλακας της θρησκείας, χρησιμοποιείτο στο Ιράν παράλληλα με τον αρχαιότερο όρο *herbad.* Ο όρος *Mubadanmubad*=Αρχιερέας, πρωτοεμφανίσθηκε επί Σασανιδών (Boyce, *Zoroastrians,* 102· Frye, *Ancient Iran,* 313). Ο όρος *Μοβάδης* που προφανώς είναι η απόδοση

και τον πλούτο της τάξης του: «[οἱ Μάγοι εἶναι] *φῦλον ἱερατικὸν, κατὰ διαδοχὴν γένους τὴν τῶν Περσῶν θρησκείαν ἀρχῆθεν ἐπιτροπεύουσιν»*.[60] Οι Μάγοι παράλληλα με τα ιερατικά τους καθήκοντα ασκούσαν και καθήκοντα δικαστών και ανακριτών, συμμετείχαν στην εκπαίδευση και εισέπρατταν τους φόρους.[61] Η επιρροή τους δεν ήταν επομένως μόνο μεγάλη στη βασιλική αυλή αλλά και στην ιρανική κοινωνία, καθότι συμμετείχαν σε κάθε έκφανση της κοινωνικής δραστηριότητας.[62]Από την εποχή των Αχαιμενιδών αποτελούσαν μια από τις πλέον μορφωμένες τάξεις της ιρανικής κοινωνίας και είχαν αναλάβει και τα καθήκοντα του γραφέα. Υπό αυτήν τους την ιδιότητα κατέγραψαν θρησκευτικά κείμενα και διέσωσαν προφορικές θρησκευτικές παραδόσεις, που σχετίζονταν με την ζωροαστρική θρησκεία, καθώς και τα λίγα διασωθέντα γραπτά μνημεία της σασανιδικής περιόδου.[63]

Δεδομένου ότι στο επίκεντρο της ζωροαστρικής λατρείας βρίσκεται η ιερή φλόγα, οι Μάγοι ήταν οι υπηρέτες και φύλακες αυτού του ιερού πυρός, που τους έδινε τη δύναμη να προλέγουν τα μέλλοντα. Σύμφωνα με τον Μαλάλα το ιερόν αυτό πυρ, το οποίο *κατηνέχθη ὡς σφαῖρα πυρὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ*, μετέφερε από τη Συρία *στὰ περσικά μέρη* ο Περσέας, ο οποίος και έκτισε στη Συρία αλλά και στην Περσία *ἱερὸν ὅ ἐπωνόμασε* ***πυρὸς ἀθανάτου*** *..καταστήσας ἐκεὶ διακονεῖν αὐτῷ εὐλαβεῖς ἄνδρας, οὕστινας ἐκάλεσε μάγους.*[64] Φύλακες της ιερής φλόγας που εστάλη στην πατρίδα τους από τον θεό και ιερείς αφιερωμένους στη θεία λατρεία από αρχαιοτάτων χρόνων, θεωρεί τους Μάγους και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος.[65] Σύμφωνα με τον Αμμιανό ο αριθμός των Μάγων αυξήθηκε σταδιακά και κατέστησαν μια πολύ ισχυρή ομάδα στο Ιράν με πολιτικές εξουσίες. Μνημονεύει τις κοινότητες των Μάγων της Μικράς Ασίας που βρίσκονταν εκεί από την αρχαιότητα και λέει πως οι κοινότητες αυτές είχαν τους

στα ελληνικά της λέξης *mubad* , χρησιμοποιείται, όπως προαναφέρθηκε, από τους Βυζαντινούς ως κύριο όνομα που ταυτίζεται όμως με συγκεκριμένο αξίωμα.

[60] Σωζομενός, *Έκκλησιαστική Ίστορία,* 2.9.3.

[61] Βενέτης, *Το Ιερατείο,* 14. Τα δικαστικά και ανακριτικά καθήκοντα των Μάγων τονίζονται ιδιαίτερα στα αγιολογικά κείμενα.

[62] Βενέτης, όπ.π., 19. Όπως παρατήρησε ο Labourt: " les mages..formaient [en Iran] la caste la plus stable et la plus influente de toutes" αποκαλεί δε τους Μάγους «champions énergiques de la doctrine de Zoroastre» (*Le Christianisme*, 5).

[63] Boyce, *Zoroastrians*,65,66.113,114.

[64] Ιωάννης Μαλάλας, 2.12. Από την αναφορά αυτή του Μαλάλα, που όπως λέει αντλεί από τον Παυσανία, προκύπτει στενή σχέση της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας με τη θρησκεία και την ιερή παράδοση των Ζωροαστρών. Παράλληλα ο Μαλάλας υποστηρίζει πως οι Έλληνες διδάχθηκαν την γενεθλιαλογία, την αστρονομία και τη μαγεία από τους Μάγους.

[65] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.32-36.Η πατρίδα των Μάγων ήταν οι πλούσιες περιοχές της Μηδίας, και το αξίωμα των Μάγων ήταν κληρονομικό.Ο ίδιος ο Πλάτων αποκαλούσε τη λατρεία των Μάγων *άγιστεία,* δηλαδή θεών θεραπεία, που σχετίζεται όμως και με τον εξαγνισμό (ἁγιστεύω=ἐξαγνίζω). Οι Μάγοι συμμετείχαν σε τελετές εξαγνισμού και η παρουσία τους στις θυσίες ήταν κατά τον Αμμιανό απαραίτητη.(23.6.32). Για τους Μάγους στον Αμμιανό, βλ.den Boeft, Ammianus on the Magi, 207-215.

δικούς τους νόμους, ήταν ατείχιστες και οι κάτοικοί τους έχαιραν εκτίμησης από του αυτόχθονες, λόγω της ευσέβειας που τους διέκρινε.[66] Ο Προκόπιος κάνει αναφορά στο *Μέγα Πυρεῖον* το οποίο βρισκόταν στην Περσαρμενία το οποίο *σέβονται Πέρσαι, θεῶν μάλιστα. οὗ δὲ τὸ πῦρ ἄσβεστον φυλάσσοντες μάγοι τά τε ἄλλα ἐς τὸ ἀκριβὲς ἐξοσιοῦνται καὶ μαντείῳ ἐς τῶν πραγμάτων τὰ μέγιστα χρῶνται.*[67] Ο Αγαθίας, που εμφανίζεται γνώστης των ιερών εθίμων των Ζωροαστρών,[68] αναφέρεται και αυτός στα της λατρείας του ιερού πυρός που ήταν έργο των Μάγων: «*τὸ δὲ πῦρ αὐτοῖς τίμιόν τε εἶναι δοκεῖ καὶ ἁγιώτατον. καὶ τοίνυν ἐν οἰκίσκοις τισὶν ἱεροῖς τε δῆθεν καὶ ἀποκεκριμένοις ἄσβεστον οἱ μάγοι φυλάττουσι καὶ ἐκεῖνο ἀφορῶντες τὰς τε ἀπορρήτους τελετὰς ἐκτελοῦσι καὶ τῶν ἐσομένων πέρι ἀναπυνθάνονται».*[69] Όπως παρατήρησε η Cameron, οι Μάγοι ήταν για τους βυζαντινούς ιστορικούς του έκτου αιώνα Προκόπιο, Αγαθία και Μένανδρο απλά ιερείς και με αυτή τους την ιδιότητα εμφανίζονται στα βυζαντινά κείμενα.[70]

Γ. Οι Μάγοι στη χριστιανική ιστοριογραφία και διδασκαλία.

Σε αντίθεση με τους κοσμικούς συγγραφείς οι απόψεις των εκκλησιαστικών για τους Μάγους, λαμβανομένου υπόψη και του ανταγωνισμού των δύο θρησκειών, είναι εντελώς αρνητικές. Οι Μάγοι κατά κανόνα χαρακτηρίζονται ως δόλιοι, συκοφάντες και υπηρέτες δαιμόνων. Ο Ευσέβιος Καισαρείας δεν δίστασε να παραποιήσει ένα απόσπασμα της Βίβλου που αναφέρεται στον Προφήτη Δανιήλ, προκειμένου να εμφανίσει τους Μάγους ως όργανα του διαβόλου.[71] Ο Ευσέβιος θεωρούσε ότι και ο Ζωροάστρης ήταν Μάγος, αποκαλούσε δε *Μαγουσαίους* τους εκτός

---

[66] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 23.6.32-34.

[67] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.24.2. Ο Προκόπιος συγκρίνει την πυρολατρεία των Περσών με ανάλογο αρχαιοελληνικό έθιμο (βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Β΄υποσημ.262).

[68] Σε παρέκβασή του ο Αγαθίας (Β.22-27) κάνει αναφορά στα έθιμα αυτά, τα οποία σχετίζονται με τους μικτούς γάμους, την ταφή νεκρών και τη λατρεία στοιχείων της φύσης. Το ζωροαστρικό έθιμο της έκθεσης των νεκρών στο ύπαιθρο αναφέρει και ο Μένανδρος (απ.9.1.22-26). Ανάλυση των πληροφοριών του Αγαθία από την Cameron, στο Agathias on the Sasanians, 90-95. Για την πηγή των πληροφοριών του Αγαθία, βλ.Lee, *Information and Frontiers*,103. Ο Lee αποδίδει τις γνώσεις του Αγαθία στις ζωροαστρικές κοινότητες που μέχρι των πέμπτο αιώνα δραστηριοποιούνταν στο βυζαντινό έδαφος αλλά και σε πληροφορίες των χριστιανών του Ιράν.

[69] Αγαθίας, Β.25.1-5

[70] Cameron, Agathias on the Sassanians, 95.

[71] Σύμφωνα με τον Ευσέβιο ο βασιλεύς των Περσών Καμβύσης παρασύρθηκε από τις διαβολές των Μάγων και έριξε στο λάκκο των λεόντων τον Προφήτη Δανιήλ. Τα άγρια όμως αυτά θηρία δεν τον άγγιξαν. Ο βασιλεύς, ο οποίος στη διήγηση αυτή εμφανίζεται ως τύραννος που ζει μέσα στα πλούτη, εντυπωσιάσθηκε από το γεγονός αυτό και αντελήφθη τις δολοπλοκίες των Μάγων, τους οποίους και τελικά διέταξε να ρίξουν στο λάκκο των λεόντων, όπου και κατασπαράχθηκαν από τα θηρία. (Ευσέβιος, *Βασιλέως Κωνσταντίνου Λόγος*, στ.1234). Στο κείμενο της Βίβλου (Δανιήλ στ΄) δεν γίνεται λόγος για Μάγους αλλά για κάποιους οι οποίοι *διέβαλον τον Δανιήλ*. Ο Προφήτης Δανιήλ θεωρείται προστάτης των χριστιανών της Περσίας. Ο τάφος του στην πόλη Σούσα αποτελεί μέχρι σήμερα τόπο προσκυνήματος για χριστιανούς, μουσουλμάνους αλλά και Εβραίους.

της Περσίας Μάγους.[72] Μαγουσαίοι αποκαλούνται από τον Ευσέβιο όλοι οι Ζωροάστρες οι οποίοι και εφαρμόζουν το ζωροαστρικό έθιμο των μεταξύ στενών συγγενών γάμων, τους οποίους ο Ευσέβιος αποκαλεί *ανόσιους*: «*Παρὰ Πέρσαις νόμος ἦν γαμεῖν τὰς θυγατέρας καὶ τὰς ἀδελφὰς καὶ τὰς μητέρας, καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ καὶ ἐν ἐκείνῳ τῷ κλίματι τούτους τοὺς ἀνοσίους γάμους οἱ Πέρσαι ἐποίησαν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι αὐτῶν τῆς Περσίδος ἐξεδήμησαν, οἵτινες καλοῦνται Μαγουσαῖοι, τὴν αὐτὴν ἀθεμιστίαν διαπράττονται παραδιδόντες τοὺς αὐτοὺς νόμους καὶ τὰ ἔθη τοῖς τέκνοις κατὰ διαδοχὴν*».[73] Σύμφωνα με τον Θεοδώρητο Κύρου όλοι οι Πέρσες, πριν την εμφάνιση του χριστιανισμού στο Ιράν, ακολουθούσαν αυτή τη συνήθεια, που επέβαλε η ζωροαστρική θρησκεία: «*..κατά τούς Ζαράδου (Ζωροάστρη) πάλαι Πέρσαι πολιτευόμενοι νόμους, καί μητράσι καί ἀδελφαῖς ἀδεῶς καί μέντοι καί θυγατράσι μιγνύμενοι, καί ἔννομον τήν παρανομίαν ἐνόμιζον..*»[74] και ο Μέγας Βασίλειος σε επιστολή του προς τον Επιφάνιο, επίσκοπο Κωνσταντείας, χαρακτήριζε αυτούς τους γάμους *ἀνόμους* και έλεγε πως ήταν διαδεδομένοι στους Μαγουσαίους της Μικράς Ασίας.[75] Στην επιστολή αυτή γίνεται αναφορά στο ***ἔθνος τῶν Μαγουσαίων*** το οποίο και *πολὺ ἐστὶ παρ'ἡμῖν κατὰ πᾶσαν σχεδὸν τὴν χώραν διεσπαρμένον, ἀποίκων τὸ παλαιὸν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας ἡμῖν ἐπισαχθέντων.* Οι άνθρωποι αυτοί λέει ο Μέγας Βασίλειος, είναι περίεργοι και ζουν απομονωμένοι, δεν έρχονται σε επαφή με άλλους *ἀνθρώπους καθό εἰσὶν ἐξωγρημένοι ὑπὸ τοῦ διαβόλου εἰς τὸ θέλημα ἐκείνου.*[76] Είναι φανερό ότι εδώ ταυτίζονται οι Μάγοι ή Μαγουσαίοι με όλους τους πιστούς του Ζωροαστρισμού, ενώ μνημονεύονται και οι κοινότητες των ζωροαστρών που υπήρχαν στη Μικρά Ασία από την εποχή των Αχαιμενιδών, για τις οποίες κάνει λόγο, όπως προαναφέρθηκε και ο Αμμιανός Μαρκελλίνος. Οι Μαγουσαίοι δεν έχουν ιερά βιβλία και η ιερή παράδοσής τους μεταδίδεται προφορικά από γενιά σε γενιά. Δεν σφάζουν ζώα και δεν κάνουν ζωοθυσίες *καὶ τὸ πῦρ ἡγοῦνται Θεὸν καὶ εἴ τι τοιοῦτον.*[77] Ο Επιφάνιος συμπεριέλαβε τους Μαγουσαίους στον κατάλογο των αιρετικών: «*..παρὰ Πέρσαις Μαγουσαῖοι καλούμενοι, οἱ εἴδωλα μὲν βδελυττόμενοι, εἰδώλοις δὲ προσκυνοῦντες πυρὶ καὶ σελήνῃ καὶ ἡλίῳ*».[78]

---

[72] «*ὅσοι αὐτῶν τῆς Περσίδος ἐξεδήμησαν, οἵτινες καλοῦνται Μαγουσαῖοι..νῦν πολλοὶ ἐν Μηδίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Φρυγίᾳ καὶ ἐν Γαλατίᾳ*» (Ευσέβιος, *Προπαρασκευή Ευαγγελική,* στ.468).
[73]Ευσέβιος, όπ.π. Επιβεβαιώνει ο Ευσέβιος αυτό που θα αναφέρει και ο Σωζομενός ότι το αξίωμα του Μάγου ήταν κληρονομικό.
[74] Θεοδώρητος, *Θεραπευτική*,στ.1045.
[75] Βασίλειος Καισαρείας, *Επιστολές*, Επιστ. Νο 258. Για τους μικτούς γάμους στη βασιλική οικογένεια βλ. παραπάνω Κεφάλαιο Α΄σ.55-57.
[76] Βασίλειος Καισαρείας, όπ.π.
[77] Βασίλειος Καισαρείας, όπ.π.
[78] Επιφάνιος,*Περὶ Πίστεως* [13], στ.804.

Ο Σωζομενός αναφέρει ότι η διάδοσης του Χριστιανισμού στο Ιράν *ἐλύπει οὐ μετρίως τους μάγους,*[79] στους δε διωγμούς των χριστιανών συμμετείχαν οι ίδιοι οι Μάγοι οι οποίοι *σπουδῇ τοὺς εὐκτηρίους οἴκους καθεῖλον* .[80]Ο Κοσμάς Ινδικοπλεύστης πάντως θεωρούσε τους Μάγους γενάρχες των Περσών: *«τὸ δὲ τῶν Περσῶν βασίλειον οὐκ ἐστιν ἐκ τῶν Περσῶν, οὔτε ἐκ διαδοχῆς τῶν προτέρων, ἀλλ'εξ ἄλλης ἀρχῆς νῦν ἀναστὰν, τουτέστιν ἐκ τῶν Μάγων»*.[81]

Τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες και στα πλαίσια του ανταγωνισμού των θρησκειών, οι θεωρητικοί της χριστιανικής θρησκείας προχώρησαν σε μία εκμετάλλευση του θέματος της προσκύνησης του θείου βρέφους από τους Μάγους στη Βηθλεέμ. Ο Τερτυλλιανός μετέτρεψε τους Μάγους σε βασιλείς, ενώ ο ψευδο-Χρυσόστομος ισχυρίσθηκε ότι προσηλυτίσθηκαν στο Χριστιανισμό από τον απόστολο Θωμά, κατά το ιεραποστολικό ταξίδι του τελευταίου στην Περσία και την Ινδία.[82] Η παρουσία των Μάγων στη φάτνη της Βηθλεέμ κατέστη σύμβολο της μεταστροφής των εθνών στο Χριστιανισμό : «*Σὺ δε μοι νόει, ἀκροατὰ, τοὺς μάγους εἶναι τύπους τῶν ἐκ τῆς ἀσεβείας τῆς πλάνης ἐπιστρεψάντων ἐθνῶν, οὐ τελείῳ φωτὶ ὁδηγουμένους, ἀλλ'ὅσον ἀπαυγάσματι φωτὸς δι'Ἰωάννου, ὡς δι'αστέρος πρὸς τὸν ἐν σαρκί τεχθέντα Χριστὸν ὁδηγουμένους».*[83] Οι Μάγοι της Βηθλεέμ που πρώτοι προσκύνησαν το Χριστό, ήταν Πέρσες, ως εκ τούτου ο Χριστιανισμός διαδόθηκε για πρώτη φορά στα έθνη στην Περσική γλώσσα: «*καὶ παρὰ Περσικῆς πρώτης φωνῆς μανθάνουσιν, ἅ παρὰ τῶν προφητῶν μαθεῖν οὐκ ἠνέσχοντο…».*[84] Εκ του λόγου αυτού, δηλαδή της προσκύνησης, ο λαός των Ασσυρίων κατέστη ευλογημένος λαός και πρώτος μεταξύ των άλλων λαών: «*..εἰκότως Ἀσσύριοι πρῶτοι ἔσονται, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ αὐτὸν* [το Χριστό] *πρῶτοι διὰ τῶν μάγων προσεκύνησαν».*[85] Ο Ιωάννης Χρυσόστομος θεώρησε ότι η προσκύνηση των Μάγων ήταν ένα παράδοξο ή ένα θαύμα, μεταξύ των πολλών που συνέβησαν κατά την

---

[79] Σωζομενός, 2.9.1.

[80] Σωζομενός 2.9.5.

[81] Κοσμάς Ινδικοπλεύστης, *Χριστιανική Τοπογραφία,* 2.76. Οι Μάγοι λόγω του ότι προσκύνησαν το Χριστό ως βρέφος κατέστησαν εκλεκτή φυλή : *«τοὺς Μάγους ἀξιώματά τινα λαβεῖν ἐπὶ τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ διὰ τὴν πρὸς αὐτὸν προσκύνησιν καὶ τιμὴν»* .

[82] De Breuil, *Ζωροαστρισμός,* 101. Το *Κατά Ματθαῖον* Ευαγγέλιον (Β, 1-2) μιλάει για Μάγους από την Ανατολή, αλλά κάποιοι Πατέρες της χριστιανικής Εκκλησίας όπως ο Κύριλλος Αλεξανδρείας και ο Διόδορος της Ταρσού ισχυρίσθηκαν πως οι Μάγοι ήρθαν από την Περσία και τους ονόμασαν Χαλδαίους (*ODB*=Adoration of the Magi, τ. I, σ.22,23).

[83] Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ἐπιστολή πρὸς Κορινθίους, PG*.61, στ.766.

[84] Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς Ματθαῖον, στ΄, PG*.57, στ.61.

[85] Ιωάννης Χρυσόστομος, *Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG.61*, στ.766. Οι «βάρβαροι» Μάγοι, φωτισθέντες δείχνουν τον δρόμο που θα πρέπει όλοι να ακολουθήσουμε: «*..ἄνδρες ἀσεβεῖς καὶ βάρβαροι τὴν πατρίδα καὶ τὴν οἰκίαν ἀφέντες, καὶ ὁδὸν ἐστείλαντο μακρὰν, καὶ ἐλθόντες μετὰ φόβου καὶ τρόμου πολλοῦ προσεκύνησαν.* ***Μιμησώμεθα τοίνυν κἂν τοὺς βαρβάρους ἡμεῖς οἱ τῶν οὐρανῶν πολῖται»*** (Ιωάννης Χρυσόστομος, *Ἐπιστολή πρὸς Κορινθίους,, PG*. 61, στ.204).

περίοδο της θείας ενανθρωπίσεως: «*τελῶναι γεγόνασιν ἀπόστολοι, καὶ μαθηταὶ προδόται και πόρναι γυναῖκες σώφρονες καὶ λῃσταὶ εὐδοκίμησαν καὶ* ***μάγοι προσεκύνησαν***».[86]

Το θέμα όμως αυτό της προσκύνησης των Μάγων είχε εκτός από θρησκευτικές και πολιτικές προεκτάσεις. Η απεικόνιση των Μάγων που προσφέρουν δώρα σε στάση προσκύνησης στον ΄Αγιο Απολλινάριο το Νέο στη Ραβέννα (περ.540), παραπέμπει στην εικόνα του Πέρση ή Πάρθου αιχμαλώτου που φέρει την ίδια ακριβώς αμφίεση, και υποδηλώνει την υποταγή των Περσών στη ρωμαϊκή εξουσία.[87] Την άποψη αυτή ενισχύει το γεγονός ότι, η εν λόγω παράσταση δεν σχετίζεται με τη θεία γέννηση, δεδομένου ότι οι Μάγοι κατευθύνονται προς την ένθρονη Θεοτόκο που κρατά το Χριστό βρέφος. Υποδηλώνει επομένως η προσκύνηση την προσχώρηση των Μάγων στη χριστιανική θρησκεία και επομένως και στη ρωμαϊκή κυριαρχία. Η αποτύπωση της ίδιας ακριβώς εικόνας με τους Μάγους που προσφέρουν δώρα, εμφανίζεται και στο κάτω μέρος του μανδύα της Αυτοκράτειρας Θεοδώρας, στην ψηφιδωτή παράσταση στον ΄Αγιο Βιτάλιο στη Ραβέννα.[88] Στους προσήλυτους από τον Ζωροαστρισμό χριστιανούς του Ιράν, φαίνεται πως είχε δημιουργηθεί η πεποίθηση πως ο Ζωροάστρης ήταν ένας προφήτης του Χριστού και ως Μάγος ένας απ΄αυτούς που πρώτος τον προσκύνησε.[89]

Οι αναφορές στους Μάγους στην εκκλησιαστική ιστοριογραφία και διδασκαλία αλλά και στην τέχνη είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα, του πως η θρησκεία μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως όργανο προπαγάνδας, για την επιβολή όχι μόνο μιας θρησκευτικής αλλά και πολιτικής ιδεολογίας.

---

[86] Ἰωάννης Χρυσόστομος, όπ.π., στ.21,22. Ο Θεοδώρητος αναφέρεται στην προσκύνηση των Μάγων, χωρίς να κάνει λόγο για την εθνικότητά τους: «*καὶ μανθάνομεν ἐκεῖθεν, ὡς ἐν φάτνῃ κείμενος καὶ σπάργανα περιβεβλημένος, ὑπὸ ἀστέρος ἐκηρύττετο, καὶ* ***ὑπὸ μάγων*** *προσεκυνεῖτο..*» (Θεοδώρητος, *Πρὸς τοὺς ἐν Εὐφρατησίᾳ καὶ Ὀσροηνῇ καὶ Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ καὶ Κιλικίᾳ μονάζοντας, PG*. 83 στ.1425)

[87] Την άποψη αυτή υποστήριξαν σύγχρονοι ερευνητές αντιπαραβάλλοντας την εικόνα των Μάγων στη Ραβέννα με την εικόνα Πάρθων και Περσών αιχμαλώτων σε μνημεία της ρωμαϊκής περιόδου, καθώς και με την εικόνα των προσφερόντων δώρα Περσών, που εικονίζονται στη βάση του οβελίσκου του Θεοδοσίου Α΄στον Ιππόδρομο της Κωνσταντινούπολης. (Schneider, Orientalism, 247-251· του ιδίου Die Faszination des Feindes, 95-146· Canepa, *The two eyes of the earth*, 106-121). Για πρώτη φορά τα ονόματα των Μάγων Γκασπάρ, Μελχιώρ και Βατάσαρ εμφανίστηκαν σε αυτήν ακριβώς την παράσταση στον ΄Αγιο Απολλινάριο.

[88] Canepa, οπ.π. Διατυπώθηκε η άποψη ότι η αυτοκράτειρα, που υπήρξε και δωρήτρια του ναού, ταυτίζεται με τον πρώτο Μάγο που η εικόνα του κρύβεται από μια πτυχή του μανδύα της. Για το θέμα αυτό και τις συζητήσεις που προκάλεσε η παράσταση αυτή βλ. Teteriatnikov, The 'Gift Giving' Image, 382 επ.

[89] Brock, Christians in the Sasanian Empire, 15.

Δ. Η θρησκεία στην υπηρεσία της πολιτικής.

Η διάδοση του Χριστιανισμού στο Ιράν προηγήθηκε της ανόδου στην εξουσία της Σασανιδικής δυναστείας. Η ανοχή των Πάρθων αλλά και των πρώτων Σασανιδών απέναντι στις θρησκευτικές μειονότητες, ευνόησαν την αύξηση του αριθμού των χριστιανών στην Ανατολή, πράγμα που ενίσχυσε και η εισροή αιχμαλώτων αλλά και φυγάδων από τη Δύση, όπου ο Χριστιανισμός αντιμετωπίζονταν εχθρικά.[90] Την τρίτη δεκαετία του τρίτου αιώνα, όταν επικράτησε η επανάσταση των Σασανιδών, οι χριστιανικές κοινότητες στο Ιράν, από τα όρη του Καυκάσου στο βορρά μέχρι τον Περσικό κόλπο στο νότο, αριθμούσαν ήδη είκοσι επισκοπές. [91] Η παράδοση αναφέρει πως η διάδοση του Χριστιανισμού στο Ιράν ξεκίνησε πολύ νωρίς από τον ίδιο τον Απόστολο Θωμά και τον βοηθό του Απόστολο Θαδδαίο. [92] Η πόλη της Ἐδεσσας,[93] πρωτεύουσα της ημιαυτόνομης επαρχίας της Οσροηνής, κατέστη το χριστιανικό κέντρο της ανατολής και από εκεί διαδόθηκε ο Χριστιανισμός στις πόλεις της Μεσοποταμίας και του Ιράν, ιδιαίτερα μετά τον εκχριστιανισμό και των Αρμενίων, που συνέβη στις αρχές του τετάρτου αιώνα.[94] Οι κάτοικοι της επαρχίας της Αρζανηνής, αν και πολύ κοντά στο Ιράν, σύμφωνα με τον Μένανδρο, ήσαν χριστιανοί άπαντες, ενώ η Αίγυπτος ως τον Ε΄αιώνα είχε εκχριστιανισθεί τουλάχιστον κατά τα τρία τέταρτα. [95] Ελάχιστες όμως είναι οι πληροφορίες για την Εκκλησία της Ανατολής μέχρι σχεδόν το τέλος του τρίτου

---

[90] Brock, όπ.π., 3,4.

[91] Wigram, *Assyrian Church*, 24.

[92] *"..Θωμᾶς μὲν* τὴν *Παρθίαν εἴληχεν..»* (Γεώργιος Μοναχός, *Χρονικόν,* τ.ΙΙ, σ.447), βλ. και Κοσμάς Ινδικοπλεύστης, 2.77. Η παράδοση αναφέρει πως οι πρώτοι επίσκοποι της Κτησιφώντας συνδέονταν συγγενικά με την οικογένεια του Ιησού Χριστού (Lambourt, *Le Christianisme*, 11). Σύμφωνα με απόσπασμα της Βίβλου *Πάρθοι* και *Μῆδοι* υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες του θαύματος της Πεντηκοστής (Πράξεις των Αποστόλων Β.9). Η παρουσία του επισκόπου Νίσιβης Ιακώβου και του βοηθού του και θεολόγου Εφραίμ του Σύρου στην Α΄Οικουμενική Σύνοδο δεν αμισβητείται. Να σημειωθεί όμως ότι οι επίσκοποι αυτοί εκπροσωπούσαν τους κατοίκους μιας περιοχής που ήταν ρωμαϊκή και όχι περσική, δεδομένου ότι η Νίσιβης περιήλθε στη περσική κυριαρχία το 363. (Wigram, *Assyrian Church*, 58).

[93] Μετά τη συνθήκη του 363, κάτοικοι της Νίσιβης που υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την πόλη τους, κατέφυγαν κυρίως στην Έδεσσα, όπου είχε δημιουργηθεί η περίφημη χριστιανική Σχολή. Οι διωγμοί των χριστιανών της Περσίας που ακολούθησαν κατά τον τέταρτο και πέμπτο αιώνα, είχαν σαν αποτέλεσμα να αυξηθεί ο χριστιανικός πληθυσμός της πόλης, που είχε ήδη αποκτήσει και τη φήμη ιερής πόλης. Η νεστοριανή επιρροή ανάγκασε τον αυτοκράτορα Ζήνωνα να κλείσει τη Σχολή το 489, οπότε οι μαθητές επέστρεψαν στη Νίσιβη, όπου συνεχίσθηκε η λειτουργία της Σχολής με την ανοχή των Περσών βασιλέων (Lee, *Information and Frontiers*, 58). Βλ.επίσης, Wigram, *Assyrian Church*,166-170. Γενικά για την ιστορία της πόλης Segal, *Edessa* .

[94] *«καὶ Περσῶν δὲ χριστιανίσαι τὴν ἀρχὴν ἡγοῦμαι, ὅσοι προφάσει τῆς Ὀσροηνῶν καὶ Ἀρμενίων ἐπιμιξίας, ὡς εἰκὸς, τοῖς αὐτόθι θείοις ἀνδράσιν ὡμίλησαν καὶ τῆς αὐτῶν ἀρετῆς ἐπειράθησαν»* (Σωζομενός,*Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 2.7-9.2.8.1).

[95] Κορδώση, *Ο δρόμος προς την Ανατολή,* 94.

αιώνα. Γνωρίζουμε πως ευθύς εξ αρχής, οι χριστιανοί υπέστησαν διώξεις και αντιμετωπίσθηκαν με εχθρική διάθεση από τους Μάγους, που ενεργούσαν ανεξάρτητα από τις θελήσεις της κεντρικής εξουσίας, ως κράτος εν κράτει. Ο πρώτος χριστιανός μάρτυς μνημονεύεται ήδη από το 123. Πρόκειται για τον επίσκοπο Αρβήλων Samson που μαρτύρησε στα χέρια των Μάγων.[96] Όπως σημειώνει ο Σωζομενός «*ἐπεὶ δὲ τῷ χρόνῳ πλεῖστοι ἐγένοντο* [οἱ Χριστιανοί] *καὶ ἐκκλησιάζειν ἤρξαντο καὶ ἱερέας καὶ διακόνους εἶχον, ἐλύπει τοῦτο οὐ μετρίως τοὺς μάγους..*».[97]

Η αντίδραση επομένως του ιερατείου στην εξάπλωση του χριστιανισμού στο Ιράν υπήρξε άμεση. Φαίνεται πως πολύ νωρίς θεσπίσθηκε νόμος που τιμωρούσε με θάνατο τους αποστάτες της πατρώας θρησκείας, [98] εν τούτοις η κοσμική εξουσία δεν αντιμετώπισε από την αρχή με καχυποψία το χριστιανικό θρησκευτικό κίνημα, αντίθετα έδειξε όχι μόνο ανοχή αλλά ενίοτε και εύνοια προς τις χριστιανικές κοινότητες για πολιτικούς λόγους. [99] Επιβεβαιώνει πάντως ο Θεοφύλακτος ότι τον έκτο αιώνα η ποινή για τους Ιρανούς που μεταστρέφοντο στο Χριστιανισμό ήταν θάνατος: «*..θάνατον εἶναι ζημίαν..,ὡς θέμις Πέρσαις ποιεῖν τοῖς τὰ μάγων ἀθετήσασι δόγματα*»[100]. Τον κανόνα αυτόν φαίνεται πως δεν ακολούθησαν πάντα οι βασιλείς. Σύμφωνα με συριακά χρονικά, όταν ο βασιλεύς Ορμίσδας Δ΄ πληροφορήθηκε πως ένας Μάγος έγινε χριστιανός, περιορίστηκε να πει «ας τον αφήσουμε να πάει στην κόλαση εφ΄όσον αυτό επιθυμεί».[101] Πρώην ζωροάστρες κατέλαβαν εξάλλου ανώτατα αξιώματα στην Ανατολική Εκκλησία, όπως ο Καθολικός Babowai (480;) που προσηλυτίσθηκε από έναν χριστιανό μοναχό,[102] το ίδιο και ο επίσης Καθολικός Mar Aba (540-552), με τον οποίο ο Χοσρόης Α΄ συνεργάστηκε στενά .[103]

---

[96] Wigram, *Assyrian Church*, 33. Τα Άρβηλα πρωτεύουσα της Αδιαβηνής, όπως και η Έδεσσα, ήταν εμπορικές πόλεις μεγάλης γεωστρατηγικής σημασίας, καθώς ήλεγχαν τους δρόμους μεταφοράς των προϊόντων από και προς την Ανατολή. Η ιεραποστολική δράση των χριστιανών μισιοναρίων επικεντρωνόταν σε τέτοια μεγάλα αστικά και εμπορικά κέντρα όπου υπήρχαν και ακμάζουσες ιουδαϊκές κοινότητες (Asmussen, Christians in Iran, 924).

[97] Σωζομενος,*Έκκλησιαστική Ίστορία,*2.8-9.

[98] Wigram, οπ.π.

[99] Gero, *Barsauma*, 15· Blockley, *Foreign Policy*, 49. Ο Blockley αναφέρεται ειδικά στην πολιτική που ακολούθησε ο Ισδιγέρδης Α΄ απέναντι στους χριστιανούς. Κατά την αντιμετώπιση των χριστιανών στο Ιράν, τα μεν κίνητρα των βασιλέων ήταν πολιτικά, τα δε κίνητρα του ιερατείου θρησκευτικά (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, 213). Γενικά όμως από την εποχή αυτή και μετά, τα όρια μεταξύ θρησκείας και πολιτικής κατέστησαν δυσδιάκριτα.

[100] Θεοφύλακτος, Ε.12.

[101] Wigram, *Assyrian Church*, 231.

[102] Gero, *Barsauma*, 38,39. Ο Babowai, θεωρήθηκε ύποπτος προδοσίας λόγω της επικοινωνίας του με τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ζήνωνα, καθαιρέθηκε και φυλακίσθηκε.

[103] Lee, *Information and Frontiers*, 59· Moffett, *Christianity in Asia*, 220-225. Οι σχέσεις πάντως του Mar Aba με τους ορθοδόξους και το Βυζάντιο προκάλεσαν την οργή των Μάγων. Από τα δώδεκα χρόνια που κράτησε η θητεία του ως Καθολικός, τα τρία τα πέρασε στη φυλακή του παλατιού στη Κτησιφώντα και άλλα επτά σε εξορία (Peeters, Mar Aba, 85).

Η πολιτική δύναμη των Χριστιανών στην Περσία δεν φαίνεται να υπήρξε ποτέ σημαντική.[104] Οι Σασανίδες εφάρμοσαν, όσον αφορά τις θρησκευτικές μειονότητες του κράτους τους, το σύστημα των *melet*, το οποίο ακολούθησαν πολύ αργότερα και οι Οθωμανοί.[105] Οι χριστιανοί στο Ιράν αντιμετωπίζονταν ως δευτέρας κατηγορίας πολίτες και όταν ακόμα διαφοροποιήθηκαν ως προς το δόγμα από τους Ρωμαίους (486). Ήταν κυρίως έμποροι ή αγρότες, ενώ η παρουσία χριστιανών σπάνιζε στις ανώτερες τάξεις των ευγενών και σχεδόν ήταν ανύπαρκτη στην τάξη των στρατιωτών.[106]

Εάν όμως πράγματι η πολιτική επιρροή των χριστιανών ήταν ασήμαντη για ποιο λόγο έγιναν διωγμοί εναντίον τους; Η αύξηση των χριστιανών στο Ιράν ήταν ραγδαία και σίγουρα προκάλεσε την ανησυχία όχι μόνο των Μάγων αλλά και των βασιλέων, δεδομένου ότι έθετε σε κίνδυνο την εθνική ομοψυχία και ομογένεια του κράτους τους. Να σημειωθεί ότι το 410 όταν έγινε η πρώτη Σύνοδος της Ανατολικής Εκκλησίας στη Σελεύκεια, οι επισκοπές στο Ιράν ήταν μόλις τριάντα και στα μέσα του εβδόμου αιώνα, λίγο πριν την κατάρρευση του περσικού κράτους και την υποδούλωση στους Άραβες, οι επισκοπές ήταν ενενήντα έξι και οι μητροπολιτικές έδρες δέκα.[107] Τον τέταρτο αιώνα η επικράτηση του Χριστιανισμού στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μεγάλο εχθρό του περσικού κράτους, δημιούργησε την εύλογη εντύπωση πως οι χριστιανοί του Ιράν αποτελούσαν την πέμπτη φάλαγγα του εχθρού μέσα στο ίδιο τους το κράτος.[108] Με δεδομένο ότι η χριστιανική θρησκεία είχε έναν

---

[104]Moffett, *Christianity in Asia*, 221. Παραδέχεται πάντως ο Moffet ότι ο Χριστιανισμός είχε καταστεί η δεύτερη επικρατούσα θρησκεία στο Ιράν μετά τον Ζωροαστρισμό. (όπ.π.231).

[105] Brock, Christians in the Sasanian empire, 12, Moffett, όπ.π., 222.

[106] Wigram, *Assyrian Church*, 230. Ο Σωζομενός (2.13.10) κάνει λόγο για έναν Πέρση στρατιώτη που έγινε χριστιανός και μάρτυς επί βασιλείας Σαπώρ Β: *«Ὑπὸ τοῦτον τὸν χρόνον καὶ Μίλης ἐμαρτύρησεν. ὅς τὰ μὲν πρῶτα παρὰ Πέρσαις ἐστρατεύετο, μετὰ δὲ ταῦτα καταλιπὼν τὴν στρατείαν τὴν ἀποστολικὴν πολιτείαν ἐζήλωσε».* Ο Χριστιανισμός πάντως είχε καταφέρει να εισχωρήσει ακόμα και μέσα στην περσική βασιλική αυλή. Λέγεται πως μία ευνοουμένη σύζυγος του Χοσρόη Α΄ ήταν χριστιανή, καθώς και η μητέρα του και ένας από τους γιούς του ο Nushzad ή Anoshaghzad (*Shahnameh*, 685,686). Χριστιανή ήταν και μία από τις συζύγους του Χοσρόη Β΄, η Σιρήν, προς τιμήν της δε ο Χοσρόης επέτρεψε την ανέγερση χριστιανικού ναού κοντά στο παλάτι (Σεβαίος, κεφ.4) βλ. και Daryaee, *Sasanian Persia*, 34. Στις αρχές του εβδόμου αιώνα πολλά μέλη της βασιλικής οικογένειας ήταν χριστιανοί, καθώς και σημαντικός αριθμός ανώτατων αξιωματούχων, όπως ο προσωπικός γιατρός του Χοσρόη Β΄και ο επικεφαλής του δημοσίου ταμείου Yazdin (Brock, Christians in the Sasanian Empire, [VI] 3).

[107] Brock, όπ.π. Σύμφωνα με τον Brock, όταν οι ΄Αραβες κατέλαβαν τη Μεσοποταμία στα μέσα του εβδόμου αιώνα, η πλειονότης των κατοίκων ήταν χριστιανοί.

[108] Barnes, Christians of Persia, 136. Ο Κωνσταντίνος και όχι ο Σαπώρ εκείνος που ανέδειξε ένα θρησκευτικό ζήτημα σε πολιτικό, διότι απευθύνθηκε στους χριστιανούς υπηκόους του Σαπώρ κατά τον ίδιο τρόπο που είχε απευθυνθεί και αντιμετωπίσει τους χριστιανούς υπηκόους του Μαξεντίου και του Λικινίου, το 312 και το 324 αντίστοιχα. Η επιστολή του Κωνσταντίνου στο Σαπώρ Β΄, όπου γίνεται αναφορά και προβάλλεται η απαίτηση για προστασία της χριστιανικής μειονότητας στο Ιράν, ανεξάρτητα της γνησιότητάς της, αποτελεί μία ενέργεια επέμβασης, μέσω της θρησκείας, στο ίδιο το

οικουμενικό χαρακτήρα και στόχο την εξάπλωση σε όλα τα έθνη,[109] παράλληλα δε θεωρούσε ως ένα νέο έθνος τους απανταχού χριστιανούς,[110] η σύγκρουση με μια εθνική θρησκεία, όπως αυτή των μαζδαϊστών ήταν αναπόφευκτη.[111]

Σποραδικοί διωγμοί είχαν σημειωθεί ήδη από τον τρίτο αιώνα, που μπορούν όμως να αποδοθούν στο φανατισμό των μάγων και σε αποστασίες ζωροαστρών.[112] Οριστικό τέλος στην ειρηνική συνύπαρξη χριστιανών και ζωροαστρών, έδωσε η βασιλεία του Βάραμ Β΄(276-293), θερμού υποστηρικτή του ιερατείου.[113] Διωγμοί σημειώνονται αργότερα σε περιόδους πολέμου και συνεχίζονται μέχρι το τέλος του πέμπτου αιώνα. Ο μεγάλος διωγμός επί Σαπώρ Β΄(340) που διήρκεσε σχεδόν μέχρι το τέλος του τετάρτου αιώνα, συνδέεται με τον εκχριστιανισμό του βυζαντινού αυτοκράτορα και την υιοθέτηση της χριστιανικής θρησκείας από το ρωμαϊκό κράτος, αλλά και την εισβολή του Σαπώρ στα ρωμαϊκά εδάφη. Για το διωγμό αυτό, εκτός από τα συριακά χρονικά και τα αγιολογικά κείμενα, έχουμε πληροφορίες μόνο από μία ιστοριογραφική πηγή, την Εκκλησιαστική Ιστορία του Σωζομενού.[114] Ο Σωζομενός κατηγορεί ευθέως τους Μάγους για τους διωγμούς: «*οἵ τε γὰρ μάγοι κατὰ πόλεις καὶ κώμας ἐπιμελῶς ἐθήρων τοῦς λανθάνοντας».*[115] Ο διωγμός ξεκίνησε τις ημέρες του Πάσχα. Το μένος των Μάγων επικεντρώθηκε στους χριστιανούς ιερείς: «*περιιόντες μάγοι τε καὶ ἀρχίμαγοι ἀνὰ τὴν Περσῶν γῆν ἐπιμελῶς ἐκακούργουν τοὺς ἐπισκόπους καὶ πρεσβυτέρους, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν Ἀδιαβηνῶν χώραν. κλίμα δὲ τοῦτο Περσικὸν ὡς ἐπίπαν*

έδαφος του αντιπάλου. Ο Λέτσιος χαρακτήρισε την εν λόγω επιστολή «*ενδιαφέρον στοιχείο μεθοδολογίας διεθνών σχέσεων*» (*Ερυθρά θάλασσα,* 187,188). Βλ. επίσης Guillaumont, L' Eglise de Perse, 41, 42.

[109] «*..τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐπέδραμον* [οι Απόστολοι] *..καὶ* ***Πέρσαις*** *καὶ Ρωμαίοις καὶ Θραξὶ καὶ Σκύθαις καὶ Ἰνδοῖς καὶ Μαύροις καὶ τῇ πάσῃ οἰκουμένη νόμους ἔθηκαν»* (Ιωάννης Χρυσόστομος, *PG*. 55,στ.203).

[110] «*..νέον ὁμολογουμένως ἔθνος, οὐ μικρὸν οὐδ'ἀσθενὲς οὐδ'ἐπὶ γωνίας ποι γῆς ἱδρυμένον, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν πολυανθρωπότατόν τε και θεοσεβέστατον ..*».(Ευσέβιος, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1.4.2).

[111] «*Με δεδομένο ότι η θρησκεία συνήθως στην Ανατολή προσδιορίζει την εθνικότητα, φυλετικό μίσος αναπτύχθηκε μεταξύ χριστιανών και ζωροαστρών, οι οποίοι απετέλεσαν του λοιπού δύο διαφορετικά έθνη, μέσα στην ίδια χώρα*». (Wigram, *Assyrian Church*,66).

[112] Wigram, *Assyrian Church*, 35.

[113]Wiesehofer, *Anient Persia*, 201. Μικρής έκτασης μπορεί να θεωρηθεί ο διωγμός αυτός με δεδομένο ότι σώζεται ο Βίος μιάς μόνο μάρτυρος. Επρόκειτο για μια από τις γυναίκες του χαρεμιού του Βάραμ που έφερε το όνομα Candida (Qndyr'). Πιθανολογείται όμως ότι η Candida μεταφέρθηκε στο Ιράν ως αιχμάλωτη από τα ρωμαϊκά εδάφη και κατέληξε στο χαρέμι του Πέρση βασιλέα Βάραμ Ε΄ και όχι του Βάραμ Β΄. Ο χρόνος του μαρτυρίου και του θανάτου της επομένως αμφισβητείται και τοποθετείται μάλλον στην αρχή του πέμπτου αιώνα, επί βασιλείας Ισδιγέρδη Α΄ή του υιού του Βάραμ Ε΄. Ο Βίος της σώζεται σε χειρόγραφο στη συριακή γλώσσα.(Brock, Candida, 167-181).

[114] Σωζομενός, 2.9-14. Είναι περίεργο ότι δεν έχουμε πληροφορίες για το γεγονός από άλλη κοσμική πηγή, δεδομένης και της έκτασης και της διάρκειας του διωγμού.

[115] Σωζομενός, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 2.11.3

χριστιανίζον».[116] Εκτελέσθηκαν ο επίσκοπος Κτησιφώντος Συμεών (Shimun bar Saba'i) η αδελφή του Ταρβούλα (Tarbo), καθώς και περισσότεροι από δέκα έξι χιλιάδες πιστοί.[117] Οι διώξεις είχαν κυρίως πολιτικό χαρακτήρα. Οι Μάγοι κατηγόρησαν τον Συμεών για ***προδότη τῆς Περσῶν βασιλείας*** *καὶ θρησκείας,* πράκτορα και *φίλο τοῦ Καίσαρα τῶν Ρωμαίων..τὰ τῶν Περσῶν πράγματα τούτῳ καταμηνύοντα.*[118] Λεπτομερείς περιγραφές των μαρτυρίων των χριστιανών στα αγιολογικά κείμενα δαιμονοποιούν τους Μάγους, που εμφανίζονται ως ανακριτές και βασανιστές.[119]

Για τους διωγμούς που ακολούθησαν τον θάνατο του Ισδιγέρδη Α΄ στις αρχές του πέμπτου αιώνα, έχουμε πληροφορίες από τον Θεοδώρητο και τον Σωκράτη. Φαίνεται πως οι διωγμοί αυτοί σχετίζονταν με την πολιτική που ακολούθησε ο Θεοδόσιος Β΄ υπό την επιρροή της Αυγούστας Πουλχερίας.[120] Οι Μάγοι και πάλι πρωτοστατούν και υποβάλλουν τους χριστιανούς σε φοβερά βασανιστήρια: «*τῶν μὲν γὰρ τὰς χεῖρας ἀπέδειραν, τῶν δὲ τὰ νῶτα. ἄλλων δὲ τὰς κεφαλὰς ἀπὸ τῶν μετώπων ἐναρξάμενοι μέχρι τοῦ ἰνίου γυμνὰς τῶν δερμάτων εἰργάσαντο, ἐνίους δὲ καλάμοις ἡμιτόμοις καλύψαντες καὶ τὰς τομὰς τῷ σώματι προσαρμόσαντες, εἶτα δεσμὰ στεγανὰ ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῶν ποδῶν περιθέντες, βίᾳ ἕκαστον τῶν καλάμων ἐξεῖλκον, ἵνα τὸ πελάζον τοῦ δέρματος παρασύροντες πικρὰς τὰς ὀδύνας ἐργάσωνται».*[121] Σύμφωνα με τον Σωκράτη ο διωγμός ξεκίνησε μετά από διαβολές των Μάγων: «*Τοῦ δὴ βασιλέως Περσῶν Ἰσδιγέρδου, ὅς τοὺς*

---

[116]Σωζομενός, όπ.π., 2.12.4 επ. Ο Σωζομενός αναφέρει ονομαστικά τον επίσκοπο Ακεψιμᾶ και τον πρεσβύτερο Ἰάκωβο. Τον τελευταίο *μετ'οὐ πολὺ τῆς συλλήψεως ἱμᾶσιν ὠμοῖς χαλεπῶς ἐβασάνισαν οι μάγοι βιαζόμενοι προσκυνῆσαι τὸν ἥλιον*. Αναφέρει επίσης τους διακόνους Αζαδάνη και Αβδιησού, οι οποίοι *χαλεπώτατα ὑπό τῶν μάγων μαστιγωθέντες,* παρέμειναν φυλακισμένοι, αρνούμενοι να προσκυνήσουν τον ήλιο. Κατά τον Σωζομένο εδιώχθη *πλῆθος ἀναρίθμητον* επισκόπων. Μνημονεύει τα ονόματα των Βαρβασύμη, Παύλου, Γαδδιάβη, Μωκίμου, Ορμίσδα, Βουλιδά, Μαάρη Βόχρη κλπ. Βλ. Devos, Hagiographie Perse, 229-248. ΄Αξιο παρατήρησης είναι το γεγονός ότι τα περισσότερα ονόματα των Περσών μαρτύρων παραμένουν περσικά και δεν έχουν μετατραπεί σε χριστιανικά.

[117] Σωζομενός, *Έκκλησιαστική Ἱστορία,* 2.9.2,2.12.1-3. Ο Συμεών είχε διαδεχθεί τον επίσκοπο Πάπα περί το 328 στην έδρα της Σελεύκειας-Κτησιφώντος. Για αρκετό διάστημα οι σχέσεις του με τον βασιλέα Σαπώρ Β΄ήταν άριστες, θεωρείτο μάλιστα *persona grata* στη βασιλική αυλή και απολάμβανε ιδιαίτερης βασιλικής εύνοιας. Όταν ο Συμεών αρνήθηκε να εισπράξει τους επιβληθέντες τεράστιους φόρους από τους χριστιανούς, θεωρήθηκε στασιαστής και εχθρός της εξουσίας.(Wigram, *Assyrian Church,* 56). Σύμφωνα με συριακά αγιολογικά κείμενα, ο Σαπώρ θεώρησε ότι ο Συμεών ήθελε να μετατρέψει τους υπηκόους του σε υπηκόους του Καίσαρα των Ρωμαίων και να τους στρέψει εναντίον του (Brock, Christians in the Sasanian Empire,VI, 8)

[118] Σωζομενός, όπ.π., 2.9.1-5. Σύμφωνα με τον Σωζομενό (2.14.5), παράλληλα οι Μάγοι συκοφαντούσαν τους χριστιανούς στον Μέγα Βασιλέα λέγοντες ότι οι χριστιανοί «*λοιδοροῦσι τὸ ὑμέτερον κράτος βδελυσσόμενοι τὴν ὑμετέραν βασιλείαν, καθ'ἑκάστην δὲ ἡμέρα τοῦτο διαπράττοντες»* Συριακά χρονικά αναφέρονται και σε κατηγορίες που αφορούν την μη τήρηση των ζωροαστρικών εθίμων: Οι χριστιανοί κατηγορήθηκαν ότι λατρεύουν ένα μόνο θεό και δεν τιμούν τον ήλιο και το πυρ, θάβουν στο έδαφος τους νεκρούς τους, αρνούνται να πολεμήσουν, ενώ πολλοί δεν παντρεύονται (Wigram, *Assyrian Church*, 64,65).

[119] Οι Μάγοι χαρακτηρίζονται *«ἀσεβέστατοι»* οι οποίοι «*πάντας τοὺς χριστιανοὺς ἐκόλαζον πικρῶς».* (Delehaye, *Actes des Martyrs Persans*, 422, 457,458).

[120] Holum, Pulcheria's Crusade, 159· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 57.

[121] Θεοδώρητος, *Έκκλησιαστική Ἱστορία,* 5.38.

ἐκεῖ Χριστιανοὺς οὐδαμῶς ἐδίωκε, τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Βαραράνης ὄνομα,..ὑπὸ τῶν μάγων ἀναπεισθεὶς, χαλεπῶς τοὺς Χριστιανοὺς ἤλαυνε..» [122] Ο διωγμός αυτός υπήρξε σύντομος (421/422), και συνοδεύτηκε από πολεμική σύγκρουση. Ο Σωκράτης τονίζει ότι ο πόλεμος έγινε *διὰ τοὺς ἐν Περσίδι Χριστιανοὺς,* είχε επομένως για τους βυζαντινούς έναν θρησκευτικό χαρακτήρα.[123]

Ο πολιτικός χαρακτήρας των διώξεων κατά των χριστιανών του Ιράν είναι εμφανής και στα αγιολογικά κείμενα. Εκτός από τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν κατά του Συμεών, επίσκοποι και κυρίως Καθολικοί, όπως ο Babowai, και ο Dadhiso τον πέμπτο αιώνα, καθώς και ο Mar Aba τον έκτο αιώνα, κατηγορήθηκαν ως προδότες και συνεργάτες του Καίσαρα των Ρωμαίων. [124] Οι κατηγορίες προέρχονταν κυρίως από τους Μάγους οι οποίοι και επέβαλαν τις ποινές ως δικαστές.[125] Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Χοσρόης κατέβαλε προσπάθειες για να εμποδίσει την εκτέλεση του Mar Aba, που επίμονα ζητούσαν οι Μάγοι.[126] Τον πέμπτο αιώνα, όταν ο Βάραμ Ε' αναγκάσθηκε να στηριχθεί στη δύναμη των Μάγων για να ανέβει στο θρόνο, ο Αρχιμάγος Mihrshabur ζήτησε να εκτελεσθούν οι χριστιανοί του Ιράν με το σκεπτικό ότι, σε περίπτωση πολέμου με το Βυζάντιο, οι τελευταίοι θα έπαιρναν το μέρος του Καίσαρα των Ρωμαίων και θα πολεμούσαν ενάντια στον ίδιο τους τον βασιλιά.[127]

Μπορούμε βάσιμα να υποθέσουμε ότι η απομάκρυνση και η διαφοροποίηση ως προς το δόγμα των χριστιανών της Ανατολής έγινε όχι τόσο για θρησκευτικούς αλλά κυρίως για πολιτικούς λόγους. Και αν ακόμα δεν υπήρχε κάποια διαφοροποίηση,

---

[122] Σωκράτης, 7.18.1. Το έναυσμα για τον διωγμό έδωσε πιθανόν μια πράξη προβοκάτσια, η καταστροφή του ζωροαστρικού πυρείου στην Hormizdardashir, βλ.Labourt, *Le Christianisme*, 105 επ.· Συνέλλη, *Οι Διπλωματικές Σχέσεις,*57.

[123] Σωκράτης, 7.20.40.Ο Holum χαρακτήρισε τον πόλεμο αυτό «*σταυροφορία»* της Αυγούστας Πουλχερίας (Pulcheria's Crusade, 153).

[124] Οι κατηγορίες εκπορεύθηκαν από τους Μάγους. Συγκεκριμένα ο Babowai κατηγορήθηκε ότι απέστειλε επιστολή στον αυτοκράτορα των Ρωμαίων Ζήνωνα, προκειμένου να τον ενημερώσει για διάφορα ζητήματα αλλά και για τις κινήσεις του περσικού στρατού. Φυλακίσθηκε και αργότερα εκτελέσθηκε από τον βασιλέα Περόζη το 484 (Gero, *Barsauma*, 36-41· Labourt, *Le Christianisme*, 129,130). Ο Dadiso, Καθολικός επί βασιλείας Βάραμ Ε΄, κατηγορήθηκε ως φίλος των Ρωμαίων και αποστάτης της ζωροαστρικής θρησκείας. Ξυλοκοπήθηκε άγρια κατ'εντολή των Μάγων και φυλακίστηκε (Wigram, *Assyrian Church*, 121,122). Ο Mar Aba κατηγορήθηκε από τον Χοσρόη Α΄, ότι σε συνεννόηση με τον βυζαντινό αυτοκράτορα, στήριξε την επανάσταση ενός εκ των υιών του, που ήταν χριστιανός, εναντίον του (Brock, Christians of the Sasanian empire, 8,9 σημ.34,35). Κατηγορήθηκε επίσης από τους Μάγους για προσηλυτισμό Ζωροαστρών στο Χριστιανισμό. Οι Μάγοι επέμεναν να τιμωρηθεί με θάνατο, αλλά ο Χοσρόης ζήτησε να εξορισθεί και να μην εκτελεσθεί.(Brock, όπ.π.· Peeters, Mar Aba, 88-92· Labourt, *Le Christianisme*, 163-191).

[125] Ο Peeters (όπ.π.,89), κάνει λόγο για «*tribunal des mages*».

[126] Brock, Christians in the Sasanian empire, 5,6. Όπως αναφέρει ο Brock ενίοτε οι Πέρσες βασιλείς αναγκάζονταν να εκδώσουν έδικτο για την προστασία των χριστιανών από το μένος των Μάγων, οι δε διωγμοί ήταν εντονότεροι τις περιόδους στήριξης της βασιλείας από τους Μάγους. Ο Χοσρόης Α΄είχε επιλέξει το δρόμο του πολιτικού ελέγχου των Χριστιανών του Ιράν και όχι τις διώξεις (Moffett, *Christianity in Asia*, 231,232).

[127] Brock, Christians in the Sasanian empire, 8,9.

αυτή θα έπρεπε να εφευρεθεί προκειμένου να γίνει η χριστιανική μειονότητα στο Ιράν αποδεκτή από την κεντρική εξουσία.[128] Η αγαμία και η άρνηση στράτευσης ήταν θέματα που δεν μπορούσαν να γίνουν αποδεκτά από την ιρανική κοινωνία και εξουσία, καθώς και ο έλεγχος του κλήρου από το βυζαντινό κέντρο. Όταν το 424 η Ανατολική εκκλησία υπό τον Καθολικό Dadhiso αποφάσισε να πορευθεί αυτόνομα, (ως τότε υπαγόταν στο Πατριαρχείο Αντιοχείας), δεν είχε ακόμα ανακύψει το θέμα των Νεστοριανών. [129] Όπως επομένως σωστά παρατήρησε ο Κορδώσης «η απομάκρυνση των δύο Εκκλησιών έγινε όχι για δογματικούς αλλά για πολιτικούς λόγους».[130] Οι χριστιανοί του Ιράν θα έπρεπε να αναγνωρίζουν την εξουσία του Βασιλέα των Βασιλέων, του οποίου ήσαν υπήκοοι και να ακολουθούν τα έθιμα της πατρίδας τους. Με τη Σύνοδο του 486 υπό τον Καθολικό Ακάκιο καταργήθηκε η αγαμία του κλήρου και των μοναχών,[131] ο Καθολικός όπως και οι επίσκοποι υποχρεώθηκαν να ακολουθούν τον βασιλέα στις εκστρατείες, όπως ακριβώς και οι Μάγοι.[132] Ήδη κατά τη Σύνοδο του 484 που προηγήθηκε, ο μητροπολίτης Νίσιβης Barsauma είχε εισηγηθεί τη διαφοροποίηση ως προς το δόγμα των χριστιανών της Ανατολής, δηλώνοντας παράλληλα στο βασιλέα Περόζη ότι, οι χριστιανοί του Ιράν

---

[128] "No oriental ruler who is strong enough to prevent it will have his *rayats* subjet ecclesiastically to a foreign king, or a foreign king's subject" (Wigram, *Assyrian Church*, 125).

[129] *Synodicon Orientale*, 285-298, περί του αυτοκεφάλου, 296. Βλ.και Wigram, *Assyrian Church*, 120,125. Θα πρέπει νομίζω να ληφθεί η υπόψη ότι κατά τη Σύνοδο του 424 βασίλευε στο Ιράν ο Βάραμ Ε΄,ο οποίος είχε αποκτήσει το θρόνο με τη στήριξη των Μάγων και επομένως ήταν υποχρεωμένος να ακολουθεί και τις θελήσεις τους. Η Σύνοδος του 424 έγινε μετά το τέλος ενός διωγμού των χριστιανών και ενός πολέμου στον οποίο, όπως προελέχθη, το Βυζάντιο απέδωσε θρησκευτικό χαρακτήρα. Θα έπρεπε επομένως να εξασφαλισθεί τουλάχιστον η πλήρης υπακοή και πίστη του Καθολικού στη βασιλική εξουσία του Ιράν και να σταματήσει ή εξάρτησή του από το βυζαντινό κέντρο.

[130] Κορδώσης, *Ο δρόμος προς την Ανατολή*, 154.

[131] *"Εάν κάποιος επιθυμεί να γίνει επίσκοπος, επιθυμεί κάτι ωραίο. Θα πρέπει όμως αυτός να έρθει σε γάμο με μία μόνο γυναίκα, αυτό θα πρέπει οπωσδήποτε να γίνει… Το ίδιο θα πρέπει να γίνει και με τους διακόνους και αυτοί θα πρέπει να έρθουν σε γάμο με μία μόνον γυναίκα ..Από εδώ και στο εξής ένας επίσκοπος δεν θα ονομάζει κάποιον διάκονο σε μία πόλη ή ένα χωριό, αν προηγουμένως δεν έχει πληροφορηθεί ότι ο τελευταίος έχει έρθει σε νόμιμο γάμο και έχει αποκτήσει παιδιά. ..με αυτόν τον τρόπο θα εξαφανισθεί σταδιακά από τον Εκκλησία του Χριστού η αλαζονεία λανθασμένων εντολών, που θεωρούν τον γάμο και τη δημιουργία τέκνων ένα κακό..αποφασίζουμε ότι ο νόμιμος γάμος και η απόκτηση τέκνων δεν θα πρέπει σε καμιά περίπτωση του λοιπού να εμποδίζεται.».* (*Synodicon Orientale*, 304-305, [IV. Synode de Mar Acacius, A.D.486]). Ήδη πριν την απόφαση της Συνόδου, ο Καθολικός Barsauma με τη σύνοδο του 484, είχε νομοθετήσει υπέρ του γάμου των κληρικών, ο ίδιος δε είχε παντρευτεί μια μοναχή (Gero, *Barsauma*, 40,46).

[132] Σύμφωνα με το Χρονικό Σεέρτ, ο Καθολικός Sabriso και ο επίσκοποι Μουσούλης και Νίσιβης ήσαν παρόντες κατά την πολιορκία της τελευταίας από τον Χοσρόη Β΄. (Garsoian, L' hiérarchie Chrétienne, 122). Η Garsoian σημειώνει ότι: «Le katholikos de Perse semble avoir normalement accompagné le roi dans ses expeditions si nous jugeons d' après les reproches addressés aux patriarches Mar Abba et Iso'yabb I d' Arzon pour leur absence » (Garsoian, όπ.π).

δεν θα του είναι ποτέ πιστοί αν δεν διαφοροποιηθούν από τους χριστιανούς της Δύσης.[133]

Η οργή των Μάγων κατά των χριστιανών και η συμμετοχή τους στους διωγμούς φαίνεται πως σχετίζονταν και με τη στάση του βυζαντινού κράτους απέναντι στις ζωροαστρικές κοινότητες της Μικράς Ασίας και γενικά τους ζωροάστρες που ζούσαν στη Δύση. Είναι γεγονός ότι στο Βυζάντιο η εποχή της ανοχής και της προστασίας των ζωροαστρικών κοινοτήτων, που είχαν παραμείνει εν ζωή από την εποχή του Παυσανία,[134] τελείωσε νωρίς με την απομάκρυνση του επάρχου των πραιτορίων Ανθέμιου το 414.[135]Μέχρι τον τέταρτο αιώνα φαίνεται πως οι κοινότητες αυτές ήταν δραστήριες και είχαν προκαλέσει το ενδιαφέρον των χριστιανών επισκόπων.[136] Ο Ανθέμιος είχε ακολουθήσει μια πολιτική ανεξιθρησκίας και καλών σχέσεων με το Ιράν, τις οποίες καλλιέργησε επί βασιλείας Ισδιγέρδη Α'.[137] Την ανοχή επί της εποχής του της λατρείας του πυρός από τους ζωροάστρες της Μικράς Ασίας, μαρτυρά η διασωθείσα μαρμάρινη βάση ενός αγάλματος που βρέθηκε στην περιοχή της Λυδίας και συγκεκριμένα στα Ὑπαιπα.[138] Επιγραφές χαραγμένες επί των τριών πλευρών της μαρμάρινης αυτής βάσης, αναφέρουν ως δωρητή του αγάλματος κάποιον Απολλώνιο **Αρχιμάγο,** και αποδίδουν ευχαριστίες στον ανθύπατο της Ασίας, πράγμα που αποδεικνύει αφ'ενός την ύπαρξη ζωροαστρών στο ρωμαϊκό έδαφος, αφ'ετέρου την κρατική στήριξη και προστασία της κοινότητάς τους στη συγκεκριμένη πόλη, στις αρχές του πέμπτου αιώνα.[139] Τα

---

[133] Brock, Christians in the Sasanian Empire, VI,9. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι Χριστιανοί του Ιράν, ακόμα και οι αξιωματούχοι της εκκλησίας, όπως προαναφέρθηκε, δεν είχαν κατά κανόνα χριστιανικά αλλά περσικά ονόματα όπως Barsauma, Babowai, Dadiso κλπ.

[134] Παυσανίας, *Έλλάδος Περιήγησις,* τ.ΙΙ, 5.27.5.

[135] Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,*57· Holum, Pulcheria's Crusade, 159· Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία, Α,* 298-240. Ο Ανθέμιος απέκτησε τον τίτλο του πραίτορα το 405, βλ.*PLRE* τ. ΙΙ, 93 :*Anthemius1*. Πριν το 405 ως *comes sacrarum largitionum*, υπήρξε επικεφαλής πρεσβευτικής αποστολής στην αυλή του Ισδιγέρδη Α΄, στην οποία συμμετείχε και ο επίσκοπος Μαρτυρόπολης Μαρουθάς (Blockley, *Foreign Policy*,48).

[136] Βλ.παραπάνω σ.13,14. Βλ.επίσης Lee, *Information and Frontiers*, 103. Οι Μάγοι είχαν εγκατασταθεί στη Μικρά Ασία από την εποχή των Αχαιμενιδών. Ο Παυσανίας βεβαιώνει, ότι ο ναός ο αφιερωμένος στην Αναχίτα (΄Αρτεμις Αναίτις) στην Ιεροκαισάρεια κτίσθηκε επί των ημερών του Αχαιμενίδη Κύρου, ενώ άλλος ναός στις Σάρδεις, αφιερωμένος στην ίδια θεά, χρονολογείται στην εποχή του Αρταξέρξη Β΄ (Παυσανίας, όπ.π.) βλ. Chaumont, Conquetes Sassanides, 678.

[137] Ο Blockley υποθέτει πως ο Ανθέμιος ως επικεφαλής αντιπροσωπείας στην οποία μετείχε και ο επίσκοπος Μαρουθάς, βρέθηκε στην αυλή του Ιζδιγέρδη Α΄ λίγο μετά το 400 και υπέγραψε με τον τελευταίο συνθήκη ειρήνης.(Blockley,*Foreign Policy*, 48).

[138] Holum, Pulcheria's Crusade, 159

[139] Holum, όπ.π. Το ελληνικό όνομα του Αρχιμάγου προφανώς δηλώνει την ελληνική του καταγωγή και τη διάδοση του ζωροαστρισμού και στον ελληνικό πληθυσμό της Μικράς Ασίας. Ο συγκεκριμένος Ανθύπατος, που αργότερα έγινε έπαρχος της Κωνσταντινούπολης, έφερε το όνομα Ισίδωρος και ήταν υιός του Ανθεμίου (Holum, όπ.π., 159,160).

Ύπαιπα μαζί με την Ιεροκαισάρεια μνημονεύονται, όπως προελέχθη, από τον Παυσανία ως κέντρο ζωροαστρικής λατρείας.[140]

Μετά την απομάκρυνση του Ανθεμίου, ο Θεοδόσιος Β' υπό την επιρροή και της αδελφής του Αυγούστας Πουλχερίας, προχώρησε σε διώξεις Εβραίων και παγανιστών. Σύμφωνα με τον Θεοδώρητο, την εποχή αυτή καταστράφηκε πλήθος ειδωλολατρικών ναών «*ὁ δὲ πιστότατος βασιλεὺς κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς πλάνης μετέθηκε τὴν σπουδὴν καὶ νόμους ἔγραψε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη καταλυθῆναι κελεύων...καὶ αὐτὰ τῶν εἰδωλικῶν σηκῶν τὰ λειπόμενα ἐκ βάθρων ἀνασπασθῆναι προσέταξεν, ὥστε τοὺς μεθ'ἡμᾶς ἐσομένους μηδὲ ἴχνος τῆς προτέρας ἐξαπάτης θεάσασθαι. τήνδε γὰρ τὴν διάνοιαν τῷ περὶ τούτων ἐντέθεικε νόμῳ*» .[141] Γνωρίζουμε ότι επί Ουάλεντος (371) σημειώθηκαν επίσης εκτεταμένοι διωγμοί «εθνικών», που ξεκίνησαν από την Αντιόχεια και επεκτάθηκαν σε όλες τις επαρχίες της Μικράς Ασίας, είχαν δε ως αιτία πράξεις μαγείας, στις οποίες κατά το κατηγορητήριο, προέβαιναν οι διωκόμενοι.[142] Αποκαλύφθηκε ότι εθνικοί αξιωματούχοι επιδίδονταν σε μαγικές τελετές και αλεκτορομαντεία. Αποτέλεσμα ήταν να απαγορευθούν με νομοθετικό διάταγμα και να θεωρηθεί σοβαρό έγκλημα κάθε πράξη μαγείας, ως μαγεία δε ρητά αναφερόταν στο συγκεκριμένο διάταγμα ότι θεωρείτο και η αστρολογία.[143]Σύμφωνα με μαρτυρίες του Αμμιανού Μαρκελλίνου και του Ζώσιμου ένας μεγάλος αριθμός επιφανών εθνικών φιλοσόφων και ρητόρων εκτελέσθηκε εκείνη την εποχή, ήταν δε τέτοια η έκταση των διωγμών ώστε η πόλη της Αντιόχειας παρουσίαζε την εικόνα ενός απέραντου σφαγείου.[144] Μπορούμε να υποθέσουμε, αν και κάτι τέτοιο δεν αναφέρεται ρητά στις πηγές, ότι μεταξύ των θυμάτων θα υπήρξαν και ζωροάστρες ιερείς ή απλοί πιστοί, ως κατ'εξοχήν ασχολούμενοι με την αστρολογία και την μαντεία, λαμβανομένου υπόψη και του γεγονότος ότι, οι διώξεις χρονικά συνέπεσαν με την εκστρατεία του Ουάλη κατά των Περσών.[145] Οι διώξεις των αστρολόγων, τους οποίους ο Προκόπιος αποκαλεί

---

[140] Παυσανίας, όπ.π.
[141] Θεοδώρητος, *Έκκλησιαστική Ίστορία,*5.20.
[142] Οι μαγικές αυτές τελετές στόχευαν στην αποκάλυψη του ονόματος του διαδόχου του Ουάλεντος, πράγμα το οποίο ο τελευταίος θεώρησε ως πράξη συνωμοσίας για την ανατροπή του. Βλ. για τη συνωμοσία κατά του Ουάλεντος και τις δίκες των Μάγων, Καρπόζηλος, τ.Ι, 350-359. Παραδόξως ο Θεοδώρητος κάνει λόγο για ανοχή που είχε επιδείξει ο Ουάλης προς τις θρησκευτικές μειονότητες και ειδικά τους παγανιστές: «*ὁ δὲ Βάλης πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψε θρησκεύειν ᾗ βούλονται...πάντα γοῦν τὸν τῆς ἐκείνου βασιλείας χρόνον* ***καὶ τὸ ἐπιβώμιον ἤπτετο πῦρ***..» (Θεοδώρητος, *Έκκλησιαστική Ίστορία,* 5.20)
[143] Καρπόζηλος, όπ.π.,350.
[144] Αμμιανός Μαρκελλίνος, 29.1.13, 29.1.40, Ζώσιμος, 4.13-15.
[145] Ζώσιμος, 4.13.1,2

μετεωρολόγους και *περὶ τοὺς ἀστέρας σοφοὺς,* συνεχίστηκαν με την ίδια ένταση από τον Ιουστινιανό.[146]

Οι ζωροαστρικές κοινότητες ως παγανιστικές φαίνεται επομένως πως σταδιακά αφανίστηκαν. Είναι φυσικό οι βυζαντινές πηγές να μην κάνουν ευθέως λόγο γι αυτό το γεγονός, εμμέσως όμως από κάποιες αναφορές πρέσβεων και από το περιεχόμενο των συνθηκών, προκύπτει ότι οι κοινότητες αυτές υπέστησαν διώξεις. Στη συνθήκη του 422, την οποία ο Σωζομενός αποκαλεί εκατονταετή,[147] πιθανολογείται ειδική μνεία για την προστασία των ζωροαστρικών κοινοτήτων στο ρωμαϊκό έδαφος, στα πλαίσια της αμοιβαιότητας.[148] Την ύπαρξη τέτοιας αναφοράς τεκμηριώνει απόσπασμα του Πρίσκου, που αναφέρει πως περί το 464 αντιπροσωπεία περσική επισκέφθηκε το Βυζάντιο, για να διαμαρτυρηθεί για επιθέσεις σε ζωροαστρικές κοινότητες. Προφανώς η διαμαρτυρία εδράζετο σε σχετική συμβατική δέσμευση των βυζαντινών: «*ἀφίκετο δὲ καὶ παρὰ τοῦ Περσῶν μονάρχου, τῶν τε παρ'αὐτοῦς καταφευγόντων ἐκ τοῦ σφετέρου ἔθνους αἰτίαν ἔχουσα καὶ τῶν Μάγων τῶν ἐν τῇ Ῥωμαίων γῇ ἐκ παλαιῶν οἰκούντων χρόνων, ὡς ἀπάγειν αὐτοὺς τῶν πατρίων ἐθῶν καὶ νόμων ἐθέλοντες καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον ἁγιστείας παρενοχλοῦσι τε καὶ ἐς ἀεὶ ἀνακαίεσθαι κατὰ τὸν θεσμὸν οὐ συγχωροῦσι τὸ παρ'αὐτοῖς ἄσβεστον καλούμενον πῦρ*».[149] Το γεγονός ότι εκατό και πλέον έτη αργότερα, κατά την υπογραφή της συνθήκης του 562, δεν γίνεται καθόλου λόγος για την προστασία των ζωροαστρικών κοινοτήτων, ενώ αντίθετα γίνεται μνεία για τα δικαιώματα των χριστιανών του Ιράν, τα οποία και αναλυτικά μνημονεύονται,[150]

---

[146] *«Καὶ μὴν καὶ τοῖς μετεωρολόγοις χαλεπῶς εἶχον διὸ δὴ αὐτοὺς ἡ ἐπὶ τοῖς κλέπταις τεταγμένη ἀρχὴ ἠκίζετό τε ἀπ'οὐδεμιᾶς ἄλλης αἰτίας καὶ ξαίνουσα κατὰ τοῦ νώτου πολλὰ ἐπὶ καμήλων φερομένους ἐπόμπευεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν γέροντάς τε και ἄλλως ἐπιεικεῖς ὄντας, ἄλλο αὐτοῖς ἐπικαλεῖν οὐδὲν ἔχουσα, πλήν γε δὴ ὅτι σοφοὶ τὰ περὶ τοὺς ἀστέρας ἐν τοιούτῳ χώρῳ ἐβούλοντο εἶναι»* (Προκόπιος, *Ανέκδοτα,* 11.38).

[147] Σωζομενός, *Έκκλήσιαστική Ίστορία,* 9.4.1

[148] Στη συνθήκη αναφέρεται ρητά ότι θα σταματήσουν οι διωγμοί χριστιανών στο Ιράν. Ο Σωκράτης αποφεύγει να αναφέρει ότι συμπεριελήφθη και σχετική μνεία για προστασία των Ζωροαστρών στο βυζαντινό κράτος, στα πλαίσια της αμοιβαιότητας. (Holum, Pulcheria's Crusade, 170· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,*64). Για το θέμα αυτό και για τη βιβλιογραφία γύρω από τη συζήτηση για το αν υπήρξε θέμα αμοιβαιότητας ή όχι βλ. Συνέλλη, όπ.π.,144, υποσημ.102. Τα ζητήματα των μειονοτήτων, όπως και αργότερα συνέβη με τη συνθήκη του 562, ο Blockley πιστεύει πως ρυθμίστηκαν με πρόσθετη πράξη, πιθανόν μυστική. Αναλυτικά για τους όρους της συνθήκης του 422 βλ. Blockley, *Foreign Policy,*57,58· Holum, Pulcheria's Crusade 162-168· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,*64.

[149] Πρίσκος, απ.41.1

[150] Μένανδρος απ.6.1.400. Το ενδιαφέρον του Ιουστινιανού για τους ετερόδοξους χριστιανούς του Ιράν χαρακτηρίζεται «παράδοξο» από τον Guillaumont (L' Eglise des Perses, 50), δεδομένου ότι οι Νεστοριανοί υφίσταντο διώξεις και δεν ήταν αποδεκτοί εντός των ορίων του Βυζαντινού κράτους. Ο Ιουστινιανός ακολουθώντας την παράδοση, που ξεκίνησε από τον εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, εμφανίσθηκε ως προστάτης όλων των Χριστιανών της οικουμένης. Για τους Νεστοριανούς χριστιανούς του Ιράν απαίτησε το δικαίωμά τους να χτίζουν εκκλησίες, την ίδια στιγμή όμως με την νομοθεσία του, αυτό το ίδιο δικαίωμα το είχε στερήσει σε όσους Νεστοριανούς ζούσαν εντός των ορίων του βυζαντινού κράτους. Βλ. *Νεαραί Ιουστινιανού* 131.14 και Πατούρα, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα,* 103.Όπως παρατηρεί ο Van Rompay (Christian East, 240), οι βυζαντινοί

οδηγεί στο μάλλον ασφαλές συμπέρασμα ότι οι κοινότητες αυτές είχαν πάψει να υπάρχουν στο ρωμαϊκό έδαφος.[151] Να σημειωθεί ότι στη συνθήκη του 562, υπάρχει μόνο αναφορά για απαγόρευση εκατέρωθεν του προσηλυτισμού: «*..καὶ οἱ Χριστιανοὶ δὲ, ὥστε ἥκιστα καὶ οἵδε τολμῷεν μετατιθέναι μάγους ἐς τὴν καθ'ἡμᾶς δόξα».*[152]

Η ανεξαρτητοποίηση της Ανατολικής εκκλησίας από το Βυζάντιο το 424 είχε ως αποτέλεσμα και την άμεση ανάμειξη του Πέρση βασιλέα στα εσωτερικά της. Ο τελευταίος ευθύς εξ αρχής άσκησε αποφασιστικό ρόλο στη λειτουργία της Ανατολικής εκκλησίας και οι επεμβάσεις του ήταν καίριες. Το 410 ο Ισδιγέρδης Α΄ έδωσε την άδεια για τη Σύνοδο της Σελεύκειας και την οργάνωση της Εκκλησίας στο Ιράν,[153] ενώ και για τις Συνόδους που ακολούθησαν ο Βασιλεύς των Βασιλέων πήρε πρωτοβουλία για πολλά θέματα. Οι Καθολικοί έπρεπε να είναι σύμφωνοι με τις θελήσεις του, γι αυτό και πολλοί, όπως προελέχθη, απομακρύνθηκαν ή βασανίστηκαν ή ακόμα και εκτελέστηκαν λόγω ανυπακοής ή σχέσεων με τη Δύση. Το 552 ο Χοσρόης Α΄ ονόμασε ο ίδιος Καθολικό της αρεσκείας του, ενώ το 609 ο εγγονός του Χοσρόης Β΄, εξοργισθείς γιατί η Σύνοδος δεν επέλεξε ως Καθολικό το πρόσωπο που υπέδειξε, απαγόρευσε την εκλογή και η πατριαρχική έδρα έμεινε κενή μέχρι το θάνατό του.[154] Ο Χοσρόης Β΄είχε ήδη ονομάσει Καθολικό ένα μοναχό, ευνοούμενο της συζύγου του Σιρίν, τον Sabriso (596-604), αφού απέρριψε λίστα με πέντε ονόματα που του είχαν προτείνει οι επίσκοποι.[155] Εν τούτοις στη Σύνοδο του 576, ο Χοσρόης αποκαλείται από τους επισκόπους «*Νέος Κύρος*» και εκλεκτός του θεού , ενώ δίνεται η εντολή το όνομά του να μνημονεύεται κατά τις λειτουργίες και τις λιτανείες της Ανατολικής εκκλησίας.[156]

αυτοκράτορες ήταν πολλές φορές αναγκασμένοι να δείχνουν ανοχή στους Μονοφυσίτες και Νεστοριανούς αιρετικούς της Ανατολής, δεδομένου ότι αυτό εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και οδηγούσε στη δημιουργία μιας «Βυζαντινής Κοινοπολιτείας».

[151] Ο Αντωνόπουλος επισημαίνει ότι «..δέν έχουμε ἐνδείξεις για την συνέχιση τῆς ὕπαρξης ζωροαστρικῆς κοινότητας στο βυζαντινό έδαφος» (*Πέτρος Πατρίκιος,* 123)

[152] Μένανδρος, απ.6.1.405. Με τη λέξη «μάγους» προφανώς εννοεί όλους τους ζωροάστρες και όχι μόνο τους ιερείς. Αναλυτικά για τους όρους της συνθήκης του 562 όπως τους διασώζει ο Μένανδρος βλ.Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος,*106-110.

[153] Labourt, *Le Christianisme* , 92-99. Ο Labourt, θεώρησε ότι η Σύνοδος του 410 υπήρξε για την Ανατολική Εκκλησία κάτι ανάλογο με αυτό που υπήρξε το Διάταγμα του Μεδιολάνου για τη Δύση. Με τη Σύνοδο του 410 οι χριστιανοί του Ιράν αναγνωρίσθηκαν επισήμως ως μειονότητα που τυγχάνει της προστασίας του Βασιλέα των Βασιλέων.

[154] Brock, Christians in the Sasanian Empire, VI5. Από την εποχή του Χοσρόη Α΄ ο Πέρσης βασιλεύς δεν είχε μόνο το δικαίωμα να επιλέξει ο ίδιος τον Καθολικό αλλά και απεριόριστες δυνατότητες πίεσης της Ανατολικής εκκλησίας. Μετά την απομάκρυνση του Mar Aba, ο Χοσρόης ονόμασε Καθολικό τον προσωπικό του ιατρό Ιωσήφ, παρά την αντίδραση της πλειοψηφίας των επισκόπων. (Moffet, *Christianity in Asia*, 232).

[155] Moffett, όπ.π., 233.

[156] Brock, Christians in the Sasanian empire, 11.

Ο ανταγωνισμός μεταξύ των δύο μεγάλων δυνάμεων Βυζαντίου και Περσίας είχε ως αποτέλεσμα όχι μόνο στρατιωτικές συγκρούσεις αλλά και έναν παράλληλο ιδεολογικό πόλεμο μεταξύ των θρησκειών των δύο χωρών. Και οι δύο δυνάμεις επιδίωκαν όχι μόνο πολιτικό αλλά και θρησκευτικό έλεγχο των λαών που κατακτούσαν, δια της επιβολής της δικής τους θρησκευτικής ιδεολογίας, ενίοτε και δια της βίας. Στον πόλεμο αυτό οι Μάγοι αναδείχθηκαν ως οι κύριοι αντίπαλοι των χριστιανών, στην προσπάθεια για τη διάδοση του χριστιανισμού στους λαούς του Ιράν και τη δημιουργία μιας παγκόσμιας χριστιανικής οικουμένης. Εμφανίστηκαν ως οι θεματοφύλακες της πατρώας θρησκείας και των πατρώων εθίμων και επηρέασαν τη βασιλική εξουσία για τη λήψη μέτρων κατά των χριστιανών και την παρεμπόδιση και τιμωρία του προσηλυτισμού.

Οι επιγραφές του Αρχιμάγου(Mobadan mobad) Kartir ή Kirdir που χρονολογούνται στον τρίτο αιώνα και κυρίως η επιγραφή στον λεγόμενο Κύβο του Ζωροάστρη στο Naqsh-e Rustam, πλησίον της Περσέπολης, βεβαιώνουν την επιβολή της λατρείας του πυρός σε όλες τις χώρες που το Ιράν είχε υπό τον έλεγχό του.[157] Σύμφωνα με μαρτυρίες των πηγών οι Μάγοι επιχείρησαν να επιβάλλουν δια της βίας τη ζωροαστρική θρησκεία στους λαούς του Καυκάσου: Όπως αναφέρει ο Προκόπιος «*τότε δὲ αὐτοὺς* [τούς Ίβηρες] *ἤθελε Καβάδης ἐς τὰ νόμιμα τῆς αὐτοῦ δόξης βιάζεσθαι. καὶ αὐτῶν τῷ βασιλεῖ Γουργένῃ ἐπέστελλε τά τε ἄλλα ποιεῖν ᾗ Πέρσαι νομίζουσι καὶ*

[157] Στις συνολικά τέσσερις, χαραγμένες σε βράχους επιγραφές του Kardir σε γλώσσα pehlavi, τονίζεται η διάδοση της πυρολατρείας όχι μόνο στο Ιράν αλλά και στην ευρύτερη περιοχή της Συρίας, στην Αντιόχεια και στην Ταρσό, στην περιοχή της Κιλικίας, της Καππαδοκίας και της Γαλατίας καθώς και στην Αρμενία, Γεωργία και Αλβανία μέχρι τη χώρα των Αλανών, περιοχές τις οποίες ο ίδιος ο Αρχιμάγος χαρακτηρίζει ως *Aneran.* Γίνεται λόγος για διώξεις θρησκευτικών μειονοτήτων, εχθρών του Αχούρα Μαζδα, όπως Εβραίων, Βραχμάνων, Ναζωραίων (Χριστιανών), Βαπτιστών, Μανιχαίων κ.α., και καταστροφές των ειδώλων.(McDonough, The Legs of the Throne, 294). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μόλις το 1936 αποκαλυφθείσα επιγραφή του Kartir στον Κύβο του Ζωροάστρη, που είναι χαραγμένη κάτω ακριβώς από την τρίγλωσση επιγραφή του Σαπώρ Α΄ , πράγμα που δηλώνει τη στενή σχέση του ζωροαστρικού κλήρου με τη βασιλική εξουσία και τη δύναμή του.(Βλ.παραπάνω Εισαγωγή, σ.36). Ο ίδιος ο Kartir στις επιγραφές του αυτοαποκαλείται «Μέγας Διδάσκαλος του Αχούρα Μαζδα» και «Μέγας Κριτής» σημειώνει δε ότι τη δύναμη και την εξουσία του την έδωσε ο βασιλεύς Σαπώρ Α΄και ο υιός του Ορμίσδας Α΄. Η πολιτική επιρροή του Kardir έφθασε στο ζενίθ επί βασιλείας Βάραμ Α΄και Βάραμ Β΄.(Dignas-Winter, *Rome and Persia,* 210-216· Boyce, *Zoroastrians,* 109-111). Βλ.επίσης Gignoux, Inscriptions of Kirdir, 1209-1211· Frye, *The Heritage of Persia,* 127,244,248,249· Wiesehofer, *Ancient Persia,*175,214,215· Daryaee, *Sasanian Persia,* 75-77. Σύμφωνα με τον Fowden (*Empire to Commonwealth,* 91), ο ρόλος που έπαιξε ο Kirdir στο Ιράν, ήταν κάτι ανάλογο με το ρόλο του Ευσεβίου στο Βυζάντιο, εκατό χρόνια αργότερα. Αναλυτικά για τη σχετική με τις επιγραφές βιβλιογραφία βλ.Chaumont, Conquêtes Sassanides, 665, υποσημ.3 έως 8· της ιδίας, L' Inscription de Kartir, 339-341. Ολο το κείμενο της επιγραφής του Kardir στον Κύβο του Ζωροάστρη, σε αγγλική μετάφραση, στον ιστότοπο: www.avesta.org/mp/kz.html. Η εικόνα του Kardir σώζεται σκαλισμένη σε βράχο στο Naqsh-e Rajab. Εικονίζεται με επίσημη ενδυμασία, φορά κολιέ με μαργαριτάρια, έχει μακριά κόμη, και υψωμένο τον δείκτη του δεξιού του χεριού. (Wiesehöfer, *Ancient Persia,* Plate XXXb).

τοὺς νεκροὺς τῇ γῇ ὡς ἥκιστα κρύπτειν, ἀλλ'ὄρνισί τε ῥιπτεῖν καὶ κυσὶν ἅπαντας».[158] Το ίδιο αναφέρει και ο Αγαθίας για τους Λαζούς.[159] Σύμφωνα με τον Αρμένιο ιστορικό Ελισαίο οι Σασανίδες κυβέρνησαν την αυτοκρατορία τους με την βοήθεια των Μάγων και πολέμησαν όλους όσους δεν ήθελαν να ασπασθούν τη θρησκεία τους. [160] Σημαντικές πληροφορίες για τις δραστηριότητες των Μάγων στην Περσαρμενία, την Ιβηρία και τη Λαζική δίνουν επίσης ο Λάζαρος και ο Ιωάννης Εφέσου: Ο ίδιος ο βασιλεύς Ισδιγέρδης Β΄ με διάταγμα που είχαν συντάξει οι Μάγοι, απευθύνθηκε στους ευγενείς της Περσαρμενίας καλώντας τους να ασπασθούν τον Ζωροαστρισμό, να λατρέψουν τον ήλιο και το πυρ και να απορρίψουν την ψεύτική χριστιανική θρησκεία. Στην απάντησή τους οι ευγενείς δήλωσαν πως δεν θα υποκύψουν στις θελήσεις των Μάγων και πως θεωρούν γελοίες και άξιες περιφρόνησης τις υποδείξεις τους.[161] Ο Ιωάννης Εφέσου τονίζει τις πιέσεις των Μάγων στον βασιλιά Χοσρόη Α΄, προκειμένου να επιβληθεί ο Ζωροαστρισμός σε όλους τους λαούς που βρισκόντουσαν υπό την εξουσία του. Θα πρέπει εμείς, λέγανε οι Μάγοι, να κάνουμε αυτό που κάνει ο αυτοκράτορας των Ρωμαίων, να υποχρεώσουμε δηλαδή όλους όσους κατοικούν στην επικράτειά μας να ακολουθήσουν τη δική μας θρησκεία.[162]Στο θέμα αναφέρεται ο Ευάγριος, σύμφωνα με τον οποίο οι κάτοικοι της Περσαρμενίας πιεζόμενοι να αλλαξοπιστήσουν κατέφυγαν περί το 572 στον αυτοκράτορα Ιουστίνο Β΄ ζητώντας την βοήθειά του. Ο τελευταίος τους ενθάρρυνε με αποτέλεσμα να επαναστατήσουν και να κατασφάξουν την περσική φρουρά, ελπίζοντας σε στρατιωτική βοήθεια και προστασία από τους Ρωμαίους.[163]

Η προεξάρχουσα θέση της θρησκείας στις σχέσεις των δύο χωρών αναδεικνύεται εξάλλου από το ρόλο του χριστιανικού ιερατείου, τόσο των Ορθοδόξων, όσο και των Νεστοριανών. Η βυζαντινή αυτοκρατορική εξουσία ακολούθησε διαφορετική πολιτική στο εξωτερικό απ΄ό,τι στο εσωτερικό του κράτους απέναντι στους Νεστοριανούς και τους Μονοφυσίτες. Ο Μονοφυσίτης και Πέρσης στην καταγωγή

---

[158] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.12.4.

[159] *«Εἰρημένων δὲ καὶ τούτων παλινῳδίαν, τὸ λεγόμενον, ᾔδον οἱ Κόλχοι καὶ μετεπείθοντο. μάλιστα γὰρ αὐτοὺς εἰς τοῦτο* [στη μη συμμαχία με τους Πέρσες] *συνήλασε τὸ δεδιέναι, μή ποτε ἄρα, εἰ μετασταῖεν, καὶ τὴν ἐπὶ τῷ κρείττονι δόξαν ἀφαιρεθεῖεν»*.(Αγαθίας Γ.14.1).

[160] *" Όλοι οι λαοί που βρίσκονται υπό την εξουσία μου θα πρέπει να εγκαταλείψουν τις ψευδείς θρησκείες τους και να λατρέψουν τον Ήλιο, ως μοναδικό θεό, προσφέροντας σε αυτόν θυσίες, κατά τον ίδιο τρόπο θα πρέπει να λατρέψουν και το Πυρ"*. (Ελισαίος, *Histoire de Vartan*, 187), βλ. επίσης Venetis, The Zoroastrian Priests, 49.

[161] Λάζαρος, *Histoire d' Arménie*, 281,282.

[162] Ιωάννης Εφέσου, 2.18-20.

[163] Ευάγριος, 5.7.

επίσκοπος Σελεύκειας (Beth-Arsham) Συμεών, δέχθηκε τη θερμή υποστήριξη και το αμέριστο ενδιαφέρον των αυτοκρατορικών αρχών της Κωνσταντινούπολης, κατά τη διάρκεια άσκησης του προσηλυτιστικού του έργου, όχι μόνο επί βασιλείας Ιουστινιανού αλλά και επί Ιουστίνου Α΄ και Αρκαδίου.[164] Οι ιεραποστολικές προσπάθειες του Συμεών ανάμεσα στους ΄Αραβες και τους Πέρσες, παρά τον μονοφυσιτικό χαρακτήρα τους, συνέπιπταν με τα εθνικά συμφέροντα των Βυζαντινών και αναμφίβολα εξυπηρετούσαν τα πολιτικά τους σχέδια για την αποδυνάμωση των Περσών από τους συμμάχους τους, τους ΄Αραβες Λαχμίδες και την εξάπλωση του Χριστιανισμού στο Ιράν έστω και με τη μορφή του νεστοριανισμού.[165]

Η θέση των χριστιανών επισκόπων εξάλλου είχε αναβαθμισθεί. Και οι δύο πλευρές χρησιμοποίησαν τους επισκόπους σε διπλωματικές αποστολές και σε διαπραγματεύσεις, πράγμα που δείχνει πως το κύρος τους ήταν υψηλό.[166] Οι επίσκοποι δεν ενεργούσαν μόνο ως διαπραγματευτές ή πρεσβευτές, αλλά ενίοτε έπαιρναν και τα όπλα για να υπερασπισθούν τις πόλεις τους και τους πιστούς, αν και αυτό το τελευταίο συνέβαινε σπάνια.[167] Το 526 ο αυτοκράτωρ Ιουστίνος Α΄ επέλεξε για πατριάρχη Αντιοχείας έναν πρώην στρατηλάτη της Ανατολής, τον Εφραίμ.[168] Είναι χαρακτηριστικό ότι κατά τη διάρκεια της περσικής εισβολής στο ρωμαϊκό έδαφος που ξεκίνησε το 540, ο Χοσρόης Α΄ δεν έφερε αντίρρηση και μάλλον επιδίωξε να διεξάγει διαπραγματεύσεις με τους επισκόπους των πόλεων και όχι με τους στρατιωτικούς διοικητές ή τους κοσμικούς άρχοντες. Συναντήθηκε διαδοχικά με τον επίσκοπο της πόλης Σούρα στον Ευφράτη, με τον Κάνδιδο, επίσκοπο Σεργιούπολης, με τον Μέγα επίσκοπο Βέροιας και τον Θωμά επίσκοπο Απάμειας.[169] Νωρίτερα επί βασιλείας Θεοδοσίου Β΄ ο επίσκοπος Σωφηνής Μαρουθάς και ο επίσκοπος ΄Αμιδας Ακάκιος εστάλησαν, ο μεν πρώτος στην αυλή του Πέρση βασιλέα Ισδιγέρδη Α΄, ο δε

---

[164] Engelhardt, *Mission und Politik*, 153. Η ίδια η αυτοκράτειρα Θεοδώρα προσέφερε άσυλο και βοήθεια στον Συμεών και τον φιλοξένησε όπως και άλλους μονοφυσίτες στην Κωνσταντινούπολη (Engelhardt, όπ.π. 154). Βλ. και Πατούρα, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα,* 120.

[165] Όπως παρατήρησε η Σοφία Πατούρα ο Ιουστινιανός ήταν αναγκασμένος «να υποτάξει την προσωπική του δογματική επιλογή στο εθνικό συμφέρον». (όπ.π.,119)

[166] Lee, *Information and Frontiers*, 60· Garsoian, L' hiérarchie chrétienne, 119-138. Όπως σημειώνει ο Gero: "High-ranking Christian clerics were regularly employed by both the Byzantine and the Persian authorities for handling diplomatic negotiations of a local nature as well as for major ambassadorial missions" (Gero, *Barsauma*, 35).

[167] Garsoian, όπ.π 120,121. Σύμφωνα με τον Θεοδώρητο (*Έκκλησιαστική Ίστορία,*5.36-38) ο επίσκοπος της Θεοδοσιούπολης Ευνόμιος, πολεμούσε στις επάλξεις τις πόλεως, αποκρούοντας τις επιθέσεις των Περσών με λιθοβόλο μηχάνημα .

[168] Ευάγριος, 4.6, Evans, *Ιουστινιανός,* 201.

[169] Προκόπιος, *Πόλεμοι,* Β.5.13 , Β.5.29,30, Β.7, Β.11.16επ.

δεύτερος στην αυλή του Βάραμ Ε΄ με προτάσεις ειρήνης αλλά και για στήριξη των χριστιανών του Ιράν, γεγονός που προκάλεσε την οργή των Μάγων.[170] Επί βασιλείας Μαυρικίου ο συγγενής του αυτοκράτορα Δομετιανός, επίσκοπος Μελιτηνής, ήταν αυτός που παρέλαβε την παραδοθείσα στους Βυζαντινούς, Μαρτυρόπολη,[171] ενώ ο ίδιος μαζί με τον Γρηγόριο πατριάρχη Αντιοχείας, είχαν προηγουμένως, κατ΄εντολήν του Μαυρικίου, υποδεχθεί με δώρα τον φυγάδα Χοσρόη Β΄ στο ρωμαϊκό έδαφος.[172] Λίγο νωρίτερα ο Πατριάρχης Αντιοχείας Γρηγόριος είχε αναλάβει το δύσκολο έργο να συμφιλιώσει τους εξεγερμένους Ρωμαίους στρατιώτες με τον στρατηγό Φιλιππικό, πριν τη μάχη της Μαρτυρόπολης (589).[173] Από την πλευρά τους οι Πέρσες βασιλείς χρησιμοποίησαν τους Νεστοριανούς επισκόπους ως διαπραγματευτές και πρέσβεις. Ο Καθολικός Yahbalaha το 417/418 εστάλη από τον Πέρση βασιλέα Ισδιγέρδη Α στην Κωνσταντινούπολη με προτάσεις ειρήνης. Επέστρεψε με πολλά δώρα και χρήματα, που του επέτρεψαν να επισκευάσει την χριστιανική εκκλησία στην Κτησιφώντα και να κτίσει ακόμα μία.[174] Ο επίσκοπο Νίσιβης Barsauma, επί βασιλείας Περόζη, οργάνωσε μία συνάντηση στη Νίσιβη μεταξύ του Πέρση διοικητή της πόλης και του βυζαντινού *dux,* προκειμένου να λυθούν προβλήματα συνοριακά.[175] Ο Barsauma ήταν απόλυτα πιστός στον Πέρση βασιλέα και ως επίσκοπος μιας παραμεθόριας πόλης, μπορούσε να μεταφέρει σημαντικές πληροφορίες για τις κινήσεις του βυζαντινού στρατού, δρώντας ως κατάσκοπος.[176] Ακριβώς το αντίθετο αναφέρει μια πολύ ενδιαφέρουσα πληροφορία του Ευάγριου, σύμφωνα με την οποία επί βασιλείας Χοσρόη Α΄, ο επίσκοπος Νίσιβης –προφανώς Νεστοριανός χριστιανός- φίλος του Πατριάρχη Αντιοχείας Γρηγορίου, λειτουργούσε ως κατάσκοπος των Ρωμαίων και

---

[170]Βλ. για τον Μαρουθα και τη δράση του: Σωκράτης, 7.8.3,7.8.7· Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις,* 51· Blockley, *Foreign Policy*,196. Για τον Ακάκιο: Labourt, *Le Christianisme*, 100. Ο επίσκοπος Μαρουθάς, που ο Σωκράτης τον αναφέρει ως *«Μεσοποταμίας Επίσκοπον»,* κατέστη όπως φαίνεται ιδιαίτερα δημοφιλής στους χριστιανούς της Ανατολής. Τούτο προκύπτει από το Βίο του, του οποίου έχουμε παραλλαγές στην ελληνική και αρμενική γλώσσα, πιθανόν και στη συριακή (Noret, La Vie de S.Maruta, 77-103). Ο επίσκοπος Μαρουθάς εστάλη δύο φορές στην αυλή του Ιζδιγέρδη, επέστρεψε δε με τα οστά των χριστιανών μαρτύρων που έθαψε στη Μαρτυρόπολη, η δε παρουσία του στο Ιράν, σύμφωνα με τον Σωκράτη, συνετέλεσε στο αυξηθεί εκεί ο αριθμός των Χριστιανών *(καὶ τὸν ἐν Περσίδι Χριστιανισμὸν πλατυνθῆναι συνέβη)*. Λόγω των ιατρικών του γνώσεων κατέστη ιδιαίτερα συμπαθής στον Πέρση βασιλέα, δεδομένου ότι κατόρθωσε να τον θεραπεύσει από χρόνια ασθένεια και σχεδόν τον έπεισε να γίνει χριστιανός.(Labourt, *Le Christianisme*, 91,92).Βλ.και Fowden, *The Barbarian Plane*, 48-56.

[171] Θεοφύλακτος, Δ.15

[172] Ευάγριος, *Έκκλησιαστική Ίστορία,* 6.18. Ο Ευάγριος κάνει ειδική μνεία για την πολύ καλή εντύπωση που προκάλεσε η προσωπικότητα του Γρηγορίου στον Χοσρόη.

[173] Θεοφύλακτος, Γ.5, Ευάγριος,όπ.π., 5.12.

[174] Labourt, *Le Christianisme*, 100· Christensen, *Iran*, 271.

[175] Gero, *Barsauma* , 36,37.

[176] Gero, όπ.π. 36· Garsoian, L' Hiérarchie Chrétienne, 122,123.

μέσω του Πατριάρχη παρέδιδε πλήθος πληροφοριών σχετικών με τις κινήσεις των περσικών στρατευμάτων. [177]

Ήταν φυσικό η αντιμετώπιση της χριστιανικής θρησκευτικής μειονότητας στο Ιράν από την κεντρική εξουσία και κυρίως από τους Μάγους και οι διώξεις που υφίσταντο οι χριστιανοί στη χώρα αυτή, να αποτελέσουν για τη βυζαντινή πλευρά μια ευκαιρία για εκμετάλλευση του θέματος και προπαγάνδα. Είναι ενδιαφέρον ότι στο δεύτερο μισό του έκτου αιώνα, διώξεις και μαρτύρια χριστιανών στο Ιράν με πρωταγωνιστές Μάγους, ή συγγενείς Μάγων, μνημονεύονται και από τους κοσμικούς συγγραφείς, κάτι που δεν συνέβαινε στο παρελθόν[178] και που δείχνει πως ο θρησκευτικός φανατισμός μεταξύ των δύο πλευρών είχε ενταθεί. Ο Μένανδρος που έγραψε την ιστορία του κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μαυρικίου, αφιέρωσε ένα ποίημα στο Μάγο Ισαοζίτη ή Ισβοζήτη που βρήκε μαρτυρικό θάνατο στο Ιράν, λόγω της μεταστροφής του στο Χριστιανισμό. [179] Ο Μένανδρος όπως και άλλοι κοσμικοί ιστορικοί, μέχρι το τέλος του έκτου αιώνα, απέφευγαν αναφορές σε θρησκευτικά ζητήματα, σε θρησκευτικές έριδες ή σε διωγμούς χριστιανών.[180] Ποιός επομένως ήταν ο λόγος που ο Μένανδρος έγραψε αυτό το ποίημα; Πιθανολογώ ότι προδίδει κάποια ένταση στις βυζαντινοπερσικές σχέσεις και προσπάθεια για έξαρση του θρησκευτικού αισθήματος στη βυζαντινή κοινωνία. Ο Θεοφύλακτος, που έγραψε αργότερα κάνει και αυτός αναφορά σε μία χριστιανή ονόματι Γολινδούχ, που έζησε επί των ημερών του Χοσρόη Α΄και του υιού του Ορμίσδα, πέθανε δε στην Ιεράπολη, τον πρώτο χρόνο της βασιλείας του Χοσρόη Β΄.[181] Ο Θεοφύλακτος τονίζει ότι η

---

[177] Ευάγριος, όπ.π., 5.9.

[178] Τη μόνη αναφορά σε διωγμούς χριστιανών στο Ιράν κατά το έτος 420/421, βρήκα στο Χρονικό του Μαρκελλίνου Κόμη (Croke, Count Marcellinus, 138).

[179] Μένανδρος, απ. 13.3,4. Ο Μένανδρος δηλώνει πως έγραψε το ποίημα για τον Μάγο Ισαοζίτη που σταυρώθηκε στο Ιράν, επειδή τον θαύμαζε αν και ήταν βάρβαρος (!). Όταν ο Ισαοζίτης βρισκόταν ζωντανός ακόμα επάνω στο σταυρό αρνήθηκε να απαρνηθεί την πίστη του επιλέγοντας το θάνατο και την αίωνια ζωή: *ἦν πάρος ἐν Πέρσῃσιν ἐγὼ μάγος Ἰσαοζίτης/ εἰς ὁλοὴν ἀπάτην ἐλπίδας ἐκκρεμάσας/εὖτε δὲ πυρσὸς ἔδαπτεν ἐμὴν πόλιν, ἦλθον ἀρῆξαι,/ ἦλθε δὲ καὶ Χριστοῦ πανσθενέος θεράπων/κείνῳ δ'εσβέσθη δύναμις φλογὸς, αλλὰ ἔμπης νικηθεὶς νίκην ἤνυσα θειοτέρην.* Ο Μένανδρος δεν αναφέρει πότε συνέβη αυτό το γεγονός, και δεν γνωρίζουμε αν πράγματι συνέβη. Είναι όμως περίεργο να εκτελείται Μάγος με αυτόν τον ατιμωτικό τρόπο, διότι όπως αναφέρει ο Christensen (*Iran*, 313) ο φόνος Μάγου απαγορευόταν. Βλ. για τον Μάγο Ισαοζίτη, Hunger,103.

[180] Cameron, *Procopius*, 124. Η Cameron σημειώνει ότι είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι ο Προκόπιος αγνοούσε τη θρησκευτική πολιτική του Ιουστινιανού και τα σχετικά με την εξάπλωση του Μονοφυσιτισμού μεταξύ των Αράβων Γασανιδών.

[181] Peeters, Sainte Golindouch, 74-125. Ο Βίος της Αγίας Γολινδούχ ή Χολινδούχ, πού πέθανε τον ένατο χρόνο της βασιλείας του Μαυρικίου (591), φαίνεται πως είχε μεγάλη απήχηση, δεδομένου ότι το όνομά της αναφέρουν πολλές πηγές και ο Βίος της σώζεται σε δύο παραλλαγές, στην ελληνική και γεωργιανή γλώσσα. Το ελληνικό χειρόγραφο αποδίδεται στον μοναχό Ευστράτιο, όμως φαίνεται πως αρχικά ο Βίος της Αγίας Γολινδούχ γράφτηκε στη συριακή γλώσσα, από τον *Στέφανο τὸν πρότερον ἐπίσκοπο τῆς Ἱεραπολιτῶν*, όπως αναφέρει ο Ευάγριος, (*Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* 6.20). Ο Ευάγριος

καταγωγή της ήταν από οικογένεια Μάγων[182] και ότι έγιναν προσπάθειες να μεταπεισθεί αλλά αυτή αρνήθηκε να απαρνηθεί τον Χριστιανισμό και εξορίστηκε. Θα περίμενε κανείς να θανατωθεί,[183] δεδομένου ότι για όσους εγκατέλειπαν την πατρώα θρησκεία η ποινή ήταν θάνατος, αλλά αντίθετα η Γολινδούχ κατέφυγε στην αυλή του Χοσρόη Β΄ και *βίον τε ἰσάγγελον πολιτευσαμένη,* παρέμεινε εκεί μέχρι τον θάνατό της.[184]Οι αναφορές των βυζαντινών επικεντρώνονται στο γεγονός ότι οι Πέρσες μάρτυρες ήταν Μάγοι ή συγγενείς Μάγων, καθώς και στο ότι τα μαρτύρια και τελικώς τον θάνατο τα επέβαλαν και τα εκτέλεσαν αυτοί οι ίδιοι.

Το όνομα της Γολινδούχ συνδέεται στις πηγές με το όνομα μιας άλλης Αγίας, της Σιρίν. Στην τελευταία αυτή περίπτωση η θρησκευτική προπαγάνδα δημιουργεί ένα μάλλον θολό τοπίο. Γνωρίζουμε από τον Θεοφύλακτο (Ε.14) και τον Ευάγριο (6.21) καθώς και από άλλες ανατολικές πηγές για την Σιρήν ή Σειρέμ, που υπήρξε σύζυγος του Χοσρόη Β΄, και είχε ρωμαϊκή καταγωγή, ήταν δε και χριστιανή στο θρήσκευμα. [185] Είναι μάλλον βέβαιο, λόγω του πλήθους των πληροφοριών που δίνονται όχι μόνο από τους βυζαντινούς αλλά και από τον Tabari[186] και το Shahname,[187] ότι η Σιρίν ήταν υπαρκτό πρόσωπο και ίσως μια από τις πιο αγαπημένες συζύγους του Χοσρόη Β΄. Στο *Shahname* η Σιρίν παρουσιάζεται ως μια ερωτευμένη γυναίκα, που αυτοκτόνησε δίπλα στο νεκρό σύζυγό της, αφού ζήτησε να ταφεί μαζί του. Μπορούμε επομένως να την χαρακτηρίσουμε ως την πρώτη Ιουλιέτα.[188]Οι βυζαντινοί αντίθετα εξάρουν την θρησκευτική της πίστη και την

κάνει μία σύντομη αναφορά στην Αγία και λέει πως υπέστη μαρτύρια από τους Μάγους, χωρίς να αναφέρει τον τρόπο ή τον τόπο του θανάτου της. Ο προσηλυτισμός και η δράση της Αγίας, που έμεινε γνωστή ως *«μάρτυς ζῶσα»,* συνδέεται με τον επίσκοπο Μελιτηνής Δομετιανό. Εκτός από τον Θεοφύλακτο και τον Ευάγριο, την Γολινδούχ μνημονεύουν ο Ιωάννης Νικίου και ο Νικηφόρος Κάλλιστος. Αναλυτικά για τα χειρόγραφα, τις δημοσιεύσεις και τη σχετική βιβλιογραφία βλ.Peeters, Sainte Golindouch 74-94· Garitte, La Passion Georgienne, 413-415,421.

[182] Σύμφωνα με τον Βίο της η Γολινδούχ είχε βασιλική καταγωγή: *«γένους ὑπάρχουσα τῶν ἐνδόξων και περιφανῶν, Χοσρόου τῶν Περσῶν βασιλέως».*(Peeters, Sainte Golindouch, 149)

[183] Όπως προαναφέρθηκε η ποινή για όσους μεταστρέφονταν στον Χριστιανισμό ήταν θάνατος.

[184] Θεοφύλακτος, Ε.12. Δεν γίνεται σαφές από τα λεγόμενα του Θεοφύλακτου, αν η Γολινδούχ πέθανε από φυσικό θάνατο ή μετά από βασανιστήρια, απλώς αναφέρεται ότι :*«ἀπέστη τῶν τῇδε τὸν τῆς καρτερίας στέφανον ἀκηράτοις ἀναδησομένη τροπαίοις».* Σύμφωνα όμως και με τις δύο παραλλαγές του Βίου της η Γολινδούχ αποκεφαλίστηκε στην Ιεράπολη, δηλαδή σε ρωμαϊκό έδαφος (!) βλ. Peeters, Sainte Golindouch, 74· Garitte, La Passion Georgienne,418. Η Γολινδούχ βρέθηκε κοντά στον Χοσρόη Β΄κατά τη διάρκεια της εξορίας του στο ρωμαϊκό έδαφος και προφήτευσε ότι ο τελευταίος σύντομα θα ανακτούσε τον θρόνο του.(Garitte, όπ.π.416).

[185] Αναλυτικά για την Σιρίν, την σύζυγο του Χοσρόη Β΄βλ.Baum, *Shirin,* 53 επ.

[186]Tabari, *The History,* 379,380,389.

[187] *Shahnameh,* 810-811,826-831. Τόσο ο Tabari όσο και το Shahnameh, δεν κάνουν λόγο για το θρήσκευμα της Σιρίν. Γίνεται μόνο μια αναφορά στο γεγονός ότι έκτισε ένα ναό στην μνήμη του Χοσρόη και μοίρασε τα υπάρχοντά της στους φτωχούς (*Shahnameh,* 829).

[188] Ο γιός του Χοσρόη, Σειρόης, είχε ερωτευθεί την Σιρίν και μετά το θάνατο του πατέρα του επιθυμούσε να την νυμφευθεί παρά τη θέλησή της. Ίσως αυτό την οδήγησε και στην αυτοκτονία.

συνδέουν με τον 'Αγιο Σέργιο και τον περίφημο ναό του στη Σεργιούπολη, δεδομένου ότι το γνωστό τάμα του συζύγου της Χοσρόη, αφορούσε την ικανότητά της για τεκνοποίηση. [189]

Το θέμα όμως περιπλέκεται με τον σωζόμενο Βίο μιας άλλης Σιρίν, της Περσίδος *ἁγίας μάρτυρος Σιρῆς συγγενίδος τυγχανούσης τῆς ἁγίας Γολινδούχ*.[190] Πρόκειται βέβαια για διαφορετικό πρόσωπο, το οποίο όμως έζησε σχεδόν την ίδια εποχή με την Ρωμαία Σιρίν αλλά και με τη μάρτυρα Γολινδούχ. Σύμφωνα με τον Βίο της, η αγία Σιρίν κατήγετο από γένος Μάγων, ο δε πατέρας της ήταν υψηλόβαθμο στέλεχος του ζωροαστρικού ιερατείου. Ποια ήταν η συγκεκριμένη αγία και ποια ήταν η σχέση της με τη συνονόματή της βασίλισσα Σιρίν; Ο βιογράφος της αναφέρει ότι η αγία Σιρίν, που ήταν συγγενής με την Γολινδούχ, έζησε επί των ημερών του Χοσρόη Α' *τοῦ πάππου Χοσρόου* ***τοῦ νῦν*** *βασιλεύοντος Περσίδος*. Ο Βίος της επομένως γράφτηκε επί των ημερών του Χοσρόη Β'. Τούτο σημαίνει ότι οι δύο αγίες, η Σιρίν και η Γολινδούχ, έζησαν περίπου την ίδια εποχή, δεδομένου ότι σύμφωνα με το Βίο τους, η πρώτη μαρτύρησε το 559[191] και η δεύτερη το 591.[192] Για ποιο λόγο όμως ο Θεοφύλακτος αλλά και ο Ευάγριος δεν κάνουν λόγο για τη συγκεκριμένη Αγία Σιρίν; Δεν την γνώριζαν; Σύμφωνα με το Βίο της η τελευταία υπέστη έναν μαρτυρικό θάνατο δια πνιγμού, παρουσία του Αρχιμάγου μετά από μακρόχρονη φυλάκιση,[193] αντίθετα με την Γολινδούχ της οποίας τον τρόπο θανάτου δεν γνωρίζουμε ακριβώς. Καταλήγουμε επομένως στο μάλλον επισφαλές συμπέρασμα ότι πρέπει να υπήρξε και μια Αγία Σιρίν, που δεν ήταν Ρωμαία και χριστιανή, όπως η συνονόματή της σύζυγος του Χοσρόη Β', αλλά κατήγετο από το γένος των Μάγων, ήταν Ιρανή και πιστή του Ζωροάστρη, μεταστράφηκε όμως στο Χριστιανισμό και μαρτύρησε την εποχή του Χοσρόη Α'. Για αυτήν την τελευταία δεν γίνεται λόγος σε καμία άλλη κοσμική ή εκκλησιαστική πηγή. Ο Paul Devos που δημοσίευσε το Βίο της το 1946,

---

(*Shahname*,826).Το ερωτικό αυτό θέμα επηρέασε την περσική λογοτεχνία και ο ποιητής Nizami τον δωδέκατο αιώνα έγραψε ένα μακροσκελές ποίημα για το ερωτευμένο ζευγάρι που γνώρισε μεγάλη δημοφιλία.(Baum, *Shirin*, 71-76).

[189] Σύμφωνα με τον Ευάγριο και τον Θεοφύλακτο, ο Χοσρόης παρακάλεσε τον Άγιο Σέργιο να ευλογήσει την συζυγό του Σειρέμ ώστε αυτή να τεκνοποιήσει, προσέφερε δε στο ναό πολύτιμα δώρα.(Peeters, Les ex-voto de Khosrau,18,19,28). Το όνομα Σειρέμ δεν παραπέμπει σε ρωμαϊκή καταγωγή. Τα συριακά Χρονικά αναφέρουν ότι η Σειρέμ ήταν αραμαϊκής καταγωγής και πιθανόν κατήγετο από το Khusistan.(Baum, *Shirin*, 25).

[190] Devos, Sainte Sirin, 87-131. Ο Devos θεωρεί το όνομα Sirin *nom pehlevi (Sirin=la douce)*, και λέει πως η καταγωγή της ήταν από το σημερινό Karkuk (Devos, όπ.π.94).

[191] Devos, όπ.π.130,

[192] Peeters, Sainte Golindouch, 74.

[193] Devos, Sainte Sirin, 129,130.

έγραψε πως αυτός ο Βίος αντί να διαφωτίσει τα γεγονότα, έκανε μάλλον πιο θολό το τοπίο γύρω από το όνομά και τη ζωή της αγίας.[194]

Συνοψίζοντας θεωρώ πως γίνεται φανερό ότι η θρησκευτική προπαγάνδα χρησιμοποιήθηκε έντονα από τους Βυζαντινούς αλλά και τους Ιρανούς για την επίτευξη πολιτικών στόχων. Γίνεται επίσης φανερό ότι και οι δύο ηγεμόνες, ο βασιλεύς του Ιράν και ο Βυζαντινός αυτοκράτωρ, ο καθείς για δικούς του πολιτικούς λόγους, εμφανίστηκαν ως προστάτες των χριστιανών του Ιράν. Είναι γεγονός νομίζω ότι το Βυζαντινό κράτος, αντίθετα ίσως με ό,τι πράγματι συνέβαινε, έδωσε μεγάλη έκταση στα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι χριστιανοί στο Ιράν και τα πρόβαλε ακόμα και ως αιτία πολέμου.[195] Την άποψη αυτή ενισχύει το γεγονός της παντελούς έλλειψης πληροφοριών για διωγμούς χριστιανών από τους κοσμικούς συγγραφείς. Τέλος, γίνεται επίσης φανερό ότι πάγιος στόχος της βυζαντινής πολιτικής από την εποχή του Μεγάλου Κωνσταντίνου, ήταν ο εκχριστιανισμός του Ιράν, κάτι που μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με τη μεταστροφή στο Χριστιανισμό του Βασιλέα των Βασιλέων. Το ζωροαστρικό ιερατείο αντέδρασε σθεναρά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, το οποίο όμως, λαμβανομένης υπόψη της ιστορίας του Ιράν και του εθνικού και φυλετικού χαρακτήρα της θρησκείας του, ήταν μάλλον αδύνατο να συμβεί.

Την δύναμη πάντως της θρησκείας, η οποία μπορούσε να οδηγήσει στην προσάρτηση λαών χωρίς πόλεμο, είχαν διαπιστώσει οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες. Η παρατήρηση του Αγαθία ότι ακόμα και φυλετικά συγγενείς λαοί, όταν δεν έχουν την ίδια θρησκεία παραμένουν ξένοι, αντίθετα το *όμόθρησκον* συναδελφώνει λαούς που ανήκουν σε διαφορετικά έθνη, αποδείχθηκε ιδιαίτερα εύστοχη : «*ἄμικτον γὰρ ἀεὶ τοῖς ἀνθρώποις τὸ ἑτερόγνωμον καὶ οὔτε δέους προσπεσόντος οὔτε τινὸς εὐεργεσίας ἡγησαμένης μόνιμος αὐτοῖς ἐγγίγνεται πίστις, πλὴν εἰ μὴ καὶ ταῖς δόξαις ὁμοφρονοῖεν. το τε συγγενὲς καὶ ἴδιον καὶ ὁμόφυλον,* ***εἰ τοῦδε λειπόμενα τύχοιεν, ὀνόματι μόνῳ τὴν οἰκείωσιν ὑποφαίνει, τοῖς δὲ ἔργοις ἀλλοτριοῦται».*** [196]

---

[194] Devos, Sainte Sirin, 112.
[195] Ο Brock αναφερόμενος στην λεγομένη επιστολή του Μεγάλου Κωνσταντίνου προς τον Σαπώρ Β΄, χαρακτηρίζει «άνευ σημασίας» τη χριστιανική μειονότητα στο Ιράν. (Brock, Christians in the Sasanian Empire, VI,2).
[196] Αγαθίας, Γ.12.10.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μήδοι, Πάρθοι και Πέρσες, παρά τις συγκρούσεις και τους μεταξύ τους ανταγωνισμούς, είχαν συνείδηση μιας κοινής ιστορικής μοίρας και αντιμετώπισαν ενωμένοι διαφόρους κατακτητές. Όπως επισημαίνει ο Αγαθίας: «*ἄλλην γὰρ οὕτω πολιτείαν οὐκ οἶδα ἐς πλείστας μορφάς τε και σχήματα μεταβαλοῦσαν καὶ ἐν ταύτῳ μένειν ἐπὶ πλεῖστον οὐ διαρκέσασαν, ἀλλὰ μυρίων ἐθνῶν ἄλλοτε ἄλλων ἐπικράτειαν δεξαμένην*».[1] Η χώρα του Ιράν παρ' όλες τις αλλαγές της εξουσίας, παρέμεινε ανά τους αιώνες μία και αδιαίρετη. Ο ιρανολόγος Richard Frye, παρομοίασε το περσικό κράτος με το φοίνικα που αναγεννάτε από τις στάχτες του μετά από κάθε καταστροφή, παραμένοντας διαχρονικά αναλλοίωτος.[2] Οι Έλληνες ιστορικοί, από την αρχαιότητα μέχρι και τη βυζαντινή εποχή, γνωρίζοντας καλά την ιστορία της μεγάλης αυτής χώρας, αντιμετώπισαν τους λαούς του Ιράν ως ένα ενιαίο σύνολο και τους αποκαλούσαν αδιακρίτως Μήδους, Πάρθους ή Πέρσες, ακόμα και Ασσύριους ή Βαβυλώνιους, πράγμα που σημαίνει ότι, στην ελληνορωμαϊκή συνείδηση η περσική αυτοκρατορία παρέμεινε ανά τους αιώνες ένα και το αυτό κράτος, μια αυστηρά ιεραρχικά δομημένη κοινωνία, όπου το βασιλικό αξίωμα ήταν κληρονομικό.

Παρά τους μεταξύ τους πολέμους Έλληνες και Πέρσες είχαν εκφράσει, μέσω της μυθολογίας τους, την επιθυμία να συνδεθούν με αδελφικούς δεσμούς αίματος. Ο Περσέας ήταν για τους Έλληνες ο πρόγονος και γενάρχης των Περσών, και ο Salm για τους Πέρσες ο γενάρχης των Rumi. Αυτή την παράδοση διαιώνισαν οι λαοί των δύο κρατών και κατά την βυζαντινή περίοδο. Όσο όμως κοντά και αν ήρθαν, όσο και αν στη διπλωματική γλώσσα, ο Πέρσης μονάρχης και ο Βυζαντινός αυτοκράτορας αποκαλούντο μεταξύ τους αδέλφια, η δυσπιστία, ο φόβος και ο ανταγωνισμός κράτησαν τελικά μακριά τις δύο χώρες από μια ειλικρινή και μακροχρόνια συμμαχία. Είναι ενδεικτικό ότι δεν σημειώθηκε κανένα βασιλικό συνοικέσιο μεταξύ των βασιλικών οικογενειών των δύο κρατών, μέχρι το τέλος της Σασανιδικής δυναστείας,[3] παράλληλα οι προφυλάξεις που έπαιρναν οι Βυζαντινοί κατά την υποδοχή των

---

[1] Αγαθίας Β.25.3.

[2] Frye, *Iran*, Introduction, ix · του ιδίου *The Heritage of Persia*, 228. Την ίδια άποψη είχε εκφράσει και ο μεγάλος Goethe, που αναφερόμενος στο Ιράν, τόνιζε πως παρ'όλες τις περιπέτειες των κατοίκων και την κατοχή της χώρας από ξένους λαούς, το εθνικό φρόνημα και η πίστη στις παραδόσεις παρέμεναν αναλλοίωτες (Wiesehöfer, *Ancient Persia*, Introduction, ix).

[3] Garsoian, Sasanians, 579.

Περσών πρέσβεων στην παραμεθόριο,[4] αλλά και τα αυστηρά μέτρα και οι περιορισμοί του εμπορίου σε συγκεκριμένες επίσης παραμεθόριες πόλεις, προδίδει αυτό το φόβο και τη δυσπιστία.[5]

Η σύγχρονη έρευνα χαρακτήρισε την εικόνα των Περσών στη βυζαντινή ιστοριογραφία ελάχιστα αντικειμενική. Υποστηρίχθηκε ότι η εικόνα του Πέρση παρέμεινε προσανατολισμένη προς τα αρχαιοελληνικά και ρωμαϊκά στερεότυπα.[6] Δεν μπορεί κανείς παρά να συμφωνήσει εν μέρει με αυτή τη θέση, προσθέτοντας όμως ότι υπήρξαν και εξαιρέσεις. Διακρίνεται μια προσπάθεια εξισορρόπησης των αρνητικών και θετικών χαρακτηριστικών, τόσο των βασιλέων, όσο και των στρατηγών και των πρέσβεων. Είναι νομίζω άξιο παρατήρησης το γεγονός ότι, η ματιά των Βυζαντινών και οι χαρακτηρισμοί τους για τους Πέρσες βασιλείς, δεν διαφέρουν σε βασικά σημεία από τις απόψεις του Άραβα Tabari. Είναι παράλληλα ενδιαφέρον, ότι ο Αγαθίας και ο Μένανδρος εκφράζουν ενίοτε άμεσα φιλοπερσικές απόψεις, τόσο για τους βασιλείς, όσο και για τους Πέρσες αξιωματούχους, ενώ οι χαρακτηρισμοί, ειδικά για τους βασιλείς, διαφοροποιούνται, όπως είναι φυσικό, ανάλογα με τη στάση που αυτοί οι τελευταίοι κράτησαν απέναντι στη Βυζαντινή αυτοκρατορία. Επομένως η εικόνα των Περσών στην Βυζαντινή γραμματεία δεν παραμένει μονολιθικά σταθερή αλλά εξελίσσεται και μεταβάλλεται. Η αλλαγή της πολιτικής του Βυζαντίου στην Ανατολή από επιθετική σε αμυντική, μετά το 363, συνετέλεσε στην προβολή του Πέρση Μεγάλου Βασιλέα ως πολεμοχαρούς και αντίθετα ως ειρηνόφιλου του Ρωμαίου αυτοκράτορα. Μόνο κατά την περίοδο της βασιλείας του Χοσρόη Β' και του εμφυλίου πολέμου στο Ιράν, οι φιλικές σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ των δύο ηγεμόνων είχαν ως συνέπεια, την πρόσκαιρη

---

[4] «*πολλήν ἀγρυπνίαν καὶ πρόνοιαν ποιεῖσθαι ὥστε μὴ προφάσει τοῦ πρεσβευτοῦ πλῆθος Περσῶν συνεισελθεῖν* [εις το Δάρας] *κατά μέρος ἐπακολουθῆσαι,* ***καὶ δόλῳ κρατῆσαι τὴν πόλιν***» (*De ceremoniis*, κεφ. 89, σ.399). Βλ. Lee, *Information and Frontiers*, 25.

[5] Περιορισμοί εμπόδιζαν την ελεύθερη κίνηση των εμπόρων. Ουδέποτε επετράπη σε Πέρσες εμπόρους να φθάσουν στην Κωνσταντινούπολη, ούτε αντίθετα σε βυζαντινούς στην Κτησιφώντα, ήταν δε γνωστό ότι έμποροι συχνά ενεργούσαν ως κατάσκοποι. Τα προϊόντα ανταλλάσσονταν αποκλειστικά σε συγκεκριμένες πόλεις όπως η Νίσιβης τα Αρτάξατα ή το Καλλίνικο (Bury, *Later Roman Empire*,τ. II, 3).

[6] Ο Wiesehöfer υποστήριξε πως οι Βυζαντινοί ιστορικοί δεν μπήκαν στον κόπο να παρουσιάσουν μια αντικειμενική εικόνα του Πέρση αλλά χρησιμοποίησαν τα αρχαία πρότυπα, κάτι που γι αυτούς ήταν πιο εύκολο. (Wiesehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains*, 75). Ο Christensen επίσης αναφέρει ότι ο Προκόπιος *n' est pas un temoin impartial* (*Iran*, 379) .

προσέγγισή τους και συνακόλουθα την αλλαγή της εικόνας του Πέρση αντιπάλου, σε αυτήν του συμμάχου και εταίρου, παρά την αντίδραση του χριστιανικού ιερατείου.[7]

Από την προσεκτική μελέτη των πηγών προκύπτει επίσης, ότι οι Βυζαντινοί ιστορικοί υπήρξαν περισσότερο επικριτικοί απέναντι στους δικούς τους βασιλείς και στρατηγούς, παρά απέναντι στους Πέρσες. Η κριτική που ασκήθηκε, όχι μόνο στον Ιουστινιανό αλλά και στον διάδοχό του Ιουστίνο Β΄, είναι μια απόδειξη της αντικειμενικής τους ματιάς. Σχεδόν φιλοπερσική θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει τη στάση των Βυζαντινών, όσον αφορά τις στρατιωτικές ικανότητες των Περσών και τη γενναιότητά τους στις μάχες, ενώ το *ἀπόλεμον* των Βυζαντινών αυτοκρατόρων και η *δειλία* των Ρωμαίων στρατιωτών, προκαλεί ειρωνικούς και περιφρονητικούς χαρακτηρισμούς.[8] Ο βασιλεύς Ισδιγέρδης Α΄ χαρακτηρίζεται *μεγαλοφροσύνης διαβόητος,* την ίδια στιγμή που ο αυτοκράτορας Αρκάδιος αποκαλείται *ἄβουλος και οὐκ αγχίνους,*[9] ενώ ο Μένανδρος ευθαρσώς δηλώνει πως ο Πέρσης πρέσβης Ισδεγουσνάφ (Izadh-Gushnasp) υπερέχει του Βυζαντινού Πέτρου.[10] Το στερεότυπο της αρχαιότητας, που εμφάνιζε έναν λαό σκλάβο και έναν ηγεμόνα τύραννο, υιοθέτησαν κατά τη γνώμη μου, κυρίως οι παγανιστές, οι λεγόμενοι «εθνικοί», όπως ο Αμμιανός Μαρκελλίνος, ο Ζώσιμος και ο Ευνάπιος, αλλά και ρήτορες όπως ο Λιβάνιος και ο Θεμίστιος.

Είναι προφανές όμως, ότι ο Πέρσης παρέμεινε διαχρονικά στη βυζαντινή ιστοριογραφία ο βάρβαρος λαός της Ανατολής και ένας επικίνδυνος αντίπαλος. Τα βασικά αρνητικά του χαρακτηριστικά, αυτά που περισσότερο υπογραμμίζονται, είναι η αλαζονεία, η πονηρία και η αγάπη για τον πλούτο και τις υλικές απολαύσεις. Έθιμα που χαρακτηρίζονται απαράδεκτα για το δυτικό κόσμο και συνδέονται με τη θρησκεία των Περσών, όπως η πολυγαμία, η επιμιξία, η έκθεση των νεκρών στο ύπαιθρο αλλά και οι ιδιαίτερα βάρβαρες σωματικές ποινές (γδάρσιμο,[11] αποκεφαλισμός,[12] ανασκολοπισμός[13]) κατατάσσουν τους Πέρσες στο *alter orbis* και

---

[7] *«..ἄγγελον ὁ Χοσρόης ἐξέπεμπεν..τάς τε νεωτέρας τύχας καταδηλῶν, καὶ ὡς οὐ μετὸν αὐτοῖς τῆς πόλεως ἔχεσθαι....τῆς τοῦ αὐτοκράτορος μεγαλονοίας* ***ἀπομάχους καὶ φίλους Πέρσας μεταπλαττούσης****»* (Θεοφύλακτος, Δ.12).

[8] *«ἀπόλεμος ἦν* [ὁ Θεοδόσιος Β΄] *καὶ δειλίᾳ συνέζη καὶ τὴν εἰρήνην χρήμασι καὶ οὐχ ὅπλοις ἐκτήσατο»* (Πρίσκος, απ. 3.1)

[9] Προκόπιος, *Πόλεμοι*, Α.2.6, Ζώσιμος, 5.12.

[10] Μένανδρος, απ.20.2.140, βλ.και Blockley, *Menander*, Introduction, 11,12.

[11] Όπως προαναφέρθηκε υπάρχουν πλήθος αναφορές ήδη από την αρχαιότητα για αυτή τη βάρβαρη ποινή περσικής εμπνεύσεως. Την ποινή του γδαρσίματος επέβαλε όμως ο βυζαντινός ναύαρχος Νικήτας Ωορύφας στους Άραβες αιχμαλώτους (Συνεχιστής, 301).

[12] *"'ἀκροτομήσαντες ..τήν τε κεφαλὴν τῶν ἐν τῷ τραχήλῳ σφονδύλων ἀποκοψάμενοι..Ὁρμίσδα παρέπεμπον»* (Θεοφύλακτος, Δ.1).

[13] *«τὸ γύναιον ἐς μέσον παραστησάμενοι ἀπὸ τῆς κύστεως τεμαχίζουσιν, κακῶς διχαζούσης τῆς μαχαίρας τοῖς μέλεσιν..»* (Θεοφύλακτος, Δ.6).

καθιστούν τη συμβίωση μαζί τους αδύνατη. Παρόλες όμως τις διαφορές ως προς τα ήθη, οι βυζαντινοί αναγνώριζαν το Ιράν ως έννομο κράτος *(πολιτεία),* ανάλογο και ισότιμο με το δικό τους, και όπως αναφέρει ο Ευάγγελος Χρυσός, ουδέποτε αμφισβήτησαν την κυριαρχία του.[14]

Η στάση που κράτησαν οι συγγραφείς εκκλησιαστικής ιστορίας απέναντι στους Πέρσες υπήρξε σύμφωνη με τη χριστιανική κοσμοθεωρία τους. Γι αυτούς αλλόφυλοι δεν θεωρούντο οι μη Ρωμαίοι αλλά οι μη χριστιανοί. Μπορεί να αποκαλούσαν Φαραώ τον Χοσρόη Β΄, τον ίδιο όμως χαρακτηρισμό απέδιδαν και στον Ιουλιανό και στον Ουάλη.[15] Στους κύκλους της εκκλησίας υπήρχε διάχυτη η πεποίθηση μέχρι το τέλος του έκτου αιώνα, ότι ο Πέρσης βασιλεύς θα μεταστραφεί στον Χριστιανισμό. Γι αυτό το λόγο δεν δίστασαν να εμφανίσουν ως χριστιανούς ή ως οιονεί χριστιανούς, βασιλείς όπως τον Ιζδιγέρδη Α΄, τον Χοσρόη Α΄ και τον Χοσρόη Β΄. Η διαφοροποίηση των χριστιανών του Ιράν ως προς το δόγμα, δεν φαίνεται να άλλαξε αυτή την πολιτική. Η επιθετική πολιτική της χριστιανικής εκκλησίας προς τους ιερείς των Ζωροαστρών, οφείλεται στο γεγονός ότι οι τελευταίοι αποτελούσαν εμπόδιο στην εξάπλωση του Χριστιανισμού στο Ιράν, ενώ παράλληλα επέμεναν για την επιβολή της δικής τους θρησκείας στους ελεγχόμενους από τους Πέρσες λαούς. Ο φανατισμός και η μισαλλοδοξία του κλήρου και από τις δύο πλευρές, στάθηκαν πολλές φορές απέναντι και αντίθετα στις θελήσεις και επιλογές της κοσμικής εξουσίας.

Κατά τη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων της όμορης συνύπαρξης τα δύο κράτη ανέπτυξαν στενές διπλωματικές σχέσεις που κατέληξαν κατά καιρούς σε υπογραφή σημαντικών μεταξύ τους συνθηκών.[16] Παρατηρήθηκε το πρωτοφανές πολιτικό φαινόμενο της συνεχούς ανταλλαγής επιστολών μεταξύ των ηγεμόνων των δύο κρατών, πράγμα που δείχνει μάλλον την επιθυμία για αποφυγή του πολέμου και ειρηνική επίλυση διαφορών.[17] Τις συνεχείς εκστρατείες με στόχο την Κτησιφώντα,

---

[14] *"Sasanid Persia was the only state whose sovereignty was never questioned by Byzantium"* (Chrysos, The title Βασιλεύς, 33). Ο βασικός εχθρός του Ιράν ήταν το Turan και όχι η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία (βλ.παραπάνω Κεφάλαιο Γ΄, σ.124)

[15] Θεοφύλακτος, Δ.16· Θεοδώρητος, 3.15 (3.20).

[16] Lee, Treaty-making, 107-110. Είναι σημαντικό ότι για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία ο Μένανδρος διασώζει **γραπτό** κείμενο συνθήκης (561/562) μεταξύ Βυζαντίου και Ιράν, με τόσες λεπτομέρειες, το οποίο μάλιστα μεταφράσθηκε στη γλώσσα του ετέρου των συμβαλλομένων κρατών. Ο Lee τονίζει ότι ο γραπτός τύπος συνθήκης ήταν συνήθης πρακτική μεταξύ Περσίας και Βυζαντίου, κάτι που δεν συνέβαινε με άλλα κράτη και λαούς, όπου αρκούσαν οι προφορικές ένορκες περί ειρήνης βεβαιώσεις.(Lee, όπ.π.,110, 111).

[17] Οι βυζαντινοί ιστορικοί κάνουν λόγο για τουλάχιστον δέκα επιστολές που ανταλλάχθηκαν μεταξύ του Ρωμαίου αυτοκράτορα και του Σασανίδη ηγεμόνα, από την εποχή της βασιλείας του Μεγάλου Κωνσταντίνου μέχρι τον Ηράκλειο και φυσικά οι Βυζαντινοί αντιμετώπιζαν διαφορετικά στο

που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια του δεύτερου, του τρίτου και μέχρι τα μέσα του τέταρτου αιώνα, διαδέχθηκαν μακρές περίοδοι ειρήνης. Είναι γεγονός ότι μέχρι την εποχή του Ιουλιανού οι Πέρσες αντιμετωπίσθηκαν ως *natio molestissima* που έπρεπε να εξαφανισθεί,[18] δεδομένου ότι εμπόδιζαν την παγκόσμια κυριαρχία των Ρωμαίων. Η πολιτική του Ιουστινιανού τον έκτο αιώνα και το αμοιβαίο συμφέρον, έφερε κοντά τις δύο χώρες και τις οδήγησε στην δημιουργία στενών διπλωματικών σχέσεων.[19] Μετά την υπογραφή της συνθήκης σταθμό του 363 και μέχρι τη διάλυση της αυτοκρατορίας του Ιράν, στα μέσα του εβδόμου αιώνα, δεν σημειώθηκε ουσιαστική αλλαγή στο ανατολικό σύνορο.

Οι κάτοικοι των πόλεων της Μεσοποταμίας δεν φαίνεται να διακατέχονταν από φόβο για τον Πέρση γείτονα και σύμφωνα με τις μαρτυρίες του Προκοπίου αλλά και ανωνύμων συριακών Χρονικών, υπήρξαν συνεχείς οικονομικές ανταλλαγές και ελεύθερες μετακινήσεις του πληθυσμού από τη μια πλευρά στην άλλη για διάφορες αιτίες, σημειώνονταν δε ακόμα μεταξύ τους και γάμοι.[20] Οι πόλεις της Μεσοποταμίας, κτισμένες πάνω σε σημαντικούς εμπορικούς δρόμους, παρόλες τις συνεχείς πολεμικές συγκρούσεις, παρέμειναν πολυπληθείς και οικονομικά ακμαίες. Ο Χριστιανισμός θωράκισε πολλές από αυτές τις συνοριακές πόλεις με ιερά λείψανα αγίων και συνέδεσε την προστασία τους με τη θεία θέληση. Οι επίσκοποι των πόλεων διαδραμάτισαν πρωταρχικό ρόλο στην προστασία και την άμυνά τους. Οι τελευταίοι βαθμιαία αντικατέστησαν τις πολιτικές ακόμα και στρατιωτικές αρχές, αναλαμβάνοντας την εκπροσώπηση και προστασία των κατοίκων.

Ιδιαίτερη θέση κατέχει στη βυζαντινή ιστοριογραφία η εικόνα του Πέρση μονάρχη. Μπορεί κανείς να παρατηρήσει ότι εμμέσως ο Βυζαντινός αυτοκράτωρ περιγράφεται από τους ιστορικούς αντιστικτικά προς τον Πέρση βασιλέα. Ο τελευταίος είναι πολεμοχαρής, ζει μέσα στα πλούτη και τις απολαύσεις, έχει πολλές γυναίκες και δεν σέβεται τους νόμους. Αντίθετα ο Βυζαντινός αυτοκράτορας είναι σώφρων, ευσεβής, ειρηνόφιλος και κυρίως υπακούει στους νόμους, ζει μια ζωή λιτή

διπλωματικό πεδίο τους Πέρσες από τους άλλους λαούς (Lee, *Information and Frontiers*,37· του ιδίου Treaty-making, 113).

[18] Αμμιανός Μαρκελλίνος , 23.5.19.

[19] Ο Lee καταλήγει στο προφανές συμπέρασμα ότι οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ Βυζαντίου και Περσίας διέφεραν από τις σχέσεις του Βυζαντίου με άλλα κράτη. (Treaty-making, 113).

[20] Την εικόνα της ζωής στο ανατολικό σύνορο του Ευφράτη σκιαγραφεί ρεαλιστικά ένα απόσπασμα από το ομώνυμο βιβλίο της Αθανασιάδη: *«Καθὼς τρέχαμε μέσα στὸ σούρουπο…ἄγγιξα τὴν καθημερινότητα τῆς περσοβυζαντινῆς μεθορίου: χωρικοὶ μὲ τὰ προϊόντα τῆς συγκομιδῆς τους πηγαινοέρχονταν ἀδιάκοπα, ὁ ἐραστὴς ἀργοποροῦσε στὸ χωριὸ τῆς ἀγαπημένης κι ἄλλοι λιγότερο τυχεροὶ, ἔσπευδαν μὲ τὸν ἄρρωστό τους στὸ γειτονικὸ χωριὸ νὰ γυρέψουν γιατρειὰ ἀπὸ τὸν ἀλλόθρησκο ἅγιο»* (Ἀθανασιάδη, *Στὸ σύνορο τοῦ Εὐφράτη*, 41,42).

χωρίς υπερβολές αποφεύγοντας τις υλικές απολαύσεις. Εν τούτοις οι Σασανίδες εμφανίζονται, παρόλους τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς, ως άξιοι και γενναίοι πολεμιστές, που τα κατορθώματά τους ερέθιζαν την φαντασία, όχι μόνο του δικού τους λαού αλλά και των αντιπάλων τους, παρατηρούμε δηλαδή μία «μυθοποίησή» τους.[21] Οι Σασανίδες φαίνεται πως υπήρξαν βασιλείς ήρωες, προκαλούσαν τον θαυμασμό ή τον φθόνο ακόμα και την οργή, αλλά ταυτόχρονα ήταν οι πρωταγωνιστές των εξελίξεων, οι επιτυχίες ή οι αποτυχίες και τα λάθη τους βρισκόντουσαν στο επίκεντρο του ιστορικού γίγνεσθαι, με αποτέλεσμα να επισκιάζουν ως προσωπικότητες τους βυζαντινούς ομολόγους τους. Το γεγονός ότι τον ένατο αιώνα, δύο σχεδόν αιώνες μετά το τέλος της Σασανιδικής δυναστείας, ο Βυζαντινός χρονογράφος Θεοφάνης θεώρησε πως θα έπρεπε να χρονολογήσει το έργο του λαμβάνοντας υπόψη τις βασιλείες των Σασανιδών, αποδεικνύει την αίγλη και το κύρος των τελευταίων αλλά και τον σημαντικό τους ρόλο στην διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντινού κράτους.

Όπως αποδείχθηκε από την εξέλιξη των ιστορικών γεγονότων, η Σασανιδική αυτοκρατορία λειτούργησε ανά τους αιώνες ως ασπίδα προστασίας για τη Δύση από τις εισβολές βαρβάρων και αυτό φαίνεται πως είχαν συνειδητοποιήσει σχεδόν όλοι οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες, μετά τον Ιουλιανό. Στο τέλος του έκτου αιώνα γίνεται φανερό πως μια καινούργια εποχή ξεκινούσε για τις σχέσεις των δύο μεγάλων δυνάμεων του τότε κόσμου. Ο Θεοφύλακτος αναγνωρίζει ότι ο πόλεμος που ξεκίνησε ο Χοσρόης Β΄, με πρόσχημα τη δολοφονία του αυτοκράτορα Μαυρικίου και της οικογενείας του, *λυτήριος γέγονε τῆς Ρωμαίων τε καὶ Περσῶν εὐπραγίας.*[22] Μετά το θάνατο του Χοσρόη Β΄ όμως και το τέλος του μεγάλου βυζαντινοπερσικού πολέμου, είναι φανερή η ικανοποίηση των Βυζαντινών, όχι τόσο για τη νίκη, όσο για το γεγονός ότι επανήλθε η προτέρα μεταξύ των δύο δυνάμεων ισορροπία.[23] Αυτή η

---

[21] Ίσως ο μόνος Βυζαντινός αυτοκράτορας που θα μπορούσε να συγκριθεί μαζί τους υπήρξε ο Ηράκλειος. Η βασιλεία του Ηρακλείου χαρακτηρίζεται από πολέμους, θριάμβους αλλά και προσωπικές τραγωδίες. Τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος βίος του υπήρξε αινιγματικός και αντιφατικός, όπως ακριβώς των Σασανιδών. Ο Ηράκλειος δεν κλείστηκε στο παλάτι του αλλά υπήρξε ένας αυτοκράτορας που βρισκόταν διαρκώς σε κίνηση και είναι χαρακτηριστικό ότι, ύστερα από πολλούς αιώνες, ένας Βυζαντινός αυτοκράτορας περιγράφεται ως «όμορφος» «ψηλός» και «γενναίος μαχητής» και όχι απλά ως εγκρατής, φιλάνθρωπος ή θεοσεβής, όπως συνηθίζονταν.(Βλ.Kaegi, *Ηράκλειος*, 58). Το γεγονός ότι ο Ηράκλειος ασχολείτο και με την αστρολογία, φέρνει την εικόνα του ακόμα ποιο κοντά στους Πέρσες βασιλείς.

[22] Θεοφύλακτος, Η.15.

[23] Ο Ηράκλειος δεν είχε ως στόχο να υποδουλώσει το περσικό κράτος και να μετατρέψει τον Πέρση βασιλέα σε υποτακτικό του. Όπως σωστά παρατήρησε ο Shahid, αποκρούοντας την αντίθετη άποψη

ικανοποίηση εμφανίζεται στην επιστολή του υιού του Χοσρόη Β΄, Σειρόη, προς τον αυτοκράτορα Ηράκλειο, η οποία ασφαλώς εκφράζει τις κοινές απόψεις για την παγκόσμια πολιτική τάξη και κυριαρχία της οικουμένης: «…*ἵνα μεθ'ὑμῶν τοῦ βασιλέως τῶν Ρωμαίων καὶ ἀδελφοῦ ἡμῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνῶν καὶ* ***ἑτέρων βασιλίσκων τῶν κύκλῳ ὄντων τῆς ἡμετέρας πολιτείας*** *ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ διάγωμεν*».[24]

Ο κόσμος μοιράζεται και πάλι μεταξύ των δύο αυτών μεγάλων δυνάμεων (*πολιτειῶν),* όλοι δε οι υπόλοιποι ηγεμόνες (*βασιλίσκοι)* και τα κράτη, οφείλουν να περιβάλλουν ως δορυφόροι τη δική τους παγκόσμια τάξη και ηγεμονία. Δυστυχώς για το Βυζάντιο η παγκόσμια αυτή τάξη έμελλε σύντομα να καταρρεύσει.

του Bury, ο Ηράκλειος απλά νίκησε τον περσικό στρατό πλησίον των βυζαντινοπερσικών συνόρων, δεν κατέλαβε όμως το κράτος του Ιράν. (Shahid, The Iranian Factor, 297).

[24] Πασχάλιον Χρονικόν, 736·.Oikonomides, Correspondence, 269-281· Shahid, όπ.π. Ο Fowden αντίθετα υποστήριξε, όχι αβάσιμα κατά τη γνώμη μου, πως ο Ηράκλειος μπορεί να μην ήθελε την εξαφάνιση του Ιραν αλλά μέσω της θρησκείας, στόχευε στο να θέσει το κράτος αυτό υπό βυζαντινή κηδεμονία. (*Empire to Commonwealth*,98).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AB = Analecta Bollandiana

ANRW = Aufstieg und Niedergang der Romischen Welt

AASS = Acta Sanctorum

Bsl = Byzantinoslavica

BMGS = Byzantine and Modern Greek Studies

BSOAS = Bulletin of the School of Oriental and African Studies

BSOS = Bulletin of the School of Oriental Studies

BZ = Byzantinische Zeitschrift

CHI = Cambridge History of Iran

CHR = The Catholic Historical Review

CQ = The Classical Quarterly

CFHB = Corpus Fontium Historiae Byzantina

CJC = Corpus Juris Civilis

CSHB = Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae

CSCO = Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium

DOP = Dumbarton Oaks Papers

ΕΙΕ = Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

ΕΚΠΑ = Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

FHG = Fragmenta Historicorum Graecorum

GCS = Die Griechischen Christilichen Schriftsteller

GRBS = Greek Roman and Byzantine Studies

HA = Historia Augusta

ΙΒΕ = Ίδρυμα Βυζαντινών Ερευνών

JRS = Journal of Roman Studies

ΚΒΕ = Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών

ΜΙΕΤ = Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας

MGH = Monumenta Germaniae Historica

MM = Miklosich – Müller, Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi.

ODB = Oxford Dictionary of Byzantium

P G = Patrologia Graeca

PLRE = Prosopography of the Later Roman Empire

P O = Patrologia Orientalis

REA = Revue des études Arméniennes

SB = Series Berolinensis

T M = Travaux et Memoirs

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Α.ΠΗΓΕΣ

Αγαθίας, *Ἱστορίαι* = Αγαθίας, *Ἱστορίαι, Agathiae Myrinaei Historiarum, Libri Quinque,* R.Keydell (εκδ.) ,[*CFHB,* 2], Berlin, 1967.

Αγαθάγγελος, *Histoire de Tiridate = Agathange, Histoire du règne de Tiridate et de la prédication de saint Grégoire l' Illuminateur, Collection des historiens anciens et modernes de l' Arménie,* V.Langlois (εκδ.μτφρ.), Paris,1867, τ.I-II, σ.97-194.

Αισχύλος, *Πέρσαι = Οι τραγωδίες του Αισχύλου, Ικέτιδες-Πέρσες, Χοηφόρες-Ευμενίδες,* Ι.Ν.Γρυπάρης (μτφρ.), Εστία (εκδ.), Αθήνα, 1991 (α΄εκδ. 1938).

Αμμιανός Μαρκελλίνος, *Res Gestae = Ammiani Marcellini Rerum Gestarum, Libri qui supersunt,* J.Henderson (εκδ.), J.C.Rolfe (μτφρ.), ,Loeb Classical Library, τ.I-III, Cambridge Mass. & Lodon, 2006 (α΄εκδ.1938-1940)

Αρριανός, *Παρθικά* = Αρριανός, *Ἅπαντα, 'Αποσπάσματα,* τ.VI, *Παρθικά,* Φιλολογική Ομάδα Κάκτου (μτφρ.σχόλια, εισαγ.), Κάκτος (εκδ.), Αθήνα, 2005, σ.119-189.

Αρριανός, *Ἀλεξάνδρου Ἀνάβασις* = Αρριανός Φλάβιος, *Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου, Arriani Anabasis,* Abicht Karolus,(εκδ.επιμ.),Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana [Scriptores graeci], Lipsiae, 1876.

Αθήναιος, *Δειπνοσοφισταί* = Αθήναιος Ναυκρατίτης *Δειπνοσοφισταί, Athenaeus The Deipnosophists,* Ch. Burton Gulick (μτφρ.), Loeb Classical Library, τ.I-VII, London, 1959-1961.

Βασίλειος Καισαρείας, *Ἐπιστολές* = Βασίλειος, Αρχιεπίσκοπος Καισαρείας Καππαδοκίας, *Ἐπιστολαί, Saint Basile Lettres,* τ.I-III, Y. Courtonne (εκδ.), Paris, 1961 (επανεκδ.1966).

Βίος Βασιλείου = Ἱστορική Διήγησις τοῦ Βίου καὶ τῶν Πράξεων Βασιλείου τοῦ Ἁοιδίμου Βασιλέως, Συνεχιστής Θεοφάνους, σ.211-353.

Βίος τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου = Βίος καὶ Πολιτεία καὶ Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου τῆς Μεγάλης Ἁρμενίας, Μηνολόγιον Συμεών Μεταφραστή, PG. 115, στ.944-996.

Brock, Candida = S.Brock, «A Martyr at the Sasanid Court under Vahran II: Candida», *AB* 96 (1978), σ.167-181.

Χρονικόν Σεέρτ = Histoire Nestorienne (Chronique de Séert), Deuxième Partie (I), P.O.,τ.VII, fasc.2, Deuxième Partie (II), P.O., τ.XIII, fasc.4, Paris, 1950.

Cicero, *De domo sua* = M.Tulli Ciceronis, *De domo sua: ad pontifices oratio,* R.N. Nisbet (εκδ.), Oxford, 1939

Codex Justinianus =*Codex Justinianus, Corpus Juris Civilis,* τ.II, P.Krueger (εκδ.), Berolini, 1959.(α΄εκδ.1877).

De ceremoniis = Κωνσταντίνου βασιλέως ἔκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως, Constantini Porphyrogeniti imperatoris, De ceremoniis aulae Byzantinae, J.Reiske (εκδ.), τ.I, [CSHB] Bonn, 1829-1830, κεφ.89,90.

Den Gheyn, Σέργιος και Βάκχος = Van den Gheyn, «Σέργιος και Βάκχος», *AB* 14(1895), σ. 373-395

Denkard = Dinkard ή Denkart,(Περί θρησκείας), J.P.de Menasce Zoroastrian Denkard Pahlavi Writings, *CHI* 3 (1) σ.1166-1195. (Βλ.το σωζόμενο κείμενο στο διαδίκτυο στον ιστότοπο: *Avesta-Zoroastrian archives*).

Devos, *Ἄθλησις Σιρῆς* = «*Ἄθλησις τῆς ἁγίας μάρτυρος Σιρῆς μαρτυρησάσης ἐν Περσίδι, συγγενίδος τυγχανούσης τῆς ἁγίας Γολινδούχ καὶ αὐτῆς μαρτυρησάσης ἐπὶ Χοσρόου τοῦ πάππου Χοσρόου τοῦ νῦν βασιλεύοντος Περσίδος*», Devos Paul, *AB* 64 (1946), σ.112-131.

Διόδωρος Σικελιώτης, *Ιστορική Βιβλιοθήκη* = *Diodori Bibliotheca historica,* I.Bekker, L.Dindorf & Fr.Vogel (εκδ.), Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana [Scriptores graeci] τ.I-V, Stutgardiaem, 1966-1969.

Διογένης Λαέρτιος, *Βίοι Φιλοσόφων* = Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων βίων και δογμάτων συναγωγή. Diogenis Laertii, Vitae phlosophorum,* Miroslav Marcovich (εκδ.), Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana [Scriptores graeci] , τ.I-III, Lipsiae, 1999-2002.

Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή Ιστορία* = *Dio's Roman History in nine volumes,* with an English translation by Earnest Cary, on the basis of the version of H. Baldwin Foster, Loeb Classical Library [Greek authors], London,1914-1927 .

Δίων Χρυσόστομος, *Ομιλίες* = *Dio Chrysostom, Discourses*, J.W.Cohoon & H.Lamar Crosby (μτφρ.), Loeb Classical Library, τ.I-V, Cambridge Mass., & London, 1932-1951.

Ελισαίος, *Histoire de Vartan* = Elisée, *Histoire de Vartan et de la guerre des Arméniens, Collection des Historiens anciens et modernes de l' Arménie,* V. Langlois (εκδ.,μτφρ.), τ.II, Paris, 1869, σ. 183-251.

Επιφάνιος, *Περί Πίστεως = Τοῦ Ἁγίου Ἐπιφανίου Σύντομος Ἀληθὴς Λόγος Περὶ Πίστεως Καθολικῆς και Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας*, *Sancti Epiphanii, Brevis ac Vera Expositio Fidei Catholicae et Apostolicae Ecclesiae, PG.* 42, στ. 774-832.

Ευάγριος *Εκκλησιαστική Ιστορία = Evagrius Scholasticus Historia Ecclesiastica,* J. Bidez & L.Parmentier (εκδ.), London 1898 (επανεκ. Amsterdam, 1964).

Ευνάπιος, *Βίοι Σοφιστῶν* = Εὐνάπιος, *Βίοι Φιλοσόφων και Σοφιστών, Philostratus and Eunapius, The Lives of the Sophists,* W.Wright (μτφρ.), London, New York, 1922, σ. 319-588.

Ευνάπιος, *Ιστορία* = Ευνάπιος, *Ἱστορία ἡ μετά Δέξιππον, The fragmentary classicizing historians of the Later Roman Empire. Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus,* part II, Blockley (εκδ.,μτφρ.), Liverpool, 1983, σ. 2-129.

Ευσέβιος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* = Ευσέβιος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία,* E.Schwartz & Th.Mommsen (εκδ.), [GCS, Eusebius Werke II/1-3], Berlin & Leipzig, 1952.

Ευσέβιος, *Βίος = Εὐσεβίου Παμφίλου εἰς τὸν βίον τοῦ Μακαρίου Κωνσταντίνου βασιλέως, Über das Leben des Kaisers Konstantin,* F. Winkelmann (εκδ.), [GCS, Eusebius Werke I/1], Berlin, 1975.

Ευσέβιος, *Βασιλέως Κωνσταντίνου Λόγος = Ευσεβίου του Παμφίλου, Βασιλέως Κωνσταντίνου Λόγος ὅν ἔγραψε ''τῷ τῶν Ἁγίων Συλλόγῳ'' , Eusebii Pamphili, Constantini Imperatoris Oratio quam inscripsit "ad Sanctorum Coetum", PG.* 20, στ. 1234-1315.

Ευσέβιος, *Τριακονταετηρικός* = Εὐσέβιος, *Εἰς Κωνσταντῖνον τὸν βασιλέα Τριακονταετηρικός,* I.A.Heikel (εκδ.), [GCS, Eusebius Werke I], Leipzig, 1902, σ.195-259.

Ευσέβιος, *Προπαρασκευή Ευαγγελική = Ευσεβίου του Παμφίλου Προπαρασκευή Εὐαγγελική, Eusebii Pamphili Praeparatio Evangelica, PG* 21, στ.21-1456.

Ευτρόπιος, *Brevarium* = *Eutropii Brevarium ab urbe condita,* Carolus Santini (εκδ.), Stutgardiae, 1979.

Expositio totius mundi = Expositio totius mundi et gentium, texte critique, traduction francaise, notes et commentaire par Jean Rougé. [Sources Chrétiennes no 124], Paris 1966.

Garitte, La Passion Géorgienne = G.Garitte, «La Passion Géorgienne de Sainte Golindouch», *AB* 74 (1956), 405-425.

Γεώργιος Κωδινός, *De officiis* = Γεώργιος Κωδινός *Περὶ τῶν Ὀφφικίων τοῦ Παλατίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν Ὀφφικίων τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, Pseudo-Kodinos, Traité des Offices,* J.Verpeaux (μτφρ.σχ.), Paris, 1966.

Γεώργιος Μοναχός, *Χρονικόν = Γεωργίου Μοναχοῦ, Χρονικόν Σύντομον, Georgii Monachi Chronicon,* C. de Boor (εκδ.), (με διορθ. και συμπλ. του P.Wirth) τ.I-II, Lipsiae, 1904 (ανατ. 1978).

Γεώργιος Μοναχός, *Βίοι* = Γεώργιος Μοναχός, *Βίοι τῶν Νέων Βασιλέων, Georgii Monachi, Vitae Imperatorum Recentiorum, Συνεχιστής Γεωργίου Μοναχού,* I.Bekker (εκδ.), *Theophanes Continuatus…,* [CSHB] Bonnae, 1838, σ.762-924.

Γεώργιος Πισίδης, *Εἰς τοὺς Περσικοὺς Πολέμους* = Γεώργιος Πισίδης, *Εἰς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα καὶ εἰς τοὺς Περσικοὺς πολέμους, καὶ ὅτε ἐξήρχετο ἀπὸ τῆς πόλεως,* A.Pertusi, *Giorgio di Pisidia, Poemi I : Panegirici epici,* [Studia patristica et byzantine 7], Ettal, 1959, σ.84-136.

Γεώργιος Πισίδης, *Ἡρακλειάς* = Γεώργιος Πισίδης, *Ἡρακλειάς,* A.Pertusi (εκδ.), *Giorgio di Pisidia Poemi, I: Panegirici epici,* Ettal, 1959, σ. 240-261.

Γεώργιος Σύγκελλος, *Ἐκλογή* = Γεώργιος Σύγκελλος, *Ἐκλογή Χρονογραφίας,* L.Dindorf (εκδ.), [CSHB] τ. I-II, Bonn, 1829.

Ἡλιόδωρος, *Αἰθιοπικά* = Ἡλιόδωρος *Αἰθιοπικῶν βιβλία δέκα,* R.M.Rattenbury, T.W.Lumb (εκδ.), *Heliodore, Les Ethiopiques, (Amours de Theagéne et Chariclée),* J.Maillon (μτφρ.), τ.I-III, Paris, 1960.

Ἡρόδοτος, *Ιστορίαι = Herodoti Historiae,* H.B.Rosen (εκδ.), Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana [Scriptores Graeci], τ.I-II, Stuttgardiae & Lipsiae, 1987-1997.

Ἡρωδιανός, *Ιστορίαι* = Ηρωδιανός, *Τῆς μετά Μάρκον βασιλείας Ἱστορίαι,* Herodian, *History of the Empire,* C.R.Whitttaker (μτφρ.), Loeb Classical Library, τ.I-II, London, 1969.

Ἰησούς Στηλίτης, *Χρονικόν =The Chronicle of pseudo-Joshua the Stylite ,* F.Trombley & J.Watt (μτφρ.,σχ.), [Translated Texts for historians, 32], Liverpool, 2000.

Ἰωάννης Αντιοχεύς, *Ἀποσπάσματα* = Joannis Antiocheni Fragmenta, C.Müller, *FHG,* τ.IV, Paris, 1851, σ. 535-622.

Ἰωάννης Χρυσόστομος, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν Προφήτην Ἠσαϊαν* = Ἰωάννου, Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως, τοῦ Χρυσοστόμου, *Ἑρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἠσαϊαν*, J.Dumortier [Sources chrétiennes 304], Paris, 1983.

Ἰωάννης Εφέσου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία = Iohannis Ephesini Historiae Ecclesiasticae, pars tertia,* E.W.Brooks,(εκδ.), [CSCO Scriptores Syri 3], Louvain, 1936 (ανατ. 1964).

Ἰωάννης Ἐπιφανεύς, *Ἀποσπάσματα* = Ioannis Epiphaniensis, Fragmenta, C.Müller, *FHG,* τ.IV, Paris, 1851, σ. 273-276.

Ἰωάννης Λυδός, *Περί Ἀρχῶν = Περὶ Ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας.* Ioanni Lydi, *de magistratibus populi Romani, libri tres,* [CSHB], Em. Bekker (ed.), Bonnae, 1873, σ.119-272.

Ἰωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία* = Ιωάννης Μαλάλας, *Χρονογραφία,* I.Thurn (εκδ.), *Ioannis Malalae Chronographia* [CFHB 35], Βερολίνο, 2000.

Ἰωάννης Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ἱστοριῶν* = Ἰωάννης Σκυλίτζης, *Σύνοψις Ἱστοριῶν, Ioannis Scylitzae Synopsis historiarum* I.Thurn (εκδ.), [CFHB 5],Βερολίνο & Νέα Υόρκη, 1973.

Ἰουλιανός, *Ἐγκώμιον εἰς Κωνστάντιον = Ἰουλιανοῦ Καίσαρος Ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον, Panegyric in honour of the Emperor Conistantius, The Works of the Emperor Julian*, τ. I , σ.5-132.

Ἰουλιανός, *Ἐγκώμιον Εὐσεβίας = 'Ιουλιανοῦ Καίσαρος Εὐσεβίας τῆς Βασιλίδος Ἐγώμιον, Panegyric in honour of the Empress Eusebia, The Works of the Emperor Julian,* τ.I, σ. 275-352.

Ἰουλιανός, *Εἰς τοὺς ἀπαίδευτους κύνας = Ἰουλιανοῦ αυτοκράτορος εἰς τοὺς ἀπαίδευτους κύνας, To the uneducated cynics, The Works of the Emperor Julian*τ,τ. III , σ. 5-72.

Ἰουλιανός, *Συμπόσιον ἡ Κρόνια = Ἰουλιανοῦ αὐτοκράτορος Συμπόσιον ἡ Κρόνια, The Caesars,The Works of the Emperor Julian* , τ.II , σ. 345-420.

Ἰουλιανός, *Μισοπώγων = Ἰουλιανοῦ αὐτοκράτορος, Μισοπώγων, Misopogon or beard hater, The Works of the Emperor Julian*, τ. II , σ. 421-512.

Ἰσοκράτους Λόγοι = Isocrates Orationes with an English translation in three volumes by George Norlin, Loeb Classical Library, Cambridge Mass., & London, 1928.

Ἰσοκράτης, *Πανηγυρικός = Isocrates Panegyricus, Ἰσοκράτους Λόγοι,* (Λόγος IV), τ. I , σ.116-243.

Ἰσοκράτης, *Φίλιππος = Ἰσοκράτους πρὸς Φίλιππον, Isocrates, Philippus, , Ἰσοκράτους Λόγοι,* (Λόγος V), τ.I, σ.244-342.

Jus Graecoromanum = Jus Graecoromanum, pars II, *Synopsis Minor et Epitome,* C.E.Zachariae A.Lingenthal, Lypsiae, 1856.

Justinus, *Epitome* = Justinus, Marcus Junianus, *Epitome of the Philippic history of Pompeius Trogus,* J.C.Yardley (εκδ., μτφρ.), Oxford & New York, 1997-2011 .

Κεδρηνός, *Σύνοψις Ἱστοριών* = Γεώργιος Κεδρηνός, *Σύνοψις Ἱστοριῶν,* I.Bekker (εκδ.), *Georgius Cedrenus, Compedium historiarum* [CSHB], τ. I-II, Bonnae, 1838-1839.

Κοσμάς Ἰνδικοπλεύστης, *Χριστιανική Τοπογραφία* = Κοσμάς Ινδικοπλεύστης, *Χριστιανική Τοπογραφία,* W.Wolska-Gonus, *Topographie chrétienne,* βιβλ.I-IV, τ.I , [Sources chrétiennes 141], Paris, 1968.

Λακτάντιος, *De mortibus persecutorum* = Λακτάντιος, *De mortibus persecutorum,* J. Moreau (εκδ.),[Sources Chrétiens, 39], Paris, 1954.

Λάζαρος, *Histoire d' Arménie* = Lazare de Pharbe, *Histoire d' Arménie, Collection des Historiens anciens et modernes de l' Arménie,* V. Langlois (εκδ.,μτφρ.), τ. II, Paris 1869, σ. 259-414.

Λιβάνιος, *Ἐπιτάφιος* = Λιβάνιος, *Ἐπιτάφιος ἐπὶ Ἰουλιανῷ, Libanius Selected Works with an English* translation, introduction and notes by A.F.Norman, in two volumes: *The Julian Orations,* Funeral Oration over Julian (Λόγος XVIII), Loeb Classical Library, τ. I, London 1969, σ.277-477.

Λιβάνιος, *Λόγοι = Libanii Opera: Orationes,* Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, Richardus Foerster (ed.), τ.I-IV, Lipsiae, 1903-1908.

Μανασσής, *Σύνοψις Ἱστορική* = Κωνσταντίνος Μανασσής, *Σύνοψις Ἱστορική,* I.Bekker (εκδ.) [CSHB], Bonn, 1837.

Maricq, *Res Gestae Divi Saporis* = A.Maricq, *Res Gestae Divi Saporis* [Pl.XXIII-XXIV], Le texte grec, [Classica et Orientalia 5], *Syria* 35 (1958), σ. 295-360.

Masudi, *Les prairies d' or* = al-Masoudi, *Les Prairies d'or,* C.Barbier de Meynard & A. Pavet de Courteille (μτφρ.) τ.I-IX,Paris, 1863-1877

Μένανδρος, *Ἱστορία* = Μένανδρος Προτήκτωρ, *Ἱστορία*, *The History of Menander the Guardsman,* Introductory Essay, Text, Translation, and Historiographical notes, R.C.Blockley, Liverpool, 1985.

Μιχαήλ Γλυκάς *Βίβλος Χρονική* = Μιχαήλ Γλυκάς, *Βίβλος Χρονική, Michaelis Glycae, annales,* I.Bekker (εκδ.), [CSHB] , Bonnae, 1836.

Νεαραί Ιουστινιανού = Novellae Justiniani, Corpus Juris Civilis, τ.III, R.Schoell & G.Kroll (εκδ.), Berlin 1895, (ανατ. Dublin-Zurich, 1972).

Νικηφόρος, *Ἱστορία Σύντομος* = Νικηφόρος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, *Ιστορία Σύντομος από της Μαυρικίου βασιλείας, Nikephoros, Patriarch of Constantinople, Short History,* Cyril Mango (εκδ.), [CFHB 13], Washington D.C., 1990.

Noret, La Vie de S.Maruta = J.Noret, « La Vie grecque ancienne de S.Maruta de Mayferqat », *AB* 91 (1973), σ.77-103.

Notitia Dignitatum = Notitia dignitatum accedunt Notitia Urbis Constantinopolitanae Laterculi Provinciarum, Otto Seeck (εκδ.), Berlin, 1876 (ανατ. Frankfurt, 1962).

Όμηρος, *Ἰλιάς =The Iliad of Homer,* F.A.Paley (σχόλια), G.Long & A.J.MacLean (εκδ.),[Bibliotheca Classica] , τ.I-II, London, 1900-1902.

Ορόσιος, *Adversus paganos* = Pauli Orosii, *Historiarum adversum paganos,* libri I-VII, ex recognitione Caroli Zangemeister, Lipsiae, 1889.

Πασχάλιον Χρονικόν = Πασχάλιον Χρονικόν, Chronicon Paschale, L.Dindorf (εκδ.), [CSHB], τ. I-II, Bonn, 1832.

Παυσανίας *Ἑλλάδος περιήγησις* = Παυσανίας, *Ἑλλάδος περιήγησις, Description of Greece:* in four volumes with a companion volume containing maps, plans and indices, W.H.S. Jones & R.E.Wycherley (μτφρ.), Cambridge, 1918-1935.

Peeters, Sainte Gollindouch = P.Peeters, «Sainte Gollindouch, martyre perse (+13juillet 591)», *AB* 62 (1944), σ.74-125.

Peeters, Mar Aba = P.Peeters, «Observations sur la Vie syriaque de Mar Aba, Catholicos de l' église Perse (540-552)» *Miscellanea Giovanni Mercati,* Citta del Vaticaneo, τ. V. (1946), σ. 69-112.

Peeters, Demetrianus = P.Peeters, «Demetrianus évêque d' Antioche?», *AB* 42 (1924), σ. 288-314.

Περὶ πολιτικῆς ἐπιστήμης = Περί Πολιτικῆς Ἐπιστήμης, Menae patricii cum Thoma referendario, De Scientia politica dialogus quae extant in codica Vaticano palimpsesto, Mazzucchi, C.M. (εκδ.), Milano, 1982.

Περί πολιτικῆς καταστάσεως = De ceremoniis τ. I, σ.84-95.

Πέτρος Πατρίκιος, *Ἀποσπάσματα* = α) Fragmenta Petri Patricii,C. Müller, *FHG,* τ.IV, Paris, 1851, σ.181-191, β)*Excerpta de Legationibus=Excerpta de Legationibus,* C.de Boor (εκδ.) τ. I, Berlin 1903, 3-4, σ.390-396.

Plinius, *Naturalis Historia* = Pliny, *Natural History in ten volumes* with an English translation by H.Rackham, W.H.S. Jones, D.E.Eichholz, Loeb classical Library,[Latin authors], Cambridge Mass., 1938-1963.

Πλούταρχος, Περί Ἴσιδος = Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος, Isis and Osiris,*Plutarch's Moralia with an English Translation by F.C.Babbitt in fifteen volumes,* τ. V, Cambridge Mass. & London, 1957, σ.3-193 (351c επ.).

Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι = Plutarch's Lives,* Bernadotte Perrin (μτφρ.επιμ.), Loeb Classical Library [Greek authors], τ. I-XI, London & New York, 1914-1926.

Πλούταρχος, *Ἀλέξανδρος* = Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Plutarch' s Lives, Ἀλέξανδρος-Καῖσαρ*, τ. VII , σ.225-439.

Πλούταρχος, *Ἀγησίλαος* = Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Plutarch's Lives, Αγησίλαος,* τ. V, σ.1-114.

Πλούταρχος, *Κράσσος* = Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Plutarch's Lives, Κράσσος,* τ. III , σ.314-423.

Πλούταρχος, *Ἀρταξέρξης* = Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι, Plutarch's Lives, Αρταξέρξης,* τ. XI, σ.129-203

Πρίσκος *Ἀποσπάσματα* = Πρίσκος, *Ἀποσπάσματα, The Fragmentary Classicising Historians of the Later Roman Empire, Eunapius, Olympiodorus, Priscus and Malchus,* R.Blockley (εκδ.μτφρ.), Liverpool, 1983, σ. 221-400.

Προκόπιος, *Πόλεμοι* = Προκόπιος, *Περί των Πολέμων, Procopii Caesariensis opera omnia, De Bellis,* Βιβλία, I-VIII, J. Haury-G.Wirth (εκδ.), Leipzig, 1963-1964.

Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων* = Προκόπιος, *Περί Κτισμάτων, Procopii Caesariensis opera omnia: De Aedificiis,* τ.IV, J.Haury-G.Wirth (εκδ.), Leipzig, 1963.

Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα* = Προκόπιος, *Ἀνέκδοτα ἡ Απόκρυφη Ιστορία, Procopii Caesariensis opera omnia*: *Historia arcana,* τ.ΙΙΙ, J.Haury-H.B.Dewing (εκδ.), London, 1968.

Res Gestae Divi Augusti = Res Gestae Divi Augusti, ex Monumentis Ancyrano, Antiocheno, Apolloniensi, Concetta Barini, Rome, 1937.

Σεβαίος, *Ἀρμενική Ἱστορία =The Armenian History attributed to Sebeos,* R.W.Thomson (μτφρ.) , J.Howard-Johnston (σχόλια), τ.Ι-ΙΙ, Liverpool, 1999.

Shahnameh = Abolqasem Ferdowsi, *Shahnameh. The Persian Book of Kings*, Dick Davis (μτφρ.), New York & London, 2007.

Σωκράτης, *Σχολαστικός* = Σωκράτης Σχολαστικός, *Εκκλησιαστική ιστορία, Socrates Scholasticus Ecclesiastica Historia,* R.Hussey (εκδ.), Oxford, 1853 (ανατ.Hildesheim-New York 1992).

Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία* = Σωζομενός, *Εκκλησιαστική Ιστορία, Sozomenus Kirchengeschichte* J.Bidez & G.C.Hansen (εκδ.),[GCS 50], Berlin, 1960.

Σουίδα Λεξικόν = Suidae Lexicon, Ada Adler (ed.),τ. Ι-V, Lipsiae, 1967-1971.

Στέφανος Βυζάντιος, *Ἐθνικά* = Stephan von Byzanz, *Ethnika: Stephani Byzantii ethnicorum quae supersunt ex recensione Augusti Meinekii,* Graz, 1958. (α΄εκδ. 1849).

Στράβων, *Γεωγραφικά* = Στράβων, *Γεωγραφικά, The Geography of Strabo,* τ.Ι-VIII, Horace Lones (μτφρ.), Loeb Classical Library, London, 1917-1932 .

Στρατηγικόν = Μαυρίκιος, *Στρατηγικόν, Das Strategikon des Maurikios,* G.T. Dennis (εκδ.), Ernst Gamillscheg (μτφρ.), [CFHB 17], Wien, 1981.

Suetonius, *De vita Caesarum* = Suetonius, *De vita Caesarum,* J.C.Rolfe (μτφρ.) *Lives of the Caesars,* τόμος Ι, Loeb Classical Library, Harvard , 1997.

Συμεών Μάγιστρος, *Χρονογραφία* = *Συμεών Μαγίστρου καὶ Λογοθέτου, Χρονογραφία, Symeonis Magistri ac Logothetae, Annales*, I.Bekker (εκδ.), *Οι Μετά Θεοφάνην, Theophanes Continuatus...*[CSHB], Bonnae, 1838, σ. 603-760.

Συνέσιος, *Περί Βασιλείας,* = Συνέσιος, *Λόγος περὶ βασιλείας, Synesii de Regno ad Arcadium Imperatorem,* α) *PG.* 66, στ.1053-1108 , β) N.Terzaghi, *Synesii Cyrenensis Opuscula*, Rome, 1944, σ.5-62.

Συνεχιστής Θεοφάνους = *Συνεχιστής Θεοφάνους, Χρονογραφία,* I.Bekker (εκδ.), *Οι Μετά Θεοφάνην, Theophanes Continuatus*…[CSHB], Bonnae, 1838, σ. 3-481.

Synodicon Orientale = Synodicon Orientale ou Recueil de Synodes nestoriens, publié, traduit et annoté par J.B.Chabot, dans *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale et autres Bibliothèques,* τ. 37, Paris,1902.

Tabari, *The History = The History of al-Tabari,* τ. V, *The Sasanids, the Byzantines the Lakmids, and Yemen,* C.E. Bosworth (μτφρ.), New York, 1999.

Τάκιτος, *Annales* = Cornelius Tacitus, *The annals of Tacitus,* Βιβλία Ι-VI, F.R.D. Goodyear (εκδ.), [Cambridge classical texts and commentaries 15] , Cambridge & New York, 1972.

The Letter of Tansar = The Letter of Tansar, Mary Boyce (μτφρ.), G.Tucci & E. Yar-Shater (εκδ.), Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, τ. XXXVIII, Rome, 1968.

Three Military Treatises = *Ἀνώνυμος Βυζάντιος, Περὶ Στρατηγίας,* G.T.Dennis (μτφρ.,σχόλια), *Three Byzantine Military Treatises,* , [CFHB 25], Washington, D.C.,1985.

The Works of the Emperor Julian = *The Works of the Emperor Julian* with an English translation by W.C.Wright, Loeb Classical Library, τ. I-III, London, New York, 1923-1924.

Θεμίστιος, *Λόγοι* = Θεμίστιος, *Themistii Orationes quae supersunt,* G. Downey & A.F Norman (εκδ.), Bibliotheca scriptorium Graecorum et Romantorum, [Scriptores Graeci] , τ. I-III, Lipsiae 1965.

Θεοδώρητος, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία* = Θεοδώρητος Επίσκοπος Κύρου, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία, Theodoret, Kirchengeschichte,* L.Parmentier & F.Scheidweiler, [GCS 19], Lipsiae, 1911 (ανατ. Berlin, 1954)

Θεοδώρητος, *Θεραπευτική* = Θεοδώρητος Επίσκοπος Κύρου, *Ἑλληνικῶν Θεραπευτική Παθημάτων ἤτοι Εὐαγγελικῆς Ἀληθείας ἐξ Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας Ἐπίγνωσις, PG.* 83, στ. 783-1152.

Θεοφάνης, *Χρονογραφία* = Θεοφάνης, *Χρονογραφία ἐτῶν ΦΚΗ΄*, Theophanis , *Chronographia*, C.de Boor (εκδ.), τ.I-II, Lipsiae, 1883.

Θεοφύλακτος, *Οἰκουμενική Ἱστορία* = Θεοφύλακτος Σιμοκάτ(τ)ης, *Οἰκουμενική Ἱστορία,* C. De Boor (εκδ.), *Theophylacti Simocattae Historiae,* Stuttgard, 1972.

Ξάνθος *Λυδιακά* = Xanthi Fragmenta, C.Müller, *FHG*, τ.I, Paris, 1841, σ. 36-44.

Ξενοφών, *Κύρου Παιδεία* = Ξενοφών, *Κύρου Παιδεία,* Στ.Τζουμελέας και Α. Παπαθεοδώρου, (εισαγ.μτφρ.σχόλια), Πάπυρος (εκδ.), Αθήνα, 1956-1958.

Ξενοφών, *Κύρου Ανάβασις* = *Anabasis Xenophon: with an English Translation by Carleton L. Brownson,* John Dillery (επιμ.) Loeb Classical Library, [Greek Authors, 90], Cambridge Mass.& London, 1998 (α΄εκδ. 1922).

Ζαχαρίας Ρήτωρ, *Χρονικόν* = *Ζαχαρίας Ρήτωρ, Εκκλησιαστική Ιστορία,* α) *Historia Ecclesiastica Zachariae Rhetori vulgo adscripta,* E.W.Brooks (εκδ.,μτφρ.), [CSCO, Scriptores Syri 6/2], Louvain, 1924, β)*The Chronicle of Pseudo-Zachariah Rhetor,* G.Greatrex (εκδ.), R.Phenix & Cornelia Horn (μτφρ.), Liverpool, 2011.

Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν* = Ιωάννης Ζωναράς, *Ἐπιτομή Ἱστοριῶν, Ioannis Zonarae Epitomae historiarum, Libri XIII-XVIII,* Th.Buttner-Wobst (εκδ.), [CSHB], Bonnae, 1897.

Ζώσιμος, *Ἱστορία Νέα* = Ζώσιμος, *Ἱστορία Νέα,* F.Paschoud (εκδ.), *Zosime, Histoire nouvelle,* τ. I-VI, Paris, 1971-1989.

Β. ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs* = Manijeh Abka'i-Khavari, *Das Bild des Königs in der Sasaniden Zeit,* Zürich & New York, 2000.

Αγαπητός, Εικόνα Βασιλείου = Π.Αγαπητός, «Η εικόνα του αυτοκράτορα Βασιλείου Α΄στη φιλομακεδονική γραμματεία 867-959», *Ελληνικά* 40 (1989), σ.285-322.

Ahrweiler, Frontières = H.Ahrweiler, «La Frontière et les Frontières de Byzance en Orient», *Actes du XIVe Congré International d' Etudes Byzantines,*Bucarest Septembre 1971, M.Berza, E.Stinescu (εκδ.), Bucarest 1974, σ. 209-230.

Αλεξόπουλος, *Η προσωπική μονομαχία* = Θεοχ. Αλεξόπουλος, *Η προσωπική μονομαχία κατά την πρώιμη βυζαντινή εποχή*, Αθήνα,2009. (ανεκδ. διπλωματική εργασία, ΕΚΠΑ).

Alinia-Mozdoor, *Στέμματα* = Alinia-Mozdoor Masoumeh, *Η αποτύπωση της μοναρχικής ιδεολογίας των Σασσανιδών στα στέμματα της σασσανιδικής δυναστείας,* Ιωάννινα 2001. (ανεκδ.διδ.διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 2001).

Alram, Sasanian Coinage = M.Alram, «Early Sasanian Coinage», *The Sasanian Era,* σ. 17-29.

Άμαντος, *Ιστορία* = Κ.΄Αμαντος, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους,* τόμος Ι, 395-867 μ.Χ., Αθήνα 1939.

Ancient Iran and the Mediterranean World = Ancient Iran and the Mediterranean World, proceedings of an international conference in honour of Professor Jozef Wolski held at the Jagiellonian University, Cracow, September 1996, E.Dabrowa (εκδ.), Electrum τ.I-II, Krakow, 1998.

Αντωνόπουλος, *Πέτρος Πατρίκιος* = Παν. Αντωνόπουλος, *Πετρος Πατρίκιος. Ο Βυζαντινός διπλωμάτης, αξιωματούχος και συγγραφέας,*_Αθήνα 1990.

Arrignon-Duneau, La Frontière = J.Arrignon & J.Duneau, «La Frontière chez deux auteurs byzantins: Procope de Cesarée et Constantine VII Porphyrogenéte», *Geographica Byzantina,* H.Ahrweiler (εκδ.), [Byzantina Sorbonensia 3], Paris 1981, σ.2-30.

Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*= Ελ. Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο,* Αθήνα, 2009.

Αρβελέρ, *Πολιτική Ιδεολογία* = Ελ. Γλυκάτζη-Αρβελέρ, *Η Πολιτική Ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας,* Αθήνα 1988 (Τίτλος πρωτοτύπου:*L' Idéologie politique de l' Empire Byzantin,* 1977).

Αθανασιάδη, *Ιουλιανός* = Π. Αθανασιάδη, *Ιουλιανός. Μια Βιογραφία,* ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2005.

Αθανασιάδη, *Στο Σύνορο του Εύφράτη* = Π.Αθανασιάδη, *Στο Σύνορο του Εύφράτη,* Αθήνα, 1985.

Asmussen, Christians in Iran = P.Asmussen, «Christians in Iran», *CHI* 3 (2), σ.924-948.

Azarpay, The investiture of Sapur = G.Azarpay, «The role of Mithra in the investiture and triumph of Sapur II», *Iranica Antiqua* 17 (1982), σ.181-187.

Βακαλούδη, *Η Μαγεία* = Α. Βακαλούδη, *Η Μαγεία ως κοινωνικό φαινόμενο στο πρώιμο Βυζάντιο (4ος -7ος μ.Χ.αι.),* Αθήνα, 2001.

Baldwin, A Mysterious Prefect = B.Baldwin,«Perses:A Mysterious Prefect in Eunapius», *Byzantion* 46 (1976), σ.5-8.

Ball, *Rome in the East* = W. Ball, *Rome in the East:The Transformation of an Empire* ,Oxon, New York, 2007 (α΄εκδ.2000).

Bardill, Sts Sergius and Bacchus = J.Bardill, «Sts Sergius and Bachus in Constantinople and the Monophysite Refugees», *DOP* 54 (2000), σ.1-6.

Barnes, *Constantine and Eusebius* = T.Barnes, *Constantine and Eusebius,* Cambridge Mass. & London ,1981.

Barnes, Christians of Persia = T.Barnes, «Constantine and the Christians of Persia», *JRS,* 75 (1985), σ.126-136.

Bartikian, Χουρραμίτες = Hratch Bartikian, «Οι Βυζαντινοί Χουρραμίτες και η Αρμενία», *Σύμμεικτα* 9 (1994), Μνήμη Δ.Α.Ζακυθηνού, Μέρος Α΄, σ.115-132.

Baum, *Shirin* = W.Baum, *Shirin, Christian-Queen-Myth of Love : A Woman of Late Antiquity- Historical Reality and Literary Effect,* New Jersey, 2004.

Beck, *Η Βυζαντινή Χιλιετία* = H.Beck, *Η Βυζαντινή Χιλιετία,* μτφρ. Δ.Κούρτοβικ, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1990 (τίτλος πρωτοτύπου: *Das byzantinische Jahrtausend,* Μόναχο, 1978).

Bell, *Tur 'Abdin* = G.Bell, *Churches and Monasteries of the Tur 'Abdin,* M. Mango (εισαγωγή), London 1982.

Bickerman, Seleucides and Arsacids = E.Bickerman, «The Seleucides and the Arsacids», *La Persia e il mondo Greco-Romano,* σ. 87-117.

Bidez-Cumont, *Les mages hellenisés* = J.Bidez & F.Cumont, *Les mages hellenisés :Zoroastre, Ostanes et Hystaspe d' après la tradition grecque,* Paris, 2007 (α΄εκδ.1973).

Bivar, Cavalry equipment = A.D.H Bivar, «Cavalry equipment and tactics on the Euphrates frontier», *DOP* 26 (1972), σ.273-291.

Bivar, Eastern Iran = A.D.H. Bivar, «The History of Eastern Iran», *CHI* 3(1*),* σ.181-231.

Blockley, Subsidies and Diplomacy = R.C.Blockley, «Subsidies and Diplomacy. Rome and Persia in Late Antiquity», *Phoenix* 39 (1985), σ.62-74.

Blockley, *Foreign Policy* = R.C.Blockley, *East Roman Foreign Policy,* Leeds, 1992.

Blockley, *Menander* = R.C.Blockley, *The History of Menander the Guardsman. Introductory Essay, Text, Translation, and Historiographical Notes,* Liverpool, 1985.

Blockley, *Ammianus Marcellinus* = R.C Blockley, *Ammianus Marcellinus. A study of his Historiography and Political Thought,* Bruxelles, 1975.

Börm, *Prokop und die Perser* = H.Börm, *Prokop und die Perser. Untersuchungen zu den römisch-sasanidischen Kontakten in der ausgehenden Spätantike,* [Oriens et Occidens 16], Stuttgart, 2007.

Börm, Der Perserkönig = H.Börm, «Der Perserkönig im Imperium Romanum», *Chiron 36* (2006), σ. 199-328.

Börm, Herrscher und Eliten = H. Börm, «Herrscher und Eliten in der Spätantike», *Commutatio et Contentio,* H.Börm & J.Wiesehöfer (εκδ.),σ.159-198

Börm, Das Königtum der Sasaniden = H.Börm, «Das Königtum der Sasaniden-Strukturen und Probleme, Bemerkungen aus althistorischer Sicht», *Klio,* 90 (2008), σ.423-443.

Börm, persischen Geldforderungen = H.Börm «Es war allerdings nicht so, dass sie es im Sinne eines Tributes erhielten, wie viele meinten… Anlässe und Funktion der persischen Geldforderungen an die Römer (3 bis 6 Jh.)», *Historia* 57 (2008), σ. 327-346.

Bosworth, Iran and the Arabs = C.Bosworth, «Iran and the Arabs before Islam», *CHI* 3 (1), σ.593-612.

Boyce, *Zoroastrians* = M. Boyce, *Zoroastrians:Their religious beliefs and practices,* London, 2001 (α΄εκδ.1979).

Boyce, Zoroaster the Priest = M.Boyce, «Zoroaster the Priest», *BSOAS* 33 (1970), σ. 22-38.

Brehier, Βασιλεύς et Δεσπότης = L.Brehier, «L' origine des titres imperiaux a Byzance.Βασιλεύς et Δεσπότης», *BZ* 15 (1906), σ.161-178.

Brock, Christians in the Sasanian Empire = S.Brock, «Christians in the Sasanian Empire: A case of divided loyalties», *Syriac Perspectives on Late Antiquity,* Variorum Reprints, London, 1984 (VI), σ.1-19.

Brodka, Das Bild des Chosroes = Brodka Dariusz, «Das Bild des Perserkönigs Chosroes I. In den Bella des Prokopios von Kaisereia», [Studies of Greek and Roman Civilization], Jerzy Styka (εκδ.), *Classica Cracoviensia IV* (1998), σ.115-124.

Brosius, *The Persians* = M.Brosius, *The Persians. An Introduction,* [Peoples of the Ancient World], New York, 2006.

Brown, *Ύστερη Αρχαιότητα* = P.Brown, *Ο Κόσμος της Ύστερης Αρχαιότητας 150-750μ.Χ.*, Ελ.Σταμπόγλη (μετφρ.), Αθήνα, 1998 (τίτλος πρωτοτύπου:*The World of Late Antiquity,* London, 1971).

Brown, A compound bow = P.Brown, «A recently discovered compound bow», *Annales de l' Institut Kondakov (Seminarium Kondakovianum),* IX (1937), σ.1-10.

Bury, *Later Roman Empire* = J.Bury, *History of the Later Roman Empire, from the death of Theodosius I to the death of Justinian,* τ.I-II, New York, 1958.

CHI 3(1) =*The Cambridge History of Iran,* τ. III (1), The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, Ehsan Yarshater (εκδ.), Cambridge, 2006 (α΄εκδ.1983).

CHI 3(2) = *The Cambridge History of Iran,* τ. III (2), The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods, Ehsan Yarshater (εκδ.), Cambridge, 2008 (α΄εκδ.1985).

Cameron, Sassanians = Av.Cameron «Agathias on the Sassanians» *DOP* 23/24 (1969/1970), σ. 67-183.

Cameron, The Scepticism = A.Cameron, «The scepticism of Procopius» *Historia* 15 (1966), 466-482.

Cameron, *Eusebius, Life = Eusebius Life of Constantine,* Av.Cameron & St.G.Hall (εκδ.), Oxford, 1999.

Cameron, *Agathias* = Av. Cameron, *Agathias,* Oxford, 1970

Cameron, *Procopius* = Av. Cameron, *Procopius and the sixth century,* London, New York, 1996 (α΄έκδοση,1985).

Cameron, *Η Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία* = Av.Cameron, *Η Ύστερη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, 284μ.Χ.-430μ.Χ.,* Αθήνα, 2000 (τίτλος πρωτοτύπου: *The Later Roman Empire,* 1993).

Canepa, *The two eyes of the Earth* = M.Canepa, *The two eyes of the Earth. Art and Ritual of Kingship between Rome and Sasanian Iran,* London, 2009.

Canepa, Funerary Practices = M.Canepa, «Achaemenid and Seleucid Royal Funerary Practices and Middle Iranian Kingship», *Commutatio et Contentio,* σ.1-22.

Cantarella, La Persia nella Litteratura Greca = R. Cantarella, La Persia nella Litteratura Greca, *La Persia e il Mondo Greco-Romano,* σ. 32-42.

Chalmers, Julian's Persian Expedition = W.Chalmers, «Eunapius, Ammianus Marcellinus, and Zosimus on Julian's Persian Expedition», *CQ* 10 (1960), σ.152-160.

Chapot, *La frontière de l' Euphrate* = V.Chapot, *La frontière de l' Euphrate de Pompée à la conquête Arabe,* Paris, 1907.

Charles, Elephant Corps = M.B.Charles, «The Rise of the Sassanian Elephant Corps :Elephants and the Later Roman Empire», *Iranica Antiqua* 42 (2007), σ.301-346.

Chaumont, Conquêtes sassanides = M.L.Chaumont, «Conquêtes sassanides et propagande mazdéenne (IIIeme siècle)», *Historia* 22 (1973), σ.664-710.

Chaumont, L' inscription de Kartir = M.L.Chaumont, «L' inscription de Kartir à la Ka'bah de Zoroastre», *Journal Asiatique* (1960), σ. 339-380.

Chaumont, La culte d' Anahita = M.L.Chaumont, «La culte d' Anahita à Staxr et les prémiers Sassanides», *Revue de l' Histoire des Religions,* 77 (1958), σ.154-175.

Chaumont, Christianisation = M.L.Chaumont, «Les Sassanides et la Christianisation de l' Empire iranien au IIIe siècle de notre ère», *Revue de l' Histoire des Réligions,* 165 (1964), σ.165-202.

Chauvot, Parthes et Perses = A.Chauvot, «Parthes et Perses dans les sources du IVe siècle», *Institutions, Société et vie Politique dans l' Empire romain au IVe siècle ap. J.C.,* Actes de la table ronde autour de l' oeuvre d' André Chastagnol, Paris 20-21 Janvier 1989, Paris 1992,σ. 115-125.

Chesnut, *The first Christian Histories* = G.Chesnut, *The first Christian Histories, Eusebius, Socrates, Sozomen, Theodoret and Evagrius,* [Théologie Historique, 46], Paris, 1977.

Cheynet, Theophobe = J.C.Cheynet, «Theophile, Theophobe, et les Perses», *Η Βυζαντινή Μικρά Ασία (6ος-12ος αι.),* ΕΙΕ, ΙΒΕ, [Διεθνή Συμπόσια 6], Αθήνα, 1998, σ. 39-50.

Christensen, *Iran* = Arthur Christensen, *L' Iran sous les Sassanides*, Copenhague, 1944 (α΄εκδ.1936).

Christensen, *Les Kayanides* = Arthur Christensen, *Les Kayanides,* Copenhagen, 1931.

Christides, Arabs as Barbaroi = V.Christides, «Arabs as ''Barbaroi'' before the rise of Islam», *Balkan Studies,* 10 (1969), σ.315-324.

Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία* = Αικ. Χριστοφιλοπούλου,*Βυζαντινή Ιστορία,* τ. Ι, *324-610,* Θεσσαλονίκη, 1996.

Chrysos, Some Aspects = Ev.Chrysos, «Some Aspects of Roman-Persian Legal Relations», *Κληρονομία* 8 (1976), σ.1-52.

Chrysos, The title Βασιλεύς = E.Chrysos, «The title Βασιλεύς in Early Byzantine International Relations», *DOP* 32 (1978), σ.29-75.

Chrysos, Byzantine Diplomacy = E.Chrysos «Byzantine Diplomacy, A.D.300-800: means and ends», *Byzantine Diplomacy, Papers from the Twenty-fourth Spring Symposium of byzantine Studies,* Cambridge, March 1990, J. Shepard & S. Franklin (εκδ.), Cambridge 1992, σ.25-39.

Chrysos, Der Vertrag von 363 = Ev.Chrysos, «Räumung und Aufgabe von Reichsterritorien. Der Vertrag von 363», *Bönner Jahrbücher* 193 (1993), σ.165-202.

Χρυσός, Διεθνής Κοινωνία = Ε. Χρυσός, «Το Βυζαντιο και η διεθνής κοινωνία του Μεσαίωνα», *Το Βυζάντιο ως Οικουμένη,* ΕΙΕ, ΙΒΕ, [Διεθνή Συμπόσια 16], Αθήνα, 2005, σ.59-78.

Χρυσός, Νόμος Πολέμου = Ε. Χρυσός, «Νόμος Πολέμου», *Το Εμπόλεμο Βυζάντιο,* σ.201-211.

Χρυσός, Ο πόλεμος εσχάτη λύση = Ε.Χρυσός,«Ο πόλεμος εσχάτη λύση», *Βυζάντιο:Κράτος και Κοινωνία, Μνήμη Νίκου Οικονομίδη,* Α.Αβραμέα, Αγγ.Λαΐου, Ε.Χρυσός (επιμ.), ΕΙΕ, ΙΒΕ, Αθήνα, 2003, σ.543-564.

Χρήστου, *Βασιλικός Ανδριάς* = Χρήστου Κ. , *Ο «βασιλικός ανδριάς» του Νικηφόρου Βλεμμύδη:Συμβολή στην πολιτική θεωρία των βυζαντινών,* Θεσσαλονίκη, 1996.

Cizek, Cyrus by Herodotus = A.Cizek, «From the historical truth to the literary convention:The life of Cyrus the Great viewed by Herodotus, Ctesia and Xenophon», *Antiquité Classique* 44 (1975), σ. 531-552.

Cizek, L' image de l' autre = Eugen Cizek, «L' image de l' autre et les mentalités romaines du 1er au IVe siècle de notre ère», *Latomus* 48 (1989), σ.360-371.

Commutatio et Contentio = Commutatio et Contentio, Studies in the Late Roman, Sasanian, and Early Islamic Near East, (In memory of Zeev Rubin), J.Wisehöfer and H.Börm (εκδ.), Düsseldorf, 2010.

Coulston, Tactical Developments = J.C.Coulston, «Roman, Parthian and Sassanid Tactical Developments», *Defence of the Roman East,* σ.59-75.

Croke -Crow, Procopius and Dara = B.Croke & J.Crow, «Procopius and Dara» , *JRS* 73 (1983), σ.143-159.

Croke, Count Marcellinus = B.Croke, *Count Marcellinus and his Chronicle,* Oxford,2001.

Croke, Sergius and Bacchus = B.Croke, «Justinian, Theodora and the Church of Saints Sergius and Bacchus», *DOP* 60 (2006), σ.25-64.

Crump, *Ammianus Marcellinus* = G.Crump, *Ammianus Marcellinus as a Military Historian* [Historia Einzelschriften 27], Wiesbaden, 1975.

Curtis, *Μύθοι των Περσών* = V.S.Curtis, *Μύθοι των Περσών,* Α.Η.Σακελλαρίου (μετφρ.), Παπαδήμα (εκδ.), Αθήνα, 1996 (Τίτλος πρωτοτύπου*: The Legendery Past, Persian Myths,* Austin, 1993).

Dabrowa, Mithridate Ier = Ed. Dabrowa, «Philhellên Mithridate Ier et les Grecs», *Ancient Iran and the Mediterranean World,* σ.35-44.

Dabrowa, *L'état Parthe* = Ed.Dabrowa, *La politique de l' état Parthe à l' égard de Rome. D' Artaban II à Vologèse I (ca.11-ca.79 de N.E.) et les facteurs qui la conditionnaient,* Krakow, 1983.

Daryaee, *Sasanian Persia* = Touraj Daryaee, *Sasanian Persia, the rise and fall of an Empire,* London, New York, 2009

Daryaee, *Sasanian Iran* = Touraj Daryaee, *Sasanian Iran (224-651 CE). Portrait of a Late Antique Empire,* California, 2008.

Daryaee, Sasanians and their ancestors = Touraj Daryaee, «Sasanians and their ancestors», *Proceedings of the 5th Conference of the Societas Iranologica Europae,* (Ravenna 6-11 October 2003), Milano 2006, σ.387-393

Daryaee, Kingship in Iran = Touraj Daryaee, «Kingship in Early Sasanian Iran», *The Sasanian Era,* σ.60-70.

Daryaee, Imitatio Alexandri = Turaj Daryaee, «Imitatio Alexandri and its Impact on Late Arsacid, Early Sasanian and Middle Persian Literature», *Electrum* 2 (2007), σ.89-94.

Daryaee, The Ideal King = Turaj Daryaee, «The Ideal King in Sasanian World Ardaxsir-i Papagan or Xusro Anosag-ruwan?», *Name-ye Iran-e Bastan,* τ.III, no. 1, σ.33-45.

Das Partherreich = Das Partherreich und seine Zeugnisse, J.Wiesehöfer (εκδ.), Beiträge des interantionale Colloquiums, Eutin 27-30 Juni 1996, [*Historia:* Zeitschrift für alte Geschichte, Heft 122] , Stuttgart 1998.

Debie, La prise d' Amid = Muriel Debie,« Du Grec en Syriaque: La transmission du récit de la prise d' Amid (502) dans l' Historiographie Byzantine », *BZ* 96 (2003), Heft 2, σ.601-622.

De Brueil, *Ο Ζωροαστρισμός* = Paul de Breuil, *Ο Ζωροαστρισμός* Γ.Μαυρουδής (μτφρ.), Αθήνα, 1993 (τίτλος πρωτοτύπου, *Le Zoroastrisme*).

Decker, La lettre = D.de Decker, Sur le destinataire de la lettre au roi des Perses et la conversion de l' Arménie à la réligion Chrétienne, *Persica* 8 (1979), σ. 99-116.

Defence of the East = The Defence of the Roman and Byzantine East, Proceedings of a colloquium held at the University of Sheffield in April 1986, Ph.Freeman and D. Kennedy (εκδ.), Oxford, 1986 (Part,I,II).

De Jong, *Traditions of the Magi* = A. de Jong, *Traditions of the Magi: Zoroastrianism in Greek and Latin Literatur*, [Religions in the Graeco-Roman World], R.van den Broek, H.J.W. Drijvers, & H.S. Versnel (εκδ.), Leiden, New York & Köln, 1997.

De Jong, Contribution = A. de Jong, «The Contribution of the Magi», *The Idea of Iran, The Birth of the Persian Empire,* V.S.Curtis, J.Curtis, P.Briant & A.de Jong (εκδ.), τ.I, London, 2005, σ. 85-99.

Delehaye, *Martyrs Persans = Les Versions Grecques des Actes des Martyrs Persans sous Sapor II,* H. Delehaye (εκδ.μτφρ.), Paris, 1905.

Demougeot, L' image du barbare = E.Demougeot, «L' image officielle du barbare dans l' empire romain d' Auguste a Théodose», *Ktema,* 9 (1984),σ.123-143.

Den Boeft, Ammianus on the Magi = J.den Boeft, «Pure rites: Ammianus Marcellinus on the Magi», *The Late Roman World and its Historian,* σ.207-215.

Den Hengst, Siege engines = Daan den Hengst, «Preparing the Reader for War, Ammianus' digression on siege engines», *The Late Roman World and its Historian,* σ.29-39.

Dennis, The byzantines in battle = G.T.Dennis, «The byzantines in battle», *Το Εμπόλεμο Βυζάντιο,* σ.164-178.

Dennis, The Helepolis = G. Dennis, «Byzantine Heavy Artillery: The Helepolis», *GRBS,* 39 (1998), σ.99-114.

De Souza, Roman emperors as peacemakers = Ph. de Souza, «Parta victoriis pax: Roman Emperors as peacemakers», *War and Peace,* σ.52-76.

Devos, Hagiographie Perse = P.Devos, «Notes d' hagiographie Perse», *AB* 84 (1966) fasc.1-2, σ. 229-248.

Devos, Actes syriaques = P.Devos, «Les Martyrs Persans à travers leur actes syriaques», *La Persia et il Mondo Greco-Romano,* σ. 213-225.

Devos, Sainte Sirin = P.Devos, «Sainte Sirin Martyre sous Khosrau Ier Anosarvan», *AB* 64 (1946), σ.87-112.

Diebler, Les hommes du roi = S.Diebler, «Les hommes du roi. Sur la représentation souveraine dans les relations diplomatiques entre Byzance et les Sassanides d' après les historiens byzantins du sixième siècle», *Studia Iranica* 24/2 (1995), σ.187-218.

Dignas -Winter,*Rome and Persia = Rome and Persia in Late Antiquity. Neighbours and Rivals,* B.Dignas & Eng. Winter (εκδ.),Cambridge 2008 (τίτλος πρωτοτύπου: *Rom und das Perserreich: Zwei Weltmächte zwischen Konfrontation und Koexistenz,* Berlin, 2001).

Dillemann, Ammien et l' Euphrate = L. Dillemann, «Ammien Marcellin et les pays de l' Euphrate et du Tigre», *Syria,* 38 (1961), σ.87-158.

Dillemann, *Haute Mesopotamie* = L.Dillemann, *Haute Mesopotamie orientale et pays adjacents : Contribution à la geographie historique de la region, du Ve siècle avant l' ère chrétienne au Ve siècle de cette ère,* Paris, 1962.

Dimitroukas, Persian Embassies = I.Dimitroukas, «The Trip of the Great Persian Embassies to Byzantium during the reign of Justinian I (527-565) and its Logistics», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 18 (2008), σ. 171-184.

Dodgeon - Lieu, *The Roman Eastern Frontier* = M.Dodgeon & S.Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, AD 226-363,* London & New York 2002 (α΄εκδ.1994).

Downey, Paganism and Christianity = G. Downey, «Paganism and Christianity in Procopius», *Church History* 18 (1949), 89-102.

Downey, *Antioch* = G.Downey, *Ancient Antioch,* Princeton, New Jersey, 1963

Drijvers, "Barbarian" Sasanians = J.W.Drijvers, «A Roman image of the "Barbarian" Sassanians», *The Transformation of the Roman World,* σ.67-75.

Drijvers, Arsaces = J.W.Drijvers, «Ammianus Marcellinus' image of Arsaces and early Parthian History», *The Late Roman World and its Historian,* σ. 193-204.

Drijvers, Strabo on Parthia = J.W.Drijvers, «Strabo on Parthia and the Parthians», *Das Parterreich und seine Zeugnisse,* σ. 279-293.

Drijvers, Sasanian Society = J.W.Drijvers, «Ammianus Marcellinus' Image of Sasanian Society», *Eran ud Aneran,* σ.45-69.

Eadie, Roman Mailed Cavalry = J.Eadie, «The Development of Roman Mailed Cavalry», *JRS* 5 (1967), σ.161-173.

Έγκλημα και Τιμωρία = Εγκλημα και Τιμωρία στο Βυζάντιο, Σ.Τρωιάνος,(επιμ.), Ιδρυμα Γουλανδρή Χόρν (εκδ.), Αθήνα 2001.

Ehrhardt, Parther bei Trogus = N. Ehrhardt, «Parther und parthische Geschichte bei Pompeius Trogus-Iustin», *Das Partherreich und seine Zeugnisse,* σ.259-277.

Ehrhardt, Parther bei Tacitus = N. Ehrhardt, «Parther und parthische Geschichte bei Tacitus», *Das Partherreich und seine Zeugnisse,* σ. 295-307.

Engelhardt, *Mission und Politik* = I.Engelhardt, *Mission und Politik in Byzanz. Ein Beitrag zur Struktur analyse Byzantinischer Mission zur Zeit Justins und Justinians,* [Miscellanea Byzantina Monacensia 19], München, 1974.

Eran ud Aneran = Eran ud Aneran, Studien zu den Beziehungen zwischen dem Sasaniden reich und der Mittelmeerwelt, Beiträge des Internationale Colloquiums in Eutin, 8-9 Juni 2000, Josef Wiesehöfer, Philip Huyse (εκδ.), [Oriens et Occidens 13], München, 2006.

Evans, *Ιουστινιανός* = J.A.S Evans, *Η εποχή του Ιουστινιανού,* Αθήνα,1999 (τίτλος πρωτοτύπου: *The Age of Justinian,* 1996).

Ferreira, *The Hymn of the Pearl* = J. Ferreira, *The Hymn of the Pearl. The Syriac and Greek Texts with Introduction, Translations, and Notes,* Sydney, 2002.

Ferris, *Barbarians* = I.M.Ferris, *Enemies of Rome. Barbarians through Roman Eyes,* Sutton, 2000.

Flusin, *Saint Anastase* = B.Flusin, *Saint Anastase le Perse et l' histoire de la Palestine au début du VII siècle,* τ.I-II, Paris 1922

Fornara, Julian in Ammianus and Zosimus = C.Fornara, «Julian's persian expedition in Ammianus and Zusimus»,*The Journal of Hellenic Studies,* 111 (1991), σ. 1-15.

Fowden, *Empire to Commonwealth* = Garth Fowden, *Empire to Commonwealth. Consequences of monotheism in late antiquity,* Princeton, New Jersey, 1993.

Fowden, *The Barbarian Plain* = E.Key-Fowden, *The Barbarian Plain. Saint Sergius between Rome and Iran,* London, 1999.

Frye, *Iran* = R.N. Frye, *The History of Ancient Iran,* München 1984.

Frye, *The Heritage of Persia* = R.N.Frye, *The Heritage of Persia,* Cleveland 2004 (α΄εκδ. 1962).

Frye, The Political History of Iran = R.N.Frye, «The Political History of Iran under the Sasanians», *CHI* 3 (1), σ. 116-177.

Gariboldi, *Sasanian Coinage* = A.Gariboldi, *Sasanian Coinage and History: The Civic Numistatic Collection of Milan,* [Sasanika Series, No 3], Costa Mesa California, 2010.

Garitte, La Passion Georgiénne = G.Garitte, «La Passion Georgiénne de Sainte Golindouch», *AB* 74 (1956), σ.405-426.

Garsoian, L' Hiérarchie Chrétienne = N.Garsoian, «Le rôle de l' Hiérarchie Chrétienne, dans le Rapports diplomatiques entre byzance et les Sassanides», *REA* 10 (1973/1974), 119-138.

Garsoian, *Armenia* = Nina Garsoian, *Armenia between Byzantium and the Sasanians,* [Variorum reprints], London, 1985.

Garsoian, *East of Byzantium* = Nina Garsoian, T. Mathews, R. Thomson (eds.) *East of Byzantium: Syria and Armenia in the formative period,* Harvard, 1982.

Garsoian, Sasanians = N.Garsoian, «Byzantium and the Sasanians», *CHI* 3(1), σ. 568-592.

Geary, Barbarians and Ethnicity = P.Geary, Barbarians and Ethnicity, *Late Antiquity:A Guide*, σ.107-129.

Gero, *Barsauma* = St.Gero, *Barsauma of Nisibis and Persian Christianity in the fifth Century,* [CSCO 63], Louvain, 1981.

Ghirshman, *Iran* = R.Ghirshman, *Iran, Parthians and Sassanians,* St.Gilbert, J.Emmons (μτφρ.), London, 1962.

Gignoux, Middle Persian Inscriptions = Ph.Gignoux, Middle Persian Inscriptions, *CHI* 3 (2), σ.1205-1216.

Gignoux, Inscriptions of Kirdir = Ph. Gignoux, «Middle Persian Inscriptions, The private inscriptions of Kirdir», *CHI* 3(2), 1209-1211.

Gignoux, Kirdir = Ph.Gignoux, «Etudes de variants textuelles des inscriptions de Kirdir»,*Le Muséon* 86 (1973), σ.193-216.

Gilmer, Procopius of Caesariae = J.Gilmer, «Procopius of Caesariae. A Case Study in Imperial Criticism», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 23 (2010), σ.45-57.

Γκιολές, *Παλαιοχρηστιανική Τέχνη* = Ν.Γκιολές, *Παλαιοχρηστιανική Τέχνη. Μνημειακή Ζωγραφική, (π.300-726),* Αθήνα, 1991.

Gnoli, *Iranian Titles* = T.Gnoli, *The Interplay of Roman and Iranian Titles in the Roman East (1st-3rd century A.D),* Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 2007.

Gobl, Sasanian Coins= R.Gobl, «Sasanian Coins», *CHI* 3(1), σ.322-342.

Gordon, Financial Policies = C.D.Gordon, «Procopius and Justinian's Financial Policies», *Phoenix* 13 (1959),σ.23-30.

Greatrex, Byzantium and the East = G.Greatrex, «Byzantium and the East in the Sixth Century», *The Age of Justinian,* σ. 477-509.

Greatrex, Fifth-Century Wars = G.Greatrex, «The Two Fith-Century Wars between Rome and Persia», *Florilegium* 12 (1993),σ.1-14.

Greatrex, *Persia at War* = G.Greatrex, *Rome and Persia at War, 502-532,* Leeds, 1998.

Greatrex-Bardill, Antiochus the *Praepositus* = G.Greatrex & J.Bardill, «Antiochus the Praepositus. A Persian Eunuch at the Court of Theodosius II», *DOP* 50, (1996), σ.171-197.

Greatrex-Lieu, *The Roman Eastern Frontier* = G.Greatrex & S.Lieu,*The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars, Part II, AD 363-630,* London & New York 2002.

Grierson, *Βυζαντινή Νομισματοκοπία* = Ph.Grierson, *Βυζαντινή Νομισματοκοπία,* Β.Μαλαδάκης, (μτφρ.), Αθήνα, 2007 (Τίτλος πρωτοτύπου: *Byzantine Coinage).*

Guillaumont, L' église de Perse = A.Guillaumont, «Justinien et l' église de Perse», *DOP* 23/24 (1969-1970), σ. 39-66.

Güterbock, *Byzanz und Persien* = K.Güterbock, *Byzanz und Persien in ihren diplomatisch-völkerrechtlichen Beziehungen im Zeitalter Justinians. Ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts,* Berlin, 1906.

Gyselen, Propaganda warfare = R.Gyselen, «Romans and Sasanians in the third century. Propaganda warfare and ambiguous imagery». *Commutatio et Contentio,* 38-71.

Haldon, *Byzantium at War* = J. Haldon, *Byzantium at War, AD 600-1453,* [Essential Histories], Oxford, 2002.

Haldon, *State and Society* = J. Haldon, *Warfare, State and Society in the Byzantine World 565-1204,* London, 1999.

Haldon, Some aspects= J.Haldon, «Some aspects of Byzantine military technology from the sixth to the tenth centuries», *BMGS* 1 (1975), σ.11-47.

Haldon, *Βυζάντιο* = J.Haldon,*Βυζάντιο. Μια Ιστορία,* Σ.Ν.Σφυρόερα (μτφρ.,επ.), Αθήνα, 2007. (Τίτλος πρωτ. *Byzantium: A History,* 2000).

Harper, Ox-headed mace = P.O.Harper, «Ox-headed mace in pre-Islamic Iran», *Acta Iranica* 24 (1977), σ.248-265.

Harper, Sasanian Silver Vessels = P.O.Harper, «Sasanian Silver Vessels: The Formation and Study of Early Museum Colletions», *Mesopotamia and Iran,* σ.46-56.

Hartmann, Mareades = Udo Hartmann, «Mareades: Ein sasanidischer Quisling?», *Eran ud Aneran,* σ.105-142.

Heil, Perser im Spätrömischen Dienst = Matthaus Heil, «Perser im Spätrömischen Dienst», *Eran ud Aneran,* σ.143-179.

Hengst, Siege engines = Daan den Hengst, «Preparing the Reader for War, Ammianus' digression on siege engines», *The Late Roman World and his Historian,* σ. 29-39.

Henning, The Inscription of Sapur I = W.B.Henning, «The Great Inscription of Sapur I», *BSOS,* University of London, τ.IX No 4 (1939), σ. 823-849.

Henry, The *Ekthesis* of Agapetus = Henry Patrick, «A Mirror for Justinian. The *Ekthesis* of Agapetus Diaconus», *GRBS* 8, σ.281-308.

Herrmann, The Rock Reliefs = Georgina Herrmann, «The Rock Reliefs of Sasanian Iran, *Mesopotamia and Iran»,* σ.35-45.

Herzfeld, *A History* = E.Herzfeld, *A History of Ancient Persia. Archaeological History of Iran. The Schweich Lectures on Biblical Arcaeology,* Oxford, 1934.

Hesham, *Άραβες* = Hesham M.Hassan, *Η εικόνα των Αράβων στη Βυζαντινή Γραμματεία του 7ου και 8ου αιώνα,* Αθήνα, 2012 (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή ΕΚΠΑ)

Higgins, *International Relations* = *M.J.Higgins,* «International Relations of the close of the 6th Century», *CHR 27 (1941), σ.259-315.*

Higgins, Chosroes' votive offerings = M.J.Higgins, «Chosroes II's votive offerings at Sergiopolis», *BZ* 48 (1955), σ.89-102.

Holum, Pulcheria's Crusade = K.Holum, «Pulcheria's Crusade A.D.421/2 and the ideology of imperial victory», GRBS18 (1977),σ.153-172.

Honigmann, Notitia Antiochena = E.Honigmann, Studien zur Notitia Antiochena, *BZ* 25 (1925), 60-88.

Howard-Johnston, Late Antique Iran = J.H.Johnston, «State and Society in Late Antique Iran»,*The Sasanian Era,* σ.157-226.

Howard-Johnston, The two great powers = J.Howard-Johnston, «The two great powers in Late Antiquity: a comparison», *The Early Islamic Near East,* σ.157-226.

Howard-Johnston, The Strategic Dilemma = J.Howard-Johnston, «The Sasanian's Strategic Dilemma», *Commutatio et Contentio,* σ.37-70.

Huff, Ideology = D.Huff, «Formation and Ideology of the Sasanian State in the context of archaeological evidence», *The Sasanian Era,* σ.31-54.

Hunger, *Βυζαντινή Λογοτεχνία* = H.Hunger,*Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια κοσμική γραμματεία των Βυζαντινών,* τ.ΙΙ, Αθήνα, 2001 (τίτλος πρωτοτύπου: *Die hochsprächliche profane Literatur der Byzantiner*, Münich, 1978).

Huyse, Königstitulatur = Ph.Huyse, «Die sasanidische Königstitulatur: Eine Gegenüberstellung der Quellen», *Eran ud Aneran,* σ.181-202.

Inostrancev,The Sasanian Military Theory = C.A.Inostrancev, «The Sasanian Military Theory», L.Bogdanov (μτφρ.), *Cama Oriental Institute* (1926), σ.7-52.

Isaac, *The Limits of Empire* = *Benjamin Isaac, The Limits of Empire. The Roman Army in the East,* Oxford, 1993 (α΄εκδ.1990).

Jones, *The Later Roman Empire* = A.H.M.Jones, *The Later Roman Empire, 284-602. A Social Economic and Administrative Survey,* David Gwynn (εκδ.), τ.I-III, Leiden & Boston, 2008 (α΄εκδ. Oxford, 1964).

Jullien, La minorité ''Grecque'' = Ch. Jullien, «La minorité chrétienne ''Grecque'' en terre d' Iran à l' époque Sassanide», *Chrétiens en terre d' Iran : Implantation et Acculturation,* R.Gyselen (ed.),[Studia Iranica Cahier 33], τ. I, Paris, 2006, σ.105-142.

Kaegi, Procopius = W.Kaegi, «Procopius the Military Historian», *Byzantinische Forschungen* 15 (1990), σ.53-85.

Kaegi, *Ηρακλειος* = W.Kaegi, *Ηράκλειος, Αυτοκράτορας του Βυζαντίου,* Δ.Κωνσταντινάκου (μετφρ.), Αθήνα, 2007 (τίτλος πρωτοτύπου:*Heraclius, Emperor of Byzantium,* 2003).

Kaldellis, *Procopius* = A. Kaldellis, *Procopius of Caesaria, Tyranny, History and Philosophy at the end of Antiquity,* Pennsylvania USA, 2000.

Kaldellis, Ioannes Lydos = A.Kaldellis, «Identifying Dissident Circles in Sixth-Century Byzantium: The friendship of Prokopios and Ioannes Lydos», *Florilegium* 21 (2004), σ.1-17.

Kaldellis, *Hellenism in Byzantium* = A. Kaldellis, *Hellenism in Byzantium: The Transformations of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition,* Cambridge, New York, 2008.

Kaldellis, Agathias Mythistoricus = A.Kaldellis, «Things are not what they are: Agathias Mythistoricus and the last laugh of Classical Culture», *CQ* 53/1 (2003), σ.295-300.

Kaldellis, Historical views = A.Kaldellis, «The Historical and Religious Views of Agathias: A Reinterpretation», *Byzantion* 69 (1999), σ. 206-252.

Kaldellis, *The Byzantine Republic* = A.Kaldellis, *The Byzantine Republic : People and Power in New Rome,* Harvard, 2015.

Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία* = Ι.Καραγιαννόπουλος, *Ιστορία Βυζαντινού Κράτους,* τ. Ι, Θεσσαλονίκη, 1995, (ε΄ανατ.).

Καραπλή, Δάρας = Κ. Καραπλή, «Δάρας. Μια πόλη-φρούριο στην ΄Ανω Μεσοποταμία (6ος-11ος αι.)», *Κλητόριον εἰς μνήμην Νίκου Οικονομίδη,* Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2005, σ.137-159.

Καρδαράς, *Άβαροι* = Γ.Καρδαράς, *Βυζάντιο και ΄Αβαροι (Στ΄-Θ΄αι.),* ΕΙΕ, ΕΙΒΕ, Αθήνα, 2010.

Καρπόζηλος, *Ιστορικοί και Χρονογράφοι* = Απ.Καρπόζηλος, *Βυζαντινοί Ιστορικοί και Χρονογράφοι, (4ος-7ος αι)*, τ. Α΄, Αθήνα, 1997.

Kaveh Farrokh, *Elite Cavalry* = Kaveh Farrokh, *Sassanian Elite Cavalry, AD 224-642,* Oxford, 2005.

Kaveh Farrokh, *Shadows in the desert* = Kaveh Farrokh, *Shadows in the desert: Ancient Persia at War,* New York, 2007.

Kneissl, *Die Siegestitulatur* = P.Kneissl, *Die Siegestitulatur der römischen Kaiser: Untersuchungen zu den Sieger beinamen der ersten und zweiten Jahrhunderte,* [Hypomnemata 23], Göttingen, 1969.

Κόλια, *Ιερός Πόλεμος* = Αθ.Κόλια-Δερμιτζάκη, *Ο βυζαντινός «ιερός πόλεμος»: Η έννοια και η προβολή του θρησκευτικού πολέμου στο Βυζάντιο,* Αθήνα, 1991.

Κόλιας, Η πολεμική τακτική = Τ. Κόλιας, «Η πολεμική τακτική των Βυζαντινών: Θεωρία και πράξη», *Το Εμπόλεμο Βυζάντιο*, σ.153-164.

Kolias, *Byzantinische Waffen* = T.Kolias, *Byzantinische Waffen: ein Beitrag zur byzantinischen Waffenkünde von den Anfänge bis zur lateinischen Eroberung,* [Byzantina Vindobonensia, XVII], Vienna, 1988.

Κόλιας, Τα όπλα στη Βυζαντινή κοινωνία = Τ. Κολιας, «Τα όπλα στη Βυζαντινή κοινωνία», *Ἡ καθημερινὴ ζωή στὸ Βυζάντιο, Τομές καὶ συνέχειες στὴν ἑλληνιστική καὶ ρωμαϊκή παράδοση,* ΚΒΕ [Πρακτικά του Α΄Διεθνούς Συμποσίου], Αθήνα 1989, σ.403-476.

Κορδώσης, *Ο δρόμος προς την Ανατολή* = Μ. Κορδώσης, *Το Βυζάντιο και ο δρόμος προς την Ανατολή. Πρωτοβυζαντινή περίοδος [324-610μ.Χ.],* Αθήνα 2002.

Kordosis, *Chinese Church* = M.Kordosis, *T' Ang China, The Chinese Nestorian Church and "Heretical" Byzantium AD 618-845,* Ioannina, 2008.

Κορδώσης, *Τούρκοι* = Στ.Κορδώσης, *Οι Τούρκοι ανάμεσα στην Κίνα και Βυζάντιο,* (552-659 μ.Χ.). *Ο ρόλος τους στην ευρασιατική πολιτική, διπλωματία και στρατηγική,* Αθήνα 2012.

Κορρές, *Κράνη* = Γ.Κορρές, *Τὰ μετά κεφαλῶν κριῶν κράνη: (Ἡ κεφαλή κριοῦ ὡς ἔμβλημα ἀρχῆς),* Αθήνα, 1970.

Kreyenbroek, How pious was Shapur I? = Ph.Kreyenbroek, «How pious was Shapur I? Religion, Church and Propaganda under the early Sasanians», *The Sasanian Era,* σ. 7-15.

Κυριάκης, *Βυζάντιο και Βούλγαροι* = Ε.Κυριάκης, *Βυζάντιο και Βούλγαροι(7ος-10ος αι.). Συμβολή στην εξωτερική πολιτική του Βυζαντίου,* Αθήνα, 1993.

Labourt, *Le Christianisme* = J.Labourt, *Le Christianisme dans l' Empire Perse sous la dynastie Sassanide,* [Bibliothèque de l' Enseignement de l' Histoire Ecclésiastique], Paris, 1904.

La Persia e il mondo greco-romano = La Persia e il mondo greco-romano, atti del convegno internazionale, Roma 11-14 aprile 1965, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1966.

La Persia nel Medioevo = La Persia nel Medioevo, atti del convegno internazionale, Roma, 31 marzo-5 aprile 1970, Accademia Nazionale dei Lincei, Roma, 1971.

Late Anquity:A Guide = Late Antiquity: A Guide to the postclassical world, G.Bowersock, P.Brown, O.Grabar (εκδ.), Cambridge Massachusetts, London, 1999.

Lee, *Information and Frontiers* = A.D.Lee, *Information and frontiers: Roman foreign relations in late antiquity,* Cambridge, 1993.

Lee, Close-kin marriage = A.D.Lee, «Close kin-marriage in Late Antique Mesopotamia», *GRBS* 29 (1988), σ.403-413.

Lee, The Empire at War = A.D.Lee, «The Empire at War»,*The Age of Justinian,* σ. 113-133.

Lee, Treaty-making = A.D.Lee, «Treaty-making in Late Antiquity», *War and Peace,* σ.108-115.

Leppin, Roman Identity = H.Leppin, Roman Identity in a Border Region: Evagrius and the Defence of the Roman Empire, *Visions of Community in the Post-Roman World. The West, Byzantium and the Islamic World, 300-1100,* W. Pohl, Cl.Gantner, R.Payne (εκδ.), Surrey UK, 2012, σ.241-258.

Lerouge, *L' image des Parthes* = C.Lerouge, *L' image des Parthes dans le monde gréco-roman,* Stuttgart, 2007.

Letsios, Theophilos = D.Letsios, Theophilos, and his « Khurramite" Policy, Greco-Arabica 9-10 (2004), σ.249-271.

Λέτσιος, *Ερυθρά Θάλασσα* = Δ.Λέτσιος, *Βυζάντιο και Ερυθρά Θάλασσα, Σχέσεις με τη Νουβία, Αιθιοπία και Νότια Αραβία, ως την Αραβική κατάκτηση,* Αθήνα, 1988.

Liebeschütz, *Barbarians* = J.H.W.G. Liebeschütz, *Barbarians and Bishops,* Oxford, 1990.

Lieu, Captives = S.Lieu, «Captives, Refugees and Exiles: A study of cross-frontier civilian movements and contacts, between Rome and Persia from Valerian to Jovian», *Defence of the East,* Part II [28].

Lightfoot, The third siege of Nisibis = C.Lightfoot, «Facts and Fiction. The third siege of Nisibis (AD 350)», *Historia* 37 (1988), σ.105-125.

Lightfoot, Sapor before Amida = C.Lightfoot, «Sapor before Amida», *The Eastern Frontier,* part I, σ.285-294.

Λουγγής, Βυζαντινή ιστοριογραφία = Τ.Λουγγής, «Η πρώιμη βυζαντινή ιστοριογραφία και το λεγόμενο Μεγάλο Χάσμα», *Σύμμεικτα* 4 (1981), σ.125-163.

Λουγγής, *Ιδεολογία* = Τ.Λουγγής, *Η Ιδεολογία της Βυζαντινής Ιστοριογραφίας,* Αθήνα,1993.

Lukonin, Political Institutions = V.Lukonin, «Political, social and Administrative Institutions:Taxes and Trade», *CHI* 3(2), σ. 681-746.

Maas, *Readings in Late Antiquity* = M.Maas, *Readings in Late Antiquity, A Source Book,* London, New York, 2010.

McDermot, Sasanian Reliefs = B.C.McDermot, «Roman Emperors in the Sasanian Reliefs», *JRS,* 44 (1954), σ.74-80.

McDonough, Were the Sasanians Barbarians? = S.McDonough, «Were the Sasanians Barbarians? Roman Writers on the Empire of Persians », *The Transformation of the Roman World,* σ. 55-65.

McDonough, King Yazdgard = S.McDonough, «A Second Constantine? The Sasanian King Yazdgard in Christian History and Historiography», *Journal of Late Antiquity,* 1.1 (Spring), σ.127-140.

McDonough, The Legs of the Throne = S. McDonough, «The Legs of the Throne: Kings, Elites and Subjects in Sasanian Iran», *The Roman Empire in Context: Historical and Comperative Perspectives,* J.P.Arnason & Kurt A.Raaflaub (εκδ.), West Sussex, 2010, σ.290-321.

McMullen, Roman Imperial Army = R.Mcmullen, «How big was the Roman Imperial Army?», *Klio* 62 (1980), σ. 451-460

Μακρυπούλιας, *Η πολιορκητική τέχνη* = Χ.Μακρυπούλιας, *Η πολιορκητική τέχνη των Βυζαντινών, 4ος- 15ος αι.,* Ιωάννινα, 2011 (ανέκδ. διδακτ.διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων).

Mango, *Νέα Ρώμη = C.Mango, Βυζαντιο, Η Αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης,* Αθήνα, 1990 (τίτλος πρωτοτύπου: *Byzantium. The Empire of New Rome,* London, 1980).

Mango, Martyropolis = C.Mango, «Deux études sur byzance et la Perse sassanide, I:L' inscription historique de Martyropolis», *TM* 9 (1985),σ.91-104.

Μαρκόπουλος, Βίος Βασιλείου = Α.Μαρκόπουλος, «Κύρου Παιδεία και Βίος Βασιλείου. Ένας πιθανός συσχετισμός», *Σύμμεικτα* 15 (2002), σ. 91-108.

Μαρκόπουλος, Αίμα στο Παλάτι = Α. Μαρκόπουλος, «Αίμα στο Παλάτι», *Έγκλημα και Τιμωρία,* σ. 257-272.

Mathisen, Catalogues of Barbarians = R.W.Mathisen, «Catalogues of Barbarians in Late Antiquity»,*The Transformation of the Roman World,* σ.17-32.

Matthews, *Ammianus* = J.Matthews, *The Roman Empire of Ammianus,* Michigan USA, 2010 (α'εκδ.2007)

Μαυρομμάτης, Η εικόνα του άλλου = Λ.Μαυρομμάτης, «Σημειώσεις για την εικόνα του άλλου στο Βυζάντιο», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 10 (1996), σ. 235-239.

Mesopotamia and Iran = *Mesopotamia and Iran in the Parthian and Sasanian Periods: Rejection and Revival c.238 BC.-AD.642,* Proceedings of a Seminar in memory of Vladimir G. Lukonin, John Curtis (εκδ.), London,2000.

Mielczarec, *Cataphracti and Clibanarii* = Mielczarek Mariusz, *Cataphracti and Clibanarii. Studies on the heavy armoured cavalry of the Ancient World,* Lodz, 1993.

Mitchell, *Later Roman Empire* = St.Mitchell, *A History of the Later Roman Empire AD284-641. The Transformation of the Ancient World,* London, 2007.

Moffett, *Christianity in Asia* = S.H. Muffett, *Christianity in Asia,* τ.Α', *Beginnings to 1500,* New York, 1998.

Nechaeva, *Embassies* = Ek. Nechaeva, *Embassies, Negotiations, Gifts: Systems of East Roman Diplomacy in Late Antiquity,* Stuttgart, 2014.

Nechaeva, Emigrants = Ek. Nechaeva, «La traversée de la frontière par les ''émigrants'' en fuite, selon Ammien Marcellin», *Voyages, déplacements et migrations.* Actes de la VIe Journée d' études nord-africaines, Fr.Déroche-M.Zink (εκδ.), Academie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, 2014, σ.89-107.

Nock, Greeks and Magi = A. D.Nock, Greeks and Magi, *Essays on Religion and the Ancient World,* Z.Stewart (εκδ.), τ.Α', Cambridge, 1972.

Nöldeke, *Perser und Araber* = *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden. Aus der arabischen Chronik des Tabari übersetzt und mit aufführlichen Erläuterungen versehen,* Graz, 1973 (α'εκδοση Leyden,1879).

Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, Συμβολή = Μ.Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, «Συμβολή εις την χρονολόγησιν των αβαρικών και σλαβικών επιδρομών επί Μαυρικίου (582-602).(Μετ'επιμέτρου περί των περσικών πολέμων)», *Σύμμεικτα* 2 (1970), σ.145-207.

Obolensky, Byzantine Diplomacy = D.Obolensky, «The principles and methods of byzantine diplomacy», *Actes du XIIe Congres International d' Etudes Byzantine,* Ochride, 10-16 Septembre 1961, τ.Α', Beograd, 1963, σ.45-61.

Οικονομίδης,Πόλεις-Commercia = Ν.Οικονομίδης, «Πόλεις Commercia στην Μικρά Ασία του 10ου αι.», *Η Βυζαντινή Μικρά Ασία (6ος-12ος αι.),* ΕΙΕ, ΙΒΕ, [Διεθνή Συμπόσια 6], Αθήνα, 1998, σ.67-72.

Oikonomides, Correspondence = N. Oikonomides, «Correspondence between Heraclius and Kavadh-Siroe in the Paschal Chronicle», *Byzantion* 41(1971), σ. 269-281.

Ostrogorsky, *Ιστορία* = G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους,* τ. Ι-ΙΙΙ, Αθήνα, 1995 (τίτλος πρωτοτύπου: *Geschichte des Byzantinischen Staates,* München 1963)

Παϊδας, *Κάτοπτρα Ηγεμόνος* = Κ.Παϊδας, *Τα βυζαντινά '' κάτοπτρα Ηγεμόνος'' της ύστερης βυζαντινής περιόδου (1254-1403): Εκφράσεις του βυζαντινού βασιλικού ιδεώδους,* Αθήνα, 2006.

Panaino, Women and Kingship=Ant. Panaino, «Women and Kingship. Some remarks about the enthronization of queen Boran and her sister Azarmigduxt», *Eran ud Aneran,* σ.221-240.

Παπασωτηρίου, *Υψηλή στρατηγική* = Χαρ. Παπασωτηρίου, *Βυζαντινή υψηλή στρατηγική 6ος -11ος αιώνας,* Αθήνα, 2000.

Paratore, La Persia nella litteratura latina = E.Paratore, «La Persia nella literatura latina», *La Persia e il mondo Greco-romano,* σ.548-555.

Πατούρα, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα* = Σ.Πατούρα-Σπανού, *Χριστιανισμός και Παγκοσμιότητα στο πρώιμο Βυζάντιο. Από την θεωρία στην πράξη,* Αθήνα, 2008.

Πατούρα, *Αιχμάλωτοι* = Σ. Πατούρα, *Οι Αιχμάλωτοι ως παράγοντες επικοινωνίας και πληροφόρησης (4ος-10ος αι.),* Αθήνα, 1994.

Πατούρα, Η διάδοση του Χριστιανισμού = Σ.Πατούρα, «Η διάδοση του Χριστιανισμού στα πλαίσια της εξωτερικής πολιτικής του Βυζαντινού Κράτους (4ος-5ος αι.)», *Σύμμεικτα* 7 (1987), σ. 215-236.

Πατούρα, Εκχριστιανισμός των λαών = Σ.Πατούρα, «Το Βυζάντιο και ο εκχριστιανισμός των λαών του Καυκάσου και της Κριμαίας (6ος αι.)», *Σύμμεικτα* 8 (1989), σ.405-434.

Payne, Cosmology = R. Payne, «Cosmology and the Expansion of the Iranian Empire», 502-628, *Past and Present* 220 (2013), σ.3-33.

Peeters, Les ex-voto de Khosrau = P.Peeters, «Les ex-voto de Khosrau Aparwez a Sergiopolis», *AB* 65 (1947), σ.5-56.

Persian Empire = The Birth of the Persian Empire, The Idea of Iran, τ.Ι, V.S.Curtis and S.Stewart (εκδ.), London, 2005.

Pigulevskaja, *Les villes* = N. Pigulevskaja, *Les villes de l' Etat iranien aux époques parthe et sassanide : contribution a l' histoire sociale de la Basse Antiquité*,[Documents et recherches, VI], Paris 1963.

Pigulevskaja, *Nach Indien* = N. Pigulevskaja, *Byzanz auf den Wegen nach Indien* [Berliner Byzantinische Arbeiten, 36], Berlin-Amsterdam, 1969.

Pitsakis, Guerre et paix = C.Pitsakis, Guerre et paix en droit byzantine, *Méditerranées,* 30/31 (2002), σ.203-232.

Pourshariati, *Sasanian Empire* = P.Pourshariati, *Decline and Fall of the Sasanian Empire. The Sasanian-Parthian Confederacy and the Arab Conquest of Iran*, London, New York, 2008.

Rawlinson, *The Seventh Monarchy* = G.Rawlinson , *The Seventh Great Oriental monarchy, or the Geography, History and Antiquities of the Sassanian or New Persian Empire, collected and illustrated from ancient and modern sources,* London, 1876.

Ridley, Julian's Expedition = R.Ridley, «Notes on Julian's Persian Expedition (363)», *Historia* 22 (1973), σ. 318-335.

Roesch, *Όνομα Βασιλείας* = G. Roesch, *Όνομα Βασιλείας. Studien zum offiziellen Gebrauch der Kaisertitel in spätantiker und frühbyzantinischer Zeit,* Vienne, 1978.

Rohrbacher, *The Historians of Late Antiquity* = D.Rohrbacher, *The Historians of Late Antiquity,* London,2002

Rolfe, *Ammianus Marcellinus* =J.C. Rolfe (μτφρ.σχ.) *Ammiani Marcellini Rerum Gestarum, Libri qui supersunt,* J.Henderson (εκδ.), τ.I-II, London, 2006 (α΄εκδ.1938-1940).

Rose, *The Image of Zoroaster* = J.Rose, *The Image of Zoroaster. The Persian Mage through European Eyes,* New York 1989.

Rosivach, The Romans' view of the Persians = V.Rosivach, «The Romans' view of the Persians», *Classical World,* September-October 1984, τ. 78, No.1.

Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία* = M.Iv.Rostovtzeff, *Ρωμαϊκή Ιστορία,* Αθήνα, 1984.(τίτλος πρωτοτύπου: *A History of the Ancient World: Rome,* Oxford, 1960). -

Rostovtzeff, Dura = M.Iv.Rostovtzeff, «Res Gestae divi Saporis and Dura», *Berytus* 8, (1943/1944), σ.17-60.

Rubin, Sasanian propaganda = Z. Rubin, «The Roman Empire in the Res Gestae Divi Saporis: The Mediterranean World in Sasanian propaganda», *Ancient Iran and the Mediterranean World,* σ. 177-185.

Rubin, Diplomacy and War = Z. Rubin, «Diplomacy and War in the relations between Byzantium and the Sasanids in the fifth century AD», *Defence of the Roman East,* [38].

Rubin, The reforms of Khusro = Z.Rubin, «The reforms of Khusro Anushirwan», *The Early Islamic Near East,* σ. 227-297.

Segal, Mesopotamian Communities = J.B. Segal, «Mesopotamian Communities from Julian to the rise of Islam», *Proceeding of the British Academy,* 41 (1955), σ.111-139.

Segal, *Edessa* = J.B.Segal, *Edessa, The Blessed City,* Oxford, 1970 (ανατ.2005).

Sevcenko, Re-reading Porphyrogenitus = I.Sevcenko, «Rereading Constantine Porphyrogenitus», *Byzantine Diplomacy,* J.Shepard-S.Franklin (εκδ.), Aldershot, 1992, σ. 167-195.

Schneider, Die Faszination des Feindes = R.M.Schneider, «Die Faszination des Feindes:Bilder der Parther und des Orients in Rom», *Das Parterreich und seine Zeugnisse,* σ.95-127.

Schneider, Orientalism = R.M. Schneider, «Orientalism in Late Antiquity: The Oriental in Imperial and Christian Imagery», *Eran ud Aneran,* σ.241-263.

Schrier, The Romano-Persian War = O. Schrier, «The Romano-Persian War of 421/422», *GRBS* 33 (1992), σ.75-86.

Shahbazi, Early Sasanians = A.S.Shahbazi, «Early Sasanians' claim to Achaemenid Heritage», *The International Journal of Iranian Studies (Name-ye Iran-e Bastan),* vol.I, n.1, σ.61-73.

Shahid, The Iranian Factor = I.Shahid, «The Iranian Facton in Byzantium during the reign of Heraclius», *DOP* 26 (1972),σ. 295-320.

Shahid, *Byzantium and the Arabs* (1995) = I.Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Sixth Century,* τ. I, μέρος I, Washington D.C, 1995.

Shahid, *Byzantium and the Arabs* (1984) = I.Shahid, *Byzantium and the Arabs in the Fourth Century,* Washington D.C.,1984.

Shaw, War and Violence = B.D.Shaw, «War and Violence», *Interpreting Late Antiquity,* G.Bowersock, P.Brown, O.Grabar (εκδ.), Cambridge, Massachusets and London, England, 2001, σ.130-169.

Shayegan Rahim, *Arsacids and Sasanians* = Shayegan M. Rahim, *Arsacids and Sasanians: Political ideology in post Hellenistic and Late Antique Persia,* Cambridge, New York, 2011.

Shlosser, *Emperor Maurikios* = Fr.E.Shlosser, *The Reign of the Emperor Maurikios (582-602). A Reassessment,* Athens, 1994.

Smith, Telling tales = R.Smith, «Telling tales: Ammianus' narrative of the Persian expedition of Julian», *The Late Roman World and its Historian,* σ.89-104.

Sprengling, Kartir = M.Sprengling, «Kartir, Founder of sasanian Zoroastrianism», *The American Journal of Semitic Languages and Literatures,* τ.57, No 2 (Απρ.1940), σ.197-228.

Σταυρίδου-Ζαφράκα, Ανώνυμος Λόγος = Α.Σταυρίδου-Ζαφράκα, «*Ανώνυμος Λόγος ''Ἐπὶ τῇ τῶν Βουλγάρων συμβάσει'' (927)», Βυζαντινά* 8 (1976), σ.345-406.

Stein, *Histoire de Bas-Empire* = E.Stein, *Histoire de Bas-Empire,* τ.I- II, Paris, 1959.

Stoyanov, *Byzantine Ideology* = Yuri Stoyanov, *Defenders and Enemies of the True Cross. The Sasanian Conquest of Jerusalem in 614 and Byzantine Ideology of anti-persian Warfare.* Österreichische Akademie der Wissenschafte, Philosophisch-Historische Klasse Sitzungsberichte, Band 819, Veröffentlichungen zur iranistik herausgegeben von Bert G.Gragner und Vellzar Sadovski, Nr.61, Wien 2011.

Στράτος, *Ἑβδομος Αιώνας* =Α.Στράτος, *Το Βυζάντιον στον Ζ΄Αιώνα,* τ.I-V, Αθήνα, 1965-1974.

Συνέλλη, *Διπλωματικές Σχέσεις* = Κατ.Συνέλλη, *Οι Διπλωματικές Σχέσεις Βυζαντίου Περσίας έως τον ΣΤ΄αιώνα,* Αθηνα, 1986.

Sunset of Empire = Sunset of Empire. Stories from the Shahnameh of Ferdowsi, τ.Γ', Dick Davis (μτφρ.), Washington DC, 2004.

Teall, Barbarians = J.Teall, «The barbarians in Justinian's Armies», *Speculum* 40 (1965), σ.294-322.

Teitler, Visa vel lecta? = H.Teitler, Visa vel lecta? Ammianus on Persia and the Persians, *The Late Roman World and its Historian,* σ.216-223.

Teteriatnikov, The ''Gift Giving'' Image = N.Teteriatnikov, «The ''Gift Giving'' Image: The Case of the Adoration of the Magi», *Visual Resources,* 13 (1997/1998), σ. 381-391

The Age of Justinian = The Cambridge Companion to the Age of Justinian, Michael Maas (εκδ.), New York, 2005.

The Byzantine Army in the East = The Roman and Byzantine Army in the East, Proceedings of a colloquium held at the Jagiellonian University, Krakow in September 1992, E.Dabrowa (ed.), Krakow, 1994.

The Early Islamic Near East = The Byzantine and Early Islamic Near East: States, Resources and Armies, Papers of the Third Workshop on Late Antiquity

and Early Islam, vol.III, King's College, London 29-31 October 1992, A.Cameron (ed.), Princeton,USA, 1995.

The Eastern Frontier = The Eastern Frontier of the Roman Empire, proceedings of a colloquium held at Ankara in September 1988, part I-II, Oxford, 1989.

The Late Roman World and its Historian = The Late Roman World and its Historian. Interpreting Ammianus Marcellinus, J.W.Drijvers, D.Hunt (εκδ.), London, New York, 1999.

The Roman Army in the East = The Roman Army in the East, D.Kennedy (εκδ.), by contributions by D. Braund, *Journal of Roman Archaeology,* Supplementary Series no 18, 1996.

The Sasanian Era =The Sasanian Era, The Idea of Iran, τ.Γ', V.S.Curtis and S.Stewart (εκδ.), London, 2008.

The Transformation of the Roman world = Romans, Barbarians and the Transformation of the Roman World, [Biennial Conference of Shifting Frontiers in Late Antiquity, University of Illinois], R.W.Mathisen and D.Shanzer (εκδ.), Surrey, Burlington, 2011.

Το Εμπόλεμο Βυζάντιο = Το Εμπόλεμο Βυζάντιο (9ος-12ος αι.), Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών [Διεθνή Συμπόσια 4] Αθήνα, 1997.

Topchyan, The Romance of Artaban = Topchyan, «The Romance of Artaban and Artasir in Agathangelos' History», *e-Sasanika* 4 (2008).

Treadgold, *The Byzantine Historians* = W.Treadgold, *The early Byzantine Historians* , Hamphshire, 2010.

Treadgold, Byzantium and its army= W.Treadgold, Byzantium and its Army 284-*1081,* Stanford, 1995.

Τρωιάνος, Νόμος = Σ. Τρωιάνος, «Ο Βυζαντινός Ἀνθρωπος μπροστά στο Νόμο», *Βυζαντινό Κράτος και Κοινωνία,* Ηρόδοτος/ΕΙΕ, Αθήνα, 2003, σ.27-56.

Τρωιάνος, Ποινές = Σ.Τρωιάνος, «Οι Ποινές στο βυζαντινό Δίκαιο», *Ἔγκλημα και Τιμωρία,* σ. 13-65.

Τρωιάνος, Η μαγεία = Σ.Τρωιάνος, «Η μαγεία στα βυζαντινά νομικά κείμενα», *Η Καθημερινή Ζωή στο Βυζάντιο,* ΚΒΕ, ΕΙΕ, Αθήνα, 1989, σ. 549-572.

Τρωιάνος, *Πηγές* = Σπ.Τρωιάνος, *Οι Πηγές του Βυζαντινού Δικαίου,* Αθήνα, Κομοτηνή, 1999.

Turcan, Nisibe et l' opinion publique = R.Turcan, «L' abandon de Nisibe et l' opinion publique», *Mélanges d' archéologie et d' histoire offertes à Andrè Piganiol,* Paris 1966, σ.875-890.

Tsantsanoglou, Magi in Athens = K.Tsantsanoglou, «Magi in Athens, in the fifth century BC ?», *Ancient Greece and Ancient Iran, Cross-Cultural Encounters,* S.Mohammad Reza Darbandi and Antigoni Zournatzi (εκδ.), EIE.,Athens, 11-13 November 2006, Athens, 2008, σ. 31-40.

Udal'cova, Les historiens byzantins = Z.Udal'cova, «Le monde vu par les historiens byzantins du IVe au VIIe siècle», *Bsl.*23/24 (1972/1973), σ. 193-213.

Utas, Byzantium = B. Utas «Byzantium seen from Sasanian Iran», *Aspects of Late Antiquity and Early Byzantium.* Papers read at a Colloquium held at the Swedish Research Institute in Instanbul, 31 May-5 June 1992, L.Tyden-J.O Rosenqvist (εκδ.), Stockholm, 1993.

Uthemann, Justinian als Kirchen politiker = K.Uthemann, «Kaiser Justinian als Kircen politiker und Theologe», *Augustinianum,* 39 (1999), σ.5-83.

Van Rompay, Christian East = L.Van Rompay, «Society and Community in the Christian East», *The Age of Justinian,* σ.239-266.

Vasiliev, *Justin the First* = A.Vasiliev, *Justin the First,* Cambridge Mass., 1950.

Βενέτης, *Το Ιερατείο* = Ε.Βενέτης, *Το Ιερατείο της Ζωροαστρικής θρησκείας και η επίδρασή του στις διπλωματικές σχέσεις της 'Υστερης Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και του Σασσανιδικού Ιράν* (γ'-ε'αι.), Ιωάννινα 2001. (ανέκδ. διπλωματική εργασία).

Venetis, The Zoroastrian Priests = Ev. Venetis, «The Zoroastrian Priests and the Foreign Affairs of Sasanian Iran and the Later Roman Empire (5th century)», *The International Journal of Ancient Iranian Studies (Name-ye Iran-e Bastan)* τ.3, No.1 (2003), σ.47-78.

Venetis, Literary Interactions = Ev. Venetis, «Greco-Persian Literary Interactions in Classical Persian Literature», *Ancient Greece and Ancient Iran, Cross-Cultural Encounters,* 1st International Conference, Athens, 11-13 November 2006, S.M.Reza Darbandi and Antigoni Zournatzi (εκδ.), EIE., Athens 2008, σ.59-63.

Venetis, The Portrait of Alexander = E.Venetis, «The Portrait of Alexander the Great in Pseudo Callisthenes Romance, in the Codex of Venice and in some Persian miniatures», *Graeco-Arabica,* 7-8 (2000), σ.547-554.

Verosta, International Law = S.Verosta, *International Law in Europe and Western Asia between 100 and 650 AD:* Receuil de Cours, Academie de droit international, τ.113, Leyden, 1966.

Vogt, *Kulturwelt und Barbaren* = J. Vogt, *Kulturwelt und Barbaren. Zum Menscheitsbild der spätantiken Gesellschaft,* Wiesbaden 1967.

War and Peace = War and Peace in Ancient and Medieval History, Ph.de Souza – J.France (εκδ.), Cambridge, 2008.

Watts, Malalas = Ed.Watss, «Justinian, Malalas, and the end of Athenian Philosophical Teaching in A.D.529», *JRS* 94 (2004), σ.168-182.

Whitby, *Evagrius = The Ecclesiastical History of Evagrius Scholasticus,* [Translated Texts for Historians vol.33], M.Whiby (μτφρ.εισαγ.σχ.), Liverpool, 2000.

Whitby, *Maurice* = M. Whitby, *The Emperor Maurice and his Historian: Theophylact Simocatta on Persian and Balkan warfare,* Oxford, 1988.

Whitby, The Persian King at War = M.Whitby, «The Persian King at War», *The Roman Army in the East,* σ. 227-263.

Whitby, Images of Constantius = M.Whitby «Images of Constantius», *The Late Roman World and its Historian,* σ.77-88.

Whitby, Procopius' description of Dara = M.Whitby, «Procopius' Description of Dara (Buildings II.1-3)», *Defence of the East,* Part II, no. 41.

Whitby, Martyropolis = M. Whitby, «Procopius' description of Martyropolis», *BSL,* 45 (1984) fasc.2, σ.177-182.

Whitby, Byzantine Diplomacy = M.Whitby, «Byzantine diplomacy: good faith, trust and co-operation in international relations in Late Antiquity», *War and Peace,* σ.120-140.

Widengren, Der grosse Gegner Roms = G. Widengren, «Iran, der grosse Gegner Roms: Königsgewalt, Feudalismus, Militärwesen», *ANRW* , Band II, τ.9/1 (1976), σ.220-306

Wiedemann, Between men and beasts = T.E.J.Wiedemann, «Between men and beasts: barbarians in Ammianus Marcellinus», *Past Perspectives. Studies in greek and roman historical writing* . Papers presented at a conference in Leeds, 6-8 April 1983, I.S.Moxon, J.D. Smart, A.J.Woodman (εκδ.), London, New York, 1986, σ. 189-201.

Wiesehöfer, Geteilte Loyalitäten = **J**.Wieshöfer, «Geteilte Loyalitäten. Religiöse Minderheiten des 3 und 4 Jahrhunderts im Spannungsfeld zwischen Rom und dem sasanidischen Iran», *Klio* 75 (1993),σ. 362-382.

Wiesehöfer**,** *Ancient Persia* = J. Wiesehöfer, *Ancient Persia from 550 BC to 650 AD.,* London, New York, 2010 (τίτλος πρωτοτύπου: *Das antike Persien, von 550 v.Chr. nach 650 n.Chr.,* Münich, 1996)

Wiesehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains* = J.Wiesehöfer, *Iraniens, Grecs et Romains,* [Studia Iranica, Cahier 32] Paris, 2005.

Wiesehöfer, Sasanian Diplomacy = J.Wiesehöfer, «From Achaemenid Imperial Order to Sasanian Diplomacy: War Peace and Reconciliation in Pre-Islamic Iran», *War and Peace in the Ancient World,* K.Rauflaub (εκδ.), Oxford, 2007, σ. 121-140.

Wiesehöfer,Nabel der Welt = J.Wiesehöfer, «Statt einer Einleitung: „Randkultur" oder „Nabel der Welt"?», *Eran ud Aneran,* σ.9-28

Wiesehöfer**,** Proskynese = J.Wiesehöfer, «Denn ihr huldigt nicht einem Menschen als eurem Herrscher, sondern nur den Göttern". Bemerkungen zur Proskynese in Iran», *Beiträge zur Iranistik. Religious themes and texts of pre-Islamic Iran and Central Asia.* Studies in honour of Professor Gherardo Gnoli on the occasion of his 65th birthday on 6th December 2002, C.Cereti, M.Maggi and E. Provasi (εκδ.), Wiesbaden, 2003, σ.447-453.

Wiesehöfer, Kingship in Arsacid Iran = J.Wieshöfer, «King of Kings and Philhellen: Kingship in Arsacid Iran», *Aspects of Hellenistic Kingship,* P.Bilde,T.Engberg-Pedersen,L.Hannestad et J.Zahle (εκδ.), Aarhus, 1996, σ. 55-66.

Wiesehöfer, Rum as Enemy of Iran = J.Wiesehöfer, «Rum as Enemy of Iran», *Cultural Borrowings and Ethnic Appropriations in Antiquity,* Erich S.Gruen (εκδ.), Stuttgart, 2005, σ.105-120.

Wiesehöfer, King in the Sasanian Empire = J.Wiesehofer, «King and Kingship in the Sasanian Empire», *Concepts of Kingship in Antiquity,* Proceedings of the European Science Foundation Exploratory Workshop, G.Lanfranchi and R. Rollinger (εκδ.), Padova, November 28th- December 1st, 2007, Padova, 2010,σ.135-152.

Wiesehöfer, Griechıschen Kultur = J.Wiesehöfer, «Denn Orodes war der griechischen Sprache und Literatur nicht unkundig..“ Parther, Griechen und griechischen Kultur», *Iran und der Westen. Gedenkschrift für P.Calmeyer,* R.Dittmann et al.(εκδ.), *Alter Orient und Altes Testament*, 272, Altenberge, 2000, σ.703-721.

Wigram, *Assyrian Church* = Willliam A. Wigram, *An Introduction to the History of the Assyrian Church: Or the Church of the Sassanid Empire, 100-640,* London 1910.

Winkelmann, Authentizitätsproblems = Fr.Winkelmann, «Zur Geschichte des Authentizitäts problems der Vita Constantini», *Klio* 40 (1962), σ.187-243.

Winter, *Die Friedenverträge* = E.Winter, *Die sasanidischrömischen Friedenverträge des 3 Jahrhunders n.Chr. Ein Beitrag zum Verständnis der aussenpolitischen Beziehungen zwischen den beiden Grossmächten,* Berne, New York & Paris, 1988.

Wolski, Andragoras = J.Wolski, «Andragoras etait-il iranien ou grec?», *Studia Iranica 4* (1975), σ.159-169.

Wolski, Die Parther = J.Wolski, «Die Parther und ihre Beziehungen zur griechisch-römischen Kultur», *Klio* 65 (1983), σ.137-149.

Woods, A Persian at Rome = D.Woods, «A Persian at Rome. Ammianus and Eunapius, απ.68», *The Late Roman World and its Historian,* σ.156-165.

Yarshater Iranian National History = E.Yarshater, «Iranian National History», *CHI* 3 (1), σ.359-480.

Yarshater, Heirs to the Achaemenids = E.Yarshater, «Were the Sasanians heirs to the Achaemenids», *La Persia nel Medioevo,* σ. 517-531.

Ζακυθηνός, *Ιστορία* = Δ. Ζακυθηνός, *Βυζαντινή Ιστορία 324-1071,* Αθήνα, Γιάννινα, 1989.

Ziegler, *Beziehungen* = K.H.Ziegler, *Die Beziehungen zwischen Rom und dem Partherreich. Ein Beitrag zur Geschichte des Völkerrechts,* Wiesbaden, 1964.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

Ονομαστικός και Χρονολογικός Πίνακας της Σασανιδικής Δυναστείας

Περσική Ονομασία*		Ελληνική Ονομασία
Arashir I	224-240	Αρταξάρης, Αρταξέρξης, Αρτασείρας
Shabur I	240-270	Σαπώρης, Σαβούρ , Σανατρούκιος
Hurmuz I	270-271	Ορμίσδας, Ορμίσδης, Ορμισδάτης
Bahram I	271-274	Βαράμης, Ουαραράνης, Ουαράνης
Bahram II	274-291	‘’ ‘’
Bahram III	292	“ ‘’
Narseh	292-302	Ναρσής, Ναρσαίος
Hurmazd II	302-309	Ορμισδάτης ,Ορμίσδης, Ορμίσδας
Shabur II	309-379	Σαπώρης, Πακούριος, Σαράβαρος Σαββουραρσάκης, Σαβώρης
Ardashir II	379-383	Αρταξάρης, Αρταξήρ
Shabur III	383-388	Σαπώρης
Bahram IV	388-399	Γουαράθαν, Ουαραράνης
Yazdajird I	399-420	Ισδιγέρδης
Bahram V (Gur)	420-438	Βάραμ, Γοροράνης
Hurmazd III	438-457	Ορμίσδας
Fayruz I	459-484	Περόζης, Πειρώζης
Balash	484-488	Βλάσης, Βάλας, Ουάλας
Qubadh I	488-496	Καβάδης, Κωάδης
Zamasp	496-498	Ζάμης, Ζαμάσφης, Ζαμάσπης
Qubadh I	499-531	Καβάδης, Κωάδης
Kisra I (Anusharwan)	531-579	Χοσρόης, Χοσδρόης

Hurmazd IV	579-590	Ορμίσδας
Kisra II (Abarwiz)	591- 628	Χοσρόης, Χοσδρόης
Bahram VI Chobin	590-591	Βάραμ
Kisra II (Abarwiz)	591-628	Χοσρόης, Χοσδρόης
Qubadh II Shiruyah	628	Καβάδης Σειρόης, Σείροιος
Ardashir III	628-629	Αρταξάρης
Borandukht **	630-631	Βοράνη
Azarmigdukht**	631-632	-------
Yazdajird III	632-651	Ισδιγέρδης

---

*Όπως αναφέρεται στην ιστορία του al-Tabari.

** Θυγατέρες του Χοσρόη Β΄

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

ΧΑΡΤΕΣ ΚΑΙ ΕΙΚΟΝΕΣ

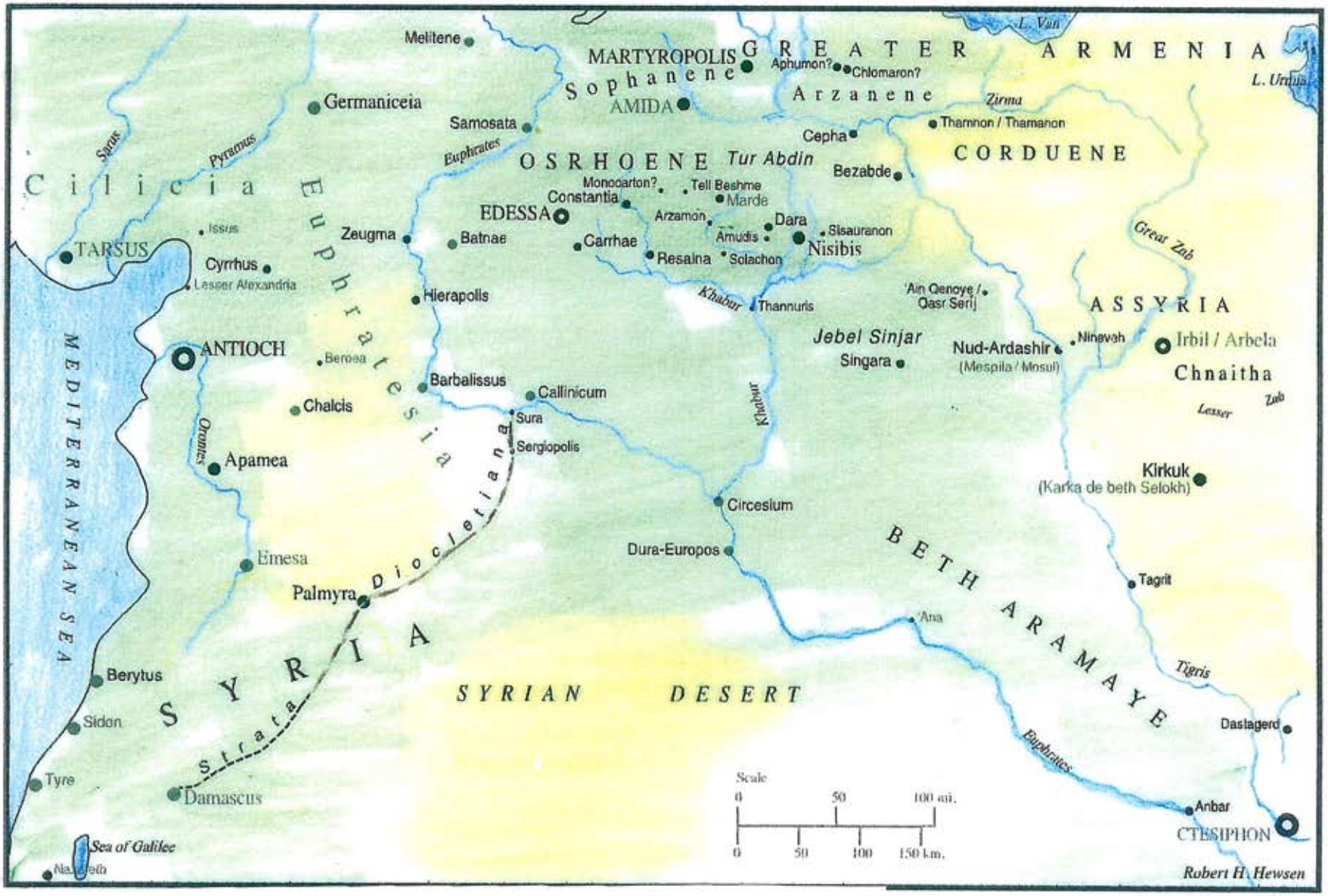

Μεσοποταμία, Συρία και οι γύρω περιοχές, κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, 4ος -6ος αι.
Πηγή: Greatrex/Lieu, *The Roman Eastern Frontier and Persian Wars*, Map 2.

Η Εγγύς Ανατολή κατά την πρώιμη βυζαντινή περίοδο, 4ος – 6ος αι.
Πηγή: Greatrex/Lieu, *The Roman Eastern Frontier and the Persian Wars*, Map1.

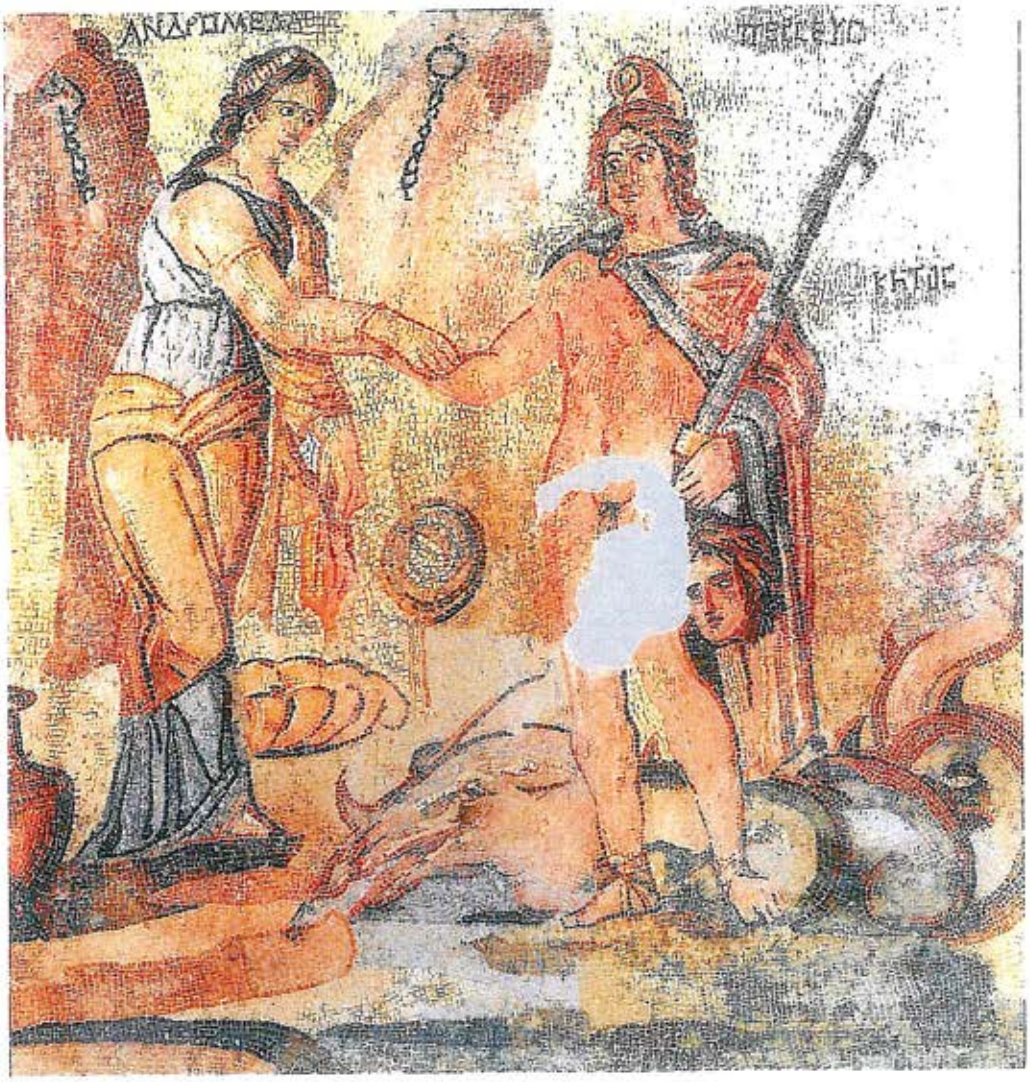

Περσέας και Ανδρομέδα.
Ψηφιδωτό Δάπεδο από την πόλη Ζεύγμα
(2ος, 3ος αι. μ.Χ.), Gaziantep Museum
Πηγή: *Mosaics of Zeugma*, Κωνσταντινούπολη, 2002.

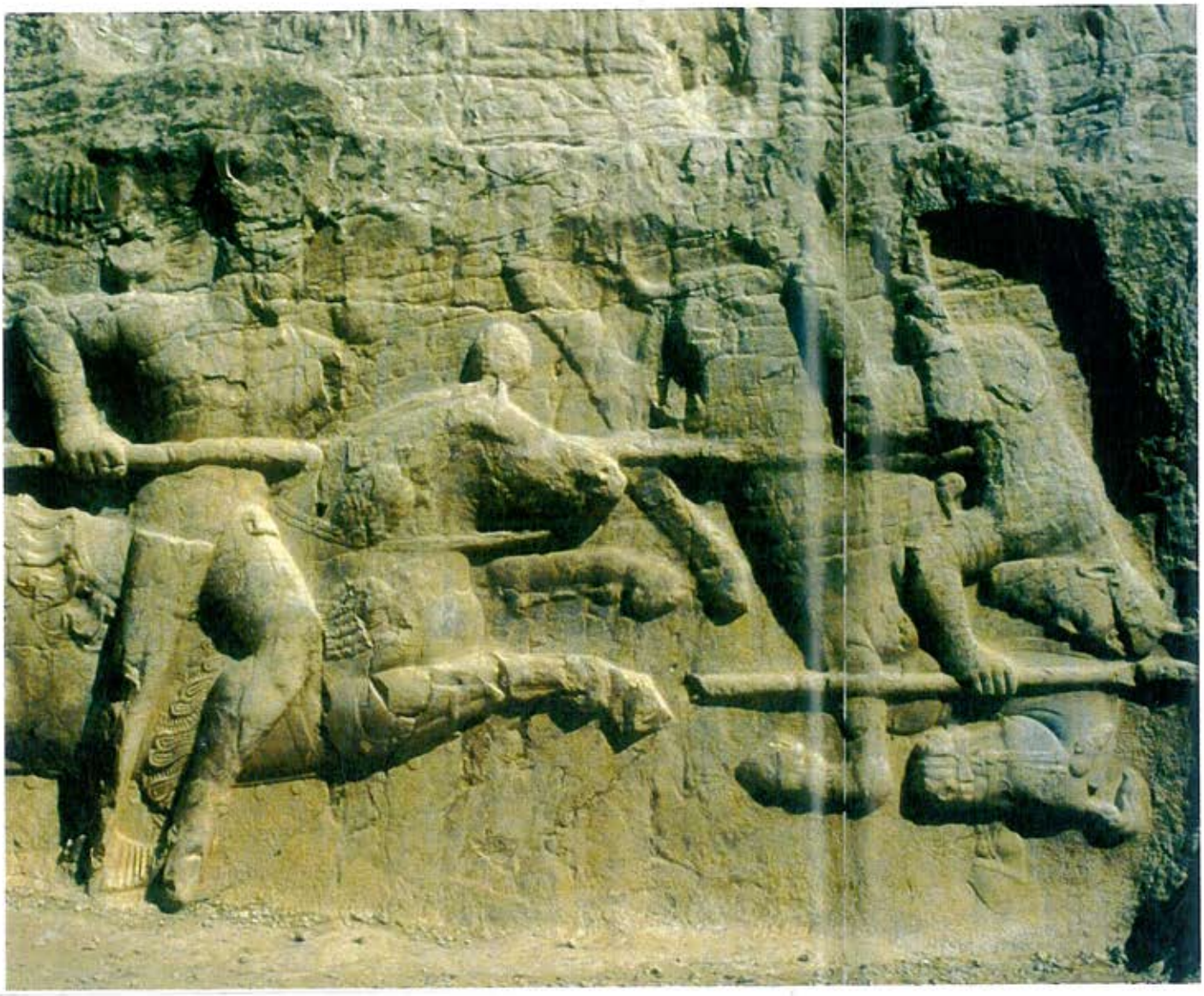

Ανάγλυφη παράσταση μονομαχίας.
Ο βασιλεύς Ορμίσδας Β' ανατρέπει αντίπαλο.
Naqsh-e- Rustam, 4ος αιώνας.
Πηγή: Kaveh Farrokh, *Shadows in the Desert*, σ. 177

Ανάγλυφη παράσταση στο Naqsh-i Rustam :Ο Αρδασίρ Α΄παραλαμβάνει το σύμβολο της βασιλικής εξουσίας από τον θεό Αχούρα Μάζδα
Πηγή: *Mesopotamia and Iran in the Parthian and Sasanian Periods,* εικ.V.

C6

Ο Βασιλεύς Ναρσής (292-302μ.Χ) παίρνει το χρίσμα από τη θεά Αναχίτα.

Πηγή: University of Chicago:

https://oi.uchicago.edu/gallery/sasanian-rock-reliefs-naqsh-i-rustam-and-naqsh-i-rajab

Ασημένιοι δίσκοι με εικόνες βασιλικού κυνηγίου.
Πηγή: *Mesopotamia and Iran in the Parthian and Sasanian Periods*, εικ.27, 28.